

Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc.

MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOST NA POČÁTKU 21. STOLETÍ

Praha 2006

ÚVODEM

Na počátku 21. století se v celém světě velmi často a rozsáhle diskutuje o bezpečnosti, která je jednou z nejvyšších hodnot v životě celého lidstva i v osobním životě každého člověka. I když jsou velké historické, kulturní a politické rozdíly mezi jednotlivými světadíly nebo i mezi regiony, můžeme říci, že lidstvo jako celek zažilo mnoho historických etap vyznačujících se tím, že starost o bezpečnost či dokonce o přežití byla na prvním místě pomyslného žebříčku hodnot. Naproti tomu období klidu a snížených obav o bezpečnost států nebo dokonce celého světa bývala, bohužel, vzácnější a také kratší.

Jedním z období silných obav o celosvětovou bezpečnost byla studená válka. Během některých jejích zlomových událostí byly obavy z vypuknutí zničujícího ozbrojeného konfliktu nanejvýš intenzivní. Strach z války pronikal do všech oblastí společenského života, včetně kultury a umění. Proto v celém světě narůstal počet ústavů a vysokých škol, které se specializovaly na strategická studia, zejména pak na otázky poměru sil a charakteru možné války. Základem bezpečnosti obou proti sobě stojících koalic byly vojenská síla a zdokonalování připravenosti na vedení ozbrojeného zápasu.

Naproti tomu první léta po skončení studené války se nesla ve znamení prudkého poklesu strachu z války a neobyčejného vzestupu nadějí, že státy s vyspělými tržními ekonomikami a demokratickým zřízením se již nebudou muset obávat ozbrojených konfliktů a těžkých ztrát s nimi spojených. Došlo k výraznému relativnímu poklesu významu vojenské síly pro bezpečnost států. Zeslábl zájem o tradiční strategická studia těsně napojená na vojenství a prosazovalo se větší zaměření na nevojenské rozměry bezpečnosti a na bezpečnostní a mírová studia.

V přístupu k bezpečnosti lidstva se nedlouho po skončení studené války vyhranily dva zásadně rozdílné přístupy. Na jedné straně Francis Fukuyama na samém počátku 90. let dokonce předpovídal, že v důsledku celosvětového triumfu liberální demokracie je konec dějin, tedy konec velkých mezistátních válek. Naproti tomu Samuel Huntington přišel o čtyři roky později s varováním, že bude docházet ke střetům civilizací. Předpověděl, že dojde k posunu od přechodových válek k rozsáhlejšími válkám na civilizačních hranicích.

Vývoj od konce 90. let jakoby dával zapravdu spíše skeptickému Huntingtonovi. Války na Balkáně a v rozvojovém světě, teroristické útoky z 11. září 2001, úder na Afghánistán v tomtéž roce, druhá válka v Iráku a po ní následující asymetrická válka – to vše působí velmi znepokojivě. A tak vidíme, že znovu narůstá význam bezpečnosti států, regionů i celého světa. Toto téma se s plnou naléhavostí znovu vrací do popředí pozornosti jak odborné, tak i laické veřejnosti.

V důsledku dosavadního historického vývoje je bezpečnost jedním z velmi často projednávaných námětů nejen v odborných polemikách, ale také v každodenních úvahách a diskusích lidí. Účastníci těchto debat se přitom na jedné straně odlišují ve spoustě nejrůznějších směrů: vzdělání, sociální postavení, náboženské či politické přesvědčení, hodnotová orientace. Všichni bez rozdílu však mají shodný zájem na zajištění bezpečnosti ve dvou základních rovinách. Tou první je bezpečnost státu, ve kterém žijí, druhou rovinu pak představuje osobní bezpečnost každého z nich. Pořadí těchto rovin se průběžně mění podle konkrétní situace – v době spolehlivého a nerušeného míru upřednostňují svoji osobní bezpečnost, v době zvýšeného mezinárodního napětí se zase mnohem více cení bezpečnosti státu, ve kterém žijí.

Z výše uváděných skutečností vyplývá velký význam podrobného studia mezinárodních bezpečnostních vztahů. Tato publikace pojímá mezinárodní bezpečnostní vztahy jako součást disciplíny mezinárodní vztahy. Zaměřuje se na bezpečnostní aspekty a souvislosti (vojenské i nevojenské) vztahů mezi státy, mezinárodními organizacemi a nestátními aktéry současného světa. Zabývá se poznatky ze tří podoborů předmětů mezinárodní vztahy, jimiž jsou bezpečnostní studia, strategická studia a mírová studia.

Učební text je rozdělen celkem do sedmi kapitol. První kapitola se zabývá několika základními pojmy z oblasti teorie bezpečnosti. Připomíná nejvýznamnější školy z oboru teorie mezinárodních vztahů a jejich náhled na pojem bezpečnost a na další pojmy, které se od něj odvíjejí: dimenze bezpečnosti, činitelé bezpečnostní politiky a její referenční objekty, bezpečnostní dilemata, bezpečnostní spolupráce, bezpečnostní studia, hrozby a rizika a jejich vyhodnocování, bezpečnostní společenství, mír a další. Je nejrozsáhlejší a z hlediska studenta asi i nejméně záživnou kapitolou celé učebnice. Nicméně, zvládnutí základních pojmů je nezbytné pro studium mezinárodních bezpečnostních vztahů ve všech etapách dějin lidstva.

Druhá kapitola pojednává o období, na které se trvale soustřeďuje velký zájem historiků, politologů i žurnalistů. Jde o období studené války. Kapitola přitom nepodává vyčerpávající pohled na toto téma, ale zaměřuje se pouze na základní skutečnosti, které by studenti oboru mezinárodní politické vztahy měli znát. Je to zejména základní charakteristika studené války jako ojedinělého období v historickém vývoji mezinárodních bezpečnostních vztahů, dále pak připomenutí hlavních zlomových nebo dokonce krizových událostí tohoto období, vývoj vojensství a teorie bezpečnosti. Zvláštní pozornost kapitola věnuje různým hodnocením jak průběhu studené války, tak zejména jejího výsledku. Na samém závěru se zabývá otázkou, kdo vlastně vyhrál a kdo byl poraženým, proč tomu tak bylo a jaký význam to má pro naši budoucnost i pro nejbližší budoucnost.

Předmětem třetí kapitoly je konec studené války, zejména pak rozbor základních dokumentů KBSE a NATO a nových tendencí ve vývoji mezinárodních bezpečnostních vztahů. Podrobněji se kapitola zastavuje zejména u programu PŕP, obrovského pokroku na poli kontroly zbrojení a odzbrojení, rozšiřování NATO, nových vztahů mezi NATO a Ruskem a angažovanosti při udržování míru mimo smluvně vymezenou oblast. Kapitola se zabývá jen těmi nejzákladnějšími charakteristikami, a proto je ze všech kapitol nejstručnější.

Čtvrtá kapitola se soustřeďuje na války, které ve světě proběhly po roce 1990. Připomíná, že se, bohužel, nenaplnily naděje a optimistická očekávání a že ozbrojené násilí, konfrontace a konflikty zůstaly součástí mezinárodních bezpečnostních vztahů, a to nejen ve světě, ale také v Evropě. Zabývá se čtyřmi tzv. velkými válkami, které proběhly v Iráku (1991 a 2003), v Jugoslávii (1999) a v Afghánistánu (2001). Velkou pozornost věnuje zejména jejich charakteristice z hlediska vývoje vojensství, ale zabývá se i jejich politickými souvislostmi a dopady. Z tohoto hlediska je dělí na dvě takřkajíc bezproblémové války (1991 a 2001), které měly mandát RB OSN a skutečný souhlas mezinárodního společenství, a dvě války problémové (1999 a 2003), které naopak neměly jasný mandát OSN, a tak vyvolaly více či méně silné a závažné protesty mezinárodní veřejnosti.

Pátá kapitola pojednává o nejzávažnější bezpečnostní hrozbě současného světa, kterou je terorismus. Nejprve připomíná vývojové etapy terorismu a pak charakterizuje jeho současnou podobu jako globální terorismus. Zdůrazňuje, že i v současnosti je základním rysem terorismu uplatňování nepřímé strategie. Z toho pak vyvozuje, že přímá odpověď na tuto nepřímou strategii, nebo dokonce vyhlášená „válka proti terorismu“ naráží na spoustu vážných problémů, případně je dokonce sama přímo vyvolává a dále vyostřuje. Ukazuje, že vedle vojenských nástrojů je nutno

používat také, ne-li dokonce především, nástroje politické. Upozorňuje na naléhavost probíhajících konfliktů, mezi nimiž na prvním místě stojí izraelsko-palestinská válka.

Předposlední, šestá kapitola se zaměřuje na hlavní aktéry mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století. Hodnotí jak mezinárodní organizace (OSN, NATO, EU a OBSE), tak i nejlivnější státy (USA, Rusko, ČLR). Ukazuje, kde jsou silné stránky i limity každého z těchto aktérů a vyúsťuje v závěr, že je v nejvyšším zájmu všeho lidstva, aby tito aktéři na poli mezinárodní bezpečnosti co nejvíce spolupracovali.

Poslední sedmá kapitola rozebírá hlavní rysy mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století. Začíná hodnocením nových jevů v oblasti vojenství, kde jde zejména o zavádění nových technologií i nových forem vedení ozbrojeného zápasu. Další část kapitoly se zabývá vývojem transatlantických vztahů, které se vážně zhoršily zejména v důsledku druhé irácké války. Dvě následující části pojednávají o kladných stránkách současného vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů, jimiž jsou rozvoj nových rozměrů bezpečnosti a kontrola zbrojení a odzbrojení. Závěrečná část kapitoly je věnována charakteristice bezpečnostních studií a rozboru bezpečnostních hrozeb a rizik z pohledu České republiky.

ZÁKLADNÍ POJMY Z TEORIE BEZPEČNOSTI

Názory na bezpečnost prošly bohatým historickým vývojem, jehož výsledkem je řada zavedených pojmů, které se v diskusích na toto téma běžně používají. Z toho vyplývá, že při studiu mezinárodních bezpečnostních vztahů je nezbytné, abychom začali připomenutím nejvýznamnějších pojmů a abychom si zároveň s tím ukázali, že obsah a význam těchto pojmů je často vysvětlován z různých úhlů pohledu. To je námětem a základním smyslem této kapitoly.

1. Bezpečnost (*Security, Sécurité*)

Pojem bezpečnost je námětem tisíců odborných článků a stovek knih na celém světě. Jejich autoři přinášejí řadu rozdílných pohledů, ale v některých základních charakteristikách se shodují.

Základní vymezení bezpečnosti

Bezpečnost je elusivním¹, tedy pomíjivým pojmem. Je to pojem nesnadno postižitelný a těžko změřitelný, jeho obsah nelze exaktně vyčíslit. V nejobecnější rovině je bezpečnost definována dvěma základními způsoby – negativně a pozitivně.

Negativní vymezení je podobné jako negativní vymezení svobody, které říká, že jde o absenci omezení či nepřítomnosti odporu nebo vážnějších překážek pohybu. Negativní vymezení bezpečnosti pak znamená, že jde o nepřítomnost či neexistenci hrozby. Podle tohoto vymezení je bezpečnost opakem stavu ohrožení, který vyplývá z existence a vzájemné interakce aktérů, kteří mají protichůdné preference a jsou odhodláni k jejich dosažení použít i sílu, ať už politickou, hospodářskou nebo i vojenskou².

Pozitivní vymezení bezpečnosti se vždy vztahuje ke konkrétnímu předmětu, k věci, člověku, obci, státu nebo bezpečnostnímu společenství. Nejbezpečnější je ten subjekt, který má zajištěno své přežití a možnosti dalšího rozvoje. Bezpečnost bývá často vysvětlována jako negace negativních stavů. To znamená, že bezpečný je ten subjekt, který je mimo dosah přímých a naléhavých hrozeb, nebo který je před možnými hrozbami spolehlivě chráněn. Živočišný druh je bezpečný, když v dané oblasti nemá svého přirozeného nepřítele³. Životní prostředí je bezpečné tam, kde nepůsobí nepříznivé dopady průmyslové činnosti lidstva. Vysoký bezpečnostní statut mají odlehle vyspělé ostrovní státy jako Austrálie nebo Nový Zéland.

V pozitivním slova smyslu lze bezpečnost upevňovat cestou takových opatření, díky kterým je hrozba buď zcela eliminována, nebo alespoň minimalizována. Dům je bezpečný proti zlodějům, když je strážěn, proti bouřce je bezpečný, když má spolehlivý hromosvod a proti povodním je bezpečný, když je postaven dostatečně daleko

od záplavových oblastí. Ulice či obec je bezpečná, když v ní hlídkují policisté. Peníze jsou bezpečné, když jsou uloženy ve spolehlivé a prověřené bance.

Bezpečnost v mezinárodních vztazích

Základní charakteristika

V mezinárodních vztazích je bezpečnost vymezována jako *základní hodnota a nejvyšší cíl každého státu či bezpečnostního společenství sdružujícího více států*. Bezpečnost jako stav je nejčastěji vysvětlována jako *nepřítomnost či neexistence ohrožení nejvyšších hodnot státu či společenství*. Stát je bezpečný v tom případě, když je zajištěna *obrana jeho území a hodnot, které se na něm nacházejí, fungování jeho institucí a ochrana obyvatelstva*.

Pokud jde o státy, hovoří se o objektivním a subjektivním smyslu jejich bezpečnosti. První z těchto případů znamená, že hodnoty, které sdílí společnost, nejsou vystaveny žádné přímé hrozbě. A subjektivní smysl znamená, že neexistuje strach, že tyto sdílené hodnoty by se mohly stát předmětem útoku⁴. Z toho se pak odvozují základní otázky: jaká nebezpečí by mohla ohrozit bezpečnost státu a jeho přežití, jak by se mohla projevit, jak je třeba jim čelit.

Úsilí každého státu o zajištění vlastní bezpečnosti se zaměřuje na tři hlavní cíle. Prvním cílem je eliminace možných hrozeb, ať už mají vojenský nebo nevojenský charakter. Druhým je zajištění vnitřního pořádku a soudržnosti, která je tím pevnější, čím zřejmější je kolektivní charakter přijímaných rozhodnutí. A konečně třetí cíl je spojen se zajištěním spravedlnosti a bezpečnosti občanů⁵.

Také bezpečnost států může být vymezována negativně nebo pozitivně. Podle *negativního vymezení* je bezpečnost stavem, za kterého stát není vystaven žádné přímé a naléhavé hrozbě a nejsou zpochybněny myšlenky, na kterých byl založen. O *pozitivním vymezení* bezpečnosti států či bezpečnostních společenství lze hovořit v tom případě, když je zajištěna obrana jejich území a hodnot, které se na něm nacházejí, když mohou fungovat jejich instituce a je ochráněno jejich obyvatelstvo.

Velmi důležitým prvkem bezpečnosti států jsou také myšlenky, na kterých byly založeny. Jako učebnicový příklad lze připomenout meziválečnou ČSR. Ta prokázala svoji ekonomickou i politickou životaschopnost, dokázala překonat i světovou hospodářskou krizi na přelomu 20. a 30. let. Nakonec ale stejně zanikla, protože se zhroutily dvě základní myšlenky, na kterých spočívaly její základy. Byla to myšlenka poválečného uspořádání Evropy na základě versaillesko-washingtonské soustavy a myšlenka čechoslovakismu.

Relativita bezpečnosti

Bezpečnost nemůže být absolutní, *vždy je relativní, je přímo úměrná hrozbám či rizikům*. Na bezpečnost nelze nahlížet z krajních poloh – tedy tak, zda je zajiš-

těna úplně, nebo vůbec. Žádný stát nemůže dosáhnout stavu absolutního zajištění své bezpečnosti. Většinou je bezpečnost zajištěna více nebo méně. I když ji nelze nikdy exaktně změřit, a proto relevantní otázka nejčastěji zní, kolik bezpečnosti postačuje.

Bezpečnost jako výsledek souhry objektivních a subjektivních faktorů

Objektivní faktory

Prvním dlouhodobě působícím objektivním faktorem je geografie – čím vzdálenější je hrozba, tím méně je naléhavá a tím větší jsou možnosti, jak jí čelit. Pro znázornění velkých geografických rozdílů mezi státy můžeme uvést následující tři typy: odlehle ostrovní státy typu Austrálie či Nového Zélandu, Českou republikou s její polohou v centru Evropy a Izrael, který svoji polohu vnímá jako stav trvalého, každodenního ohrožení a neustálého boje o přežití. Důležitou roli hraje i terén – pobaltské státy nebo Polsko jsou na tom při obraně svého území vzhledem k rovinatému charakteru jeho povrchu podstatně hůře než třeba hornaté Švýcarsko.

Dalším objektivním faktorem jsou dějiny. Jenom v Evropě bylo či je několik dvojic tzv. dědičných nepřátel – např. napětí mezi Řeky a Turky přetrvává, přestože oba státy jsou ve stejném bezpečnostním společenství. Na druhé straně se podařilo, zejména díky integračním procesům, postupně překonat historické animozity mezi státy, které se po dlouhou dobu navzájem považovaly za hrozby: Francie s Velkou Británií, Švédsko s Dánskem, Francie s Německem.

Subjektivní faktory

Bezpečnost spočívá na souhrnu opatření, která každý stát či bezpečnostní společenství přijímá v zájmu zajištění vlastní bezpečnosti. Všechna tato opatření a jejich prosazování tvoří bezpečnostní politiku státu nebo bezpečnostního společenství. Nevojenskou část bezpečnostní politiky představují především aktivní opatření na poli diplomacie, která se zaměřuje zejména na uzavírání dvoustranných a vícestranných smluv a na získávání bezpečnostních záruk na základě členství v aliancích nebo v koalicích. Vojenská část bezpečnostní politiky se zaměřuje především na výstavbu ozbrojených sil a na jejich bojovou přípravu.

Silný vliv politiky se projevuje také v tom, že státy s výrazně rozdílným politickým uspořádáním a s nesmiřitelnými ideologiemi si zpravidla navzájem prisuzují nepřátelské záměry a považují se za hrozby. To se zvláště výrazně projevovalo během bipolární konfrontace v době studené války. Naproti tomu shoda na základních politických hodnotách umožňuje vytvářet bezpečnostně-politická společenství či komplexy, jejichž členské státy se navzájem nepovažují za hrozby a v bezpečnostní oblasti prosazují společné zájmy. To platí zejména o Evropě, která stále ještě není naprosto demokratická, nicméně je mnohem demokratičtější, než byla kdykoliv předtím.

2. Teorie mezinárodních vztahů a jejich přístup k problematice bezpečnosti

Otázkami bezpečnosti se trvale zabývají všechny teorie mezinárodních vztahů. Těmi nejvýznamnějšími jsou realismus/neorealismus, liberalismus/neoliberalismus, konstruktivismus a kritická teorie. Každá z těchto teorií je výsledkem zkoumání mezinárodních bezpečnostních vztahů z určitého úhlu pohledu. Žádná z nich není dokonalá, žádná nemá univerzální platnost. Relevantnost žádné z těchto teorií není absolutní, vždy je relativní. Při zkoumání mezinárodních bezpečnostních vztahů „není možné dokázat pravdivost jedné teorie a nelze zavrhnout jednu teorii ve jménu jiné teorie. Teorie mezinárodních vztahů totiž není přímým a koherentním diskursem, je dialogem mezi protichůdnými paradigmaty, který probíhá již několik století a který bude ještě dlouho pokračovat.“⁶

Liberálně-idealistický přístup

Liberálně-idealistický přístup na mezinárodní bezpečnostní vztahy nahlíží především jako na výsledek bezpečnostní spolupráce mezi státy, které ve svých vzájemných vztazích upřednostňují vstřícnost a spolupráci před konflikty a válkami. Liberalismus vychází také z Kantovy teorie demokratického míru, podle které demokratické státy dávají ve vztazích s ostatními demokraciemi přednost míru před válkou, neboť základním zájmem jejich obyvatel je zajištění života a blahobytu, což je protikladem nákladných a zbytečných násilných dobrodružství.

Dvě základní metody – kolektivní bezpečnost a kontrola zbrojení

Karen Mingst uvádí, že liberálně-idealistický přístup upřednostňuje dvě základní metody odvracení hrozby války mezi státy: kolektivní bezpečnost a kontrolu zbrojení a odzbrojení⁷. První metoda, tedy *kolektivní bezpečnost* vychází z myšlenky, že členové určité skupiny států se vyvarují použití síly ve vzájemných vztazích a zaváží se k obraně kteréhokoliv z nich, který by byl napaden vnějšími silami. Nejvyšším stupněm vzájemných bezpečnostních záruk je *kolektivní obrana*, která je základem NATO, stejně jako byla základem Varšavské smlouvy, jež existovala v letech 1955–1990. Vychází z ustanovení, že útok proti jednomu z nich bude považován za útok proti ostatním. V této souvislosti se v poslední době používá rovněž výraz *hard security*.

Tři předpoklady kolektivní bezpečnosti

Kolektivní bezpečnost spočívá na třech základních předpokladech. Podle prvního z nich lze válkám předcházet cestou *restrikce vojenských akcí*. Druhý předpoklad říká, že je možné zastavit agresi, neboť lze snadno odhalit agresora a znemožnit mu

uskutečnění jeho záměrů. A podle třetího předpokladu *agresor ví, že mezinárodní společenství by jej za jeho akci potrestalo*. Dějiny mezinárodních bezpečnostních vztahů však ukázaly, že naplňování těchto předpokladů má celou řadu úskalí: ne vždy lze jednoznačně říci⁸, kdo je agresor, nejednou se stalo také to, že agresor nebyl potrestán⁹.

Kontrola zbrojení a její základní charakteristika

Druhá metoda – *kontrola zbrojení a odzbrojení* – vychází z předpokladu, že méně zbraní znamená více bezpečnosti, a od naplnění tohoto předpokladu očekává snížení ceny bezpečnostního dilematu. Poválečné dějiny obsahují celou řadu ujednání, která se stala přínosem pro mezinárodní bezpečnostní vztahy¹⁰. Ani kontrola zbrojení však nedokázala překonat bezpečnostní dilema a stejně tak se nepodařilo zabránit nárůstu počtu států s jadernou výzbrojí.

Klady a úskalí liberálně-idealistického přístupu

Obě základní metody liberálně-idealistického přístupu při studiu hrozby válekkladou rozhodující důraz na kolektivní úsilí mezinárodního společenství. Jako takové se výborně hodí pro vztahy mezi demokratickými státy, které mají v přístupu k otázkám míru a bezpečnosti velmi blízká, ne-li dokonce stejná očekávání. Čím více je ve světě demokracie, tím lépe pro mezinárodní bezpečnostní spolupráci.

Liberálně-idealistický přístup však má také *dvě zásadní úskalí*. Tím prvním jsou vztahy mezi demokratickými státy na jedné straně a nedemokratickými nebo dokonce diktátorskými na straně druhé. Druhé úskalí pak představují vzájemné vztahy mezi nedemokratickými a diktátorskými státy. Studená válka ukázala, že první úskalí lze řešit cestou kontroly zbrojení a opatření k posílení důvěry. Druhé úskalí je mnohem vážnější – diktátorské státy mohou spolupracovat pouze potud, pokud mají společné záměry a cíle. Pokud tomu tak není, bezpečnostní spolupráce končí a nastávají ozbrojené konflikty. Nejvážnější a nejtěžší válkou mezi dvěma diktátorskými režimy v poslední době byla irácko-iránská válka v letech 1980–1988.

Realistická škola

Základní charakteristika a nejvýznamnější autoři

Realistická škola se od liberalismu odlišuje tím, že vkládá podstatně méně nadějí do mezinárodního společenství a o to více se zaměřuje na sílu jednotlivých států a na jejich vliv na mezinárodní politiku. Ta je podle realistů výsledkem vztahů mezi státy, jež se vyznačují **vrozeným nesouladem**.¹¹ Za hlavní rys chování států realisté považují trvalé úsilí o naplňování jejich zájmů. Na nejvyšším místě v hierarchii zájmů všech států stojí životní zájmy, jimiž jsou přežití státu, zachování jeho územní celistvosti a politické svrchovanosti. Realisté přikládají velký význam síle a odhodlání států použít ji v zájmu dosažení jejich cílů.

Hans Morgentau, autor „bible realismu“,¹² zformuloval šest principů světa protikladných zájmů, ve kterém „je třeba usilovat o napáchání co nejmenšího zla spíše než o uskutečnění absolutního dobra“. ¹³ Za objektivní a univerzálně platnou kategorii označil národní zájem a za absolutní zájem označil přežití státu. Tím jasně vymezil, co může být předmětem nejdůležitějších bezpečnostních hrozeb.

Kenneth N. Waltz, považovaný za zakladatele neorealismu, došel k závěru, že „každý stát prosazuje své vlastní zájmy, a to metodami, které sám považuje za ty nejlepší. Nakolik neexistuje konzistentní a spolehlivý proces pro usmiřování střetů zájmů, do kterých se v podmínkách anarchie nevyhnutně dostávají podobné jednotky, je jedním z nástrojů k dosahování vnějších cílů síla. Zahraniční politika postavená na takovém pojetí mezinárodních vztahů není ani morální, ani nemorální, ale odráží se v ní racionální odpověď na svět kolem nás.“

K. Waltz navázal na koncepci přežití jakožto absolutního zájmu každého státu. Zdůraznil, že v anarchické struktuře mezinárodních vztahů mohou přežít jedině ty státy, které trvale dbají na zajištění své bezpečnosti. K. Waltz považuje bezpečnostní hrozby za jeden z klíčových faktorů anarchické struktury mezinárodních vztahů. Státy spolupracují, pokud nějakou hrozbu vnímají a vyhodnocují jako hrozbu společnou. Když taková hrozba zaniká, oslabuje se i spolupráce.

Podle klasických realistů je chování států projevem vrozeného lidského sklonu k získávání moci a k jejímu udržování a posilování. A tak docházejí k závěru, že „u některých států se životní zájmy mohou rozšiřovat a mohou od zájmu o přežití postoupit k prosazování mezinárodního vlivu“. ¹⁴ Na mezinárodní bezpečnostní vztahy nahlíží realisté jako na trvalé soupeření států o moc a o bezpečnost. Za hlavní nástroje k dosahování bezpečnostních zájmů považují ekonomickou a zejména pak vojenskou sílu. Od postbipolárního světa očekávali návrat k otevřenému soupeření o moc a vliv na světovou politiku.

Robert Cooper uvádí, že realismus se vyznačuje názorem, že „být dobrý může nakonec být špatné pro lid, kterému sloužíte. Morálních cílů lze dosahovat také tím, že uvažujete v rovině síly a jejího uchování místo, abyste se neustále upínali pouze na to, co považujete za morálně dobré.“ ¹⁵ Zároveň s tím však upozorňuje na základní úskalí realismu v oblasti bezpečnosti – je jím omezování moci na výlučně vojenské nástroje. Za zvláště riskantní považuje vojenské intervence v zájmu šíření demokracie a stability. Uznává, že intervenční armády mohou vytvořit příznivé vnější bezpečnostní prostředí, ale upozorňuje, že zasahující armády nejsou vybaveny k tomu, aby v zahraničí vytvářely ústavní uspořádání.

Rovnováha sil jako ústřední kategorie

Realisté docházejí k závěru, že nevyhnutným rysem mezinárodních bezpečnostních vztahů jsou střety zájmů, konflikty a války. Jsou přesvědčeni, že *mír může existovat pouze na základě rovnováhy sil*. Tu sice nepovažují za ideální řešení a uznávají, že není synonymem spravedlnosti. Zároveň s tím však na rovnováhu sil nahlíží jako

na jedinou účinnou ochranu proti egoismu, výbojům a sklonům k hegemonismu. Neorealisté „se zřikají antropologické premisy ve prospěch systémového imperativu: potřeba zajistit přežití v anarchickém prostředí bez suveréna, který by zajišťoval bezpečnost, znamená, že státy se samy musí starat o prostředky, jež jim zajistí jejich trvání“.¹⁶

Rovnováha sil stojí na předpokladu, že státy při úsilí o zajištění své bezpečnosti činí racionální a předvídatelná hodnocení nákladů a přínosů svých politik, a tím je zajištěna mezinárodní rovnováha. Ta je považována za nejvýznamnější způsob zajišťování bezpečnosti. Nevýhody této metody se projevují v dobách převratných změn v mezinárodních bezpečnostních vztazích.

Základní metody dosahování rovnováhy sil

Je několik metod, jak v mezinárodních bezpečnostních vztazích dosahovat a udržovat rovnováhu sil jako předpoklad stability. Nejčastěji bývají uváděny následující:¹⁷

- politika „rozděl a panuj“, kdy se balancér přidá na stranu slabšího státu, a tím omezí výhodu státu silnějšího,
- územní kompenzace vítězům války,
- vytváření pásem „nárazníkových států“,
- vytváření bezpečnostních aliancí,
- udržování sfér vlivu,
- intervence,
- diplomatická vyjednávání,
- urovnávání sporů prostřednictvím zákonných a mírových nástrojů,
- rozpoutání války jako cesty k udržení či obnovení požadované rovnováhy.

Odstrašování

Teorie odstrašování vychází z přesvědčení, že válka mezi státy může být odvrácena prostřednictvím hrozby použití síly. Prvním předpokladem jeho účinnosti je racionalita těch, kdo jménem států rozhodují – očekává se od nich, že se chtějí vyhnout válce. Druhým předpokladem je, že *zbraně* tvořící odstrašovací potenciál *mají takovou ničivou sílu*, že žádný politik se neodhodlá k ozbrojené agresii proti zemi, která tyto zbraně vlastní. A třetí předpoklad říká, že válka vždy má nějakou alternativu. Jinými slovy: hrozba musí být velmi vážná a věrohodná a zároveň s tím musejí existovat schůdná nevojenská řešení střetu zájmů v bezpečnostních vztazích mezi státy či koalicemi.¹⁸

Za učebnicový příklad naplnění všech výše uváděných předpokladů můžeme považovat *kubánskou raketovou krizi v roce 1962*. Tehdejší americký prezident J. F. Kennedy vsadil na racionalitu svého tehdejšího sovětského protivníka N. S. Chruščova, opíral se o věrohodný odstrašovací potenciál USA a nasměroval jednání k alternativnímu řešení, kterým byla demontáž odpalovacích zařízení sovětských řízených střel na Kubě.

Základní nedostatky realismu

Velmi výstižně je hodnotí Patrick Morgan:

- nelze dokázat, že mezinárodní anarchie musí mít právě takové důsledky, jak tvrdí realisté,
- realisté a zejména neorealisté popisují mezinárodní bezpečnostní vztahy příliš statickým a cyklickým způsobem,
- realisté přeceňují význam státních preferencí v oblasti bezpečnosti a nedoceňují význam takových faktorů, jakými jsou vlivy názorových proudů uvnitř států,
- stranou jejich zájmu zůstaly liberalizační dopady politiky USA v období studené války.¹⁹

Konstruktivistický přístup

Konstruktivistický přístup k otázkám bezpečnosti a bezpečnostní spolupráce se vyznačuje v prvé řadě pochybami o tom, že v mezinárodních bezpečnostních vztazích existují pevné, neměnné kvazi přirozené struktury. Odmítá názor, že chování států a dalších činitelů bezpečnostní politiky by bylo předem dáno nějakými zákony mechanické povahy. Konstruktivisté zastávají názor, že *mezinárodní bezpečnostní vztahy jsou závislé na interpretaci aktérů, a jsou tedy sociálně konstruovány*. Na struktury v mezinárodních bezpečnostních vztazích a na chování států nahlíží jako na ovlivnitelné a proměnlivé jevy. Jednání států může mít větší či menší vliv na mezinárodní bezpečnostní struktury. Na základě toho pak dochází k více či méně výrazným změnám mezinárodního bezpečnostního prostředí.

Konstruktivistické pojetí mezinárodních bezpečnostních vztahů spočívá na dvou základních prvcích. Prvním jsou *struktury*, které státům a bezpečnostním společenstvím dávají možnost, aby zmírňovaly mezinárodní napětí a rozšiřovaly prostor pro neagresivní chování. Druhým prvkem jsou *činitelé bezpečnostní politiky* (nejčastěji státy) – ti vytvářejí a ovlivňují struktury a nástroje jednání, které jsou alternativou k soupeření a ke sklonům o získání převahy. Mezinárodní struktury jsou konstruovány a využívány s cílem prosazovat pozitivní změny konstitutivních i regulativních norem mezinárodních bezpečnostních vztahů. Konstruktivisté doporučují bezpečnostní kulturu,²⁰ kterou pojmají jako soubor hodnot, norem a praktických opatření pro teoretickou i praktickou činnost v oblasti bezpečnosti. Bezpečnostní kulturu pojmají jako stabilizující strukturu, která je výsledkem vzájemného ovlivňování bezpečnostních diskursů.

Kritická teorie

Kritická teorie bývá nejčastěji charakterizována jako návod ke strategické akci směřující k alternativnímu uspořádání. Richard Devetak k tomu dodává, že „kritická mezinárodní teorie považuje stávající uspořádání za plně nerovnosti a nespravedlnosti globálního rozměru a na tom také zakládá svůj příklon

k alternativní vizi světového řádu²¹. Tento přístup se promítá i do výzkumu mezinárodních bezpečnostních vztahů – R. Devetak jej nazývá „*kritická bezpečnostní studia*“. Ta se od tradičních bezpečnostních studií odlišují tím, že vedle základní otázky „co je bezpečnost?“ kladou další dvě otázky. První z nich vyjadřují slovy „kdo a před kým má ve stávajícím mezinárodním uspořádání zajištěnou bezpečnost?“ Další otázka pak zní „*či bezpečnost by nás měla zajímat?*“ Tím je vymezen klíčový problém zkoumání vztahu mezi inkluzivitou a exkluzivitou v oblasti bezpečnosti. Kritika směřuje proti tomu, že inkluzivní je nahlíženo pozitivním způsobem, protože vnitřní struktury nabízejí řád, stabilitu, jistoty a bezpečnost. Naproti tomu vnější neuspořádanost – v realistické mluvě jde o anarchii – se zmítá ve hrozbách, rizicích a nebezpečí.

Radikální teorie (marxismus a neomarxismus)

Radikální teorie posuzují uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů jako výsledek historického vývoje. Velký význam přikládají studiu ekonomických a sociálních souvislostí a determinant. Neomarxisté svá kritická stanoviska vůči stávajícímu uspořádání v mnohém opírají o metody a poznatky z oblasti mezinárodní politické ekonomie. (IPE – International Political Economy). Upozorňují především na ekonomické a sociální zdroje bezpečnostních hrozeb vojenského i nevojenského charakteru. Svou kritiku stávajícího uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů zakládají především na teorii strukturální moci, která se zaměřuje na čtyři základní struktury: bezpečnost, znalosti, výrobu a finance. Tato teorie je velmi kritická vůči politice USA, které považuje za dominantního aktéra bezpečnostních vztahů na globální úrovni.

Zároveň s tím je ale třeba upozornit, že samotná návaznost na IPE není monopoem neomarxistů. Setkáváme se s ním např. v Bílé knize o obraně Francie z roku 1994, která jako jeden z prvních doktrinárních dokumentů po skončení studené války upozornila na prohlubující se globální ekonomickou nerovnost a označila ji za „*vážné nebezpečí destabilizace*“²². Z některých poznatků IPE čerpal např. Manifest významných francouzských politiků a odborníků nebo Graham Allison, Karl Kaiser a Sergej Karaganov.²³

Dílčí shrnutí

Jednotlivé školy se tedy v přístupu k otázkám bezpečnosti a bezpečnostních hrozeb v řadě otázek odlišují. Každá z nich má své přednosti i slabiny. „Realismus nevysvětluje všechno... Liberální teorie identifikuje nástroje, které státy používají k dosahování sdílených zájmů... a pomáhá nám pochopit, proč se státy odlišují ve svých základních preferencích... A konstruktivistické teorie jsou nejlépe uzpůsobeny k analýze toho, jak se během času mění identity a zájmy.“²⁴ K tomu přistupuje i ta skutečnost, že konstruktivistické teorie a také někteří liberálové se více či méně odpoutali od státocentrismu, který je typický pro neorealismus.

Všechny hlavní školy ale respektují dvě důležité skutečnosti. Tou první je *určující vliv historických souvislostí*. Musejí brát v úvahu, že náhledy na hrozby a na bezpečnost se mění podle toho, jak se vyvíjejí politicko-mocenské reflexe. Např. ještě před 2. světovou válkou USA považovaly za hrozbu Velkou Británii, neboť její hospodářské impérium blokovalo další rozvoj jejich hospodářství. Svůj přístup však zásadně přehodnotily tváří v tvář naléhavé hrozbě fašistických velmocí, které se staly hrozbou pro přežití liberálně-ekonomické koncepce jako takové.

Druhou skutečností, jež přesahuje rozdíly jednotlivých škol, je *časový faktor při vymezování naléhavosti bezpečnostní hrozby*. Nejnaléhavější bezpečnostní hrozbou se stávají ty státy či koalice států, které se v danou chvíli cítí být na vrcholu sil a vědí, že další vývoj by už vedl jenom ke snižování jejich náskoku a převahy. V takové chvíli se snaží využít všech dostupných prostředků k tomu, aby rozpoutaly disymetrický, nesouměrný konflikt s cílem co nejrychleji a nejsnadněji porazit státy, které jim takřkajíc stojí v cestě.

3. Dimenze bezpečnosti

(Security Dimensions, Dimensions de la sécurité)

S důrazem na dimenze ne sektory bezpečnosti přišli Bary Buzan, Ole Waever a další vědci z tzv. kodaňské školy na ústavu COPRI. Tím výrazně ovlivnili bezpečnostní výzkum od počátku 80. let minulého století až do současnosti. To znamenalo „průlom v bezpečnostní analýze a její nesmírné obohacení“.

Vojenská bezpečnost

Nejčastěji je spojována s jasně definovanými zájmy států, a proto se říká, že je státocentrická (State – centric security). Spočívá především v opatřeních, která přijímají státy či koalice s cílem pojistit se proti konkrétním aktuálním i budoucím bezpečnostním hrozbám.

Bezpečnost vymezovaná tváří v tvář vojenské agresi

Vojenská agrese je definována jako záměrná, intencionální hrozba, jejímž aktérem je nepřátelský stát či koalice. Vývoj od roku 1949 ukázal, že agrese proti členskému státu NATO představuje neúnosné riziko nikoliv pro spojenecké státy, ale především pro případného agresora, protože by jej stihla odvěta mnohem silnější než jeho úder. Po skončení studené války trvale narůstá vážnost záměrné hrozby, jejímž aktérem se mohou stát noví, nestátní činitelé bezpečnostní politiky, zejména pak teroristické skupiny.

Bezpečnost v době proliferace ZHN

Zaměřuje se na aktivní opatření proti vývozu a rozšiřování zařízení, technologií a know-how k výrobě jaderných, chemických, biologických a bakteriologických

zbraní nebo řízených střel. Dalším směrem je snaha zabránit tajnému a pokoutnímu úsilí některých států o dosažení schopnosti vyrábět tyto zbraně. Jedná se zejména o vyspělé štěpné materiály, termojaderné zbraně, radioaktivní materiály, chemické a biologické zbraně. Zvláště velké úsilí se zaměřuje proti šíření nosičů, zejména pak balistických řízených střel, které zbraním hromadného ničení dávají maximální vojenské, strategické a psychologické účinky.

Bezpečnost v prostředí regionálních konfliktů

Regionální konflikty, které mohou propuknout na poměrně odlehklých místech světa, daleko od euroatlantické oblasti. Jejich aktéry nejčastěji bývají diktátorské nebo nacionalistické režimy, které v době, kdy slábnou jejich postavení i vliv, nadsazují hrozby, dramaturgizují bezpečnostní situaci nebo dokonce vyvolávají ozbrojené konflikty.²⁵ Ve válečném stavu pak spatřují cestu ke svému vlastnímu přežití. Přestože se odehrávají na periferii, může jejich hromadný dopad více či méně narušit celou stavbu stávajícího bezpečnostního uspořádání. Mohou totiž rozbít regionální rovnováhu a v případě dalšího šíření negativně ovlivnit i globální bezpečnostní situaci.

Tyto konflikty se stávají výzvou pro nejdůležitější činitele bezpečnostní politiky na globální úrovni – pro OSN, EU, OBSE, NATO, USA, Velkou Británii, Francii, Rusko a Čínu (jaderné státy a stálí členové RB OSN). Tváří i tvář hrozbě regionálních konfliktů pak jsou nuceny zvažovat rizika vlastního postupu. Jejich rozhodování je o to náročnější, že v současném posunutém světě riskují neschopnost, pokud se budou důsledně řídit právem a zároveň se dostávají do rozporu s právem, pokud se jednostranně zastanou obětí. Nečinnost by však byla nejhorším řešením.

Nevojenské dimenze bezpečnosti

(Soft Security, Sécurité non-militaire)

Politická bezpečnost

V politické oblasti se bezpečnost vztahuje především k organizační stabilitě společenských řádů. Jejím základním smyslem je zajistit suverenitu států, jejich vnitřní i vnější legitimitu. Hlavním referenčním objektem je územní stát, roli činitele bezpečnostní politiky sehrávají zejména vlády a mohou poukazovat především na dva základní druhy hrozeb: vnitřní a vnější. Ve stabilních státech (vedle států NATO můžeme zmínit zejména Švýcarsko, Rakousko, Švédsko, Finsko, Austrálii, Japonsko a další) jsou vlády vystaveny silné vnitřní kontrole a zabývají se především vnějšími hrozbami.

Vnitřní hrozby představují znepokojení především pro vnitřně slabé státy, v nichž je autorita vlády zpochybňována velkou částí národa. Takové vlády pak jakožto činitelé bezpečnostní politiky jednají mnohem více ve svém vlastním zájmu než v zájmu svých referenčních objektů. Jako příklady můžeme uvést Zaire, Nigérii, Zimbabwe či Saúdskou Arábii. Tyto režimy sekuritizují problémy vlastního přežití, vyhledávají

zástupné problémy, aby je mohly vydávat za hrozbu a tou potom zdůvodňovat vlastní represivní politiku. Součástí jejich politiky pak velmi často bývá také rozsáhlé porušování lidských práv, které potom OSN může označit za „hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost“. Příkladem jsou události v Somálsku, které tak označila rezoluce OSN č. 794 z prosince 1992.

Ekonomická bezpečnost

Referenčním objektem jsou ekonomické zájmy států a mezinárodních ekonomických a obchodních uskupení (EU, NAFTA, OPEC, OECD a další). Roli činitelů bezpečnostní politiky hrají zejména vlády jednotlivých států, resp. rozhodovací a výkonné orgány mezinárodních ekonomických a obchodních organizací. Ekonomická bezpečnost se většinou vymezuje vůči nezáměrným, neintencionálním hrozbám (ekonomické či měnové krize, destabilizace trhů a další).

Výjimku tvoří např. hospodářská embarga či sankce, o kterých rozhodují a jejichž aktéry jsou vlády nebo mezivládní ekonomické organizace. Základní problém ekonomických sankcí a embarg spočívá v tom, že jsou namířeny proti negativně hodnoceným činitelům bezpečnostní politiky, ale mnohem více postihují jejich referenční objekty, zejména pak nejchudší vrstvy obyvatelstva. Jako nejvýmluvnější příklad můžeme uvést Irák, kde v důsledku sankcí vzrostla nemocnost a zejména pak dětská úmrtnost, ale na charakteru Saddámovy režimu to nic zásadního nezměnilo.

Ekonomická bezpečnost se v důsledku rostoucí provázanosti světové ekonomiky v době globalizace neomezuje pouze na vnitřní či vnější bezpečnost, ale prosazuje se v obou těchto dimenzích. Je úzce provázána se všemi dalšími oblastmi bezpečnosti. Jejími nejdůležitějšími a vzájemně propojenými atributy jsou měnová stabilita, hospodářský růst, nízká nezaměstnanost, konkurenceschopnost, určování tempa vývoje a aplikace nových technologií, popř. alespoň výraznější nezaostávání za celosvětovými trendy, surovinová dostatečnost, schopnost zabránit vytváření velkých částí populace žijících v bídě, schopnost zajistit obrannou sílu, popř. efektivní a potřebnou obranu způsobem stanoveným ve spojeneckých smlouvách, které zajišťují bezpečnost.

Ekonomická bezpečnost se vymezuje také proti dvěma hlavním záměrným hrozbám, jimiž jsou *obchodní válka a ekonomická válka*. Obchodní válka je spojena s přítomností na trzích. V pozitivním směru se zaměřuje na ovládnutí nových trhů nebo na zvýšení podílu na stávajících trzích. V negativním smyslu jde o uzavření vlastního trhu pro jiné státy. Dalekosáhlejší cíle má ekonomická válka – jejím posláním je podlomit nebo zničit ekonomický potenciál protivníka za použití ekonomických i politických prostředků boje. Nejrozsáhlejší a nejvleklejší ekonomická válka se odehrávala v době studené války a skončila tím, že zemím NATO se nakonec podařilo rozvrátit ekonomický potenciál SSSR a jeho satelitů.

Na mezinárodní úrovni je smyslem ekonomické bezpečnosti předcházet nestabilitě světových trhů a propukání hospodářských krizí, narušení bezpečnosti dodá-

vek surovin, zdrojů energie i výrobků, zneužívání vzájemné závislosti k politickým účelům, *nerovnoměrnosti mezinárodního ekonomického vývoje*, která na globálním trhu generuje více poražených než vítězů. Na tradiční státní úrovni lze ekonomickou bezpečnost definovat jako stav, ve kterém ekonomika objektu, jehož bezpečnost má být zajištěna (národního státu, seskupení států, supranacionální organizace apod.) není ohrožena hrozbami, které výrazně snižují nebo by mohly snížit její výkonnost, potřebnou k zajištění obranných i dalších bezpečnostních kapacit, sociálního smíru a konkurenceschopnosti objektu i jeho jednotlivých složek (tj. především jednotlivých firem) na vnitřních i vnějších trzích.

Sociální bezpečnost

Nejčastěji bývá vymezována ve vztahu k tzv. měkkým hrozbám, které jsou hrozbami nezáměrnými. Jde především o migraci obyvatelstva, která nebývá spojována se záměrem někoho poškodit. Její nejčastější podobou bývá útěk z chudých zemí s nenesitelnými životními podmínkami, které se odvíjejí zejména od ekonomických, ekologických a politických příčin. Migrace s sebou často nese šíření nemocí či epidemií, změny na trhu práce nebo dokonce postupnou změnu identity cílových zemí migračních pohybů. Jako příklad můžeme uvést čínské přistěhovalectví do Tibetu nebo ruské přistěhovalectví do Estonska.

Činiteli záměrných hrozeb sociálního charakteru nejčastěji bývají nacionalističtí politikové. Ti zvětčují a dramatizují ohrožení identity „svého“ referenčního objektu, stávají se negativně působícími činiteli bezpečnostní politiky, kteří nakonec mohou i vyprovokovat ozbrojené konflikty zakládané na rozdílnosti identity znesvářených stran. Jako příklad můžeme uvést S. Miloševiče, R. Karadžiče, F. Tudjmana a další aktéry válek spojených s rozpadem SFRJ. Aktérem sociálních hrozeb spojených s migrací mohou být také diktátorské režimy.

Ekologická (environmentální) bezpečnost

V environmentálním sektoru bezpečnostní politiky (BP) je referenčním objektem (RO) *životní prostředí na zemi* a v jejích jednotlivých regionech. Tento RO sestává ze dvou základních agend – vědecké, ve které se shromažďují výsledky odborné činnosti ekologické komunity, a politické, která odráží přístupy politiků a je podstatně skromnější nežli agenda první. Roli činitelů bezpečnostní politiky (ČBP) hrají především ekologické organizace. Ty dokáží otázku životního prostředí politizovat, méně úspěšné jsou ale při získávání podpory pro názor, že jde o hrozby, kterými je potřeba se neodkladně a vážně zabývat. Zatím se jim nepodařilo vytvořit globální systém péče o životní prostředí, jejich hlavní pozornost se soustřeďuje na regionální přístupy a aktivity. Ve svých hodnoceních a akcích dávají najevo, koho považují za hlavní aktéry hrozeb environmentálního charakteru – zaměřují se především na velké průmyslové korporace, které nejvydatněji poškozují životní prostředí v globálním rozměru.

Vzájemná propojenost nevojenských rozměrů bezpečnosti

Dimenze bezpečnosti se ve všech výše uváděných oblastí tzv. soft security mnohdy vzájemně doplňují a propojují. Jako příklad můžeme uvést Haiti, kde prudký nárůst počtu obyvatel vedl k rychlému a neuváženému kácení lesních porostů. V důsledku toho začala působit nezáměrná hrozba ekologického charakteru. K ní se pak přidaly důsledky nezodpovědné politiky tehdejší vlády, a tak tisíce Haitanů viděly jedině řešení v útěku ze země, přičemž jejich vysněným rájem byla Florida. Vlna uprchlíků se však stala vážnou sociální hrozbou pro USA, a tak nakonec Clintonova administrativa byla nucena přímo zasáhnout. Dalším příkladem může být to, že tisíce lidí volí útěk ze zemí s diktátorskými režimy, které pro ně jsou záměrnou hrozbou politického charakteru. Takto vyvolaná migrace se pro jiné státy stává nezáměrnou hrozbou sociálního charakteru.

Dnes jsou známy hlavní zdroje a příčiny ohrožení bezpečnosti v nevojenských dimenzích – jsou jimi zejména chudoba, velké nerovnosti uvnitř národů i mezi národy, korupce, neexistence státních struktur v řadě chudých zemí. Zatím však není vůle poskytovat účinnou pomoc ještě před vypuknutím konfliktu. Raději se čeká, až tyto země budou ještě více poškozeny. Tyto hrozby bývají podceňovány až do té doby, než nabudou katastrofických rozměrů. Hlavní příčina spočívá v tom, že se jimi zabývají ČBP národního, nanejvýš regionálního charakteru, kteří jednají jménem referenčního objektu národního, nanejvýš regionálního charakteru. Ti se zaměřují na nejbližší nebo krátkodobé zájmy a cíle. Nedostatečně se však věnují cílům dlouhodobým, jejichž dosažení je zájmem největšího možného RO, tedy lidstva jako celku.

Zajištění bezpečnosti v nevojenských dimenzích vyžaduje předvídatost, kreativitu a ochotu nést politická rizika. Z toho také vyplývá řada naléhavých doporučení, podle nichž by bylo potřeba zejména: věnovat více pozornosti i peněz na boj proti AIDS v Africe, aby se tato smrtící pandemie nepřelévala do USA a dalších oblastí euroatlantické zóny; podílet se na reformě systému zdravotní péče v zemích někdejšího SSSR, neboť ty se staly hrozbou šíření AIDS do západní Evropy a odtud pak i do USA; zaujmout zodpovědnější přístup ke kjótskému protokolu a další.

4. Bezpečnostní hrozby a bezpečnostní rizika

(Security Threats and Risks, Les menaces et les risques dans le domaine de sécurité)

Základní charakteristika problému

V používání výrazů hrozba a riziko je velká nejednotnost, tyto pojmy jsou často používány nepřesně a svévolně, a to nejen v ČR, nýbrž i v řadě jiných zemí NATO. Pro ilustraci si můžeme připomenout dokument nazvaný Bezpečnostní strategie ČR z roku 1999. Ten uvedl celkem 9 rizik a klasifikuje je „z hlediska pravděpodobnosti jejich aktivace v hrozby“. Přitom ale pojednává o jevech objektivního charakteru, aby k dovršení všech nepřesností skončil tvrzením, „rizikem č. 8 je hrozba agrese“. Při

pátrání po kořenech dosavadních nepřesností nám pomůže připomenutí základních historických souvislostí.

Základní vymezení v anglickém a francouzském jazyce

Angličtina používá spojení „to run/take the risk of“, tedy podstoupit riziko. Encyclopediae Britannica ve svém díle 21 vysvětluje především rizika v oblasti podnikání. Uvádí přitom, že jedním z důležitých kroků je shromáždění a vyhodnocení informací a dále pak to, jaká akce se uskuteční a jak je kontrolována. Vysvětluje také tzv. minimax přístup (minimax approach), jehož podstatou je buďto maximalizovat zisky, nebo minimalizovat ztráty. Při vymezení pojmu riziko tedy klade důraz na aktivní rozhodovací proces. Velmi podobně se vyjadřuje i francouzština – používá výraz „courrir un risque“, což má naprosto totožný význam jako anglický výraz „to run a risk“, zatímco pro anglický výraz „to take a risk“ nacházíme ve francouzštině ekvivalent „assumer un risque“, tedy brát na sebe nějaké riziko. Encyklopedie Larousse vymezuje i dějovou stránku rizika – sloveso riskovat vysvětluje jako „vystavit se hrozbě“. Oba oficiální jazyky NATO tedy u výrazu riziko zdůrazňují význam aktivní stránky rozhodování a jednání daného subjektu.

Dimenze bezpečnosti v době globalizace
▪ vojenská
▪ ekonomická
▪ politická
▪ sociální
▪ kulturní
▪ ekologická

Doporučené vymezení pojmů hrozba a riziko

Hrozba

Pojem hrozba bychom měli vysvětlovat jako projev, gesto, opatření nebo čin, který odráží schopnost nebo dokonce záměr někomu způsobit škody. Hrozba je zname-ním či předzvěstí takového působení, které na straně ohroženého vyvolává obavy. Každá hrozba může způsobit menší, větší nebo dokonce nenahraditelné škody, a tím vyvolává strach ohroženého. Hrozbu bychom měli pojímat jako *jev objektivního charakteru*, který působí nezávisle na zájmech ohroženého – ten svými opatřeními a svým chováním může hrozbu zmírnit nebo dokonce zcela eliminovat. Stejně tak ji ale může umocnit nebo i nechtěně vyvolat.

Hrozby bychom měli dělit podle několika hledisek. Z pohledu geopolitického můžeme hovořit o hrozbách přímých a bezprostředních, kterým je vystaven náš stát.

Zároveň s nimi existují i hrozby nepřímé, které se dotýkají našich spojenců či regionální, popř. dokonce světové stability. Vstupem do NATO jsme se přihlásili nejen ke sdílení základních hodnot a předností této aliance, ale také ke sdílení hrozeb směřujících proti euroatlantickému prostoru.

Z *hlediska časového* můžeme hrozby vnímat jako naléhavé, které vyžadují neodkladnou reakci. Vedle nich můžeme být vystaveni hrozbám latentním, na které se nemusí reagovat okamžitě, ale mohly by se stát naléhavými, pokud by byly delší dobu podceňovány. Krátce po skončení studené války byly terorismus, šíření ZHN či nacionalismus považovány za latentní hrozby, někdy byly nepřesně nazývány bezpečnostní výzvy. Dnes jsou hodnoceny jako nejnaléhavější hrozby na globální úrovni.

Dále bychom mohli hrozby dělit *sektorově*, to je na hrozby vojenské, politické, ekonomické, ekologické, sociální a kulturní.

Podle svého *původce* mohou být hrozby hodnoceny buď jako záměrné, nebo nezáměrné. Za záměrné hrozby můžeme považovat agresí, teroristické útoky, ekonomické sankce, narušení dopravy strategických surovin a zdrojů energie, národnostní útlak. Nezáměrné hrozby mohou mít podobu ekonomických krizí, povodní, sucha, erupce sopek, propukání epidemií či pandemií.

Každá hrozba má tedy několik základních charakteristik, které se mohou navzájem kombinovat nebo doplňovat.

Nejnáléhavější a nejdůležitější hrozbou současnosti se stalo propojené působení terorismu a šíření ZHN. Je to záměrná, přímá, naléhavá hrozba politického a vojenského charakteru. Má dva hlavní původce. Prvním z nich jsou fanatičtí stoupenci kulturní a rasové nenávisti vůči USA a jejich spojencům, druhým jsou diktátorské a nacionalistické režimy.

Riziko

Rizika jsou sociální jevy odvozené od hrozeb, mají vždy *subjektivní charakter*. Rizika se pokaždé odvíjejí od rozhodnutí a činů toho nebo těch, kdo vyhodnocují situaci a podle toho pak jednájí. Může to být nejvýše postavený politik dané země, vláda konkrétního státu, nejvyšší činitel či rozhodovací orgán bezpečnostního společenství. Tento činitel, ať už na individuální či kolektivní úrovni, vždy podstupuje nějaké riziko, bere na sebe jakési riziko. Tím pádem také nese zodpovědnost za své kroky. *Nikdy nelze hovořit o objektivním charakteru rizik.*

Bezpečnostní rizika se stejně jako hrozby v jednotlivých oblastech překrývají. Ten, kdo rozhoduje a přijímá opatření, může podstupovat rizika ekonomického, ale zároveň s tím třeba i politického nebo dokonce vojenského charakteru. Rizika při vyhodnocování hrozeb, jež je jedním z prvních kroků při koncipování bezpečnostní politiky/strategie, se mohou pohybovat mezi dvěma základními krajnostmi. Tou první je riziko sebeuspokojení, tedy zanedbání evidentních hrozeb. Druhou krajností je paranoia, neboli securitizace neexistujících hrozeb. Ta se projevuje přijímáním neadekvátních, přehnaných opatření, po nichž může dojít k umocnění naléhavosti

hrozby, jež do té doby byla nanejvýš latentní. Hrozba, která do té doby byla vzdálenou a nezáměrnou, se může proměnit v hrozbu přímou a záměrnou.

Bezpečnostní rizika odvozujeme od bezpečnostních hrozeb, a proto je dělíme na rizika vojenského, politického, ekonomického, ekologického, sociálního a kulturního charakteru. Nejvýznamnějším rizikem současného světa by bylo podcenění hrozby terorismu a šíření ZHN. Diskuse o rozdílech mezi pojmy hrozba a riziko již dávno přesídlily z akademických kruhů do oblasti konkrétní bezpečnostní politiky. Mají vážný dopad na vnitroatlantické vztahy. Z členských států zařazených do tzv. staré Evropy zaznívají stále častěji výhrady proti tzv. bezpečnostnímu diferencíálu. Jeho podstatou je to, že američtí a britští piloti z bezpečných výšek shodí spoustu munice, ale nevděčné a nebezpečné úkoly dlouhodobého charakteru přenechávají jiným. Jde zejména o pohyb vojáků v oblastech zásahů, kde jich již mnoho bylo zákeřně zastřeleno ze zálohy. Tím se zvýrazňuje bezpečnostní diferencíál uvnitř NATO – bezpečné údery uskuteční Američané a jejich nejméně společníci, ale rizika pobytu v zemi rozjitřené válkou, ta rádi přenechávají jiným.

Největším rizikem politického charakteru by byla lhostejnost a nečinnost ve vztahu k diktátorským režimům se sklony k agresivitě vůči malým státům. Lhostejnost je velkým rizikem i v přístupu k narůstání ekonomických rozdílů mezi jednotlivými regiony ve světě. Největším rizikem ekologického charakteru je bezohlednost k životnímu prostředí a k neobnovitelným zdrojům. V kulturní oblasti se největší rizika pohybují mezi podněcováním nacionalismu a fundamentalismu na jedné straně a nečinností k jejich projevům a důsledkům na straně druhé.

Nejvýznamnější hrozby pro země v euroatlantické oblasti

Vojenské hrozby

Referenčními objekty vojenských hrozeb nadále zůstávají zejména státy nebo geograficky jasně vymezená bezpečnostní společenství (např. NATO). Roli securitizing actors nejčastěji hrají vlády nebo rozhodovací orgány bezpečnostních společenství (např. rozhodnutí NATO o uskutečnění akce Spojenecká síla na jaře 1999).

Ozbrojená agrese

Vývoj od roku 1949 ukázal, že agrese proti členskému státu NATO představuje neúnosné riziko nikoliv pro spojenecké státy, ale především pro případného agresora. Ten by totiž musel podstupovat riziko odvety, která by byla mnohem silnější než jeho úder. Ztráty na jeho straně by byly mnohem vyšší než zamýšlené zisky. Z tohoto negativního vymezení vyplývá pozitivní závěr, že hrozba agrese vůči členským státům NATO je dnes téměř zanedbatelná.

Proliferace ZHN

Působí ve dvou hlavních směrech. Prvním je vývoz a rozšiřování zařízení, technologií a know-how k výrobě jaderných, chemických, biologických a bakteriologických zbraní nebo řízených střel. Druhým směrem pak je tajné a pokoutní úsilí některých

státu o dosažení schopnosti vyrábět tyto zbraně. Jedná se zejména o vyspělé štěpné materiály, termojaderné zbraně, radioaktivní materiály, chemické zbraně, biologické zbraně. Zvláště obávanou hrozbou je šíření nosičů, zejména pak balistických řízených střel, které zbráním hromadného ničení dávají maximální vojenské, strategické a psychologické účinky. Největší znepokojení vyvolávají ambice a programy Iráku, Íránu a KLDK. Zdrojem obav je i nedostatečná kontrola potenciálu na území bývalého SSSR, kde hrozí nejen nelegální vývoz již vyrobených materiálů či jejich nosičů, ale také možný přechod zkušených odborníků právě do zemí, které chtějí vybudovat vlastní jaderný potenciál. Situace těch, kdo se chtějí zmocnit jaderného know-how, je usnadněna také stále větší dostupností informací o technologiích spojených s výrobou těchto zbraní.

Regionální konflikty

Podceňovat nelze ani hrozby vojenských konfliktů, které mohou propuknout na relativně odlehklých místech světa, daleko od euroatlantické oblasti. Takové konflikty však mohou rozbít regionální rovnováhu a v případě dalšího šíření mohou negativně ovlivnit i globální bezpečnostní situaci. Přestože se odehrávají na periferii, ohrožují bezpečnost Západu, neboť jejich hromadný dopad může zničit celou stavbu stávajícího bezpečnostního uspořádání.

Politické hrozby

Jejich referenčním objektem nadále zůstávají státy, vedle nich však do popředí vystupují hodnoty mezinárodního společenství. V důsledku toho pak činitelé bezpečnostní politiky, jimiž jsou nejvlivnější světoví hráči, zejména pak USA, NATO a EU, mohou v zájmu ochrany hodnot vystupovat na ochranu jiných států nebo ohrožených komunit uvnitř států.

Velmi závažnou hrozbou se staly *mezinárodní organizovaný zločin a terorismus*. Teroristé velmi často zakrývají své skutečné úmysly a v zájmu dosahování politických cílů se uchylují k nepřímé strategii. Usilují o destabilizaci států a o narušení jejich systému bezpečnosti. Naléhavé jsou i hrozby plynoucí z *existence nebezpečných diktátorských režimů*, z nichž některé jsou silně vyzbrojeny konvenčními zbraněmi. Takové režimy jsou hrozbou pro své sousedy, pro regionální stabilitu, pro nerušený pohyb strategicky významných surovin a zdrojů energie. Mohou ohrozit ekonomické zájmy řady států a mezinárodní stabilitu. Podceňovat nelze ani *hrozby plynoucí z rozsáhlého porušování lidských práv* v některých zemích nebo oblastech světa, které pak OSN může označit za „hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost“. Příkladem jsou události v Somálsku, které tak označila rezoluce OSN č. 794 z prosince 1992.

Ekonomické hrozby

Jejich referenčními objekty jsou ekonomické zájmy států a mezinárodních ekonomických a obchodních uskupení (EU, NAFTA a další), přičemž jejich vlády, resp. rozhodovací a výkonné orgány hrají roli činitelů bezpečnostní politiky.

O ekonomických hrozbách se většinou hovoří spíše ve všeobecné rovině. To znamená rovinu negativních výsledků nebo tendencí, které by se mohla stát hrozbami. Především je to nestabilita světových trhů. Další hrozbou by se mohla stát nerovnoměrnost mezinárodního ekonomického vývoje, která na globálním trhu generuje více poražených než vítězů. Nejzávažnější, a přitom nejobtížněji zjištěitelnou a zvladatelnou ekonomickou hrozbou představuje propukání ekonomických krizí, jejichž důsledkem bývají sociální otřesy a politická nestabilita. Tyto krize propukají v nejrůznějších částech světa, nezřídka se opakují, šíří se do dalších oblastí, a proto „by měly být pojímány jako bezpečnostní problémy“.

Vzhledem k významu ekonomických hrozeb nabývá na významu propojení bezpečnostních studií se studii v oblasti mezinárodní politické ekonomie.

Ekologické hrozby

Jejich referenčním objektem je životní prostředí na zemi a v jejích jednotlivých regionech, roli securitizing actors hrají především ekologické organizace. Těm se dosud daří otázku životního prostředí politizovat, méně úspěšné jsou při její securitizaci. Zatím se nedospělo k vytvoření globálního systému péče o životní prostředí, hlavní pozornost se soustřeďuje na regionální přístupy a aktivity.

Nejzávažnější bezpečnostní rizika současného světa

Bylo by přesnější charakterizovat rizika nikoli podle toho, s jakými rozhodnutími jsou spojena, nýbrž podle toho, jakých nástrojů se týkají. Co to znamená pro oblast bezpečnostní politiky? Právě v této oblasti hrají velký vliv tzv. strategická rozhodnutí – bývají zakotvena v dokumentech typu Bílá kniha, v dlouhodobých plánech modernizace ozbrojených sil či nákupu zbraní a zbraňových systémů, někdy padají v krizových nebo vypjatých situacích, které vyžadují neprodlená řešení (karibská krize, tzv. krize euroraket, zásah NATO v Kosovu atp.). Jde o strategická rozhodnutí, která přijímají političtí činitelé na nejvyšší úrovni a která se týkají vojenských nástrojů bezpečnostní politiky. Rozhoduje se buď o jejich použití, nebo o jejich budoucí podobě a povaze.

Vojenská rizika

Do této skupiny rizik můžeme řadit ta, která se přímo týkají ozbrojených sil jako hlavního nástroje bezpečnostní politiky. Ve vztahu k hrozbě agrese můžeme o rizicích obecně hovořit v tom smyslu, jak se této hrozbě čelí, jaká opatření se přijímají. Rizikem může být podceňování nebezpečí agrese a z toho plynoucí pasivita nebo nedostatečná, polovičatá opatření.

Mezi dalšími riziky je zejména to, že konkrétní podoba a průběh vojenského zásahu se musí přizpůsobit politickým zájmům a rozhodnutím. Jako příklad lze uvést akci Spojenecká síla – v důsledku povýšení bezpečnosti vlastních pilotů na cíl číslo jedna bylo nutno bombardovat pozemní cíle z velkých výšek. To někdy vedlo k ne-

přesnostem a k zasažení nesprávných cílů – např. konvoje uprchlíků. V tomto případě tedy vojenští činitelé NATO byli postaveni před nutnost podstoupit riziko větší či menší diskreditace zasahujících ozbrojených sil a jejich velitelů.

V obecné rovině můžeme zmínit také rizika spojená s nasazováním ozbrojených sil mimo vlastního území, a to včetně akcí pod záštitou OSN – jde zejména o to, že tyto síly se mohou stát terčem útoků gerilových uskupení.

V konkrétnější rovině ČR a její armády jde zejména o riziko zaostávání za armádami NATO v oblasti bojové přípravy, zvláště pak ve zvládnutí technologií nezbytných k dosažení úspěchu v moderním konfliktu. Dále je to riziko nedostatečné připravenosti AČR k obraně vlastního území, a to zejména v důsledku dlouhodobého přeceňování významu akcí v zahraničí a podceňování možnosti přímého vojenského ohrožení územní celistvosti státu.

Politická rizika

V politické oblasti jsou nejnaléhavější a nejvážnější rizika spojena s rozhodováním, jak se zachovat ve vztahu ke krizím v nestabilních částech světa, které mohou ohrozit i evropskou bezpečnost jako takovou. Mezinárodní organizace, především NATO, pak zvažují, co je menším rizikem. Na jedné straně to může být nečinnost vyplývající z nerozhodnosti v přístupu k regionálním krizím, které propukají zdánlivě daleko, ale svým dopadem nakonec mohou ohrozit stabilitu v celé Evropě. Na druhé straně pak je riziko, že takový přístup si diktátorské režimy vysvětlí jako potvrzení beztrestnosti svého jednání. Jejich agresivita pak může dále narůstat a ještě více ohrožovat mezinárodní stabilitu a bezpečnost. Nicole Gnesotto, ředitelka Ústavu bezpečnostních studií EU, při hodnocení problematiky diktátorských režimů připomíná zodpovědnost USA, Velké Británie a Francie – tří jaderných států a tří stálých členů RB OSN. Jejich rozhodování je podle ní o to náročnější, že „v současném náhle změněném světě riskují neschopnost, pokud se budou důsledně řídit právem a zároveň se dostávají do rozporu s právem, pokud se jednostranně zastanou obětí“.

Rizika politického charakteru můžeme spojovat také s rozhodováním o dalším rozšiřování NATO a EU. Jde zejména o možné důsledky přijetí nebo naopak nepřijetí zemí, které mají o vstup do euroatlantických struktur eminentní zájem. Na jedné straně NATO a EU musí zvažovat riziko, že např. přijetím Rumunska či Albánie by se otevřely zemím s velkým množstvím vážných vnitřních problémů. Na druhé straně by odmítavým rozhodnutím mohly vyvolat zklamání a rozčarování, jež by mohlo vyústit až v oslabení prozápadní orientace těchto zemí.

Ekonomická rizika

Z hlediska globální bezpečnosti se jedná o rizika spojená s chybnými makroekonomickými rozhodnutími, jež mohou vyústit v závažné neúspěchy ekonomických strategií. V krajním případě by pak mohlo dojít i k velkým politickým otřesům, které by mohly vést až k nestabilitě. Z hlediska bezpečnosti jednotlivých států a zejména

pak nových členských států NATO je třeba upozornit na rizika spojená s nezbytnou modernizací výzbroje. Jedním z krajních rizik může být minimalismus – podcenění tohoto úkolu a následné zaostávání armád těchto zemí nejen ve srovnání s armádami NATO, ale i s těmi armádami, které by se mohly stát jejich protivníky v případném ozbrojeném konfliktu. Druhou krajností tohoto rizika je maximalismus – rozsáhlá modernizace, která by svými náklady mohla přesáhnout ekonomické možnosti, a tím i poškodit ekonomické zájmy státu. Dalším ekonomickým rizikem při modernizaci je nevyváženost – tzn. upřednostňování jednoho druhu ozbrojených sil na úkor jiných. Např. v AČR se od poloviny 90. let v důsledku programu L-159 a záměru na zakoupení moderních nadzvukových letadel hovoří o upřednostňování letectva na úkor pozemního vojska. Rizikem je rovněž pořizování vojenského materiálu nárazově, tedy na základě toho, kdy a v jakém objemu jsou k dispozici peníze.

5. Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb

(Threats Evaluation, Evaluation des menaces)

Základní vymezení

Činitelé bezpečnostní politiky neustále vyhodnocují možné dopady různých hrozeb na referenční objekt, v jehož jménu vystupují a jehož zájmy se zaštitují. Vlivní politikové, vláda či mezinárodní organizace mohou varovně upozorňovat na problém, který by se mohl stát hrozbou pro jejich referenční objekty. Začnou používat pojem životní hrozba, aby tím daný problém vyjmuli z podmínek, ve kterých se jedná o „normální politiku“. A pokud se s takovým přístupem ztotožní většina společnosti, pak můžeme hovořit o sekuritizačním pohybu, jehož výsledkem je *sekuritizace* daného problému. Výsledkem takového pohybu jsou mimořádná opatření, přestávají se dodržovat zavedená pravidla hry a generují se nová pravidla a nové způsoby jednání. Sekuritizační pohyb má jedno velké úskalí – „určité téma se stává tématem bezpečnostním nikoli na základě skutečně existující hrozby (objektivistický přístup), ale protože je jako hrozba prezentováno a tato prezentace je přijata (subjektivistický přístup)“²⁶ a to pak může mít velmi vážný dopad na mezinárodní bezpečnostní vztahy.

Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb jako intersubjektívni proces

Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb je intersubjektívni procesem, což mimo jiné pramení z toho, že různé státy mají různé prahy pro definování hrozeb. Při vyhodnocování bezpečnostních hrozeb může nastat i jakýsi samoreferenční proces – hrozba ve skutečnosti ani nemusí existovat, nebo nemusí být příliš naléhavá. Stačí však, když nějaký problém je jako hrozba prezentován. Ve všech sektorech bezpečnostní politiky se tak vyhodnocování bezpečnostních hrozeb a jejich možného dopadu na referenční objekt může pohybovat mezi dvěma krajními polohami. První z nich je *paranoia*, neboli sekuritizace neexistujících hrozeb. Jako příklad lze uvést Hitlerovu eskalaci mezi

národního napětí v předvečer 2. světové války, kdy za hrozbu pro svoji zemi vydával Židy, Slované, tehdejšího prezidenta ČSR a další. Druhou krajností pak je *sebeuspokojení*, tedy nesekuritizace evidentních hrozeb. Tě se dopustil např. J. V. Stalin, když hrubě podcenil hrozbu ozbrojené agrese ze strany hitlerovského Německa.

Při studiu problematiky vyhodnocování hrozeb v období studené války dospěl americký teoretik Paul Rogers ke kritickému hodnocení realismu pro jeho důraz na „balance of power“, který vydatně přispíval k přehánění hrozeb. Dále kritizuje expanzivní sklony k posouvání subjektivních hranic do stále nových oblastí, v jejichž důsledku se zvyšoval počet nových problémů. „Nárůst americké síly“ podle něho „nevedl k posílení pocitu jistoty, ale spíše k rozšíření vnímaných hrozeb, kterým je třeba naléhavě čelit.“²⁷ P. Rogers proto hovoří o začarovaném kruhu neustálého rozšiřování definice národní bezpečnosti – soustavné rozšiřování záběru americké národní bezpečnosti generovalo nové zdroje nejistoty v americkém bezpečnostním perimetru a to zase vyústovalo v jeho další rozšiřování.

Úloha proměnlivých faktorů

V novém bezpečnostním prostředí v Evropě po skončení studené války se posiluje trend společné bezpečnosti, protože již nepůsobí státní úroveň příčin možného ozbrojeného konfliktu, která spočívá hlavně na cílech, aspiracích a ideologii, kvůli kterým státy nejčastěji vedou války. Tak se naplňují předpoklady, že čím liberálnější jsou evropské státy ve vnitřní politice, tím mírovější charakter má i jejich mezinárodní chování. Nadále sice působí systémová úroveň možných příčin ozbrojeného konfliktu, jež je spojena především s charakterem struktury vztahů mezi státy, která je svým založením anarchická. Vliv této úrovně lze omezovat prostřednictvím konkrétních opatření v rámci mezinárodní spolupráce.

V roce 2003 se celý svět setkal s doslova učebnicovým projevem sekuritizačního pohybu, když prezident USA G. W. Bush hovořil o tom, že Irák je bezprostřední hrozbou pro bezpečnost USA a britský premiér A. Blair přidal varování, že Saddámův režim měl možnost do 45 minut vojensky napadnout západoevropské země včetně Velké Británie. Na základě toho se vytvořila tzv. koalice odhodlaných (Coalition of willing) a byla připravena a pak i uskutečněna operace Irácká svoboda (blíže viz 4. kapitola).

6. Bezpečnostní dilema

(BD) – *Security dilemma, Dilemme de sécurité*

Jedno ze základních hesel realistické školy teorie mezinárodních vztahů. Jako jeden z prvních se problematice bezpečnostních dilemat věnoval J. Herz. BD podle něho vzniká vždy, když jeden stát usiluje o posílení své bezpečnosti, tím zakládá reakce druhého státu a ta nakonec zpětně snižuje bezpečnost prvního státu. Součástí BD je to, že každý stát má problémy s tím, aby správně poznal, zda v chování jiných států převažují obranné úmysly (Herz užíval také výraz „benign intent“) nebo útočné

záměry („malign intent“). Většinou převládne očekávání nejhoršího možného vývoje („worst-case assumptions“), a tak dojde k tomu, že když jeden stát upevní svoji bezpečnost posílením své vojenské schopnosti, potom, byť nechtíc, relativně oslabuje bezpečnost druhého státu. Jeho reakce pak probíhá ve dvou etapách – nejprve opatření prvního státu vyhodnocuje (interpretation) a potom na ně odpovídá (response). Druhá etapa zpravidla končí posílením vlastního potenciálu, a tak vzniká začarovaný kruh relativního posilování bezpečnosti jednoho státu a oslabování bezpečnosti druhého státu. Pak nastává tzv. spirálovitý proces – „spiral process“.

Při zkoumání vztahů mezi upevňováním vojenské síly jedněch států a reakcí druhých států došel Herz na konci 50. let k závěru, že k největšímu vyhocení BD dojde v rámci bipolární konfigurace mezi Východem a Západem. Jeho varování se plně potvrzovalo po celé období studené války, zejména však v 70. a 80. letech, kdy se do stále nebezpečnějších rozměrů stupňovala *spirála opatření – protioopatření – protiprotioopatření*. Tehdejší SSSR se nejprve zaměřil na skoncování s jaderným monopolem USA. Když toho dosáhl, reagoval na každý nový zbraňový systém USA tím, že v průměru po třech letech zavedl do své výzbroje zpravidla dva, někdy dokonce i tři protisystémy. Tím postavil před USA a NATO nové BD, aby po jejich odpovědi (ty se od pol. 70. let zaměřovaly na odklon od kvantity ke kvalitě, tedy k využívání nejnovějších technologií, k zavádění systémů s nižší ničivou silou, zato však s podstatně vyšší přesností a spolehlivostí), opět reagoval novými dvěma protisystémy. Narůstalo mezinárodní napětí, prohlubovala se vzájemná nedůvěra a závody v jaderném zbrojení se stále více vymykaly politické kontrole.

Na Herze navázal ve druhé pol. 70. let R. Jervis²⁸ – zaměřil se především na problémy spojené s vnímáním bezpečnostní situace (perception and misperception). Problematiku BD převedl do roviny teorie her (zejména pak tzv. věžňovo dilema). Pojímal to jako jednu z metod, jak ukázat, že konfrontace a válka jsou nákladné, zatímco spolupráce znamená přínosy, a proto je výhodnější usilovat o zlepšování vzájemných vztahů mezi možnými protivníky.

Problematika BD je aktuální i po skončení studené války. Bývalí protagonisté studené války si již nepřisuzují útočné záměry, neočekávají nejhorší možný vývoj („worst-case scenario“), naopak se stali partnery a usilují o budování společného bezpečnostního prostoru. B. Buzan, B. Posen a další však upozorňují, že mimo euroatlantickou zónu a také v nestabilních oblastech v Evropě vystupují do popředí *rizika společenských a národnostních bezpečnostních dilemat*. Ta vznikají tehdy, když v dané oblasti jeden stát upevní svoji identitu a suverenitu takovým způsobem, že u druhého státu vyvolá pocit, že tím došlo k oslabení jeho suverenity a identity. Výsledkem se pak může stát spirála kulturního nacionalismu, která zhoršuje bezpečnostní situaci v celém regionu. Po skončení studené války se to projevilo zejména v Africe, v Evropě pak především v balkánském regionu. Dilemata tohoto druhu nevznikají ve stabilizovaných bezpečnostních společenstvích typu NATO.

7. Bezpečnostní spolupráce

(BSPP) – Security Cooperation,

Coopération dans le domaine de sécurité

Základní vymezení

Nejčastěji bývá vymezována jako souhrn vztahů mezi státy, které mají rozdílné bezpečnostní zájmy, nebo mezi kterými byly nebo by mohly být konflikty. Tím se zásadně odlišuje od aliance, ve které se sdružují státy se stejnými bezpečnostními zájmy a se stejnými základními rysy bezpečnostní politiky. Členové aliancí znají své základní bezpečnostní cíle a záměry, jednají mezi sebou otevřeně a vzájemně si důvěřují. Naproti tomu v rámci bezpečnostní spolupráce je vždy větší či menší nejistota pokud jde o zájmy druhé strany, na nižším stupni je otevřenost záměrů a vzájemná důvěra. Panuje větší či menší podezřívavost při vyhodnocování toho, zda opatření druhého účastníka BSPP jsou skutečně jenom obranná, nebo zda mají i skrytý útočný charakter.

Bezpečnostní spolupráce mezi demokratickými a nedemokratickými státy

Největší problémy jsou spojeny s BSPP mezi demokratickými a nedemokratickými státy a zvláště pak mezi nedemokratickými státy navzájem. Nedemokratické státy a zejména pak diktátorské státy totiž nedoceňují význam takových hodnot, jakými jsou lidský život nebo svoboda volby. Tyto hodnoty často podřizují mocenským zájmům, jež se někdy omezují na pouhé přežití jejich režimů opírajících se o velmi úzkou vrstvu privilegovaných. Z dějin známe příklady krátkodobé BSPP mezi nedemokratickými státy a diktátorskými státy, která byla namířena proti demokratickým státům – za všechny můžeme zmínit osu Berlín-Rím-Tokio za 2. světové války. Tato BSPP spočívala na negativních hodnotách a zásadách vymezovaných jako protiklad evropských demokracií, zejména pak Velké Británie a Francie.

Nedemokratické a diktátorské státy však mnohem častěji bývají rivaly a nepřáteli a propuká mezi nimi mnoho násilných konfliktů – připomenout můžeme zejména německo-sovětský konflikt v době 2. světové války, válka mezi Íránem a Irákem v 80. letech, čínsko-vietnamský konflikt v 80. letech atp. Po skončení studené války mezi nedemokratickými státy propukají konflikty identitárního charakteru – jako příklad můžeme uvést války mezi Srbskem na jedné straně a ostatními nástupnickými státy někdejší SFRJ na straně druhé.

Bezpečnostní spolupráce během studené války

Nejpozoruhodnější typ BSPP je spojen s obdobím studené války. Šlo o spolupráci v rámci heterogenní bipolarity, která byla soužitím dvou bezpečnostních společenství vyznávajících zcela protichůdné hodnoty a prosazujících protikladné zájmy. Základní determinantou se stalo vybudování arzenálů jaderných zbraní – ta téměř

zcela eliminovala význam úsilí o dosažení relativních zisků. Rozšířila prostor pro konstruktivistické přístupy spočívající především na smlouvách *NPT*, *ABM*, *SALT*, *FCE* a na mnoha jednáních k prohloubení vzájemné důvěry a ke snížení rizika náhodného propuknutí jaderného konfliktu. Vrcholným obdobím tohoto historického typu BSPP byla druhá polovina 80. let, zejména pak společné americko-sovětské prohlášení, že v jaderné válce nemůže být vítězů a nadlouho po ní následující podpis smlouvy o likvidaci celé jedné třídy jaderných zbraní v roce 1987. Šlo o smlouvu mezi USA a SSSR o likvidaci raket středního a kratšího dosahu v Evropě.

Úskalí bezpečnostní spolupráce na Blízkém východě

Na největší úskalí naráží BSPP na Středním východě. Izraelsko-palestinský konflikt se často dostává do období vyhroceného nepřátelství a eskalace násilí. Obě strany konfliktu si navzájem přisuzují ty nejhorší úmysly vedoucí k úplnému zničení toho druhého. Akce jedné strany je považována za bezpečnostní výzvu pro stranu druhou – na budování nových židovských osad v pásnu Gazy a na západním břehu Jordánu reagují Palestinci nesmyslnými a kontraproduktivními sebevraždnými atentáty a Izrael na ně odpovídá vojenskou silou, po nich následují další atentáty a Izrael znovu nasazuje vojsko... Bezpečnostní kultura je dlouhodobě na velmi nízké úrovni. Oba aktéři tohoto vleklého konfliktu se pohybují v začarovaném kruhu, nejsou schopni se domluvit, neobejdou se bez pomoci mezinárodního společenství, zejména pak OSN a USA.

Bezpečnostní spolupráce mezi demokratickými státy

Na nejvyšším možném stupni je Bezpečnostní spolupráce mezi demokratickými státy, pro jejichž občany je nejvyšší hodnotou lidský život a dalšími důležitými hodnotami jsou ekonomická prosperita a politická svoboda. Proto *jednoznačně upřednostňují mír* a mírové řešení případných problémů a snaží se vyhybat násilným řešením, která jsou nebezpečná a nákladná. BSPP mezi takovými státy s sebou nenese žádné zásadní problémy. Dějiny potvrzují, že *čím více je demokracie, tím lepší je BSPP*. Proto se hovoří o demokratickém míru, jehož základem je vysoká bezpečnostní kultura. Ta spočívá na souboru hodnot, zásad, norem a přístupů v oblasti bezpečnosti. Příkladem šíření vyspělé bezpečnostní kultury je program Pfp, díky kterému se výrazně zvýšila BSPP mezi státy NATO a zeměmi, které po dobu čtyř desetiletí byly součástí antagonistického bloku z doby studené války. Tato spolupráce byla výrazně usnadněna tím, že obyvatelé satelitních států někdejšího Sovětského svazu již delší dobu (v NDR již od počátku 50. let, v Maďarsku od poloviny 50. let, v ČSSR od poloviny 60. let atp.) vnitřně odmítali oficiální myšlenku, že státy NATO by měly být jejich nepřáteli. BSPP v rámci Pfp výrazně zvýšila bezpečnostní statut v oblasti střední a východní Evropy.

Bezpečnostní spolupráce je předmětem dlouhodobého zájmu všech hlavních teoretických koncepcí mezinárodních vztahů, z nichž žádná nedává vyčerpávající

řešení, ale každá má svůj nesporný přínos. Realismus oprávněně upozorňuje na určující význam zájmů států, varuje před možným podváděním či zatajováním skutečných úmyslů a upozorňuje, že dnešní partneři se mohou stát zítřejšími rivaly. Liberalismus rozpracovává koncepci demokratického míru, jejíž přínos se výrazně projevuje např. v programu Partnerství pro mír (PfP). Postmodernismus zdůrazňuje, že hrozba ne vždy musí být objektivně existující skutečností, že naopak může být také výsledkem vnímání a vyhodnocování toho, jak jedná druhá strana. A konečně konstruktivismus přispívá důrazem na vytváření prostředí BSPP, jehož hlavními prvky jsou struktura a zásady chování aktérů.

8. Bezpečnostní společenství

(BSP) – *Security Community, Communauté de sécurité*

Základní charakteristika

Základem BSP je mezinárodní spolupráce, která může v případě příznivých okolností vést až k integraci. BSP vzniká mezi státy, jejichž národy a zejména pak politické elity *mají společná očekávání vzájemného míru v přítomnosti i v budoucnosti*. Jinými slovy bývají BSP charakterizována jako neválečná společenství (no war community), neboť se vůbec nepřipravují na to, že by případné rozdíly nebo neshody řešily použitím vojenských nástrojů. To znamenalo zásadní negaci názoru, že válka je nejvyšším arbitrem vztahů mezi státy.

Hlavní typy BSP

V globálním smyslu hovořil K. Deutsch o dvou základních typech BSP – pluralistickém a institucionálním.²⁹ *Pluralistická BSP* se obejdou bez zvláštních institucí. Vznikají a fungují na základě tří stěžejních podmínek: sdílení společných hodnot, vzájemné respektování potřeb a průhlednost a předvídatelnost cílů a postupu politických elit. Jako příklady takovýchto BSP Deutsch uváděl Velkou Británii a Irsko, USA a Kanadu, Švédsko a Norsko. *Institucionální BSP* se vedle splnění tří výše uvedených podmínek vyznačují vytvořením a fungováním institucí určených k upevňování vnitřních vazeb a ke zvyšování účinnosti BSP.

Podle K. Deutsche jimi byly zejména *NATO a Varšavská smlouva*. NATO jako institucionální společenství sdružilo jak vítěze tak i poražené z 2. světové války. Jeho vnitřní fungování se odvíjelo od těchto základních podmínek: sdílení společných hodnot, vzájemné respektování potřeb a průhlednost a předvídatelnost cílů a postupu politických elit. Tím se od základu měnil přístup řady členských států k bezpečnostní politice (zejména těch, které z 2. světové války vzešly jako poražené). Později se zásadně změnily také vzájemné vztahy mezi některými jeho členy – zejména vztahy mezi Francií a Německem, které se do té doby navzájem považovaly za tzv. dědičné nepřátele.

BSP v době studené války

NATO jako bezpečnostní společenství fungovalo jinak než Varšavská smlouva. Bezpečnostně-politické rozhodování SSSR a jeho satelitů bylo snadnější, neboť nemuselo brát ohledy na veřejné mínění a ztrácet čas hledáním konsensu, ať už mezi členskými státy nebo uvnitř těchto států. Z krátkodobého hlediska to byla výhoda autoritativních režimů, z dlouhodobého aspektu to však byla výhoda NATO. Díky ní se mohlo za dobu čtyř dekad vyprofilovat jako společenství hodnot, které takřkajíc nestálo a nepadalo s existencí vnější hrozby a jí odpovídajících vojenských nástrojů bezpečnosti. To je také jedním ze základních důvodů, proč NATO dokázalo přežít rychlý zánik svého protivníka z období studené války.

Principy fungování BSP si svoji platnost plně uchovaly i po skončení studené války. NATO se sice již nevymezuje vůči vnější hrozbě, nadále však působí jako BSP na základě sdílených hodnot. Jeho členské státy se vyznačují charakteristickými rysy životního stylu, upevňujícími se vazbami v sociální komunikaci, a to zejména mezi politickými elitami, průhledností a předvídatelností v rozhodovacích procesech a vzájemnou zodpovědností. Tyto principy se postupně uplatňují rovněž v rámci PpP a EAPC, předpoklady k jejich prosazování se vytvářejí i v oblasti institucionálního vztahů mezi NATO a Ruskem.

9. Bezpečnostní studia

(BS) – Security studies, Etudes de sécurité

Jedna z disciplín teorie mezinárodních vztahů. Jejím předmětem je vysvětlení koncepce bezpečnosti a její prosazení v zahraniční politice jednotlivých států. Dále se bezpečnostní studia zabývají vzájemným vlivem bezpečnostní politiky států a mezinárodního bezpečnostního prostředí. Počátek jejich rozvoje jako samostatné vědní disciplíny bývá nejčastěji datován od prvních poválečných let, kdy rychle vznikala akademická pracoviště při univerzitách v USA a v západní Evropě a zaměřovala se výlučně na otázky bezpečnosti a bezpečnostní politiky. Ta se zaměřovala především na analýzu vojenského potenciálu a vojenských příprav SSSR a jeho satelitů.

Po celé období studené války se BS zaměřovala především na vojenský rozměr bezpečnosti a na vojenské nástroje bezpečnostní politiky. Směřovaly zejména k vypracování koncepcí přístupu Západu k SSSR a Varšavské smlouvě, zvláště pak k teorii odstrašování. Již v posledních dvou dekadách studené války však řada autorů věnovala stále větší pozornost rozboru nevojenských aspektů bezpečnosti a úvahám o možnostech uspořádání mezinárodních vztahů zbraveného rámce bipolární konfrontace. *Po skončení studené války se BS stále více soustřeďují na ekonomickou, ekologickou a sociální bezpečnost.* Staly se předmětem práce řady specializovaných pracovišť při NATO, ZEU (Ústav bezpečnostních studií v Paříži) a při ministerstvech obrany téměř všech členských států NATO.

Vztah BS k obraně státu je dán tím, že bezpečnostní studie se zaměřují především na rozbor bezpečnostních rizik a hrozeb, na analýzy poměru sil a na vytváření teoretických koncepcí pro zajištění bezpečnosti. Jejich předmětem je i jeden z důležitých směrů doktrinní povahy – vztah mezi bezpečností a válkou, tzn. charakter možných válek a z toho vyplývající úkoly v oblasti výstavby ozbrojených sil a zaměření jejich bojové přípravy. S trochou zjednodušení lze říci, že jde o to, aby se vojáci připravovali nikoli na válku, která byla, nýbrž na válku, která by mohla být. Tomu musí odpovídat zaměření na nejnovější technologie umožňující dosažení maximálních výsledků s nejnižšími možnými ztrátami. Snaha dostat tomuto požadavku vyústila v tzv. revoluci ve vojenství nebo vojenskotechnologickou revoluci – Revolution in Military Affairs (RMA) či Military-Technological Revolution (MTR).

Nejznámější ústavy zabývající se bezpečnostními studii a jejich publikace:

- IISS: International Institute for Strategic Studies. Vydává čtvrtletník *Survival* a celosvětově uznávanou a citovanou ročenku nazvanou *Military Balance*, která poskytuje údaje o všech zemích světa, o jejich ekonomice, zbrojních výdajích, početních stavech armád a o jejich výzbroji a uspořádání.
- COPRI: Copenhagen Peace Research Institute, Kodaň.
- GIMO: Gosudarstvennyj Institut meždunarodnych otnošenij, Moskva.
- IFR: Institut Français des Relations Internationales, Paris, každoročně vydává ročenku nazvanou *RAMSES* (*Rapport annuel mondial des systemes économiques et stratégiques*). Ta neobsahuje statistické údaje o jednotlivých zemích, ale více se zaměřuje na vytypované problémy mezinárodních vztahů. Vydává čtvrtletník *Relations internationales*.
- IRIS: Institut des Relations Internationales et Stratégiques, Paris, každoročně vydává ročenku nazvanou *L'Année stratégique*, která podobně jako *Military Balance* přináší základní údaje o všech státech světa a zároveň s tím hodnotí hlavní problémy mezinárodních bezpečnostních vztahů v uplynulém roce. Vydává čtvrtletník *Relations internationales et stratégiques*.
- PRIO: International Peace Research Institute, Oslo. Vydává čtvrtletník *Security Dialogue*.
- SOPTI: Stockholm International Peace Research Institute. Vydává ročenku nazvanou *SIPRI Yearbook*, která má podtitul „*Armaments, Disarmament and International Security*“. Patří k nejuznávanějším a nejčastěji citovaným na celém světě.
- ÚMV: Ústav mezinárodních vztahů, Praha, vydává čtvrtletník nazvaný *Bezpečnostní témata*.

10. Činitelé bezpečnostní politiky

(ČBP) – *securizing actors, acteurs dans le domaine de sécurité*

Základní charakteristika

V důsledku úlohy států v mezinárodních vztazích se těmito činiteli nejčastěji stávají představitelé států – hlavy států, vlády, političtí vůdci, státní správa. Mohou jimi však být také lobbysté či nátlakové skupiny. Vládnoucí elity jakožto nejdůležitější, i když ne jediní činitelé v bezpečnostní politice se odvolávají na referenční objekt. Tím je jednotka, jménem které rozhodují a jednají, kterou je potřeba chránit. Činitelé bezpečnostní politiky se tedy odvolávají na zajištění bezpečnosti národa, státu, společenství, systému nebo i velkých zásad.

Tito činitelé nejčastěji *mluví jménem národa nebo jménem mezinárodního společenství*, zaštitují se jeho nejvyššími bezpečnostními zájmy a v jeho jménu přijímají důležitá rozhodnutí, kterými mohou vážně nebo dokonce osudově ovlivnit další život všech těch, kdo tvoří referenční objekt. Proto by měli jasně říkat, jak se rozhodovali, proč a v jakém rozsahu daný jev nebo vývoj považovali za hrozbu. Stejně tak by měli říci, kterým rizikům se chtěli vyhnout, protože se obávali jejich neúnosnosti, a která naopak podstoupili, protože je tváří v tvář daným hrozbám považovali za méně nebezpečná. Rozhodování ČBP by měla vycházet z analyticko-syntetického hodnocení všech hrozeb, jejich vzájemné propojenosti a možností jejich zvládnání.

Noví činitelé bezpečnostní politiky

V důsledku nástupu nových referenčních objektů se v mezinárodních bezpečnostních vztazích prosazují i noví činitelé bezpečnostní politiky. Mohou jimi být mezinárodní organizace vystupující s odkazem na všeobecně uznávané mezinárodní hodnoty. Po skončení studené války se tak vedle států a jejich vlád zvyšuje vliv a význam mezinárodních či mezivládních organizací, jakými jsou zejména OSN či NATO. Ve strategii NATO se prolíná kolektivní obrana s kolektivní bezpečností. Všechny členské státy NATO se těší zárukám kolektivní obrany a zároveň s tím Aliance ve vztahu k partnerským zemím stále výrazněji plní funkci kolektivní bezpečnosti.

Nedílně s tím se zvýrazňuje role nejvyšších činitelů mezinárodních organizací – jejich generální tajemníci mají autoritu k tomu, aby se odvolávali na abstraktnější a všeobecné principy a hodnoty jako na referenční objekty vojenské bezpečnosti na mezinárodní úrovni. V době diplomatického nátlaku na Miloševičův režim a při rozhodování o zásahu NATO v Kosovu plnil roli důležitého ČBP tehdejší gen. tajemník NATO J. Solana. Generální tajemník OSN K. Annan zase zvýraznil svoji roli ČBP na globální úrovni tím, jak OSN zapojil do dlouhodobého boje proti terorismu.

Dočasní ČBP

Na počátku 21. století si státy udržují roli dominantního aktéra víceméně jen v oblasti bezpečnosti. V důsledku toho mohou roli ČBP dočasně hrát i některé

podjednotky (subunits), které mají možnosti samostatného rozhodování a jednání a které mohou ovlivnit bezpečnost zejména v jejích nevojenských rozměrech. Jako příklad lze uvést bankovní instituce, které svým rozhodováním o alokaci zdrojů mohou ovlivnit, ať pozitivně či negativně, ekonomickou bezpečnost celých regionů. Dále můžeme zmínit odborové centrály či zaměstnavatelské svazy, jejichž rozhodnutí a metody jednání mohou mít vliv zejména na sociální bezpečnost států. Svůj vliv může uplatnit třeba i Mezinárodní olympijský výbor – rozhodnutím o přidělení olympijských her může MOV podpořit proces, ve kterém se hostitelská země více otevírá okolnímu světu a také jeho hodnotám, a tím se přispívá ke snížení mezinárodního napětí. Velmi negativní je vliv organizací mezinárodního organizovaného zločinu – ty mohou vážně ohrozit bezpečnost států zejména v ekonomickém, sociálním a politickém sektoru. Zprostředkovaný vliv na aparát vojenské bezpečnosti může uskutečňovat zbrojní průmysl a firmy spojené s rozhodováním o nákupech vojenského materiálu.

Pod pojmem činitelé bezpečnostní politiky tedy rozumíme ty, kdo přijímají rozhodnutí o bezpečnosti jednotlivých referenčních objektů. ČBP nejčastěji mluví jménem národa nebo jménem mezinárodního společenství, zaštitují se jeho nejvyššími bezpečnostními zájmy a v jeho jménu přijímají životně důležitá rozhodnutí. Po skončení studené války dochází k nástupu nových nebo přechodných ČBP. Jsou jimi především významné mezinárodní organizace nebo mezinárodně organizovaná hnutí, mezi nimiž vedle pozitivně orientovaných působí také negativně zaměřena hnutí, zejména pak mezinárodní organizovaný zločin a mezinárodní terorismus.

11. Referenční objekt bezpečnostní politiky a její činitelé

(RO) – Referent object, Object référentiel

Základní vymezení

Jeden ze základních pojmů bezpečnostní politiky. Nejvýznamnějším a nejčastějším RO je stát, který je v důsledku vestfálského vymezení jediným legitimním vykonavatelem síly. Stát je definován především na základě ideje suverenity. Žádnému státu jakožto RO nelze zaručit absolutní bezpečnost. Jeho bezpečnost je vždy relativní, přímo úměrná hrozbám či rizikům. Stát přitom může být vystaven hrozbám jak zvenčí, tak i zevnitř. První druh hrozby má nejčastěji podobu agrese, zatímco vnitřní hrozbu představují především separatistická hnutí, gerily, teroristické skupiny, ale také ekonomické nestabilita a další.

Vedle států mohou být a stále častěji také budou uváděny i jiné referenční objekty, zejména některé důležité principy. Jde především o rovnováhu sil, o zájmy mezinárodního společenství, o dodržování lidských práv a další principy. Zvlášť velkou úlohu mezi těmito principy hraje nešíření zbraní hromadného ničení – kdyby se jich zmocňovaly další a další státy, pak by vznikla hrozba pro celý systém mezinárodní bezpečnosti.

Změny po skončení studené války

Příznivé prostředí pro to, aby mohl být uplatňován systém mezinárodní bezpečnosti a stability spočívající na hodnotách, které jsou chráněny, vytvořil zánik bipolární konfrontace. Bylo možné navázat na dědictví **Všeobecné deklarace lidských práv z roku 1948**, která dala mezinárodnímu společenství právo dohledu nad chováním vlád ve vztahu k jejich obyvatelstvu. Významné kroky v tomto směru představovaly rezoluce OSN ze samého konce studené války, jmenovitě pak rezoluce 43/131 z 8. 12. 1988 a 45/100 z 10. 12. 1990, které vyhlásily princip volného přístupu humanitárních organizací k obětem katastrof. Tyto rezoluce otevřely prostor k tomu, aby v průběhu prvních let po skončení studené války RB OSN postupně schválila dalších 170 rezolucí, které vyhlásily, že pokud jakákoli vláda masově porušuje lidská práva, pak její chování znamená ohrožení nebo zasažení míru. Dále stanovily, že v takovém případě RB OSN bude nejprve požadovat zastavení represí a volný pohyb humanitární pomoci a potom může rozhodnout i o ozbrojeném doprovodu akcí na pomoc postiženým. Nejvyšším stupněm angažovanosti OSN pak je, podle schválených rezolucí, mnohonárodní vojenský zásah v zájmu zastavení genocidy a zločinů proti lidskosti. Všechny rezoluce tohoto zaměření byly schváleny buď jednomyslně, nebo velkou většinou států zastoupených na jednáních Valného shromáždění OSN.

Akce podniknuté ve jménu nestátních referenčních objektů

Prvním výrazným příkladem přechodu od deklarací k realizaci záměrů byla operace Pouštní bouře. Jejím hlavním smyslem bylo obnovení suverenity Kuvajtu, ale zároveň s tím otevírala cestu i pro zásahy v zájmu hodnot. Dalším mezníkem se stala humanitární operace v Bosně, která byla záležitostí nejen nevládních organizací, ale především států, jež zasáhly na základě mandátu OSN. Při akci Spojenecká síla v roce 1999 se zase upřednostnila akční schopnost ozbrojených sil před jasně stanoveným mandátem k zásahu.

Základní charakteristikou akcí podniknutých ve jménu nestátních referenčních objektů je nadřazování ochrany demokracie a lidských práv nad princip suverenity států. Jeho hlavní formou jsou humanitární zásahy, a to zejména v oblastech, v nichž se vyhrocují problémy národnostních menšin a uprchlíků. Právě uprchlíci se totiž stali problémem, jehož závažnost v současném světě neustále narůstá.

Shrnutí

Referenční objekt je jednotkou, na jejíž bezpečnostní zájmy se odvolávají činitelé bezpečnostní politiky. Jménem RO a jeho zájmy (zejména pak životními a strategickými) se zdůvodňují všechna důležitá rozhodnutí v oblasti bezpečnostní politiky. Nejvýznamnějším a nejčastějším RO je stát, který je v důsledku vestfálského vymezení jediným legitimním vykonavatelem síly. Je také nejlépe strukturován k tomu, aby čelil hrozbě. Tváří v tvář vojenské hrozbě jde především o přežití RO. Po skončení studené války se referenčním objektem stávají i nestátní jednotky – zejména důležité

hodnoty (na prvním místě je to ochrana lidských práv) a zajištění důstojných podmínek pro uprchlíky.

12. Mír (*Peace, Paix*)

Základní vymezení

Nejčastěji bývá definován jako nepřítomnost války. V návaznosti na vymezení tří základních možných stavů ve světové politice – válka, ne-válka a mír – se mír jeví buď jako ukončení nepřátelství a válečných aktivit, nebo jako jejich neexistence. Mír je rovněž základním předpokladem pro koncipování a uplatňování mezinárodního práva. Je zároveň jeho objektem i subjektem. Věda o míru se nazývá „*frenologie*“, velmi známá, zejména v Německu, jsou rovněž mírová studia (*peace studies, peace research*).

Realistické pojetí

Podle realistické teorie mezinárodních vztahů, zejména pak T. Hobbese, mír není ničím jiným než výsledkem poměru sil. Tato teorie rozlišuje čtyři typy míru:

– *Mír na základě rovnováhy*, který spočívá na možnosti vzájemné neutralizace soupeřících mocností cestou vytváření příležitostných koalic. Žádný stát tedy nemá možnost vnucovat jiným svoji vůli. Tak tomu bylo např. po podepsání vestfálského míru v roce 1648 nebo v době po vídeňském kongresu.

– *Hegemonický mír*, ve kterém se odráží výrazná nerovnováha mezi státy. Jeden ze států má velkou strukturální převahu, neusiluje však o to, aby ostatní státy pohltit. Taková stabilita pak je zárukou míru. Jako příklad takového míru jsou nejčastěji uváděny vztahy USA s Mexikem a všeobecně pak s jihoamerickými státy – *pax Americana* výrazně přispěl k pacifikaci celého amerického kontinentu.

– *Imperiální mír*, který je výsledkem takové míry nadvlády jednoho státu, která výrazně omezuje nebo zcela pohlcuje suverenitu ostatních států. Nejvýraznějším příkladem byla tzv. Brežněvova doktrína.

– *Mír na základě strachu*, který se podle R. Arona vyznačuje tím, že každý člen daného společenství má možnost zasadit jinému smrtelnou ránu. Byl příznačný pro období bipolární konfrontace během studené války. Spočíval na rovnováze strachu, jejímž hlavním nástrojem byly jaderné zbraně. Základním předpokladem jeho účinnosti bylo, aby ani jedna strana nemohla druhou stranu zbavit možnosti odpovědi na jaderný útok.

Neoliberalismus a jeho pojetí míru

Liberalismus/neoliberalismus vychází z Kantova díla O věčném míru, které vyústuje v závěr, že je možné dosáhnout trvalého míru. Na Kanta navazující J. Stoesinger³⁰ je přesvědčen, že je možné překonat anarchii a chaos, tím válka postupně zmizí ze života lidstva podobně, jako se téměř vytratil incest, otroctví

nebo kanibalismus. A Lynn Miller³¹ došel těsně po skončení studené války k závěru, že „poprvé v dějinách lidstva se otevírá reálná možnost skoncovat s rozsáhlými válkami ve vztazích mezi vyspělými státy“. Za nejlepší záruku toho, že válka se stane anachronismem³² a prosadí se mír je považováno odvrácení konfliktů cestou rozšiřování volného obchodu a jemu odpovídající mezinárodní obchodní spolupráce a ekonomické integrace. Výhody obchodu pak mají převážet nad sklony k válčení.

Základní přístupy k zajištění míru

Doposud se vyhranilo několik rozdílných přístupů k zajištění míru:

– **Strukturální nebo normativní mír**, který je nastolován a udržován na základě struktur, institucí a pravidel, která mohou výrazně omezit nebo zcela eliminovat požití síly mezi suverénními politickými aktéry. Takový mír může mít tři hlavní podoby:

– Mír na základě zásadní strukturální reformy celého mezinárodního systému, tedy mír institucionální. Zatím se nepodařilo nastolit jej v globálním měřítku, zato však se prosadil uvnitř takových bezpečnostních společenství, jakými jsou NATO nebo Evropská unie.

– Mír na základě mezinárodní jurisdikce, který z dějin známe v podobě mezinárodní arbitráže.

– Univerzální mír, jehož pojetí nejvýrazněji ovlivnil americký prezident T. W. Wilson po 1. světové válce. V době mezi dvěma světovými válkami o něj usilovala zejména Společnost národů, ale nakonec se její plány rychle zhroutily. Po skončení studené války se odráží ve snahách o globální řízení vývoje lidstva.

– **Ideologický mír**, který vychází z koncepčních filozofických východisek. Nejznámější je Kantovo dílo O věčném míru, jehož hlavní myšlenkou je, že demokratické státy mezi sebou neválčí. Na mnohé Kantovy myšlenky navázali i tvůrci Charty Spojených národů, která byla schválena 24. 10. 1945. Studená válka však nepřála jejich naplnění.

13. Strategie

Slovo strategie (strategos) je řeckého původu. Vzniklo ze dvou slov: stratos (armáda) a agein (vést, řídit). Bylo tedy vytvořeno pro označení řídicích činností ve vojenství. A od tohoto vymezení se odvíjí i některé současné definice pojmu strategie. Např. Liddell Hart říká, že strategie je „uměním rozčlenit vojenské prostředky a využívat je k dosahování politických cílů“. Tím jasně stanovuje, že strategie neexistuje sama pro sebe, ale že vychází ze základních politických zájmů a rozhodnutí. Ke stejnému vymezení došel i další významný teoretik v oblasti strategie André Beuaffre z Francie. Ten strategii vymezuje jako „umění spojovat síly v zájmu úspěšného naplňování cílů stanovených na politické úrovni“.

Možná dělení strategie

Strategie bývá dělena na několik druhů podle zvolených hledisek. Nejčastěji se uplatňuje pět základních hledisek: úroveň, na které se přijímají strategická rozhodnutí, charakter strategických cílů, zvolené způsoby jejich naplňování, uplatňované metody a úkoly jednotlivých druhů ozbrojených sil. Z hlediska úrovně se strategie dělí na globální, vojenskou, hospodářskou, obchodní a další. Podle vytyčených cílů je možné strategii dělit na útočnou a obrannou. Útočná strategie se z hlediska zvolených způsobů dělí na další dva základní druhy: prvním je vyhledávání rozhodující bitvy, druhým je snaha o postupné opotřebování protivníka. A uplatňované metody dělí útočnou strategii na přímou a nepřímou. Výše vymezená hlediska se mohou vzájemně prolínat, na strategii prosazovanou v jednotlivých válkách můžeme nahlížet z několika různých úhlů.

Úroveň strategických rozhodnutí

Na nejvyšší státní úrovni se rozhoduje o tzv. globální strategii, která má např. v USA název Grand Strategy nebo National Strategy. V této rovině se hlavní pozornost soustřeďuje na rozbor bezpečnostních hrozeb, kterým je daný stát vystaven, a na hledání nejúčinnějších opatření, jak tyto hrozby eliminovat. Dále se posuzují hlavní příčiny, charakteristické rysy a výsledky ukončených i probíhajících ozbrojených konfliktů, jejich teritoriální rozmístění, nasazení ozbrojených sil a bojové techniky, formy vedení ozbrojeného zápasu, bezpečnostní dilemata, která z nich vyplývají, a na možné příčiny budoucích konfliktů a jejich pravděpodobnou podobu.

Útočná strategie

Cílem útočné strategie je vnutit protivníkovi či nepříteli svoji vlastní vůli. Jejím výsledkem bývá více či méně výrazná změna mezinárodního uspořádání. Její nejvyhraněnější podobou je strategie zničení protivníka/nepřítele, která usiluje o naprostou podřízenost protivníka, o jeho bezpodmínečnou kapitulaci. Jde o naprosté vítězství a o úplné zničení nepřátelských sil.

Naprosté vítězství se neomezuje pouze na vojenství, ale zasahuje také do oblasti politické, ekonomické, sociální, kulturní, psychologické a dalších. V plném rozsahu se projevila např. během Třicetileté války a v obou válkách světových. Zejména válka mezi hitlerovským Německem a tehdejší SSSR byla v plném slova smyslu bojem kdo s koho, šlo v ní o „životní prostor“, o jeho nerostné zdroje a také doslova o přežití slovanských národů.

Strategie naprostého zničení protivníka se často projevuje nejen ve vojenství, ale také v oblasti ekonomické či obchodní. Jejím cílem je dosáhnout krachu a následného naprostého zániku konkurenční společnosti. Nejčastěji používanou metodou je cenová válka, ve které slabší po určitém čase prohraje a vyklízí pole.

Druhou podobou útočné strategie může být strategie s omezeným cílem. O omezenosti se hovoří v tom smyslu, že se neusiluje o naprosté zničení protivníka. Stačí

přimět jej k tomu, aby ustoupil. Výsledkem této strategie nebývá žádná zásadní změna celkové rovnováhy. Jako příklad můžeme vzpomenout války v 18. století nebo operaci Pouštní bouře v roce 1991.

Prvním způsobem dosahování cílů útočné strategie může být vyhledávání rozhodující bitvy. Je vedeno snahou co nejrychleji dosáhnout naplnění vlastních strategických cílů. Jejím cílem je rozhodnout v jedné jediné bitvě a v ní takříkajíc na hlavu porazit nepřátelská vojska. Pokud proti sobě stojí více či méně vyrovnaní protivníci, je tato strategie spojena se značnými riziky. Jejím nejznámějším stoupencem byl Napoleon Bonaparte.

Strategie opotřebování se naopak zaměřuje na postupné vyčerpávání ekonomických, vojenských, psychologických a morálních sil protivníka. Ve velkém rozsahu se uplatňovala během 1. světové války, kdy se ale také ukázalo, že může mít zničující důsledky pro obě strany. Velmi často a s nemalými úspěchy ji uplatňují gerilové jednotky v bojích proti okupačním vojskům. Tato strategie se znamenitě hodí pro boj slabšího proti silnějšímu. Z minulosti lze připomenout vietnamskou válku, protisovětský odboj v Afghánistánu, akce vzbouřenců proti americké armádě po operaci Irácká svoboda v roce 2003.

Obranná strategie

Její hlavním cílem je odradit protivníka od toho, aby zahájil ofenzívu nebo aby v ní pokračoval. Prvním způsobem, jak toho dosáhnout, je vytvoření účinného odporu, pod jehož vlivem protivník pochopí, že nemá naději, aby svých cílů dosáhl prostřednictvím vojenské síly. Druhým způsobem je odstrašování, které dává protivníkovi najevo, že útok či agrese by mu nakonec přinesly větší ztráty než zisky. Oba způsoby obranné strategie mají za cíl zabránit protivníkovi v tom, aby se uchýlil k použití síly.

Přímá strategie

Je zaměřena na přímý, frontální souboj. Spočívá především na využívání vojenských sil a nástrojů vedení ozbrojeného zápasu, zatímco ostatní (psychologické a další) hrají pouze doplňující úlohu. Může se uplatňovat jak v útočné, tak v obranné činnosti a jejím cílem je dosáhnout co nejrychlejšího rozhodnutí. Tato strategie byla typická pro napoleonské války, pro 1. a 2. světovou válku.

Nepřímá strategie

Usiluje o dosažení vítězství bez čelního souboje. Zjednodušeně je hodnocena jako boj, ve kterém „nejde o to chytit býka za rohy“. Boj se vede tam, kde jej protivník nejméně očekává, tedy tam, kde má nejméně sil. Tato strategie nutí protivníka, aby co nejvíce rozptýlil své síly, narušuje jeho systém velení, podlamuje morálku jeho vojsk i obyvatelstva. Je tedy pravým opakem přímé strategie v napoleonském pojetí, která vyhledávala rozhodující čelné bitvy. Nepřímou strategií uplatňují zejména

gerilové jednotky v boji proti okupantům nebo teroristé v jejich nesmyslném boji proti komukoli.

Strategie podle druhů ozbrojených sil

Podle prostředí, kterému je určena, se strategie dělí na leteckou, námořní a pozemní, nebo na strategii strategických jaderných sil. Cílem letecké strategie je dosažení vzdušné převahy, námořní strategie usiluje o ovládnutí a kontrolu námořních cest, hlavním smyslem pozemní strategie je dobýt nebo ubránit území. Strategie jaderných sil zvažuje jaderné údery, ale je založena především na teoriích a spekulacích.

Zaměření vojenské strategie na počátku 21. století

Stejně jako v minulosti se hlavní pozornost zaměřuje především na výzkum zásad vedení ozbrojeného zápasu (principles of war) a na studium jejich hlavních forem a podob. Největší pozornost se zaměřuje do tří základních úrovní:

Strategická úroveň

V prvé řadě jde o způsoby vedení ozbrojeného zápasu, o předpoklady dosahování vítězství v konfliktech dnešního světa, o cíle těchto konfliktů a způsoby jejich dosahování.

Dále se nelze obejít bez důkladného studia zkušeností a poučení ze čtyř tzv. velkých válek postkonfrontačního období – Pouštní bouře (1991), Spojenecká síla (1999), Trvalá svoboda (2001), Irácká svoboda (2003), ale také z menších ozbrojených konfliktů.

Úroveň operačního umění

I při vědomí, že každá válka je jiná a žádná se neopakuje v naprosto stejné podobě se výzkum zaměřuje především na jednotlivé etapy či kampaně válek současného světa, jimiž jsou zejména:

- vzdušná příprava, její význam, využívané nástroje a způsoby provedení,
- pozemní ofenzíva a v jejím rámci zejména:
 - formy nasazení ozbrojených sil,
 - hlavní rysy uskutečňovaných manévrů,
 - způsoby dosahování překvapení v bojové činnosti,
 - využívání tzv. proxies (UCK v rámci operace Spojenecká síla 1999, Severní aliance v rámci operace Trvalá svoboda 2001).

Úroveň taktická

Velmi aktuálním námětem současného světa je odlišení mezi třemi hlavními podobami soudobých ozbrojených konfliktů, jimiž jsou:

- klasické, více či méně symetrické války, jejich nástroje a způsoby vedení ozbrojeného zápasu,

- teroristické akce, jejich politická motivace, používané nástroje a zvyšování smrtelnosti (lethality), která je vůbec hlavní charakteristikou současného terorismu,
- asymetrické války, jejich nástroje a metody, a také jejich vzájemné doplňování s akcemi teroristických skupin.

Revolution in Military Affairs

Stranou zájmu strategického myšlení na počátku 21. století nezůstává ani RMA. Není zkoumána čistě technokraticky, ale naopak jako výsledek těsného vzájemného propojení mezi politikou, bezpečnostní politikou a využíváním nových vědeckých poznatků pro formy vedení ozbrojeného zápasu. Výsledkem takového propojení je:

- nové uspořádání ozbrojených sil, nové způsoby jejich řízení a nové metody jejich bojové přípravy,
- nové postupy při dosahování cílů ozbrojeného zápasu,
- dosažení celkové vojenské převahy (full spectrum dominance),
- dosažení drtivé převahy v oblasti informací,
- nadvláda ve všech formách bojové činnosti, zejména pak v manévrování,
- dosažení schopnosti zasazovat vysoce přesné údery, a to zejména ze vzduchu,
- výrazná převaha v logistice,
- nejvyšší možné zajišťování ochrany vlastních vojsk.

Strategická kultura

Od stanovování strategických cílů, způsobů jejich naplňování, uplatňovaných metod a úlohy jednotlivých druhů ozbrojených sil se odvíjí strategická kultura jednotlivých národů. Je definována jako „souhrn zavedených myšlenkových postupů a konkrétních opatření při používání ozbrojených sil k dosahování politických cílů“.³³

Strategická kultura USA jakožto ekonomicky, politicky a zejména vojensky nejsilnějšího státu současného světa se vyznačuje důrazem na totální válku, na jejímž konci musí být bezpodmínečná kapitulace nepřítele. Ten je ještě před zahájením bojové činnosti ztotožňován se zlem, aby válka měla co největší podporu amerického obyvatelstva. Vždy se usiluje o to, aby válka byla co nejrychlejší a aby v co nejkratší možné době přinesla rozhodující výsledek. Russell Weigley uvádí (Weigley Russell: *The American Way of War: A History of US Military Strategy and Policy*, New York 1973), že nejdůležitějším rysem americké strategické kultury je soustředění obrovské palebné síly v zájmu naprostého zničení protivníka. USA přitom vždy využívají svůj technologický náskok a bohatství, které jim umožňuje budovat a trvale udržovat nejsilnější a nejmodernější armádu světa.

Americká strategická kultura tedy spočívá na důsledném uplatňování zásad útočné strategie zaměřené na zničení protivníka v rozhodujících bitvách, které nemají mít dlouhého trvání. Vůbec neuplatňuje prvky nepřímé strategie nebo opotřebování nepřítele ve vleklých bojích.

Pravý opak americké strategické kultury uplatňují gerilové jednotky a teroristické organizace. Geriloví velitelé si jsou dobře vědomi poměru sil, a tak se vyhýbají přímým bojům, uplatňují nejrůznější nástrahy, léčky a klamné manévry s cílem co nejvíce vyčerpávat a opotřebovávat mnohem silnějšího protivníka. Se zvláště velkým nasazením útočí na jeho morálku a psychologii. Ve 20. století zaznamenala strategická kultura gerilové války velký rozmach zejména v asijských zemích (Mao Ce-Tung v Číně, Ho Či Min ve Vietnamu), na přelomu 20. a 21. století pak v islámském světě (Afgánistán a Irák).

Nejzvrácenější strategickou kulturu uplatňují teroristické organizace – až na zanedbatelné výjimky se vyhýbají úderům na ozbrojené síly (výpady proti jednotkám, které nemají statut okupačních vojsk a v dané chvíli neplní žádné bojové úkoly – např. jednotky OSN, jednotky chemické obrany, rozvinuté vojenské nemocnice) a zaměřují se na slepé zabíjení bezbranného civilního obyvatelstva.

Ve 20. století dominovaly střety států a koalic vyznávajících srovnatelné zásady vedení bojové činnosti: šlo o přímé, útočné strategie vedené s cílem co nejvíce oslabit protivníka. Počátek 21. století se nese ve znamení střetu zcela rozdílných strategických kultur. Na jedné straně se prosazují relativně krátké operace se zcela jasným výsledkem, který potvrzuje stále výraznější náskok bohatých zemí, zejména pak USA. Na druhé straně ale nedlouho po ukončení těchto válek následují asymetrické války a teroristické údery. Ukazuje se, že samotná vojenská převaha nestačí. Pro vyřešení hlavních globálních rozporů je nutné hledat především účinnou politickou strategii.

14. Válka (*War, Guerre*)

Válka patří k pojům, které téměř každému člověku nahánějí největší strach. Je jedním z průvodních a bohužel také nejtypičtějším jevů lidských dějin. Ve dvacátém století strach z války trvale sílí především proto, že narůstala jejich ničivost a zejména pak podíl obětí na straně civilního obyvatelstva.

Základní charakteristika

Jestliže v 1. světové válce bylo zabito 8–10 milionů vojáků a „jenom“ jeden milion civilistů, pak ve 2. světové válce se poměr dramaticky změnil: 20 milionů vojáků proti 35 milionům bezbranných civilů. K rozporuplné bilanci 20. století patří také to, že na jedné straně války propukají méně často než v minulosti, ale na druhé straně jsou zase ničivější. Jestliže v 19. století byly evropské státy častěji ve válce než v míru, pak ve 20. století již na jeden rok války připadalo pět let míru. Zároveň s tím však jenom dvě světové války znamenaly smrt více než 60 milionů lidí. Po 2. světové válce ve světě proběhlo celkem 225 válek. V prvních poválečných letech to bylo průměrně 15 válek, ale v dalším desetiletí se počet válek již zdvojnásobil. Na nejvyšší hodnotu se počet válek dostal v roce 1993 – ve světě probíhalo celkem 55 válek. Na počátku 21. století se vrátil sestupný trend – počet válek se pohyboval okolo třiceti.

Negativní dopady války se projevují rovněž v ekonomické a sociální oblasti. Vývoj a výroba zbraní odčerpávají obrovské prostředky na úkor civilních odvětví, zejména pak školství, zdravotnictví, vědy a systémů sociálního zabezpečení. Vynakládání obrovských sum na zbrojení se nakonec stalo jednou z hlavních příčin ekonomického kolapsu někdejšího SSSR a následného zániku Varšavské smlouvy.

Válka je nejčastěji definována jako přímé, somativní násilí mezi státy. Mnohokrát v dějinách válka znamenala nekratší cestu a neúčinnější způsob k prosazení cílů států. Základní příčinou válek je věčná konfliktnost, neustálé střetání zájmů v mezinárodní a stále častěji také ve vnitřní politice států. Proto téměř všechny státy světa nepřetržitě zlepšují schopnosti k tomu, aby ozbrojeným konfliktům či válkám dokázaly zabránit (v tomto směru hraje velkou úlohu diplomacie, zejména pak uzavírání aliancí), nebo aby v nich obstály v případě, že už je nelze odvrátit (pak už narůstá význam vojenské síly a schopnosti ji co neúčinněji použít).

Válka jako taková nemá jenom negativní dopady. Strach z jejího vypuknutí často vedl k vytváření koalic a k posilování solidarity mezi jejich členy. Pod vlivem obavy z války bylo založeno NATO, které se postupně přeměnilo v integrační uskupení, jež se neomezovalo jen na zajištění bezpečnosti, ale neustále prohlubovalo a upevňovalo integraci i v oblasti ekonomické a politické. Pod vlivem krutostí páchaných během války a zoufalé situace jejich obětí se nakonec zrodilo mezinárodní právo válečné, které se zaměřuje především na co největší omezení válečných excesů a na snižování utrpení těch, kteří jsou do války vtahováni proti své vlastní vůli. Strach z války a jejích důsledků vedl také ke vzniku oboru conflict management – zvládání ozbrojených konfliktů.

Všechny přístupy k problematice konfliktů se nejčastěji zabývají dvěma základními otázkami: jaké jsou příčiny konfliktů a proč mnohé konflikty vyúsťují v násilí a ve válku. Realistická škola zastává názor, že konfliktnost, násilí a válka jsou neoddelitelnou součástí mezinárodního systému. Východisko z této situace spatřuje především v uplatňování mechanismu rovnováhy sil. V průběhu studené války se do popředí pozornosti realismu dostala především teorie odstrašování a polarizace a bipolarity jako rámeček pro předcházení válečnému konfliktu.

Změny po skončení studené války

Po skončení studené války se ukazuje, že v té části světa, které Fukuyama říká posthistorická,³⁴ se válka stala překonaným jevem. Vojenská technologie už je tak silná a ničivá, že již není možné použít ji ve válce. Platí to zejména o jaderných zbraních a také o konvenčních zbraních s vysokou přesností zásahu a s velkou ničivou silou. Vojenské nástroje se již k prosazování zájmů a k řešení jejich případných střetů nepoužívají. Mimo tuto oblast však války nadále probíhají, přičemž do nejrozsáhlejších z nich jsou zapojeny i státy NATO, zejména pak USA.

Základní dělení válek

Války je možno dělit do dvou základních skupin.³⁵ První skupinu tvoří války, ve kterých jde o konkrétní, hmatatelné materiální zájmy. Do druhé skupiny patří války s méně hmatatelnými příčinami. Každé dělení je však relativní, mnohé války mají takřikajíc více motivů a rozměrů, a tak jsou klasifikovány podle toho, kterých z nich je skutečně dominantní.

Války vedené kvůli konkrétním materiálním zájmům

Války vedené kvůli hranicím

Neznámějším příkladem jsou francouzsko-německé boje kvůli území Alsaska a Lotrinska. Ve válku však mohou přerůst také nacionalistická hnutí usilující o spojení území obývaného národnostní menšinou se sousední zemí téhož národa (tzv. iredentismus, jež vznikl v 19. století v Itálii). Další možností válek tohoto typu je obsazení sousedního státu, což v nedávné minulosti učinil Irák svým vpádem do Afghánistánu. Války propukají také v případech, že určité národy bojují o svůj odchod z velkých mnohonárodních států (jde o tzv. secesi). Zvláště krvavými příklady z poslední doby jsou Kosovo a Čečna.

Třetí možností jsou války o vymezení mezistátních hranic. Výrazným a velmi tragickým příkladem byl irácký vpád do Íránu v roce 1980, kde šlo především o ovládnutí oblasti Šatt-al-Arab a o přístup k Perskému zálivu. Nakonec však tato válka skončila tam, kde začala, hranice se vůbec nezměnily, ale Irák v bojích ztratil milion svých vojáků. Války mohou být vedeny také kvůli příhraničním vodním zdrojům, což je jedna z příčin izraelsko-palestinského konfliktu.

Války s politickými cíly

Propukají tehdy, když jedna země chce jiné zemi vnutit vládu, která s ní bude spolupracovat. Tak postupovalo hitlerovské Německo na počátku 2. světové války. Jindy stačila pouhá vojenská invaze – např. sovětská intervence v ČSSR v roce 1968. Na vojenské svrhávání nepřátelských režimů se zaměřila také doktrína Bushovy administrativy nazvaná Regime Change Policy, jejímž prvním uplatněním bylo svržení Saddámova režimu v roce 2003.³⁶

Války z ekonomických důvodů

V nich jde především o přírodní zdroje, o trhy, obchod a peníze. Ekonomické zájmy hrají důležitou roli téměř v každé válce, i když ne vždy jsou dominantní. Silné ekonomické souvislosti měla 1. světová válka (šlo zejména o kolonie), ale také 2. světová válka (jedním ze základních motivů jejího rozpoutání byly životní prostor a surovinové bohatství). Nezanedbatelné motivy měly i obě války v Perském zálivu po skončení studené války (kontrola ropných zdrojů a cen této suroviny na světových trzích). Výrazný ekonomický rozměr mají také války, jež propukují kvůli kontrole obchodu s drogami.

Války vedené kvůli méně konkrétním materiálním zájmům

Řada válek propuká také kvůli méně měřitelným a kontrolovatelným zájmům a tendencím.

Etnické konflikty

Hybnou silou těchto konfliktů jsou etnické skupiny, jejichž příslušníci se cítí být spojeni dědictvím svých předků, jazykovými, kulturními a náboženskými pouty. Příčinou konfliktů tohoto druhu je vystupňovaná nenávisť mezi různými etnickými skupinami. Tragickým příkladem byly války, které v 90. letech provázely rozpad Jugoslávie. K válkám může vést i snaha etnických skupin o vytvoření svého vlastního státu. Vlivnými činiteli takových konfliktů se často stávají mocnosti druhého, nebo dokonce třetího řádu, které vyjadřují podporu spřízněným etnickým skupinám.

Z dlouhé řady konfliktů tohoto typu můžeme připomenout tři následující. Ochrana pravoslavných poddaných na území Turecké říše se stala záminkou pro vojenskou invazi carských vojsk do dunajských knížectví v roce 1853, což se nakonec stalo počátkem Krymské války v letech 1853–1856. Na počátku 2. světové války se podpora etnické menšiny sudetských Němců stala pro Hitlera záminkou k vojenskému napadení Československa. Ve válkách na území Jugoslávie stálo Rusko a Řecko na straně pravoslavných Srbů, zatímco bavorská média a církev, či Vatikán se vydatně zastávaly katolických Chorvatů. Významnou součástí etnických konfliktů je stupňování ožívování historických reminiscencí (obě strany si začínají vyčítat, kdo komu kdy v minulosti ublížil) a nenávisťná dehumanizace jiných etnik (nadávky typu psi, opice, prasata atd.).

Náboženské konflikty

Náboženské přesvědčení patří k nejhlubším a také nejčastějším příčinám válek. Je totiž spojeno s často až bezmeznou vírou v určité ideály a hodnoty, s nesmiřlivostí k jiným přesvědčením a především pak s odhodláním položit za vlastní víru i život.

Nejkonfliktnější náboženstvím dnešního světa je islám – jeho stoupenci bojují v několika ozbrojených konfliktech či válkách na střetu s jinými náboženstvími ve třech světadílech (Súdán a Alžírsko v Africe, indicko-pákistánský konflikt, Indonésie v Asii a protiruský boj v Čečně). S největším nasazením bojují tam, kde odmítají vnucování západních hodnot – doslova poutním místem všech militantních vyznavačů islámu se proto staly Afghánistán a zejména pak Irák.

Ideologické konflikty

Nebezpečný potenciál ideologií spočívá především v jejich schopnosti strhávat a mobilizovat široké masy lidí do boje za určité konstrukce často spojené s nesmiřitelností vůči jiným. Silný ideologický náboj měla především bipolární konfrontace během studené války. Zároveň s tím je ale celá řada výjimek. Na jedné straně ani obrovské ideologické rozdíly nebyly překážkou pro podepsání neblaze proslulého paktu Molotov-Ribbentrop. Na druhé straně ani společná ideologie nezabránila vážné sovětsko-čínské roztržce během studené války.

Dělení válek podle nasazení ozbrojených sil

Ne každý ozbrojený konflikt je považován za válku v pravém slova smyslu. Pojem válka se např. nepoužívá v případě vyřizování účtů mezi skupinami organizovaného zločinu, i když jsou velmi násilné a končí smrtí desítek či stovek lidí na obou stranách. Pojem válka se používá pro označení takových konfliktů, ve kterých *jsou nasazeny ozbrojené síly států*. Pokud jsou nasazeny v rámci jednoho státu na podporu jedné skupiny, pak je to vnitrostátní konflikt označovaný pojmem *občanská válka*. Jako příklady můžeme uvést občanskou válku v USA v 60. letech 19. století, Španělsko ve 30. letech minulého století, Libanon v 80. letech nebo stále pokračující válku na Srí Lance.

Pokud v konfliktní situaci nasadí své ozbrojené síly dva či více států, nastává *mezistátní válka*. V euroatlantické oblasti se vývoj válek od 16. století do konce 20. století vyznačoval klesající četností, ale zároveň s tím i narůstající ničivostí. Mezistátní války se dělí na několik skupin podle jejich intenzity.

Dělení válek podle intenzity

Za nejvyšší stupeň je považována tzv. *hegemonická válka*, ve které jde o kontrolu světového uspořádání. Další názvy znějí světová válka či globální válka. Poslední válkou tohoto druhu byla 2. světová válka.

Na relativně nižším stupni stojí *totální válka*, ve které jde o dobývání a obsazení území nepřítelů. Prvním případem tohoto druhu byly napoleonské války na počátku 19. století. Důležitým rysem totálních válek je to, že za legitimní cíl se považují nejen ozbrojené síly nepřítelů, ale také jeho obyvatelstvo – za 2. světové války se to projevilo např. bombardováním Drážďan nebo svržením jaderných bomb na dvě japonská města. Ve druhé světové válce již počet civilních obětí byl výrazně vyšší než počet vojáků zabitých na frontě (nejčastěji se uvádí poměr 35 ku 17 milionů).

Omezená válka se vyznačuje tím, že probíhá jen v nějakém regionu a nejsou v ní nasazeny nejmodernější a nejničivější zbraně, jimiž lidstvo disponuje. Příkladem z poslední doby jsou první válka v Iráku v r. 1991 (operace Pouštní bouře), letecké údery na Jugoslávii v r. 1999 (operace Spojenecká síla), údery na Afghánistán v r. 2001 (operace Trvalá svoboda) či druhá válka v Iráku v r. 2003 (operace Irácká svoboda). Všechny tyto války jsou podrobně hodnoceny ve čtvrté kapitole.

15. Neutralita

Jedna z cest k zajištění bezpečnosti, která byla vymyšlena a uplatňována především v Evropě. Doposud měla několik rozmanitých podob a statutů. Jejich společným základem vždy byly záruky nedotknutelnosti území stvrzené proti závazku té které země, že nebude vstupovat do ozbrojených konfliktů, že zachová nestrannost, že na svém území nepřijme žádné bojující jednotky ani jim neumožní transit.

Nejdelší zkušenosti s neutralitou má *Švýcarsko*, které s tímto statutem žije již několik staletí. Uplatňuje tzv. aktivní ozbrojenou neutralitu opírající se o neprofesi-

onální, ale přitom velmi dobře připravenou miliční armádu a také o moderní průmyslovou základnu obrany. V době 2. světové války poskytovalo velmi účinné zprostředkovatelské služby, přičemž z nich mělo nezanedbatelné finanční zisky. Přísnou neutralitu zachovávalo i během studené války, kdy se také podílelo na činnosti tzv. neangažovaných zemí. Po zániku bipolarity však svoji neutralitu přehodnocuje. Dokument z roku 1990 nazvaný „Bezpečnostní politika Švýcarska v měnícím se světě“ se zaměřuje na „bezpečnost na základě kooperace“. Odráží snahu vyhnout se izolaci, ke které by mohlo vést ulpívání na koncepci dlouhodobě uplatňované ve zcela jiných historických podmínkách. Švýcarsko není členským státem OSN, podílí se však na činnosti řady specializovaných institucí OSN. Švýcarsko se podílí na operacích k udržení míru, sbližuje se s NATO (zapojilo se do projektu PčP) a se ZEU, je velmi aktivní v OBSE, navíc zvažuje možnost vstupu do Evropské unie.

Dlouhodobé zkušenosti s neutralitou má rovněž Švédsko – nezúčastnilo se žádného ozbrojeného konfliktu již od roku 1814. Během 2. světové války však porušilo jeden z principů, když německým vojskům umožnilo přechod přes své území. Podobně jako Švýcarsko uplatňovalo i Švédsko tzv. aktivní neutralitu opírající se o moderní průmyslovou základnu obrany a o silnou armádu. Po skončení studené války se aktivně podílí na mírových operacích OSN, zapojilo se do programu PčP, stalo se členem Evropské unie (spolu s Finskem předložilo návrh na bezpečnostně-politickou angažovanost EU) a přestože neutralita je v povědomí Švédů hluboce zakořeněna, zvažuje se i možnost vstupu do NATO.

Neutrálním státem byla od získání své nezávislosti v roce 1831 také *Belgie*. Díky tomu zůstala stranou francouzsko-německého konfliktu v roce 1870. Neutralitu však nedobrovolně ztratila po vypuknutí 1. světové války, kdy byla násilně obsazena německými vojsky. Podobný osud stihl také Dánsko a Nizozemsko – zůstaly sice uchráněny za 1. světové války, na jaře 1940 se však staly obětí brutální invaze německých vojsk. K napadení neutrálního státu se odhodlal i J. V. Stalin – jeho obětí se v roce 1939 stalo Finsko, které se však velmi hrdinně bránilo a zasadilo sovětským vojskům těžké rány. V době studené války Finsko postupovalo vůči SSSR velmi smířlivě, těšilo se řadě výsad v přístupu na sovětský trh, a tak se s určitou dávkou hanlivosti začalo hovořit o tzv. finlandizaci.

Zkušenost Belgie, Nizozemska, Dánska a Finska potvrdila, že neutralita může, ale i nemusí být zárukou bezpečnosti. To také byl jeden z důvodů, proč tyto země (s výjimkou Finska) po skončení 2. světové války vstoupily do NATO.

¹ McSweeney, Bill: *Security, Identity and Interests*. Cambridge, Cambridge University Press 1999, s. 13.

² Moller B.: *Towards a New Global Military Order? In: Working Papers 23/ 1997*. Copenhagen, COPRI, 1997, s. 43–44.

³ Jako příklad lze uvést králíka divokého, který se v Austrálii přemnožil právě proto, že neměl přirozeného nepřitele.

⁴ Wolfers, A.: *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. The John Hopkins University Press, Baltimore 1962.

- ⁵ Freedman Lawrence: *The new security equation*. In.: *Conflict, security and Development* Vol. 4, N. 3/2004, s. 247.
- ⁶ Huntzinger, Jacques: *Introduction aux relations internationales*. Éditions du Seuil, Paris 1987, s. 107.
- ⁷ Mingst, Karen: *Essentials of International Relations*. Norton, London 1998, s. 172.
- ⁸ Jako příklad lze připomenout izraelsko-arabskou válku z roku 1967, kdy agresí byl úder Izraele na Egypt, ale samotná agrese bylo předcházející opatření Egypta, kterým Izraeli zablokoval přístup k Rudému moři.
- ⁹ K fatálnímu selhání tohoto předpokladu došlo na počátku 2. světové války.
- ¹⁰ Jde zejména o smlouvu o nešíření jaderných zbraní (NPT) z roku 1968, o sovětsko-americkou smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany (SALT) z roku 1972, o smlouvu o jaderných zbraních středního doletu (INF) z roku 1987, o smlouvu o snížení stavu konvenčních sil v Evropě (CFE) z roku 1990 a o smlouvy START I a START II z let 1991, resp. 1993 a další.
- ¹¹ Ne vždy přítom musí jít o vrozený nesoulad. Státy jsou podle některých realistů pouze bezpečnostním dilematem nuceny se chovat sobecky, což může vést až k válce – jde o rozdíl mezi tzv. ofenzivními a defenzivními realisty (např. Schweller versus Waltz).
- ¹² Morgenthau, Hans: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf, New York 1965.
- ¹³ Drulák, Petr: *Teorie mezinárodních vztahů*. Portál, Praha 2003, s. 57.
- ¹⁴ Walt, Stephen M.: *Internationale Relations: One world, Many Theories*. In.: *Foreign Policy*, Spring 1998, No. 110, s. 84.
- ¹⁵ Cooper Robin: *Imperial Liberalism*. National Interest, Spring 2005, s. 25.
- ¹⁶ Morgan, Patrick: *Liberalist and Realist Security Studies at 2000: Two decades of Progress?* In.: *Critical Reflections on Security and Change*. Frank Cass Publishers, London 2000, s. 371.
- ¹⁷ Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick: *Security Studies Today*, Polity Press, London 1999, s. 56–57.
- ¹⁸ Mingst, Karen: *Essentials of International Relations*. Norton, London 1998, s. 176.
- ¹⁹ Morgan, Patrick: *Liberalist and Realist Security Studies at 2000: Two decades of Progress?* In.: *Critical Reflections on Security and Change*. Frank Cass Publishers, London 2000, s. 45–47.
- ²⁰ Katzenstein, Ethan: *The Culture of National Security: Norms and Identities in World Politics*. New York 1996.
- ²¹ Devetak, Richard: *Critical Theory*. In.: Burchill, Scott; Linklater, Andrew: *Theories of International Relations*. Macmillan, London 1996, s. 151.
- ²² Hned v úvodní kapitole nazvané „Strategické prostředí“ se uvádí, že na 20 % nejbohatších zemí světa připadá 82 % celosvětových příjmů, zatímco 20 % nejchudších zemí se musí spokojit s pouhým jedním procentem. Blíže viz *Livre Blanc sur la Défense*. Paris 1994, s. 11.
- ²³ Ti ve společném článku z listopadu 2001 poukazují na „prohloubení příklopu mezi bohatými a chudými zeměmi“; z něhož pak vyrůstají pocity odcizení a „beznaděje, které pak zejména v muslimských zemích přispívají k extremismu“.
- ²⁴ Walt, Stephen M.: *Internationale Relations: One world, Many Theories*. In.: *Foreign Policy*, Spring 1998, No. 110, s. 40.
- ²⁵ Jako příklad lze připomenout vojenskou diktaturu v Argentině, která v roce 1982 vyprovokovala válku o Falklandské ostrovy.
- ²⁶ Waissová, Šárka: *Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti. Mezinárodní vztahy*, roč. 39, 2004, č. 3, s. 78.
- ²⁷ Rogers, Paul: *Losing Control. Global Security in the Twenty – first Century*. Pluto Press, London 2000.
- ²⁸ Jervis, Robert: *Cooperation under the Security Dilemma*. *World Politics*, Vol. 30, 1978, No. 2, s. 167–214.
- ²⁹ Deutsch, Karl: *The Analysis of International Relations*. Engelwood Cliffs, 2. Editions. (New Jersey), Prentice Hall, 1978.
- ³⁰ Stoessinger, John: *Why Nations Go to War*, St. Martins Press, New York 1991.
- ³¹ Miller, Lynn: *Global Order: Values and Power in International Politics*. 3. vydání. Boulder, Westview, 1994.
- ³² Clawson, Patrick: *US and European priorities in the Middle East*. In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. Transatlantic Book 2003. Paris 2003, s. 75.
- ³³ Colson, Bruno: *Culture stratégique américaine*. In.: Chaliand, Gérard; Blin, Arnaud: *Dictionnaire de stratégie militaire*. Perrin, Paris 1993, s. 129.
- ³⁴ Jde o euroatlantickou oblast, Japonsko, Austrálii a Nový Zéland.
- ³⁵ Blíže viz Goldstein, Joshua: *International Relations*, Washington 1999.
- ³⁶ Blíže viz kapitola 6.
- ³⁷ Blíže viz kapitola 7.

MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTNÍ VZTAHY V DOBĚ STUDENÉ VÁLKY

V 90. letech 20. století a v letech 2000–2002 byla vydána řada monografií, jejichž autoři se zabývali jednotlivými aspekty studené války a jejichž závěry budou v této kapitole několikrát citovány. Nejrozsáhlejším dílem věnovaným tomuto významnému období dějin mezinárodních bezpečnostních vztahů se stala třídílná publikace o celkovém rozsahu přes 1400 stran, která v roce 2001 představila výsledky dlouholetého bádání velmi početného kolektivu autorů pod vedením Gustava Schmidta.¹ Tato a další monografie se podrobně zabývají zlomovými událostmi studené války, charakterizují tehdejší politické režimy a rozebírají motivy státníků, kteří významně ovlivňovali rozhodování během důležitých událostí. Velkou pozornost věnují také vojensko-strategickým koncepcím, doktrínám, zbraním a zbraňovým systémům, výstavbě ozbrojených sil a jejich bojové přípravě.

1. Časové vymezení studené války

Začátek studené války

Pojem „studená válka“ začali používat někteří američtí politici a komentátoři již od roku 1946² a na oficiální úrovni jej poprvé vyslovil dne 16. dubna 1947 Bernard Baruch. Někteří autoři však počátek studené války posouvají ještě před rok 1946. Například francouzský analytik F. Clairmonte jej datuje od shoení amerických jaderných bomb na *Hirošimu* a *Nagasaki* v srpnu 1945 – vidí v něm „první krok na cestě ke strategii globální studené války, jež se tím právě zrodila. Tajemství této zbraně a její použití měly umožnit plnou změnu diplomatické rovnováhy sil z druhé světové války. Měly dát možnost diktovat Stalinovi.“ Další autor považuje za první akt studené války dokonce bombardování Drážďan.

Vedle toho však existuje i zásadně odlišný názor, podle něhož studená válka začala již v roce 1917 – vítězstvím VŘSR. Například autoři publikace *Dějiny 20. století* vymezují toto pojetí na základě redukce studené války na „její ideologickou formu nesmiřitelného protikladu mezi liberálním kapitalismem a autoritářským socialismem“.³

Datování začátku studené války od roku 1947 nezpochybňuje ideologickou charakteristiku vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů po 2. světové válce. Neopomíjí mesiášské a globalistické ambice V. I. Lenina a jeho nástupců a jejich dopad na mezinárodní systém v meziválečném období. Zastává však názor, že o naplňování těchto ambicí se však mohlo začít uvažovat právě až po skončení 2. světové války. Její výsledky vytvořily zásadně nové mezinárodní prostředí vyznačující se několika základními

skutečnostmi: vítězství SSSR ve válce, příznivá doba pro šíření ideologie marxismu-leninismu, zesílení tradiční ruské výbojnosti, která se zaměřila na tři cíle – politické porobení států, jež se dostaly do sféry vlivu SSSR, pronikání do postkoloniálních zemí a destabilizace zemí západní Evropy. Právě v tomto novém prostředí se naplno rozhořela „ideologická konfrontace vzešlá z říjnové revoluce a navíc se obohatila o konfrontaci strategickou, v níž šlo o dvě sféry vlivu“.⁴

Kennanova koncepce zadržování

Ve 40. letech 20. století se v přístupu USA k SSSR vyhranily dvě odlišné koncepce. Na jedné straně stály tzv. jaltské axiomy spojené s prezidentem Rooseveltem, který uznával mezinárodní význam SSSR, a chtěl mu nabídnout podíl na mezinárodním uspořádání poválečných poměrů. Druhá koncepce se stavěla proti jakýmkoli pragmatickým dohodám se státem, který považovala za expanzionistický a bytostně antidemokratický. A právě k této koncepci se připojila Trumanova administrativa. Ještě v roce 1945 náhle a výrazně omezila smlouvu o půjčce a pronájmu s Velkou Británií a se Sovětským svazem. Stalo se tak v době, kdy válkou nanejvýš vyčerpaný SSSR potřeboval peníze k obnově, navíc bez jakýchkoliv předběžných konzultací. SSSR to vyhodnotil jako nepřátelské a útočné opatření. V únoru následujícího roku přišlo nebývalé ostré Stalinovo vystoupení a po něm následovalo rozhodnutí nezapojit se do MFF a do Světové banky.

Nedlouho poté (22. 2. 1946) následoval slavný dlouhý telegram George Kennana, který v té době působil na velvyslanectví USA v Moskvě. Na základě dlouholetých zkušeností označil tehdejší SSSR za expanzionistickou mocnost pokračující v carské imperialistické tradici, pro kterou je komunistická ideologie pouhou zástěrkou skutečných záměrů. Svým hodnocením Kennan vytvořil nový pohled na SSSR – z dosavadního nespolehlivého spojence se SSSR stal nepřitelem.⁵

V červenci 1947 Kennan zveřejnil pod pseudonymem Pan X článek nazvaný *Zdroje sovětského chování*. V jeho klíčové části uvedl, že „hlavním prvkem jakékoli americké politiky vůči Sovětskému svazu musí být dlouhodobé, trpělivé, ale rozhodné a obezřelé zadržování ruských expanzivních sklonů... Musíme mít politiku rozhodného zadržování, která je koncipována tak, aby se Rusové všude, kde vykazují sklon narušovat zájmy pokojného a stabilního světa, střetli s neochvějným protitlakem.“ Kennanovo pojetí se stalo základem přístupu Západu k SSSR pro celé období studené války. Sám Kennan přitom vždy zdůrazňoval, že skutečný boj mezi oběma systémy se povede především na domácí frontě. Předpokládal, že zvítězí ten systém, který dokáže vyřešit vnitřní problémy a lépe naplňovat stanovené ideály. Uplatňování strategie zadržování se po celou dobu studené války pohybovalo mezi dvěma krajnostmi – stupňování nátlaku a zmirňování napětí.

Aronovo paradigma

Jedním ze základních vymezení tradičního pojetí studené války je Aronovo paradigma – „mír nemožný a válka nemyslitelná“⁶. To obsahuje dva klíčové postuláty.

Studená válka se odehrávala mezi dvěma bloky, které vznikly až po 2. světové válce. Druhý Aronův postulát je spojen se vzájemným jaderným odstrašováním, které bránilo vypuknutí další konfrontace a díky němuž „se zůstávalo na úrovni invektiv a propagandistické války, ale nikdy nedošlo k přímému ozbrojenému konfliktu mezi Sověty a Američany, který by se byl dotkl i jejich spojenců“.⁷ V návaznosti na Aronovo vymezení bývá studená válka charakterizována následovně: „Ať jsou nepřátelství, rivalita či konflikt mezi supervelmocemi sebevyhrocenější, *nesmí dojít k válce*.“⁸

2. Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb na počátku studené války

Oboustranné nadsazování bezpečnostních hrozeb

Politici v USA a v západoevropských zemích byli již od roku 1946 znepokojeni dvěma závažnými skutečnostmi. SSSR uchovával i po skončení 2. světové války vysoké stavy ozbrojených sil, demobilizoval mnohem méně než jeho spojenci z válečných let. Zároveň s tím diktátor Stalin prosazoval neprůhlednou a nevyzpytatelnou politiku, nedodržel předchozí sliby a dohody a bezohledně ovlivňoval politické uspořádání ve všech zemích, které se ocitly v jeho sféře vlivu. Politici v USA vnímali již od roku 1946 souběh těchto dvou skutečností jako přímou a záměrnou (intencionální) bezpečnostní hrozbu vojenského charakteru. Již v roce 1946 přijala vláda USA tzv. *Clifford-Elseyovu zprávu*, ve které se tvrdilo, že SSSR připravuje agresivní válku proti kapitalistickým státům a že proto vůči sovětským vůdcům lze uplatňovat jedine jazyk síly.

Stejný náhled se zrcadlově uplatňoval rovněž v SSSR – jeho vůdci spatřovali životní hrozbu v tom, že „američtí státníci a vojenské schopnosti Západu dávali jasně najevo, že cílem kapitalismu v takové válce by bylo rozvrácení sovětského státu a zničení socialistického systému“.⁹ Ve skutečnosti však válku nechtěla ani jedna strana, „*nechtěl ji rozpoutat ani Stalin, ani Truman*. Stalin si uvědomoval, že je vojensky slabší (než USA) a Truman zase věděl, že veřejné mínění jeho země by nepřistoupilo na zahájení třetí světové války, když nebylo ohroženo území USA.“¹⁰

Bezpečnostní hrozba byla vyjádřena znepokojivou otázkou „zda by rozsáhlý sovětský útok na západní Evropu mohl skončit jinak než její ztrátou. Věřilo se, že USA by nad Sovětským svazem nakonec získaly převahu, ale panovala obava, že to už by mohlo být příliš pozdě na záchranu Evropy.“¹¹

Vliv nástupu studené války na americkou strategickou kulturu

Světové prvenství ve výrobě jaderných zbraní a také v jejich použití znamenalo z hlediska USA v něčem zásadní zvrát, v jiných směrech zase kontinuitu, jež se projevila v tom, že tyto zcela nové zbraně byly plně zakomponovány do zažité strategické kultury USA.¹² Doktrína jaderného odstrašování navázala na základní zásady, které

USA uplatňovaly již před 2. světovou válkou a také v její průběhu. Jaderná doktrína USA v této počáteční etapě jak svým názvem, tak i svým zaměřením převzala především zásadu využívání technologické převahy, zásadu vytvoření masivní palebné síly umožňující přímý a soustředěný úder na protivníka a *zásadu naprostého zničení nepřítele*. Všechny tyto zásady byly v praxi naplněny svržením jaderných bomb na Hirošimu a Nagasaki, čímž si USA vynutily okamžitou a bezpodmínečnou kapitulaci Japonska.

Snížení významu evropského pojetí vojenského manévru

Návaznost na tradiční zásady se projevila také v tom, že všechny výše uváděné zásady byly pojímány jako „zásady bohatého“,¹³ v daném případě jediného státu, který díky své ekonomické síle a vědeckotechnickému náskoku byl jediným, monopolním vlastníkem jaderných zbraní. Nadále byla upřednostňována převaha palebné síly na úkor klasického vojenského manévru. Již krátce po skončení 2. světové války se tak vytvořila determinanta, která nakonec vedla další dva západní státy – členy Rady bezpečnosti OSN, Velkou Británii a Francii – jinak státy proslulé dědictvím mistrných strategických manévru – k tomu, aby se i ony vydaly cestou budování jaderných arzenálů a tvorby koncepcí jaderného odstrašování.

Jaderná strategie znamenala zásadní změnu ve třech oblastech. Především přinesla výrazný nárůst významu vojenského letectva na úkor pozemního vojska i na úkor vojenského námořnictva. V USA se již v roce 1953 projevila nespokojenost admirality a v roce 1956 se dokonce hovořilo o „vzpouře plukovníků“ pozemního vojska. Podobné problémy zažila také Francie na počátku 60. let. Druhou změnou byl nárůst významu profesionálních jednotek na úkor jednotek sestavovaných na základě všeobecné branné povinnosti. Tento trend se nejprve prosadil v USA, a tím se stal i výzvou pro Velkou Británii a Francii, aby se mu s větším či menším časovým odstupem postupně přizpůsobovaly. A konečně třetí a z určitého pohledu nejdůležitější změnou se stalo posílení civilní kontroly vojenských akcí v konfliktních nebo v téměř konfliktních situacích. Rozhodující díl zodpovědnosti za podstupovaná rizika se soustředil na nejvyšší politické činitele. Rozhodování ve vypjatých situacích spojených s hrozbami katastrofálních rozměrů si vynutilo posílení spolupráce mezi armádními veliteli a jejich politickými nadřízenými.

Vliv hrozeb z počátku studené války na ruskou strategickou kulturu

Také ruská strategická kultura se podobně jako kultura americká spoléhala především na zásady shromáždění mohutné palebné síly, na přímé a soustředěné údery na protivníka a usilovala o naprosté zničení nepřítele. Od americké kultury se však odlišovala podstatně nižší technologickou vyspělostí. Tento nedostatek vyrovnávala mohutným nasazením vojsk, přičemž v očích ruských strategií, ale i politiků, měl život vojáka mnohem nižší cenu, než tomu bylo v případě USA.

Stalinův přístup k jaderným zbraním byl nekonzistentní. Na jedné straně byl posedlý jaderným programem, protože „byl velice znepokojen hrozbou jaderného útoku a největší strach měl z jaderného vydírání“.¹⁴ Zároveň s tím však i nadále považoval vysoké počty ozbrojených sil za hlavní záruku bezpečnosti SSSR. Nedocenil kvalitativní význam jaderných zbraní a jejich důsledky pro strukturu ozbrojených sil, jejich bojovou přípravu a pro vojenské myšlení.

3. Etapizace studené války

Jaderné zbraně a jejich neustálé zdokonalování byly nejvýznamnější determinantou celé studené války – právě na základě jejich nesmírně ničivé síly a nepředvídatelných důsledků případného použití vyvodil R. Aron svůj světoznámý názor o nemyslitelnosti války. Jako nejdůležitější nástroj vojenské síly tvořily tyto zbraně základ zcela nových strategických koncepcí obou hlavních protagonistů bipolární konfrontace.

Určující význam jaderných zbraní v době studené války

Neustálé zdokonalování jaderných zbraní prošlo několika etapami, a to od jaderného monopolu USA přes přibližnou jadernou paritu až po odstranění celé jedné kategorie jaderných zbraní z Evropy a po oficiální ukončení celé studené války. Každá z těchto etap se vyznačovala konkrétním poměrem sil na strategické úrovni a tomu odpovídajícími strategickými koncepcemi jaderného odstrašování. Významnou součástí každé etapy byly i události, které měly nejčastěji podobu více či méně vážných krizí, někdy ale také lokálních válek. Počínaje obdobím 60. let se stále více prosazovala také jednání o kontrole zbrojení jako alternativa nebezpečného trendu závodů v jaderném vyzbrojování.

Jaderný monopol USA v letech 1945–1949

USA i jejich spojenci byli stále více znepokojeni tím, že SSSR neuskutečnil ani zdaleka tak rychlou a rozsáhlou demobilizaci jako jeho spojenci z doby protihitlerovské koalice. Počtem 175 divizí si udržoval kvantitativní konvenční převahu a ta byla považována za možný nástroj vojenské invaze do západní Evropy.

Druhou determinantou byl jaderný monopol USA, který spočíval ve vlastnictví jaderných bomb a jejich nosičů – od roku 1945 to byly strategické bombardéry, od roku 1951 pak reaktivní bombardéry (B-36, resp. B-37). Jaderné zbraně tak byly nosným nástrojem, jehož prostřednictvím chtěly USA čelit hrozbě konvenčního útoku na své evropské spojence.¹⁵ První strategicky významný dokument NATO nazvaný DC 6/1 položil důraz na „zajištění schopnosti k pohotovému strategickému bombardování za použití všech dostupných prostředků, všech typů zbraní, a to bez výjimky“.¹⁶

Cílem SSSR v této etapě bylo vnést co nejvíce nejistoty do jaderného plánování USA. Jeho strategové vycházeli z předpokladu, že USA by nasadily jaderné zbraně proti ekonomickým a vojenským cílům SSSR. Těto hrozbě chtěli čelit velkým množ-

stvím protiletadlových systémů a nových radarů dalekého dosahu, které začali zavádět do výzbroje počínaje rokem 1947. Zároveň s tím vypracovali plány na co nejrychlejší proniknutí do západní Evropy s cílem znemožnit Američanům, aby do Evropy přesunuli další ozbrojené síly.¹⁷

Blokáda Berlína

Sovětské rozhodnutí použít ozbrojených sil k blokadě přístupových cest do Západního Berlína bylo vyhodnoceno jako přímá hrozba pro nezávislost tohoto symbolického západního zřízení uvnitř zóny sovětského vlivu. Pro západoevropské politiky se tehdejší chování SSSR stalo bezpečnostním dilematem vyžadujícím společnou odpověď všech západoevropských zemí a USA. Vojenská síla tehdejšího SSSR a chování jeho vůdce byly vnímány jako hrozba a daly **podnět pro vytvoření NATO v roce 1949**. S určitou nadsázkou tedy můžeme říci, že J. V. Stalin byl, byť asi nechťic, jedním ze zakladatelů NATO.

Vytvoření NATO představovalo jak pro evropské členy NATO, tak i pro USA strategickou revoluci.¹⁸ Evropské státy, jež se ocitly na západ od nově vzniklé železné opony, otevřeně přiznaly, že tváří v tvář tomu, co tehdy vnímaly jako vážnou bezpečnostní hrozbu, nebyly schopny samy zajistit svou bezpečnost. Američané se zase souhlasem s vytvořením NATO vzdali své dlouhé tradice izolacionismu.

Relativní jaderný monopol USA v letech 1949–1957

Přestože SSSR v roce 1949 uskutečnil první pokusný jaderný výbuch, neměl ještě k dispozici prostředky pro přepravu jaderných náloží na strategickou vzdálenost, zatímco USA měly již od roku 1948 k dispozici mezikontinentální strategické bombardéry vyzbrojené jadernými bombami. Spojeným státům tak nadále zůstávala výhoda nezranitelnosti vlastního území. Zároveň s tím začaly USA v roce 1953 v Evropě rozmisťovat taktické jaderné zbraně.¹⁹ Během tohoto osmiletého období došlo k řadě velmi důležitých událostí.

Korejská válka

Korejská válka (1950–1953) byla nejničivějším ozbrojeným konfliktem celé studené války (2,5 milionu mrtvých a raněných). V době jejího vypuknutí i eskalace měly USA relativní jaderný monopol (SSSR ještě neměl prostředky pro přepravu jaderné nálože na strategickou vzdálenost). Z toho vycházel generál Mac Artur, když se jeho „rozhodující tažení změnilo ve všeobecný ústup, provázený velkými ztrátami. Válečné kyvadlo se opět vychýlilo na jih od 38. rovnoběžky.“²⁰ Zaskočen zdrcující čínskou protiofenzívou, naléhal na tehdejšího amerického prezidenta Trumana, aby mu povolil nasazení jaderných zbraní. Prezident Truman ale takové riziko nepodstoupil a dal přednost pokračování na konvenční úrovni. Po patové situaci v létě 1951 přistoupil na diplomatická jednání.

Po skončení této „války dvou ideologií, souboje plného lstí a omylů“²¹ vláda USA dospěla k závěru, že sovětské hrozbě je nutné čelit dvěma způsoby, a to navyšováním počtu jaderných zbraní USA²² a posílením spojeneckých velitelských struktur v Evropě²³. Důležitým důsledkem korejské války se stal zrod koncepce omezené války²⁴ – omezené především v tom smyslu, že se přestalo uvažovat o masovém nasazení všech dostupných prostředků jaderného napadení. Cílem již nebylo porazit protivníka, ale ovlivnit jeho rozhodování.

Strach z oboustranně zničujícího jaderného konfliktu přiměl obě strany k větší zdrženlivosti ve strategickém uvažování. Předurčil zejména to, že „střety budou nepřímé, budou se odehrávat na vzdálených a neobyčejně rozmanitých válčistiích – v Asii, v Africe a v Latinské Americe. Naproti tomu Evropa a Severní Amerika se přeměnily ve dvě velmi citlivá území, kde obě supervelmoci budou postupovat velmi uvážlivě a opatrně.“²⁵

Strategie hromadných jaderných úderů

Ještě v době korejské války Rada NATO znovu jednala v Lisabonu (1952) o sovětské konvenční převaze a vyhodnotila ji jako vážnou bezpečnostní hrozbu, kterou je třeba vyřešit vybudováním 96 divízi schopných čelit hrozbě početné Sovětské armády. V návaznosti na toto rozhodnutí se americké pojetí jaderného odstrašování v této etapě orientovalo na **strategii hromadných úderů**. SSSR jako původce postulované hrozby měl být od agresivních záměrů odstrašován tím, že v případě konvenčního útoku proti evropským spojencům by proti němu USA nasadily své strategické jaderné zbraně plnící funkci meče, zatímco konvenční ozbrojené síly evropských států NATO měly plnit úlohu štítu. Síly štítu by v rámci tzv. periferní strategie dočasně ustoupily třeba až k Rýnu a po úderu mečem by přešly do protiofenzivy.²⁶

NATO v té době jednoznačně preferovalo tzv. represivní síly a počítalo s tím, že by od samého počátku zasadilo jaderné zbraně. Tuto koncepci jaderného odstrašování schválila rada NATO v květnu 1957 v podobě dokumentu nazvaného MC 14/2. Nová koncepce působila ve dvou rovinách. V politické rovině šlo o „zadržování komunismu“, ve vojenské rovině pak o nástroj strategické iniciativy. Tato strategie NATO se „v rozhodující míře opírala o zdrcující jadernou převahu Spojených států, a proto byla považována za nejlepší možnou“. Preferovala strategické letectvo a strategické námořnictvo jakožto síly, které měly být nasazeny hned v první etapě případné války, zatímco s nasazením pozemního vojska a konvenčního letectva a námořnictva se počítalo až pro druhou etapu.

Vytvoření Varšavské smlouvy

V té době mocenské elity SSSR a v jeho satelitních státech zastávaly názor, že „dokud se udržuje imperialismus, dotud trvá možnost agresivních válek“. Jako argument uváděly ozbrojené zásahy a konflikty v Indočíně, Indonésii, Koreji, Malajsii, Keni, Guatemale, Egyptě, Alžíru, Ománu a Jemenu. Dalším argumentem byla

remilitarizace Německa a výroba atomových a vodíkových zbraní, kterou sovětské mocenské elity považovaly za faktory nebezpečí války, která by se stala „nevyhnutelně válkou nukleární, jejíž ničivost by neměla obdoby“.²⁷

V době relativního jaderného monopolu USA se NATO rozšířilo o Německou spolkovou republiku (NSR). SSSR to vyhodnotil jako odstartování procesu remilitarizace NSR a jako další posílení vojenské hrozby ze strany Západu. Toto bezpečnostní dilema vyřešil vytvořením Varšavské smlouvy (14. 5. 1955) jako bezpečnostního společenství SSSR, Albánie (ta v roce 1963 spolupráci přerušila), Bulharska, Československa, Maďarska, NDR, Polska a Rumunska. Někteří odborníci tomuto datu přisuzují takový význam, že je považují za „formální zahájení studené války“.²⁸ Tím ale nikterak nevyvracejí, že základní prvky bezpečnostního paradigmatu studené války – heterogenní bipolarita, nemožnost míru a nemyslitelnost války – se vytvořily a působily již před touto událostí.

V době svého vytvoření Varšavská smlouva měla k dispozici celkem 6 milionů vojáků, 175–225 sovětských divizí a 80 divizí satelitních států. V prvním období, do roku 1961, se ozbrojené síly členských států rozvíjely samostatně. Ve druhé fázi došlo ke konsolidaci a modernizaci výzbroje (tanky T-54 a T-55, proudové letouny MiG-21 a Su-7) a začala se konat první společná cvičení. Prvním velitelem byl maršál I. Š. Koněv.

Suezská krize 1956

Na závěr etapy relativního jaderného monopolu USA vypukla suezská krize. Jejím začátkem se stalo vyhlášení tehdejšího ministra zahraničí USA Johna Fostera Dullese, že USA ruší slib pomoci Egyptu při výstavbě přehrady v Asuánu. Egyptský prezident Násir reagoval oznámením o znárodnění Suezského průplavu, čímž chtěl získat peníze pro Asuán. Vlády Velké Británie a Francie – přes nesouhlas USA zaměřujících se pouze na ekonomický nátlak – začaly připravovat vojenský úder, kterým chtěly sesadit Násira, obnovit režim, který v Egyptě existoval do roku 1952, a vrátit Suezský průplav akcionářům.

Dne 29. října vtrhla do Egypta izraelská výsadková vojska pod velením plukovníka Ariela Šarona. Druhý den (30. října) Francie a Velká Británie vyhlásily ultimátum, po vítězství izraelského námořnictva následoval letecký útok francouzských a britských vojsk.²⁹ Zvratem se stala noc na 6. 11., kdy SSSR předal vládám tří intervenčních států ultimátum, ve kterém pohrozil, že k obnově míru na Blízkém východě použije vojenskou sílu. Mimořádné zasedání Valného shromáždění schválilo drtivou většinou (včetně USA!) rezoluce, které odsoudily útok proti Egyptu a tři intervencující státy musely své válečné akce zastavit, aniž by dosáhly svých cílů a z Egypta odejít.³⁰

V jejím průběhu poprvé a také naposledy v dějinách studené války hegemon jednoho bezpečnostního společenství (SSSR) dvěma členským státům opačného společenství (Francii a Velké Británii) pohrozil, že pokud nezastaví své vojenské dobrodružství proti jeho novému (a jak se později ukázalo pouze dočasnému) spo-

jenci (Egyptu), použije proti nim své jaderné zbraně. Nečekaným výsledkem této krize se stalo *vytvoření neformálního kondominia hegemonů* dvou antagonistických bezpečnostních společenství, kteří se domluvili nad hlavami svých členských států. Suezská krize tak na straně obou supervelmocí „odhalila i novou dvojznačnost jejich vzájemných vztahů, že se totiž se studenou válkou nevyklučuje ani případná věcná dohoda“.³¹

Etapa vzájemného zaručeného zničení

Počátkem třetí etapy v dějinách jaderného odstrašování během studené války se stala tzv. sputniková krize – SSSR jako první úspěšně vypustil umělou družici Země, čímž potvrdil svoji schopnost odpalovat jaderné zbraně na mezikontinentální vzdálenost. Tato událost „nejen že ukázala, že sovětské rakety mohou obletět Zemi, ale také podlomila předpoklad, že technologická převaha Západu může vyvažovat sovětskou převahu v počtech ozbrojených sil.“³² V této etapě se postupně vytvořila situace jaderného patu – obě strany měly prostředky k tomu, aby odpověděly na případný první jaderný úder protivníka. USA měly již od roku 1948 strategické bombardéry, zatímco SSSR zahájil roku 1957 výrobu mezikontinentálních ze země odpalovaných řízených střel ICBM – USA začaly tuto kategorii jaderných zbraní do své výzbroje zavádět o rok později. Začalo se hovořit o pravděpodobnosti vzájemného zaručeného zničení (MAD), za níž „je vztah mezi ofenzívou a defenzívou vychýlen jednoznačně ve prospěch ofenzívy“.³³

Základní charakteristika MAD

MAD přitom „nebyla strategií, byla strategickou situací“.³⁴ Američtí stratégové ji vyhodnotili jako ztrátu věrohodnosti svého potenciálu v poměru k sovětské vojenské hrozbě a jako nové bezpečnostní dilema, které vyžadovalo další modernizaci jaderného potenciálu, aby se znovu snížila hrozba konvenčního útoku proti evropským státům NATO. Východisko z této situace viděli ve výstavbě **ponorek** na jaderný pohon vyzbrojených **řízenými střelami SLBM, typ Polaris**.³⁵ V roce 1965 tak věrohodnost jaderného odstrašování NATO spočívala na počtu **5500 jaderných hlavic na straně USA proti 300 jaderných hlavic na straně SSSR**.³⁶

Tak byly vytvořeny **základy jaderné triády**. USA začaly tyto ponorky s výzbrojí balistických raket SLBM zavádět do výzbroje v roce 1960 s tím, aby „daly protivníkovi jasně najevo, že ani překvapivý jaderný úder by mu nepřinesl výhodu a naději na vítězství. To jej bude ještě účinněji odstrašovat od záměru rozpoutat jadernou válku.“³⁷

Strategie pružné reakce

Souhrnnou odpovědí NATO na novou situaci byla **strategie pružné reakce**.³⁸ Počátkem diskuse o této strategii se stalo **athénské vystoupení amerického ministra**

obranu Roberta McNamary v květnu 1962. Ten jako první po 13 letech existence NATO otevřeně poukázal na to, že „NATO je mnohem silnější, než se myslelo a Varšavská smlouva daleko slabší, než se věřilo“. Navrhl, aby se spojenci USA zaměřili na budování menších, účinnějších a levnějších konvenčních ozbrojených sil a aby se počet divizí NATO v Evropě zvýšil z 24 na 30, což by umožnilo pružnou odpověď na případný konvenční útok Varšavské smlouvy. Pokud by se nepodařilo zadržet předpokládaný nápor nepřátelských vojsk, pak by následovalo nasazení taktických jaderných zbraní (s dosahem do 1000 km), a to výlučně na evropském válčišti. Pro takový případ NATO počítalo s tzv. selektivními a odstupňovanými jadernými údery proti předem stanoveným cílům na území tehdejších států PLR, NDR, ČSSR, MLR. Aby byl zachován tento stupeň eskalace, neměly být ohroženy cíle, které byly pro SSSR strategicky důležité. Nejnižším stupněm oprávněným zasazovat jaderné údery měl být armádní sbor.³⁹

Hlavním smyslem strategie pružné reakce bylo dosáhnout takových schopností, které by daly možnost **prosadit strategické cíle NATO i bez nasazení strategických prostředků jaderného napadení.** V případné válce měla být bojová činnost co nejrychleji přenesena na území členských států Varšavské smlouvy. Nová strategie předpokládala zasazování soustředěných přesných úderů nejen proti prvním sledům, ale rovněž proti druhým sledům a zálohám, a to až do hloubky 150–500 km. Nejničivější měly být údery proti vojskům nacházejícím se 50–150 km od čáry dotyku.⁴⁰ Klíčovým principem této strategie byl princip „přední obrany“, jenž spočíval ve vytvoření podmínek pro rychlé rozvinutí hlavních sil prvního strategického sledu na čarách předsunutých co nejbližší k hranicím států Varšavské smlouvy.

Kubánská krize 1962

V době vzájemného zaručeného zničení vypukla nejvážnější a nejdramatičtější událost celé studené války – karibská krize. Ta svým průběhem a nejvyššími sázkami, jaké kdy byly ve hře, dodnes přitahuje pozornost historiků, politologů a zejména specialistů z oboru bezpečnostních studií.

Příčina krize

Podnětem krize se stalo rozhodnutí SSSR rozmístit na Kubě své balistické řízené střely středního dosahu (Medium-range ballistic missiles: MRBM) a Intermediate-range ballistic missiles: IRBM). Na čtyřech základnách mělo být dislokováno celkem 6 oddílů raketových vojsk se střelami MRBM a na dalších dvou základnách měly být umístěny dva oddíly se střelami IRBM.

Reakce USA

Pro vyhodnocení vážnosti této bezpečnostní hrozby byl v USA vytvořen Výkonný výbor Rady pro národní bezpečnost (Executive Committee of the National Security Council – ECNSC). Ten nakonec dospěl k závěru, že rozmístění sovětských raket na Kubě mělo dva následující hlavní motivy:

a) Smyslem sovětského rozhodnutí bylo snížit ztrátu na USA v oblasti ze země odpalovaných řízených střel s jadernou náloží.

b) Rozmístění MRBM (Middle Range Ballistic Missiles) a ICBM (Inter Continental Ballistic Missiles) bylo testem, který měl ověřit, jak se zachová nedávno zvolený mladý prezident. V případě, že by nereagoval s dostatečným odhodláním, bylo by možné zatlačit na USA na dalších místech – např. v Berlíně nebo v Latinské Americe. Naopak v případě jeho odporu bylo možné řízené střely stáhnout zpět do SSSR.

Dodnes je v celém světě citována brilantní analýza Grahama Allisona,⁴¹ podle něhož zbraně rozmístěné na Kubě měly skýtat rychlý, podstatný a v porovnání s jinými možnostmi nenákladný přínos ke schopnosti Sovětů udeřit na Spojené státy. Autor vysoce ocenil odpověď Kennedyho administrativy, která dokázala najít kompromis mezi rizikem jaderné války a nečinností. Vyhlášení karantény bylo něčím více než diplomatickým manévrem, ale zároveň bylo něčím méně než vojenským útokem. Druhé straně dalo možnost zastavit další eskalaci.

Touto krizí se podrobně zabýval také Michael McGwire.⁴² Podle něho měl tehdejší SSSR dva ústřední bezpečnostně-politické záměry. Prvním byla snaha odpovědět na rozmístění řízných střel Thor a Jupiter na základnách ve Velké Británii a v Turecku, odkud mohly zasahovat cíle na území SSSR. Druhý záměr tehdejšího sovětského vedení spatřuje McGwire ve snaze odpovědět na to, že USA začaly do své výzbroje zavádět ICBM typu Minuteman. Na tuto akci odpověděl SSSR překvapivou protiakcí – na území svého jediného spojence na západní polokouli chtěl rozmístit řízené střely s jadernou náloží, které mohly zasáhnout území USA. Tehdejší administrativa USA v tom spatřovala přímou vojenskou hrozbu pro území USA a jeho bezpečnost.

Průběh krize

Dne 22. 10. 1962 byly americké jednotky uvedeny do stavu bojové pohotovosti a byly dokonce zahájeny přípravy k invazi na Kubu. Následujícího dne vyhlásila bojovou pohotovost také vláda SSSR a zároveň s tím zpochybnila právo USA na blokádu sovětských zásilek na Kubu. V následujícím týdnu proběhla korespondence mezi J. F. Kennedym a N. S. Chruščovem. Sovětský vůdce ustoupil a slíbil, že SSSR zastaví výstavbu raketových základen na Kubě. Jeho protějšek se zavázal, že USA přeruší blokádu Kuby a že ji vojensky nenapadnou. Slíbil také, že USA stáhnou své rakety z Turecka.

Výsledky krize

Paradoxem celé kubánské krize se stalo, že hrozba přišla zcela odjinud, než se původně očekávalo. Neměla podobu konvenčního útoku na evropské spojence USA, po kterém by následovala eskalace ozbrojeného konfliktu. Zdrojem nečekaně naléhavé hrozby se stalo několik základen na malém karibském ostrově v těsné blízkosti USA. Původní podoba postulované vojenské hrozby se tedy vůbec nenaplnila, ale přesto byla nadále zachována a nadále plnila roli základního *raison d'être* existence NATO a základního bodu jeho bezpečnostní strategie. Původcem kubánské krize byl SSSR – jeho nejvyšší činitelé na sebe vzali riziko prudkého vyhrocení mezinárodního napětí. Kennedyho administrativa za této situace nepodstoupila ani riziko okamžité konfrontace, ale ani riziko nečinnosti. Vědomí vážné, byť nezáměrné hrozby jaderné

konfrontace nakonec přivedlo oba hlavní aktéry studené války k rozumnému a zodpovědnému jednání.

Kubánská krize měla jeden zásadní kladný výsledek. Ukázala, že na rozdíl od tzv. Clifford-Elsejovy zprávy z roku 1946 na sovětské vůdce platil *nejen jazyk síly, ale také jazyk racionálních argumentů* vedoucích k oboustranně přijatelnému východisku z mimořádně vyhocené situace. Vyřešení této krize potvrdilo oboustranný posun ve vyhodnocování bezpečnostních hrozeb. V návaznosti na vyústění korejské války a suezské krize přineslo další pokrok v bezpečnostní spolupráci mezi hegemony dvou antagonistických bezpečnostních společenství. Po zažehnání krize následovalo období uvolnění napětí. Podle jednoho pojetí bylo zažehnání karibské krize i koncem studené války.⁴³

Vietnamská válka a její eskalace 1965–1973

Další velmi důležitou událostí po kubánské krizi s stal Kennedyho souhlas s bombardováním severního Vietnamu. Tímto rozhodnutím chtěly USA předejít následujícím třem hrozbám:

a) Jižní Vietnam nebyl schopen se sám ubránit a kdyby komunisté ovládli celou tuto zemi, pak by mohli pronikat dále – do Laosu, do Kambodži, do Thajska a nakonec i do jihovýchodní Asie.

b) Naplnění teorie domina – po Vietnamu by mohly přijít komunistické převraty v řadě dalších zemí jihovýchodní Asie.

c) Zřejmě nejpádňějším důvodem amerického rozhodnutí byla obava, že kdyby USA Vietnam obětovaly, pak by utrpěla věrohodnost jejich bezpečnostních záruk nejen v Asii, ale v celém světě. A od toho se odvíjela obava, že „mnoho, mnoho dalších zemí by se mohlo rozhodnout, že si pořídí své vlastní jaderné zbraně, a to by velice urychlilo jejich proliferaci“.⁴⁴

Začátek vietnamské války se datuje od února 1965, kdy jihovietnamské letectvo spolu s americkým letectvem zahájilo systematické bombardování vojenských cílů severně od demilitarizovaného pásma mezi severním a jižním Vietnamem. Z jejich strany to byla odpověď na aktivity Vietkongu a severovietnamských vojsk, jež pronikaly na jihovietnamské území, napadaly vojenské základny a dočasně rozdělily jižní Vietnam na dvě části.

Tato válka vešla do dějin USA jako „*nejdelší, nejpodivnější a zdaleka nejnepopulárnější válka*“⁴⁵ která jim přinesla celkové ztráty v bojích přesahující 200 000 mužů, téměř 50 000 mrtvých v bojích a přes 150 000 raněných. Na straně Vietnamu bylo celkem 3 miliony mrtvých. USA v této válce došly k trpkému poznání, že v podmínkách džungle není technologický náskok a vojenská převaha zárukou vítězství. Americká vojska držela jen tu část země, na které právě stála. Prošla traumatem asymetrické války, která se oboustranně proměnila ve „*fantasmagorii brutálních bojů, politických i sociálních komplikací a neustálé frustrace*“.⁴⁶

Americká vojska během této války bombardovala také mnoho nevojenských cílů včetně nemocnic. Jejich příslušníci se dopustili několika masakrů civilního obyvatel-

stva, z nichž nejznámějším se stalo vyvraždění 200 bezbranných civilistů včetně žen a dětí ve vesnici My Lai v březnu 1968. V roce 1972 byl odvolán a degradován velitel amerického letectva ve Vietnamu za to, že svévolně nařídil asi 20 leteckých útoků proti cílům v severním Vietnamu.

Jaderný aspekt v americko-čínských vztazích

Na počátku 60. let začala ČLR budovat svůj potenciál jaderných zbraní. Kennedyho administrativa vyhodnotila čínský jaderný program jako vážnou bezpečnostní hrozbu pro USA, neboť tehdejší čínské vedení považovala za „ještě nebezpečnější a nezodpovědnější než vedení Sovětského svazu“.⁴⁷ Její obavy byly tak silné, že dokonce *připravovala plány leteckých útoků na čínská jaderná zařízení*.⁴⁸

Naproti tomu expert na jaderné zbraně Robert Johnson ve své studii pro State Departement odmítl obavu, že ČLR by po vybudování potenciálu jaderných zbraní zásadně změnila rovnováhu sil v Asii. Připomněl, že i nadále budou mít USA nad ČLR zdrcující vojenskou převahu a díky tomu bude úspěšně fungovat odstrašování. Označil za velmi nepravděpodobné, že Maův režim by podstoupil riziko zničujícího odvetného úderu ze strany USA. Nedlouho po zveřejnění Johnsonovy zprávy byl zavražděn prezident J. F. Kennedy a jeho nástupce L. B. Johnson zavrhl myšlenku leteckého úderu na čínská jaderná zařízení.

Po zamítnutí plánu leteckých úderů se úsilí USA o zmirňování čínské hrozby stále více soustřeďovalo na diplomatickou oblast. USA se zaměřily na využívání neshod a rozporů mezi SSSR a ČLR, jejichž podstata se odvíjela od otázky, kdo bude v čele mezinárodního komunistického hnutí, kdo bude rozhodovat o jeho strategii. ČLR se po roztržce se SSSR dostala do situace, kterou vnímala jako soužití se třemi vážnými hrozbami: s USA, Japonskem a se SSSR. Tím, že přistoupila na americkou nabídku na dialog a partnerství, nastoupila cestu k soustavnému zmirňování a oslabování dvou z těchto tří hrozeb. Americká diplomacie tak dosáhla výrazného úspěchu – zbavila se jedné hrozby a dokázala ji postupně přeměnit v hrozbu pro svého strategického nepřítele, pro SSSR.

Harmelova zpráva a stanoviska SSSR

Etapu vzájemného zaručeného zničení uzavíraly obě strany hodnoceními, v nichž již vedle přežívajících klišé bylo ve srovnání s minulostí méně militantní rétoriky a více pozitivních závěrů. **V roce 1967 NATO schválilo tzv. Harmelovu zprávu, která vytyčila bezpečnostně-politickou strategii dvojího přístupu.** První přístup znamenal udržování vojenské síly a politické solidarity členských zemí NATO, zatímco druhý se zaměřil na rozvoj stabilnějších vztahů se státy Varšavské smlouvy s cílem politického řešení základních problémů, tedy pokračováním procesu uvolňování mezinárodního napětí.

Ve Varšavské smlouvě v té době dominoval sovětský názor, že snaha o dosažení rovnováhy je nejlepší cestou k odvrácení hrozby války. Byl vyjádřen slovy: „Impe-

rialismus USA je nucen přihlížet k současnému poměru sil na mezinárodním poli, k nukleárnímu potenciálu Sovětského svazu a k případným důsledkům raketové nukleární války, a proto je pro něj stále těžší a nebezpečnější sázet na rozpoutání nové světové války.⁴⁹

Smlouva NPT

Druhá polovina 60. let přinesla první výrazný úspěch v oblasti kontroly zbrojení: v letech 1965–1968 byla sjednána Smlouva o nešíření jaderných zbraní (Treaty on the Non-proliferation – NPT). V té době již existovalo pět oficiálních jaderných států (Nuclear Weapons States – NWS), jimiž bylo všech pět stálých členů Rady bezpečnosti OSN. Smlouvu NPT přijalo 22. zasedání VS OSN dne 12. 6. 1968 jako svoji zvláštní rezoluci. K podpisu byla předložena dne 1. 7. 1968. V platnost vstoupila 15. března 1970 a od té doby je „základním kamenem boje proti šíření zbraní hromadného ničení“.⁵⁰

Smlouva NPT má tři základní pilíře: nešíření jaderných zbraní, jaderné odzbrojení a mírové využívání jaderné energie.

Hlavní rysy smlouvy NPT:

- článek I. této smlouvy stanoví jaderným státům povinnost nepředávat komukoli další jaderné zbraně (JZ) a nepomáhat žádnému nejadernému státu při výrobě a získávání JZ,

- článek II. zavazuje nejaderné státy nepřijímat jaderné zbraně, neusilovat o jejich výrobu a získávání. Tyto státy mají za úkol uzavřít bilaterální zárukové dohody s MAAE,

- článek IV. smlouvy NPT potvrzuje nezadatelné právo všech států vyvíjet a používat jadernou energii k mírovým účelům.

Tato smlouva zůstává v platnosti dodnes a je nadále referenčním dokumentem v dlouhodobé strategii kontroly jaderného zbrojení. Od jejího schválení do roku 2005 ji podepsalo celkem 189 států, stranou zůstaly pouze Indie, Izrael a Pákistán.

70. léta ve znamení strategie kontrasyly

Základní charakteristika

Na přelomu 60. a 70. let se ve vztazích mezi Východem a Západem prosazovalo détente, tedy uvolňování a zmírňování napětí. Strategii tehdejšího SSSR výrazně ovlivnil Henry Kissinger (v letech 1969–1973 byl poradcem prezidenta USA pro otázky národní bezpečnosti a v následujících čtyřech letech zastával post ministra zahraničí). Vysvětloval ji slovy vycházejícími z vize G. Kennana: „politika détente sice je nebezpečná, pokud její součástí není i strategie zadržování, ale zadržování je neudržitelné, není-li propojeno s vizí míru“.⁵¹ Na Kennana navazoval Kissinger i svým přesvědčením, že jde o tzv. historickou sázku, která je riskantnější pro SSSR, vyznačující se vnitřní slabostí a pohasínající legitimitou.

Zároveň s uplatňováním politiky détente byla zahájena čtvrtá etapa strategie jaderného odstrašování. Začala americkou reakcí na skutečnost, že SSSR v závěru předchozí etapy začal budovat vlastní flotilu jaderných ponorek. USA na sovětské ponorky odpověděly tím, že v roce 1970 začaly do výzbroje zavádět jaderné zbraně nové generace, které již měly mnohonásobnou nálož⁵² a dodnes jsou všeobecně známy pod zkratkami **MRV** a **MIRV**.⁵³ Tyto zbraně již nebyly zaměřeny na civilní, ale na vojenské cíle, a tak se začalo hovořit o strategii **kontrasíly**. Někdejší předseda Vojenského výboru NATO, generál Cornelis de Jager, připomněl, že také tato strategie byla zaměřena k tomu, aby „věrohodně odstrašovala SSSR od záměru rozpoutat konvenční válku v Evropě“.⁵⁴ SSSR však o tři roky později odpověděl zkouškou svých vlastních střel kategorie MIRV a počínaje rokem 1975 je začal zavádět do své výzbroje. Byly to ICBM typu SS-7, SS-8 a SS-9 a od poloviny 70. let také řízené střely na celkem 12 ponorkách Delta I a na 4 ponorkách Delta II – jejich dolet byl prodloužen na 7500 km.

Smlouva SALT I – 1972

Kennedyho smrt v listopadu 1963 a Chruščovovo svržení o rok později dočasně zastavily nadějný vývoj bezpečnostní spolupráce obou států zaměřené na kontrolu zbrojení a na odzbrojení. Na další jejich smlouvu se muselo čekat až do přelomu 60. a 70. let. V roce 1969 byla zahájena jednání o omezení strategických zbraní (SALT – Strategic Arms Limitations Talks), aby byla završena podpisem smlouvy v roce 1972. Mezitím, tedy v letech 1969–1972, se USA zaměřily na dokončení své strategické triády spočívající na třech složkách – strategických bombardérech, ICBM a jaderných ponorkách. SSSR za stejnou dobu navýšil počet svých ICBM z 250 na 1000 a rovněž dokončil budování jaderné triády. Podepsání smlouvy SALT tedy bylo spíše „kodifikováním stavu než nějakou volbou... Obě strany tím uznaly, že vzájemná zranitelnost v případě jaderného útoku nebyla jejich volbou, ale byla životním faktem.“⁵⁵

Smlouva SALT I tedy stvrdila skutečnost spočívající v převaze USA v oblasti strategických bombardérů a jaderných ponorek a zároveň s tím i převahu SSSR v oblasti ICBM. Ještě horší bylo to, že smlouva SALT I nevytvořila žádný rámec pro zavádění vícehlavicových řízených střel MIRV. USA je začaly montovat na pozemní složku své triády již od léta 1970 (Minuteman III) a na námořní složku od ledna následujícího roku (Poseidon). Poté začali stejnou technologii vyvíjet a zavádět i Sověti. Avis Bohlen tuto tendenci vystihuje slovy, že „byla povolena uzda divokému koni“. Henry Kissinger při zpětném pohledu vyjádřil lítost nad tím, že nedocenil neblahé důsledky MIRVizace světa na přelomu 60. a 70. let.⁵⁶

Smlouva SALT II – 1979

Jednání o této smlouvě byla v podstatě ukončena již v listopadu 1972, ale až v **červnu 1979** ji svým podpisem stvrdil tehdejší americký prezident James Carter.

Toto téměř sedmileté období bylo v USA vyplněno **silícími pochybnostmi a výhradami na adresu jednání se SSSR**. Po celé toto období USA trvale usilovaly o překonání patové situace a o posílení věrohodnosti svého odstrašování, aby byly schopny zabránit tomu, co považovaly za největší hrozbu tehdejší doby, tedy ztrátě západní Evropy. Neblahou rolí v jejich rozhodování sehrála i **řada nejruznějších mýtů**. Stoupcenci tvrdého kurzu vůči tehdejšímu brežněvovskému vedení SSSR často poukazovali na ICBM, ve kterých měl převahu SSSR. Zároveň s tím bagatelizovali argumenty Sovětů upozorňující na převahu Spojených států v oblasti jaderných ponorek, strategických bombardérů a letadlových lodí s nosiči jaderných zbraní – tak se vytvářel mýtus hrozby plynoucí z převahy protivníka.

Rozhodující úlohu při šíření mýtu převahy protivníka sehrál výbor pro vyhodnocování bezpečnostních hrozeb (**Committee on the Present Danger**), který v roce 1976 založili Paul Nitze a Eugene Rostow. Ti došli k alarmujícímu závěru nazvanému „okno zranitelnosti“ (**window of vulnerability**). Varovali, že do deseti let (tedy do poloviny 80. let) bude americký prezident v důsledku nárůstu jaderného potenciálu SSSR nucen „podstupovat trpké volby mezi válkou a vynucenými ústupky“.⁵⁷ K jejich argumentům patřilo především **pronikání SSSR v Somálsku, Angole, Vietnamu** a zejména pak fatální chyba Brežněvova vedení – **invaze do Afghánistánu**, která zmrazila naděje na ratifikaci smlouvy SALT II. Navíc SSSR v tomto období zavedl do své výzbroje strategické bombardéry Backfire a řízené střely středního dosahu SS-20 a prezentoval je jako odpovědi na americké systémy B-1, resp. Trident.

Krizе euroraket v první polovině 80. let

Rozdílné přístupy k tzv. zbraním na válčišti

Na přelomu 70. a 80. let vypukla jedna z nejvýznamnějších krizí celého období studené války. Jejím hlavním symbolem se staly jaderné zbraně na válčišti. Na straně SSSR to byly řízené střely RSD-10 (na Západě známé pod označením SS-20), na straně USA a NATO pak řízené střely s plochou dráhou letu a rakety Pershing II. Tím byl učiněn další krok na dlouhé cestě přeceňování vojenských nástrojů bezpečnosti, jejichž posláním bylo čelit postulované vojenské hrozbě SSSR. Význam těchto zbraní velice výstižně vyjádřil někdejší francouzský premiér Raymond Barre slovy: „Pershingy II byly nejenom odpovědí na SS-20, jak se to v určitou dobu tvrdilo, ale byly především prostředkem, který může přímo zasáhnout území SSSR, a jako takové zůstávají nenahraditelným článkem v řetězci jaderného odstrašování, který musí spojoval Evropu se Spojenými státy.“⁵⁸

Naproti tomu SSSR je spolu se svými satelity interpretoval odtrženě od řízených střel SS-20 a vydával je za počátek nové etapy zbrojních závodů. Za této situace dokonce na jaře 1980 dal podnět ke svolání mezinárodní porady komunistických a dělnických stran a na té byly Pershingy II a řízené střely s plochou dráhou letu označeny za velkou hrozbu pro mír a pro celé lidstvo. Boj za odzbrojení se pro tehdejší mezinárodní komunistické hnutí stal „prvořadým úkolem“.⁵⁹

V této etapě NATO pokračovalo v důrazu na získání kvalitativní převahy v nejmodernějších zbraňových systémech. Na prosincovém zasedání Vojenského výboru schválilo tzv. Rogersův plán (pojmenovaný podle vrchního velitele spojených ozbrojených sil NATO v Evropě), který položil hlavní důraz na schopnost „zničit konvenčními zbraněmi druhé sledy a těl vojsk Varšavské smlouvy ještě před jejich nasazením na bitevním poli“.⁶⁰ Základním principem této koncepce byl úder proti silám v hloubce (Follow-on-Forces Attack, FOFA), který měl umožnit údery do co největší hloubky vojsk Varšavské smlouvy s cílem „uspokojivě ukončit válku s minimálními civilními a vojenskými ztrátami a beze ztráty území spojenců“.⁶¹

Sovětská invaze do Afghánistánu

Ve Spojených státech byla tato invaze vyhodnocena jako potvrzení rozpínavosti sovětského zřízení a jako hrozba pronikání SSSR do oblasti Středního východu s cílem dostat se co nejbližší k jeho ropným zdrojům, aby bylo možné je v případě války rychle obsadit, odříznout od USA a touto cestou americkým vojskům znemožnit další pokračování v bojové činnosti.

Stagnace kontroly zbrojení

Jedním z přímých důsledků sovětské invaze do Afghánistánu bylo zmrazení jednání o kontrole zbrojení a výrazné zhoršení bezpečnostní spolupráce mezi USA a SSSR. Vyvrcholilo to rozhodnutím prezidenta Cartera nebrzdit další vývoj řízené střely MX a o 5 % navýšit vojenský rozpočet USA. V obou bezpečnostních společenstvích mimořádně zesílil strach z války. V zemích NATO, včetně USA, jejichž prezidentem v té době již byl R. Reagan, jehož nejdůležitější prioritou bylo posílení vojenského potenciálu USA, proběhly v letech 1981 a 1982 spontánní protiválečné demonstrace za účasti milionů lidí. V zemích Varšavské smlouvy probíhaly organizované a státem připravované a koordinované demonstrace zaměřené výlučně proti USA a NATO. Období od roku 1979 do roku 1985 je často nazýváno „druhá studená válka“.

Mýtus převahy protivníka zpochybnila až **Scowcroftova komise v roce 1983**.⁶² Ta prezidentu Reaganovi doporučila, aby byla rozmístěna jen polovina zamýšleného počtu ICBM typu MX (tedy jen 100) a aby tyto ICBM byly umístěny v pevných silech. To byl důležitý krok na cestě k obnovení americko-sovětské bezpečnostní spolupráce. V roce 1985 se k tomuto přístupu připojil i senátor Sam Nunn doporučením, že tehdejší prezident Reagan by měl být informován nejen o slabínách, ale také o převaze USA nad SSSR v oblasti jaderných zbraní.⁶³ Tento nový přístup kriticky poukazyval také na skutečnost, že USA usilovaly o využití nejnovějších technologií k udržení věrohodnosti svého jaderného odstrašování – tak se projevoval mýtus technologické převahy. Zároveň s tím Spojené státy měly sklony podléhat mýtu nevýhodnosti jednání o kontrole jaderného zbrojení, ve kterých spatřovaly riziko jednostranných ústupků.⁶⁴

Cvičení Able Archer

Také v této etapě došlo k jedné vážné krizi. V roce 1983 probíhalo velmi tajné cvičení NATO pod názvem **Able Archer**. V jeho průběhu se uskutečnilo tolik nečekaných vzletů západních letadel, že zpravodajské služby SSSR toto cvičení vyhodnotily jako možnost frontálního jaderného útoku na tehdejší Varšavskou smlouvu. V sovětském bloku byl vyhlášen nejvyšší stupeň bojové pohotovosti protivzdušné obrany a teprve potom si řídicí štáb cvičení uvědomil, co by se mohlo stát a cvičení rychle ukončil. Tato krize byla varováním, že v důsledku nadměrného spoléhání na vojenské nástroje bezpečnosti by mohlo dojít k nechtěnému zahájení jaderné konfrontace. *Hrozba války v té době působila jako nezáměrná, neintencionální hrozba, ale ani to nikterak nesnižovalo její závažnost.*

Poslední etapa studené války 1985–1990

Ženeva 1985

Zlomový význam pro jednání o kontrole zbrojení měl nástup M. S. Gorbačova do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS. Ten si na rozdíl od svých předchůdců dobře uvědomil, že závody ve zbrojení byly kontraproduktivní a znamenaly pro celou Varšavskou smlouvu obrovskou zátěž. K tomu, aby zlomil odpor konzervativců v tehdejších SSSR i ve většině satelitních států (šlo zejména o NDR, ČSSR, BLR), potřeboval úspěchy právě v oblasti kontroly zbrojení. Počínaje ženevskou schůzkou s prezidentem Reaganem v listopadu 1985 se v jednání o kontrole zbrojení a o odzbrojení znovu stala ústředním námětem sovětsko-amerických vztahů a probíhala v rámci nebyvalé otevřenosti a upřímnosti.

*Přelomovým okamžikem v přístupu USA a SSSR k problematice vojenských hrozeb se stalo závěrečné společné **komuniké ze ženevské schůzky R. Reagana a M. Gorbačova v roce 1985**. V něm nejvyšší činitelé dvou dominantních aktérů studené války napsali, že „**jaderná válka nesmí být nikdy rozpoutána a nemůže v ní být vítězů**“.* Další nesmírně přínosnou událostí se stala sovětsko-americká smlouva o likvidaci jaderných zbraní středního dosahu podepsaná v prosinci 1987.⁶⁵ Tyto události předznamenaly sestupný trend v nadsazování bezpečnostních hrozeb ve vztazích mezi Východem a Západem a zastavily neblahou tendenci nárůstu mezinárodního napětí.

Washington 1987

Na jednání v Reykjavíku v říjnu 1986 se Gorbačov a Reagan dohodli na oboustranném 50 % snížení počtu strategických jaderných hlavic na úroveň 6000 pro každou stranu. **V prosinci 1987 pak na schůzce ve Washingtonu** dosáhli průlomového okamžiku v celých dějinách studené války – dohodli se na zrušení celé jedné kategorie jaderných zbraní, a to zbraní středního dosahu (INF) s vymezeným dosahem od 500 do 5500 km. To znamenalo, že USA z Evropy stáhly své řízené střely s plochou

dráhou letu (cruise missile) a řízené střely Pershing II a SSSR demontoval obávané střely SS-20. Kritikové v USA a v dalších zemích NATO prezidentu Reaganovi vytýkali, že se zbavil jedinečného nástroje umožňující rychlý a přesný jaderný úder na cíle na území SSSR a jeho satelitů, a tím pádem oslabil věrohodnost odstrašovacího arzenálu NATO. Skeptici namítali, že byla odstraněna jen přibližně 3–4 % ze stávajícího počtu jaderných hlavic obou supervelmocí. Ve skutečnosti ale šlo o zbraně, které byly nejnebezpečnější, protože v případě ozbrojeného konfliktu byly nástroji pro přechod z konvenční na jadernou úroveň. Navíc některé z těchto zbraní byly v US Army dány do pravomoci velitelů armádních sborů, a tak se vymykaly politické kontrole. Jejich odstranění se proto stalo velkým úspěchem jednání o odzbrojení a obrovským přínosem pro pokračující proces uvolnění napětí. Stvrdilo nezvratnost procesu směřujícího k definitivnímu ukončení konfrontace a studené války.

Souhrnné hodnocení studené války

Studená válka s sebou přinesla celou řadu krizí. Každá z nich se vyznačovala souběhem několika nebezpečných skutečností: jednalo se pod tlakem času, emocí a také únavy, ne vždy byly k dispozici všechny nezbytné informace nebo naopak docházelo k jejich špatné interpretaci, a tak „narůstaly vášně a s nimi i riziko iracionálních rozhodnutí“.⁶⁶ Zároveň s tím však v době krizí nebo vyhoceného napětí dokázali hlavní aktéři studené války vždy nalézt uspokojivá východiska, vždy se dokázali vyhnout vzájemnému ozbrojenému konfliktu, který by mohl mít nedozírné následky.

Základem mezinárodních bezpečnostních vztahů po celou dobu studené války byla strategie jaderného odstrašování, která „přežívala pouze díky očekávání nejhorsího možného vývoje. Odstrašovací politiky měly sklon k mimořádně stereotypnímu chápání světa, z něhož pak vyplývala autonomní reprodukce vnímání hrozeb. Generovaly setrvačnost a autonomně vytvářený způsob vnímání hrozeb, a tak závody ve zbrojení byly jedním z jejich výsledků. Logika odstrašování se stala patologickým procesem obsahujícím riziko uzavření mezinárodního systému v neúprosně se opakujících prorocích nejhorsího vývoje.“⁶⁷

Odstrašování se vždy pohybovalo v rovině *pravděpodobnosti*, ne v rovině přesných kalkulací a důkazů. Nejdůležitější je, že věrohodnost ani jedné ze strategických koncepcí jaderného odstrašování nemusela nikdy být prověřena v praxi. Mír zůstal zachován i v dobách nejvyhocenějšího napětí, zejména pak v době tzv. karibské krize. Ta dodnes zůstává nejpádnejším argumentem ve prospěch jaderného odstrašování – Kennedyho administrativa se všemožně vyhýbala všemu, co by mohlo vést k válce se SSSR. Ten zase ustoupil od svého rozhodnutí umístit na Kubě své řízené střely. Odstrašování fungovalo i přes kvantitativní nepoměr v počtu jaderných hlavic 17:1 (v době karibské krize) – riziko jaderné války působilo tak silně, že obě strany se chovaly velice opatrně a zdrženlivě. Jestliže za celé období studené války nevypukla v celosvětovém měřítku ani jaderná, ale ani konvenční válka, pak jaderné odstrašování, jak tvrdí jeho stoupenci, splnilo své historické poslání.

K charakteristice historického vývoje bezpečnostní strategie NATO patří také to, že neustále modernizovalo vojenské nástroje své bezpečnosti. Naproti tomu **SSSR byl po celé období studené války doslova posedlý dosažením parity v oblasti jaderných zbraní**. Na nové zbraňové systémy USA reagoval tím, že v průměru po třech až pěti letech zavedl do své výzbroje svoje protisystémy. Tím postavil před USA a NATO nové bezpečnostní dilema. Vyprovokoval je k odpovědi a poté na ni reagoval svými novými protisystémy. Nakonec sám dospěl k uznání svých vážných chyb a neadekvátních reakcí na mezinárodní situaci – stalo se tak na 19. všesvazové konferenci KSSS v červnu 1988.

V důsledku vzájemného nadsazování hrozeb **se soustavně vyhrocovala bezpečnostní dilemata** a do stále nebezpečnějších rozměrů se dostával vývoj po linii opatření - protiopatření - protiprotiopatření. Umocňoval se spirálovitý proces v oblasti jaderných zbraní a bludný kruh relativního posilování bezpečnosti jedné koalice a oslabování bezpečnosti druhé koalice. Vyhrocovala se nepřátelská stanoviska mezi oběma bloky, sílilo mezinárodní napětí, prohlubovala se vzájemná nedůvěra a závody v jaderném zbrojení se stále více vymykaly politické kontrole, stávaly se jakousi „náhražkou války“.⁶⁸ **George Kennan** již na samém počátku 80. let výstižně upozornil: „**Jaderné odstrašování** jako strategie, jak čelit postulované hrozbě, **se nakonec stalo samoučelem**, který by se nakonec mohl vymknout kontrole a strhnout oba tábory k válce, kterou by sice nechtěly, ale které by se nedokázaly vyhnout.“⁶⁹

Důležitou úlohu po celou dobu studené války hrála jednání o kontrole zbrojení a o odzbrojení. Ta byla ve všech etapách studené války nejdůležitějším fórem bezpečnostní spolupráce mezi NATO a Varšavskou smlouvou a zejména pak mezi jejich hegemony. Základní rámec těchto jednání vždy vyplýval ze vztahů mezi nejvyššími politickými činiteli obou stran, byly závislé na jejich vůli a ochotě ke vzájemným kompromisům. Tato jednání měla vždy velmi závažný dopad na nálady jednání lidí na obou stranách nepřírodně rozděleného světa. Nezdarly vyvolávaly strach z války a vedly k demonstracím za mír. Úspěchy vytvářely prostor pro uvolnění mezinárodního napětí a příznivé prostředí pozitivní změny ve vnitřní i zahraniční politice v satelitních státech Varšavské smlouvy a nakonec i v samotném SSSR. Sehrály nezapustitelnou o možná dodnes nedoceněnou úlohu v procesu bezkonfliktního zániku bipolární konfrontace a tím i celé studené války.

4. Mírová studia v době studené války

Mírová studia v USA

Důležitým oborem ve výzkumu mezinárodních bezpečnostních vztahů se po skončení 2. světové války stala mírová studia. První ústavy zaměřené na vědecký výzkum otázek války a míru byly založeny v USA (University of Michigan a University Stanford). Mírová studia se již od konce 40. let profilovala jako negace meziválečného idealismu. Hans Morgentau zdůrazňoval,⁷⁰ že první polovina 20. století zcela

vyvrátila základní východiska idealistického přístupu. Zvláště velké kritice podrobil idealistický argument, že lidstvo je racionální a že je možné dosáhnout mír prostřednictvím mezinárodních organizací.

V 50. letech jednoznačně dominoval realismus spojený s důrazem na státy a jejich bezpečnostní zájmy. Základní hrozba pro světový mír byla spatřována v tom, že mezinárodní společenství nemá žádnou všeobecně uznávanou autoritu, která by mohla ovlivňovat chování států a eliminovat jejich vzájemné konflikty. Přetrvávalo se především na negativním vymezení míru jako opaku války a hlavní pozornost se zaměřovala na výzkum vlivu institucí a procesů na oblast války a míru. Rozsáhle se zkoumaly příčiny ozbrojených konfliktů a možnosti jejich ukončování na základě jednání a kompromisů. Mírová studia se tedy rozvíjela v rámci pozitivistického přístupu, spočívala především na empirickém výzkumu.

Galtungovo pozitivní vymezení míru

V Evropě se významným průkopníkem mírových studií stal Nor Johan Galtung, původem matematik a sociolog. Ten na International Research Institut v Oslo rozpracoval základy pozitivního pojetí míru⁷¹ spočívající na kooperaci a integraci vedoucích k vytvoření „lepšího světa“. Galtungovo pojetí se však na přelomu 60. a 70. let stalo terčem útoků kritických teorií, zejména pak neomarxistů. Ti namítali, že mír není možný, pokud bude přetrvávat vykořisťování, které generuje konflikty a války. Hovořili především o Asii a o Africe, které podle nich byly systematicky znevýhodňovány na světových trzích, a proto řada zemí z těchto světadílů nadále chudla. Východisko spatřovali v zásadní přeměně, v revoluci.⁷²

Galtungovou odpovědí na tyto kritiky se na konci 60. let stala *teorie strukturálního násilí*.⁷³ Jejím východiskem je vymezení přímého násilí, kdy činitel A zaútočí na činitele B. Toto násilí může mít řadu rozmanitých podob, zejména pak fyzickou (její nejkrajnější podobou je zabíjení), a psychologickou (např. vymývání mozků či indoktrinace). Naproti tomu strukturální násilí se vyznačuje tím, že jeho původcem jsou politické a mocenské struktury a jimi předurčené negativní jevy jako útlak, chudoba, vyloučenost, znečištění životního prostředí a další. V polovině 70. let došel J. Galtung k závěru, že odstranění prvků strukturální dominance a strukturálního násilí je nezbytným krokem na cestě k budování míru v pozitivním slova smyslu. Touto teorií J. Galtung vykročil směrem k postpozitivistickému pojetí bezpečnostních a mírových studií.

Galtung se v podstatě shodl s neomarxisty v přesvědčení, že strukturální násilí má své kořeny v mezinárodních ekonomických vztazích. Zároveň s tím však zaujal kritické stanovisko k situaci v zemích Varšavské smlouvy – vytkl jim nedemokratičnost, politický útlak a omezování základních politických svobod a lidských práv. Všechny tyto jevy označil za prvky strukturálního násilí. Tím došel k jakési *syntéze levicového důrazu na rovnost a pravicového důrazu na osobní svobodu a růst*.⁷⁴ Dalším upřesněním svého pojetí pozitivního vymezení míru výrazně obohatil teorii mezinárodních bezpečnostních vztahů.

Výrazným mezníkem se i pro mírová studia stala tzv. druhá studená válka datovaná od vojenské invaze SSSR do Afghánistánu a od tzv. dvojího rozhodnutí NATO z prosince 1979. V evropských zemích NATO zesílil strach z jaderné války a ten vedl až k velmi negativnímu hodnocení jaderných zbraní a jaderné strategie. Jejich úloha byla vnímána jako paradoxní, protože v případě konfliktu by tyto zbraně byly terčem preemptivních úderů protivníka. Jaderné zbraně a útočné zbraně tak byly považovány za nástroj sebevraždy každého státu, který je měl ve své výzbroji. Mírová studia svými závěry podnítila i diskusi na politické úrovni.

5. Kritická stanoviska posledního desetiletí studené války

Kritické reflexe politiků neutrálních států

Již koncem 70. let začala pracovat tzv. **Palmeho komise**, oficiálně nazvaná Nezávislá komise pro odzbrojení a pro bezpečnostní záležitosti (ICDSI). Její členové se vyznačovali kritickým přístupem k politice odstrašování a jako alternativu nabízeli odzbrojení a opatření k posilování vzájemné důvěry. Přišli s novým pojetím bezpečnosti, které se nevymezovalo proti nějaké předem postulované hrozbě. Nabídl naopak tzv. **společnou bezpečnost**, kterou nepojímali jako bezpečnost jedněch proti druhých nebo jedněch na úkor jiných. Pojímali ji naopak jako posilování bezpečnosti všech. Šlo tedy o zásadní negaci dlouhodobě uplatňovaného přístupu spočívajícího na principu bezpečnostního dilematu a tato negace se stala jedním z velmi důležitých a nesmírně přínosných průlomů do stereotypního pojetí bezpečnostních hrozeb během studené války.

Kritické přístupy v zemích NATO

Vnitřní otevřenost a průhlednost tohoto bezpečnostního společenství nechávala dostatečný prostor pro kritickou sebereflexi, a tak se ještě během studené války v zemích NATO vyprofiloval kritický přístup k zažitým stereotypům při vyhodnocování bezpečnostních hrozeb a k jejich neblahému vlivu na bezpečnostní politiku a na vojenství. Kritika se zaměřovala především na škodlivé stereotypy, které se odrážely v neustálém nárůstu vojenských rozpočtů a v eskalaci mezinárodního napětí. V rovině vojenství byl kritizován negativní vliv nadsazování bezpečnostních hrozeb na výstavbu ozbrojených sil a na zaměření jejich bojové přípravy.

V roce 1983 představili experti SPD na bezpečnostní politiku pod vedením E. Bahra alternativní koncepci nazvanou **neútočná obrana** (Non-offensive Defence – NOD). Vyčázeli z vědomí, že i konvenční válka na území SRN by měla zničující důsledky. Možnost, jak se válce vyhnout, spatřovali v politických přístupech schopných rozlišit mezi útočnou a obrannou činností. NOD koncipovali jako vojenskou strategii, která maximalizuje obrannou sílu a minimalizuje schopnost zaútočit přes hranice. Neútočná obrana by tak mohla vést k tomu, že ani jedna strana by nebyla schopna uskutečnit agresi.

Sebekritická reflexe v SSSR

Po roce 1985 se kritický přístup začal prosazovat také v SSSR a dalších státech tehdejší Varšavské smlouvy. Na rozdíl od minulosti přitom šlo nejen o kritiku USA a NATO, ale rovněž o kritickou sebereflexi. Ta se nakonec ocitla i v závěrech zprávy z jednání 19. všesvazové konference KSSS v červnu 1988, která přiznala „neadekvátní reakci na mezinárodní události a na politiku jiných států... a přeceňování významu vojenského aspektu konfrontace...“⁷⁵ Díky tomuto závěru mohl zanedlouho poté tehdejší přední sovětský teoretik mezinárodních vztahů zveřejnit názor, že „SSSR v minulosti přikládal nadměrný význam vojenským metodám zajištění bezpečnosti na úkor metod politických...“ a projevovala se snaha „*napodobovat každý nový druh amerických a atlantických zbraní a zbraňových systémů*“.⁷⁶

Kritické zhodnocení stereotypů obou stran při vyhodnocování bezpečnostních hrozeb velmi výstižně vyjádřil M. S. Gorbačov slovy, že přineslo především „nevidanou militarizaci zahraniční politiky, ekonomiky, ba dokonce duchovního života. Způsobilo škody ve sféře mezinárodní morálky, mravů, zahubilo ono ovzduší důvěry a přátelství, upřímných obapolných vztahů, které se v sovětsko-amerických vztazích zrodily ve společné válce a ve vítězství nad fašismem.“⁷⁷

6. Náhled kritických bezpečnostních studií

Robert H. Johnson

Jednou z reprezentativních publikací kritických bezpečnostních studií se stala kniha *Improbable dangers. U.S. Conceptions of Threats in the Cold War and After*. Její autor⁷⁸ Robert H. Johnson na základě analyticko-syntetického zhodnocení velkého množství dokumentů i osobních poznatků a zkušeností došel k závěru, že „základem amerického pojetí sovětské hrozby od samého počátku studené války byla myšlenka, že Sověti spoléhají na vojenskou sílu jakožto prvořadý nástroj k nastolení kontroly nad společnostmi a ke vnucení komunistického uspořádání ve světě“.⁷⁹ R. Johnson z toho vyvozuje, že americký přístup k hrozbám se od samého konce 2. světové války zakládal na špatném hodnocení situace, jehož výsledkem pak byla militarizace bezpečnostní strategie USA.

Robert Johnson dochází při zpětném souhrnném hodnocení bezpečnostního dilematu USA a NATO v době studené války k závěru, že očekávání sovětského vojenského útoku vůbec neodpovídalo skutečnosti. Uvádí přitom *pět hlavních argumentů*.⁸⁰

- SSSR byl v té době velice vyčerpaný 2. světovou válkou,
- jeho vůdcové si vždy uvědomovali ničivé účinky případné jaderné odvety ze strany USA,
- Sověti měli vždy velký strach z eskalace války a nesmírně se obávali opakování 2. světové války,
- po celou dobu studené války „konvenční síly NATO byly dostatečně silné, aby mohly odolávat útoku“ (R. Johnson uznává, že Varšavská smlouva měla převa-

hu, ale ta se omezovala pouze na kvantitu, zatímco v kvalitativních ukazatelích bylo NATO podstatně dál),

- ničivé účinky války v Evropě by v té době byly tak silné, že by se Sovětům vůbec nevyplatilo takovou válku podstupovat.

Na základě těchto argumentů pak autor uzavírá, že „i bez amerických ozbrojených sil rozmístěných v západní Evropě by útok SSSR byl velmi pochybný a při jejich účasti zcela nepravděpodobný“. Dále připomíná, že po Gorbačovově nástupu se SSSR velmi rychle přiklonil k myšlence neútočné obrany, čímž se potvrdilo, že „ve skutečnosti v západní Evropě již dlouhou dobu žádná vážná sovětská vojenská hrozba neexistovala“.

Robert Johnson je zvláště kritický k jaderné strategii USA a NATO – označuje ji za zmatenost vyplývající z toho, že vojenští stratégové byli nuceni plánovat na základě politické konstrukce hrozby a vydávat ji za hrozbu vojenskou. Symbolické akce musely být vydávány za jevy skutečně vojenskostrategického významu a politická hodnocení za objektivní vojenskou hrozbu. To podle R. Johnsona sloužilo jako nástroj pro přesvědčování politických činitelů a veřejného mínění. Za výsledek takového postupu považuje „mytologickou strategii spočívající na koncepci nevěrohodné odpovědi na vysoce nepravděpodobnou hrozbu. Nevěrohodná byla ze dvou důvodů – každé nasazení jaderných zbraní by mělo sebezničující důsledky... Velkou ničivou silou se vyznačovaly i taktické jaderné zbraně, a tak by se veškeré vojenské operace za použití jaderných zbraní vymkly jakékoliv kontrole.“

Paul Rogers

V kritickém názoru, že americká strategie jaderného odstrašování byla výsledkem nadsazování tzv. sovětské hrozby, se s R. Johnsonem shoduje výše citovaný Paul Rogers. Ten především zpochybňuje tezi, že posláním jaderných zbraní ve strategii USA bylo čelit hrozbě plynoucí z převahy SSSR v konvenčních zbraních. Klade otázku, zda „armády Varšavské smlouvy, které byly sice masivní, ale tvořili je hlavně vojáci v základní službě, skutečně byly takovou hrozbou, jak se často předpokládalo“. Došel k závěru, že odhodlání „použít jaderné zbraně jako první bylo více než na vyrovnání konvenční nerovnováhy vypočítáno *na vítězství ve válce*“.⁸¹ Připomíná, že USA sázely především na strategické bombardéry a jaderné ponorky, zatímco SSSR měl zase převahu v kategorii ze země odpalovaných mezikontinentálních řízených střel ICBM. Každá strana usilovala o uchování svých výhod a o snižování stavů tam, kde měl převahu protivník.

Zvláštní pozornost při kritice exkluzivního charakteru jaderné strategie věnoval Paul Rogers počátku 70. let, kdy USA ve snaze získat náskok zavedly řízené střely s více hlavicemi a se zvýšenou přesností zásahu. Hodnotí to jako snahu využít výhody prvního úderu k oslabení protivníka. Uvádí také, jak se to promítlo do operačních plánů k zasazování jaderných úderů (SIOP) – předpokládaly se úderu na vojenské, hospodářské i politické cíle. V této otázce však P. Rogers zjednodušuje pohled na

jaderné zbraně a jejich úlohu v období studené války. Mohl alespoň připomenout přesvědčivé argumenty řady odborníků ve prospěch teze, že jaderné odstrašování mělo i svá pozitiva – vedlo obě supervelmoci ke zdrženlivosti v kritických okamžicích a změnilo mezinárodní strukturu tím, že eliminovalo zájem o relativní výhody.

Paul Rogers při vyvozování poučení ze studené války dochází k závěru, že hlavními rysy tohoto období byly intenzivní konfrontace, závody v jaderném vyzbrojování a *nesmírné plýtvání lidskými zdroji*. Zvláště kritický je k tomu, že vlastnictví jaderných zbraní bylo v době studené války výsadou nejprve jednoho, pak dvou a nakonec pěti států – stálých členů Rady bezpečnosti OSN, které vytvořily exkluzivní skupinu nazývanou jaderný klub. Tento klub si tak pro sebe a pro své spojence (v případě USA) či satelity (v případě SSSR) vytvořil bezpečnostní záruky, které nebyly dopřány dlouhé řadě jiných států.

Michael McCgwire

Kritické výhrady k bezpečnostnímu paradigmatu odvíjejícímu se od nadsazování bezpečnostních hrozeb zvláště uceleně shrnul **Michael McCgwire**.⁸²

1. Již v letech 1945–1946 se vyhranilo tzv. *extenzivní geopolitické kritérium*, jež spočívalo na rozsáhlé síti vojenských základen, z nichž USA jistily přístup k oceánům a mořím, ke krizovým oblastem světa a ke zdrojům strategicky důležitých surovin.

2. Sovětský svaz byl považován za nepřítele, se kterým se nemá jednat a jehož zájmy se mají ignorovat.⁸³

3. K zajišťování své bezpečnosti USA používaly především sílu a politiku donucování, aby v případě ozbrojeného konfliktu byly tím, kdo jej bude kontrolovat a kdo bude také rozhodovat o jeho eskalaci. Vrcholovými pojmy amerického bezpečnostního paradigmatu téměř po celé období studené války byly podle jeho názoru síla a rozhodnost a spolu s nimi náskok jak v oblasti jaderných, tak i konvenčních zbraní.

Na základě své kritické analýzy došel McCgwire k následujícímu závěru: „Přesto, že jsme studenou válku vyhráli, *cena vítězství byla nesmírná*.“ Připomněl především utrpení obyvatelstva v jihovýchodní Asii a ve Střední Americe, kterým zoufale chyběly peníze, jimiž se plýtvalo na zbrojní programy. Dodává, že bezpečnostní paradigma jaderného odstrašování bylo na obou stranách výsledkem propagandy a směřovalo nejen proti deklarovanému nepříteli, nýbrž i proti zájmům vlastního lidu.

Dílicí shrnutí

Teoretici kritických bezpečnostních studií se shodují v názoru, že nadsazování bezpečnostních hrozeb jako typický rys strategie USA po celé období studené války nakonec vedlo k tomu, že „v důsledku expanzivních sklonnů k posunování subjektivních hranic do stále nových oblastí narůstal počet nových problémů... to vše pak směřuje k jednomu paradoxu: nárůst americké síly nevedl k posílení pocitu jistoty, ale spíše k rozšíření vnímaných hrozeb, kterým je třeba naléhavě čelit.“⁸⁴ Tento proces

autor nazývá výrazem bludný kruh neustálého rozšiřování definice národní bezpečnosti – soustavné rozšiřování záběru americké národní bezpečnosti generuje nové zdroje nejistoty v americkém bezpečnostním perimetru, a to zase vyústuje v jeho další rozšiřování.

7. Závěry a shrnutí

Vnitropolitické souvislosti a důsledky vyhodnocování bezpečnostních hrozeb během studené války

Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb (které bylo stále častěji spíše v rovině jejich nadsazování), mělo i své významné geopolitické souvislosti. V zemích NATO, zejména pak v USA šlo především o to, aby zákonodárné sbory, sdělovací prostředky a veřejné mínění podporovaly trvalé navyšování vojenských rozpočtů nezbytné k udržování mohutných ozbrojených sil a rozsáhlé sítě vojenských základen ve světě. Dalším cílem bylo zachovat bipolární strukturu Evropy, která zachovávala příznivé prostředí pro udržování zásadního vlivu Spojených států na vývoj v Evropě a stabilizovala závislost západní Evropy na bezpečnostních zárukách USA.⁸⁵

Pokud jde o SSSR a jeho satelity, nadsazování bezpečnostních hrozeb vytvářelo příznivé prostředí pro udržování nebo dokonce upevňování nedemokratických forem vládnutí, pro pokračující izolaci od vnějšího světa a politiku represí vůči vnitřní opozici. Nejvýrazněji se to projevilo zejména na přelomu 40. a 50. let, v první polovině 50. let, na přelomu 60. a 70. let a po vpádu SSSR do Afghánistánu a následném závažném nárůstu mezinárodního napětí. Naproti tomu v obdobích uvolnění napětí pocit ohrožení výrazně slábl, což mělo rozkladný účinek ve dvou rovinách. V té první docházelo ke zmírňování autoritativních a represivních forem vládnutí v jednotlivých zemích Varšavské smlouvy. Ještě závažnější byl dopad ve druhé rovině – pokles pocitu ohrožení vedl i k oslabování vnitřní jednoty a soudržnosti Varšavské smlouvy jakožto bezpečnostního společenství s nedemokratickou kulturou, v němž se sdílení základních společných hodnot ve stále větším rozsahu omezovalo jen na vládnoucí elity.

Komu o co šlo?

Pokud jde o referenční objekty hlavních aktérů studené války, lze říci, že v případě SSSR šlo *také* o bezpečnostní zájmy satelitů, zatímco v případě USA šlo *především* o bezpečnostní zájmy evropských spojenců. Po karibské krizi, jež byla nejnebezpečnější událostí celého období studené války, se změnilo pouze to, že Západ a posléze i Východ přestávaly být monolitními bloky. V rámci NATO se pod vlivem rozdílného přístupu k vyhodnocování bezpečnostních hrozeb odlišila Francie, a to do takové míry, že vypracovala vlastní jadernou doktrínu, vyjmula všechny své ozbrojené síly z podřízenosti NATO a zkoncipovala a prosazovala samostatnou linii bezpečnostní

politiky, která byla velkým přínosem pro uvolňování napětí v Evropě. Zároveň s tím se ve Varšavské smlouvě stále více oddělovalo Rumunsko.

Jedno ze zjednodušených hodnocení říká, že studená válka ve výše vymezeném pojetí byla „vzájemným nedorozuměním mezi Američany, kteří uvažovali v rovině všeobecně platných hodnot, a Sověty, kteří přemýšleli v rovině sfér vlivu“.⁸⁶ USA a SSSR se navzájem považovaly za hrozbu, a to za záměrnou, intencionální hrozbu vojenského charakteru. Pro každého z nich byla tato hrozba výchozím tvrzením, jež se bez důkazů přijímalo jako základ axiomaticky budované teorie. V bezpečnostně-politickém myšlení Západu, ale zejména pak USA se tak vytvořila tradice „špatného vyhodnocování sovětského vojenského chování (struktura ozbrojených sil, jejich rozmístění, charakteristika zbraní, programy nákupů nových zbraní)“, a „politické a institucionální důvody pak vedly k inflačnímu používání pojmu hrozba“.⁸⁷

Teorie i praxe jaderného odstrašování se po celou dobu studené války opíraly o trvale narůstající množství jaderných zbraní. Jejich soustavná modernizace stále více nabývala příznaků nebezpečného samoučelu, a tak trvale sílila zcela jiná než původně postulovaná hrozba. Byla to hrozba, že jaderné odstrašování jako složitá teorie vycházející z axiomu záměrné hrozby vojenského charakteru by se mohlo vymknout politické kontrole. Postulovaná záměrná hrozba vojenského charakteru tak nakonec generovala nezáměrnou hrozbu vojenského charakteru.

Skutečnost, že vojenská hrozba se stala dominantním námětem veškerého bezpečnostně-politického uvažování, měla i jeden nesporný přínos – *vzájemnou zdrženlivost*. Strach, že jakýkoli válečný akt by odstartoval sérii opatření a protiopatření vedoucích ke katastrofě, vedl obě velmoci k vysoké opatrnosti a zdrženlivosti.

Kdo vyhrál a kdo prohrál?

Dodnes si historikové, politikové, politologové, stratégové, sociologové i přední specializovaní novináři v celém světě kladou otázku, proč vlastně studená válka skončila tak, jak skončila. Stále se vedou spory, zda šlo o „výsledek agresivní politiky Západu, která vyvrcholila hrozbou hvězdných válek, nebo zda to byl výsledek politiky jediného člověka, Michaila Gorbačova, jehož nakonec pohltila politická turbulence, kterou on sám předtím rozpoutal?“⁸⁸ Velký význam si stále uchovává studie Kdo vyhrál studenou válku?, jejíž autoři, přední američtí odborníci Daniel Deudney a John Ikenberry⁸⁹, pojednávají o dvou základních skupinách názorů. První z nich nazývají „škola Reaganova vítězství“ a připomínají, že podle jeho stoupenců ke zhroucení SSSR a k rychlému ukončení studené války došlo díky Reaganově vojenské a ideologické rozhodnosti a důraznosti, která krotila tehdejší SSSR především v jeho zahraniční politice. *Druhá názorová skupina*, do které se řadí i citovaní autoři, se domnívá, že sovětský režim se zhroutil především v důsledku vážných vnitřních problémů, ke kterým se ještě přidružil vliv vnějších činitelů. Při jejich hodnocení pak, na rozdíl od první názorové skupiny, na první místo kladou nikoliv Reaganovu „hard-line policy“, nýbrž přitažlivost západního stylu života. Dále připomínají, že sovětský systém

vedl boj o své přežití na dvou frontách – ekonomické a kulturní. Na první z nich jej přemohl nikoli americký, nýbrž západoevropský sociálnědemokratický model.⁹⁰ Na kulturní frontě pak podle autorů V. I. Lenin myšlenkově prohrál nikoli s Adamem Smithem či Thomasem Jeffersonem, ale s Johnem Lenonem a Paulem McCartneyem. Z toho vyvodili závěr, který je velice přiléhavý nejen pro hodnocení úlohy hrozeb během studené války, ale ještě víc pro postkonfrontační období. Tento závěr zní, že „spíše než zadržování jsou dominantními tendencemi angažovanost a vzájemná závislost. Bezpečnostní politiku určuje nikoli síla, ale vzájemná zranitelnost a motory změny jsou přízpůsobení a integrace, nikoli konfrontace.“⁹¹

¹ *History of NATO: The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave, Basingstoke 2001.

² Např. britský slovník mezinárodních vztahů uvádí, že prvním, kdo tento výraz použil, byl americký novinář H. B. Swope, po něm tento výraz zpopularizoval Walter Lippman (No. 65, s. 70).

³ Godaccioni, Filippi, A., M.: *Dějiny 20. století*. Encyklopedie politického, ekonomického a kulturního dění. Mladá fronta, Praha 1994, s. 333.

⁴ Godaccioni, Filippi, A., M.: *Dějiny 20. století*. Encyklopedie politického, ekonomického a kulturního dění. Mladá fronta, Praha 1994, s. 257.

⁵ Guzzini, Stefano: *Realismus v mezinárodních vztazích a v mezinárodní politické ekonomii*. Barrister and Principa, 2004, s. 69.

⁶ Aron, Raymond: *Paix et Guerre entre les nations*. Calman - Lévy, Paris 1984.

⁷ Boniface, Pascal: *Dictionnaire des relations internationales*. Hatier, Paris 1997, s. 128.

⁸ Bradley, John F.: *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*. Victoria, Praha 1994, s. 15.

⁹ McGwire, Michael: *Interpreting Soviet Military Behaviour*. In.: *A History of NATO. The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave Publishers 2001. Vol. 2, s. 180.

¹⁰ McGwire, Michael: *Interpreting Soviet Military Behaviour*. In.: *A History of NATO. The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave Publishers 2001. Vol. 2, s. 179.

¹¹ Wheeler, Michael O.: *NATO Nuclear Strategy, 1949–1990*. In.: *A History of NATO. The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave Publishers 2001. Vol. 3, s. 122.

¹² Pod vliv na organizaci a používání ozbrojených sil v zájmu dosahování stanovených politických cílů” (No. 104, s. 129).

¹³ Colson, Bruno: *Le Culture stratégique américaine*. In.: Chaliand, Gérard; Blin, Arnaud: *Dictionnaire de stratégie militaire*. Perrin, Paris 1993.

¹⁴ Ball, Simon: *Cold War: An International History 1947–1991*. Arnold, London 1997, s. 16.

¹⁵ *Jaderné zbraně – to byl činitel, kdo by rozhodoval o další eskalaci války a kdo by takřkajíc držel protivníka v šachu*.

¹⁶ Wheeler, Michael: *NATO Nuclear Strategy, 1949–1990*. In.: *A History of NATO. The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave Publishers 2001. Vol. 3, s. 123.

¹⁷ Ball, Simon: *Cold War: An International History 1947–1991*. London, Arnold, 1997, s. 17.

¹⁸ Boniface, Pascal: *Dictionnaire des relations internationales*. Hatier, Paris 1997, s. 247.

¹⁹ Šlo zejména o jadernou municii pro dělostřelectvo, jaderné řízené střely krátkého dosahu a jaderné miny.

²⁰ Nálevka, Vladimír: *Kapitoly z dějin studené války*. Institut pro střeoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 90.

²¹ Dupuy, Ernest; Dupuy, Trevor N.: *Harperova encyklopedie vojenství. Od roku 1700 do války v Perském zálivu*. Forma, Praha, 1997, s. 1384.

²² V roce 1953 zvýšily USA měsíční výrobu jaderných zbraní na 54, v r. 1956 to již bylo 115 a v r. 1960 dokonce 600.

²³ V prosinci 1950 byla vytvořena funkce vrchního velitele NATO v Evropě (SACEUR), aby ji jako první od ledna 1951 zastával americký generál D. Eisenhower.

²⁴ Chaliand, Gérard; Blin, Arnaud: *Dictionnaire de stratégie militaire*. Perrin, Paris 1998, s. 630.

²⁵ Chaliand, Gérard; Blin, Arnaud: *Dictionnaire de stratégie militaire*. Perrin, Paris 1998, s. 314.

2. KAPITOLA - poznámky

- ²⁶ Organisation du Traité de l'Atlantique Nord. Structures, Faits et Chiffres. Bruxelles 1981, s. 145–146.
- ²⁷ Porada představitelů komunistických a dělnických stran. Moskva 14.–16. listopadu 1957 (No. 54, s. 11).
- ²⁸ Gaddis, J. L.: *The United States and the Origins of the Cold War*. New York 1972.
- ²⁹ Dupuy, Ernest; Dupuy, Trevor N.: *Harperova encyklopedie vojenství. Od roku 1700 do války v Perském zálivu*. Forma, Praha 1997, s. 1355–1360.
- ³⁰ Durman, Karel; Svoboda, Miloslav: *Slovník moderních světových dějin*. Svoboda, Praha 1969, s. 509–510.
- ³¹ Godaccioni, Filippi, A., M.: *Dějiny 20. století. Encyklopedie politického, ekonomického a kulturního dění. Mladá fronta, Praha 1994, s. 336.*
- ³² Wheeler, Michael: *NATO Nuclear Strategy, 1949–1990*. In.: *A History of NATO. The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave Publishers 2001. Vol. 3, s. 128.
- ³³ Krejčí, Oskar: *Mezinárodní politika*, Victoria Publishing, Praha 1997, s. 293.
- ³⁴ Hilsman, Roger: *The Politics of Policy Making in Defence and Foreign Affairs*. Prentice Hall, New York 2000, s. 323.
- ³⁵ Prvním opatřením byl souhlas Kennedyho administrativy k zahájení výstavby flotily 41 strategických jaderných ponorek Polaris. Pak následovalo rozmístění 1054 mezikontinentálních řízených střel Minuteman.
- ³⁶ McNamara, Robert: *Plaidoyer. Prévenir le guerre nucléaire*. Hachette, Paris 1988, s. 56.
- ³⁷ McGwire, Michael: *The paradigm that lost its way*. *International Affairs*, Vol. 77, 2001, No. 4, s. 56.
- ³⁸ Diskuse o ní byla zahájena již v roce 1962, ale schválena byla až v roce 1967 jako dokument Vojenského výboru NATO, MC 14/3.
- ³⁹ Koncepce pružné reakce se uvnitř bezpečnostně-politického společenství NATO setkala i s „kritickými“ hlasy.
- ⁴⁰ Přechod k principu přední obrany umožnily dvě skutečnosti – dokončení výstavby Bundeswehru a existence arzenálu 7000 jaderných hlavic taktických a operačně-taktických prostředků jaderného napadení.
- ⁴¹ Allison, Graham: *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. Little Brown, Boston 1971.
- ⁴² McGwire, Michael: *Interpreting Soviet Military Behaviour*. In.: *A History of NATO. The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave Publishers 2001. Vol. 2, s. 777–803).
- ⁴³ Toto pojetí hovoří o studené válce: Churchillův projev o spuštění železných opony.
- ⁴⁴ Hilsman, Roger: *The Politics of Policy Making in Defence and Foreign Affairs*. Prentice Hall, New York 2000, s. 9.
- ⁴⁵ Dupuy, Ernest; Dupuy, Trevor: *Harperova encyklopedie vojenství. Od roku 1700 do války v Perském zálivu*. Forma, Praha 1997, s. 1340.
- ⁴⁶ Tamtéž.
- ⁴⁷ Litwak, Robert: *The New Calculus of Pre – emption*. *Survival*, Winter 2002–2003, Vol. 44, No. 4, s. 61.
- ⁴⁸ Tamtéž.
- ⁴⁹ Úkoly boje proti imperialismu v současném období a akční jednota komunistických a dělnických stran. (Moskva, 17. 6. 1969, No. 54, s. 103).
- ⁵⁰ Schmitt, Burkard: *Effective non-proliferation*, Chaillot Paper, No. 77, Paris 2005, s. 7.
- ⁵¹ Kissinger Henry: *The Years of Upheaval*. Boston, Little Brown, 1983, s. 241–242.
- ⁵² Šlo zejména o řízené střely Polaris A 3 a Minuteman III.
- ⁵³ MRV (dolet 12 800 km) a z ponorek odpalované RS Poseidon (tři nálože, každá o ničivé síle 200 kt, dolet 4600 km).
- ⁵⁴ Jager, Cornelis de: *La stratégie de l'OTAN*. *Révue de l'OTAN*, 1986, No. 5, s. 14.
- ⁵⁵ Bohlen, Avis: *The Rise and Fall of Arms Control*. *Survival*, Vol. 45, Autumn 2003, No. 3, s. 10–11.
- ⁵⁶ Smith, Gerard: *Doubletalk. The Story of of the First Strategic Arms Limitation Talks*. Garden City, Doubleday, New York 1980, s. 122.
- ⁵⁷ Tyroler, Charles: *Committee on the Present Danger. Alerting America: The Papers of the Committee on the Present Danger*. Washington DC. Pergamon-Brassey, 1984.
- ⁵⁸ Barre, Raymond: *Au tournant du siècle*. Plon, Paris 1988, s. 192.
- ⁵⁹ Výzva komunistů národům evropských zemí za mír a odzbrojení. Setkání evropských komunistických a dělnických stran za mír a odzbrojení. Paříž 28.–29. dubna 1980. Svoboda, Praha 1981.
- ⁶⁰ Rogers, Bernard: *Affaque de forces d'exploitation et de remplacement (FOF): Mythes et realites*. *Révue de l'OTAN*, 1984. No. 6, s. 5.
- ⁶¹ Rogers, Bernard: *Affaque de forces d'exploitation et de remplacement (FOF): Mythes et realites*. *Révue de l'OTAN*, 1984. No. 6, s. 9.
- Šlo o komisi, kterou tehdejší prezident R. Reagan pověřil analýzou strategických jaderných sil. Ta pak ve své zprávě došla k závěru, že ve skutečnosti neexistovala žádná „okna zranitelnosti“.

- ⁶² Nunn, Sam: *How to Make the Summit Productive*. *Washington Post*, 2. 10. 1985.
McNamara, Robert: *Plaidoyer. Prévenir le guerre nucléaire*. Hachette, Paris 1988, s. 42–78.
- ⁶³ Ta jako první likvidovala jaderné zbraně středního dosahu, tedy od 500 do 5000 km.
- ⁶⁴ McGwire, Michael: *The paradigm that lost its way*. *International Affairs*, Vol. 77, 2001, No. 4, s. 19.
- ⁶⁵ Guzzini, Stefano: *The Cold War is what we make of it: when peace research meets constructivism in International Relations*. *Working Papers 19/2002*. Copenhagen, COPRI 2002, s. 6.
- ⁶⁷ Chaliand, Gérard; Blin, Arnaud: *Dictionnaire de stratégie militaite Pérrin*. Paris 1998, s. 637.
Kennan, George: *American Diplomacy 1900–1950*, The University of Chicago.
- ⁶⁸ Morgenthau, Hans: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Knopf, New York 1965.
- ⁶⁹ Galtung, Johan: *An Editorial*. *Journal of Peace Research*, 1964, No. 1, s. 1–4.
- ⁷⁰ Dencik, Lars: *Peace Research: Pacification or Revolution?* In.: *Pardesi, Ghanshyam: Noctemporary Peace Research*, Brighton Harvester Press, 1982, s. 25–27.
- ⁷¹ Galtung, Johan: *Violence, Peace and Peace Research*. *Journal of Peace Research*, 1969, No. 6, s. 179–191.
Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick: *Security Studies Today*, Polity Press, London 1999, s. 74.
- ⁷⁴ Devatenáctá všesvazová konference KSSS, *Rudé právo*, 29. 6. 1988.
Arbatov, G.: *Končí studená válka? Rudé právo*, 30. 8. 1988.
- ⁷⁵ Gorbačov, Michail: *Jednat v souladu s realitami doby*. *Rudé právo*, 23. 5. 1988.
- ⁷⁶ R. H. Johnson se v 50. a 60. letech podílel na zpracovávání podkladů pro Národní bezpečnostní radu USA, poté byl profesorem mezinárodních vztahů na University Golgate a vedoucím výzkumným pracovníkem Brookings Institute. V době vydání publikace byl pracovníkem Asociace pro národní plánování v Washingtonu.
Johnson, Robert: *Impropable Dangers. U.S. Conceptions of Threats in the Cold War and After*. Macmillan, London 1997, s. 70.
- ⁷⁹ Johnson, Robert: *Impropable Dangers. U.S. Conceptions of Threats in the Cold War and After*. Macmillan, London 1997, s. 71–88.
- ⁸⁰ Rogers, Paul: *Losing Control. Global Security in the Twenty – first Century*. Pluto Press, London 2000, s. 24.
Rogers, Paul: *Losing Control. Global Security in the Twenty – first Century*. Pluto Press, London 2000, s. 777–803.
- ⁸² M. McGwire ve své kritické analýze paradigmatu USA a NATO v době studené války.
Johnson, Robert H.: *Impropable Dangers. U.S. Conceptions of Threats in the Cold War and After*. Macmillan, London 1997, s. 205.
- ⁸³ Macmillan, London 1997, s. 205.
- ⁸⁴ Johnson, Robert: *Impropable Dangers. U.S. Conceptions of Threats in the Cold War and After*. Macmillan, London 1997, s. 83.
- ⁸⁵ McGwire, Michael: *Interpreting Soviet Military Behaviour*. In.: *A History of NATO. The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave Publishers 2001. Vol. 2.
- ⁸⁶ McGwire, Michael: *Interpreting Soviet Military Behaviour*. In.: *A History of NATO. The First Fifty Years*. Edited by Gustav Schmidt. Palgrave Publishers 2001. Vol. 2, s. 179–180.
- ⁸⁷ Chaliand, Gérard; Blin, Arnaud: *Dictionnaire de stratégie militaite Pérrin*, Paris 1998, s. 316
Deudney, Daniel; Ikenberry, G. John: *Who won the Cold War? Foreign Policy*, 1992, No. 87, s. 123–138.
- ⁸⁸ Autoři připomínají, že Gorbačovovi reformátoři se inspirovali především zkušenostmi z uplatňování švédského modelu v 60.–80 letech 20. století.
- ⁸⁹ Deudney, Daniel; Ikenberry, G. John: *Who won the Cold War? Foreign Policy*, 1992, No. 87, s. 138.

ZMĚNY MEZINÁRODNÍCH BEZPEČNOSTNÍCH VZTAHŮ PO SKONČENÍ STUDENÉ VÁLKY

Studená válka skončila způsobem, který byl pro všechny její aktéry v celém světě velmi rychlý, nenadálý, překvapivý a především – až na Rumunsko – velice poklidný. Tím nastala nová etapa ve vývoji mezinárodních bezpečnostních vztahů.

1. Zánik totalitních režimů v zemích Varšavské smlouvy

Konec roku 1989 přinesl nečekaně rychlé zásadní politické změny na straně jednoho ze dvou hlavních aktérů čtyřicet let trvající bipolární konfrontace. Ve všech satelitních zemích SSSR se během několika týdnů, nebo dokonce dnů zhroutily režimy jedné politické strany. Na počátku roku 1990 parlamenty těchto zemí zrušily ústavní články o vedoucí úloze komunistické strany a noví šéfové států a vlád těchto zemí dali na nejbližším jednání Varšavské smlouvy v Moskvě jasně najevo, že skončila praxe nerovnoprávných vztahů a satelitní poslušnosti, praxe tak typická pro nedemokratická bezpečnostní společenství.

Úloha M. S. Gorbačova

Poslední generální tajemník ÚV KSSS, Michail Sergejevič Gorbačov, který se nakonec stal prvním a také posledním sovětským prezidentem, se na samém počátku roku 1990 zachoval zcela jinak než kterýkoliv z jeho předchůdců. Zůstal věrný své koncepci deideologizace mezinárodních vztahů a nechal věcem volný průběh. V přístupu k zásadním změnám v zemích stále ještě existující Varšavské smlouvy zahájil M. S. Gorbačov *pozoruhodný desekuritizační pohyb*.¹ Na rozdíl od svých předchůdců přestal považovat existenci prosovětských režimů v těchto zemích za nezbytný předpoklad bezpečnosti SSSR.

Tím se vyhnul několika obrovským rizikům. V prvé řadě by šlo o riziko naprosté ztráty obrovského mezinárodního kreditu, který si M. S. Gorbačov za předchozích necelých 5 let vydobyl. Dalším rizikem byl velice silný odpor obyvatelstva, na který by bývala Sovětská armáda narazila ve všech zemích, do nichž by byla vyslána. Důsledky by byly katastrofální pro obě strany – pro potlačované i pro zasahující. V neposlední řadě by SSSR v případě vojenských intervencí v několika zemích musel podstoupit i riziko obrovských nákladů takového dobrodružství a případné diskreditace vlastních ozbrojených sil. Ty v té době silně zažívaly pocit rozčarování po ukončené okupaci Afghánistánu, jež byla přílehlavě nazývána „sovětský Vietnam“.

Zánik sovětské hrozby

Zánik hrozby vůči státům Varšavské smlouvy

Již v prvním pololetí roku 1990 byly staženy dvě tankové divize ze Západní skupiny vojsk SSSR na území NDR, jedna tanková divize z Jižní skupiny vojsk v Maďarsku. V únoru 1990 byla uzavřena smlouva o stažení celé Střední skupiny vojsk z území Československa. V květnu 1990 byla stažena vzdušně výsadková brigáda a spolu s ní i jeden tankový, jeden dělostřelecký pluk a jeden vrtulníkový pluk ze Severní skupiny vojsk na území Polska. Těmito opatřeními byla neokázale, ale o to přesvědčivěji pohřbena Brežněvova doktrína. Již v prvních měsících roku 1990 tak SSSR přestal být hrozbou pro své satelity uvnitř nedemokratického bezpečnostního společenství Varšavské smlouvy. A přímo v těchto satelitních zemích se zcela rozplynula hrozba nasazení armád proti vlastnímu obyvatelstvu.

Zánik hrozby vůči okolnímu světu

Zároveň s tím se M. S. Gorbačov zřekl i mesiášského poslání své obrovské země, jež spočívalo především na sovětském monopolu výkladu a naplňování ideologie marxismu-leninismu. Právě „toto mesiášství činilo sovětskou moc mimořádně nebezpečnou“² pro mnohé bylo důvodem, aby počátek studené války posouvali již k roku 1917. Navíc toto mesiášství bylo ideovým základem dlouhodobých snah SSSR o pronikání do stále nových oblastí a represivních zásahů v rámci jím ovládaného bezpečnostního společenství. SSSR tak přestal být hrozbou nejen pro své satelity, ale i pro okolní svět.

2. Znovusjednocení Německa

Jedním ze základních symbolů konce studené války se stalo znovusjednocení Německa. V jeho rychlém průběhu se vyhranilo několik základních přístupů. Pohled typický pro strategická studia vyzníval jednoznačně tak, že znovusjednocení Německa bylo zásadní změnou poměru sil. Význam někdejší NDR byl dán jednak hloubkou jejího území, jednak silou její armády. Ta měla v době skončení studené války celkem 137 700 vojáků (z toho 50 tisíc vojáků v základní službě). Pozemní vojsko mělo 96 000 vojáků s celkovým počtem 2800 tanků (z toho 550 byly T-72), 1300 BVP a 120 vrtulníků. Vojenské letectvo mělo celkem 27 400 vojáků, 191 bojových letounů (zejména MiG-21, MiG-23 a Su-22) a 30 bitevních vrtulníků. V době studené války byly tyto hodnoty v NATO považovány za konkrétní projev bezpečnostní hrozby.

Ke sjednocení Německa došlo v době, která se vyznačovala příznivými podmínkami pro uplatnění liberálně-idealistické koncepce kolektivní bezpečnosti. Uskutečnilo se cestou mezinárodních jednání, zejména pak 4 + 2, jež vymezilo politické podmínky znovusjednocení, a CFE, která stanovila stropy vojenské síly znovusjednoceného Německa (na jejich základě pak bylo šest bojových a 4 rámcové divize pozemního

vojska bývalé NDR přeměněno na 6 brigád územní obrany).³ Základním principem těchto jednání bylo hledání konsensu a záruk. Díky tomu nebylo znovusjednocení Německa vnímáno ani jako posílení bezpečnosti jedné strany na úkor druhé strany, ani jako posílení hrozby vůči tomu, kdo prohrál studenou válku.

3. Oficiální ukončení studené války

Konec studené války, symbolizovaný především znovusjednocením Německa, rychlým zhroucením totalitních režimů v SSSR a v jeho satelitních zemích, rozpadem Varšavské smlouvy a nakonec i zánikem samotného SSSR, vytvořil neobyčejně příznivé prostředí pro výrazný pokrok při omezování zbrojení. NATO se za této situace zaměřilo na obě hlavní oblasti omezování zbrojení, tedy na opatření k posílení důvěry a na opatření vedoucí k omezení a ke snížení stavu vojsk a výzbroje v Evropě.

Důležitými mezníky všeobecného úsilí o dosažení konkrétních výsledků se staly **Pařížská charta za novou Evropu** (listopad 1990), **Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě** (KOS, prosinec 1990) a **Vídeňský dokument 1992 a 1994**, jejichž důležitou součástí byla **Opatření k posílení důvěry a bezpečnosti** (Confidence and Security Building Measures – CSBM). Smlouva o KOS výrazně snížila celoevropské stropy pro jednotlivé kategorie zbraní: 20 000 bitevních tanků, 30 000 obrněných bojových vozidel, 20 000 kusů dělostřelecké výzbroje, 6800 bitevních letounů a 2000 útočných vrtulníků. Vídeňské dokumenty uzákonily řadu důležitých zásad procesu posilování důvěry: každoroční komplexní výměna informací, náhodné ověřování poskytnutých informací při „hodnotitelských návštěvách“ příslušných vojenských útvarů, návštěvy pozorovatelů a další.

Po skončení studené války se do nových příznivějších souvislostí dostal *mír* v Evropě. Přestal být vymezován jenom negativně, tedy jako nepřítomnost války a ozbrojeného násilí. Je *vymezován také pozitivně* – jako stav, který spočívá na takových pozitivních faktorech, jakými jsou: mezinárodní právo, spolupráce mezi státy a jejich příslušníky, rozšiřování a prohlubování kontaktů, sdílení a ochrana společných hodnot, které v mezinárodních vztazích stále více nahrazují sílu, dominanci a jaderné odstrašování.

4. Kontrola zbrojení a odzbrojení

Příznivé změny mezinárodních bezpečnostních vztahů byly využity také v oblasti jaderného odzbrojování. V **červenci 1991** byla podepsána smlouva **START I**, která znamenala přibližně 30procentní snížení stavu strategických jaderných sil USA a bývalého SSSR. V **lednu 1993** byla podepsána smlouva **START II** zaměřena na odstranění ICBM s vícenásobnými hlavicemi a na snížení stavu strategických jaderných sil na jednu třetinu. To vše jsou změny doslova epochálního významu. Díky nim se výrazně snížila úroveň vojenského napětí a pokleslo riziko nenadálého a nechtěného jaderného konfliktu, které bylo tak silné během studené války.

Jaderná strategie však zůstává nezastupitelným prvkem celkové strategie NATO. Na rozdíl od studené války však spočívá na podstatně skromnějším arzenálu prostředků jaderného napadení. Ty dnes již nejsou namířeny na žádnou konkrétní zemi (detargetting), ani nejsou připraveny odvrátit žádnou konkrétní hrozbu. Jejich základním posláním je „přispívat k míru a stabilitě Evropy tím, že zvýrazňují nesmyslnost jaderné války v euroatlantickém regionu. Činí rizika agrese nevypočitatelnými a nepříjatelnými tak, jak by to nedokázaly samotné konvenční síly.“⁴

V prvních pěti letech po skončení studené války NATO snížilo o 80 % počet svých prostředků jaderného napadení a zlikvidovalo všechny tzv. substrategické jaderné zbraně odpalované ze země a z hladinových plavidel. Jedinými jadernými zbraněmi uloženými na souši dnes jsou určené pro letouny s dvojitým použitím. I jejich počet však je ve srovnání s obdobím studené války velice nízký a stejně tak se snížil i stupeň pohotovosti příslušných letounů. Pro nové členské i přizvané státy je mimořádně důležité to, že NATO nemá zájem rozmisťovat na jejich území své jaderné zbraně.

5. Zavádějící náhled na pojem bezpečnostní riziko

Konec studené války přinesl také nové náhledy na pojmy bezpečnostní hrozba a bezpečnostní riziko. Ztratilo se dřívější jasné rozdělení mezi pojmy hrozba a riziko. Římská deklarace z roku 1991 zdůraznila, že „hrozba masivního útoku na několika evropských frontách přestala existovat a již není ústředním bodem strategie Aliance“. O to více se zaměřila na pojem riziko – vymezila jej jako „něco, co by mohlo vyplýnout z nestability, z mezinárodního napětí a z nepředvídatelných výzev“.

Nové vymezení bezpečnostních rizik a jeho motivy

Nové pojetí bezpečnostních hrozeb a rizik bylo podrobněji vymezeno ve Strategické koncepci (SK) schválené na tomtéž zasedání NATO. Paragrafy 9. a 10. uvedly tři základní charakteristiky pojmu bezpečnostního rizika:

- jde o něco, co nelze spolehlivě předvídat,
- jedná se o jev, který může přicházet z velkého množství směrů,
- riziko se může projevat v mnoha podobách.

Riziko bylo vymezeno jako jev objektivního charakteru, jako něco, co může vzniknout a s větší či menší intenzitou působit nezávisle na zájmech a rozhodnutích NATO, nezávisle na vůli a jednání jeho nejvyšších představitelů. Tak se zrodil výrazný odklon od úzusu, od zažitého používání pojmu riziko. Strategická koncepce z roku 1991 tak pojem riziko zbavila jeho dějového a subjektivního charakteru, a tím de facto nahradila po čtyři dekády používaný výraz hrozba. Pojem riziko vymezila jako něco objektivního, vzdáleného a nepřímého. Tímto zavádějícím přístupem otevřela prostor pro nekonceptní a nezřídka i svévolné používání těchto pojmů.

Nový přístup k pojmům hrozba a riziko byl výsledkem vyhodnocení dvou nových skutečností objektivního charakteru. Především se vědělo, že sovětský a jugoslávský

prostor zahrnoval spoustu výbušných oblastí, ve kterých se po desetiletí hromadil potenciál násilí. Ten byl vytvořený třemi proměnlivými činiteli bezpečnosti – deformacemi hranic (geografie), řadou neblahých historických resentimentů v důsledku spáchaných křivd v minulosti (historie) a rozdílnými představami o budoucím uspořádání a směřování jednotlivých národů žijících v těchto prostorech (politika).

Druhou závažnou objektivní skutečností té doby byla velká nejistota spojená s bývalými socialistickými státy. Nevědělo se, jak se jim podaří ekonomická transformace, jak zvládnou návrat k tržnímu hospodářství, jaká bude jeho ekonomická cena, jaké budou jeho sociální a politické dopady.

Nejistoty spojené s dalším vývojem tzv. postkomunistického prostoru se nakonec odrazily v tom, že rizika první poloviny 90. let byla vymezena jako možné „negativní důsledky nestability“, jež by mohla vyplynout z vážných ekonomických, sociálních a politických potíží, ale také z etnické řevnivosti a ze sporů o vymezení hranic.

NATO – na počátku 90. let jednoznačný vítěz studené války a nesporný dominantní činitel mezinárodních bezpečnostních vztahů – se vyhýbalo, snad až úzkostlivě, pojmu hrozba. Tento přístup mohl mít dvě základní motivace. Tou první byla snaha oddělit se od minulosti čtyř předcházejících desetiletí, v jejichž průběhu hrozba představovala výchozí premisu a také *raison d'être* NATO.

Další motivace NATO se mohla odvíjet od skutečnosti, že na počátku 90. let SSSR nadále zůstával významným činitelem mezinárodních bezpečnostních vztahů. I přes nesporné snížení vojenské síly a oslabení vlivu na světovou politiku měl SSSR stále ještě značný potenciál k tomu, aby zvrátil vývoj zpět ke konfrontaci, byť by to již bylo na nižší a tím pádem i na méně nebezpečné úrovni. To byl důvod, proč NATO mělo zájem neohrozit, ale naopak podpořit proces pozitivních změn v zahraniční a bezpečnostní politice tehdy stále ještě existujícího SSSR. Lze tak usuzovat z paragrafu 14. SK, který výslovně zdůraznil, že „vztahy se Sovětským svazem nemají konfliktní charakter a nesou se ve znamení spolupráce“. Smířlivý a povzbudivý přístup NATO k SSSR se stal významnou intersubjektivní konstrukcí, jejímž smyslem a posláním bylo vytvořit příznivé prostředí pro pokračování procesu pozitivních změn mezinárodní situace.

Zavádějící pojem bezpečnostní výzva

Výsledkem souběhu intersubjektivních a objektivních skutečností po skončení studené války se stal nový pojem terminologie NATO, a to pojem „bezpečnostní výzva“. Ten byl vymezen jako vývoj probíhající nezávisle na vůli a zájmech nejvyšších činitelů NATO a který především „nemá takovou povahu, aby mohl přímo ohrozit bezpečnost a územní celistvost členských států NATO. Přitom však není vyloučeno, že by mohl vyústit v krize, které by mohly ohrozit stabilitu v Evropě, nebo by dokonce mohly vést k ozbrojeným konfliktům a ty by si potom mohly vynutit angažovanost členských států Aliance, a tím by mohly i přímo ovlivnit její bezpečnost.“

A tak se znovu potvrdila dávno známá skutečnost o nepřímé úměře – když přebíráme výraz z jiného jazyka nebo oboru, rozšiřujeme si slovní zásobu, ale zároveň s tím zužujeme jeho význam ve výchozím jazyce či oboru, a tím se dopouštíme nepřesnosti.

Záměny hrozeb a rizik

Od roku 1991 se tedy v NATO datuje rozpornost a neujasněnost v přístupu k pojmům bezpečnostní hrozba a riziko. Na jedné straně bylo zcela správné vymezení obchodu s drogami jako hrozby, která může mít vážné odpady v několika směrech. Na druhé straně se však o terorismu jednou pojednávalo jako o hlavní nevojenské hrozbě, ale ještě tentýž odstavec použil výraz „rizika jaderného terorismu“, přestože v té době již byly konkrétní vojenské zkušenosti s válkou v Perském zálivu z roku 1991, kdy se velmi často hovořilo a psalo o tom, že Irák by svými ZHN mohl zasáhnout především Izrael, ale možná i některé země jižní Evropy.

Z pohledu těchto zemí se v žádném případě nejednalo o riziko. Šlo naopak o příomou, záměrnou hrozbu vojenského charakteru. Navíc průběh této války a její výsledek daly jasné poučení, že kdyby býval Saddám Husajn měl v té době k dispozici arzenál jaderných zbraní, pak operace Pouštní bouře nemohla proběhnout tak, jak proběhla, protože spojenecká vojska by bývala byla vystavena přímé, záměrné, vojenské hrozbě jaderných úderů a nikoli riziku jaderných úderů. To ostatně američtí odborníci vyhodnotili jako jedno z hlavních poučení z války v Perském zálivu v roce 1991 – dnes jim je jasné, že „(Saddám) největší chybu udělal, když do Kuvajtu vpadl ještě v době, kdy neměl jaderné zbraně – jinak by se Amerika bývala neopovážila se mu postavit“.⁵

Srovnáme-li počátek 90. let se současností, vidíme výrazný rozdíl. Dnes nikdo nepovažuje proliferaci ZHN za riziko, hovoří se o ní jednoznačně jako o nejvážnější bezpečnostní hrozbě počátku 21. století. Pokud jsou rozdíly mezi USA a tzv. novou Evropou na jedné straně a tzv. starou Evropou na straně druhé, pak se vedou o to, do jaké míry je tato hrozba naléhavá a jak je potřeba jí čelit.

Ze všech výše uváděných skutečností můžeme vyvodit závěr, že nastal čas, aby se skončilo se zavádějícím přístupem k pojmům bezpečnostní hrozba a bezpečnostní riziko a abychom usilovali o hledání jasnějšího a přesnějšího vymezení obou těchto pojmů a jejich dopadů.

6. Bezpečnost v prvních letech po skončení studené války

Nové bezpečnostní prostředí

Po skončení studené války se zásadně změnila bezpečnostní situace celé euroatlantické zóny. Vytvořilo se zcela nové bezpečnostní prostředí, které rozšířilo i možnosti náhledu na bezpečnost a na možné způsoby jejího zajištění. Zásadní změna se

projevuje ve třech hlavních směrech. Prvním je rozšíření spektra možných hrozeb, přičemž narůstá množství a závažnost nevojenských hrozeb. David Baldwin již v roce 1995 upozornil na snížení významu vojenské síly v mezinárodní politice.⁶

Druhým směrem je prohloubení koncepce bezpečnosti ve směru většího důrazu na *lidskou či individuální bezpečnost* (individual or human security). V roce 1995 Komise pro globální řízení (Commission on Global Governance) sice nepochybnila význam a závažnost vojenských hrozeb, zároveň s tím se však na pojem bezpečnost zaměřila z pohledu humanitárních katastrof postkonfrontačního období. Za hlavní požadavek vytyčila osvobození od strachu (Freedom from fear) a osvobození od nouze (freedom from want). Toto pojetí bezpečnosti není uzavřené a prochází dalším vývojem.

A konečně třetí změna se odvíjí od nástupu nových hrozeb transnacionálního charakteru. V jeho důsledku se stále více prolíná vnitřní a vnější bezpečnost států. Žádný stát nemůže spoléhat jen na svoje vlastní zdroje a schopnosti. Na základě toho se prosazuje posun od čistě státního pojetí bezpečnosti k výraznějšímu multilaterálnímu či mezistátnímu pojmání bezpečnosti. Tím se rozšiřuje prostor pro bezpečnostní spolupráci, jak na základě ochrany společně sdílených hodnot, tak i na základě obrany proti konkrétním bezpečnostním hrozbám.

Společná bezpečnost a všeobecná bezpečnost

Ve strategii NATO se projevil zcela nový trend – **prolínání kolektivní obrany a kolektivní bezpečnosti**. Všechny členské státy NATO se těší zárukám kolektivní obrany a zároveň s tím Aliance ve vztahu k partnerským zemím stále výrazněji plní funkci kolektivní bezpečnosti.

V nové bezpečnostní situaci po skončení studené války se jedním z klíčových pojmů stává *společná bezpečnost*, jež znamená, že bezpečnost jako takovou budou moci sdílet všichni, ne jenom více či méně úzká skupina vyvolených států. Cesta k jejímu dosažení vede přes rozsáhlou mezinárodní spolupráci na zásadách rovnoprávnosti, nevměšování, spravedlnosti a vzájemnosti. Tento trend výstižně pojmenoval v roce 1997 dánský ministr zahraničí N. H. Petersen slovy, že dnes už „žádná organizace nemůže sama o sobě pokrývat všechny aspekty bezpečnosti ani bezpečnostní zájmy všech států“.⁷ Problematikou společné bezpečnosti po skončení studené války se podrobně zabývá zejména M. Mandelbaum.⁸

Dalším pojmem, který charakterizuje nové bezpečnostní prostředí v euroatlantické oblasti, je *všeobecná bezpečnost*. Klade důraz nejen na vojenské, ale stále více také na politické, ekonomické, sociální, ekologické a kulturní aspekty bezpečnosti a na dodržování lidských a občanských práv. V této souvislosti se často používá pojem *soft security*. Bezpečnost se stala nedělitelnou jak co se týká jejích jednotlivých aspektů, tak i pokud jde o její subjekty. Jednou z cest k zajišťování bezpečnosti byla v minulosti i neutralita. Po skončení studené války však její přitažlivost silně poklesla.

Fukuyama a konec dějin

Dva roky po skončení studené války zaujal celosvětovou pozornost Francis Fukuyama svojí knihou *Konec dějin a poslední člověk*. Předpověděl v ní, že „v dohledné budoucnosti bude svět rozdělen na dvě části: posthistorickou, a tu, jež dosud vězí v dějinách“,⁹ a to v tom smyslu, že je rozdělena řadou náboženských, národnostních a ideologických konfliktů.

Pod pojmem posthistorická myslí Fukuyama tu část světa, která již překonala potřebu vést války kvůli území, surovinám, obyvatelstvu nebo touze po uznání a prestiži. Je to ta část světa, v níž s konečnou platností zvítězila tržní ekonomika, demokracie a liberalismus. *Posthistorická část světa* se tedy již vymanila z dějin běžících jako nekončící sled vzájemných válek, a proto Fukuyama hovoří o konci dějin. V posthistorických zemích nikdo neuvažuje o válce jako nástroji k obsazení nových území nebo k pomstění starých křiv a utrpení.

Konec dějin tedy znamená, že v posthistorickém světě už nedochází k válkám a nepropukají krvavé revoluce. Nacionalismus, dříve tak častá příčina válek, se omezuje na debaty o měnové unii nebo o společné zemědělské politice, ale již ztrácí schopnost vést posthistorické národy k tomu, aby riskovaly své zabezpečené existenci ve velikášských projevech imperialismu.

Pojem *poslední člověk* znamená, že lidé z posthistorické části světa se zabývají hlavně svým zdravím a zabezpečením a již necítí potřebu riskovat životy ve válkách. Samozřejmě, že z nich nevymizela všechna touha po uznání ze strany jiných lidí, ale ta se na rozdíl od minulosti zaměřuje do jiných oblastí, které nevedou k válkám a destrukcím, ale naopak slouží obecnému dobru. Jde zejména o podnikání, sport,¹⁰ umění či politiku. V poslední jmenované oblasti je možné výrazně ukájet touhu po všeobecném uznání, ale zároveň s tím existuje velké množství institucionálních pojetek, které nadměrně ctižádostivým lidem brání, aby se chovali jako pánové nad osudy jiných. Fukuyama tak dochází k optimistickému závěru, že „vůdcové v dnešním demokratickém světě nemohou vést své země do války z jiných než bezpečnostních důvodů a musejí se dlouho rozmýšlet, než učiní takové rozhodnutí“.¹¹

Posthistorická část světa je však podle Fukuyamy vystavena dvěma vážným vnějším hrozbám pocházejícím z druhé, konfliktní části světa. První z nich je ropa, jež se nachází převážně v historické části světa a zároveň s tím je životně důležitá pro hospodářskou prosperitu posthistorického světa, a tak ji lze zneužívat k politickým účelům. Druhou hrozbu spatřuje v přistěhovalectví z druhé do první části světa. Vyplyvá z ní nezbytnost, aby se posthistorická část světa více angažovala na podpoře demokracie v zemích, ve kterých dosud neexistuje.

Fukuyamova kniha se dočkala překladu do mnoha jazyků a dodnes významně ovlivňuje diskusi o bezpečnosti na globální úrovni. Koncentrovaně vyjádřila vysoký optimismus a velká očekávání po skončení studené války. Není však dílem jednoznačně optimistickým či idealistickým. V samém závěru autor totiž nevyklučuje, že „pokud mír a prosperita v budoucnu lid znudí natolik, že budou hledat nové thymo-

tické boje a výzvy, výsledek může být ještě strašlivější. Nyní máme k dispozici jaderné zbraně a další prostředky hromadného ničení, jež by nám umožnily zabít v jediném okamžiku miliony osob.¹²

V základním bodu svého pojetí současného světa však Fukuyama i po tragické zkušenosti z 11. 9. 2001 nadále stojí na svém základním názoru, že „jsme na konci dějin, protože existuje jediný systém, který nadále bude ve světové politice dominantní, a tím je liberální systém demokratického Západu“.¹³

7. Změny bezpečnostní strategie NATO

Revoluce ve vojenství (RMA)

Počínaje devadesátými léty se hovoří o nové revoluci ve vojenství, která spočívá na strategických důsledcích využívání nejmodernějších technologií a zejména pak informací pro potřeby ozbrojených sil. Tato revoluce přišla z USA, a proto také nese americký název RMA. První výraznou demonstrací uplatnění RMA v bojové činnosti byla válka o Perský záliv v roce 1991. Ta ukázala, že RMA spočívá na pěti hlavních pilířích:

- rozhodující význam přesných leteckých úderů – je velmi pravděpodobné, že ozbrojené konflikty se budou rozhodovat ve vzduchu a zároveň s tím bude dále klesat význam velkých jednotek pozemního vojska,

- určující význam převahy v oblasti informací, který většina odborníků označuje za vůbec nejdůležitější rys RMA, a proto se často hovoří o tzv. informační válce, ve které rozhoduje rychlost a kvalita při získávání, shromažďování, zpracování a využívání informací,

- o vývoji ozbrojených konfliktů rozhoduje technologická převaha – vyhrává ten, kdo má lepší, modernější zbraně,

- velká přesnost úderů na velkou vzdálenost, a to zejména při útocích ze vzduchu s cílem co nejvíce omezit jejich vedlejší účinky,

- po úderech ze vzduchu následují soustředěné ofenzívy, které jsou schopny rychle prolomit obranné linie.

Partnerství pro mír

Bruselské zasedání Rady NATO v lednu 1994 vyhlásilo program Partnerství pro mír (Partnership for Peace – Pfp). Ten vytvořil základní rámec bezpečnosti v celém euroatlantickém prostoru. Pozvání bylo zasláno všem státům zúčastněným v NACC a na KBSE. Pozvání přijalo celkem 27 států.

Hlavní cíle Pfp jsou vymezeny v rámcovém dokumentu. Na prvním místě je to „zvýšení příslušných schopností a možností k udržování míru cestou společného plánování, přípravy a výcviku, a tím zvýšit interoperabilitu ozbrojených sil partnerského státu se silami NATO“.¹⁴ Dalším cílem Pfp je zprůhlednit proces obranného plánování a tvorby rozpočtu na národní úrovni a napomáhat rozvoji demokratické kont-

roly ozbrojených sil. PfP se zaměřuje také na udržování schopností a připravenosti přispět k operacím pod vedením OSN nebo OBSE. V dlouhodobém výhledu PfP vytváří předpoklady k tomu, aby partnerské státy mohly lépe operovat v součinnosti s ozbrojenými silami členských států NATO. PfP a EAPC ve svém souhrnu dávají možnost aktivního zapojení partnerských zemí do politických konzultací v rámci Aliance a do procesu dlouhodobějšího (nebo dlouhodobého) plánování v rámci NATO. Tato spolupráce umožňuje společné hledání odpovědí na konkrétní bezpečnostní otázky a vytváří novou bezpečnostní kulturu v euroatlantické oblasti.

Důležitou úlohu hraje rovněž proces plánování a hodnocení Partnerství pro mír (Planning and Review Process – PARP). Zaměřuje se na vyhledávání a hodnocení sil a kapacit, které mohou být poskytnuty pro mnohonárodní přípravu, cvičení a operace v součinnosti se silami Aliance. Dává partnerským zemím možnost, jak využít rozsáhlých zkušeností NATO v oblasti obranného plánování. Na každou partnerskou zemi se vypracovává posudek plánování a hodnocení, který potom schvalují orgány NATO a příslušné partnerské země. PARP významně přispěl k posílení spolupráce partnerských států v mírových operacích pod vedením NATO v bývalé Jugoslávii.

Rozvoj spolupráce s Ruskem

V červnu 1994 bylo dosaženo dohody o vedení „širokého intenzivního dialogu a spolupráce“. Zahájil se proces pravidelných schůzek mezi šestnácti členy NATO a Ruskem (16+1) na úrovni ministrů, velvyslanců a expertů zaměřených na výměnu informací a na konzultace o otázkách společného zájmu. Dne 20. května 1997 se v Paříži sešli generální tajemník NATO, nejvyšší představitelé států NATO a prezident Ruské federace a podepsali *Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací*. Ten vytvořil rámec pro nové bezpečnostní partnerství a vzájemnou spolupráci.

Článek 1. Zakládající akt vymezil základní zásady vzájemné spolupráce. Článek 2. Vytvořil nové fórum pro rozvoj spolupráce – Stálou společnou radu (Joint Permanent Council – JPC). Stanovil jí tři základní úkoly: vést pravidelné konzultace o otázkách politického a bezpečnostního charakteru, rozvíjet společné iniciativy, činit společná rozhodnutí a případ od případu i společně jednat. Stálá společná rada se stala důležitým jednacím fórem jak při prohlubování spolupráce, tak i při vyjasňování a sblížování stanovisek při vojenských akcích NATO mimo smluvně vymezenou oblast.

V Zakládajícím aktu se odrazily zásadní změny bezpečnostní situace v Evropě. Vytvořil rámec pro rozvoj konzultací, sblížování stanovisek a spolupráci mezi oběma stranami. Ani jedné straně nedal právo vetovat akce druhé strany. Jeho hlavním posláním je posilovat spolupráci mezi NATO a Ruskem a zaměřovat jejich pozornost na oblasti společného rozhodování a jednání.

Působení NATO při udržování míru (IFOR a SFOR)

V reakci na eskalaci napětí a konfliktů v bývalé Jugoslávii přijalo NATO v letech 1992–1995 řadu zásadních rozhodnutí zaměřených na sledování a následné vynucování dodržování embarga a sankcí OSN na Jadranu a též k operacím soustředěným na sledování a poté na vynucování bezletové zóny OSN nad Bosnou a Hercegovinou. Zároveň s tím NATO poskytlo přímou leteckou podporu Ochranným silám OSN v Bosně a Hercegovině (UNPROFOR). Vynucovací operace NATO (Deny Flight) začala na základě rezoluce OSN č. 816 jž v dubnu 1993.

Na jaře 1994 zasadily síly NATO několik vzdušných úderů proti dělostřeleckým a minometným postavením v okolí Sarajeva, které předtím byly označeny za původce útoků na civilní obyvatelstvo města. V létě 1995 zasadily letouny NATO sérii úderů bosenskosrbským vojenským postavením. Po podpisu Daytonských dohod (listopad 1995) byly vytvořeny mnohonárodní Realizační síly pod vedením NATO (IFOR). Hlavním posláním tohoto sboru (60 000 vojáků) bylo zabezpečit dodržování zastavení palby, zajištění postupného stahování ozbrojených sil z dohodnutého pásma zastavení palby, zajištění procesu odevzdávání těžkých zbraní do určených míst a také to byla kontrola vzdušného provozu nad Bosnou a Hercegovinou. Velitel těchto sil (COMIFOR) byl v podřízenosti vrchního velitele spojeneckých ozbrojených sil v Evropě (SACEUR). Na činnosti Realizačních sil se vedle členských států NATO podílelo také 14 zemí PŘP, včetně České republiky. Po skončení mandátu IFOR v prosinci 1996 byly aktivovány Stabilizační síly (Stabilisation Force – SFOR). Hlavním úkolem tohoto 30tisícového sboru bylo především působit proti obnově nepřátelství, upevňovat výsledky IFOR, poskytovat selektivní podporu civilním organizacím a poskytovat pomoc v nouzi silám OSN ve východní Slavonii. SFOR byl dán do podřízenosti velitele pozemních sil NATO v Evropě.

Rozšiřování NATO

Pod vlivem až překvapivě rychlého konce studené války zaznívaly na samém počátku 90. let obavy, zda NATO přežije zánik hrozby, která byla základním *raison d'être* jeho vzniku. Byly také úvahy, že by mělo dojít k souběžnému rozpuštění obou bezpečnostních společenství. Počínaje rokem 1993 však z bývalých satelitních států SSSR přicházely stále naléhavější žádosti o získání bezpečnostních záruk NATO. Nejvýrazněji se v tomto směru angažovali dva někdejší nejznámější disidenti – polský prezident Lech Walesa a prezident ČR Václav Havel. Jejich naléhání směřovalo na tehdejšího prezidenta USA Billa Clintona, při jehož rozhodování sehrála důležitou úlohu jeho ministryně zahraničí Madeleine Albrightová.

Hlavními mezníky v procesu rozhodování o tom, zda NATO rozšířit se staly rozhodnutí bruselského zasedání Rady NATO z ledna 1994, *Studie o rozšíření NATO* ze září 1995, madridská vrcholná schůzka z roku 1997 a pražská v roce 2002. V Bruselu bylo v lednu 1994 oznámeno, že Aliance je otevřena dalším evropským státům, které jsou schopny rozvíjet a naplňovat zásady Washingtonské smlouvy a přispívat k dal-

ššímu upevňování bezpečnosti v severoatlantické oblasti. Studie o rozšíření NATO nastínila základní zásady rozšiřování NATO. Hlavní důraz přitom položila na vybudování lepší bezpečnosti v celém euroatlantickém prostoru, aniž by přitom došlo k obnově dělících čar. V Madridu padlo v červenci 1997 rozhodnutí, že NATO se v první vlně rozšíří o Polsko, Maďarsko a Českou republiku. Na pražském summitu Aliance v roce 2002 bylo oznámeno rozhodnutí přizvat dalších sedm zemí: Bulharsko, Estonsko, Litvu, Lotyšsko, Rumunsko, Slovinsko a Slovensko.

Rozšiřování NATO je pojímáno jako proces, který napomáhá aktivní účasti uchazečských zemí při zvyšování jejich politického a vojenského zapojování do činnosti Aliance. Vytváří jedinečný rámec pro intenzivní dialog zahrnující politické, vojenské, finanční a bezpečnostní otázky. Tím přispívá k dalšímu překonávání rozdílů mezi bývalými nepřáteli a k posilování jejich partnerských vztahů. Zájem o členství v NATO potvrdil, že toto společenství se na základě svého vlivu na mezinárodní bezpečnostní prostředí stalo všeobecně nejuznávanější mezinárodní organizací. Prioritou jeho bezpečnostní strategie i nadále bude kolektivní obrana, dále se zaměří na akce mimo hranic NATO a z hlediska dlouhodobé perspektivy nelze vyloučit ani to, že ve stále větším rozsahu bude plnit i úkoly celoevropské organizace kolektivní bezpečnosti.

Nová strategická koncepce z roku 1999

Půlstoletí existence NATO uzavřel Washingtonský summit NATO v roce 1999, který schválil Novou strategickou koncepci (NSK). V ní se NATO definovalo jako *ústřední orgán nové architektury evropské bezpečnosti* – v tom je výrazný posun ve srovnání se studií o rozšíření i s Prohlášením z madridské vrcholné schůzky, v níž se NATO definovalo jako hnací síla. Články 29, 31 a 41 NSK zdůraznily, že Aliance vstoupila do kvalitativně nové etapy svého působení, jejímž hlavním znakem mohou být ozbrojené operace k předcházení konfliktů a ke zvládnání krizí, jež nespádají pod článek 5. S tím ale souvisí řada otázek. Jak se bude rozhodovat o tom, která „rizika rozličné povahy“ mohou poškodit bezpečnostní zájmy Aliance? Kdo bude rozhodovat o tom, kdy a kde zasáhnout? Obejde se Aliance vždy bez mandátu OSN?

Do popředí Nové strategické koncepce NATO se dostávají vojenské nástroje bezpečnosti – více než třetina paragrafů NSK (přesně 24 ze 65) se výslovně zabývá vojenským posláním Aliance, úlohou ozbrojených sil a směrnicemi k jejich použití – těm je zasvěcen vůbec nejrozsáhlejší článek NSK, tedy článek 53, který má celkem 9 paragrafů. NATO se zaměřuje na maximální využívání výsledků vojenskotechnologické revoluce. Spolu s dopravními letouny, plavidly a vrtulníky nezbytnými pro přepravu malých mobilních jednotek hrají klíčovou roli systémy ISTAR (Intelligence, Surveillance Target Acquisition and Reconnaissance Capability), což znamená průzkum, vyhodnocování získaných zpráv, sledování krizového prostoru a získávání cílů. To vše se souhrnně promítá do nárůstu významu informací, hovoří se dokonce o tzv. informační válce, o významu informačního systému na nejvyšší technologické úrovni. Hlavním nástrojem pro sběr, předávání a rozdělování informací jsou pro-

středky kosmického průzkumu a zpravodajství – ty ukazují, kde jsou civilní a vojenské infrastruktury, umožňují zrychlovat vyhledávání a volbu cílů a poskytují údaje uživatelům. Staly se multiplikátorem vojenské síly na strategické, operační i taktické úrovni. Právě v této oblasti se projevilo velké zpoždění Evropy za USA. Ve vojenské oblasti USA za poslední dekádu utekly svým spojencům takřkajíc nejméně o jednu generaci. Během právě končící dekády investovaly do vojenského výzkumu a vývoje 36 mld. USD, zatímco celá západní Evropa jen 10 mld.¹⁵ Operací Spojenecká síla (blíže viz následující kapitola) Američané demonstrovali schopnost dosáhnout úspěchu takřkajíc na dálku, „být všudypřítomní, vševědoucí a všehoschopní... válka se stává laboratoří, která testuje nejnvyšší technologie, elektroniku a informatiku“.¹⁶

8. Geostrategická revoluce (GR)

Po rychlém překonání někdejšího ideologického rozdělení světa došlo k triumfu tržního hospodářství. Dominantním motivem pro spolupráci nebo naopak pro konkurenci již není ideologie, nýbrž především *úsilí o udržení stávajících a případně získání nových trhů*. Namísto dřívější bipolarity se stále výrazněji prosazuje trend nesoúměrné multipolarity, přičemž jednoznačně nejsilnější pól dnes představují USA. Jejich zájmy, motivy a stanoviska mají určující vliv na rozhodování otázek strategického významu ve všech oblastech – od ekonomiky přes politiku a bezpečnost (zejména příprava nové strategické koncepce NATO a rozhodování o jeho rozšiřování) až po ekologii (viz summit v japonském Kjóto).

Dokument amerického Institut for National Strategic Studies nazvaný *Strategic Assesment 1997* dělí státy současného světa do tří základních kategorií. Do první patří státy s úspěšně fungujícím tržním hospodářstvím a systémem parlamentní demokracie – jde především o všechny státy G-7 a o naprostou většinu těch členských států NATO, které do G-7 nepatří (problémy se vyskytují v Turecku). Druhou skupinu tvoří státy, jež přecházejí od autoritativních režimů k režimům typickým pro první skupinu států. A konečně třetí skupina sestává z tzv. problémových států, které zaostávají za zbytkem světa, přičemž mnohé z nich jsou zmítány etnickými či náboženskými konflikty. Tyto tři kategorie států se odlišují rovněž svými bezpečnostními statuty. Nejvyššímu statutu se těší státy první skupiny, na nejnižší úrovni je statut třetí skupiny států.

Dánský bezpečnostní expert B. Moller¹⁷ rozděluje současný svět do dvou základních oblastí. První nazývá „*oblast míru*“ (zone of stability) a řadí do ní Severní Ameriku, západní Evropu, Japonsko a Oceánii. Druhou pak označuje za „*oblast nepokojů*“ (zone of turmoil) a začleňuje do ní Střední východ, Perský záliv, jižní Asii, východní Asii (zejména pak Korejský poloostrov) a také periferní oblasti Evropy – bývalou Jugoslávii a někdejší Sovětský svaz a napětí mezi Řeckem a Tureckem. Z toho vyplývají dva základní dlouhodobé úkoly pro státy první skupiny či „*oblasti míru*.“ Ve vztahu k zemím druhé skupiny je to především šíření stability, ve vztahu ke třetí

skupině zemí pak jde o zvyšování a zdokonalování schopnosti čelit novým problémům při řešení regionálních krizí a konfliktů. Tento přístup je do určité míry jiným a více strukturovaným vyjádřením Fukuyamovy teze o dvou světech – historickém a posthistorickém.

GR se vyznačuje také tím, že USA se staly jedinou *komplexní světovou supervelmocí* a zejména po nástupu B. Clintona do funkce prezidenta se jejich dlouhodobým strategickým cílem stalo dobývání nových trhů.¹⁸ Západní Evropa hledá svoji novou identitu a novou roli ve změněném bezpečnostním prostředí. Zůstává zachováno strategické partnerství při koncipování nové koncepce linie NATO a při prosazování společných zájmů. Zároveň s tím však sílí konkurence v bojích o nové trhy, a to zejména v oblasti zbrojního průmyslu. Součástí GR je i nárůst významu informací. Přístup k informacím a schopnost jejich rychlého a účinného využití se staly rozhodujícími faktory pro ekonomický úspěch společností i celých států. Úskalím nárůstu významu informací by se mohly stát střety zájmů a dokonce i konflikty vyvolané bojem o přístup k informacím a o možnost jejich využití.

¹ *Desekuritizační pohyb je v obecné rovině opakem pohybu sekuritizačního. Znamená návrat z oblasti bezpečnosti do oblasti politiky, odvolání mimořádných opatření a zrušení účelově vytvořených bezpečnostních struktur. V daném případě znamenal odklon od čisté vojenskostrategického posuzování znovusjednocení Německa a upřednostnění přístupů politických.*

² Mandelbaum, Michael: *The Dawn of Peace in Europe*. The Twentieth Century Fund Press, New York 1996, s. 11.

³ *Military Balance 1990–1991*, International Institute for Strategic Studies, London 1990, s. 49.

⁴ *NATO Handbook*. Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001, s. 160.

⁵ Kenneth M. Pollack: *He's too unreasonable for deterrence*. *International Herald Tribune*, 28.–29. 9. 2002.

⁶ Baldwin, D.A.: *Security studies and the end of the cold war*. *World Politics*, Vol. 48, October 1995, No. 1, s. 117–14.

⁷ Petersen N. H.: *Towards a European security model for the 21 century*. *NATO review* November - December 1997, s. 4.

⁸ *Pokud jde o státní úroveň příčin válek, má autor na mysli především cíle, aspirace a ideologii, kvůli kterým státy v minulosti vstupovaly do válek. Pokud jde o systémovou úroveň, upozorňuje autor především na charakter struktury vztahů mezi státy, která je svým založením anarchická.*

⁹ Fukuyama, Francis: *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers, Praha 2002, s. 265.

¹⁰ *Fukuyama upozorňuje především na horolezectví, kterému se věnují takřka výlučně lidé z prosperujících zemí posthistorického světa, aby při něm oživovali téměř všechny podmínky historického boje: nebezpečí, nemoci, dřinu a riziko násilné smrti.*

¹¹ Fukuyama, Francis: *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers, Praha 2002, s. 251.

¹² Fukuyama, Francis: *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers, Praha 2002, s. 315.

¹³ Fukuyama, Francis.: *Nous sommes toujours a la fin de l'histoire*. *Le Monde* 18.10. 2001.

¹⁴ *NATO Handbook*. Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001, s. 68.

¹⁵ *V tomto období Spojené státy investovaly do modernizace svých ozbrojených sil, zatímco jejich evropské spojenci, s výjimkou Velké Británie, utrácely mnohem více peněz za udržování zastaralých ozbrojených sil.*

¹⁶ Isnard J.: *La guerre parallele subit son bapteme du feu*. *Le Monde* 7. 4. 1999.

¹⁷ Moller B.: *Towards a New Global Military Order?*. In.: *Working Papers 23/ 1997*. Copenhagen, COPRI, 1997, s. 16.

¹⁸ Brinkley, Douglas: *Democratic Enlargement: The Clinton Doctrine*. *Foreign Policy*, Spring 1997, No. 106, s. 127.

VÁLKY POSTKONFRONTAČNÍHO OBDOBÍ

Vývoj mezinárodních bezpečnostních vztahů po skončení studené války měl ve světě velmi rozmanité projevy. Země euroatlantické zóny si vychutnávaly slastné pocity prudkého poklesu mezinárodního napětí a téměř úplného zániku strachu z války. Naproti tomu v tzv. historickém světě, zejména pak v Africe, v Latinské Americe a na Blízkém a Středním východě nadále probíhaly vleklé, nebo dokonce propukaly nové ozbrojené konflikty. Od roku 1990 do poloviny prvního desetiletí 21. století proběhlo ve světě celkem 120 ozbrojených konfliktů, v nichž bylo zabito 4 mil. lidí a 40 mil. lidí bylo vyhnáno ze svých domovů.¹

Rozdílné a společné rysy ozbrojených konfliktů a válek v tzv. historickém světě

Každá z válek postkonfrontačního období měla své zvláštnosti, jež se projeví zejména v rovině příčin (náboženské, politické, ekonomické), průběhu (krátké nebo naopak vleklé boje), nasazení ozbrojených sil (konflikty nízké, střední nebo vysoké intenzity) a výsledků (šlo především o to, kdo v nich vyhrál, zda jeho vítězství bylo trvalé nebo naopak dočasné). Významné rozdíly se projeví především v rozsahu a intenzitě jednotlivých válek a ozbrojených konfliktů. Některé z nich jsou hodnoceny jako konflikty nízké intenzity (low intensity conflicts – LICs), další zase jako vojenské operace jiné než válka (military operations other than war – OOTW) a jen několik z nich bylo válkami v plném slova smyslu.

Konflikty za posledních patnáct let měly také řadu společných rysů. Jejich drtivá většina proběhla v té části světa, kterou Francis Fukuyama označuje výrazem historická. Jde o oblast, kterou stále zmítají nevyřízené účty, touha po pomstě a odhodlání nasazovat vlastní životy za dosažení svých zájmů a cílů. Nejvýrazněji se to projevilo v Bosně, Angole, Burundi, Nigérii, Somálsku, Libérii, Sierra Leone, Rwandě, Kongu a v Súdánu. Vážné konflikty tedy probíhaly ve vážně oslabených státech, které můžeme hodnotit jako zhroucené nebo hroučící se státy (failed states). Jejich hlavními aktéry byly jak státní, tak i nestátní, soukromí činitelé.

Nejvíce válek probíhá v Africe, kde jsou navíc doprovázeny zvláště krutým násilím, šířením pandemie AIDS a nezodpovědným chováním účastníků válek. Zejména v tzv. africkém rohu se ukazuje, že tamní chudoba je částečně příčinou a částečně důsledkem válek. Velkým válečným utrpením prošel Súdán v bojích mezi SPLA (Súdánská lidově osvobozená armáda) a vládními jednotkami. Jedni tvrdí, že jde především o válku mezi arabským a muslimským severem na jedné straně a tradičně africkým jihem na straně druhé. Jiní zase namítají, že jde „především o kontrolu území a jeho zdrojů a také o to, že vlády v Chartúmu dlouhodobě využívají zdrojů z jihu země, ale vůbec se nestarají o jeho hospodářský rozvoj“.² Naproti tomu v Latinské Americe na

počátku 21. stol. probíhá jediná občanská válka (v Kolumbii) na rozdíl od šesti válek v 90. letech.³ Nicméně i tam přetrvává potenciál dalších možných válek, který vyplývá z kombinace odcizení mezi širokými lidovými vrstvami a politiky na jedné straně a odhodlanosti úzké vrstvy tamních elit chránit své zájmy za každou cenu.

Převaha vnitrostátních konfliktů nad mezistátními

Dalším společným rysem těchto válek a konfliktů je, že na rozdíl od minulosti ve velké většině probíhaly uvnitř států a potvrdily neblahý trend nárůstu podílu bezbranných civilistů na celkovém množství obětí. Jestliže na počátku 20. století na civilisty připadalo 15 % obětí válek, ve 2. světové válce to již bylo 50 % a na přelomu 20. a 21. století to je 85–90 %.⁴ Války dnešního světa se vyznačují zabíjením a terorizováním civilního obyvatelstva, hlavní obětí násilí jsou ženy, děti, staří nebo slabí a nemohoucí lidé.⁵ Nejznámějšími a také nejnebezpečnějšími nestátními aktéry dnešních válek jsou tzv. warlords. Jedná se o velitele ozbrojených formací, kteří své zájmy prosazují velmi násilnými metodami a velmi úzce spolupracují se skupinami organizovaného zločinu.

Svět se po roce 1990 výrazně změnil, a to nejméně ve dvou rovinách. Především se více či méně změnil charakter ozbrojených konfliktů a válek. Zároveň s tím se pod vlivem zániku hrozby světové války změnil i pohled lidstva na ozbrojené konflikty a války, které nadále probíhají nebo dokonce nově propukají. Lidstvo si stále více uvědomuje, že závažným důsledkem vnitrostátních konfliktů je ztráta státní kontroly nad daným územím a nebezpečný nárůst přeshraničních pohybů lidí, zbraní a nelegálních aktivit, zejména pak infiltrace. Tím se generuje hrozba destabilizace sousedních zemí a potažmo i celých regionů. Velmi znepokojivým jevem je nárůst rekrutace nezletilých, z nichž se často pod vlivem drog stávají naprosto bezcitní a bezohlední zabijáci.

K nejznámějším příkladům patří těžké destabilizační dopady vnitrostátních konfliktů v Libérii a v Sierra Leone na Guineu a na Guineu-Bissau. Na počátku 21. století se stále výrazněji ukazuje, že „každý vnitrostátní konflikt může být výsledkem vnějších činitelů nebo na ně naopak může mít významný vliv...V tomto kontextu je každý vnitrostátní konflikt také konfliktem mezinárodním.“⁶ V důsledku toho pak nutnost zásahu mezinárodního společenství, který znamená více či méně rozsáhlé zpochybnění suverenity států, jimiž zmítají vnitřní ozbrojené konflikty.

Ukazuje se také jeden paradox – internacionalizace pohledu na vnitrostátní konflikty může mít i neblahý dopad – pokračování v represivních bojích namísto politických řešení je zdůvodňováno účastí na „válce proti terorismu“. Tím se udržuje prostor pro svévolné nasazování armády k potlačení odporu opozičních sil nebo boje za samostatnost. Nejvýmluvnějším příkladem je Čečna – ruský prezident Putin nadále odmítá dát tuto otázku na pořad mezinárodních jednání, na území Čečny udržuje vojenský kontingent o síle 80 000 příslušníků ozbrojených sil RF a jejich často brutální postup vydává za příspěvek ke globální válce proti terorismu.

Nárůst uprchlických vln

Souběžně s nezměrným utrpením a bolestí se jedním z hlavních průvodních znaků válek postkonfrontačního období staly silné uprchlické vlny a s nimi spojené nové hrozby nevojenského, především sociálního, ekonomického a politického charakteru. Analýza vysokého komisariátu OSN pro uprchlíky varovně upozornila, že v těchto konfliktech už „uprchlické vlny nebyly vedlejším účinkem, ale v mnoha případech byly ústředním cílem a taktickým záměrem bojové činnosti“.⁷ Dochází k rozsáhlému vyhánění lidí, hrubému porušování lidských práv, znásilňování, mučení, nasazování vojáků v dětském věku (často bestiálně vraždí pod vlivem omamných látek) a k velkým etnickým čistkám.

Privatizace ozbrojeného násilí

Ve svévolné činnosti warlords a jejich spojenců i podřízených se velice výrazně projevuje nový a velmi znepokojivý jev – sílicí privatizace násilí.⁸ Toto násilí má nejčastěji civilizační a ideologické kořeny, ale jeho velmi důležitým stimulem jsou hmotné zájmy. Cílem je zmocnit se kontroly nad nerostnými a energetickými zdroji a ovládnout jejich vývoz. Po dosažení těchto cílů následuje ovládnutí určitého regionu, prosazení ilegálních obchodních aktivit, obsazení klíčových postů vlastními a oddanými lidmi a vnučení vlastních zákonů. A násilí páchané na těch, kteří jsou považováni za nepřátele nebo za méněcenné, se tím dále stupňuje.

Řada konfliktů probíhajících v tzv. historickém světě se vyznačovala jedním společným paradoxem – jejich hlavní aktéři neusilovali o dosažení konečného vítězství. Trvale probíhající a uměle udržovaný ozbrojený vnitrostátní konflikt se pro hlavní aktéry privatizovaného násilí stává ideálním prostředím pro pokračování života, na který si zvykli a který jim zaručuje uchování velké moci a kontroly nad jinými, vydatné příjmy a především pocit důležitosti. To opět připomíná Francise Fukuyamu a jeho velmi výstižný pojem „megalothymičtí lidé s hrudí“.

Egoistické pohnutky megalothymických privatizátorů násilí a válek se významně promítají i do vojenské charakteristiky vnitrostátních konfliktů v historickém světě.⁹ Probíhající vnitrostátní konflikty nemají jasné vojenské cíle, a tak postrádají i jasnou a koherentní vojenskou taktiku a strategii. Jsou do nich nasazovány nepravdělné ozbrojené síly s nízkým smyslem pro vojenský řád a kázeň. V jejich jednání se velmi často projevuje svévolnost a především pak bezohlednost a krutost nejen vůči protivníkovi, ale zejména vůči bezbranným civilistům. Tento vývoj generuje velmi vážný problém i pro vojenství USA a jejich spojenců – zužuje prostor pro uplatňování zásad válek s nízkým rizikem pro zasahující jednotky a pro civilní obyvatelstvo v oblasti zásahu (tzv. low-risk warfare nebo risk-free warfare). V bojích proti bezohledným zabijákům, kteří se často zamíchají mezi venkovské nebo městské obyvatelstvo, nelze nasazovat moderní letouny a shazovat přesně řízenou municí. Je naopak nutné více nasazovat speciální síly, ale ty jsou ve srovnání s domorodými gangstery vždy v nevýhodě – neznají tak dobře území, jazyk, ani tamní zvyky.

Jen některé z onoho vysokého počtu konfliktů uplynulých let byly válkami v zavedeném chápání tohoto slova. Měly charakter mezistátních konfliktů a zároveň patří do kategorie tzv. velkých konfliktů, při kterých je více než tisíc mrtvých. V této kapitole se zaměříme pouze na čtyři nejznámější a také nejvýznamnější konflikty, na kterých se rozhodujícím způsobem podílely země NATO a mezi nimi na prvním místě USA. Byly to dvě války v Iráku, operace Pouštní bouře (1991) a Irácká svoboda (2003), válka NATO proti Jugoslávii (Spojenecká síla 1999) a válka USA v Afghánistánu (Trvalá svoboda 2001). Následující podkapitoly připomenou hlavní mezinárodněpolitické a bezpečnostně-politické souvislosti, z nichž vyplývá velký význam těchto čtyř válek pro mezinárodní bezpečnostní vztahy po skončení studené války. Cílem této kapitoly je podrobný rozbor jejich vojenského charakteristiky.

Čtyři tzv velké války

- Operace Pouštní bouře (1991)
- Operace Spojenecká síla (1999)
- Operace Trvalá svoboda (2001)
- Operace Irácká svoboda (2003)

1. Operace Pouštní bouře (1991)

První z těchto čtyřech válek se odehrála necelý rok po oficiálním ukončení studené války, a tím také byl předurčen její vnější rámec a nakonec i její průběh a výsledek. Byla odpovědí na chování Iráku, jehož režim se tak stal největším problémem a nejvážnějším narušitelem procesu přeměny mezinárodních bezpečnostních vztahů po skončení studené války. Tzv. první irácká válka však nepřinesla trvalé řešení iráckého problému, a tak o dvanáct let později přišla druhá válka. USA tedy spolu se svými spojenci kvůli Iráku podstoupily dvě velké a nákladné vojenské operace, přičemž složení aliancí nebylo v obou případech shodné, byly v něm naopak výrazné rozdíly. Shodným rysem obou válek byl velký význam, který USA těmto konfliktům přikládaly, a obrovské nasazení, se kterým do nich šly. Ani jeden z těchto válečných konfliktů nevypukl náhodně, oba byly výsledkem dlouhodobého nadržávání napětí a tomu odpovídajícího odhodlání řešit problémy prostřednictvím vojenské síly.

Operace Pouštní bouře jako mezník ve vývoji vztahu USA k Iráku

Obě tzv. irácké války byly výsledkem složitého a přitom velice dynamického vývoje vzájemných vztahů mezi USA a Irákem. Na jedné straně se během jednoho čtvrtstoletí postupně vystřídaly celkem čtyři administrativy – jde o dvě volební období R. Reagana, jedno období G. H. Bushe, dvě období Billa Clintona a dvě období G. W. Bushe. Na druhé straně byl po celou tuto dobu až do nástupu G. W. Bushe u moci diktátor Saddám Husajn. Přístup USA k Saddámovu Iráku se vyvíjel od přímé podpory až po vystupňované nepřátelství a vyvrcholil jeho vojenským svržením v roce 2003.

Etapa spolupráce USA s režimem Saddáma Husajna

Operace Pouštní bouře (1991) takřkajíc nespadla z nebe, byla totiž důsledkem předchozího vývoje v této citlivé a výbušné části světa. Tento složitý a dynamický vývoj měl tři hlavní aktéry: Irák, Írán a USA. První přelomovou událostí se stalo vypuknutí irácko-iránské války v září 1980, kterou vyprovokoval Saddám Husajn.¹⁰ Svou zemi vehnal do války, o které tvrdil, že bude rychlá a přinese velké vítězství. Vycházel z domněnky, že zhroucení monarchie a revoluční chaos v sousední zemi vytvořily příznivé podmínky k tomu, aby se zmocnil oblastí s arabskou menšinou při jižní hranici Iráku, Šat-al-Aráb, na kterých jsou bohatá naleziště ropy.

Přední američtí odborníci na bezpečnostní politiku, John Marsheimer a Stephen Walt, připomínají, že Saddámovu vpádu do Íránu předcházelo stupňování nepřátelského chování iránskému duchovnímu vůdce Chomejního. Ten usiloval o šíření šíitské revoluce dále na západ a prvním terčem jeho výpadů byl nekonfesní, „odpadlický“ režim v sousedním Iráku. Součástí této taktiky bylo i podněcování početné šíitské menšiny v Iráku k revoltě a ke svržení Saddáma Husajna. Proto oba autoři došli k závěru, že Saddámovým cílem bylo pouze „obsazení tenkého pásu území podél irácko-iránské hranice, nešlo o dobytí Íránu ani o svržení Chomejního... cílem bylo omezené vojenské vítězství, které mělo vyřešit irácké strategické dilemma“.¹¹

Těžké dědictví irácko-iránské války 1980–1988

Celá irácko-iránská válka znovu potvrdila, že v oblasti Perského zálivu není zdaleka nic jednoznačné. Íránská revoluce z roku 1979, která se nesla pod heslem *Smrt Americe*, se stala zásadním zlomem a „od té doby Washington považuje politické šitství za jednoho ze svých úhlavních nepřátel“.¹² Íránská revoluce totiž od okamžiku svého vypuknutí vyvolávala v USA obavy možného postupu dále na západ, směrem k sunnitským režimům, které jsou strategickými spojenci USA – jsou hlavními dodavateli ropy do USA¹³ a zároveň odběrateli zbraní vyrobených v USA. Právě tato skutečnost předurčila pohled na úlohu tehdejšího Iráku – větší váhu než výhrady k agresivní politice Saddáma Husajna měl strategický záměr využít Irák a jeho armádu jako val mezi Íránem na jedné straně a proamerickými sunnitskými státy na straně druhé.

Strach z Íránu jako hlavní motiv přístupu k Iráku

Základním motivem přístupu Západu k tehdejšímu Iráku byly geopolitické a geoekonomické souvislosti. Nejzávažnější z nich byl naprostý krach americké politiky v sousedním Íránu, kde USA poskytovaly rady při tzv. bílé revoluci. V důsledku neúspěchu USA ztratily kontrolu nad jedním z nejvýznamnějších ropných producentů v celém světě. Za této situace byla iránská šíitská revoluce z roku 1979 považována za vážnější a naléhavější bezpečnostní hrozbu než Saddámův Irák. A tak z pohledu západních zemí nad výhradami vůči krutému režimu dobrodružného diktátora Saddáma Husajna a jeho mezinárodněpolitickým ambicím převládla obava z možného postupu šíitské revoluce dále na západ, do států, na jejichž území jsou největší světová naleziště ropy.¹⁴ Nejvýrazněji se to projeвило v případě USA.

Obnovení diplomatických styků mezi USA a Saddámovým Irákem

Již v roce 1982 začalo docházet k zásadním změnám. Počínaje únorem tohoto roku přestal Irák figurovat na listině teroristických států. A dne 26. listopadu 1983 byla schválena zvláštní směrnice o národní bezpečnosti, která zdůraznila, že USA učiní „vše nezbytné, aby se zabránilo porážce Iráku... Zásadní porážka Iráku by byla rovněž strategickou porážkou Západu.“¹⁵

Vrcholnou událostí celé této etapy bylo obnovení diplomatických styků mezi USA a Saddámovým Irákem. Ironie osudu dokonce chtěla, že emisarem tehdejšího prezidenta R. Reagana pověřeným splněním tohoto úkolu byl Donald Rumsfeld. Ten se s diktátorem Husajnem sešel v jeho palácích v Bagdádu na Vánoce 1983, tedy již v době, kdy se vědělo, že proti iránským vojskům nasadil zbraně hromadného ničení. Zájmy na využití Iráku proti Íránu však převážily nad požadavky konzistentního postupu vůči iráckému režimu a již v listopadu 1984 bylo oficiálně stvrzeno obnovení diplomatických styků.

Se strategickou úlohou Iráku pevně počítaly nejen USA, ale i monarchistické státy celé oblasti Perského zálivu. V jejich úvahách a rozhodování se odrážela tvrdá geopolitická skutečnost, že na jedné straně sice „nijak nestály o iráckou ochranu, ale v arabském světě nenacházely jiného partnera“.¹⁶

Nasazení iráckých ZHN v únoru 1984

Irácko-iránská válka prošla několika klíčovými etapami. Po irácké invazi následovala až do roku 1982 patová situace dočasně ukončená iránskou protiofenzívou, nabídkou příměří ze strany Iráku, střídajícími se iránskými a iráckými ofenzívami až po ukončení války v srpnu 1988. Velmi vážný incident se stal v únoru 1984 – Irák nasadil zbraně hromadného ničení (ZHN). Ve snaze zastavit iránský postup k dálnici Basra-Bagdáď použil jedovaté plyny. Výše citovaní autoři však připomínají, že Irák přitom využil informací o rozmístění iránských vojsk, jež dostal z družicového průzkumu z USA.

Irácko-iránská válka skončila zejména pro Irák těžkými ztrátami. Na straně Iráku v této době bylo několik závažných negativ – vědělo se o krutých metodách jeho diktátorského vládce, byl v této válce agresorem a navíc v době nepříznivého vývoje konfliktu proti iránským vojskům použil ZHN. Přesto však, jak výstižně hodnotí Lawrence Freedman, profesor válečných studií na King's College London, v této etapě „všechny západní státy bez výjimky měly s Irákem dobré vztahy a vůbec nedávaly najevo znepokojení nad iráckými ZHN“.¹⁷

Hořké plody účelového přístupu k Saddámovu Iráku

Tento velice účelový přístup USA k Saddámovu Iráku v 80. letech se neomezoval jenom na tuto jednu zemi. Měl velice závažný dopad na Írán jakožto klíčovou zemi oblasti Perského zálivu. To, že Irák nasazením chemických zbraní „beztrestně, ne-li dokonce s tichým souhlasem západních mocností naráz usmrtil 50 000 iránských vojáků, zesílily iránské pochybnosti o mezinárodním uspořádání“.¹⁸ Traumatizující dopad této skutečnosti výstižně vyjádřil jeden z prominentních iránských kleriků Rafsandžání slovy: „válka nám ukázala, že mezinárodní právo je jenom cárem papíru“.¹⁹

Během irácko-iránské války proudily do Bagdádu úvěry v řádu miliard USD, dodávky vojenského materiálu a v neposlední řadě i strategicky významné informace o pohybu iránských vojsk. Právě z USA získal tehdy Irák důležité technologie a dokonce i látky pro výrobu chemických a biologických zbraní, včetně antraxu a pesticidů – jejich dodávky prostřednictvím firmy Dow Chemical trvaly až do konce roku 1988, přičemž poslední z nich měla objem 1,5 milionu USD.²⁰ USA tedy tento materiál Saddámovu Iráku poskytovaly ještě tři čtvrtě roku po tom, co Saddám nasadil chemické zbraně proti vlastnímu obyvatelstvu, a to v kurdském městě Halabža.²¹

Irácko-iránská válka měla závažný a dlouhodobý dopad také nejen na vztahy mezi USA a Irákem, ale také na celou oblast Perského zálivu. Mezinárodní vztahy v této citlivé a výbušné oblasti světové politiky se staly ještě složitějšími a konfliktnějšími, než byly předtím. Dnes se i v samotných USA připouští, že tato válka a zejména pak chování Západu v jejím průběhu mohlo „vytvořit trauma v těchto dvou významných středovýchodních státech a nakonec mohlo mít i neblahý dopad na možnost mírového uspořádání na celém Blízkém a Středním východě“.²²

Etapa přímé konfrontace na počátku 90. let

Zlomovým okamžikem pro etapu spolupráce a přímé podpory se stalo ukončení irácko-iránské války v roce 1988. V okamžiku, kdy dozněly její poslední výstřely, prudce poklesl význam Iráku jako účelového spojení jak v očích monarchistických režimů v Perském zálivu, tak zejména ve strategických úvahách USA. Další vývoj v mnohém záležel na chování samotného Saddáma Husajna.

Agrese do Kuvajtu – Saddámova fatální chyba

Irácký diktátor se ale nedlouho po skončení války s Iránem dopustil hrubé chyby, která nakonec měla závažné a dlouhodobé dopady nejen pro jeho zemi, ale pro celou oblast Perského zálivu. Při hledání nezbytných hospodářských zdrojů pro poválečnou ekonomickou obnovu nejprve požadoval finanční podporu od petromonarchistických režimů – připomínal jim, že je zachránil před postupem iránských ajatolláhů. Saddám se domáhal nové půjčky ve výši 30 mld. USD. Když neuspěl, požadoval, aby tyto státy Iráku odpustily splácení válečných půjček z let 1981–1988, jejichž výše dosáhla sumy 35 mld. USD. Když nepochodil ani s tím, přišel s požadavkem, aby tyto státy zvýšily cenu ropy na 18 USD za barel a aby přiměly Kuvajt k dodržování kvót a cen OPEC. Když neuspěl ani s tímto minimálním požadavkem, rozhodl se k radikálnímu řešení – cestou vojenské agrese zabral celé kuvajtské území.

Ještě před vojenskou invazí se však Saddám obrátil na velvyslankyni USA Aprile Glaspie. Její odpověď, že „USA v konfliktech mezi arabskými státy, jakým je například váš spor o hranice s Kuvajtem, nemají vyhraněný názor a že nemají žádné obranné ani bezpečnostní závazky vůči Kuvajtu“,²³ si vysvětlil jako tichý souhlas s tím, co chtěl udělat.²⁴ Dne 2. 8. 1990 do Kuvajtu vyslal svá vojska s cílem zmocnit se jeho ropných zdrojů. S odstupem času se dnes dokonce vyskytují úvahy, že „kdyby se býval spokojil jenom s tou částí Iráku, která leží těsně při jižní hranici Iráku, USA by pravděpodobně nereagovaly“.²⁵ Těžko soudit, nakolik je taková úvaha správná. Jisté však je, že obsazením celého Kuvajtu zašel Saddám příliš daleko.

Irácká invaze do Kuvajtu začala 2. srpna ve 2.00 hod. ráno nasazením vrtulníků a výsadkových plavidel na ostrově Búbiján. Tímto překvapivým manévrem se podařilo odříznout většinu sil kuvajtské armády, která v té době byla soustředěna podél západní hranice země s cílem uhájit spornou oblast Rumajla. Obě kuvajtské obrněné brigády (celkem 275 tanků), jedna mechanizovaná brigáda a většina dělostřelecké brigády se poutaly na vedlejší útok iráckých sil, a tak se hlavní irácké jednotky dostaly do jejich týlu. Tuto výhodu plynoucí z momentu překvapení zužitkovaly dvě divize Republikánské gardy a další irácké jednotky k rychlému postupu na hlavní město a k obsazení všech důležitých ropných polí a dalších strategicky významných míst na kuvajtském území. Během dvou dnů se Irák zmocnil území o celkové rozloze 18 400 km² s téměř dvěma miliony obyvatel a v zemi nastolil loutkovou vládu. Strategický význam celé agrese byl završen tím, že Irák zdvojnásobil své možnosti těžby ropy.

Bezpečnostní hrozby vyvolané iráckým vpádem do Kuvajtu

Saddám Husajn svým vpádem do Kuvajtu vyvolal celou řadu bezpečnostních hrozeb. Tyto hrozby se týkaly nejen samotného Kuvajtu, ale také téměř celého arabského světa a měly vážný dopad i na celé mezinárodní společenství těsně po skončení studené války. Zároveň s tím bylo nutné zvažovat i rizika spojená s možnými reakcemi na tyto bezpečnostní hrozby. Zvláště velkou pečlivost vyžadovalo zvažování hrozeb a rizik spojených s poválečným uspořádáním Iráku a s jeho další politikou.

Hrozba pro Kuvajt

Z pohledu Kuvajtu šlo o bezprostřední, přímou, záměrnou a životní hrozbu vojenského charakteru. O přímou hrozbu se jednalo z toho důvodu, že Saddám mířil proti všem základům kuvajtského státu – proti jeho územní celistvosti, proti jeho státní svrchovanosti, proti myšlence, na které byl vytvořen, proti jeho přežití. O záměrnou hrozbu pro Kuvajt se jednalo proto, že Saddámovým cílem bylo ovládnout všechny kuvajtské ropné zdroje, vnutit tomuto státu politické uspořádání podle svých vlastních představ a zcela ho zbavit mezinárodněpolitického vlivu.

Vojenský charakter této hrozby vyplynul ze skutečnosti, že v roce 1990 měl Irák vůči Kuvajtu zdrcující vojenskou převahu, která spočívala především na milionové armádě. Pozemní vojsko mělo celkem 47 divizí a 6 divizí Republikánské gardy, vyzbrojených počtem 5500 tanků (z toho tisíc připadalo na tanky T-72), téměř 500 vrtulníků nejrůznějších typů a silným dělostřelectvem. Ve výzbroji letectva byly především sovětské letouny MiG-23, Su-20, Su-22 a Su-25 a francouzské Mirage.²⁶ Naproti tomu Kuvajt měl pouze dvacetitisícovou armádu, jejíž pozemní vojsko sestávalo ze šesti brigád vyzbrojených 245 tanky západní proveniencí.²⁷

Na vážnost hrozby vyvolané iráckou agresi okamžitě upozornila Rada bezpečnosti OSN. Její rezoluce 660 z 2. 8. 1990 iráckou agresi jednoznačně odsoudila jako narušení míru a mezinárodní bezpečnosti. Vyzvala Irák, aby neprodleně a bezpodmínečně stáhl všechny své ozbrojené síly do pozic, v nichž byly 1. 8. 1990. Rezoluce 677 odsoudila irácké snahy o změnu demografické skladby Kuvajtu a o zvrácení poměrů nastolených legitimní kuvajtskou vládou.

Hrozba pro arabský svět

Saddámova agrese představovala především záměrnou hrozbu politicko-vojenského charakteru, která potvrdila Saddámovo politické velikášství směřující k ovládnutí co největší části arabského světa. Nedílně s tím se potvrdila jeho rozpínavost a odhodlanost použít k dosažení svých cílů i přímé vojenské agrese. Režim Saddáma Husajna se tak stal i hrozbou pro status quo na Středním východě. Před vedoucími činiteli států celé této oblasti okamžitě vyvstala otázka, co bude následovat po Kuvajtu, kam by mohl směřovat další Saddámův výboj. Proto se proti Iráku postavilo několik vlivných arabských států, a to nejen Saúdská Arábie a Sýrie, jakožto přímí sousedé Iráku, ale stejně tak i Egypt. Součástí koalice se stalo také sousední Turecko (významná islámská země), ale také tehdejší SSSR. Saddámem vyvolaná krize se tak stala vnějším podnětem, který urychlil přechod sovětsko-amerických vztahů od konfrontace ke kooperaci.

Hrozba pro mezinárodní společenství

Saddámova agrese do Kuvajtu se stala hrozbou i pro mezinárodní společenství. Jednalo se o nepřímou hrozbu především politického charakteru. Pokud by nedodr-

žování těch nejzákladnějších zásad mezinárodního práva prošlo jednomu diktátorovi, mohlo by se stát inspirací i pro ostatní. Další hrozbu Saddám Husajn vyvolal tím, že se zmocnil jednoho celého státu, který stavem svých zásob ropy je spolu s Irákem, Sjednocenými arabskými emiráty, Íránem a Venezuelou na druhém až pátém místě na světě (100 mld. barelů) a spolu s těmito státy zaujímá stejné postavení i z hlediska produkční kapacity.²⁸ To byla přímá ekonomická hrozba především pro USA, ale také pro Japonsko, ČLR a další státy, jejichž ekonomické přežití je závislé na dodávkách ropy z Kuvajtu a z dalších zemí této oblasti. Kdyby Saddám býval ovládl Kuvajt natrvalo, pak by mohl kontrolovat až 30 % světových zásob kvalitní a lehce dostupné ropy. To by mu dalo možnost rozhodovat o její těžbě v celé této oblasti, zvyšovat její ceny na světových trzích a tím si u odběratelských zemí vynucovat ústupky. A tak Saddámův hazardérský krok znamenal i hrozbu pro zachování růstu průmyslové výroby, pro udržení ekonomické prosperity, zvláště pak pro uhájení pracovních příležitostí.²⁹

Bezpečnostně-politická rizika

Mezinárodní společenství se vyhnulo nejvážnějšímu riziku, tedy riziku nečinnosti.³⁰ Shodlo se v názoru, že nelze ustupovat hrozbě anexe nezávislých států, členů OSN. Rezoluce RB OSN č. 660 odsoudila iráckou agresi proti Kuvajtu a požadovala okamžité stažení iráckých jednotek. Následující rezoluce č. 687 v návaznosti na předchozí rozhodnutí výslovně dala všem členským státům stojícím na straně Kuvajtu možnost „pro případ, že Irák v plném rozsahu nesplní všechny předcházející rezoluce, užít všechny prostředky nezbytné k naplnění rezoluce č. 660 (1990) a všech dalších rezolucí s cílem obnovit v oblasti mezinárodní mír a bezpečnost“. Tím se předešlo riziku nelegálnosti zásahu z pohledu mezinárodního práva.

Multilateralismus G. H. Bushe

Tehdejší prezident George H. Bush (otec současného prezidenta USA) rozhodoval za situace vyznačující se z jeho pohledu souběhem čtyř příznivých skutečností: Saddámovo provinění bylo z hlediska mezinárodního práva velice závažné; v době charakterizované zánikem bipolárních vztahů po skončení studené války vyvolala agrese celosvětové odsouzení; Saddám se setkal s velmi malým pochopením i v samotném arabském světě; USA měly k dispozici nejsilnější armádu světa, zatímco irácká armáda byla nejen oproti USA velice zaostalá, ale také silně vyčerpaná z války s Íránem.

I při vědomí všech příznivých souvislostí však tehdejší americká administrativa nepostupovala jednostranně, bez ohledu na mínění jiných zemí či mezinárodních organizací. Naopak, „plně brala v úvahu názory mezinárodního veřejného mínění“.³¹ Zaměření na multilateralistický přístup přineslo velmi dobrý výsledek – během pěti měsíců velkého diplomatického úsilí dokázaly USA vytvořit dočasnou koalici 33 zemí, která zahrnovala i některé arabské země.

Zvláště velkou pozornost věnovala Bushova administrativa tomu, aby do nátlaku mezinárodního společenství zapojila také tehdy ještě existující SSSR. Na základě intenzivního oboustranného dialogu již 2. srpna 1990 Sovětský svaz oznámil, že s okamžitou platností ukončuje veškeré dodávky zbraní do Iráku, vzápětí pak souhlasil s tvrdou dikcí rezolucí OSN. Na počátku září se uskutečnila první schůzka G. H. Bushe a Michaila Gorbačova a důležitým mezníkem se stalo společné prohlášení obou státníků z 10. října, které tak završilo pozoruhodný vývoj sovětského chování. Saddámem vyvolaná krize se nakonec stala vnějším podnětem, který urychlil přechod sovětsko-amerických vztahů od konfrontace ke kooperaci.

Vytvoření mezinárodní koalice

Připomenutí regionálních i širších mezinárodněpolitických a ekonomických souvislostí ukazuje, že vpád do Kuvajtu byl naprosto neuváženým, zcela neracionálním a provokativním rozhodnutím, na které nakonec doplatil nikoli Saddám Husajn jako osoba a krutovládce, ale celý irácký stát jako takový. Projevilo se to ve dvou směrech. Saddámova agrese se dočkala jednoznačného odsouzení v rezoluci RB OSN č. 660 (2. 4. 1990), která jej vyzvala k okamžitému a bezpodmínečnému stažení všech jeho vojsk. Potom následovalo dalších 11 rezolucí RB OSN, které zdůrazňovaly neústupnost tváří v tvář Saddámovým pokusům o manévrování a stále více stupňovaly i nekompromisnost nátlaku mezinárodního společenství. V letních a podzimních měsících tak postupně byly schváleny rezoluce 661–662, 664–667, 669–670, 674 a 677. Když Saddám vůbec nijak nereagoval, následovala rezoluce č. 678 (29. 11. 1990), vůbec nejtvrďší ze všech, a ta dala členským státům zmocnění „užít všech prostředků nezbytných k naplnění rezoluce č. 660“. Tím byla jasně legitimizována připravovaná vojenská akce.

Vojenské obsazení Kuvajtu bylo pro Irák zcela kontraproduktivní také v dalším směru – poté, co osm let trvající válkou vyčerpaný Írán přestal být hrozbou pro USA a pro jejich strategické spojence v oblasti Perského zálivu, stal se novou hrozbou právě Irák. V době, kdy přestal být nezbytnou protiváhou vůči Íránu, dal Saddám Husajn svoji agresí Spojeným státům jedinečnou příležitost k tomu, aby své sílíci výhrady vůči jeho zemi řešily cestou vojenského zásahu.

Státy mezinárodní koalice se na operaci Pouštní bouře podílely dvěma základními způsoby – finančně a vojensky.³²

1. **Finanční podíl:** dominantní podíl na financování operace Pouštní bouře mělo pět bohatých a ekonomicky silných států v následujícím pořadí:

- Saúdská Arábie: 22 miliard USD,
- Kuvajt: 22 miliard USD,
- Japonsko: 13 miliard USD,
- SRN: 10 miliard USD,
- Spojené arabské emiráty: téměř 6 miliard USD.

2. Vojenský podíl:

– USA: celkem 4 armádní sbory (XVIII. vzdušně – výsadkový, VII. armádní sbor přesunutý ze SRN, III. dělostřelecký sbor a Sbor námořní pěchoty (Marine Expeditionary Force) a několik samostatných brigád a pluků, 800 bitevních letounů, šest letadlových lodí a další,

– Velká Británie: jednu silnou obrněnou divizi (sestavující ze dvou obrněných brigád a dalších jednotek) a pluk speciálních sil,

– Francie: 6. lehkou obrněnou divizi sestávající z devíti pluků,

– Egypt: dvě divize (3. mechanizovaná a 4. obrněná divize),

– Sýrie: 9. obrněná divize a pluk speciálních sil,

– Československo: chemický odřad.

Menší bojové jednotky pak do akce vyslaly: Bangladéš, Maroko, Nigérie, Pákistán a Senegal. Nebojové jednotky (vesměs zdravotnické) pak vyslaly Austrálie, Maďarsko, Nový Zéland, Polsko, Sierra Leone, Singapur a Švédsko.

Dominantní vojenský příspěvek tedy poskytly USA. Ukázal se jejich velký náskok před „zbytkem světa“, především pak ve zbraňových systémech vyrobených na základě nejmodernějších technologií. Tím byla předurčena i rozhodující úloha USA při vedení vojenských operací.

Hrozby a rizika spojené s iráckou reakcí

Velká pozornost se po celou dobu stupňovaného nátlaku na Irák a zejména pak během silnicích příprav vojenského úderu věnovala zvažování hrozeb a rizik spojených s případnou iráckou reakcí. Od samého počátku přitom bylo jasné, že jde o dvě hlavní oblasti – o hrozby a rizika politického a vojenského charakteru.

Hrozby a rizika politického charakteru

Závažnou hrozbu představovala nevyzpytatelnost irácké reakce na zásah mezinárodního společenství. Zvláště výrazně se projevila ve chvíli, kdy Saddám Husajn pod silicím vnějším tlakem vyzýval k tomu, aby „naprostá nevíra byla rozbita veškerou silou víry. Tímto apelem na extremistické a teroristické síly zcela záměrně položil důraz na spojení arabismu a islamismu s cílem vytvořit v islámském světě silný protizápadní proud. Při snižování vážnosti hrozeb plynoucích ze Saddámova chování sehrála obrovskou úlohu mezinárodní diplomacie. Kdyby se na vojenské akci Iráku podílelo málo států, bývaly by podstupovaly větší riziko zákeřných teroristických reakcí ze strany Saddámova režimu. Takové riziko však byla výrazně sníženo tím, že konkrétnímu přímému zásahu předcházela rozsáhlá diplomatická iniciativa, jejímž výsledkem se stalo *vytvoření koalice 38 států*. Příslušníci spojeneckých jednotek se rekrutovali především z USA – přes půl milionu, dále pak z Francie, z Velké Británie, ze Saúdské Arábie, z Egypta a ze Sýrie. Značnou pomocí byl finanční příspěvek SRN a Japonska.

Hrozby a rizika vojenského charakteru

Velkou a často diskutovanou hrozbu představoval raketový potenciál tehdejšího Iráku, a to zejména při vzpomínce na nasazení chemických zbraní během irácko-iránské války v roce 1984. Šlo zejména o rakety Frog-7 a Scud zakoupené v SSSR, a o rakety Al-Husajn (dolet 650 km) a Al-Abbás (950 km). S tím spojená rizika vojenského charakteru se odvíjela především od zvoleného způsobu zásahu mezinárodního společenství. Šlo zejména o rizika lidských ztrát na straně zasahujících. Tato rizika byla snížena cestou pečlivé přípravy vojenského zásahu, která soustředila téměř 750 000 výborně vycvičených a připravených vojáků z několika zemí. Proti irácké armádě čítající 550 000 mužů v Kuvajtu a v jihozápadním Iráku organizovaným do 42 divízi s 1200 tanky a 150 helikoptéry stály Spojenecké síly OSN³³ čítající 110 000 vojáků uskupených v osmi divízích s 1200 tanky, 150 helikoptéry a 350 bitevními letouny.

Rozhodující údernou silu protiirácké koalici tvořila vojska USA s počtem téměř 400 000 vojáků, v jejichž výzbroji bylo 2200 tanků, 500 vrtulníků a 1500 bitevních letounů. Vojska USA byla rozdělena do 6 bojových skupin letadlových lodí, 2 námořních pěchotních divízi a 7 divízi pozemního vojska. Celá akce začala 7. srpna 1990 operací Pouštní štít (Desert Shield), během níž se do Saúdské Arábie přesunula vojska USA ze základen od Ameriky přes Asii a Evropu až po Egypt a Turecko. Jen v Německu bylo do pohybu uvedeno 750 nákladních vlaků a po silnicích se přesouvalo 1300 autokolon.³⁴

Operace Pouštní bouře měla jasný mandát Rady bezpečnosti OSN, ale na rozdíl od akcí dřívějších nebylo zřízeno velitelství vojsk OSN a nebyla ani stanovena pravidla pro přímý dohled OSN nad vojenskými akcemi. Stalo se tak na základě rezoluce č. 665 z 25. srpna 1990, která dala oprávnění použít vojenských prostředků k prosazení vyhlášených sankcí, aniž by tyto akce byly prováděny pod vlajkou OSN a pod jejím vedením. Tato rezoluce představovala zlomovou událost v dějinách OSN.

Dokonalé provedení vojenského zásahu

Výsledkem důkladné přípravy bylo nejen vytvoření mezinárodní koalice, ale také konkrétní provedení vojenského úderu. Největší pozornost se od počátku zaměřila na co největší snížení rizika lidských ztrát na straně zasahujících spojeneckých vojsk. Operace, která dostala název Pouštní bouře (Desert Storm), měla zcela jasný strategický záměr – nepodstoupit riziko pozemní války, která by mohla trvat i několik měsíců a skončit velkými ztrátami na životech. V největším možném rozsahu se uplatnila strategická kultura USA spočívající v soustředění vojenské síly, v její projekci s cílem zasadit zdrcující úder nepříteli. Příznivou skutečností pro úder na Irák bylo také vážné oslabení velitelského sboru v důsledku předcházejících dekapitací, které provedl Saddám Husajn.

Akce Pouštní bouře začala dne 17. 1. 1991 jako vzdušná ofenzíva – během 39 dnů uskutečnila spojenecká vojska přes 70 000 vzletů. Tak se podařilo získat od prvního

dne zdrcující vzdušnou nadvládu a velmi rychle zničit irácké radary, velitelská stanoviště a řadu dalších strategicky důležitých cílů. Zasazení soustředěných vzdušných úderů bylo prvním naplněním americké vojenské doktríny Air-Land Battle (doktrína vzdušně-pozemního boje spočívající na integrované součinnosti všech druhů zbraní na velkém prostoru a s nejvyššími nároky na organizační a týlové zabezpečení. Tato doktrína byla původně vypracována pro evropské válčiště pro případ 3. světové války). V případě Iráku byla doktrína vzdušně-pozemního boje uzpůsobena s přihlédnutím ke čtyřem hlavním cílům:

- zničit irácký válečný potenciál, především pak zcela rozvrátit spojení mezi nejvyššími iráckými orgány a vojenskými velitelskými na všech stupních,
- izolovat hlavní irácké síly soustředěné na území Kuvajtu, odříznout je od zásobování a co nejvíce oslabit jejich bojovou hodnotu,
- uzavřít jádro iráckých sil v omezeném prostoru mezi pobřežím, Eufratem a severní hranicí Saúdské Arábie,
- co nejvíce poškodit elitní jednotky Republikánské gardy.

V době vzdušné ofenzívy proběhla tzv. kampaň Scud – Saddám Husajn dal příkaz k odpalování těchto řízených střel sovětské výroby na cíle v Saúdské Arábii a v Izraeli (ten přitom vůbec nebyl ve válce). Velkou část těchto střel zachytily americké systémy PVO zvané Patriot a zároveň s tím se spojenecké vzdušné síly zaměřily na systematické ničení odpalovacích zařízení Scud, která ještě zbývala. Tím se podařilo hrozbu těchto zbraňových systémů minimalizovat.

Při zpětném hodnocení postupu tehdejšího amerického prezidenta se vedou spory snad jen o jediné jeho kategorické rozhodnutí, které učinil právě ve dnech vrcholící letecké kampaně. Když Saddám po zdrcujících úderech ze vzduchu nabídl, že se z Kuvajtu stáhne ještě před plánovanou pozemní ofenzívou, Bushova administrativa mu dala nesplnitelnou podmínku, že jeho vojska se z Kuvajtu stáhnou bez jakékoliv výzbroje. To je skutečně jediný zásadní diskutabilní bod, jinak jednoznačně převládají pozitivní hodnocení postupu tehdejšího prezidenta USA.

Díky dlouhé a mohutné vzdušné etapě mohla následující etapa pozemních bojů být podstatně kratší, *pozemní boje mohly být ukončeny za 100 hodin*. Hlavní část iráckých ozbrojených sil již byla zdecimována, zlomila se jejich vůle k odporu, a tak se velmi výrazně snížila i rizika ztrát na životech příslušníků spojeneckých vojsk. Spojenecká vojska ztratila celkem 200 vojáků, zatímco počet obětí na straně Iráku se odhaduje na 100 000 mužů.³⁶

Rizika, která podstoupil Saddám Husajn

Jedním neuváženým krokem vzal Saddám Husajn na sebe, především pak na svůj stát tak obrovské riziko, že se ve skutečnosti jednalo o neúnosný hazard. Svým vojenským dobrodružstvím znovu potvrdil sklony k provokativním, naprosto neracionálním rozhodnutím, která nemohou zůstat bez potrestání. Hazardní krok jednoho diktátora znovu potvrdil, že řada válek či ozbrojených konfliktů může mít i výrazný

psychologický rozměr. Na hazard velikášského diktátora doplatil obrovskými ztrátami celý jeho stát. Vedle 100 000 mrtvých to bylo i vážné poničení ekonomické infrastruktury – elektráren, ropných zdrojů, rafinérií, skladů potravin, úpraven pitné vody, čističek odpadních vod a dalších důležitých objektů. Saddám Husajn tak na dlouhou dobu dopředu zatížil svůj národ, jehož zájmy vydával za referenční objekt své dobrodružné politiky.

Hazardní agrese do Kuvajtu měla zničující dopad i na irácký arzenál zbraní hromadného ničení. Během operace Pouštní bouře uskutečnila spojenecká vojska přibližně 970 vzdušných úderů na irácké jaderné, biologické a chemické zbraně a 1500 leteckých úderů na odpalovací zařízení řízených střel Scud. Následující americko-britská operace Pouštní liška (Desert Fox) pak znamenala dalších 300 náletů na irácké cíle. Piloti spojeneckých vojsk odpálili celkem 400 řízených střel s plochou dráhou letu – tím zničili 12 výrobních zařízení a 11 velitelských postavení. Saddámův hazard vyvolal vojenskou odpověď, při které američtí a britští piloti nakonec zničili dokonce více iráckých zbraní hromadného ničení, než se původně čekalo.

Během relativně krátké války v Perském zálivu³⁷ byl vážně poničen vojenský, ale i průmyslový potenciál země (elektrárny, rafinérie, ropné zdroje, sklady potravin, úpravní pitné vody, čističky odpadních vod a další důležité objekty). Navíc po válce následovaly ekonomické sankce, které měly těžké důsledky pro obyvatelstvo. Zároveň s tím se však nadále vznášejí několik závažných otázek, na které zatím nejsou jasné odpovědi. Proč se po osvobození Kuvajtu nešlo dál, až do Bagdádu? Proč USA Saddámovi dovolily, aby si i nadále uchoval nejlepší a nejsilnější vojenské jednotky? Proč se nezasáhlo proti Revolučním gardám, když vzápětí po uzavření příměří udeřily na irácké šíity a Kurdy?

Hrozby a rizika spojené s ukončením operace Pouštní bouře

Složitější již bylo posuzování hrozeb a rizik spojených s ukončováním akce Pouštní bouře, když se vyhranily dva odlišné názory. Na jedné straně generál N. Schwarzkopf chtěl pokračovat až do Bagdádu a svrhnout Saddámovu diktaturu. Na druhé straně tehdejší prezident George H. Bush uvažoval zcela jinak. Kdyby postupující americká vojska dostala Saddáma do situace, za níž by neměl co ztratit, pak by asi neváhal s nasazením zbraní hromadného ničení. Hrozba svržení Saddámovy diktatury a „pokračování války v Iráku by mohla s velkou pravděpodobností přivodit nasazení iráckých zbraní hromadného ničení proti koalici vedené Spojenými státy“.³⁸

Politici a vojenští činitelé USA zvažovali i rizika spojená s úderem na irácké zbraně hromadného ničení. Jako cíle úderů volili zejména nosiče těchto zbraní, jejichž zničení nemělo žádné dopady ani na životy civilního obyvatelstva, ani na životní prostředí v Iráku. Velmi obezřetně však přistupovali k otázce iráckých chemických a biologických zbraní. Vyhýbali se rizikům úniku toxických látek do ovzduší a následným důsledkům na životech a zdraví iráckého civilního obyvatelstva. Při zpětném hodno-

cení tohoto rozhodování uvedl v prosinci 1998 tehdejší ministr obrany USA, že vždy byla snaha vyhnout se mnoha stovkám mrtvých nevinných lidí.

Velmi vyhrčeně se dodnes diskutuje o tom, proč USA dne 24. března, tedy necelý měsíc po uzavření příměří se Saddámem, jednoznačně prohlásily, že se nebudou vměšovat do vnitřních iráckých sporů za podmínky, že se irácké útoky nedotknou spojeckých jednotek. Přitom se v té době vědělo, jak krutě Saddámova vojska zasahovala proti šiitům na jihu země (zvláště v Basře a jejím okolí) a zejména pak proti Kurdům na severu. Tam byly shazovány „fosforové bomby a na prchající civilní obyvatelstvo byly svrhávány kontejnery se solnými kyselinami“.³⁹ Dnes nevíme, jaké byly tehdejší motivy Bílého domu, ale je mimo jakoukoli pochybnost, že vyhlášení nestrannosti si Saddám vysvětlil jako ponechání volné ruky pro uplatnění krutého ducha arabské pomsty vůči těm, kteří chtěli jeho vojenskou porážkou využít pro boj za svá práva.

Hrozby a rizika spojené s poválečným přístupem k Iráku

Nejnáléhavější rizika souvisela s dalším osudem Iráku. Bylo nutné předejít riziku, že zdrcující vojenská porážka tohoto státu by umocnila vliv nepříznivých činitelů jeho bezpečnosti a vedla by k jeho rozpadu. Takový výsledek by totiž vytvořil bezprostřední politickou hrozbou pro několik sousedních států a potažmo i pro stabilitu celého regionu.

Turecko – zakládající členský stát NATO – by bylo ohroženo v důsledku nevyřešené kurdské otázky. V případě rozpadu Iráku by se třímilionová kurdská menšina v Iráku orientovala na své soukmenovce v sousedním Turecku, kterých je zhruba 12 milionů. Silně by tak ožila myšlenka na vytvoření kurdského státu s větším počtem obyvatel, než tomu je v případě několika evropských států – jako např. Belgie, Nizozemsko, Rakousko, Švédsko, nemluvě o celé řadě demograficky mnohem menších států přímo v arabském světě (Kuvajt, SAR a další). Vytvořením kurdského státu by se ale citelně oslabilo Turecko.

Rozpad Iráku by byl bezprostřední politickou hrozbou i pro sunnitskou Saúdskou Arábii – strategického spojence USA v celém arabském světě a jejich největšího dodavatele ropy a zároveň s tím i největšího odběratele zbraní. Po zániku Iráku by totiž dále na západ pronikl vliv radikálního šiitského hnutí, které se vyprofilovalo jako antimonarchistické a antiamerické. Po rozpadu Iráku by se výrazně posílil vliv Íránu a jeho tehdejší vůdcové by jen těžko odolávali pokušení šířit svůj vliv dále směrem na západ.

Význam operace Pouštní bouře pro posuzování bezpečnostních hrozeb po skončení studené války

Především se ukázalo, že nedlouho po zániku postulované hrozby agrese ze strany SSSR a jeho satelitů vyvstala nová hrozba, a to hrozba regionálních konfliktů vyprovokovaných diktátorskými režimy. Potvrdilo se, že diktátoři typu Saddáma Husajna představují hrozbu pro své sousední státy, regionální status quo a pro ekonomické

zájmy nejvyspělejších států světa. Operace Pouštní bouře sehrála velmi důležitou úlohu z hlediska dalšího vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů v celém světě, zejména pak v rozvojovém světě. Stala se vážným varováním všem diktátorům, kteří by měli pokoušení postupovat podobně jako Saddám a posilovat svůj vliv a svou moc cestou ozbrojené agrese proti sousednímu státu. Její příprava, průběh a výsledek „každému případnému agresorovi ukázaly, že by na sebe bral velká rizika, když by proti němu supervelmoc frontálně nasadila své síly“.⁴⁰

Akce Pouštní bouře se stala významným mezníkem v celém poválečném vývoji mezinárodních bezpečnostních vztahů. Měla několik pozoruhodných pozitivních dopadů:

- reakce na Saddámovu agresi ukázala, že OSN se vymanila z rozpolcenosti, kterou procházela po dobu studené války. Rada bezpečnosti byla schopná se sjednotit nejen na kategorickém odsouzení agrese, ale také na stupňování důsledného nátlaku na agresora,
- tváří v tvář irácké agresi se výrazně urychlil posun americko-sovětských vztahů od konfrontace ke kooperaci,
- začal se vytvářet nový systém spolupráce všech klíčových aktérů mezinárodních bezpečnostních vztahů (USA, SSSR, OSN, státy EHS, Japonsko a další),
- projevila se tendence vzájemného propojení základních prvků globální bezpečnosti a jejich účinné spolupráce, která vytvořila rámec pro budování nového světového řádu,⁴¹
- ukázala se odhodlanost a schopnost nasadit vojenskou sílu k potrestání toho, kdo se dopustil agrese proti malému státu.

* * *

Operace Pouštní bouře byla jak legální i legitimní. Od počátku byla záležitostí mezinárodního společenství v nejširším možném slova smyslu. Na jejích jednotlivých rovinách, jimiž byly diplomatický nátlak, finanční zabezpečení a vojenské uskutečnění, se podílely státy ze čtyř významných civilizačních okruhů – křesťanského, pravoslavného, muslimského a dálnévýchodního. Z mezinárodněpolitického i z vojenského hlediska byla Pouštní bouře nekontroverzní a zcela bezproblémovou akcí. Vytvořila předpoklady pro budování nového mezinárodního uspořádání odpovídajícího nadějším, jež nastoupily po bezkonfliktním ukončení studené války.

2. Operace Spojenecká síla 1999

Historické determinanty

Velmi významnou a neblahou úlohu v procesu násilného rozpadu SFRJ sehrály historické reminiscence, a to zejména ve vztazích mezi Chorvaty a Srby. Byly potenciálem napětí a násilí již od založení Jugoslávie v roce 1918. Zvláště bolestivě se promítly i resentimenty z doby jugoslávské občanské války v letech 1941–1945, již předcházelo vytvoření nezávislého chorvatského státu za pomoci nacistického

Německa v roce 1941, spojené s velkými krutostmi. Historické reminiscence byly o to závažnější, že měly silný civilizačně-náboženský rozměr, a tím dále stupňovaly národnostní nesnášenlivost.

Po Titově smrti se stále vlivnějším činitelem vývoje v SFRJ stávala pravoslavná církev – na počátku 90. let dokonce začala pořádat mše za oběti „ustašovské genocidy“. Výrazně se tak podílela na roztočení spirály národnostní a náboženské nesnášenlivosti mezi pravoslavným Srbskem a katolickým Chorvatskem.

Válka v Chorvatsku (1991–1995)

Násilí nejprve propuklo v *Chorvatsku* – především z důvodu jeho národnostní heterogenity. Na jeho území totiž byly rozsáhlé oblasti se srbskou většinou – Slavonie, Kordun, Banovina a Lika. A právě tam Chorvati začali Srbům vracet příkoří z období mezi válkami i po 2. světové válce – prezident F. Tudjman vytyčil heslo „Chorvatsko Chorvatům“. Narostl význam symbolů - šachovnice, odstraňování Srbů ze státní správy a z policie, ale i zavedení latinské abecedy v úředním styku a katolicismu jako oficiálního náboženství i v oblastech, kde většinu tvořili Srbové píšící cyrilikou a vyznávající pravoslaví. V květnu 1991 přerostly občasné ozbrojené srážky ve válku, v níž obě strany postupovaly velmi tvrdě.

Srbové, aktivně podporováni bělehradským nacionalistou Miloševićem, ve „svých“ oblastech uskutečnili etnické čistky – vyhnali z nich na 80 000 Chorvatů. Na území zahrnujícím jednu třetinu Chorvatska vytvořili nový útvar a nazvali jej Republika Srbská Krajina. Srbský vliv se však oslabil v důsledku toho, že v květnu 1992 vypukla válka také v Bosně a Hercegovině. Po předchozím několikaletém intenzivním vyzbrojování a výcviku uskutečnila chorvatská armáda v roce 1995 operace Blesk a Bouře, které skončily vyhnáním Srbů – bilance se liší od 200 000 do 360 000.⁴² Srbská většina tak zůstala pouze ve východní Slavonii, kde však je od roku 1997 byla vystavena latentním a tzv. tichým etnickým čistkám.

Válka v Bosně a Hercegovině (1992–1995)

V tomto konfliktu se střetly tři civilizace – katolická, pravoslavná a islámská. Bosenští Srbové vyhlásili, stejně jako v Chorvatsku, vytvoření vlastního politického útvaru pod názvem Republika Srbská. V květnu 1992 Srbové obklíčili hlavní město Sarajevo. Poté následovaly sankce vyjádřené v rezoluci RB OSN č. 757. Srbové na počátku této války ovládali až 70 % území Bosny a Hercegoviny (BaH) a vytrvale útočili na muslimské enklávy Goražde, Žepa a Srebrenica. Ještě v roce 1992 vznikl na území BaH další útvar – Chorvatská republika Herceg - Bosna a na jaře 1993 probíhaly tvrdé boje mezi Chorvaty a Muslimy. Samuel Huntington při hodnocení tohoto konfliktu připomněl také neblahý vliv islámského fundamentalismu v pojetí prvního prezidenta Izetbegoviče. Největších krutostí se však dopustili bosenští Srbové – v červenci 1995, tedy v době, kdy už neměli podporu Bělehradu,⁴³ v Srebrenici brutálně povraždili okolo osmi tisíc lidí.

Válka v BaH znamenala smrt pro asi 200 000 lidí, dva miliony lidí musely zemi opustit. Skončila v prosinci 1995, když v Paříži byla podepsána Dohoda o skončení války a nastolení míru, která byly dojednány v Daytonu (USA) na základě výrazné angažovanosti americké diplomacie a prezidenta B. Clintona. Poté byly na území BaH rozmístěny tzv. Implementační síly NATO (IFOR), po nichž následovala mise SFOR (Stabilizační síly).

Vyhrocování národnostních bezpečnostních dilemat

Přední teoretici kodaňské školy bezpečnostních studií posuzovali jugoslávskou tragédií na základě bezpečnostního dilematu. B. Buzan⁴⁴ a B. Kosen⁴⁵ dospěli k závěru, že při rozpadu SFRJ se vytvořil nový zdroj bezpečnostních hrozeb, a to *národnostní bezpečnostní dilemata*. Princip těchto dilemat funguje tak, že jedno společenství upevní svou náboženskou, kulturní a národní identitu takovým způsobem, že u druhého společenství vyvolá pocit, že se oslabila jeho náboženská, kulturní a národní identita. Obě společenství si začnou navzájem přisuzovat zlé úmysly a začnou se připravovat na nejhorsší možný scénář. P. Roe došel k závěru, že právě v důsledku „chorvatizace“ v oblasti Krajiny a reakce Srbů, kteří se domáhali autonomie, začal na území bývalé Jugoslávie spirálovitý proces.⁴⁶ Chorvati považovali Srby za hrozbu pro homogenitu a stabilitu své země. Srbové zase vnímali „chorvatizaci“ jako přímou a záměrnou hrozbu pro svůj další život na území Chorvatska. Z pocitu vzájemného ohrožení se tak vygenerovala neodvratná hrozba násilného střetu dvou rozdílných etnik.

Stejný mechanismus fungoval i v *Bosně a Hercegovině*. Chorvaté vyčistili svoji část – vyhnali z ní Srby a muslimy, muslimové zase vyhnali Srby a Chorvaty ze Sarajeva a Srbové vyhnali Chorvaty a muslimy z oblasti nazývané Republika Srbská. Národy bývalé Jugoslávie se natolik považovaly navzájem za hrozbu, že se vzájemně vyháněly ze svých území, a tak se všechny republiky bývalé jugoslávské federace staly „etnicky čistšími“.⁴⁷ Nepodařilo se odvrátit hrozbu důsledků spirálovitého procesu. Ta nejtěživěji dolehla na civilní obyvatelstvo – údaje UNHCR uvádějí, že za osm let bojů bylo v celém postjugoslávském prostoru zabito 200 000 lidí a 3 miliony lidí byly nuceny opustit své domovy.⁴⁸

Stanoviska NATO a Evropské unie

NATO se k jugoslávské krizi vyjádřilo velmi jasně již na vzpomínané římské schůzce na nejvyšší úrovni. Závěrečné vyhlášení šéfů států a vlád k situaci v Jugoslávii vyjádřilo „hluboké znepokojení nad krizí, která zasáhla Jugoslávii, neboť tato krize představuje vážnou hrozbu pro stabilitu celého regionu“. Tváří v tvář hrozbě další eskalace násilí nedokázala svou roli splnit EU – především proto, že její členské státy byly názorově rozděleny. Jejich nejednotnost pramenila ze skutečnosti, že „Německo bylo nejvíce nakloněno nezávislosti a mezinárodnímu uznání Chorvatska a Slovinska, a to na základě spřízněnosti těchto zemí s germánským světem a vlivu

chorvatských emigrantů v Německu. Příznivé stanovisko zaujímala rovněž Itálie, ale byla mnohem opatrnější. Naopak Francie se z historických důvodů a z obavy před nárůstem německého vlivu přikláněla k zachování určité jugoslávské jednoty a byla náklonnější vůči Srbům. Váhavé stanovisko k uznání dvou nezávislých republik zaujímalo Španělsko pod vlivem separatistických tendencí Basků a Katalánců a stejně tak Velká Británie, která měla starosti s Ulsterem. Řecko podporovalo Srby ve jménu pravoslaví a v důsledku nepřátelského postoje k bývalé jugoslávské Makedonii.⁴⁹

Bezpečnostní hrozby a rizika kosovského konfliktu

Proces eskalace hrozeb a násilí provázející rozpad SFRJ vyvrcholil v Kosovu. Pro kosovské Albánce se přímou a záměrnou hrozbou politického charakteru stal srbský církevně-politický tandem, tedy spojení srbské pravoslavné církve a Miloševićova nacionalistického režimu, které fungovalo až do roku 1994.

Úloha mezinárodních organizací

Zlomovou událostí se stal únor 1998, kdy vypukla vzpoura v oblasti Drenica a mezi předáky UCK se začalo hovořit o Velké Albánii. Následovaly represe ze strany Srbů a po nich kosovská tragédie svým rozměrem přerostla hranice Jugoslávie a stala se mezinárodní záležitostí. Rezoluce 1199 RB OSN z 23. 9. 1998 odsoudila počínání srbských vojenských a zejména paramilitárních sil v Kosovu a výslovně použila výraz, že situace v Kosovu se stala hrozbou pro mezinárodní mír a pro bezpečnost v oblasti. Kontaktní skupina se po masakru v Racaku shodla na díkci základních principů, které musí JSR splnit. OBSE zřídila svou ověřovací misi a její Stálá rada na svém jednání 11. 3. 1999 schválila deklaraci, že kosovskou krizi již nelze posuzovat jako čistě vnitrostátní záležitost Jugoslávie. OBSE a NATO spolupracovaly v rámci Koordinačního a ověřovacího střediska pro Kosovo. Vyvíjely společný tlak na M. Miloševiče, aby plnil své sliby a aby zastavil represe.

V očích mezinárodních organizací se hlavními viníky procesu vyhrocování hrozeb a stupňování násilí stali Srbové. Proto již v září 1992 bylo Srbsko vyloučeno z Organizace spojených národů. NATO, OBSE a Kontaktní skupina stále důrazněji Miloševičovi vytýkaly, že neplnil dané sliby a že pokračoval v politice násilí. Přikláněly se k tomu, aby se tvářil v tváří hrozbě představované Miloševičovým režimem a v zájmu zabránění dalším masakrům upřednostnilo humanitární právo před mezinárodním právem veřejným, tedy před suverenitou státu a respektováním jeho hranic.

Zlomovou událostí při angažovanosti mezinárodních organizací byl neúspěch jednání v Rambouillet a v pařížské rue Kléber. USA jakožto dominantní mezinárodní činitel se stejně jako předtím v Chorvatsku jednostranně postavily na stranu jednoho z účastníků konfliktu a toho pak jednoznačně podporovaly – v listopadu 1998 až lednu 1999 se celkem šestkrát setkaly s UCK.⁵⁰ Svůj přístup nezměnily ani potom, co po příměří, které na podzim dojednal R. Holbrooke, UCK obsadila pozice, jež předtím opustili Srbové.

Hlavní rysy akce Spojenecká síla

Operace proběhla ve dnech 24. března až 10. června 1999. Byla zahájena s cílem aktivně zasáhnout proti hrozbě etnických čistek na území Kosova a proti hrozbě dalšího stupňování této obrovské humanitární katastrofy. Šlo o přímou, záměrnou hrozbu, které bylo vystaveno albánské etnikum Kosova. Operace nebyla naplánována jako přímé střetnutí s protivníkem tam, kde byl nejsilnější. Nezačala pozemním bojem, který by byl přímým soubojem se srbskými silami tam, kde by se mohly soustředit k manévřům a kde by mohly využívat větší znalosti prostředí. Stejně jako v roce 1991 se i v roce 1999 zvolila *mohutná letecká ofenzíva*. Původní počet 300 letadel NATO v závěru bombardování stoupl na 912, v jejichž prospěch manévrovalo 35 plavidel NATO. Vzdušné síly NATO uskutečnily celkem 37 465 vzletů, z toho 14 006 útočných. Spoléhaly přitom (podobně jako v roce 1991) na letouny B-52, F-117 a B-2. Pokud jde o nově použité zbraně, byly to zejména grafitové bomby, řízené bomby JDAM (Joint Direct Attack Munition) a klamné cíle ALE-50 k oslepení nepřátelských radarů. Odlišnost ve srovnání s předchozími operacemi tohoto druhu spočívala v převaze podpurných letů nad útočnými.⁵¹

NATO během této operace *zničilo řadu vojenských cílů* – zejména pak 90 jugoslávských letadel, z toho šest za letu, narušilo systém protivzdušné obrany (zničení mnoha radarů a protiletadlových řízených střel) a dělostřelectva. V rámci návaznosti na základní rysy operace Pouštní bouře se při operaci Spojenecká síla stalo novým prvkem využívání UCK jako nástrahy pro srbské pozemní síly na území Kosova. Jakmile se tyto síly soustředily k úderu, byly ze vzduchu bombardovány.⁵² V důsledku toho se pak musely ve dne skrývat a útočit mohly jenom v noci. To je nutilo k většímu rozptýlení, namísto ve větších uskupeních musely manévrovat odděleně, čímž se zvýšila jejich zranitelnost ze strany UCK. V řadách srbských vojsk v Kosovu narůstala rezignace a dezerce. Srbské ozbrojené síly se nakonec „z dobře vycvičených a vyzbrojených, účinných jednotek staly izolovanými a neustále oslabovanými silami“.⁵³

V neposlední řadě je třeba zmínit ještě jednu významnou hrozbu spojenou s operací Spojenecká síla. Byla to *hrozba uprchlických vln*, kterou generovala činnost srbských vojenských a paramilitárních sil v Kosovu. Podstatu této hrozby velmi výstižně vysvětlil K. H. Kamp, vedoucí oddělení pro zahraniční a bezpečnostní politiku Nadace Konráda Adenauera. Ten napsal, že „konflikt se dotkl základních zájmů evropských spojenců a v první řadě pak Německa, neboť každé zhoršení situace na Balkáně znovu nastolovalo otázku uprchlíků. Stalo se smutnou ironií osudu, že letecké údery NATO vedly k ještě většímu surovostem Srbů v Kosovu a tím zahájily novou, netušeně velkou vlnu uprchlíků.“⁵⁴

Rizika spojená s operací Spojenecká síla

NATO „mohlo tváří v tvář mimořádné humanitární situaci volit mezi nečinností anebo jednat bez výslovné podpory Rady bezpečnosti OSN. Po mnoha debatách se spojenci rozhodli pro druhou možnost a svoje rozhodnutí zdůvodnili naléhavostí

situace.⁵⁵ Pod vlivem předchozích neblahých zkušeností a tváří v tvář vyhocení kosovské krize převládl v NATO názor, že „nečinnost ve vztahu k vážné situaci v Kosovu by podkopala jeho politiku, věrohodnost západních institucí a transatlantického vztahu“.⁵⁶ NATO na sebe nevezalo riziko nečinnosti, které by znamenalo kapitulaci před hrozbou vyhnání albánského etnika z Kosova a mezinárodní diskreditaci v důsledku vlastní pasivity.

Děni v Kosovu nepředstavovalo přímé ohrožení národních zájmů žádného z členských států NATO, a tak političtí činitelé NATO nemohli počítat s příliš velkou podporou veřejného mínění. Proto nemohli podstoupit riziko velkých ztrát na životech vlastních vojáků. To je nutilo ke strategii bombardování z velkých výšek. Vojenská strategie se tak do značné míry stala rukojmím strategie politické a nemohla naplnit základní cíl – poskytnout přímou, bezprostřední a okamžitou ochranu kosovským Albáncům. Tohoto rizika se NATO zhostilo velice úspěšně – byl sestřelen pouze jeden americký pilot, ale toho se podařilo zachránit.

NATO na sebe vzalo *riziko spojené se zničením civilních cílů*. Šlo zejména o televizní a rozhlasové stanice, jež se mohou stát jedním z nástrojů vojenské mašinerie. Dále se jednalo o elektrárny, které jsou zdrojem energie nejen pro obyvatelstvo, ale i pro armádu. Šlo také o rafinérie, na něž jsou odkázáni nejen řadoví občané, ale především bojující jednotky. Dále bylo zničeno několik mostů – i ty mohou být využity pro přesun ozbrojených sil. Výsledkem podstoupení těchto rizik se stala spoušť, se kterou se civilní obyvatelstvo bude vyrovnávat 10 nebo i více let, tedy i potom, co se dokázalo zbavit režimu, který jej do současných nesnází přivedl. Nakonec ale NATO dokázalo toto riziko ustát, škody způsobené na civilní infrastruktuře nevedly k dlouhodobému snížení jeho mezinárodněpolitické prestiže a vlivu.

Další podstoupené riziko při operaci Spojenecká síla souviselo s *nedodržením ženevských konvencí z 12. 8. 1949*, zejména pak článku č. 48, který válčící strany zavazuje k tomu, aby rozlišovaly mezi civilním obyvatelstvem a vojáky a stejně tak i mezi zařízeními civilního a vojenského charakteru. Porušen byl i článek 14 Protokolu z roku 1977, který zakazuje útoky proti objektům nezbytným pro přežití civilního obyvatelstva. Tím NATO podstoupilo riziko, že bude vystaveno silné mezinárodní kritice. A ta skutečně přišla a nebyla malá.

NATO také podstoupilo jedno riziko čistě vojenského charakteru. V první fázi operace Spojenecká síla NATO totiž naplnila svůj záměr ničit a izolovat jednotky VJ (Jugoslávská armáda) a MUP (vojenská milice) v Kosovu, ale nepodařilo se mu naplnit druhý základní cíl, jímž bylo „zabránit těmto jednotkám v pokračování agrese a případně v její intenzifikaci“.⁵⁷ Jestliže do zahájení operace Spojenecká síla bylo v Kosovu zhruba 2500 zabitých, pak během bombardování jejich počet vzrostl na 10 000. V případě násilně vyhnaných se jednalo o vzestup z 230 000 na 860 000. V tomto směru tedy lze hovořit o neúspěchu NATO.

Úspěchy operace Spojenecká síla

Negativní dopad výše zmiňovaných podstoupených rizik byl výrazně převážen řadou nesporných úspěchů operace Spojenecká síla, a to především v humanitární oblasti. Vzájemná spolupráce mezi NATO a Úřadem vysokého zmocněnce pro uprchlíky (UNHCR) se během následné operace Spojenecký přístav zaměřila na pět hlavních úkolů, jejichž naplňováním se zabýval Hlavní koordinační orgán NATO – EADRCC.⁵⁸ Po splnění prvního z nich – zavedení leteckého mostu – se více než 60 000 uprchlíků dostalo do 19 zemí Aliance. NATO vybudováním dočasného útočiště pro 110 000 albánských uprchlíků z Kosova na území Makedonie poskytlo dočasné domovy pro 95 % všeho vyhnaného obyvatelstva z Kosova.⁵⁹

Rozporuplnost při hodnocení operace Spojenecká síla vyplývá především z toho, že „nebyla tradičním vojenským konfliktem, nedošlo při ní k přímému vojenskému střetu velkého množství ozbrojených sil“.⁶⁰ Nebyla nikdy nazývána válkou, a tak ani nebyla oslavována jako vítězství. „Dosáhlo se politických cílů, ale z vojenského hlediska nebyla operace hodnocena jako úspěch, neboť v jejím průběhu se měnily i její cíle.“⁶¹

Kontroverzní bilance

Operace Spojenecká síla se v řadě směrů výrazně odlišovala od operace Pouštní bouře 1991. Odlišnosti se projeví ve dvou významných rovinách: bezpečnostně-politické a vojenské.

Problémy v bezpečnostně-politické rovině

Pokud jde o bezpečnostně-politický rámec operace, střetly se v samotném NATO dva rozdílné přístupy, stoupenci a odpůrci vojenské intervence.

Argumenty stoupců zásahu

Stoupenci zásahu argumentovali především morálními a politickými faktory. Javier Solana poukazoval na nutnost zabránit dalšímu utrpení kosovských Albánců a předejít humanitární katastrofě vrcholící mimo území NATO.⁶² Zároveň s tím kladl důraz na povinnost NATO zhodnotit se nárůstem zodpovědnosti, který vyplynul ze skončení studené války. Podobně argumentoval i tehdejší italský ministr zahraničí Lamberto Dini – také on přikládal rozhodující význam ochraně lidských práv.⁶³

Argumenty kritiků

Výhrady kritiků v USA a v západní Evropě se soustředily na tři klíčové charakteristiky operace. Henry Kissinger⁶⁴ zdůraznil, že NATO se tímto zásahem odklonilo od svého základního poslání, kterým je obrana vlastního území. Michael Mandelbaum napsal,⁶⁵ že tato intervence byla důsledkem hrubé politické chyby při vyhodnocování situace. Navíc oba výše citovaní autoři shodně poukázali, že samotná koncepce humanitární intervence byla v rozporu s obranným posláním NATO.

Vážné byly i výhrady k utrpení bezbranného civilního obyvatelstva. Předseda Mezinárodního výboru Červeného kříže C. Sommaruga upozornil na riziko roz-

dělování obětí na dobré a špatné. Francouzský sociolog P. Hassner vyjádřil varování před „barbarizací měšťáka“, která plyne ze snahy vyloučit lidské oběti na vlastní straně a zároveň s tím způsobovat velké ztráty nepřátelskému civilnímu obyvatelstvu.⁶⁶ Na další znepokojivé riziko spojené s operací typu Spojenecká síla upozornil H. Kissinger, když se zeptal, o jaký druh humanismu se vlastně jedná, když jedna strana odmítá vojenské ztráty na své straně a zároveň s tím na desetiletí dopředu devastuje civilní hospodářství svého protivníka.⁶⁷ Často byla kladena otázka, jak dlouho lze uplatňovat strategii „bomb today, kill tomorrow“, tedy nejprve bombardování a potom embargo, když již dnes zprávy UNICEF upozorňují, že např. v Iráku se v důsledku této strategie za posledních 10 let zdvojnásobila dětská úmrtnost.⁶⁸ Dále se kladla otázka, jak ještě dlouho bude NATO „trestáním nevinných vyjadřovat své pobouření nad provinilci“.⁶⁹

Problémy ve vojenské rovině

Klady vojenského zásahu

Celá operace Spojenecká síla se stala velkou manifestací vojenských schopností NATO a zejména pak USA. Poprvé v ní byly nasazeny bezpilotní letouny (Unmanned Aerial Vehicle – UAV) s elektrooptickými kamerami, infra červenými systémy a syntetizátory situace na válčišti. Díky těmto novým systémům bylo možné sledovat situaci na válčišti v reálném čase, a to za nepříznivých klimatických podmínek. Poprvé byl plně rozvinut i systém sledování a vyhodnocování cílů pro vzdušné údery (Joint Surveillance and Target Acquisition System-JSTAR). NATO dále pokročilo i při využívání systémů INS (inertial navigation systém) a GPS (Global positioning systém). Ke kladům operace se počítalo také to, že zasahující alianční jednotky ztratily pouze dva letouny.

Negativní rysy vojenské bilance

Ukázalo se, že během necelého desetiletí se dále zvýraznil rozdíl ve vojenské síle mezi USA a jejich evropskými spojenci. Již první hodnocení⁷⁰ připomněla zaostávání evropských spojenců v oblasti přesně naváděné munice (Joint Direct Attack Munition), příliš nízký počet dopravních a bezpilotních letounů, řízených střel odpalovaných z ponorek, nedostatečný počet profesionálních vojáků, problémy v činnosti speciálních sil, vážné obtíže při komunikaci většiny evropských vojáků (s výjimkou Britů) s jejich americkými spolubojovníky.

* * *

I když mezi operacemi Pouštní bouře a Spojenecká síla uplynulo pouze necelé desetiletí, v jejich celkové bilanci se projeví výrazné rozdíly. Druhá z těchto operací už nebyla záležitostí mezinárodního společenství v nejširším možném slova smyslu. Ve srovnání s rokem 1991 bylo toto společenství citelně zúžené, chyběli v něm dva stálí členové RB OSN. Operace Spojenecká síla tak neměla mandát Rady bezpečnosti OSN, vyvolala celou řadu protestů a vážných výhrad ve světě a dokonce i uvnitř NATO.

Pět let po zásahu NATO v bývalé Jugoslávii začali dva přední američtí odborníci na tuto problematiku, profesori Robert Tucker a David Henrikson, dokonce pochybovat i o legitimnosti akce Spojenecká síla. Připomněli, že v roce 1999 byla akce zdůvodňována počtem 100 000 albánských obětí srbských etnických čistek, ale haagský tribunál nakonec S. Miloševiče obvinil z odpovědnosti za smrt „stovek kosovských Albánců“. Zároveň s tím připouštějí, že UCK a její činnost byla „hrozbou pro územní celistvost“ a že „kosovská intervence nebyla ani tolik prevencí genocidy jako spíše vnější podporou etnických skupin, které usilovaly o teritoriální rozklad jednoho existujícího státu“.⁷¹

Bilance operace Spojenecká síla je tedy i v samotných USA nejednoznačná, stále ještě není uzavřená a s přibývajícím časovým odstupem sílí pochybnosti a výhrady.

3. Válka v Afghánistánu 2001 – operace Trvalá svoboda

Třetí velká válka USA, kterou vedly v postkonfrontačním období, vypukla dva roky po vzdušné válce proti srbsko-černohorské Jugoslávii. Jejím spouštěčem se staly teroristické útoky dne 11. 9. 2001, které od samého základu změnily nejen chování USA, ale podstatu mezinárodních bezpečnostních vztahů na globální úrovni.

Regionální geopolitická determinanta – zneužití státu jako základny i jako rukojmí

Hlavní aktéři ozbrojeného konfliktu

Agresivním aktérem první války 21. století se stala organizace al-Kajdá představující síť globálního terorismu. Afghánistán se stal útočištěm, základnou a také rukojmím pro teroristickou síť globálních rozměrů. Hlavními aktéry tohoto zneužití byli pohlaváři Tálibánu, organizace vytvořené za vydatné pomoci pákistánské rozvědky ještě v době bojů proti sovětské okupaci. Tálibán se stal obávaným příkladem rezidua studené války, které po skončení bipolární konfrontace pokračovalo samostatným životem.⁷² Al-Kajdá svými penězi a zbraněmi pomohla Tálibánu k tomu, aby ovládl celé území státu, včetně tras obrovských obchodů s omamnými látkami. Bin Ládín zato získal rozsáhlou základnu pro svou válku proti Západu a díky tomu pak „svoji organizaci al-Kajdá přeměnil v téměř virtuální stát“.⁷³

Napadeným aktérem byly USA, na jejichž stranu se vzápětí postavili nejen všichni jejich spojenci, ale drtivá většina zemí světa, včetně Ruska, Číny a všech klíčových mezinárodních organizací. Administrativa USA se ocitla ve velmi složité situaci – nemohla neodpovědět, ale hledání vhodné formy odpovědi bylo bezprecedentní, a proto velmi těžké. Teroristé zasáhli americkou společnost v nejcitlivějších a nejzranitelnějších bodech, a přitom zcela obešli nejsilnější prvky obrany. Napadeného, který se 40 let připravoval na přímou válku proti předem danému nepříteli, tak zaskočil nepřítel bez jasných obrysů, který není nikde, a zároveň je všude. Obrazně řečeno

– namísto boje proti medvědovi šlo o boj proti medúze. Odpověď však byla nezbytná, neboť globální terorismus se stal nejvážnější a nejnaléhavější bezpečnostní hrozbou celosvětového rozměru.

Varianty vojenského úderu na Afghánistán

Při vojenském zásahu proti al-Kajdá bylo možno volit mezi třemi základními variantami. Letecká kampaň by bývala vyžadovala maximální přesnost zásahů a vyvážení se omylů, jaké se staly v Jugoslávii v roce 1999. Nasazení větší jednotky, jakou je např. 18. vzdušně výsadkový sbor ve Fort Bragg sestávající ze čtyř elitních divizí výborně vycvičených vojáků, by bylo opakováním chyby SSSR z 80. let. Tajné operace speciálních komand v rámci tzv. covert actions organizovaných CIA jsou spojeny s rizikem, že ti, po kterých se jde, znají terén a možnosti jeho využití mnohem lépe než ti, kteří tam přicházejí poprvé.

Jako neúčinnější se ukázala *kombinace leteckých úderů s akcemi speciálních sil a na ně navazující činnost Severní aliance* jakožto vnitřní ozbrojené opoziční síly. Stejně jako při operaci Spojenecká síla tedy USA nenasadily pozemní vojsko, znovu se spolehly na „chirurgické údery“ ze vzduchu a opětovně na sebe vzaly i riziko vedlejších škod. Severní aliance, podobně jako před dvěma lety UCK, plnila v boji proti rozptýlenému nepříteli bez jasných obrysů úlohu „proxies“ – zajišťovala nevděčné a nebezpečné úkoly přímo na zemi.⁷⁴ Útoky ze vzduchu ochromily vojenské struktury al-Kajdá a Tálibánu, zejména pak 55. brigády, která bránila Kábul a byla považována za jakousi zesílenou Cizineckou legii islámských extremistů. V návaznosti na to mohla speciální komanda zjistit úkryty vůdců al-Kajdá a postupně vytvořit podmínky k jejich zahánění do omezeného prostoru, k jejich obklíčení a zničení.

Problémy plynoucí z odlehlosti afghánského válčiště

Při nasazování letecké techniky v rámci operace Trvalá svoboda se hovořilo o tzv. tyranii vzdálenosti dané velkou odlehlostí afghánského bojiště od amerických leteckých základen. Proto se při vyhodnocování přínosu jednotlivých typů letounů počítaly náklady na jednu hodinu jejich letu ve vztahu k jejich schopnosti nést laserem naváděnou municí JDAM (Joint Direct Attack Munitions).⁷⁵ Nejhorších výsledků dosáhl letoun F-16, který může nést maximálně dvě bomby JDAM na největší možnou vzdálenost 900 km, takže náklad na jednu z nich činí 12 760 USD, zatímco jako nejehospodárnější se ukázal bombardér B-1, který je schopný nést celkem 24 JDAM, takže cena jedné pak klesla na 3690 USD. Velmi dobře obstál také „starý dobrý“ bombardér B-52 (v používání US Air Force jsou od počátku 60. let) – udržel se na hodnotě těsně přes 5000 USD (109). Navíc shodil celkem 70 % veškeré munice, přestože na něj připadlo pouze 10 % celkových vzletů během operace. Nasazováním úsporných letounů se snížila rizika nákladnosti operace Trvalá svoboda.

Podobným překvapením byly i staré tanky T-55, které Rusko dodalo cestou amerického úvěru bojovníkům Severní aliance. Naproti tomu supermoderní letouny

F-117 se z tohoto pohledu ukázaly jako desetkrát nákladnější než B-1, a tak vůbec nebyly nasazeny. Velkým rozdílem oproti operaci Pouštní bouře byl prudký nárůst použití přesně naváděné munice – z 10 % na 90 %.⁷⁶ Armáda USA se tedy důsledně snažila vyhnout dvěma hlavními rizikům – riziku nepřesných leteckých úderů a riziku nákladnosti vzdušných operací. Nasazením přesně naváděné munice se výrazně snížila rizika ztrát na životech civilního obyvatelstva a škod na civilní infrastruktuře nezbytné pro život Afghánistánu po skončení války.

Přínos operace Trvalá svoboda

Hlavním přínosem této operace se stalo skoncování se stavem, za kterého síť mezinárodních teroristů ovládla jeden stát a přeměnila jej ve své rukojmí i ve svou základnu, kterou pak zneužívala pro nepřímou a mimořádně nebezpečnou strategii. Afghánistán jako stát přestal být hrozbou, v důsledku toho se výrazně snížila nebezpečnost mezinárodního terorismu, i když hrozba globálního terorismu jako taková ani zdaleka nezanikla.

Operace Trvalá svoboda se stala přínosem i pro vojenství. Ukázala, jaké způsoby vedení ozbrojeného konfliktu by se mohly ve větším či menším rozměru znovu použít, ale pouze v případě boje nad územím státu, který by se mohl stát základnou pro síť globálních teroristů. Tyto způsoby by byly použitelné především v zemi, jež by se vyznačovala následujícími hlavními rysy: rozlehlé území s nízkou lidnatostí, zastaralá výzbroj protivzdušné obrany (s účinností omezenou na velmi krátký a krátký dosah), daný stát poskytl útočiště mezinárodní teroristické organizaci a nastolil diktaturu extremistů, jejíž nařízení a zákazy generují sílí vnitřní opozici, která se pak může stát účinným spojencem i ve vojenské oblasti.

Hlavní rysy operace Trvalá svoboda jsou však typické především pro tento konkrétní typ ozbrojeného konfliktu, nelze z nich vyvozovat, že se v plném rozsahu uplatní ve všech dalších typech válek na počátku 21. století. Nadále platí všeobecně známá zkušenost, že každá válka může být jiná a přinášet stále nová a nová překvapení. Vždy bude záležet na konkrétních podmínkách příštího možného válčiště. V nejbližším a střednědobém výhledu by těmto rysům mohly odpovídat Irák, Súdán, Somálsko. Pokud jde o Irák, Richard Perle⁷⁷ již na počátku ledna 2002 vyzval administrativu, aby udeřila dříve, než bude pozdě, a tím naplnila svoji strategii jednat s ochránci teroristů stejně jako s teroristy samotnými.

Uznání úspěchu, ale také výhrady a pochyby o budoucnosti

V prvních týdnech mnozí hovořili o nemožnosti dosáhnout vítězství, varovali před bouřlivými reakcemi „arabské ulice“ a před tím, že arabský svět nikdy nebude tolerovat bombardování během ramadánu. V samotných USA se zvláště naléhavě vyjádřila skupina více než 100 nositelů Nobelovy ceny,⁷⁸ kteří spatřují nejzávažnější problém současnosti v tom, že v rovníkových oblastech žijí stamiliony lidí v nesnesitelných podmínkách, zatímco bohaté země Severu jednostranně upevňují svoji bez-

pečnost a militarizují svět. Odsuzují, že bohaté země se snaží „ještě více zbohatnout tím, že prodávají zbraně chudým“.79 Zdůrazňují, že jejich idealismus je ve skutečnosti nejvyšší formou realismu. V podobném směru se nesou i závěry dvou významných akademiků z oblasti mezinárodních vztahů. Podle nich „ani vítězství v Afghánistánu neochrání Ameriku před teroristy, pokud se USA znovu spřáhnou s autoritářskými režimy, které zrazují svůj vlastní lid“.80 USA naopak potřebují novou politiku, která by se zakládala na „spolupráci se světem, a ne na jeho ovládání prostřednictvím dolarů, diplomacie řízených střel a tajných vojenských akcí“.

Vedoucí činitelé neziskové organizace Financial Services Volunteer Corps připomněli, že vojenským vítězstvím v Afghánistánu se nevyřešily ekonomické problémy rozvojového a především pak islámského světa, nevymýtily se tamní ekonomické kořeny bídy, nenávisti a extremismu. Dlouhodobým řešením podle nich může být pouze zlepšení kvality života milionů lidských existencí na Blízkém východe a ve střední a jižní Asii.⁸¹ Varování vyjádřila také Flora Lewis – obává se, že po impozantním vítězství ve válce proti Tálibánu a al-Kajdá by se v USA mohly vrátit a dokonce zesílit sklony k unilateralismu spojené s přesvědčením, že „USA se nemusejí podřizovat stejným mezinárodním normám a omezením jako ostatní státy“.82

* * *

V některých základních ohledech lze tuto akci srovnávat s operací Pouštní bouře (1991). Z hlediska mezinárodněpolitického bylo důležité, že akce měla jasný mandát RB OSN, byla tedy legální. Byla také naprosto legitimní, protože měla jasný a zcela nezpochybnitelný důvod, kterým byla přeměna Afghánistánu v základnu i rukojmí teroristické sítě al-Kajdá. Přišla v době, kdy celý svět vyjadřoval sympatie k USA a kdy jejich evropští spojenci dokonce nabízeli svoji pomoc.

Příznivé byly i vojenské souvislosti. Na rozdíl od Jugoslávie byla v Afghánistánu mnohem slabší protivzdušná obrana, a tak nebylo nutné bombardovat z velkých výšek. Díky tomu se výrazně snížilo riziko nepřesných úderů a nežádoucích ztrát na civilních objektech. Hlavní pozornost se mohla zaměřit na ničení cílů vojenského charakteru.

Celkově je tedy možné shrnout, že v případě operace Trvalá svoboda šlo o válku naprosto nekontroverzní a bezproblémovou.

4. Vojenské odstranění režimu Saddáma Husajna v Iráku – operace Irácká svoboda

Tzv. druhá irácká válka byla další etapou ve složitém vývoji vztahů mezi USA a Irákem pod nadvládou krutovládce Saddáma Husajna. Byla také výsledkem toho, co se mezi těmito dvěma zeměmi stalo během dvanáctiletého období po skončení operace Pouštní bouře. Po etapě zadržování, která byla typická pro osmileté období prezidenta Billa Clintona, přišla administrativa G. W. Bushe, která se stále více orientovala na vojenské řešení.

Etapa zadržování v přístupu USA k Iráku

Po osvobození Kuvajtu následovala etapa zadržování – containment. Ta je spojena se zbytkem mandátu prezidenta G. H. Bushe a především pak s oběma mandáty prezidenta B. Clintona. Saddámovi bylo dovoleno přežít u moci, ale šlo o přežívání pod silicím mezinárodněpolitickým tlakem, jehož základem byla rezoluce RB OSN č. 687, která se zaměřila se zaměřila hlavně na irácké ZHN. Tato etapa měla několik základních vnějších determinant, které můžeme při určitém stupni zjednodušení rozdělit do dvou základních oblastí – mezinárodněpolitické a vojensko-politické. Do první oblasti se zařadily především války na civilizačních zlomech, jež proběhly v první polovině 90. let, přičemž řada z nich pokračovala i dále. Do druhé oblasti se sdružily všechny projevy zásadních změn ve vojenství po skončení studené války.

Koncepce Preventivní obrany

Na samém konci 90. let, tedy ještě v závěru druhého mandátu prezidenta B. Clintona, byla v USA rozpracována koncepce preventivní obrany – ta již odrážela zkušenosti z vojenských zásahů v desetiletí po skončení studené války a další zvýraznění náskoku, který USA před celým světem získaly v oblasti vojenství. Za rozhodující činitele obrany USA označila „takové vojenské síly, které budou schopny odstrašovat každého regionálního agresora, a v případě, že by selhalo odstrašování, budou schopny dosáhnout rychlého a rozhodujícího vítězství při co nejnižších možných ztrátách“.⁸³ Nesporně kladným prvkem této koncepce bylo zdůraznění, že cílem USA je „ovlivňovat zbytek světa, ne jej k něčemu nutit (influencing, not compelling)“.⁸⁴

Stupňovaný tlak amerických neokonzervativců

Na mír, který předcházel druhé americké válce v Iráku, měl již od 2. poloviny druhého mandátu prezidenta B. Clintona v USA určující vliv soustavně sílící tlak těch politiků, jejichž myšlení se zakládalo na několika základních axiomech. V prvé řadě usilovali o překonání těžkého vietnamského syndromu a byli posedlí myšlenkou na jeho definitivní překonání cestou upevnění síly USA a jejich vlivu na světovou politiku.⁸⁵ Zároveň s tím měli kritický vztah k odkazu R. Nixona, G. Forda a H. Kissingera, kteří prosazovali politiku uvolnění, o to více se vraceli k odkazu Ronalda Reagana, z něhož si učinili ikonického prezidenta. A konečně v přístupu k Iráku zpochybňovali politiku zadržování a stále častěji vznášeli otázku vojenského svržení Saddámova režimu. Prvním zřetelným vyjádřením tohoto záměru se stalo interview, jež v lednu 1996 poskytl Richard Cheney, v té době již bývalý ministr obrany v administrativě George Bushe staršího. Ten jako první rozsáhle hovořil o kladech i záporech vojenského svržení Saddámova režimu (to topple the regime).⁸⁶ Programovou platformou tohoto přístupu se stal dokument neokonzervativců nazvaný Project for a New American Century.⁸⁷

Druhá polovina 90. let přinesla také nástup jednoho velmi vyhraněného teoretického proudu, a to neokonzervatismu. Jeho myšlenkovou platformou se stal člán-

nek, který společně napsali William Kristol a Robert Kagan na stránkách prestižního čtvrtletníku *Foreign Affairs*.⁸⁸ V něm volali po návratu k reaganovské zahraniční politice, zejména pak k hegemonismu a k důrazným včasným akcím proti rogue states a teroristickým organizacím. V dalším společném článku zveřejněném již v době, kdy se formoval tým okolo G. W. Bushe, zdůraznili, že „jsou jen dvě možnosti: pokles americké síly, nárůst chaosu ve svět a nebezpečné 21. století, nebo reaganovské přehodnocení americké síly a jejího morálního vůdcovství“.⁸⁹

Z projektu nového amerického století vycházel i otevřený dopis prezidentovi USA z ledna 1998, jehož předními signatáři byli Donald Rumsfeld a Paul Wolfowitz. Autoři otevřeného dopisu uvedli, že si jsou vědomi všech nebezpečí a těžkostí spojených s takovým postupem, ale zároveň zdůraznili, že oddalování takového řešení by mělo ještě horší důsledky.

Zesílení tlaku po volebním vítězství G. W. Bushe a po 11. září 2001

Tlak na vojenské svržení Saddáмова režimu dále zesílil po volebním vítězství G. W. Bushe a po nástupu D. Rumsfelda do funkce ministra obrany. A zcela zásadním mezníkem se pak stalo 11. září 2001 – jeho otřesný dopad na myšlení Američanů dal neokonzervativcům „příležitost, aby získali dominantní vliv v rámci administrativy“.⁹⁰ Nedlouho po přelomovém datu (11. 9.) nastala etapa přípravy vojenského řešení iráckého problému. V jejím průběhu se shromažďovaly argumenty ve prospěch dvou zásadních tezí:

- a) Saddám byl zapleten do teroristických útoků,
- b) Saddám vlastní silný arzenál ZHN a chystá se je použít proti USA a jejich spojencům.

Základem první teze se stalo tvrzení, že úder byl příliš sofistikovaný na to, aby jej mohla provést teroristická skupina bez podpory nějakého státu.⁹¹ Na tomto základě se postupně budovala rozsáhlá konstrukce, jejíž závěrečnou podobou byl prezidentův projev v Cincinnati pronesený 8. října 2002, tedy jen několik dní před klíčovým hlasováním Kongresu. Prezident Bush v něm zdůraznil následující základní argumenty:⁹²

- Irák a al-Kajdá mají společného nepřítele, kterým jsou USA,
- Saddám Husajn se nepokrytě radoval z teroristický útoků na USA,
- během uplynulých let se mezi oběma stranami (Irák, al-Kajdá) uskutečnilo několik setkání na vysoké úrovni,
- Irák poskytl teroristům odborný vojenský a záškodnický výcvik.

Ke druhé tezi se prezident Bush ještě vrátil a zdůraznil, že „tváří v tvář evidentní hrozbě nemůžeme čekat na konečný důkaz, kouřící zbraň, protože by to mohlo mít podobu jaderného hříbu“.⁹³ Velmi důležitou úlohu v době vrcholících příprav sehrála osobní angažovanost ministra obrany a jeho nejbližších spolupracovníků. Na konci roku 2002 a na počátku roku 2003 uskutečnil R. Cheney několik návštěv sídla CIA, které měly demonstrativní či dokonce zastrašovací poslání.⁹⁴ Navíc po celou dobu příprav vojenského úderu na Irák pracovala v Pentagonu zvláštní skupina,⁹⁵ jejímž

úkolem bylo důkladně vyhodnocovat všechny zprávy přicházející ze CIA a z DIA a dávat jim takovou konečnou podobu, která by co nejvíce odpovídala stanovenému politickému zadání.⁹⁶ Vyvrcholením tohoto přístupu k arzenálu iráckých ZHN se stalo Rumsfeldovo vyjádření, že nedostatek důkazů o těchto zbraních není důkazem, že tyto zbraně tam skutečně nejsou – „absence of evidence is not the same as evidence of absence“.⁹⁷

Etapa přípravy vojenského řešení iráckého problému

Příprava vojenského řešení je spojena s osobou prezidenta G. W. Bushe a jeho administrativy. Při jejím hodnocení se můžeme inspirovat jedním z přístupů k výzkumu války, který říká, že pokud chceme pochopit charakter jakékoliv války, musíme se nejprve zamyslet nad otázkou, jaký byl mír, který jí předcházel.⁹⁸

Charakteristika irácké hrozby před svržením Saddáмова režimu

Při přípravách operace Irácká svoboda se v celém světě velmi často skloňoval výraz hrozba. Stoupenci této války s velkým zaujetím uváděly důvody, proč Saddámov režim považovali za naléhavou bezpečnostní hrozbu. Odpůrci války tyto důvody zpochybňovali a dožadovali se pádných a nevyvratitelných důkazů. Hlavní pozornost se přitom soustředila na tři rozměry irácké hrozby: ekonomický, vojenský a politický.

Přímá, záměrná hrozba ekonomického charakteru

Ropná determinanta má určující vliv především na percepce ekonomického rozměru irácké hrozby. USA jsou největším dovozcem a spotřebitelem ropy v globálním měřítku, za nimi následují Japonsko a Čína. Již v roce 1991 byl Saddámov vstup do Kuvajtu prezentován jako přímá ekonomická hrozba pro „American way of life“. Stejně tak se i dnes z pohledu USA, ale také řady dalších vyspělých států Severu jedná o faktor přímé, záměrné hrozby ekonomického charakteru. Vycházejí ze zkušeností z přelomu 80. a 90. let, kdy se Saddám několikrát pokoušel ovlivnit ceny ropy na světových trzích. V případě zpřístupnění dalších ještě neprozkoumaných zásob na iráckém území by se zvýšil podíl tohoto státu na světovém bohatství této strategické suroviny. To by pak jeho vládcí dalo nové možnosti, aby si pod hrozbou zvyšování ceny ropy vynucoval větší či menší ústupky. Současně s tím by svým vyděračským chováním mohl kdykoliv generovat hrozbu pro ekonomickou stabilitu USA a řady dalších vyspělých zemí.

Nevyzpytatelný diktátor typu Saddáma Husajna v této části světa tedy pro USA a další bohaté státy Severu nebyl bezpečnostní hrozbou vojenského charakteru. Je pro ně jakožto pro největší světové spotřebitele ropy *přímou a záměrnou bezpečnostní hrozbou ekonomického charakteru*. Byl přímou a záměrnou hrozbou pro jejich energetické a tím pádem i ekonomické přežití. Nešlo přitom o hrozbu bezprostřední a naléhavou, šlo o vážnou hrozbu z hlediska střednědobého a dlouhodobého výhledu.

Vojenský rozměr irácké hrozby před operací Irácká svoboda

Saddám mnohokrát dokázal, že často riskuje a rozehrává nebezpečné hry, aniž by si uvědomoval, jak nebezpečné jsou především pro jeho zemi a její obyvatelstvo, na jejichž zájmy se odvolává jako na referenční objekty své politiky, která je ve skutečnosti jeho neuskutečnitelným velikášským přeludem. V USA vyvolal dojem politika, na kterého neplatí odstrašování, a proto musí být vojensky odstraněn ještě dříve, než stihne vyzbrojit svou armádu jadernými zbraněmi. A tak v USA převládl názor vyjádřený slovy: „raději válku bez jaderných zbraní nežli válku za použití jaderných zbraní.“⁹⁹

Bushova administrativa navazovala na přístup, který na konci roku 1993 vymezil první Clintonův ministr obrany Les Aspin pod názvem Defence Counterproliferation Initiative (DCI). V něm byla výslovně zmíněna možnost kontraproliferačních akcí, ale ještě nebylo řečeno, že by mělo jít o alternativu dosavadní politiky nonproliferační. Další Clintonův ministr obrany W. Perry již proliferaci spojil s tzv. rogue states, ale nadále se pokračovalo v preventivní nonproliferační politice, která otevřela novou etapu v americkém vyhodnocování bezpečnostních hrozeb spojených s proliferací ZHN a aktivitami globálního terorismu.

Po 11. 9. 2001 však americký přístup k těmto hrozbám vstoupil do nové etapy. Tři měsíce po teroristických útocích prezident G. W. Bush ve svém zásadním projevu vyhlásil, že „rogue states jsou nejpravděpodobnějším zdrojem chemických, biologických a jaderných zbraní pro teroristy“.¹⁰⁰ A nová národní bezpečnostní strategie ze září 2002, která posléze dostala název Bushova doktrína, již přímo vyhlásila odhodlání v případě potřeby „jednat preemptivně... s cílem eliminovat tuto hrozbu pro USA nebo pro jejich spojence a přátele“.¹⁰¹

Saddám jako přímá a naléhavá hrozba pro Irák

Saddám se nakonec stal závažnou hrozbou především pro Irák. Vehnal ho do dvou válek, čímž zavinil smrt více než milionu Iráčanů, obrovské škody na hospodářství a infrastrukturu a nezměrné utrpení obyvatelstva v důsledku sankcí a embarga. Referenční objekt své bezpečnostní politiky tak přeměnil na své rukojmí. V důsledku svého chování na samém počátku 21. století byl Saddám v USA vyhodnocen jako nejnaléhavější bezpečnostní hrozba. Tím svou zemi vystavil bezprostřední a záměrné hrozbě, že se stane prvním cílem preemptivní strategie. Vyvolal podezření, že podporuje mezinárodní terorismus, a to byla další osudová chyba – poskytl Bushově administrativě to, co jí po skončení operace v Afghánistánu tolik chybělo. Dal jí přesnou a vítanou „home adress“ pro pokračování války proti terorismu. Nabídl jí příležitost, aby namísto neurčitého a nejasného boje proti organizaci, která je rozvětvená na území několika světadílů a prosazuje nepřímou strategii, mohla zahájit konkrétní boj proti konkrétnímu nepříteli na konkrétním území.

Riziko podstupovaná v případě vojenského řešení irácké hrozby

Vojenský zásah se stal v polovině roku 2002 prioritou Bushovy války proti terorismu a proti „ose zla“. Představoval nejpřímější cestu k odstranění diktatury oficiálně

označené za jednu z nejdůležitějších hrozeb na počátku 21. století. Stal se i symbolem odhodlání USA odstranit jakýkoliv tyranský režim, který by byl hrozbou pro sousední státy a pro světový mír. Ze strategického významu iráckého prostoru ale vyplývá, že nestačí Saddáma vojensky porazit, ale je nutné řešit složitou otázku, co bude po něm. Tím byla od samého počátku dána nutnost zvažovat především rizika politického charakteru. Jde zejména o možné důsledky pro uspořádání samotného Iráku, o dopady na regionální stabilitu a o možné dopady na světovou ekonomiku.

Rizika politického a ekonomického charakteru

Vnitropolitickými riziky vojenského svržení režimu Saddáma typu jsou především propuknutí násilného vyřizování účtů mezi jednotlivými skupinami, vyhrocení vnitropolitické krize a další zhoršení ekonomické a sociální situace země. Takový vývoj nebylo možné vyloučit v důsledku nahromaděných vnitřních rozporů a vzájemných nenávistí,¹⁰² jejichž nezvládnutí by mohlo vést i k dlouhotrvající destabilizaci vyžadující ekonomickou, politickou a vojenskou asistenci mezinárodního společenství. V případě Iráku největší riziko vyplývalo z heterogenity tohoto státu. Od samého počátku bylo nutno zvažovat, jak se vyhnout rozpadu tohoto státu, který hraje nezastupitelnou úlohu v oblasti arabského heartlandu.

Preemptivní strategie USA jako výsledek vyhodnocování hrozby Saddáma Iráku

Institucionalizace válečných příprav

V etapě přípravy vojenského úderu na Irák se v USA spojily dva významné politické proudy. První z nich představovali viceprezident Cheney a ministr obrany Rumsfeld a další vlivní politikové z tábora republikánských jestřábů, druhým byli špičky neokonzervativního proudu, v jejichž čele stáli zejména Paul Wolfowitz, náměstek ministra obrany, a Lewis Libby, šéf sekretariátu viceprezidenta Cheneyho. Klíčovým rozhodovacím orgánem se znovu stal nepřítel uznávaný NSC (National Security Council – Výbor pro otázky národní bezpečnosti), v němž se několikrát týdně scházel tým nejvlivnějších činitelů: G. W. Bush, R. Cheney, C. Powell, D. Rumsfeld, C. Rise, J. Negroponte (velvyslanec USA při OSN), P. Wolfowitz. Zároveň s tím se však při úřadu viceprezidenta vytvořil další rozhodovací orgán, jehož činnost řídil L. Libby. Dva velmi zasvěcení američtí autoři to hodnotí slovy, že „Cheney se zmocnil ústřední role v politice národní bezpečnosti. Vytvořil svůj vlastní NSC a dosadil do něho dvanáct zkušených specialistů v oblasti národní bezpečnosti.“¹⁰³

Kategorizace proliferátorů

Při stanovování priorit boje proti mezinárodnímu terorismu Bushova administrativa v roce 2002 rozdělila státy usilující o vybudování vlastních jaderných potenciálů do dvou skupin. Do první zařadila tzv. de facto proliferátory (Izrael, Indie, Pákistán), kterým nepřisuzovala nepřátelské záměry ve vztahu k USA. Do druhé skupiny

zařadila Irák, Írán a KLDR, kterým dala název nepřátelští proliferátoři (hostile proliferators) a přisoudila jim agresivní záměry ve vztahu k USA.¹⁰⁴ Na základě této percepce hrozby nepřátelských proliferátorů byla v prosinci 2002 vypracována *Národní strategie boje proti šíření zbraní hromadného ničení*. Ta výslovně uvedla i možnost, že USA mohou nepřátelskému proliferátorovi zasadit zdrcující úder, kterému se předem nekladou žádná omezení.¹⁰⁵

Jako nejnebezpečnější proliferátor a tím pádem i jako nejnaléhavější bezpečnostní hrozba pro USA a jejich strategické spojence v nejdůležitějších regionech byl v dané době vyhodnocen Saddámův režim v Iráku. V rovině vyhodnocování bezpečnostních hrozeb to znamenalo zásadní změnu globálního významu. Strategie Bushovy administrativy vůči Saddámovu Iráku se odklonila od prevence a zaměřila se na preempci. Jejím cílem se stalo za každou cenu zabránit tomu, aby diktátor Saddámovu typu si mohl opatřit a dále zdokonalovat arzenál zbraní hromadného ničení a dokončit vývoj zbraní jaderných, jejichž prostřednictvím by pak mohl vydírat sousední státy a dostat pod kontrolu jejich surovinové a ekonomické bohatství. Taková hrozba se pro Bushovu administrativu stala jevem, kterému je nutno předejít, i kdyby to mělo být i za cenu války.

Dopad preemptivní strategie na vnitroatlantické vztahy

Vyhodnocování hrozby Saddámovu režimu mělo vážný dopad i na transatlantické vztahy. Dva velmi významné členské státy NATO – Francie a SRN – vyjádřily na počátku roku 2003 výslovný nesouhlas s uplatněním preemptivní strategie proti Iráku. Žádný z francouzských či německých politiků nepodceňoval nebezpečí spojená s diktátorským režimem Saddáma Husajna. Od Bushovy administrativy se však odlišovali upřednostňováním politických a diplomatických metod nátlaku na tento režim. Francouzský prezident Chirac a ministr zahraničí Dominique de Villepin vynaložili velké úsilí k prosazení rezoluce RB OSN č. 1441 a nadále trvají na tom, že „případné rozhodnutí použít sílu by mělo padnout až po výslovném stanovisku Rady bezpečnosti OSN na základě zprávy inspektorů“.¹⁰⁶ Oba státy – Francie i Německo – souhlasily s tím, aby Saddámův režim byl zbaven zbraní hromadného ničení a prvořadý význam přitom přikládaly dodržování zásad mezinárodního práva. Premiér Raffarin ve vystoupení před poslanci Národního shromáždění dne 14. 1. 2003 vyhlásil: „Přejeme si, aby odzbrojení Iráku bylo dosaženo na úrovni práva a cestou práva.“¹⁰⁷ Francie i SRN kladly v přístupu k irácké hrozbě hlavní důraz na dodržování zásad mezinárodního práva. Uznávaly, že právo bez síly by bylo neúčinné a že vůči Saddámovi je nezbytná tvrdost. Od USA se však odlišily tím, že Saddámův režim nepovažovaly za naléhavou, bezprostřední hrozbu. Trvaly na tom, že cílem by mělo být odzbrojení Saddámovu režimu, nikoli jeho odstranění cestou války.

Klíčové strategické dokumenty schválené v USA

Po 11. září 2001 se USA stále výrazněji profilovaly jako hegemon i hybná síla boje proti terorismu a šíření ZHN, jakožto dvěma nejnaléhavějším a nejvážnějším

bezpečnostním hrozbám globálního charakteru. Stále jasněji dávaly najevo, že jsou velmoc, která nemá konkurenta, že jsou „nezpochybnitelnou mocností, která je tak silná, že může udělat téměř vše, co si umane“.¹⁰⁸ Právě v době příprav vojenského svržení Saddáмова režimu byly v USA zpracovány bezpečnostně-politické dokumenty zásadního významu, a to zejména **Národní bezpečnostní strategie USA (NBS)**. Ta položila rozhodující důraz na preempci pojímanou jako nový přístup USA k bezpečnostním hrozbám současného světa a za cíl USA vyhlásila udržet stávající vojenskou převahu nad zbytkem světa, a to na neomezeně dlouhou dobu. V NBS se tedy odrazil velký posun bezpečnostně-politického myšlení v USA v relativně krátké době po nástupu administrativy G. W. Bushe. Zcela se zapomnělo na heslo „ovlivňovat zbytek světa, nikoli jej k něčemu nutit“, které bylo zakotveno v koncepci preventivní obrany z roku 1999. Namísto něho se prosadilo zaměření na úderné vojenské akce při zajišťování bezpečnosti USA. Výsledkem tohoto kvalitativního posunu se stalo „expanzivní přehodnocení americké bezpečnosti doprovázené radikální změnou amerického přístupu k aliancím“.¹⁰⁹

Stanovení nových priorit bojové přípravy ozbrojených sil USA

Při přípravě na operace typu EBO se USA zaměřily na další zúročení svého náskoku, který získaly v oblasti RMA před celým světem, včetně svých spojenců v NATO. Soustředily se přitom na zdokonalování následujících hlavních schopností svých ozbrojených sil:

- rozhodující úlohu hrají vzdušné síly. V jejich sestavě výrazně narostl význam „úsporných bombardérů“ a nedílně s tím i bitevních letounů JSF, možná na úkor letounu F-22, který byl koncipován vyloženě pro studenou válku,
- velkou prioritou se staly bezpilotní letouny; nejen průzkumné, ale i bombardovací,
- bojová příprava pozemních vojsk se zaměřila především na rychlý postup s cílem využít ochromení nepřátelských vojsk po zničujících vzdušných úderech,
- hlavním posláním speciálních sil se stalo získávání a upřesňování informací nezbytných pro navádění prostředků vzdušného napadení,
- důležitým cílem USA je využívat při pozemních akcích jednotky opozičních sil, tzv. proxies¹¹⁰ ochotných a motivovaných pro boj proti teroristickým organizacím a státům či vládám, které jim poskytnou útočiště,
- USA zesílily důraz na výstavbu a bojovou přípravu relativně malých jednotek schopných rychlého nasazení kdekoli a kdykoli ve světě, v tom je budou následovat i ostatní země NATO,
- urychlila se výstavba nových letadlových lodí, které jsou nezbytné z hlediska překonávání již zmiňované „tyranie vzdálenosti“. Právě z nich totiž mohou vzlétat bitevní letouny i vrtulníky,

- dalším opatřením se stala taková modernizace ponorek, která jim dala schopnost, aby namísto jaderných SLBM odpalovaly řízené střely s plochou dráhou letu, které se vyznačují kratším doletem (SLCM), ale větší přesností a menšími ničivými následky než SLBM,¹¹¹
- hlavním úkolem dopravního letectva se stalo zvyšování schopností přepravovat mobilní jednotky vysoké pohotovosti na kterékoli místo na světě.

Poslední přípravy vojenského úderu na Irák

Důraz na preemptivní charakter vojenského úderu na Irák se stupňoval v posledním čtvrtletí roku 2002, aby vyvrcholil na počátku roku 2003. Na konci září 2002 se o vztahu americké administrativy k Saddámově Iráku velmi výstižně vyjádřil Kenneth Pollack.¹¹² S neobyčejnou přesností nastínil základní důvody pro vojenské svržení Saddáma Husajna:¹¹³

- je příliš neracionální, aby na něj platila odstrašovací strategie, je to hazardér (risk-taker), který rozehrává příliš nebezpečné hry a vůbec si neuvědomuje jejich možný dopad,
- jeho snaha o získání jaderných zbraní má tři hlavní cíle: ovládnout arabský svět, zničit Izrael a potrestat USA,

Závěr Pollackovy analýzy vyzněl jako nejjednodušší možné vysvětlení podstaty pre-emptivní strategie: „Raději válku bez jaderných zbraní než válku s jejich nasazením“. Jinými slovy: zaútočme, dokud Saddám tyto zbraně ještě nemá, jinak nás později čeká válka, kterou on rozpoutá, až tyto zbraně bude mít.

V předvečer zahájení války proti Saddámovu Iráku dosáhlo svého vrcholu přesvědčení amerických konzervativců, že je třeba se vrátit k odkazu „ikonického prezidenta Ronalda Reagana, který vyhrál tzv. třetí světovou válku (*myšlena studená válka – pozn. autora*), a že se stejnou důrazností je možné vyhrát také čtvrtou světovou válku“ (*myšlena válka proti terorismu – pozn. autora*).¹¹⁴ Jedním z nejdůraznějších stoupenců tohoto řešení byl někdejší ředitel CIA James Woolsey.¹¹⁵ V poslední lednový den již prezident Bush vyhlásil, že „po 11. září se doktrína zadržování stala zcela neúčinnou... Po 11. září jsem zcela změnil názor, protože jsem si uvědomil, jak moc se svět změnil a co všechno je ve hře.“¹¹⁶ A dva týdny poté přišlo ještě důraznější vyhlášení – americký prezident řekl, že Saddámovy dny jsou sečteny. V té chvíli již bylo jasné, že vojenský útok na Irák je jen otázkou dnů, nanejvýš týdnů.¹¹⁷

Poslední měsíce a týdny této etapy tedy jasně ukázaly, že přípravy na válku proti Saddámovu Iráku byly výsledkem gigantické politické konstrukce. Nebyly postaveny na prokázaných faktech, ale především na více či méně bujných představách o tom, co vše by mohlo nastat, kdyby se na Irák neudeřilo. USA a jejich nejbližší spojenci v rámci tzv. coalition of willings již v této etapě vůbec neodpovídali na události, ale naopak sami měli iniciativu v tom, jakou atmosféru vytvářeli. Jejich stupňující se důraz na vojenské řešení se stal hlavním námětem celosvětových diskusí té doby.

V předvečer vojenského útoku na Irák pronesl G. W. Bush vyhraněné stanovisko také k úloze OSN – řekl, že OSN může svoji vážnost a věrohodnost zachránit pou-

ze tím, když Iráku vyhlásí válku. Opačným postojem by se OSN podle tehdejšího Bushova přístupu odsoudila k nedůstojné úloze diskusního spolku na majestátných březích East River.¹¹⁸ V rozhodujících dnech tak Bush otevřeně potvrdil, že „administrativa USA pohlížela na OSN z čistě instrumentálního hlediska“.¹¹⁹

Etapa vojenského řešení

Důraz na nehmotné atributy operace

Operace Irácká svoboda znovu potvrdila význam tzv. těžko měřitelných, nehmotných atributů, jimiž jsou dva klíčové faktory. Prvním z nich je loajalita národa a jeho podpora vládní politiky a druhým jsou morální aspekty, které se projevují důrazem na velká slova. Bylo to během krátké doby dvou let už podruhé, kdy nejvyšší činitelé Bushovy administrativy USA daly do názvu své operace ono tolik ceněné slovo svoboda. Vycházeli z přesvědčení, že správné morální a politické zdůvodnění zvyšuje vojenskou účinnost každé válečné akce. A tak po akci Enduring Freedom (Afghánistán 2001) následovala Iraqi Freedom. V té době byla spojena s očekávaným dominovým efektem, a tak nelze vyloučit, že nejen navazovala na operaci Trvalá svoboda, ale že měla působit i jako předzvěst a předobraz dalších operací v oblasti Blízkého a Středního východu, např. Íránská svoboda.

Vojenská charakteristika operace IS

Samotná bojová činnost v Iráku začala v březnu 2003 pod názvem operace Irácká svoboda. Byla zahájena a také ukončena jako typický disymetrický konflikt – na straně USA a jejich spojenců byla zdrcující kvalitativní převaha, která se projevila ve třech klíčových oblastech.

Disymetrický charakter operace

1. Především to bylo ve vzduchu, kde se mohlo navazovat na výsledky operace Pouštní bouře v roce 1991 a vzdušných úderů v dalších letech. Během operace Irácká svoboda pak mohli piloti téměř bez jakéhokoliv rizika dokonávat dílo zkázy. Uskutečnili celkem 21 000 vzletů (90 % z nich připadalo na americké piloty),¹²⁰ během nichž dokončili naprostou likvidaci irácké protivzdušné obrany a navíc snadno ničili iráckou pozemní armádu. Operace Irácká svoboda se tedy uskutečnila jako první EBO (Effect Based Operation) a díky tomu zcela zlomila vůli k odporu a rozhodla o rychlém výsledku války.

2. Mimořádně důležitou roli sehrála disymetrie v oblasti morální a psychologické. Na jedné straně nastoupila velmi silně motivovaná americká armáda. Naproti ní stále demoralizovaná armáda, jejíž vojáci ani důstojníci nechtěli umírat za nenáviděného diktátora a jeho prohnílý režim, jehož represe postihly každou druhou iráckou rodinu. Demoralizace iráckých ozbrojených sil byla tak velká, že v plném rozměru zasáhla i Republikánské gardy, od kterých si diktátor Saddám tolik sliboval. Nechuť iráckých vojáků k boji se ještě více zvýraznila poté, co američtí vojáci

dokonale uskutečnili záměry nové doktríny nazvané „shock and awe“. Zasazením série šokujících vzdušných úderů dokázali zcela zlomit vůli k odporu, a to nejen na straně ozbrojených sil, ale i na straně obyvatelstva.

3. Disymetrie vyvrcholila v pozemních bojích. Proti zaostalé a žalostně vyzbrojené irácké armádě nastoupilo čtvrt milionu profesionálních vojáků ze dvou moderně vyzbrojených a dokonale připravených sborů profesionálních vojáků – z V. armádního sboru US Army a 1. expedičního sboru námořní pěchoty (1. Marine Expeditionary Force – MEF). Jednotky V. armádního sboru během svého postupu z jihozápadu směrem na Bagdád narážely jen na ojedinělý a slabý odpor iráckých vojsk. Jejich 10 000 bojových vozidel dokázalo zcela obejít několik důležitých měst a během pouhých tří dnů postoupit o 560 km. Z jihovýchodu pak stejně hladce pronikaly útvary 1. MEF. V pozemních bojích byl odpor iráckých vojsk jen velmi sporadický a slabý.

Jednoznačný výsledek jako další potvrzení vojenského náskoku USA před celým světem.

Zdrcující vítězství USA a jejich spojenců

Operace Irácká svoboda skončila zcela jasným vítězstvím USA a jejich spojenců. Byl to výsledek několika skutečností zásadního významu. Na prvním místě je třeba uvést nasazení přesně naváděné munice – na ni připadlo 70 % všech uskutečněných úderů ve srovnání s 15 % při operaci Pouštní bouře v roce 1991.¹²¹ Druhým činitelem amerického úspěchu byla dokonalá souhra mezi všemi jednotkami, která vycházela z velmi spolehlivých zpravodajských informací. S tím nedílně souvisí i maximální možné využití předností počítačově řízené války – NCW (Network Centric Warfare). Ve srovnání s předcházejícími válkami se klíčovým faktorem úspěchu staly jednotky pozemního vojska, které precizně navazovaly na činnost letectva.

Operace Irácká svoboda znovu potvrdila obrovský náskok amerického vojenství před celým světem, včetně ostatních členských zemí NATO. Ten se projevil především v následujících směrech:

- Joint warfare, tedy schopnost sladit bojovou činnost jednotlivých složek pozemních vojsk tak, aby dokonale využívala výsledků úderů vojenského letectva a aby se co neúčinněji doplňovala s postupem jednotek vojenského námořnictva. Velitel jednotek USCENTCOM, generál Franks tuto operaci oprávněně hodnotil jako „nejdokonalejší kombinovanou operaci¹²² v amerických dějinách“¹²³.
- Vysoká přesnost při soustředění palebné síly na vytypované cíle, zejména pak na poslední zbytky zchátralé PVO a na velitelství jednotek Irácké armády.
- Využití obrovské vzdušné převahy spočívající na nejmodernějších letounech a jejich přesně naváděné munici.
- Moderní technologie využívané jak u velitelských a štábních systémů (C3I), tak i u naváděcích hlavic řízených střel s velkou přesností zásahu.

– Vysoká úroveň a spolehlivost speciálních sil, a to jak při získávání přesných údajů pro navádění zbraňových systémů vojenského letectva na irácké cíle, tak i při likvidaci nepřátelských jednotek. Operace IS naznačila, že význam speciálních sil bude nadále narůstat.

Přeměna krátké disymetrické války ve vleklý asymetrický konflikt

První čtyři týdny po oficiálním ukončení se vyznačovaly relativním klidem, Irák jakoby vyčkával, co se bude dít dál. V době od poloviny dubna až do 25. května 2003 zaznamenaly spojenecké síly pouze tři ztráty na životech.¹²⁴ Když však v zemi stále více sílí chaos a situace běžných obyvatel byla den ode dne horší, dospěla situace k bodu, kdy „už téměř nikdo (s výjimkou některých Kurdů na severu) nevěří, že motivem americké intervence bylo pomoci iráckému lidu“.¹²⁵ A tak necelý měsíc po snadno vyhrané válce došlo k nečekanému zásadnímu obratu. Poražení se znovu chopili zbraní a nastoupili do boje proti mnohem silnějšimu nepříteli. K nim se ihned přidali militantní fundamentalisté z celého světa a právě oni výrazně ovlivňují taktiku boje. Nejdou přitom do přímých, rozhodujících soubojů, ale volí metody. Na konci května se v Iráku rozhořela asymetrická válka, která v postkonfrontačním období (tedy po skončení studené války) nemá obdoby, co se týče vyhocenosti násilí, počtu obětí na obou stranách a dopadu na celosvětové veřejné mínění.

Základní rysy této asymetrické války se odvíjejí od pěti základních skutečností: vojenských, politických, ekonomických, sociálních a psychologických.

a) **Vojenské** – Američané obešli hlavní ohniska odporu (sami američtí vojáci to nazývají „taktika by pass“), a to mělo také svoji stinnou stránku. V týlu amerických vojsk zůstaly tisíce iráckých vojáků s výzbrojí. K nim se potom připojili tzv. islamističtí internacionalisté z celého muslimského světa, kteří se dělí do dvou skupin. První z nich tvoří příslušníci tzv. staré gardy, tedy ti, kteří bojovali ještě v Afghánistánu proti Sovětům, kam se sjížděli s cílem zabít co nejvíc Rusů. Dnes se přesouvají do Iráku s cílem zabít co nejvíc Američanů. Ještě početnější a radikálnější však je nová garda islámských bojovníků. Mnozí z nich se takřkajíc znovu narodili, to znamená, že uzavřeli životní kapitolu strávenou klidným životem v islámských zemích (zejména v Saúdské Arábii, Pákistánu a Egyptě) nebo dokonce v Evropě a zapojují se do bojů v rámci tzv. periferního džihádu – v Afghánistánu, v Kašmíru, ale dnes především v Iráku. Ten se pro ně stal velice prestižní, dokonce doslova rituální záležitostí, protože po návratu z tamních bojů jsou uznáváni jako mudžáhid.

b) **Politické** – američtí vojáci se považovali za osvoboditele, ale v Iráku začali být vnímáni jako okupanti, kteří jdou za vlastními ekonomickými zájmy a zároveň s tím vnucují své životní hodnoty, normy a politické uspořádání. Vydátně k tomu přispěl dopis, který generálnímu tajemníkovi zaslaly USA a Velká Británie a ve kterém se samy prohlásily za okupační mocnosti. Následující rezoluce RB OSN č. 1483 pak statut okupačních mocností potvrdila. V této chvíli se však projevila další závažná chyba – USA měly dokonalou strategii vojenského úderu, ale neměly připravená politická řešení pro období po svržení Saddámovy diktatury.

c) **Ekonomické** – v celém světě obecně a v Iráku zvláště se s ještě větší intenzitou vrátily diskuse na téma, zda hlavním důvodem války nakonec nebyla irácká ropa, tedy snaha USA dostat pod svoji kontrolu druhé největší naleziště na světě, a tím si vytvořit předpoklady pro snížení závislosti na Saúdské Arábii.¹²⁶

d) **Sociální** – do bojů proti okupačním jednotkám se zapojili bývalí vojáci, kteří odmítli nasazovat své životy za Saddáma Husajna a v době regulérní války nekladli Američanům žádný odpor. Pak ale byli demobilizováni, aniž by se někdo zajímal o to, co budou dělat dál a především, z čeho budou žít. Odešli domů i se svými zbraněmi a ty pak obrátili proti těm, kdo tak zásadně změnili jejich osudy.

e) **Psychologické**. Po rychlém a neobyčejně snadném vítězství invazních vojsk se s překvapivou rychlostí změnil poměr sil v psychologické oblasti. Nepodařilo se zlepšit podmínky života prostých Iráčanů. Zvláště závažné psychologické dopady však měla ta skutečnost, že válka byla jak nelegální (byla zahájena bez mandátu RB OSN), tak nelegitimní (nepotvrdily se důvody jejího rozpoutání – nenašly se ani ZHN, ani důkazy o spojení mezi Saddámem a sítí al-Kajdá). Na konci roku 2004 tak američtí vojáci měli velké problémy, aby sami sobě zdůvodnili, za co vlastně v Iráku bojují.

Motivace protiamerických povstalců v Iráku

Olivier Roy,¹²⁷ jeden z nejuznávanějších světových odborníků na islámský extremismus, došel k závěru, že právě v Iráku se výrazně projevila internacionalizace boje radikálních islamistů. Okupační vojska se stávají ideálním terčem, na němž si džihádističtí žoldnéři z celého islámského světa mohou vybit svoji zlost a nenávisť vůči „americkému imperialismu“, který jim vnucuje své hodnoty a politické zřízení. Do Iráku se tak stahují všichni islamisté, kteří chtějí patřit do tzv. avantgardy boje proti světovému systému nastolenému americkou hypervelmocí.

V Iráku se po oficiálním ukončení operace Irácká svoboda vytvořila velmi složitá a nepřehledná situace. Proti vojákům USA a jejich spojenců dnes v Iráku vede bojovou činnost několik skupin vzbouřenců. Jsou to zejména někdejší činitelé Saddámo-va režimu, dále pak sekularistické a nacionalistické proudy, sunitští i šiitští islamisté z Iráku, zločinecké gangy a v neposlední řadě pak džihádisté z celého světa.¹²⁸ Americký generál Myers odhaduje, že bojová činnost iráckých vzbouřenců by mohla trvat ještě 7 až 12 let.¹²⁹ A přední rakouský odborník na tuto problematiku Walter Posch se obává, že „vojenské řešení není realistické: vzbouřenci nemohou vytlačit USA z Iráku a ty zase nejsou schopny porazit vzbouřence“.¹³⁰

Tzv. druhá irácká válka měla neblahý dopad i na další vývoj transatlantických vztahů. Alyson Bailes, jež zastává post ředitele Stockholmského mezinárodního ústavu mírových výzkumů, výstižně uvádí, že „použití vojenské síly v současnosti naráží na všeobecně platné limity. Může zničit nepřátele, ale nemůže k ničemu donutit přátele. Může vyhrát konflikt, ale nemůže vybudovat nebo znovu vytvořit následující mír.“¹³¹

Nejčastěji používanými metodami boje se staly nástrahy, léčky, rychlé přepady okupačních vojsk a nejrůznější atentáty. Ukazuje se, že americká armáda je dokonale

připravena na boj proti silným protivníkům, ale zatím si nedokáže poradit s akcemi typickými pro asymetrické války. Může to být jeden z důsledků toho, že dosud na nejriskantnější akce nasazovala tzv. proxies – UCK v Jugoslávii, Severní alianci v Afghánistánu. V Iráku však nikoho takového nemá, a tak se setkává s krutou realitou pobytu v nepřátelském prostředí.

Taktika americké armády

Americká armáda na ztráty vojáků v nerovných podmínkách boje odpovídala velmi brutálními akcemi. Do míst, ve kterých se údajně ukrývali povstalci nebo teroristé, vysílala vrtulníky nebo letouny. Ty ale dost často svými bombami a řízenými střelami ničili i obydlí nevinných civilistů. Americká armáda se i v Iráku nadále držela jednoho ze svých základních pravidel – co nejvyšší soustředění palebné síly s cílem naprostého zničení nepřítele. Podle některých údajů pak jenom při zásazích amerických vojáků připadá na jednoho zabitého gerilového bojovníka až 40 mrtvých civilistů.¹³² Džihadisté se tak mohli škodolibě radovat, že právě americká armáda jim dodává nejvíc nových bojovníků. Donekonečna opakují tezi o izraelizaci amerického vojenství, která neobvykle nahrazá psychologickému nátlaku na civilní obyvatelstvo a usnadňuje nábor nových členů do džihadistických skupin.

Vážnými problémy zabřednutí americké armády v Iráku se zabýval Andrew Krepinevich z George Mason University, autor velmi známé knihy *The Army and Vietnam*. Z úhlu pohledu vietnamské zkušenosti došel k závěru, že hlavní chybou americké strategie v Iráku je zabít co nejvíce vzbouřenců a teroristů.¹³³ Navrhl opačnou strategii, která by se pod pracovním názvem „šíření olejové skvrny“ (oil-spot strategy) zaměřovala na pozitivní cíl. Měla by usilovat o rozšiřování těch území, ve kterých je Iráčanům zajištěna každodenní bezpečnost, kde se nemusejí obávat vzbouřenců, kteří je stále nějak ohrožují nebo k něčemu nutí. Krepinevich navrhl, aby američtí vojáci svým působením v Iráku rozšiřovali oblasti zbavené atmosféry zastrašování, nebezpečí a nejistoty, a tím by rozšiřovali prostor pro poválečnou obnovu Iráku.

Diplomatické souvislosti a dopady operace Irácká svoboda

Akce Irácká svoboda přišla v době, kdy již existovalo několik otevřených otázek při rozhodování o vojenských zásazích v suverénních státech, jejichž obyvatelstvo trpí buď genocidou, nebo krutým diktátorským režimem. Po operaci Spojenecká síla (Allied Force) 1999 se uvažovalo, že v případě, kdy se nepodaří získat souhlas v rámci Rady bezpečnosti OSN, by mandát k zásahům takového typu mohla dávat Rada NATO. Akce Irácká svoboda všechny tyto otázky ještě více vyostřila.

Vážné neshody v rámci NATO

V předvečer vojenského útoku na Irák proběhly na půdě OSN i v rámci NATO rozsáhlé a velmi vyhocené diskuse, které ukázaly na praktický význam pojmu nalé-

havá hrozba. Poprvé v dějinách se projevil zásadní nesoulad mezi zakládajícími státy NATO. Za názor Bushovy administrativy, že Irák představoval naléhavou hrozbu se vedle Velké Británie, Itálie, Holandska či Portugalska postavily také nové členské státy NATO. Na druhé straně jej odmítly Francie, Belgie, Holandsko a také SRN.¹³⁴ A to se stalo dalším významným mezníkem vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů po skončení studené války. Mezinárodní diskuse o Iráku na počátku roku 2003 ukázala, že ani Rada NATO už nemusí být natolik jednotná, aby byla schopná dávat mandát pro tak závažné vojenské operace.

Motivy francouzského odporu

Nejvýraznější odpor k vojenskému útoku na Irák zaujímal Francie. Její stanoviska vycházela především z vlastních bolestných zkušeností ze 70. a 80. let 20. století. Ty jí ukázaly, že terorismus je nepřímá strategie a že jej nelze porazit jenom vojenskými nástroji. Na zasedání RB OSN francouzský ministr zahraničí Dominique de Villepin v přítomnosti svého amerického partnera Colina Powella vyhlásil: „nic dnes neospravedlňuje válku“. Od té doby se Francie neústupně stavěla proti dvěma snahám Bushovy administrativy: získat legitimitu OSN pro vojenský zásah a přisvojit si správu poválečného Iráku. V prvním směru uspěla, ve druhém nakonec ustoupila a v zájmu „pohledu do budoucnosti“ nakonec hlasovala pro rezoluci č. 1483.¹³⁵

Ropná determinanta oblasti Středního východu a Iráku

Důležitým činitelem významu Iráku v mezinárodních vztazích je ropné bohatství, které je nejvýznamnější součástí globální otázky zdrojů energií. Na ropu dnes připadá 40 % celosvětových energetických potřeb, na zemní plyn 25 %, stejný podíl na uhlí a 10 % na vodní a jadernou energii. Předpokládá se, že v roce 2020 bude na ropu připadat 60 % celosvětové energetické spotřeby. Na celou oblast Středního východu připadá přes 60 % celosvětových zásob ropy, na nichž se země této oblasti podílejí následovně: Saúdská Arábie 25 %, Irák 11 %, Írán, Kuvajt a SAE, každý po 9 %. Zásoby celé této oblasti jsou téměř 700 mld. barelů, africké země 70 mld. barelů, Kaspická oblast (Kazachstán, Ázerbájdžán a Turkmenistán) 7 mld. barelů, Venezuela 80 mld. barelů, Mexiko 27 mld. barelů, Rusko 50 mld. barelů, Norsko 10 mld. barelů. Na Saúdskou Arábii připadá 10 % celosvětové těžby ropy a její rozpočet je z 80 % financován právě z příjmů za těžbu ropy. Očekává se, že kolem roku 2020 bude tato oblast zabezpečovat 50 % celosvětové spotřeby ropy.

Pokud jde o samotný Irák, jeho dosud zjištěné zásoby jsou vyčíslovány na 112,5 miliardy barelů, což představuje 11 % *celosvětových zjištěných zásob*. Tím se Irák řadí na druhé místo na světě, hned za Saúdskou Arábii, jejíž zásoby mají hodnotu 262 miliard barelů. Za Irákem následují tři země s ropnými zásobami těsně pod 100 miliard barelů – Spojené arabské emiráty, Kuvajt a Írán. Zásoby ropy v dosud neprobádaných oblastech Iráku se odhadují na dalších 220 miliard barelů, čímž by se tento stát mohl dostat dokonce na první místo ve světě. V případě útoku proti prv-

ním dvěma (SAE, Kuvajt) by se irácká kontrola rozšířila o dalších 200 miliard barelů a mohla by zahrnovat až 30 % celosvětových zásob! Obrovskou předností iráckého „černého zlata“ je snadná dostupnost. Náklady na vytěžení jednoho barelu jsou desetinné (70 centů ku sedmi dolarům) ve srovnání s ropou, která se těží ve Střední Asii, považované za nové ropné eldorádo. Navíc je možno dále zvyšovat objem její těžby. Ten se dnes pohybuje na úrovni necelých dvou milionů barelů denně (čtvrtina ve srovnání se Saúdskou Arábií), ale bylo by možno ho zvyšovat až na trojnásobek. Irák je proto předmětem zájmu všech států, které jsou závislé na dovozech ropy.

Do konce první čtvrtiny 21. století by celosvětová denní spotřeba ropy měla stoupnout z dnešních 80 miliard barelů na 120 miliard, tedy o celou polovinu. Největšími odběrateli ropy v celosvětovém měřítku jsou a nadále budou USA, západní Evropa a Čína. Předpokládá se, že do roku 2025 stoupne závislost ekonomiky USA na ropě z dnešních 55 % na 70 %, v případě Evropy to bude vzestup z 50 % na téměř 70 % a u Číny dokonce z 30 % na více než 70 %.¹³⁶ V celosvětovém měřítku se bude zvýrazňovat nerovnost mezi poptávkou a nabídkou tzv. černého zlata. Z toho také vyplývá globální význam kontroly nejbohatších ropných zdrojů.

Nesporný přínos operace, ale také další vyhocení naléhavých otázek

Přestože operace Irácká svoboda vyvolala vleklou asymetrickou válku, má některé přínosy celosvětového významu. Především odstranila jeden z nejhorších a nejzkorumpovanějších režimů světa, režim, který bohatou zemi přivedl k velké bídě. Zároveň s tím operace s akcentem na boj proti šíření ZHN navazovala na oficiální deklaraci RB OSN z 31. 1. 1992, podle níž šíření ZHN představuje „hrozbu pro mezinárodní bezpečnost“. Nedílně s tím však znovu zvýraznila nezbytnost dvou klíčových faktorů: přesvědčivých důkazů a v návaznosti na ně pak jasného mandátu RB OSN.

Z hlediska mezinárodní politiky nechala druhá válka v Iráku několik otevřených otázek: jaký musí být stupeň provinění daného státu, aby se mohlo přikročit k vojenské operaci, kdo (OSN, USA, NATO?) a na základě jakých kritérií bude rozhodovat o vojenském úderu?¹³⁷ Dále se zvýraznila naléhavost takových základních předpokladů, jakými jsou:¹³⁸ mezinárodní zmocnění, kontrola činnosti nasazených jednotek, odpovědnost politiků rozhodujících o vojenském úderu, a to ve dvou rovinách: jde o životy nasazených vojáků, ale také o jejich chování v zemi zásahu.

Operace Irácká svoboda potvrdila trend na využití zdrcující vzdušné převahy. Do dějin vojenství vešla jako první bojové uplatnění strategie „Shock and awe“ („šok a děs“), jejíž principy byly poprvé rozpracovány na počátku druhé poloviny 90. let 20. století.¹³⁹ Jejím cílem je skloubit přednosti strategické převahy v oblasti prostředků vzdušného napadení se schopností podlomit morálku nepříteli a co nejrychleji zlomit jeho vůli k odporu. Na této akci se přímo či nepřímo podílelo celkem 44 zemí.

V bojové sestavě přímo zasahujících ozbrojených sil dominovaly USA s počtem 424 000 vojáků, následovaly Velká Británie se 41 000 vojáků a Austrálie se dvěma

tisíci.¹⁴⁰ Na USA tedy připadalo 91 % všech vojáků podílejících se na této operaci. Proti nim stála irácká armáda s celkovým počtem 389 000 vojáků, 2200 tanků, 3700 obrněných vozidel.¹⁴¹ Velkou slabinou irácké armády byla zastaralost a nespolehlivost její výzbroje v důsledku dlouho trvajících embargo.¹⁴² Jako zcela největší slabina se však ukázala naprostá neochota drtivé většiny iráckých vojáků bojovat, nebo dokonce umírat za nenáviděný diktátorský režim.

Operace Irácká svoboda se od samého počátku vyznačovala dosud nevídanou vzdušnou nadvládou (215). Cílem vzdušných úderů bylo soustředěně napadat infrastrukturu iráckého režimu, velitelská centra irácké armády a republikánských gard a systém komunikací. Během této operace byl zaznamenán téměř stejný počet denních vzletů (1000) jako v případě operace Pouštní bouře v roce 1991. Rozdíl byl ve zvýšeném podílu přesně naváděné munice – v případě operace Irácká svoboda to bylo 68 %.¹⁴³ Během letecké kampaně bylo odpáleno téměř 30 000 řízených střel, přesně naváděné letecké munice a leteckých bomb.¹⁴⁴ Tato munice se vyznačuje vysokou přesností zásahu a velkou ničivou silou.

V návaznosti na předchozí tři se tato operace zaměřila především na využití zdrcující vzdušné převahy. Již v den zahájení války ministr obrany USA vyhlásil, že úderů budou mít „sílu a rozsah, jaké nebyly nikdy předtím k vidění“.¹⁴⁵ Do akce bylo zapojeno 1800 letounů, které denně uskutečnily v průměru tisíc vzletů. Hlavními údernými nástroji byly ze země a z moře odpalované řízené střely, přesně naváděné bomby a nebržděné bomby. Celkem jich bylo shozeno nebo odpáleno 30 000, což je stejný počet jako během operace Spojenecká síla v roce 1999, ta ale trvale třikrát delší dobu než operace Irácká svoboda. K přímé podpoře pozemních vojsk byly nasazeny i čtyři bezpilotní letouny Predator.¹⁴⁶

Soustředěním obrovské převahy nejnepřehlednější techniky se dosáhlo zatím nejpůsobivějšího uskutečnění strategie „shock and awe“ zaměřené na úder, který zcela zničí obranný i útočný potenciál nepřítele a ochromí jeho vůli k odporu. Cílem těchto úderů se staly především jednotky irácké armády, komunikační centra a infrastruktura Saddámova režimu. Výsledkem bylo rychlé zhroucení irácké armády, nečekaně snadný průběh pozemních bojů a rychlý pád zločineckého diktátorského režimu. Jedním ze základních imperativů této operace bylo co nejvíce snížit počet mrtvých na straně iráckého obyvatelstva. Údaje americké administrativy hovořily o počtu 7000.¹⁴⁷

Ukázala se však i odvrácená strana působivého úspěchu. Znovu se totiž potvrdilo, že všude, kde je velká převaha, tedy disymetrie, tam se otevírá i prostor pro asymetrii. Největším problémem po oficiálním ukončení operace se stalo pokračování bojů v podobě asymetrické gerilové války, ve které se nedodrží žádná pravidla, napadá se ze zálohy, nastražují se klamné cíle a léčky. Irácká zkušenost nasvědčuje, že právě asymetrické války budou největším úskalím projekce síly na velkou vzdálenost na počátku 21. století.

Hrozby a rizika spojené s postsaddámovským uspořádáním Iráku

Oběti pokračujícího násilí

Historické souvislosti připomínají: „Irák byl nebezpečným a brutálním místem i před Saddámem.“¹⁴⁸ A na tom se nic zásadního nezměnilo ani za dva roky po jeho svržení. Zákeřné útoky vzbouřenců a teroristů trvale mířily na tři hlavní okruhy cílů, z nichž každý je důležitý pro budoucnost země. Těmito cíli jsou američtí vojáci, v Iráku působící cizinci (pracovníci mezinárodních organizací, bohužel včetně OSN a Červeného kříže, aktivisté NGO, novináři) a prostí Iráčané, kteří mají tu smůlu, že jsou v nesprávnou chvíli na nesprávném místě. Krutá bilance říká, že jen za rok a půl po oficiálním skončení operace Irácká svoboda bylo v Iráku zabito desetkrát více vojáků než v jejím průběhu.

Neutuchající vlna násilí měla mnoho obětí i v řadách civilního obyvatelstva Iráku – odhady jejich počtu se pohybují od 15 000 až do 100 000.¹⁴⁹ Po skončení operace Irácká svoboda došlo k několika vzpourám, z nichž nejnásilnější a nejzávažnější byla ta, v jejímž čele stál mladý šíitský klerik Muktaad el Sadr. Tato vzpoura ukázala na vážnost dvou vnitřních iráckých hrozeb. Jednou z nich je vytvoření státu na náboženských základech, který by se tak stal dalším zdrojem šíření islámského fundamentalismu. Druhou hrozbu představuje vleklá občanská válka, do které by Irák mohl zabřednout tak, jako v 80. letech minulého století Libanon. Mnohonárodní síly proto budou muset zůstat v Iráku tak dlouho a v takové síle, aby byly schopny eliminovat obě dvě zmiňované hrozby.

Výše uváděné skutečnosti napovídají, že nelze očekávat rychlou a bezproblémovou demokratizaci této země. Nevytvářejí se předpoklady pro to, aby na Saddámovo místo usedl někdo z řad zahraniční opozice sdružené v Iráckém národním kongresu – tito lidé nejsou jednotní, nejednou se sami zkompromitovali a jsou více či méně odtrženi od irácké reality, takže by měli velké problémy s prosazením své autority. Poválečný Irák by měl spolupracovat se všemi členy Rady bezpečnosti OSN, zejména pak s USA. To samo o sobě vůbec nebude jednoduché, neboť nelze vyloučit, že po letech sankcí a vojenských úderů budou v irácké společnosti přetrvávat protiamerické nálady. Ve vnitřní politice půjde především o to, vytvořit příznivější prostředí pro soužití všech tří hlavních etnických skupin, tzn. především otevření prostoru pro větší zastoupení Kurdů a Šiitů. Přitom se nesmí ani na chvíli zapomenout na přísnou kontrolu armády a všech zpravodajských služeb.

Žádné realistické řešení by nemělo skončit rozpadem Iráku jako státu. Třímilionová kurdská menšina, představující celkem 15 % obyvatelstva Iráku, by mohla podlehnout pokušení odtrhnout se a vytvořit vlastní stát se značným množstvím ropných zdrojů. K nim by se pak mohlo připojit celkem 12 milionů jejich soukmenovců na jihovýchodě sousedního Turecka, které je členským státem NATO.

5. Společné rysy válek postkonfrontačního období

Každá ze čtyř výše hodnocených válek postkonfrontačního období měla specifické rysy, na jejichž základě byla svým způsobem jedinečná. Zároveň však u všech těchto čtyř válek můžeme hledat i některé společné rysy, Ty se projevují ve dvou hlavních rovinách: v mezinárodněpolitické a ve vojenské.

Mezinárodněpolitická rovina

Huntingtonova koncepce civilizačních válek

Hodnocením společných rysů postkonfrontačního období se rozsáhle zabýval Samuel Huntington. Ve své světoznámé knize *Střet civilizací* vydané v roce 1996 napsal řadu pozoruhodných myšlenek, o kterých se dodnes rozsáhle diskutuje. Jedni jeho závěry nekriticky přebírají, jiní je zase od základu zpochybňují a snaží se je vyvrátit. Všichni ale uznávají jejich vysokou teoretickou a zobecňující hodnotu.

Podle Huntingtonova názoru byla již operace Pouštní bouře „první válkou mezi civilizacemi, v níž šlo o zdroje a nerostné bohatství. V sázce bylo, zda největší světové zásoby ropy budou kontrolovat vlády Saúdské Arábie a přilehlých emirátů, které jsou závislé na západní vojenské moci, nebo naopak nezávislé, protizápadně orientované režimy, jež by ropu mohly použít jako zbraň proti Západu... Po válce se Perský záliv stal americkým jezerem.“¹⁵⁰

Huntington dále upozornil, že Saddám Husajn byl sice v muslimské světě vnímán jako tyran, ale veřejné mínění bylo v muslimských zemích přesto naladěno protizápadně a Saddám se pro mnoho z nich dokonce stal hrdinou. Podle jejich nešlo o válku svět proti Iráku, ale Západ proti Islámu.

Za další společný rys válek postkonfrontačního období S. Huntington označil „syndrom spřízněné země“. Zvláště plasticky ji vysvětlil na případu války v bývalé Jugoslávii a zejména pak války v Bosně v první polovině 90. let 20. století. Za jejich primární účastníky označil Srby, Chorvaty a bosenské muslimy. Sekundárními účastníky se v případě války v Bosně staly Srbsko, jež podporovalo bosenské Srby pod heslem Velkého Srbska, a Chorvatsko, jež zase pod heslem Velkého Chorvatska bylo na straně bosenských Chorvatů. A na terciární úrovni pak docházelo ke spojování podle civilizačního klíče – Německo,¹⁵¹ Rakousko a Vatikán¹⁵² stály na straně Chorvatů, Rusko a Řecko se zastávaly Srbů a Irán, Saúdská Arábie, Turecko, Libye a islámská internacionála poskytovaly rozsáhlou pomoc bosenským muslimům. Huntington proto zdůrazňuje, že do války v Bosně „se zapletly všechny významné západní, pravoslavné i islámské mocnosti“.

Zároveň s tím však Huntington úlohu terciárních aktérů ocenil na základě jejich akcí ve prospěch zastavení válek. Ukázal, že k tomu došlo v době, kdy primární aktéři už byli unaveni válčením, a tak u nich slábl vliv radikálů. Zároveň s tím už sekundární a terciární aktéři měli zájem na ukončení bojů a k návratu k normálnímu životu, a proto přiměli primární aktéry, aby na takové řešení přistoupili. Tato část Hunting-

tonova hodnocení končí velmi výstižným závěrem, že válka vyvěrá zesponu, ale mír se snáší shůry.

Některé Huntingtonovy závěry měly cenu nejen shrnutí toho, co se stalo v prvé polovině 90. let, ale také jako vážná varování do budoucnosti. Platí především o tezi, že „víra, že nezápádní národy by měly přijmout západní hodnoty, instituce a kulturu, je nemorální kvůli prostředkům, jichž by k tomu bylo nutné použít... Západní univerzalizmus je nebezpečný pro svět, neboť by mohl vést ke globální civilizací válce mezi ústředními státy.“¹⁵³

Huntingtonova rozsáhlá kniha však není jenom pochmurná a neomezuje se pouze na neblahá varování. Její nejpřínosnější částí je samotný závěr, v němž autor na základě zkušeností z válek postkonfrontačního období a zejména pak válek na území bývalé Jugoslávie došel ke zformulování celosvětově známých podmínek míru v multicivilizačním světě, jež spočívají na třech zásadách. První z nich je *zásada zdrženlivosti* (Abstention rule) – ústřední státy se zdrží intervencí v konfliktech jiných civilizací. Druhou je *zásada společného zprostředkování* (Joint mediation rule) – ústřední státy budou spolu navzájem vyjednávat, aby vyřešily nebo zastavily válečné konflikty na civilizačních hranicích mezi státy nebo skupinami z jiných civilizací. A konečně třetí je *zásada spřízněnosti* (Commonalities rule) – lidé ve všech civilizacích by měli hledat a rozšiřovat právě ty hodnoty, instituce a zvyky, které mají společné s národy ostatních civilizací.

Samuel Huntington

Tři základní pravidla

- *zdrženlivost*
- *společné zprostředkování*
- *důraz na společné hodnoty*

Úloha lidských práv a post – nacionální charakter válek

Ulrich Beck, profesor sociologie na Mnichovské univerzitě a na London School of Economic and Political science, si všímá, že jedním ze společných jmenovatelů těchto válek byl důraz mezinárodního společenství na ochranu lidských práv – nejvýrazněji vynikl v operacích Spojenecká síla (1999) a Irácká svoboda (2003). V důsledku toho se podle Becka jednalo o postnacionální války, protože v nich nešlo jenom o zájmy států, ale také nebo dokonce především o obranu důležitých hodnot. Ukázalo se, že „lidská práva musí být zajištěna a prosazena mimo hranice národní suverenity, dokonce uvnitř jednotlivých států a možná proti jejich vůli“.¹⁵⁴

Ve válkách postkonfrontačního období se tak podle Becka zrodil militární humanismus, který spočívá na několika základních skutečnostech. První z nich je asymetrie síly – čím slabší je tzv. rogue state, tím větší je pravděpodobnost, že bude napaden. Kosovo, Afghánistán i Irák podle něho jasně ukázaly, že se usiluje o tzv. postheroické vítězství, tedy o vítězství bez obětí, nebo s co nejnižším počtem obětí na vlastní straně. Druhou významnou skutečností je tzv. egoistický altruismus – odhodlanost zasáhnout tam, kde jsou porušována lidská práva se bude zvyšovat úměrně tomu, jak bude narůstat pravděpodobnost, že krize a s nimi spojené uprchlické vlny by se mohly šířit do sousedních států a nabývat rozměrů globálního problému s vážnými ekonomickými dopady. A konečně třetí skutečnost spočívá v kombinování idealistického přístupu (důraz na lidská práva) s realistickými metodami a nástroji (ozbrojené zásahy proti provinivším se státům).

Dát šanci válce?

Války, které proběhly na území bývalé Jugoslávie, ve Rwandě a konflikt mezi Izraelci a Palestinci, znovu oživily myšlenku, že válka má vedle všech stinných stránek (velké lidské utrpení, ztráty na životech, ničení hmotných a kulturních statků, poškozování životního prostředí) také jeden velký přínos – vybíjí se v ní nenávisť a nakonec se tím otevírá cesta k míru.

Edward Luttwak v roce 1999 zveřejnil studii, která hned vzápětí vyvolala celosvětovou pozornost a byla přeložena do několika jazyků.¹⁵⁵ Autor v ní tvrdě kritizoval například z vnějšku vynucená příměří, která několikrát přerušila boje mezi Chorvaty a Srby na území Krajiny, protože je nakonec obě strany využily jen k tomu, že do svých řad zrekrutovaly nové bojovníky, daly jim nový výcvik a výzbroj a do dalších bojů se pak pustily s ještě větším nasazením. K tomu dodal, že Daytonské dohody jenom rozdělily Bosnu do tří znepřátelených částí, ale nepřinesly spolehlivý mír, o jakém lze hovořit pouze tehdy, když je válka dobojována do úplného konce.

Velmi odmítavá stanoviska zaujal Luttwak také k mezinárodní pomoci, kterou OSN poskytuje táborům pro palestinské uprchlíky. Podle něho se tím vytváří komunita celoživotních uprchlíků, mezi nimiž soustavně sílí touha po odvetě a jejichž dospívající děti jsou pak verbovány do militantních a teroristických organizací. Ještě kritičtější je k činnosti nevládních organizací (NGO) – ty podle něho v řadě případů usilují především o to, aby na sebe strhly pozornost médií, ale zároveň s tím často přímo podporují některou z válčících stran.

Na závěr své alarmující studie Luttwak vyzval světové politiky, aby dokázali čelit emocionálním nátlakům požadujícím intervenci do války, které vedou jiné národy. Pevný mír totiž podle jeho názoru nemůže být výsledkem vnější intervence, ale může přijít teprve po rozhodujícím vítězství jedné z válčících stran a po naprostém vyčerpání všech účastníků války. Luttwak zdůrazňuje, že jeho motivem není lhotejnost, ale naopak odhodlání nebránit, aby se uplatnilo to, co on sám označuje pojmem *paradoxní logika války*: každá válka nakonec vede k míru.

Úkoly spojené s poválečným uspořádáním

Zkušenost všech čtyř válek ukázala, že vojenským zásahem se jedna skupina problémů vyřeší, ale zároveň s tím se otevírá skupina nových problémů, které mohou být i závažnější než ty původní. Po vyhnání okupačních vojsk z území obsazeného státu se otevírá otázka, jak naložit s diktátorem, který se provinil. Po zásahu ve prospěch etnika ohroženého genocidou může docházet k odplatě a vyvstává otázka možného soužití rozdílných etnik. Po svržení krutovlády náboženských fanatiků vystupuje do popředí potřeba čelit hrozbě, že zemi by si mezi sebe mohli fakticky rozdělit různí warlords. A svržení všeobecně nenáviděného diktátora může v heterogenním státě otevřít Pandořinu schránku etnických konfliktů.

Má-li být vojenský zásah úspěšný nejen z krátkodobého, ale také z dlouhodobého hlediska, pak je nezbytné, aby po něm následovala nesporná změna k lepšímu. Ta se musí projevit nejprve na úrovni každodenního života obyvatel, dále pak ve stabilizaci vnitropolitického uspořádání a nakonec i v jeho kladné úloze v regionální a případně i ve světové politice. Stabilizační úkoly tedy mohou být po všech stránkách mnohem náročnější než samotné vojenské zásahy.

Pokud jde o vojenské hledisko, pak zejména zkušenost po operaci Irácká svoboda ukázala, že příslušníci ozbrojených sil budou nuceni zvládat i úkoly při budování nového státu. Pbebe Marr z U.S. Institute of Peace upozorňuje, že „všechny okupační mocnosti budou řešit náročné dilema: buď mohou nasadit hodně vojáků a podstupovat riziko antiimperialistického odporu, nebo mohou použít málo vojáků, a tím vytvořit chaos. Hledání vyváženého přístupu bude velice delikátní a náročné.“¹⁵⁶

Vojenská rovina

Všechny čtyři války postkonfrontačního období se vyznačovaly dominantní úlohou USA. Byly to jejich administrativy a nejvyšší vojenské kruhy, kdo určovaly strategické cíle těchto válek, způsoby jejich zahájení, vedení ozbrojeného zápasu, jeho ukončení, nasazené zbraňové systémy i použité manévry. Projevily se přitom některé rysy, které můžeme považovat za obecně platné pro vojenství USA na počátku 21. století.

Hlavní společné rysy

a) Prvním společným rysem těchto válek je velmi pečlivá příprava každé velké vojenské operace. Důkladně se posuzují záměry jednotlivých úderů a manévrů, pečlivě se rozhoduje o jednotkách, které je dostanou za úkol. Zvláště velká pozornost se věnuje dokonalému logistickému zabezpečení každé operace.

b) Při dosahování strategických cílů se nejvíce spoléhá na vzdušné údery. Ty vždy představovaly rozhodující fázi války. Ve všech případech měly delší trvání než následující pozemní operace a vyzněly jako okázalé i mistrné uplatnění zásady bohatého, která spočívá ve využití technologického náskoku nad soupeřem. Vždy se přitom

prokázal náskok ne jedné, ale hned několika generací zbraňových systémů – nejmý-
razněji se to projevilo v Afghánistánu v roce 2001.

c) Při leteckých úderech se systematicky kombinuje plošné a cílené bombardová-
ní. Výsledkem je kumulativní efekt, který rychle drtí nepřátelský obranný potenciál
a systémy velení. Nepřátelské jednotky utrpí takový šok, že pak již nejsou schopné
vést účinný obranný boj.

d) Při všech vzdušných kampaních se dbá o co nejnižší ztráty na životech ame-
rických pilotů a o co nejnižší počet sestřelených letadel. Tato priorita stojí výše než
lidské životy a materiální hodnoty v bombardovaných zemích. Počet ztracených
letounů se tak v přepočtu na počet uskutečněných vzletů pohybuje na velmi nízké
hodnotě – řádově do jednoho procenta.

e) Technologický náskok se využívá nejen při leteckých úderech, ale ve stále vět-
ším rozsahu také při souhrnném a komplexním využíváním informačních technolo-
gií v rámci tzv. NCW (Network Centric War). V této oblasti se stále více zvyrazňuje
náskok USA před ostatními státy světa. V důsledku toho nestojí otázka, zda USA ve
válce vyhrájí, ale za jak dlouho a jak působivé bude jejich vítězství.

f) Pozemní operace mají vždy podstatně kratší trvání než vzdušné kampaně, jsou
jen rychlým završením díla vykonaného přesně naváženou municí shazovanou z le-
tadel. Dochází k nim až ve chvíli, kdy je zcela rozvrácen systém obrany a kdy se po-
dařilo zlomit vůli k dalšímu odporu. Díky tomu se snadno prolamují pásma obrany
a dosahuje se rychlejšího postupu do operační hloubky. Touto cestou se v co největ-
ším možném rozsahu snižuje riziko ztrát na životech pozemních jednotek.

g) Hlavní úkoly v pozemních operacích plní jednotky pozemního vojska a ná-
mořní pěchoty. Stále důležitější místo v nich má činnost útvarů speciálních sil – na
bojišti vyhledávají cíle, na jejichž zničení do značné míry závisí úspěch celé operace.

h) Tam, kde to je možné, jsou k pozemním bojům nasazovány jednotky tzv.
proxies, tedy amerických spojenců v oblasti vojenského zásahu. Ty pak podstupují
největší rizika ztrát v pozemních bojích a stávají se spojenci pro poválečný vývoj
v poražené zemi.

¹ Smith, Dan: *The Atlas of War and Peace*. Earthscan Publications Ltd, London 2003.

² Strana 96.

³ Vedle Kolumbie to byly Salvador, Guatemala, Nikaragua, Peru a Surinam.

⁴ Chesterman, Simon: *Civilians in War*. Lynne Rienner 2001, s. 2.

⁵ Newman, Edward: *The New Wars Debate: A Historical perspective Is Needed*. In.: *Security Dialogue*, 2/ 2004, Vol. 35, s. 178.

⁶ Dwan, Renata and Holmqvist Caroline: *Major armed conflicts*. In.: *SIPRI Yearbook 2005*, s. 85.

⁷ UNHCR. *The State of the World 's Refugges: Fifty Years of Humanitarian Action*. Oxford University Press, 200.

⁸ Kaldor, Mary: *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. Cambridge 2001.

⁹ Blíže viz Snow, Donald: *Uncivil Wars: International Security and the New Internal Conflicts*. Lynne Rienner, 1996.

¹⁰ Saddám spoléhal na to, že šíitská revoluce Írán oslabil a destabilizovala. Toho chtěl využít ke svržení režimu ajatolláhů a k tomu, aby v Teheránu dosadil přijatelnější vládu, což by mu bývalo umožnilo získat nadvládu v celé této oblasti považované za arabský heartland, tedy za jakési srdce arabského světa.

¹¹ Mearsheimer, J., Walt St.: *An unnecessary war*. *Foreign Policy Is*. 134, 2003, s. 50–60.

- ¹² L'obsession irakienne de l'Administration Bush. In: Boniface P. et collectif: *L'Année stratégique*. IRIS, Paris 2003, s. 333.
- ¹³ Dodávky z těchto zemí dlouhodobě představují téměř čtvrtinu veškerých amerických dovozů. Blíže viz např.: Kahn: *Les deuxiemes réserves du monde*. In.: Irak, ruée sur l'or noir. *Le Monde*, 13–14. 4. 2003, Dossier, s. IV.
- ¹⁴ Saúdská Arábie, Irák, Kuvajt, Irán a Sjednocené arabské emiráty jsou na prvních pěti místech největších světových zásob této strategické suroviny.
- ¹⁵ Tato směrnice dosud podléhá režimu utajení. Její výňatky přinesl francouzský deník *Le Monde* dne 8. 3. 2003.
- ¹⁶ Wanner, Jan: 1991 – Válka o Kuvajt. *Historický obzor III/ 1992*, s. 4.
- ¹⁷ Freedman, Lawrence: *War in Iraq: Selling the Threat*. *Survival*, Vol. 46, No. 2, Summer, s. 9.
- ¹⁸ Takeyh, Ray: *Iran Builds the Bomb*. In.: *Survival*, Vol. 46, No. 4, Winter 2004–2005, s. 56.
- ¹⁹ *Islamic Republic News Agency*, 19. 10. 1988.
- ²⁰ Leser, E.: *Les Etats – Unis ont lourdement armé l'Irak dans les années 1980*. *Le Monde* 8. 3. 2003.
- ²¹ Šlo o svévolné potrestání kurdského obyvatelstva na území Iráku – Saddám je podezřívá ze sympatií vůči Íránu.
- ²² Dana H. Allin and Steven Simon: *America's Predicament*. In.: *Survival*, Vol. 46, No. 4, Winter 2004–2005, s. 14.
- ²³ Mearsheimr, J., Walt, S.: cit. dílo.
- ²⁴ Roger, Hilsman: *The Politics of Policy Making in Defense and Foreign Affairs*, s. 19.
- ²⁵ *Le mystere irakien*. *Le Monde* 29.–30. 9. 2002, s. V.
- ²⁶ *Military Balance 1990–1991*, International Institute for Strategic Studies, London 1990, s. 105–106.
- ²⁷ *Military Balance 1990–1991*, International Institute for Strategic Studies, London 1990, s. 109.
- ²⁸ V tomto směru se odhady a údaje poněkud liší podle toho, zda je poskytuje Mezinárodní energetická agentura, BP Statistical Review, Arabské středisko ropného výzkumu (APRC) nebo Francouzský ropný ústav.
- ²⁹ Soros, George: *Pour l'Amérique contre Bush*. Dunod, Paris 2004.
- ³⁰ V terminologii teorie bezpečnosti je zaveden výraz „the risk of inaction“.
- ³¹ Tucker, R., Hendrickson, D.: *The Sources of American Legitimacy*. In.: *Foreign Affairs*, 2004 Vol. 83, No. 6.
- ³² *The Military Balance 1991–1992*, s. 238–242.
- ³³ Spojenecké síly OSN zahrnovaly jednotky z Velké Británie, Francie, Itálie, Kanady, Kuvajtu, Saúdské Arábie, Egypta, Sýrie, Kataru, Bahrajnu, Spojených arabských emirátů, Ománu, Maroka, ČSFR, Pákistánu, Bangladéše, Senegalu a Nigeru.
- ³⁴ Wanner, Jan: *Válka o Kuvajt*, s. 7.
- ³⁵ Blíže viz Mearsheimer, J., Walt, S.: cit. dílo.
- ³⁶ Chaliand, Gérard; Blin, Arnaud: *Dictionnaire de stratégie militaite*. Paris, Pérrin, 1998, s. 71.
- ³⁷ *Letecká ofenzíva trvala celkem 40 dní a pozemní boje dokonce jen 100 hodin*.
- ³⁸ Litwak, Robert: *The New Calculus of Pre – emption*. *Survival*, Winter 2002–2003, Vol. 44, No. 4, s. 71.
- ³⁹ Wanner, Jan: *Nekonečné utrpení Kurdistánu 2*. Mezinárodní politika 1992/5, s. 17.
- ⁴⁰ Chaliand, Gérard; Blin, Arnaud: *Dictionnaire de stratégie militaite*. Pérrin, Paris 1998, s. 287.
- ⁴¹ Urquhart, Brian: *The role of the United Nations in the Iraq-Kuwait conflict in 1990*. In.: *SIPRI Yearbook 1991*, s. 625–626.
- ⁴² Scotti, G.: *l'Operazione Tempesta*, Gamberetti Editore, Rome 1996.
- ⁴³ Ta byla ukončena již na počátku roku 1994. Rozhodující úlohu přitom sehrál tlak mezinárodního společenství vycházející z rezoluce RB OSN č. 830.
- ⁴⁴ Buzan, Barry: *Societal Security, State Security and Internationalisation. Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London 1993.
- ⁴⁵ Kosen, B.: *Security Dilemma and Ethnic Conflict*. *Survival*, Vol. 35, Spring 1993, No. 1.
- ⁴⁶ Roe, P.: *The Societal Security Dilemma*. Working Papers 3/1997. Copenhagen, COPRI, 1997, s. 15–16.
- ⁴⁷ V Chorvatsku se podíl Chorvatů zvýšil na 80 % a Srbů snížil z 12 % na 5 % – po operaci „Bouře“ v roce 1995 Chorvatsko získalo zpět území Krajiny, z něhož odešlo nejméně 100 000 Srbů. Chorvatsko zároveň s tím přijalo 200 000 Chorvatů, které zejména v letech 1992 a 1993 vyhnali Srbové ze srbských zón v Bosně. Velké barbarství se pojí se zajateckými tábory, které na území Bosny zřídili Chorvaté i Srbové – zvláště krutou pověst měl srbský tábor Omarska.
- ⁴⁸ Naudet, J., B.: *Trois millions de personnes déplacées*. *Le Monde*, 8. 4. 1999, s. 15.
- ⁴⁹ Gerbet, P.: *La construction de l' Europe*. Imprimerie nationale, Paris 1999.
- ⁵⁰ Čtyři z těchto jednání proběhla v Kosovu, jedno v USA a jedno ve Švýcarsku. USA a UCK, na jejíž straně vystoupil do popředí H. Thaci, se při nich shodly na čtyřech podmínkách: co nejrychlejší konání voleb v Kosovu, odzbrojení milic omezit pouze na osobní zbraně, přítomnost NATO v Kosovu, přechodná doba tří let pro rozhodnutí o další budoucnosti provincie.

- ⁵¹ Clark, W.: *When force is necessary: NATO's military response to the Kosovo crisis*. NATO Review, 1999, No. 12, s. 18.
- ⁵² Isnard, J.: *Les divergences de la toge et de l' épée*. Le Monde, 12–13. 9. 1999, s. 10.
- ⁵³ Clark, W.: *When force is necessary: NATO's military response to the Kosovo crisis*. NATO Review, 1999, No. 12, s. 17.
- ⁵⁴ Kamp, K., H.: *L'OTAN après le Kosovo: ange de paix ou gendarme du monde?* Politique étrangère, Vol. 64, 1999, No. 2, s. 255.
- ⁵⁵ Daalder, I., H.; O'Halon, M., E.: *Unlearning the Lessons of Kosovo*. Foreign Policy, Fall 1999, N. 116, s. 135.
- ⁵⁶ Solana, Javier: *NATO's Success in Kosovo*. Foreign Affairs, Vol. 78, 1998, No. 6, s. 118.
- ⁵⁷ Clark, W.: *When force is necessary: NATO's military response to the Kosovo crisis*. NATO Review, 1999, No. 12, s. 16.
- ⁵⁸ Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre – Euroatlantické středisko pro koordinaci činnosti v případě pohrom.
- ⁵⁹ Balzamino, S.: *NATO's humanitarian support to the victims of the Kosovo crisis*. NATO Review, 1999, No. 2, s. 11.
- ⁶⁰ Cordesman, Anthony, H.: *The Lessons of Desert Fox: Preliminary Analysis*. February 1999. Dostupné na URL <http://www.csis.org/mideast/reports/DFLessons21599.pdf>.
- ⁶¹ Heisler, S.: *War and Victory: The Perception of the „revolution in Military Affairs“*. In.: *New Roles of Military Forces*. Danish Institut for International Studies. Copenhagen 2004, s. 205.
- ⁶² Solana, Javier: *NATO's Success in Kosovo*. In.: *Foreign Affairs*, Nov./ Dec. 1999, s. 114–120.
- ⁶³ Dini, Lamberto: *Taking responsibility for Balakn security*. In.: *NATO Review*, No. 3 (autumn 1999), s. 4.
- ⁶⁴ Kissinger, Henry: *The end of NATO as we know it?* In.: *Los Angeles Times Syndicaty*, 15. 8. 1999, s. B07.
- ⁶⁵ Mandelbaum, Michael: *A perfect failure: NATO's war against Yugoslavia*. In.: *Foreign Affairs*, Sept./ Oct. 1999, s. 2.
- ⁶⁶ Hassner, Pierre: *Guerre sans morts ou morts sans guerre?* Critique internationale, Paris, été 1999, No. 4, s. 15.
- ⁶⁷ Kissinger, Henry: *New World Disorder*. Newsweek, Vol. 133, 31. 5. 1999, No. 22.
- ⁶⁸ Gresh, Alain: *Les lois de la guerre*. Le Monde diplomatique, Septembre 1999, No. 546, s. 11.
- ⁶⁹ Mandelbaum M.: *A Perfect Failure. NATO's War Against Yugoslavia*. In.: *Foreign Affairs* September/October 99, s. 5.
- ⁷⁰ *Lessons from Kosovo: Military Operational Capabilities*. In.: *The Military Balance*, 1999/2000, s. 288–290.
- ⁷¹ Tucker Robert and Hendrickson David: *The sources of American Legitimacy*. In.: *Foreign Affairs*, 2004, Vol. 83, No. s. 31.
- ⁷² *Globální teroristé svou taktiku na zneužití státu nejprve vyzkoušeli v Súdánu – tam se jejich oporou stala Islámská národní fronta. Ta byla závislá na penězích i zbraních organizace al-Kajdá a za ně ji poskytla spolehlivé útočiště na svém území. V Afghánistánu pak tato taktika byla dále zdokonalena.*
- ⁷³ Simon, Steven; Benjamin, Daniel: *The Terror. Survival*, Vol. 43, Winter 2001, No. 4, s. 10.
- ⁷⁴ Krauze, Jan: *Une guerre parfaite?* Le Monde, 24. 11. 2001.
- ⁷⁵ *Jedná se o bombu o celkové váze jedné tuny, která je na cíl naváděna systémem GPS (Global Positioning System).*
- ⁷⁶ Isnard, Jacques: *Afghanistan, du cavalier au Predator*. Le Monde, 20. 12. 2001.
- ⁷⁷ Richard, Perle: *The United States Must Strik at Saddam Hussein*. International Herald Tribune, 5.–6. 1. 2002.
- ⁷⁸ Crick, Francis; Gordime, Nadine; Saramago, José and Othres: *Democratic Cooperation Is the World's Only Hope*. International Herald Tribune, 11. 12. 2001.
- ⁷⁹ Polanyi, John: *Listen to the Realism of a Hundred Nobel Laureates*. International Herald Tribune, 11. 12. 2001.
- ⁸⁰ Bird, Kai; Sherwin, Martin: *A Fair Foreign Policy Is the Best Defense*. International Herald Tribune, 13. 12. 2001.
- ⁸¹ Andrew Spindler and John Walker: *For a Safe World, Promote the Rule of Law and Sound Banking*. International Herald Tribune 17. 10. 2001.
- ⁸² Flora Lewis: *The U.S. Must Sustain This Valued Coalition*. International Herald Tribune 14. 12. 2001.
- ⁸³ Carter A., Perry W.: *Preventive Defense. A New Security Strategy for America*. Brookings Institution Press, Washington 1999, s. 20.
- ⁸⁴ Tamtéž, s. 19.
- ⁸⁵ David, Charles-Philippe: *La politique étrangère de Bush: formulation et décision*. Politique étrangère 4/ 2004, s. 838–839.
- ⁸⁶ www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/gulf/oral/cheney/2.html
- ⁸⁷ www.newamericancentury.org/iraqlintonletter.htm
- ⁸⁸ *Toward a Neo – Reaganist Foreign Policy*. Foreign Affairs (July – August 1996), s. 18–32.

- ⁸⁹ Foreign Policy and the Republican Future. *The Weekly Standard*, 7. 9. 1998.
- ⁹⁰ Allin Dana H.: Simon, Steven: America's Predicament. In.: *Survival*, Vol. 46, No. 4, Winter 2004–2005, s. 9.
- ⁹¹ Blíže viz Clarke, R.: *Against All Enemies: Inside America's War on Terror*. New York, 2004, s. 32.
- ⁹² www.whitehouse.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html
- ⁹³ www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030131-23.html
- ⁹⁴ Freedman, Lawrence: *War in Iraq: Selling the Threat*. *Survival*, Vol. 46, No. 2, Summer, s. 28.
- ⁹⁴ Roger, Hilsman: *The Politics of Policy Making in Defence and Foreign Affairs*, s. 19.
- ⁹⁵ Seymour, H.: *Selective Intelligence*, *The New Yorker*, 12. May 2003.
- ⁹⁶ Hosenball, M., Isikoff, M., Thomas, E.: *Cheney's Long Path to War*. *Newsweek* 11. November 2003.
- ⁹⁷ Freedman, cit. dílo, s. 30.
- ⁹⁸ Geoffrey, Blainey: *The Causes of War*. New York 1973.
- ⁹⁹ Pollack, Kenneth, M.: He's too unreasonable for deterrence. *International Herald Tribune*, 28.–29. 2002.
- ¹⁰⁰ White House, Office of the Press Secretary: *Dokument President's Speaks on War Effort to Citadel Cadets*' s. 11. 12. 2001. Dostupné na URL <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/12>.
- ¹⁰¹ *The National Security Strategy of the USA*. Dostupné na URL <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>.
- ¹⁰² Stačí připomenout, že za posledních 25 let bylo zabito okolo 100 000 Kurdů a jenom při potlačování povstání šíitů v roce 1991 jich přišlo o život 30–60 000.
- ¹⁰³ Daalder I., Lindsay J.: *America Unbound. The Bush Revolution in Foreign Policy*. Brookings Institution, Washington 2003, s. 59.
- ¹⁰⁴ Litwak, Robert: *The New Calculus of Pre-emption*. *Survival*, Winter 2002–2003, Vol. 44, No. 4, s. 67.
- ¹⁰⁵ *National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction*. Washington, DC, December 2002 U.S. Department of State's office of International Information Programs.
- ¹⁰⁶ Chirac, Jacques: *Se tenir prêt à toutes éventualités*. *Le Monde*, 9. 1. 2003.
- ¹⁰⁷ *La position de la France n' a pas changé*. Dostupné na URL <http://www.premierministre.gouv.fr>.
- ¹⁰⁸ Pfaff, W.: *Soft-power victories*. *International Herald Tribune*, 5. 1. 2005.
- ¹⁰⁹ Calleo, D.: *The Broken West*. In.: *Survival*, Vol. 46, No. 3, Autumn 2004, s. 31.
- ¹¹⁰ V nedávné minulosti to byly zejména UCK během operace Spojenecká síla (1999) a Severní aliance (Afghánistán) během operace Trvalá svoboda (2001).
- ¹¹¹ Blíže viz *Military Balance 2003–2004*. IISS, London 2003.
- ¹¹² Je to bývalý analytik CIS specializující se na Irák a jeho armádu. V době zveřejnění svých analýz již byl ředitelem výzkumu na Saban Center for Middle East Policy.
- ¹¹³ He's too unreasonable for deterrence. *International Herald Tribune*, 28.–29. 9. 2002.
- ¹¹⁴ Allin Dana H.: *The Atlantic crisis of confidence*. In.: *International Affairs*, Vol. 80, 4/ 2004, s. 638.
- ¹¹⁵ Blíže viz www.cnn.com/2003/US/04/03/sprj.irq.woolsey.world.war
- ¹¹⁶ www.whitehouse.gov/news/releases/2003/01/20030131-23.html
- ¹¹⁷ *Le Monde*, 9–10. 3. 2003.
- ¹¹⁸ *Le Monde*, 9–10. 3. 2003.
- ¹¹⁹ Tucker, R., Hendrickson, D.: *The Sources of American Legitimacy*. In.: *Foreign Affairs*, 2004 Vol. 83, N.6.
- ¹²⁰ Cottey, Andrew: *The Iraq war: the enduring controversies and challenges*. In.: *SIPRI Yearbook 2005*, s.74.
- ¹²¹ Maunly Jean-Pierre: *Enjeux militaires*. In.: Boniface P. et collectif: *L'Année stratégique*. IRIS, Paris 2003, s. 66.
- ¹²² *Americký výraz zní: Joint combined operation*.
- ¹²³ www.defenslink.mil/dodgc/lrs/docs/test03-10-21_Rogers.doc
- ¹²⁴ Baran, David: *L'Irak au tournant du 30 juin 2004: l'incertitude seule souveraine*. In.: *RAMSES 2005*, s. 105.
- ¹²⁵ Melia, T.; Katulis, B.: *Iraqis Discuss Their Country's Future: Post-War Perspectives from the Iraqi Street*. National Democratic Institute for International Affairs. July 2003.
- ¹²⁶ Blíže viz např.: *Irak, une guerre pour l'or noir?* In.: *Le Nouvel Observateur*, 3–9. 10. 2002, s. 38–40, nebo: Fevenec, J., P.: *Géopolitique du pétrole au début du XXI. Siècle*. In.: *Commentaire*, No. 99, Automne 2002, s. 537–549.
- ¹²⁷ Roy, Olivier: *Al-Qaida, label, ou organisation?* *Le Monde diplomatique*, septembre 2004, s. 24–25.
- ¹²⁸ Ti přicházejí nejen z islámských zemí, ale také ze zemí západní Evropy, kde se narodili v rodinách usazených přistěhovalců.
- ¹²⁹ *Top U.S. General sees Lasting Insurgency*. www.reuters.com, 25. February 2005.
- ¹³⁰ Posch, Walter: *A majority ignored: the Arabs in Iraq*. In.: *Looking in Iraq*, Chailot Paper 79, ISS, Paris 2005, s. 41.
- ¹³¹ Bailes, Alyson: *Global security governance: a of change and challenge*. In.: *SIPRI Yearbook 2005*, s. 6.

- ¹³² Ourdan, R.: *Le chaos irakien et le virus de la guerre*. *Le Monde* 3. 12. 2004.
- ¹³³ Krepinevich, Andrew: *How to Win in Iraq*. *Foreign Affairs*, Set/ Oct. 2005, Vol. 84, Issue 5, s. 87–104.
- ¹³⁴ *Ta je členem NATO od roku 1955*.
- ¹³⁵ Ghozali, Nacer, Eddine: L'ONU « abimée. » In.: *L'Année stratégique*. IRIS, Paris 2003.
- ¹³⁶ Sarkis, Nicola: *Aux origines de la nouvelle crise pétrolière*. *Le Monde diplomatique*, Juillet 2004.
- ¹³⁷ Boniface, P.: *De l'usage de la force*. In.: *L'Année stratégique*, 2004, s. 27–35.
- ¹³⁸ Ku, Ch.; Jacobson, H.: *Democratic Accountability and the Use of Force in International Law*. Cambridge University Press 2002, s. 26.
- ¹³⁹ Ulman, Harlan, K.; Wade, James, P.: *Shock and awe: achieving rapid dominance*. Washington DC, NDU Press, 1996.
- ¹⁴⁰ *Operation Iraqi Freedom-by the numbers USCENTAF report dated 30 April*, dostupný na URL <http://www.centaf.af.mil>.
- ¹⁴¹ *USCENTAF report, 30 April 2003*, dostupný na URL <http://www.centaf.af.mil>.
- ¹⁴² Garden, Timothy: *Iraq: the military campaign*. *International Affairs*, Vol. 79, July 2003, No. 4, s. 712.
- ¹⁴³ *USCENTAF report, 30 April 2003*, dostupný na URL <http://www.centaf.af.mil>.
- ¹⁴⁴ Garden, Timothy: *Iraq: the military campaign*. *International Affairs*, Vol. 79, July 2003, No. 4, s. 708.
- ¹⁴⁵ *Department of Defence: Archive. Daily brief 20 March 2003*, dostupný na URL <http://www.defenselink.mil/news/Mar2003/>.
- ¹⁴⁶ Garden, Timothy: *Iraq: the military campaign*. *International Affairs*, Vol. 79, July 2003, No. 4, s. 708.
- ¹⁴⁷ *USCENTAF report, 30 April 2003*, dostupný na URL <http://www.centaf.af.mil>.
- ¹⁴⁸ Mallaby, Sebastian: *War might be the easy part*. *International Herald Tribune*, 17. 9. 2002.
- ¹⁴⁹ *SIPRI Yearbook 2005*, s. 111.
- ¹⁵⁰ Huntington, Samuel: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světové řádu*. Rybka, Praha 2001, s. 305.
- ¹⁵¹ *V případě Německa Huntington upozornil na úlohu, kterou sehrála bavorská televize a další média – svým jednostranným zpravodajstvím dodávala argumenty bavorské katolické církvi, která měla silná pouta s katolickou církví v Chorvatsku*.
- ¹⁵² *Huntington připomíná, že Vatikán prohlásil Chorvatsko za výspu (západního) křesťanstva a že sám papež Jan Pavel II v roce 1994 navštívil Záhřeb a vyznamenal tam kardinála Septinaca, který byl za 2. světové války ve spojení s chorvatským fašistickým režimem, jenž pronásledoval Srby, Židy a Romy*.
- ¹⁵³ Huntington, Samuel: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světové řádu*. Rybka, Praha 2001, s. 379.
- ¹⁵⁴ Beck, Ulrich: *War Is Peace: On Post-National War*. In.: *Security Dialog*, Vol. 36/1, s. 6.
- ¹⁵⁵ Luttwak, Edward: *Give War a Chance*. *Foreign Affairs*, July/August 1999, s. 36.–44.
- ¹⁵⁶ Marr, Pbebe: *Occupational Hazards*. In.: *Foreign Affairs*, July/August 2005, Vol. 84, s. 186.

GLOBALNÍ TERORISMUS JAKO NEJVÁŽNĚJŠÍ BEZPEČNOSTNÍ HROZBA SOUČASNOSTI

Ještě na počátku 90. let nebyl terorismus považován za hrozbu, hovořilo se o něm spíše jako o riziku. Náhled na tento jev se začal měnit až ve druhé polovině minulého desetiletí, kdy přišly první teroristické útoky s desítkami mrtvých a stovkami zraněných lidí, o velkých materiálních škodách ani nemluvě. Šokovaná veřejnost na řadě míst světa se musela bolestně vyrovnávat s důsledky krutých akcí bezohledných teroristů. A mezníkem zcela zásadního významu se staly teroristické útoky dne 11. 9. 2001. Od té doby se ze všech možných úhlů pohledu diskutuje o závažnosti a příčinách této naléhavé hrozby a také o možnostech, jak jí čelit. Terorismus je úspěšný při naplňování svého základního cíle, kterým je šířit strach ve společnosti.

1. Základní charakteristika terorismu

Odlišnosti mezi terorismem a klasickou válkou

Již v 70. letech 20. století byl terorismus vymezen jako nová forma války s odlišným složením hlavních aktérů. V případě klasické války jsou jimi státy či koalice, jejich armády a ve stále větší míře také jejich obyvatelstvo. Úlohu aktivního subjektu hraje především stát, který přijímá zásadní rozhodnutí. Ozbrojené síly plní rozhodující úkoly obranného charakteru. Obyvatelstvo může být částečně mobilizováno, ale nese ekonomickou zátěž války.

Naproti tomu v případě teroristických útoků se všechno od základu mění. Stát je vystaven do role napadeného a vydíraného objektu. Pasivní roli vnucují teroristé i druhému aktérovi, tedy obyvatelstvu – manipulují s jeho veřejným míněním a vyvolávají reakce odpovídající zájmům, cílům a představám třetího aktéra, kterým jsou právě oni. V okamžiku úderu se tak stávají jediným aktivním subjektem. Teroristé útočí s cílem přilákat na sebe pozornost, vytvořit atmosféru strachu, destabilizovat stát, jeho věrohodnost a autoritu, event. si vynutit změnu jeho vnitřní nebo zahraniční politiky. Za referenční objekt své strategie vydávají zájmy určitých skupin obyvatelstva. Doposud se nejčastěji odvolávali na národnostní menšiny nebo na zájmy určitých vrstev obyvatelstva.

Rozdíly mezi terorismem a gerilou

Teroristé se svým postupem odlišují nejen od klasické války, nýbrž i od gerilových uskupení, která jsou definována jako jednotky pro úderné akce, sabotáže, zastrašování nebo likvidaci důležitých cílů. Ani gerilové jednotky nejsou pravidelnými jednotkami ve smyslu armád v případě klasických válek. Od teroristů se však odlišují dvěma základními charakteristikami. Především tím, že žijí mimo společnost, nejčastěji

v těžko dostupném terénu, v hustých lesích a v horách. Většinou mají uniformy a jsou organizováni do jednotek podle vojenského vzoru – četa, rota, prapor, maximálně brigáda.

A za druhé, gerilová hnutí na rozdíl od teroristů neútočí na civilní cíle, ale především na ozbrojené síly – na jednotlivé kasárny či letecké nebo logistické základny, na sklady munice nebo pohonných hmot, na četnické stanice nebo policejní služebny, někdy i na velitelská stanoviště nebo na komunikace, které jsou důležité z vojenského hlediska. Touto cestou bojují především proti okupačním mocnostem nebo nenáviděným diktátorským vládám. Svě akce velmi často koordinují s postupem svých zahraničních spojenců, kteří ve většině případů bývají také jejich sponzory.

Teroristé se tedy od gerilových jednotek odlišují dvěma základními rysy. Za prvé tím, že žijí volně ve společnosti, proti které chystají zákeřné úder. A za druhé tím, že „*slepe a bezohledně útočí na civilní obyvatelstvo*“.¹

Hlavní rysy taktiky teroristických organizací

V případě klasické války není možné skrýt před ostatními státy přípravy na zahájení války. Její vypuknutí se očekává, překvapením bývá pouze záminka pro napadení jiného státu nebo doba jeho uskutečnění. Naproti tomu teroristické skupiny útočí bez předchozího vyhlášení války, jejich přípravy na útok či na úder probíhají velmi skrytě, za podmínek přísného utajení typického pro málo početné a uzavřené komunity spikleneckých organizací. Je velmi těžké, ne-li nemožné tyto přípravy postřehnout nebo dokonce překazit. Údery teroristů ve většině případů bývají nečekané. Zasažené státy a jejich veřejné mínění jsou zaskočeny, šokovány, ohromeny – někdy i do takové míry, že teroristé mohou usilovat o zlomení jejich vůle k odporu.

Nepřímá strategie – základní rys terorismu

Největší a nejvýraznější rozdíl mezi terorismem a klasickou válkou se odvíjí od způsobů vedení ozbrojeného boje. Klasické války se vyznačují přímými, čelními souboji státu proti státu nebo koalice proti koalici, které se mohou odehrávat na jedné nebo více frontách. I v takových soubojích se usiluje o dosažení výhody plynoucí z překvapení, ale v zásadě se ví, kdo je nepřítel, jaké jsou jeho cíle a síly, jaké zbraně může použít, kde může udeřit. Není možné zcela obejít silné stránky protivníkovy sestavy. Válka je proto definována jako „přímé, somativní násilí mezi státními činiteli“.²

Naproti tomu teroristické skupiny uplatňují nepřímou strategii, zásadně se vyhýbají přímému, čelnímu souboji, napadají zákeřně a nečekaně. Dlouho se schovávají ve stínu, aby udeřily tehdy, kdy se to nejméně očekává, kdy se to nejvíce hodí právě jim a nejméně jejich oběti. Zasahují společnost v těch nejcitlivějších a nejzranitelnějších bodech. Tak dosahují něčeho, co je v klasické válce téměř nemožné – zcela obcházejí nejsilnější prvky obrany své oběti. Ve chvíli teroristického úderu jsou mimo hru i ty nejzákladnější a nejsložitější systémy – mezikontinentální rakety, letadlové lodi, tanky, velitelské a štábní systémy. Tím teroristé dostávají výslednost svých úde-

rů na úroveň, která ani zdaleka neodpovídá klasickému pojetí poměru sil. Při velmi nízkých početních stavech a relativně nízkých nákladech dosahují velkých ničivých účinků s ohromnými psychologickými dopady.

Nepřímá strategie

- teroristé se vyhýbají přímému, čelnímu souboji, napadají zákeřně a nečekaně
- zcela obcházejí nejsilnější prvky obrany své oběti
- násilí a strach jsou hlavními nástroji terorismu
- nesnaží se působit na ozbrojené síly

Taktika teroristů

Odlišnost od gerilových jednotek:

- útočí bez vyhlášení války
- přísné utajení
- údery bývají nečekané
- zasažené státy a jejich veřejné mínění jsou zaskočeny, šokovány či ohromeny

Násilí a strach jako hlavní nástroje terorismu

Společným rysem klasické války a terorismu je ozbrojené násilí, bez kterého nemohou dosáhnout svých cílů. Teroristé nejsou jedinými, kdo se k násilí uchylují a stejně tak nemají monopol ani na krutosti – ty provádějí téměř každou válku vedenou ve smyslu přímé strategie. Teroristé však násilí uplatňují formou úderů bez vyhlášení války, útočí ze stínu a výlučně na civilní cíle. Využívání násilí slouží především k oslabování nebo dokonce k rozbití států. Hlavními formami násilí teroristů jsou vraždy, atentáty, braní rukojmí, únosy letadel a vydírání.

Dalším základním charakteristickým prvkem taktiky terorismu je šíření strachu, v jehož atmosféře lze předkládat požadavky a vynucovat si jejich splnění. Velmi výstižně to vyjádřil bývalý prezident USA Bill Clinton, když napsal, že „teroristé nás chtějí zastrášovat, chtějí dosáhnout toho, abychom měli strach se ráno probudit, abychom měli strach z budoucnosti, aby měli strach ze sebe navzájem“.³

Cíle teroristických útoků

- přilákat pozornost
- vytvořit atmosféru strachu
- destabilizovat stát
- vynutit si změnu jeho vnitřní nebo i zahraniční politiky

Teroristé velmi promyšleně a koncentrovaně využívají nástrojů psychologické války, aby nálady, pocity a stanoviska veřejného mínění ovlivňovali ve svůj vlastní prospěch. Teroristé se přitom nesnaží soustředěně působit na ozbrojené síly, zaměřují se především na vydírání státních činitelů a na zneužívání obyvatelstva jako rukojmí. Necháávají oběť v nejistotě, aby nevěděla, odkud útok přišel a aby procházela těžkým rozhodováním, jak zareagovat. Atmosféru strachu umocnily i teroristické útoky z 11. 9. 2001 – dva týdny po jejich uskutečnění se 46 % Američanů obávalo, že právě jejich firma by se mohla stát dalším terčem teroristů.

Komunikační rozměr terorismu

K základní charakteristice terorismu patří také komunikace s veřejností. Žádná ze škod, kterou teroristé záměrně způsobují, totiž není samoúčelná, každá z nich je jasným poselstvím, které má ovlivnit rozhodování toho, kdo má být vystaven strachu a pod jeho vlivem pak být tlačěn k tomu, aby něco udělal, nebo naopak neudělal. Teroristé si vynucují např. propuštění uvězněných spolubojovníků, nebo nutí vlády zemí Západu, aby přestaly podporovat zdiskreditované režimy v zemích islámského světa, nebo přestaly podporovat Izrael v jeho represivní politice vůči Palestincům.

Terorismus jako fenomén bezpečnostních vztahů má čtyři hlavní složky:⁴

- odesílatel poselství (transmitter), kterým je vždy terorista nebo teroristická organizace,
- adresát (target), kterým je ten, jehož rozhodování chtějí teroristé ovlivnit,
- poselství (message), kterým je způsobení škod na majetku nebo dokonce ztrát na životech a zdraví bezbranného civilního obyvatelstva,
- reakce zastrašovaného (feed-back).

Ve vztazích mezi těmito čtyřmi složkami přitom platí jedna základní zásada: ten, komu je poselství adresováno, tedy vydíraný a zastrašovaný subjekt, nemůže nikdy být obětí teroristického útoku.⁵ Vždy je to trojúhelník, nikdy to není přímka. Oběť je vždy nástrojem nátlaku na toho, kdo se musí rozhodnout, jak se má po teroristickém úderu zachovat.

Co je a co není terorismus?

Dnes a denně se ve světě diskutuje o tom, zda vůbec existuje nějaká dělicí čára mezi terorismem na jedné straně a asymetrickou, partyzánskou válkou či národnosvobozeneckým bojem na straně druhé. Častokrát se přitom zjednodušuje nebo dochází ke svévolnému a záměrnému zaměňování. Vrcholem takového přístupu byly názory, že teroristy byli partyzáni během 2. světové války či dokonce zahraniční vojáci, kteří v roce 1942 spáchali atentát na R. Heydricha. Velmi rozdílné jsou názory např. na kosovskou UCK a na její úlohu a metody boje za nezávislost Kosova.

V zájmu spolehlivé orientace v těchto jevech můžeme vycházet ze skutečnosti, že jak teroristé, tak i bojovníci asymetrických válek mohou své úderý zaměřovat na celkem pět hlavních druhů cílů. Podle toho, za jaké situace a s jakým záměrem udeří, můžeme rozlišovat, zda jde o terorismus nebo o asymetrickou válku.

Nejvyšší političtí činitelé

Je-li atentát spáchán v době míru a jeho obětí je demokraticky zvolený politik, jde o terorismus (akce ETA ve Španělsku, terorismus v Indii a další) nebo dokonce o podlý zločin (vražda švédské ministryně zahraničí v roce 2004). Stane-li se to ale v době války a obětí je představitel okupační moci, jde o jednu z akcí asymetrické války. Vrátíme-li se tedy k výše vzpomínanému roku 1942, ukazuje se nám, že Heydrich nebyl žádným bezbranným civilem, ale naopak. V době atentátu nesl generálskou uniformu a byl autorem zřudné, genocidní koncepce na „konečné řešení české otázky“. Atentát na Heydricha tedy nebyl aktem terorismu, byl aktem boje proti okupaci, který ale měl velmi kontroverzní charakter a těžké následky pro obyvatelstvo v okupovaném protektorátu. Šířením strachu v pravém slova smyslu, tedy terorismem, bylo rozhodnutí okupantů decimovat český národ (popravit každého desátého), které vešlo do dějin pod neblaze proslulým pojmem heydrichiáda. Jejím smyslem bylo šířit strach z jakékoliv, byť i sebemenší účasti na odboji.

Průmyslové podniky

Útok na významnou továrnu v době války může být veden snahou o oslabení průmyslové základny okupanta, a proto ho neposuzujeme jako akt terorismu. Zvláště výrazně to platí v případě útoku na muniční továrny nebo na podniky zbrojního průmyslu. V době míru je však takový útok určen k šíření strachu, k oslabování hospodářské síly zasaženého státu, a tak je oprávněně posuzován jako projev terorismu.

Infrastruktura

Zničení železnice, silnice, mostu nebo letiště v době války může být součástí boje proti okupantům s cílem znemožnit přesuny jejich jednotek nebo výzbroje. V době míru však jejich zničení nebo poškození znamená vyvolávání atmosféry strachu – je to tedy terorismus.

Ozbrojené síly

Útok proti okupačním jednotkám, i když je veden ze zálohy nebo má podobu nástrahy či léčky, má svoji legitimitu danou bojem za osvobození. Není tedy terorismem, ale je součástí asymetrické války. Výraznou výjimku představují útoky na vojáky, kteří v jiné zemi působí na základě jasného mandátu RB OSN. Nejsou v dané zemi s cílem svrhnout její vládu a nastolit jinou vládu, nemají statut okupačních sil. Nejčastěji nasazují své životy při akcích zaměřených na oddělování znesvářených stran,

při zajišťování voleb, dodávek humanitární pomoci apod. Útoky na tyto vojáky nelze odůvodnit bojem proti okupaci a za samostatnost. Jeho pravým smyslem je vyvolat atmosféru strachu v těch státech, které vojáky do misí takového charakteru vysílají. V takovém případě jde jednoznačně o terorismus.

Obyvatelstvo

Pokud se zabíjí bezbranné civilní obyvatelstvo, **jde vždy o terorismus**, nikdy to nelze zdůvodnit, natož ospravedlnit politickými cíly. Zcela zvláštní situaci představují tzv. totální války, kdy se např. při bombardování zabíjí více civilistů (Dražďany, Hirošima, Nagasaki) než vojáků. Takové úderly však jsou zdůvodňovány úsilím o podlomení vůle k odporu v zájmu rychlejšího ukončení války.

Naproti tomu to, co se stalo 11. 9. 2001 v USA, 11. 3. 2004 v Madridu nebo 7. 7. 2005 v Londýně, to vše je krutý, bezohledný a zákeřný terorismus, který nelze ničím na světě ospravedlnit. Totéž platí o palestinských organizátorech sebevražedných atentátů v autobusech, v barech nebo dokonce v nemocnicích izraelských měst.

Dílčí shrnutí

U prvních tří posuzovaných případů vždy existuje pomyslná vidlička – záleží na okolnostech, zda se jedná o terorismus či o asymetrickou válku. U posledních dvou okruhů však je situace mnohem jasnější, je bez vidliček. **Úderly na bezbranné civilní obyvatelstvo jsou vždy terorismem a stejně tak platí, že teroristé se až na výjimku vojáků pod praporem OSN vyhýbají útokům na ozbrojené síly.**

Dělicí čára ne vždy bývá jasná a jednoznačná, často je velmi křivolaká, protože různé taktiky se často navzájem doplňují a prolínají. Výmluvným příkladem je situace v Iráku po oficiálním ukončení akce Irácká svoboda. Asymetrická válka proti okupačním vojskům USA a Velké Británie (jimž tento statut odsouhlasila rezoluce RB OSN č. 1483 dne 8. 5. 2003) se prolíná s krutými teroristickými útoky v Iráku (proti úřadovně OSN či MČK, proti iráckým policistům či proti řadovým Iráčanům) nebo dokonce v zahraničí (Madrid 2004, Londýn 2005).

Stejně rozlišení platí i pro Čečnu – pokud se bojuje proti brutálně postupujícím jednotkám ruské armády, pak je to asymetrická válka. Pokud ale dochází k nerozlišenému, slepému zabíjení bezbranného civilního obyvatelstva v moskevském divadle (přičemž mnohé z obětí byly proti válce v Čečně) nebo v beslanské škole, pak to není nic jiného než bezohledný a zvláště krutý terorismus.

Diskuse se vedou také o dělicí čáře mezi terorismem a organizovaným zločinem. Oba proudy se často spojují a navzájem doplňují, zvláště pak v případě globálního terorismu se potvrdilo, že mnoho prostředků čerpá právě z organizovaného zločinu. Přesto však nelze tyto dva jevy ztotožňovat, mohou totiž působit i odděleně. Zásadní rozdíl je v tom, že u organizovaného zločinu nezřídka dochází k nemilosrdnému vyřizování účtu, při němž je zcela zlikvidován soupeř. Nedodržuje se tam tedy zásada, že adresát nemůže být obětí úderu.

Pět základních cílů teroristických úderů

- průmysl
- ozbrojené síly
- političtí činitelé
- infrastruktura
- obyvatelstvo

Vývojové etapy terorismu

Terorismus je jev téměř stejně starý jako lidstvo samo. I když jsou různé odpovědi na otázku, co je a co není terorismus, většina autorů se shoduje v názoru, že terorismus prošel třemi hlavními vývojovými etapami.

Národní terorismus

První etapou je *národní terorismus*. Jeho cílem je vynutit si zásadní změny ve vnitřní politice států, v řadě případů jde o odtržení určitého území od většího státu a přeměna tohoto území v nový svrchovaný stát. Nejznámějšími příklady tohoto irredentistického terorismu jsou IRA v Severním Irsku, ETA ve Španělsku nebo čečenský terorismus. U této etapy či podoby terorismu dost často platí, že „špičky dnešních teroristů mohou být ministři nebo šéfy vlád zítra. Je to hra typu všechno nebo nic, je to postup od ilegality k legalitě, od kontroly teroristické síly k ovládnutí státního monopolu na násilí.“⁶

Vývojové etapy terorismu

- národní terorismus: *vynucuje si změny ve vnitřní politice (IRA, ETA)*
- mezinárodní terorismus: *vynucuje si změny v zahraniční politice států*
- globální terorismus: *snaží se prosadit změny v mezinárodních vztazích na globální úrovni*

Mezinárodní terorismus

Další vývojovou etapou terorismu se stal mezinárodní terorismus,⁷ který nastoupil na počátku 70. let 20. století. Jeho cíle se již neomezovaly jenom na změny ve vnitřní politice napadených států, ale směřovaly k vynuceným změnám v jejich zahraniční politice. Šlo o to, donutit určitý stát, aby v některé části světa přestal prosazovat své zájmy, nebo tam od základu změnil svoji politiku. Jako typický příklad můžeme uvést již jednou vzmínané zavraždění francouzského velvyslance v Liba-

nonu, jehož smyslem bylo zásadně změnit francouzskou politiku v Libanonu, považmo v celé oblasti Blízkého a Středního východu.

Globální terorismus⁸

Jeho nástup se všeobecně datuje od 11. 9. 2001. O globálním charakteru terorismu můžeme hovořit hned z několika důvodů. Především z hlediska původce hrozby – teroristické sítě jsou rozprostřeny po celém světě, mají globální rozměr. Významné je i hledisko sledovaných cílů – zasadit co nejtěžší ránu těm, kteří jsou hybnou silou procesu globalizace. A je tu i charakter obětí z 11. 9. – těmi ani zdaleka nebyli jenom Američané, naopak, byli to lidé z celého světa.

Nelze ovšem tvrdit, že nástupem jedné etapy končí všechny projevy terorismu, které byly příznačné pro předcházející etapy. I v době globálního terorismu nadále pokračují aktivity jak mezinárodního, tak i národního terorismu. Na některých místech se dokonce navzájem podporují. Příkladem je Čečna, kde vedoucí činitelé národního terorismu úzce spolupracují se špičkami globálního terorismu. Čečna se dokonce pro al-Kajdá stala jedním z bitevních polí, kde lze získat nejvyšším způsobem oceňované zkušenosti a zásluhy.

2. Mezinárodní terorismus posledních tří desetiletí 20. století

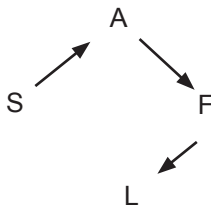
Terorismus jako nepřímá strategie se počínaje 70. lety 20. století začal rozvíjet i na mezinárodní či mezistátní úrovni. Jeden stát (činitel A) využil či spíše zneužil jiného státu či přímo teroristické organizace (činitel B) k tomu, aby zatlačil na stát C, který se odvolával na stát D. Jako konkrétní příklad můžeme uvést Sýrii (A), která si najala teroristy vyškolené v Alžírsku (činitel B), aby zavraždili velvyslance Francie (činitel C) v Bejrútu. Touto akcí chtěla Francii donutit, aby se vzdala svých ambicí v Libanonu (činitel E). Dalším příkladem je Írán (A), který sponzoroval šíitskou proiránskou organizaci Hizballáh v jižním Libanonu (C). Tu zakázku na provedení atentátů (výbuchy náloží ve velkých obchodních domech a ve stanicích metra) zadala Tunisům usazeným v Paříži a cílem této hry bylo vynutit si propuštění arménských teroristů uvězněných ve Francii (D).⁹

Státy sponzorující terorismus

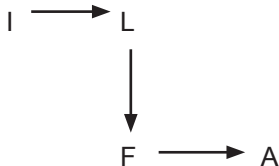
Nedílnou součástí přechodu terorismu z vnitrostátní na mezinárodní úroveň je působení nových aktérů, kteří dostali název „státy sponzorující terorismus“. Jejich sponzorská činnost má dvě hlavní podoby – financování teroristických skupin a poskytování základů, výbroje a výstroje pro jejich výcvik. Na konci 20. století se vyhranil i druhý rozměr nepřímé teroristické strategie – vedle vyhýbání se přímému souboji to je najímání si organizací, aby na vytipovaný stát (v naprosté většině případy šlo o státy Západu) zaútočily buď na jeho území, nebo dokonce v jiném státě, kde

je jeho přítomnost a vliv nežádoucí. Přitom se usilovalo jednak o co největší ztížení identifikace „objednavatele“ teroristického činu, jednak o vyhnutí se přímému ozbrojenému konfliktu s napadeným státem.

Sýrie (S) si najala teroristy vyškolené v Alžírsku (A), aby zavraždili velvyslance Francie (F) v Bejrútu. Touto akcí chtěla Francii donutit, aby se vzdala svých ambicí v Libanonu (L).

Írán (I) sponzoroval šíitskou proiránskou organizaci Hizbaláh v jižním Libanonu (L). Ta zakázku na provedení teroristických útoků (výbuchy náloží ve velkých obchodních domech a ve stanicích metra – F) zadala Tunisianům usazených v Paříži, cílem této akce bylo vynutit si propuštění arménských teroristů (A) uvězněných ve Francii.

Sebevražedné atentáty

Velmi vážnou hrozbu v rámci teroristické taktiky představují sebevražedné atentáty. Nejčastěji bývají organizovány a uskutečňovány v místech, která jsou okupována, kde probíhají vleklé ozbrojené konflikty, nebo kde se nahromadily silné pocity křivdy a bezpráví. Jsou typické především pro muslimský svět (Palestina, Čečna, Irák), ale probíhají i jinde (Srí Lanka, Kašmír, Indie).

Cílem organizátorů těchto akcí je přenést válku na území okupantů (do Izraele, do Ruska apod.) Na jejich uskutečnění se hlásí zejména ti, kteří podleli pocitu na-

prosté bezvýchodnosti. Jsou hnáni především touhou pomstít smrt svých blízkých. Důležitým motivem sebevražedných atentátníků je také to, že se stanou uctívanými hrdiny a mučedníky. Může jít také o protest proti neschopnosti těch, kteří stojí v jejich čele. Všechny tyto skutečnosti vytvářejí příznivé prostředí pro šíření extremismu a usnadňují nábor do teroristických organizací.

Sebevražedné atentáty nepotřebují žádný únikový plán a jsou velmi málo nákladné. RAND Corporation varuje, že sebevražedné útoky se vyznačují vysokým počtem mrtvých, který je čtyřikrát vyšší než v případech klasických teroristických útoků. Palestinci cestou těchto atentátů zabíjejí téměř polovinu Izraelců, kteří umírají násilnou smrtí v rámci palestinsko-izraelského konfliktu.¹⁰ Pařížský Ústav arabského světa upozorňuje, že nábor mladých Palestinců je usnadněn tím, že třetina z nich si přeje zemřít mučednickou smrtí a stejné procento palestinských dětí nechce chodit do školy, protože má strach, že už se neshledají se svými rodiči a nebudou se mít kam vrátit, protože útoky izraelských vrtulníků mezitím zničí jejich obydlí a vše živé v nich.

Novým prvkem je narůstající počet žen v sebevražedných komandech. Z jejich strany jde o několik souběžně působících motivů: vzpoura proti zahraniční okupaci, protest proti tamnímu machismu, který ulpívá na přezíravém vztahu k ženám, touha pomstít smrt či utrpení svých blízkých, zoufalost pramenící z bezvýchodné situace.

Definice mezinárodního terorismu

Mezinárodní terorismus konce 20. století se tak vyprofiloval jako „nepřímá strategie zaměřená na nátlak na země Západu, která ale nepodstupuje riziko války a snaží se co nejvíce omezovat možnosti odhalení“¹¹ (*autorů teroristických akcí – pozn. autora*). Americká definice zdůrazňuje, že terorismus se vyznačuje plánováním násilných akcí politického zaměření, že využívá skupin na podstatní úrovni k tomu, aby útočily na cíle nevojenského charakteru. Jestliže terorismus na národní úrovni využívá násilí k rozbíjení států, pak terorismus na mezinárodní úrovni využívá násilí k rozbíjení dosavadního stavu (status quo) na regionální úrovni.

Výstižné hodnocení základních rysů terorismu přinesla rezoluce Rady bezpečnosti č. 1566 z 8. října 2004. Podle ní je aktem terorismu „každý kriminální akt spáchaný se záměrem způsobit smrt nebo vážná zranění s cílem vyvolat v zasažené společnosti pocit strachu, zastrašovat obyvatelstvo... a nutit vlády nebo mezinárodní organizace k nějakým opatřením, nebo je naopak od některých opatření či činů odrazovat“.

Další pokrok při definování terorismu přinesl dokument OSN z prosince 2004. Skupina tzv. šestnácti moudrých, kterou vedl thajský premiér Anand Panyarachun, a v níž pracovali mj. Robert Badinter (Francie), Brent Scowcroft (USA), Jevgenij Primakov (Rusko), Sadako Ogata (Japonsko) či Gro Harlem Brundtland (Norsko), zdůraznila, že terorismu se v dnešním světě „daří všude tam, kde je bezprávi, ponížení, chudoba, politický útlak, extremismus a nedodržování lidských práv. Stejně tak se mu daří tam, kde probíhají regionální konflikty a zahraniční okupace.“¹²

Základní definice terorismu

- slepé zabíjení bezbranného obyvatelstva
- výjimečně to mohou být i útoky na vojáky (např. OSN)
- daří se mu tam, kde je okupace a kde jsou velké rozdíly a nahromaděné křivdy

3. Globální terorismus, jeho činitelé a referenční objekty

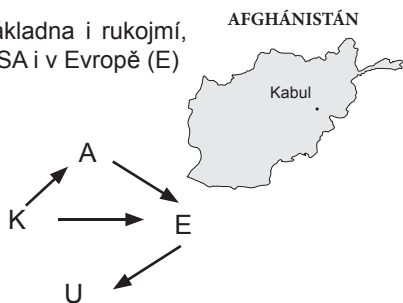
Teroristé jako noví činitelé mezinárodních bezpečnostních vztahů

Po úderech dne 11. 9. 2001 se hovoří o zcela nové etapě terorismu. Např. F Heisbourg používá výraz hyperterorismus,¹³ John Ikenberry používá pojem „moderní terorismus transnacionálního charakteru“, Lawrence Freedman píše o superterorismu, jiní hovoří o globálním terorismu. Na scénu totiž vstoupil terorismus v novém, globálním rozměru a vyznačuje se několika základními charakteristickými rysy.

Globální teroristé už nemají národní, ale celosvětovou identitu. Jako noví činitelé mezinárodních bezpečnostních vztahů se staví do role mstitelů bojujících proti utrpení, strádání a ponižení jedné pětiny všeho lidstva, která žije v mnoha státech dvou světadílů (Asie a Afriky) a která navíc má více či méně početné diaspory v Evropě a v Severní Americe. Jejich nejvyšší předáci vytvořili pod vedením Usámy bin Ládina síť, která pokrývá čtyři kontinenty, ve kterých se přijímají klíčová rozhodnutí a odehrávají se ty nejdůležitější události. Jde o Asii, Afriku, Evropu a Ameriku. To je první důvod, proč tato publikace používá pojem globální terorismus. Druhý důvod je v tom, že také oběti pocházejí téměř z celého světa – např. při útocích z 11. září to byli lidé ze všech kontinentů.

11. září 2001

Al-Kajdá (K), Afghánistán (A) jako její základna i rukojmí, úderu na USA (U) uskutečnili teroristé v USA i v Evropě (E)

Referenční objekt globálního terorismu na počátku 21. století

Referenčním objektem globálního terorismu nejsou zájmy národnostní menšiny nebo okrajové skupiny uvnitř jednoho státu. Staly se jím především mnohamilionové masy vyznavačů islámu, jejichž podíl na celosvětové populaci neustále narůstá – z 18 % v 80. letech na předpokládaných 30 % v roce 2025.¹⁴ Globální charakter referenčního objektu usámovského terorismu se tak odvíjí od využívání či spíše zneužívání dvou skutečností. Tou první je nesporné utrpení deseti milionů prostých lidí v islámských zemích, v jehož důsledku se v celé této oblasti hromadí pocity frustrace, deprivace a naprosté beznaděje.

Druhou skutečností je rozporuplnost politické situace v mnoha islámských zemích, zejména pak v Egyptě, v Saudské Arábii a v Pákistánu, které svoji bezpečnost jednoznačně opírají o přímou angažovanost USA. Tamní režimy jsou politicky vyčerpané a morálně zdiskreditované. Jejich nejvyšší činitelé vládnou autokraticky, nemají východisko ze současných těžkostí, postrádají vizi dalšího rozvoje. Výstižně to hodnotí laureátka Nobelovy ceny míru za rok 2003, když říká, že „zkorumpované režimy ve všech muslimských zemích si islám berou jako záminku k ospravedlnění svého nelegitimního vládnutí“.¹⁵ Navíc tyto režimy s větší či menší dávkou pokrytectví a cynismu těží ze skutečnosti, že jsou strategickými spojenci USA v islámském světě.

A právě z nejproblémovějších zemí islámského světa se rekrutuje nejvíce členů stojících ve vedení bin Ládinyvy organizace al-Kajdá, kteří se profilují jako negace zkompromitovaných režimů. V protikladu ke strnulosti proamerických režimů volají do boje za zlepšení života těch, kteří se stali obětí globalizace. Způsob, jakým zneužívají situace svého referenčního objektu, proto dostal název „victomologie“.¹⁶ Tento způsob jednání může těžit především z té skutečnosti, že „ti, kteří jsou jak chudí, tak i vykořeneční, mohou v terorismu spatřovat možnost pomsty i sebeocení“.¹⁷

Extremistická ideologie typická pro al-Kajdá bude nadále moci těžit z toho, že získala značnou podporu, stále bude moci zneužívat tento referenční objekt ke zneužívání problémů spojených s bídou a pocity křivdy, které se v islámském světě dlouhodobě hromadily. Zjednodušeně řečeno – jeden bin Ládin může padnout, několik nových nastoupí místo něho, aby v jeho destruktivním díle pokračovali. To ostatně připouští i jeden z nejuznávanějších amerických odborníků Ronald Asmus, když píše, že „jména teroristických organizací a darebáckých států se mohou měnit, ale dlouhodobá hrozba se měnit nebude“.¹⁸ Z toho vyvozuje nutnost hledat novou strategii, která se nebude omezovat jenom na vojenské údery, ale která se zaměří především na příčiny současných problémů.

Cíle globálního terorismu

Globální teroristé se už neomezují jenom na jeden stát nebo na jeho vnitřní politiku. Usilují o vysoký počet obětí, který svými psychologickými dopady přesahuje

státní hranice a ovlivňuje veřejné mínění nejen v jedné zemi, ale v celém regionu či dokonce v celém světě. Tím se globální terorismus zásadně odlišuje od doposud uplatňovaného terorismu na národní úrovni. Pokud udeří proti jednomu státu, pak se mu mstí nikoliv za jeho vnitřní, ale za jeho zahraniční politiku uplatňovanou v různých oblastech světa.

Hlavním cílem al-Kajdá se na počátku 21. století stalo donutit západní země a především USA, aby opustily Arabský poloostrov a zejména pak Saúdskou Arábii. Základním rysem uplatňované taktiky se na přelomu 20. a 21. století stalo zabít co nejvyšší počet lidí, aby šok zasažené společnosti byl co největší. Uplatňují se nebrutálnější možné metody, záměrně jsou vražděni bezbranní a nevinní lidé. Cílem je vytvořit silnou atmosféru strachu a rozložit společnost, která je vytypovaným cílem úderu. Specialisté z RAND Corporation při hodnocení této skutečnosti hovoří o tom, že ve srovnání s minulostí došlo k výraznému nárůstu „smrtonosnosti (lethality rate)“, který vyvrcholil právě atentáty dne 11. 9. 2001.¹⁹

Nový způsob úderu

Únosem letadel a sebevražednými atentáty al-Kajdá navázala na tradiční terorismus. Novým však byla vzájemná kombinace těchto dvou dosud známých metod a zejména pak masovost – jak v počtu nasazených komand, tak především v počtu obětí. Snahou přinutit Američany k odchodu ze Saudské Arábie, k přehodnocení jejich dosavadní jednostranné podpory Izraeli a ke změně jejich přístupu k palestinskému problému zase navázala na mezinárodní terorismus z 80. a 90. let minulého století. V roli činitele A zorganizovala z území státu B (Afgánistán) mimořádně kruté útoky na stát C (USA), aby si vynutila změnu jeho chování vůči činitelům D, E, F (Saudská Arábie, Izrael, Palestinská samospráva) a případně i dalším (Pákistán, Egypt). Stejně tak v prvních týdnech po 11. 9. měla zájem, aby nebyla identifikována jako iniciátor atentátů – to se změnilo až po zahájení odvetných úderů. Novým v postupu al-Kajdá bylo vyjádření zásadního nesouhlasu nejen s politikou jednoho státu, ale s celým současným mezinárodním uspořádáním.

Údery z 11. 9. 2001 znovu potvrdily, že terorismus je jedinou možností, jak zranit tak silnou a bohatou zemi, jakou jsou USA, proti kterým nemá přímý střet či soubor sebemenší naděje na úspěch. Profesor S. Hoffmann, jeden z nejuznávanějších amerických odborníků na mezinárodní bezpečnostní vztahy, zdůrazňuje, že „chudě vyzbrojení jedinci vyzvali, překvapili a zranili dominantní světovou supervelmoc“.²⁰ Organizace čítající několik stovek, nanejvýš několik tisícovek členů dokázala kruté zasáhnout stát, který na svoji obranu vynakládá téměř 40 % celosvětových vojenských výdajů. Ukázalo se, že současný hyperterorismus může stírat rozdíly mezi malými a velkými, mezi slabými a silnými. Stal se ideálním vyrovnávacím nástrojem, na který neplatí ani ty nejmodernější a nejs sofistikovnější zbraňové systémy.

Zneužití státu jako základny i jako rukojmí

Novým prvkem se na počátku 21. století stalo zneužití celého jednoho rozlehlého a také odlehlého státu. Afghánistán se stal útočištěm a zároveň i základnou pro teroristickou síť globálních rozměrů. Al-Kajdá svými penězi a zbraněmi pomohla Tálibánu k tomu, aby ovládl celé území státu, včetně tras obrovských obchodů s omamnými látkami. Bin Ládín zato získal rozsáhlou základnu pro svoji válku proti Západu a díky tomu pak „svoji organizaci al-Kajdá přeměnil v téměř virtuální stát“.²¹

Otevření „evropské fronty“

Po krutých úderech na „vzdáleného nepřítele“, tedy na USA, bylo jen otázkou času, kdy přijde řada na jeho evropské spojence. Předpokládalo se, že údery by se mohly zaměřit na ty země, které jsou nejbližšími spojenci USA v globální válce proti terorismu a jejichž političtí vůdcové se nejvýrazněji zařadili po bok amerického prezidenta G. W. Bushe.

Madrid 2004

Prvním naplněním výše uváděných neblahých očekávání se staly útoky dne 11. 3. 2004 v Madridu. Vedle vysokého počtu obětí se projevil některé základní rysy strategického uvažování globálního terorismu. Především to byla volba data – přesně dva a půl roku po 11. 9. 2001. Navíc to bylo v době vrcholící volební kampaně, kdy se nabízel jedinečná příležitost, jak potrestat premiéra Aznara a jeho politickou stranu. Tento záměr vyšel v plném rozsahu – Lidová strana prohrála volby, k moci se dostala levicová PSOE, jejíž předseda a volební lídr měl ve svém volebním programu slib, že stáhne španělská vojska z Iráku. (A tento slib také splnil). V Madridu se projevil i cynická volba cíle a smyslu celé akce – místo s vysokou koncentrací lidí, které zaručuje vysoký počet obětí.

Londýn 2005

Londýnské údery se zaměřily na nejbližšího spojence tzv. vzdáleného nepřítele. Jejich smyslem bylo potrestat premiéra Blaira za jeho nasazení, s jakým se postavil po bok G. W. Bushe – v době příprav operace Irácká svoboda měl dokonce nelichotivou přezdívku „Bushův ministr zahraničí“. Další motiv vyplynul z toho, že Velká Británie se po skončení operace Irácká svoboda stala spolu s USA okupační mocností v Iráku. Významnou roli sehrála i angažovanost Velké Británie v důsledném tažení za zmrazení bankovních kont teroristických sítí.

Londýnské atentáty zasadily vážný úder dlouhodobě uplatňované politice multikulturalismu, která spočívala v tom, že Velká Británie přijímala přistěhovalce z islámských zemí a dávala jim možnost usilovat o společenskou integraci. Zároveň s tím tolerovala jejich víru a zvyky a nebránila činnosti jejich náboženských komunit. Červenec 2005 ale ukázal, že tato benevolentnost byla zneužita a že v zemi „se

hluboce zakořenila obskurantistická interpretace islámské víry²². Gilles Kepel, přední francouzský odborník na problematiku islámu, z této skutečnosti vyvozuje, že se v samých základech otřásla „politika Londonistánu, spočívající na předpokladu, že islámští duchovní ve svých kázáních sice štekají, ale nekoušou a že jejich činnost nejenže nenaruší fungování multikulturní společnosti, ale že navíc udrží pod svojí kontrolou radikální proudy islamistu²³. Kepel přitom nevylučuje, že politika Londonistánu by dokonce mohla být zcela pohřbena.

Potvrzení základních rysů komunikační strategie terorismu

Madrid 2004 a Londýn 2005 znovu potvrdily, že žádná ze škod, kterou teroristé záměrně způsobují, není samoúčelná, každá z nich je jasným poselstvím, které má ovlivnit rozhodování toho, kdo má být vystaven strachu a pod jeho vlivem pak být tlačěn k tomu, aby něco udělal, nebo naopak neudělal. Důsledky atentátů v Madridu v březnu 2004 ukázaly, že teroristé jsou dokonce schopni nastartovat proces, jenž může vyústit v rychlou změnu vlády. V Londýně zase útoky vyzněly jako velmi tvrdá rána premiérovi.

Při útocích v Madridu stejně jako v Londýně se znovu potvrdila základní zásada teroristických útoků: ten, komu je poselství adresováno, tedy vydíraný a zastrašovaný subjekt, nemůže nikdy být obětí teroristického útoku.²⁴ Vždy je to trojúhelník, nikdy to není přímka. Oběť je vždy nástrojem nátlaku na toho, kdo se musí rozhodnout, jak se má po teroristickém úderu zachovat. Proto teroristé nezabili ani Aznara, ani Blaira, protože neměli nejmenší zájem dělat z nich mučedníky. Chtěli je naopak vystavit výčtkám svědomí a přimět je k přehodnocení jejich dosavadní politiky.

Mrtví a ranění na madridských nádražích v březnu 2004 byly především nástrojem pomsty na premiéra Aznarovi za to, jak vehementně podporoval válku v Iráku. Zároveň s tím byly krutým nátlakovým aktem vynucujícím si, aby Španělsko stáhlo své vojáky z Iráku. Stejně tak teroristické útoky v Londýně na počátku července 2005 byly nástrojem pomsty za Blairovu osobní angažovanost v přípravách na válku v Iráku. Společným cílem obou bezohledných teroristických útoků bylo donutit dvě významné západoevropské země ke změně jejich přístupu k muslimskému světu a zejména pak ke stažení vojsk z okupovaného Iráku. Proto byly naplánovány a uskutečněny s cílem dosáhnout co nejvyššího počtu obětí na straně bezbranného a zcela nevinného civilního obyvatelstva.

Původci teroristické hrozby v Evropě

Útoky v Madridu a zejména pak v Londýně ukázaly, že rozhodování se odehrává na nejvyšších úrovních sítě globálního terorismu, ale pro uskutečnění smrtonosných úderů (nejčastěji sebevražedných) se vybírají dobrovolníci, kteří se s nejvyššími polhaváry vůbec neznají. R. Leiken a S. Brooke z Nixon Center ve Washingtonu tyto dobrovolníky dělí z hlediska jejich původu do dvou základních skupin.²⁵ Tou první jsou tzv. outsiders, tedy muslimové, kteří po tisících přijíždějí do evropských zemí s cílem získat povolení k trvalému pobytu.

Ještě širší je základna druhé skupiny nazývané insiders, tedy synů nebo dokonce vnuků těch, kteří se v minulosti do Evropy přistěhovali z různých zemí islámského světa. V evropských zemích však narážejí na nejrůznější omezení, mají problém prosadit se, jsou nadprůměrně postiženi nezaměstnaností a žijí v uzavřených společnostech. Jsou náchylní k působení extremistů a vytvářejí velmi početnou základnu pro nábor do teroristických organizací. Farhd Khosrovkahar, profesor Vysoké školy sociálních studií v Paříži (EHESS) v této souvislosti upozorňuje,²⁶ že jednou ze základních příčin soudobého terorismu je silně zakořeněný pocit ponížení v islámském světě, jehož symboly jsou americká podpora Izraele, vojenské operace v Afghánistánu a okupace Iráku. K tomu se přidává vážná proměna v západoevropských společnostech – radikalizují se synové nebo dokonce vnuci těch muslimů, kteří do Evropy přišli na počátku 60. let, když bylo zapotřebí levné a nekvalifikované pracovní síly. Dnes ale muslimové trpí vysokou nezaměstnaností a žijí na okrajích měst, v prostředí vyznačujícím se chudobou, násilím a vysokým stupněm nebezpečí. V takovém prostředí se islám stal náboženstvím utlačovaných a vyloučených, zároveň s tím však i nástrojem k náboru do extremistických a teroristických organizací. Jeho přitažlivost je navíc zesílena tím, že vystřídal zkrachovalá utopická hnutí ze 60 a 70. let – komunismus, trockismus a maoismus. Islám se tak v západní Evropě stal nástrojem k mobilizaci mladých lidí, kteří propadli pocitu křivdy a beznaděje.

V řadách outsiderů i insiderů teroristé nabírají dva druhy lidí pro budoucí akce. První z nich tvoří vysoce vzdělaní muslimové pro odbornou práci, přičemž velmi často jde o zcela nenápadné mladé lidi, od nichž by to nikdo z jejich okolí nečekal. Ve druhém okruhu jsou málo vzdělaní lidé islámského vyznání, z nichž mnozí mají i kriminální minulost a jsou použitelní k destruktivním činnostem vyžadujícím velký cynismus, bezohlednost a surovost. Obě skupiny vytypovaných lidí jsou připravovány v podmínkách nejprísnějšiho utajení a jsou vystaveny stupňovanému náboženskému a psychologickému zpracování.

Teroristické útoky v Madridu a v Londýně potvrdily, že největší pozornost globálního terorismu se zaměřila na blízké spojence administrativy G. W. Bushe. To ale neznamená, že by zcela stranou nechal země, které se postavily proti válce v Iráku. I ty jsou totiž velmi zranitelné. Francie už jenom proto, že je strategickým spojencem alžírské vlády, kterou islamisté považují za jeden ze zrádcovských režimů. Vážné problémy jsou i v Německu – na jeho území žije a stále více se radikalizuje několikamilionová turecká menšina a záminkou k případnému útoku by mohl být i kontingent německých vojáků v Afghánistánu.

4. Politické vyhodnocování hrozby globálního terorismu

Akce ze dne 11. 9. 2001 a stejně tak i útoky v evropských metropolích plně potvrdily správnost americké definice charakterizující terorismus jako plánované násilné akce, které mají politické zaměření a které podnikají činitelé na podstatní úrovni. Od

té doby do současnosti však přetrvávají zásadní rozdíly v odpovědích na otázku, jaké bylo skutečné zaměření těchto útoků. Vyhranila se tři základní hodnocení současného terorismu.

Hodnocení globálního terorismu jako projevu nenávisti vůči hodnotám západní civilizace a jejímu hlavnímu symbolu

Toto hodnocení poukazovalo především na vyhlášení džihádu v únoru 1998, kdy bin Ládín vytvořil mezinárodní islamistickou frontu proti Židům a křížákům. Vydal fatvu, ve které zdůraznil: „Každý muslim, který je toho schopný, má osobní povinnost zabít Američany a jejich spojence, bez ohledu na to, zda se jedná o civilisty či vojenské jednotky, a to v každé zemi, kde je to možné.“²⁷

Nenávistný tón bin Ládinovy fatvy pak zákonitě vyvolal manichejstickou reakci především v prvních dnech po 11. 9. 2001. Ta ale nakonec přetrvála a zvláště výrazně se odrazila v projevu prezidenta Bushe ve Spolkovém sněmu v roce 2002. Bush zopakoval, že hlavní pohnutkou teroristů byla nenávist vůči takovým základním hodnotám, kterými jsou demokracie, snášenlivost, svoboda vyjadřování a náboženství a spolu s tím i nenávist k ženám, křesťanům a Židům. Tím ale znovu zavadil o strunu citlivosti Evropanů na mesiášský komplex amerických politiků, spočívající v přesvědčení, že právě USA jsou v dodržování výše uváděných hodnot nejdále, a proto se také staly terčem nenávisti a zákeřných útoků. Většina západoevropských politiků však takové černobílé, manichejstické vidění současného světa odmítá.

Hodnocení globálního terorismu jako odvety za politiku USA v době globalizace

Některé z prvních komentářů otevřeně napsaly, že cílem útoků bylo „uškodit Spojeným státům a nikomu jinému. Byly odvetou za konkrétní věci učiněné Spojenými státy a za konkrétní, po léta uplatňovanou americkou politiku...“²⁸ Podle dalšího hodnocení pak „útoky směřovaly nikoli na Západ a demokracii, ale na Spojené státy, a jejich příčinou byly specifické a propletené důvody, jejichž kořeny jsou v Perském zálivu“.²⁹

Uznávaná kanadská analytička Naomi Klein³⁰ došla k závěru, že jde o zpožděnou vedlejší škodu studené války (jedna supervelmoc vsadila na Tálíbán a na jeho džihád ve svém boji proti druhé supervelmoci). Dále se podle ní jedná o vedlejší škodu války o Perský záliv (na posvátné islámské půdě zůstala americká vojska) a také o vedlejší účinek několika ozbrojených konfliktů z poslední doby (připomíná zejména nárůst dětské úmrtnosti v Iráku v důsledku amerického embarga, bombardování farmaceutické továrny v Súdánu a palestinsko-izraelský ozbrojený konflikt).

Řada evropských teoretiků i politiků se dnes přiklání k názoru, že je třeba vzít v úvahu také odpor, který politika Západu a zejména USA vyvolávala ve třetím a pře-

devším pak v arabském světě po celé období po skončení studené války. Lawrence Freedman dochází k závěru, že „superterorismus byl nežádoucím vedlejším produktem aktivistické zahraniční politiky“.³¹

Francouzský prezident J. Chirac využil Bushovy návštěvy v roce 2002, aby ho ujistil o pevném spojeneckém poutu mezi Francií a USA.³² Zároveň se však vyslovil pro zcela jiný postup v boji proti terorismu – řekl, že hlavními nepřáteli Západu jsou také bída, útlak a přetrvávající ozbrojené konflikty, jež vytvářejí podhoubí pro nenávist a války. V jasné narážce na 15% nárůst vojenského rozpočtu USA francouzský prezident připomněl, že zbraněmi v boji proti terorismu by měly být také ekonomický pokrok a mezinárodní solidarita, zlepšování zdravotní péče a vzdělávacích systémů, dodržování mezinárodního práva a dialogu.

Hodnocení globálního terorismu jako útoku proti stávajícímu uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů na globální úrovni

Jestliže mezinárodní terorismus přešel od používání násilí k rozbíjení států na úroveň rozbíjení statu quo na mezinárodní úrovni, pak globální teroristé usilují o zásadní změny globálního systému mezinárodních bezpečnostních vztahů. Jako symbol tohoto systému si zvolili USA, na které připadají 4 % světového obyvatelstva, ale 40 % celosvětových výdajů na zbrojení, 45 % všech zbrojních kontraktů, ale zároveň s tím jen 1, 40 USD na hlavu na pomoc uprchlíkům ve srv. s Norskem 12,50 USD či Dánskem 9, 36 USD na hlavu.³³ Útoky byly zaměřeny proti státu, který již přes 50 let zaujímá ústřední místo a hraje hlavní roli v systému aliancí, jejichž základem je teze demokratického míru – otevřené demokratické státy nemají sklony k tomu, aby ve svých vzájemných vztazích zneužívaly ozbrojené síly k nátlaku nebo donucování. Globální terorismus se po úderech proti USA dne 11. 9. 2001 stal vážnou hrozbou „celému systému aliancí a mnohostranných institucí, které jsou jádrem dnešního světového uspořádání“.³⁴

Na další rozměr tohoto hodnocení upozorňuje George Perkovich, Vice-President for Studie při Carnegie Endowment for International Peace. Velmi výstižně připomíná,³⁵ že po skončení studené války se ve světě střetly dva rozdílné hodnotové přístupy. Na jedné straně jsou to USA a jejich strategičtí spojenci, jež kladou důraz především na svobodu, a to jak v politice, tak i v podnikání. Naproti tomu muslimský svět vynává především spravedlnost, a tak se cítí být ponížěn tím, že USA jednostranně podporují Izrael proti Palestincům, že zároveň s tím podporují zprofanované a nespravedlivé režimy v islámském světě a že se chovají jako bezohlední vítězové v procesu nespravedlivé globalizace. Z tohoto úhlu pohledu se pak globální terorismus jeví jako řada úderů vedených s cílem pomstít se za nespravedlivý charakter globalizace, která je v muslimském světě jednoznačně vnímaná jako americký projekt.

Dílčí shrnutí

Hodnocení motivů a možných dopadů teroristických útoků ze dne 11. 9. 2001 má nesmírně důležitý praktický dopad. Je intersubjektivním procesem vyhodnocování nejvážnější bezpečnostní hrozby globálního charakteru na počátku 21. století. Hlavní roli v tomto procesu hrají nejvyšší političtí a vojenští činitelé USA, kteří mohou volit mezi dvěma základními možnostmi: unilateralismus nebo multilateralismus.³⁶

Pro první možnost hovoří to, že USA se dnes cítí být velké, silné a odlehlé, aby podnikaly samostatné akce. Přední americký teoretik John Ikenberry ale v této souvislosti varuje, že v důsledku transnacionálního charakteru současného terorismu je čistě národní strategie neúčinná, a tak USA budou nuceny oživit liberální přístup a postupně pochopit, že „řešením není rozmístování vojsk, ale naopak důraz na posílení práva“.³⁷

Naproti tomu při multilaterálním přístupu by USA při vyhodnocování hrozby globálního terorismu měly těsně spolupracovat se všemi svými spojenci. Tento přístup navíc vytváří příznivé předpoklady pro zapojení Ruska do západního systému bezpečnostních aliancí vycházejících z koncepce demokratického míru. Čím širší bude antiteroristická koalice, tím pevnější budou předpoklady diplomatického úspěchu, tím více se zúží i prostor pro to, aby globální teroristé zneužívali tíživou situaci jedné miliardy muslimů.

Dvě základní hodnocení 11. 9. 2001

a) úder sil Zla proti silám Dobra: G. W. Bush, T. Blair, J. M. Aznar

b) odvěta za politiku USA ve světě po skončení studené války:

J. Chirac, G. Schröder a další

- velmi uvážlivá a zdrženlivá stanoviska zaujal Václav Klaus

5. Teoretická hodnocení globálního terorismu

Vyhodnocováním hrozby globálního terorismu se zabývají nejvyšší političtí činitelé, ale také myslitelé nejvýznamnějších proudů teorie mezinárodních vztahů. Jestliže první se odvolávají především na zájmy a potřeby svých států, druzí tuto problematiku nahlížejí z určitého odstupu a snaží se vysvětlit, proč se svět po 11. září vyvíjí tak, jak se vyvíjí.

Neokonzervativismus

Od poloviny 90. let se nejdynamičtějším teoretickým proudem v USA a jedním z nejvlivnějších proudů s celosvětovou působností stal neokonzervativismus, který je někdy označován výrazem „demokratický globalismus“. Jeho přední teoretikové již na počátku předcházejícího desetiletí volali po „remoralizaci americké zahraniční politiky“.³⁸ O dva roky později již titíž autoři vyjádřili velmi vyhraněné stanovisko, že „jsou jen dvě možná řešení: pokles síly USA, vzestup celosvětového chaosu a nebezpečné 21. století na jedné straně, nebo návrat k reaganovskému pojetí americké síly a jejího vůdcovství na straně druhé“.³⁹ Ústředním cílem tohoto vlivného proudu je celosvětové šíření demokracie a svobody jako cesta k bezpečnějšímu světu.

Od počátku 21. století se neokonzervativní myšlenkový proud profiluje především proti hrozbě arabsko-muslimského extremismu a radikalismu. Tuto hrozbu považuje za hrozbu existenciálního charakteru pro USA a hodnoty, jichž jsou USA symbolem. V tomto přístupu k terorismu se projevuje to, co přední britský teoretik Lawrence Freedmann vyjadřuje slovy, že „základní charakteristikou neokonzervativismu je sklon k nadsazování hrozeb národní bezpečnosti a důraz na vysoký stupeň obranné připravenosti“.⁴⁰

Demokratický realismus

V rámci idealistického přístupu k mezinárodním bezpečnostním vztahům na počátku 21. století se v USA vyprofiloval variantní proud, který se nazývá „demokratický realismus“. Jeho stoupenci vycházejí z názoru, že demokratický globalismus je příliš idealistický, ambiciózní a nákladný na materiální a lidské zdroje. Prosazují variantní řešení, jehož smyslem by mělo být „podporovat demokracii všude ve světě, ale životy a velké investice nasazovat pouze tam, kde to má strategický význam v rámci širšího boje proti existenciálnímu nepříteli, který je smrtelnou hrozbou pro svobodu ve světě“.⁴¹

Oba variantní proudy se shodují v podpoře koncepce války proti terorismu a konkrétně i operace Irácká svoboda. Zastávají názor, že operace takového typu jsou správné i v případě, že nemají mandát Rady bezpečnosti OSN a dostatečnou podporu evropských spojenců. Oba podporují orientaci na ukončení tzv. arabské výjimky, tedy spolupráce s arabskými strategickými partnery bez ohledu na charakter jejich politických režimů. Shodně volají po šíření demokracie do arabského světa. Stejně tak se shodují na jednom ze základních principů zahraniční politiky, že nejlepší obranou je dobrý útok. Vývoj bezpečnostní strategie USA v letech 2001–2003 ukázal, že „v Bushově doktríně, která upřednostňuje úder na hrozbu tam, kde je její zdroj před čekáním na její úder, se uplatňuje jeden ze základních rysů zahraniční politiky konzervativismu“.⁴²

Realismus

Ve prospěch realismu svědčí skutečnost, že význam a vliv států jako základních jednotek mezinárodních vztahů se po 11. 9. 2001 nijak nesnížil, naopak dále se po-

sílil. Zároveň s tím se potvrdil závěr neorealismu, že státy usilují především o zajištění své bezpečnosti. I v době boje proti hrozbě globálního terorismu státy nadále spoléhají především na svoji vojenskou sílu a ještě více než do té doby odmítají iluze o možnosti vytvořit bezkonfliktní svět. Ve prospěch realismu vypovídá také to, že v přístupu k Iráku USA nakonec zvolily vlastní řešení poté, co se nepodařilo nalézt shodu nejen na půdě Rady bezpečnosti OSN, ale dokonce ani v rámci Rady NATO. Vycházejí ze své bezkonkurenční síly, uplatnily tzv. „go-it-alone strategy udržování světového uspořádání prostřednictvím americké nadvlády“.⁴³

Naproti tomu určitým problémem pro realismus je ta skutečnost, že USA jako nejmocnější stát světa vyhlásily válku organizaci al-Kajdá, která je nestátním činitelem. Zároveň s tím však někteří realističtí autoři upozorňují,⁴⁴ že i činnost teroristických skupin má důležitý státní aspekt – cílem nejrůznějších teroristických atentátů je vynutit si ukončení okupace některého státu (například Palestinců) nebo americké finanční a především vojenské pomoci zdiskreditovaným režimům v řadě islámských zemí (zejména pak v Saúdské Arábii, v Egyptě nebo v Pákistánu).

Navíc realisté poukazují, že hlavní bitvy v rámci „války proti terorismu“ – operace Enduring Freedom 2001 v Afghánistánu a operace Iraqi Freedom 2003 v Iráku – se vedly na mezistátní úrovni. Dalším potvrzením realistického přístupu je skutečnost, že klíčovými prvky americké zahraniční politiky se po 11. září staly vojenská síla a odklon těch mezinárodních smluv a ujednání, která by mohla omezovat americkou suverenitu a uplatňování její moci ve světě. Charles Krauthammer, přestože sám se profiluje v proudu demokratického realismu, uznává, že v USA se po nástupu administrativy G. W. Bushe prosadil „nový unilateralismus, který směřuje k umocnění americké síly a jejímu dalšímu posilování při cestě za dosažením stanovených globálních cílů“.⁴⁵

Idealismus / liberalismus

Určitý problém má v tom, že zahrnuje (zejména v USA) široký rozsah proudů od neokonzervativců (kteří někdy dostávají nálepku liberálních jestřábů) až po stoupence lidských práv. Všichni se shodují na významu, který přiřkládají mezinárodní spolupráci, obchodní výměně a šíření demokratických norem a hodnot. Vývoj v době globalizace plně potvrzuje jejich základní premisu, že demokratické státy spolu navzájem neválčí. Nové prostory pro rozvíjení liberalismu otevřel důraz administrativy G. W. Bushe na šíření demokracie a snižování počtu diktátorských režimů a zhroutěných států jako základního předpokladu pro upevňování mezinárodní bezpečnosti.

Naproti tomu vážné problémy se otevírají při vysvětlování rozporu mezi mesiášským působením dnešních USA na jedné straně a jejich sázkou na vlastní vojenskou sílu a větším či menším pohrdáním mezinárodními institucemi na straně druhé. Dalším vážným úskalím je nelegální a nakonec také nelegitimní charakter tzv. druhé irácké války (Iraqi Freedom 2001), což bylo výsledkem netrpělivosti G. W. Bushe jako protikladu trpělivosti jeho otce v přístupu k Iráku v letech 1990 a 1991 (Operace

Dessert Storm v roce 1991 byla jak legální, tak i legitimní. Tehdy vytvořená široká mezinárodní koalice zahrnovala i arabské státy, zejména pak Sýrii).

Složitou otázkou pro liberalismus je také vysvětlování vážných neshod, které se v letech 2002–2003 v souvislosti s Irákem vystupňovaly mezi USA a několika jejich nejbližšími spojenci, a to přesto, že dlouhodobě sdílejí stejné základní hodnoty a normy.⁴⁶ Jeden z předních amerických teoretiků soudobého liberalismu John Ikenberry upozorňuje, že na jedné straně se v zahraniční politice administrativy G. W. Bushe prosazuje přesvědčení, že „když v problémových zemích bude nastolena demokracie a právní stát, přestanou být hrozbami pro mezinárodní mír a bezpečnost“.⁴⁷ Na druhé straně se ale stejně vehementně prosazuje pohrdání kompromisy a snaha o nastolení mezinárodního uspořádání na základě síly (power-based internationale order).⁴⁸ Při souhrnném hodnocení těchto vážných rozporů Ikenberry dochází k závěru, že hegemonistické demokracie nejsou imunní vůči vážným chybám a omylům. Hlavní chybu spatřuje v tom, že globální strategie Bushovy administrativy je založena nikoli na mezinárodní důvěře a spolupráci, nýbrž na nadsazování hrozeb a z toho vyplývajícím strachu.

Dalším námětem liberálních institucionalistů je postoj USA ke spojencům. Philip Gordon a Jeremy Shapiro kategoricky odmítají názor, že všemocné USA by si na počátku 21. století mohly dělat, cokoli se jim zamane a jejich evropští spojenci by se k nim mohly buď přidat, nebo zůstat stranou. Irácká zkušenost podle nich jasně ukázala, že „síla a odhodlání – a to ani v případě nejsilnějšího národa světa – samy o sobě nestačí k zajištění bezpečnosti ve světě, který je stále více vzájemně propojený a závislý. Tváří v tvář bezpečnostním hrozbám a výzvám na počátku 21. století budou USA potřebovat legitimitu a zdroje, jaké jim může poskytnout pouze demokratická Evropa. Budou-li USA postupovat tak, že nikoho nepotřebují, povede to k jejich izolaci a může to dokonce vytvořit i opozici proti americkému leadershipu.“⁴⁹

K základním výhradám patří také přehlíživý vztah Bushovy administrativy k legitimitě zásahů v zahraničí. Robert Truck a David Hendrickson varují, že dnešní Spojené státy mají vážné problémy s legitimitou, které vyplývají ze skutečnosti, že „na mezinárodní právo se odvolávají pouze tehdy, kdy se jim to hodí, ale v opačném případě je ignorují. Opírají se o mezinárodní instituce, když je to pro ně výhodné, ale pohrdají jimi, když se jeví jako překážka k prosazování jejich zájmů.“⁵⁰

Fukuyamova syntetická kritika

Francis Fukuyama⁵¹ hodnotí americkou reakci na nástup globálního terorismu jako směs přehnaného realismu (excessive realism) a přehnaného idealismu (excessive idealism). První krajnost se podle jeho názoru projevila v tom, že Bushova administrativa označila síť globálního terorismu za existenciální nepřítele a smrtelnou hrozbu USA i celého svobodného světa. Zároveň s tím se prohlásila za správce či strážce celého mezinárodního systému (custodian of the international system) a podle toho pak také jednala. Zvolila řešení „state to state“, tedy vojenský úder na

vytypovaný stát, konkrétně na Irák, který označila za naléhavou životní hrozbu. Vůči ostatním státům pak podle Fukuyamy razila heslo důvěřujte nám a my se za to postaráme o vaše zájmy.

Naproti tomu přehnaný idealismus Fukuyama spatřuje ve dvou hlavních směrech. Především je to hodnocení příčin 11. 9. 2001. Jde o názor, že USA se staly terčem útoků proto, že představují hodnoty, myšlenky a životní styl, který vyvolává nenávisť radikálních islamistů. Fukuyama ale tvrdí, že „jsme nenáviděni ne proto, jací jsme, ale především pro to, co děláme pro naši lhostejnost ve vztahu k Palestincům, pro pokryteckou podporu diktátorů v muslimských zemích a nejnověji i kvůli okupaci Iráku“.⁵² Z toho pak vyvozuje, že terorismus ve skutečnosti není existencionální hrozbou, ale je hrozbou vyvolanou a podmíněnou chováním USA v době globalizace.

Druhý směr přehnaného idealismu Fukuyama spatřuje v ambiciózním sociálním inženýrství, které se naplno projevilo „přeměnou George W. Bushe z prezidentského kandidáta odmítajícího budování v prezidenta píšícího dějiny jedné těžce zkoušené části světa“.⁵³ Bushovo sociální inženýrství má dva postupné cíle. Tím prvním je snaha o přeměnu Iráku a posléze celého Středního východu v demokracii západního typu. Druhým směrem je zakonzervování současného monopolárního uspořádání mezinárodního systému.

Zdroje Bushova postupu spatřuje Fukuyama v neochvějně víře amerických neokonzervativců ve správnost vlastních ideálů a řešení. Tato víra je podle Fukuyamy tak přehnaná a odtržená od reality, že i lidé, kteří jinak jsou přáteli USA, nevěří v legitimnost jednání Bushovy administrativy, a to zejména v Iráku. V důsledku toho pak Bushova politika hodně ztrácí. Z realistického úhlu pohledu ztrácí schopnost přesvědčit spojence k tomu, aby spolu s ní sdíleli náklady. Ještě vážnější je ale ztráta z idealistického úhlu pohledu – USA ztrácejí přitažlivost a na ní spočívající schopnost vést ostatní státy svobodného světa.

Právě legitimnost akcí považuje Fukuyama za nesmírně důležitou. Zdůrazňuje, že rozhodující je to, co si o legitimnosti postupu myslí ne samotní politikové USA, ale především jejich spojenci. Pokud oni nejsou přesvědčení o legitimnosti amerického postupu, nebudou jej podporovat, budou vznášet výhrady, klást odpor, dělat obstrukce nebo dokonce organizovat aktivní opozici.⁵⁴

Konstruktivismus

Konstruktivismus při vyhodnocování globálního terorismu ještě více než doposud poukazuje na to, jak myšlenky, zdůrazňované hodnoty, sociálně vytvořené konstrukce a na jejich základě vznikající nové transnacionální sítě mohou od základu měnit charakter mezinárodních bezpečnostních vztahů. Při vysvětlování hodnotové podstaty globálního terorismu lze velmi dobře uplatňovat základní tezi konstruktivismu, že sociální realita se vytváří v debatách o hodnotách. Pádovým argumentem je skutečnost, že al-Kajdá se otevřeně a cestou krutého násilí staví proti vnucování západních a zejména pak amerických hodnot islámskému světu.

V případě terorismu se jedná o změnu jednoznačně negativní, a to ve dvou rovinách. Především je to rovina cílů – globální teroristé chtějí negovat dosavadní politiku USA v islámském světě. Al-Kajdá buduje svoji strategii na myšlence, že je nezbytné, aby se USA stáhly zejména z oblasti Blízkého a Středního východu. Negativum se projevuje také v rovině hodnotové – Usáma bin Ládín vystupuje jako dokonalý protiklad jiného realizátora konstruktivistické politiky, a to Mahatmá Gándího, který naopak kladl důraz na myšlenku neublížení a nenásilného boje za dosažení vytyčených cílů.

Po nástupu globálního terorismu se konstruktivismu otevřel široký prostor k tomu, aby poukazoval na význam mezinárodních institucí a zejména pak hodnot a myšlenek jako nosných argumentů v nevojenském směru boje proti globálnímu terorismu. Tento směr je nesmírně důležitý, protože může zapůsobit, často silněji než působivé vojenské operace, na stamiliony muslimů, kteří tvoří tzv. pasivní základnu al-Kajdá a dalších teroristických sítí. Další léta mohou ve větším či menším rozsahu potvrdit, že také v boji proti terorismu vyhraje ten, kdo dokáže jiné přivést k tomu, aby přijali jeho myšlenky a na nich stavěné konstrukce.

Kritická bezpečnostní studia

Velkou aktuálnost si uchovává Paul Rogers⁵⁵ a jeho volání po novém paradigmatu globální bezpečnosti, které by vycházelo z pochopení závažnosti socioekonomického příkopu v globálním měřítku. Dále je podle něho třeba vzít na vědomí závažnost násilných akcí proti elitám a v neposlední řadě i to, že ne vždy lze bezpečnost hájit jenom vojenskými nástroji. Nové paradigma by tak mělo zvýšit bezpečnost nejen pro některé státy, ale na globální úrovni. Pokud jde o překonávání socioekonomického příkopu, P. Rogers navrhuje především odstranění nejvýraznějších nespravedlností cestou reformy světového obchodu, zúžení prostoru pro obchodní spekulace, odstranění nejzávažnějších překážek mezinárodního rozvoje a zásadního přehodnocení zadluženosti rozvojových zemí.

Michael McCgwire tvrdí,⁵⁶ že při koncipování nového paradigmatu se vždy bude muset vyházet ze dvou krajních možností volby, a to v následujících hlavních směrech:

- v oblasti mezinárodních vztahů se má vybírat mezi exkluzivitou a inkluzivitou, mezi konfrontací a uvolněním, dominancí a zapojením, nepřátelstvím a rivalitou,
- na poli diplomacie jde o párové kategorie protivnictví – spolupráce, neústupnost - kompromis, unilateralismus - multilateralismus, diktát - jednání, odmítnutí - přizpůsobení, pomstychtivost - velkorysost, využívání jiných - zachování stávajících expanze,
- v oblasti uplatňování síly by se podle McCgwira mělo volit mezi donucováním a přesvědčováním, trestáním a odměňováním, konflikty a usmířováním, nadvládou a vyrovnaností, očekáváním nejhorsího možného vývoje a příznivějších variant,
- a konečně na poli bezpečnosti by mělo jít o volby mezi rovností a nerovností, odstrašování a ujišťování, donucováním a spoluprací, národním a mezinárodním a mezi tím, zda se vyhraje, nebo stačí, když se neprohraje, když není žádná ztráta.

Philip S. Golub, který se stále více profiluje v proudu kritické teorie, dochází k závěru, že dlouhodobý boj proti terorismu by se pro Bushovu administrativu mohl stát silným pokušením pro další potvrzení výlučnosti USA v oblasti bezpečnosti. Současnému americkému prezidentovi dokonce přisuzuje záměr „potvrdit přetrvávající užitečnost vojenské síly v období po skončení studené války pro přetvoření světového strategického prostředí“.⁵⁷ Uváživější hodnocení v duchu „problem solving theory“ nabízí Stanley Hoffmann, profesor Harvardské univerzity. Ve svém rozsáhlém analyticko-prognostickém článku předpovídá, že „zisky z boje proti terorismu sklídí státy (*mysleno státy jako základní aktéři mezinárodních vztahů – pozn. autora*), které ztratily tolik ze své suverenity a které teď budou moci zesílit kontrolu nad pohybem lidí i statků... Nejvíce na tom vydělají Spojené státy jakožto jediný aktér schopný zahájit boj proti terorismu v kterémkoli konci světa a přijít na pomoc oběti jakkoli vzdálené.“⁵⁸

Beckovo sociologické hodnocení

Velmi zajímavé teoretické hodnocení globálního terorismu přinesl také Ulrich Beck. Vychází ze skutečnosti, že schopnost kteréhokoli státu čelit hrozbě spočívá nikoli na jeho síle (force), ale především na jeho moci (power). V případě globálního terorismu ale nastává zásadní změna – „odhodlanost použít vlastní život jako zbraň zcela znehodnocuje nástroje síly státu tváří v tvář teroristům, a ti tak získávají nekončnou převahu a tím pádem i obrovskou moc“. Uplatňuje se přitom hra s nulovým součtem: náhlý nárůst své moci teroristé dosahují při souběžném výrazném oslabení moci zasažených a překvapených států, které je tím větší, čím katastrofičtější jsou důsledky jejich úderu a čím vážnější je jejich celosvětový dopad.⁵⁹

Další pozoruhodný závěr U. Beck vyjadřuje slovy, že nástupem éry globálního terorismu se roztočil kruh chování, jenž je v rozporu se zájmy civilizace (circle of decivilisation). Ten se nejprve projevuje v naprosté antihumánnosti a nemorálnosti teroristických aktů. Tím je ale ovlivněna i následující odpověď: ochrana vlastního obyvatelstva se pro Bushovu administrativu stala důvodem, aby se zcela odklonila od zásad mezinárodního práva, které bylo koncipováno pro mezistátní vztahy. Takový postup je podle U. Becka v rozporu s civilizačním posláním státní síly (decivilisation of state force). Tím se Beck dostává ke koncepci „válka proti terorismu“. Její novum spočívá v elasticitě koncepcce nepřítel a v jejím radikálním rozšíření až na úroveň teroristického nepřítel. Jejím výsledkem je to, že „nikoli vyhlášení války ze strany nepřátelského státu, ale jednostranné vyhlášení tzv. ohroženého státu rozhoduje o tom, kdo bude příští nepřítel a proti komu bude směřovat vojenská intervence“.⁶⁰

A konečně třetí Beckův teoretický závěr se týká rozlišení mezi teroristickým činem (terror act) a terorismem. Teroristický čin je podle Becka přímo spojen s katastrofou jako takovou. Čím vyšší je počet mrtvých a čím větší je symbol zničeného místa, tím závažnější je teroristický čin. Pro zničené budovy WTC požívá metaforický výraz „katedrála globální ekonomiky“. Naproti tomu terorismus je podle Becka nebezpečím (danger), je šířením strachu z něčeho, co se ještě nestalo, ale k čemu by mohlo dojít.

Dílčí shrnutí

Také při teoretickém vyhodnocování hrozby globálního terorismu se v plném rozsahu potvrzuje, že žádná teorie nemůže přinést vyčerpávající a jediné správné vysvětlení. Každá z hlavních teorií může „nabídnout jakýsi filtr, přes který nahlédneme na složitý obraz“.⁶¹ Připomenutí hlavních teoretických proudů a jejich přístupů k hrozbě globálního terorismu nám ukazuje na nejednoznačnost a velkou složitost situace, kterou vytvořilo 11. září 2001 a další útoky, které následovaly po něm.

Zvláště pozoruhodný je Fukuyamovův závěr, že odpověď Bushovy administrativy na teroristické útoky ze dne 11. září 2001 je především směsicí liberalismu a realismu. První přístup vyniká v rovině koncepční: čím méně diktatur a zhroucených režimů, tím bezpečnější bude dnešní svět. Druhý přístup se projevil v bezohledném prosazování silového, vojenského řešení. Lawrence Freedman zdůrazňuje, že „válka proti terorismu“ znamená posun od vedení nezbytných, nevyhnutelných válek směrem k válkám z vlastního rozhodnutí („shift from wars of necessity to wars of choice“). Je bojem nikoli proti hrozbě vůči sekundárním a primárním zájmům, nejde v ní tedy o boj o přežití.⁶²

Probíhající teoretická diskuse v USA i v Evropě ukazuje, že základní význam má teoretické vymezení hrozby globálního terorismu. Kritické neokonzervativního proudu tvrdí, že dnešní terorismus není existenciální hrozbou ani pro USA ani pro jejich spojence. Stejně tak odmítají tezi, že podobně jako předtím v případě nacismu nebo komunismu je jenom otázkou času, kdy se terorismus takovou hrozbou stane. Teprve další vývoj ukáže, kdo je blíže k pravdě.

Teoretická hodnocení v USA

- Neokonzervativci: nenávidí proto, jací jsme, co symbolizujeme
- Fukuyama: nenávidí nás proto, co děláme
- Huntington: je to střet civilizací, důsledek nedodržení zásad
- Ikenberry: střet excesivního idealismu a excesivního realismu
- Hoffmann: je to střet globalizací

6. Hrozba nekonvenčního terorismu

Po 11. září 2001 se vzedmula vlna apokalyptických úvah o hrozbě nekonvenčního terorismu. Velmi rozsáhle se ve světě, ale zejména v USA diskutuje o tom, že al-Kajdá nebo jiná teroristická síť by mohla použít zbraně hromadného ničení. Tyto diskuse jsou na jedné straně velmi znepokojivé a alarmující, protože se týkají velmi vážného námětu. Na druhé straně však jsou do značné míry zavádějící, protože vycházejí nikoli z ověřených skutečností (jako tomu bylo např. během studené války, kdy se vědělo, jaké zbraně má protivník), ale především z domněnek, obav a předpokládaných

dramatických důsledků. Úvahy o hrozbě nekonvenčního terorismu jsou spojeny se třemi základními okruhy otázek, které můžeme pracovníě nazvat jako technokratické, politické a taktické.

V oblasti technokratické

Jde zejména o následující:

- Přístup k technologiím: i v této oblasti se potvrzuje obecný trend nástupu nestátních činitelů – Nebezpečí, že i teroristické skupiny by se mohly zmocnit technologií zneužitelných pro výrobu ZHN, a to tím spíše, že řadu informací lze zjistit i na internetu.
- Možnosti výroby chemických a biologických ZHN: každý, kdo je chce použít, si musí ujasnit následující základní otázky:
 - **Jaké jsou cíle, na které chce udeřit:** jde zejména o to, zda budou vybrány cíle politického, nebo hospodářského významu, zda se udeří na administrativní budovy nebo na velké sídelní celky. To by pro teroristy nebyl žádný velký problém – už načasování úderů dne 11. 9. 2001 ukázalo, že vůdcové teroristických organizací dokáží své akce plánovat tak, aby měly velmi silný dopad na psychiku zasaženého národa.
 - **Typ látky, kterou přitom použije.** Z arzenálu chemických zbraní se jako nejdotupnější jeví látky používané v průmyslu a zemědělství: insekticidy, herbicidy, pesticidy a další. V arzenálu biologických zbraní pak je nejsnadnější přístup k látkám, jež vedou k epidemickým onemocněním. Může přitom jít o onemocnění přenášená z člověka na člověka (nejčastěji se hovoří o neštovicích) nebo ze zvířete na člověka. Zcela největší obavy vyvolává antrax.
 - **Způsob použití ZHN,** přičemž je třeba vyřešit zejména otázku jejich přepravy na cíl. Jednou z možností je, že za pomoci aerosolu se vytvoří toxický mrak, druhou možností je šíření chemických látek stejným způsobem jako v zemědělství.
 - **Vytvoření výrobní infrastruktury,** což vždy představuje nejtěžší úkol. Jeho naplnění závisí na třech hlavních podmínkách: vědecko-technická kvalifikace, finanční prostředky, náběh výroby. První podmínka není velkou překážkou – teroristé mohou již mít pod svou kontrolou potřebný počet vědců, nebo je mohou koupit z řad vědeckých pracovníků vyspělých zemí. Také druhou by teroristé dnes mohli splnit, ale mezinárodní opatření v bankovním sektoru budou jejich přístup k penězům stále více znesnadňovat. Nejnáročnější je třetí podmínka, a to zvláště u výroby chemických zbraní, kde je potřeba větších prostorů a ty jsou dnes snadno zjistitelné a také zasažitelné ze vzduchu.

Pokud jde o možnosti výroby jaderných zbraní, prvním předpokladem je získání štěpného materiálu. Muselo by jít buď o několik desítek kilogramů plutonia, nebo vysoce obohaceného uranu. Další úskalí je spojeno se samotnou výrobou bomby – čím jednodušší bomba je, tím větší je potřeba štěpného materiálu. Každý radioaktivní materiál přitom lze na větší či menší vzdálenost zjistit. A stejně tak lze nelézt místo,

kde probíhá štěpná reakce. Z těchto důvodů se např. F. Heisbourg domnívá, že cesta k výrobě jaderné bomby je „velmi složitá, nákladná a zdlouhavá“... a pravděpodobnost, že by se to teroristům v dohledné době podařilo, označuje jako „velmi slabou“.⁶³

V oblasti politické

Jde zejména o motiv případného úderu za použití ZHN. Ten se může pohybovat mezi dvěma krajnostmi: poslední výzva k vynucenému dialogu, nebo zoufalý ničivý čin toho, kdo se cítí být zahrán do kouta a zasazuje poslední, předsmrtný úder.

Úder za použití ZHN jakožto poslední výzva k vynucenému, třeba i nepřímému dialogu by mohl přijít za situace vyznačující se dvěma základními skutečnostmi:

- teroristé by získali přístup k ZHN a vyřešili by i otázku jejich přepravy na cíl,
- nadále by se takřikajíc stahovala smyčka kolem teroristických organizací.

Poslední předsmrtný úder by mohl přijít za situace vyznačující souběhem následujících okolností:

- teroristé by se dokázali zmocnit ZHN a vymyslet i způsob jejich přepravy na území USA,
- USA by v ničem nezměnily svoji dosavadní politiku: nadále by poskytovaly jednostrannou podporu Izraeli, pokračovaly by v podpoře ríjádského režimu, pokračovaly by v ničení prousámovsky zaměřených islamistických sil v Afghánistánu a v Pákistánu (byť prostřednictvím prezidenta Pervíze Mušarafa) a zároveň s tím by nadále pokračovala vojenská okupace Iráku při využívání vojenských základen v Saúdské Arábii a v Ománu.

V oblasti taktické

Jde zejména o zvolenou formu úderu. Nejčastěji se uvažuje o náletu malého letounu na jadernou elektrárnu s cílem přivodit její následnou explozi. Tuto hrozbu samozřejmě nelze podceňovat, ale stejně ani zveličovat.⁶⁴ Naprostá většina jaderných elektráren je velmi dobře chráněna pasivními i aktivními systémy, a to železobetonovým krunýřem a protiletadlovými řízenými střelami. Navíc tyto elektrárny nemají ani zdaleka takovou symbolickou hodnotu jako budovy WTC (tzv. „Dvojčata“) nebo Pentagon.

Naproti tomu vážnější charakter má hrozba rozptýlení radioaktivních látek, jež by mohlo být poměrně jednoduché – stačí k tomu např. radioaktivní hořlaviny, kobalt, jaderný odpad, cesium 137 a další izotopy stroncia. Ty pak mohou být rozšířeny buď klasickou explozí, nebo např. cestou náklady pitné vody.

Dílčí závěr k hrozbě nekonvenčního terorismu tedy může znít, že relativně nejméně překážek mají teroristé na cestě k získání biologických zbraní, ty by pro ně dnes mohly být nejzajímavější. Biologický terorismus tedy lze považovat za největší a nejpravděpodobnější hrozbu nekonvenčního terorismu. Biologická zbraň v rukou teroristů je zbraní masového rozkladu, protože by mohla vyvolat epidemie a strach obyvatelstva zasaženého např. velkým úhynem hospodářských zvířat, otrávením zdrojů pitné vody, nemocemi či dokonce úmrtími svých blízkých.

7. Varianty boje proti terorismu na počátku 21. století

V přístupu k naléhavé hrozbě globálního terorismu se doposud vyhranily dva základní přístupy, z nichž každý má své nesporné přednosti, ale také větší či menší úskalí. Prvním přístupem je válka proti terorismu, druhým je boj nebo kampaň proti této akutní bezpečnostní hrozbě. Oba tyto přístupy se navzájem mohou dobře doplňovat, ale zároveň mezi nimi jsou výrazné rozdíly.

Válka proti globálnímu terorismu

Základní charakteristika

Tento přístup prosazuje především Bushova administrativa. Klade důraz na vojenské nástroje a metody boje, díky nimž lze velmi rychle a účinně ničit armády diktátorských států a následně pak tyto režimy bez problémů svrhávat. Přístup Bushovy administrativy má několik silných stránek. Je to především technologická stránka spočívající ve využívání vojenských schopností armády USA. Spoléhání na její sílu se výrazně odrazilo v projevu prezidenta G. W. Bushe na palubě lodi Abraham Lincoln dne 1. 5. 2003 (tedy v den oficiálního ukončení operace Irácká svoboda). V něm zaznělo: „s novými taktickými přístupy a s novými přesně naváděnými zbraněmi můžeme dosahovat svých vojenských cílů bez přímého násilí na civilistech... Dnes je to tak, že provinilec musí mít z války větší strach nežli nevinný.“

Vojenské trumfy USA

Velká očekávání vycházejí z nesporné skutečnosti, že americká armáda je suverénně nejdále při dokonalém uplatňování revoluce ve vojenství (RMA). Vyniká schopností zasazovat na velkou vzdálenost přesné a zničující údery, po kterých se nepřátelská vojska hroutí ještě dříve, než vůbec uvidí svého protivníka. Výrazně se to projevilo při operaci Irácká svoboda – již v den jejího zahájení ministr obrany USA vyhlásil, že údery budou mít „sílu a rozsah, jaké nebyly nikdy předtím k vidění“.⁶⁵ Díky této schopnosti mohou USA uskutečňovat koncepci *preemptive wars a regime change policy*. Přitom se ukázalo, že „dobytí Iráku bylo vytyčeným cílem neokonzervativců a že také bylo završením jejich úsilí“.⁶⁶

Působivé dobytí Bagdádu mělo viditelný dopad i na některé arabské státy, které do té doby různými způsoby podporovaly mezinárodní terorismus. Nejvýrazněji se to projevilo v případě Libye a Sýrie.

Nechtěné důsledky války proti terorismu

Důraz na válku proti terorismu však má i svoje slabiny. První z nich je dána tím, že je to přímá, ke všemu vojenská odpověď na nepřímou strategii. Válečné řešení znamená boj proti konkrétnímu státu či koalici, ale terorismus se neztotožňuje s žádným státem ani s koalici. Pro jeho charakteristiku se nejčastěji používá metafora, že

je rychle se stěhujícím mrakem či mlhovinou a že nerespektuje žádné hranice. Druhá slabina se projevuje tím, že nesporný vojenský úspěch vyvolal negativní odpovědi: na vojenskou ránu obdrženou na jednom místě odpovídá globální terorismus zákeřnými útoky někde zcela jinde – modelovým příkladem takové kruté a bezohledné odpovědi byl Madrid (11. 3. 2003) a později pak i Londýn (7. 7. 2005). V obou případech byly desítky mrtvých a stovky raněných na straně bezbranného a zcela nevinného civilního obyvatelstva.

Krutá irácká zkušenost velmi varovně ukázala rovněž to, že válka proti terorismu může mít, stejně jako terorismus, proti kterému je vedena, jak chtěné, tak také naprosto nechtěné účinky. Projevilo se totiž, že každý represivní zásah je vodou na mlýn teroristů, protože jim pomáhá držet pozici obětí globalizace a na jejím základě pak dále rozšiřovat základnu svých stoupců a podporovatelů. „Válka v Iráku dala polhavlárům al-Kajdá hned tři významné výhody. Naráz jim nabídla nové zdůvodnění jejich boje (Američany vedená okupace země, jež se nachází v samém srdci arabského světa), útočiště (vytvořilo se jako důsledek naprostého poválečného nepořádku v zemi) a také vyhledávané cvičiště.“⁶⁷ A navíc jim ještě dala možnost, aby každý atentát s velkým počtem obětí vydávali za další neúspěch systematické a nákladné „války proti terorismu“ a za další důkaz, že vymýcení terorismu vojenskou cestou je nedosažitelným cílem.

Kontroverzní bilance

Připomenutí kladných i stinných stránek ukazuje, že válka proti terorismu má z hlediska dalšího boje proti této naléhavé hrozbě velmi kontroverzní bilanci. Na jedné straně byla válka dokonale naplánována, řízena i provedena. Skončila velmi působivým vítězstvím. Tomu odpovídá i politicko-vojenská symbolika – zejména pak zavedení medailí *Global War on Terrorism Expeditionary Medal* a její udělování těm vojákům, kteří se vyznamenali v bojích v Afghánistánu nebo v Iráku.

Z vojenského hlediska je válka proti terorismu považována za strategickou chybu, protože otevřela tzv. druhou frontu boje s globálním terorismem.⁶⁸ Do Iráku se stáhli násilníci a extremisté z dalších zemí islámského civilizačního okruhu pod vedením al Zarkáviho, tam zahájilo dlouhodobou opotřebovací vzbouřeňeckou válku (insurgency war). Tu doplňují krutým zabíjením všech, které považují za zrádce a kolaboranty s vojáky okupačních mocností, označovanými za křižáky. Nemilosrdně likvidují irácké politiky, vojáky, policisty a další.

Vzestup počtu teroristických útoků i jejich obětí

Válka v Iráku vyvolala i vzestup terorismu na severní polokouli. Velitel protiteroristických jednotek ve Francii Christophe Chaboud říká, že tato „válka se stala ústřední otázkou, protože spustila logiku totálního boje proti Západu.“⁶⁹ Za její konkrétní projevy označil zejména Madrid a Londýn a dodal, že by mohly následovat další metropole včetně Paříže, která by mohla být „potrestána“ za to, že je strategic-

kým spojencem alžírské vlády. K velmi znepokojivým závěrům došel na základě hodnocení negativních dopadů války proti terorismu také Lawrence Freedman – varoval, že al-Kajdá by v krajním případě mohla rozpoutat gerilovou válku na celosvětové úrovni, jejímž cílem by bylo potrestat Ameriku za to, jak se vměšuje do záležitostí řady islámských zemí.⁷⁰

Neutěšená bilance války proti terorismu v letech 2001–2005 tedy dala zapravdu třem varováním, která již na konci roku 2001 napsal britský historik Paul Schroeder. Podle prvního varování by se velmoc neměla nechat vyprovokovat k válce, kterou si ve skutečnosti přejí teroristé. Zároveň s tím by měla zvažovat nejen krátkodobé, ale také dlouhodobé dopady svého zásahu. A v neposlední řadě by velmoc měla přemýšlet o rizicích spojených s jejím vítězstvím a o nebezpečích plynoucích z možného neúspěchu.⁷¹

Důsledky hodnocení irácké hrozby

- Důsledky teroristických úderů v Madridu narušily Rumsfeldovu konstrukci nové a staré Evropy
- V Evropě zesílily výhrady k Bushově pojetí války proti terorismu
- Kritické výhrady zesílily i v samotných USA (Clinton, Albrightová, Asmus, Hoffmann aj.)

Boj proti globálnímu terorismu

Boj proti terorismu je obecně chápán jako dlouhodobé působení, při kterém se v největším možném rozsahu používají nevojenské prostředky a nástroje, zejména pak politické, diplomatické a ekonomické. Hlavní důraz se klade na skutečně preventivní působení, na odstraňování těch negativních jevů, kterými teroristé zdůvodňují své útoky, a tím získávají sympatie nebo dokonce podporu muslimů žijících v politické i hospodářské bídě a s pocity křivdy a ponížení. Vojenské zásahy se v rámci boje proti terorismu nevylučují, ale počítá se s nimi jako s nejkrajnějším řešením. Velmi promyšlený nástin hlavních rysů úspěšného boje proti terorismu zveřejnil Adam Roberts, profesor mezinárodních vztahů na Oxford University. Uvádí je v následujícím pořadí:⁷²

- základem musí být důvěra veřejnosti v rozhodovací proces,
- s tím nedílně souvisí i důvěra veřejnosti v údaje zpravodajských služeb, z nichž vycházejí důležitá politická rozhodnutí,
- každá operace v rámci boje proti terorismu musí respektovat právní rámec,
- pevnou součástí boje proti terorismu musí být řešení těch problémů, ze kterých terorismus jako takový vyvěrá.

Důraz na „boj proti terorismu“ je zakotven také v bezpečnostní strategii EU, kloní se k němu i tzv. americká intelektuálská levice a další. Na rozdíl od koncepce „války

proti terorismu“ se koncepce „boje proti terorismu“ zaměřuje na postižení základních kořenů a příčin soudobého globálního terorismu a na preventivní strategii. Ta sice neznamená kategorické vyloučení vojenských zásahů, ale považuje je až za nejkrajnější možné řešení, které by mělo nastávat teprve po vyčerpání všech nevojenských možností a opatření.

Také tento přístup má své slabé stránky. I pro něj je nevýhodou neurčitost současného globálního terorismu, jeho charakter nestálého, věčně se pohybujícího mraku či mlhoviny. Ani tento přístup nepřináší okamžitá řešení, vyžaduje delší čas a velké investice, a to jak při hledání kořenů současného terorismu, tak i při hledání preventivních nevojenských řešení. Nejvážnější výhrada na adresu koncepce boje proti terorismu říká, že případné pozitivní reakce na politické argumenty jsou jakýsi novodobý appeasement, ustupování zlu. Výše vzpomínaný prof. Roberts však oponuje slovy, že některé výhrady a požadavky je třeba brát v úvahu a reagovat na ně i přesto, že s nimi vystupují teroristé. Zdůrazňuje, že „odmítnat jakékoliv změny jen proto, že je požadují teroristé, znamená nechat jim možnost, aby dále diktovali politické požadavky“.⁷³

Důraz na boj proti terorismu má ve srovnání s válkou proti terorismu i nesporné přednosti a silné stránky. Jeho klady se odvíjejí od skutečnosti, že není přímou odpovědí na nepřímou strategii. V důsledku toho je mnohem méně kontroverzní než vojenské zásahy. A s tím souvisí jeho největší přednost – nevede k takové radikalizaci a koncentraci násilníků a extremistů na jednom místě jako vojenské akce. Navíc se neomezuje na pouhé následky a vnější projevy globálního terorismu, jde po jeho kořenech a základních příčinách, zaměřuje se na hledání dlouhodobých východisek a řešení. Ke kladům patří i to, že se neomezuje na údery proti vrcholu pyramidy, ale směřuje na základnu této pyramidy, bez které by vůdcové a aktivní kádry byli téměř bezmocní.

OSN a její přístup k hrozbě globálního terorismu

Všeobecně uznávané shrnující charakteristiky základních rysů terorismu jsou obsaženy v dokumentech OSN, zejména pak v rezolucích Rady bezpečnosti schválených v letech 1999–2004. Stanoviska OSN se přitom postupně vyvíjela stejně tak, jako se vyvíjela mezinárodní situace tváří v tvář hrozbě terorismu.

Rezoluce č. 1267 (1999) odsoudila Usámu bin Ládina jako nebezpečného teroristu, vyjádřila lítost, že Tálibán mu poskytl útočiště a vyzvala Tálibán, aby Usámu neprodleně vydal příslušným úřadům. Vybidla všechny státy OSN, aby přijaly konkrétní opatření proti Usámovi a jeho teroristické síti. Ta se zaměřila především na poskytování informací o aktivitách teroristů a na zpracovávání pravidelných hodnocení.

Rezoluce č. 1373 (2001) tvrdě odsoudila teroristické útoky z 11. září a označila je za hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost. S odvoláním na kapitulu VII Charty OSN vyzvala všechny členské státy, aby přijaly přísná opatření zaměřená především na neprodlené zmrazení finančních účtů teroristů, na jejich vydávání spravedlnosti a na konkrétní opatření znesnadňující nábor nových lidí do teroristických organizací.

Na základě rezoluce č. 1373 byl vytvořen Protiteroristický výbor OSN (Counter-Terrorism Committee – CTC). Ten má dvě hlavní poslání: napomáhat členským státům při naplňování úkolů obsažených v rezoluci 1373 a zároveň s tím posilovat sankční režim. První zasedání tohoto výboru se sešlo již 4. října 2001 a všem členským státům OSN zaslalo dotazníky zaměřené ke konkrétním opatřením v boji proti terorismu. Jen za první dva roky svojí činnosti dostal CTC celkem 412 souhrnných hlášení obsahujících konkrétní údaje o naplňování rezoluce 1373.⁷⁴ CTC tak hraje velmi důležitou úlohu v boji proti terorismu.

Velmi významná je rezoluce RB OSN č. 1566 (2004), která zdůraznila, že globální terorismus je jednou z nejvážnějších hrozeb pro mír a bezpečnost ve světě a že navíc ohrožuje sociální a ekonomický rozvoj všech zemí, světovou stabilitu a prosperitu. Terorismus charakterizovala jako zvlášť nebezpečný jev, který „zasévá strach mezi obyvatelstvem... zastrášeje obyvatelstvo a na vládách nebo mezinárodních organizacích si vynucuje, aby přijímaly určitá opatření, nebo aby je naopak nepřijímaly“. Zároveň s tím rezoluce výslovně uvedla, že teroristické činy nemohou být ospravedlněny žádnými motivy politické, filozofické, ideologické, rasové, etnické, náboženské ani jakékoliv jiné povahy. Vyzvala všechny členské státy OSN, aby na základě rezoluce 1373 a v rámci CTC dále zdokonalovaly svůj boj proti hrozbě globálního terorismu.

Dokumentem zlomového charakteru je zpráva tzv. šestnácti moudrých z prosince 2004 nazvaná „*Bezpečnější svět: naše sdílená zodpovědnost*“.⁷⁵ Používá pojem „komplexní strategie proti terorismu“ (comprehensive strategy against terrorism). Ta by se měla zaměřit do pěti hlavních směrů:

- odstrašování zaměřené na odstraňování podmínek, které usnadňují nábor do teroristických organizací. Mělo by jít zejména o posilování sociálních a politických práv, ukončení okupace a opatření k předcházení ekonomického či politického kolapsu,
- konkrétní opatření proti šíření extremismu a nesnášenlivosti,
- celosvětovou spolupráci v boji proti terorismu,
- účinná opatření proti náboru do teroristických organizací,
- kontrola nebezpečných materiálů a ochrana veřejného zdraví.

OSN tedy podobně jako EU klade důraz na dlouhodobé působení proti základním ekonomickým a politickým příčinám současného terorismu. Zaměřuje se na preventivní přístupy.

Strategie OSN

Komplexní strategie proti terorismu:

- odstraňování podmínek usnadňující nábor do teroristických organizací
- posilování sociálních a politických práv
- ukončení okupace
- předcházení ekonomickým a politickým kolapsům

Dílčí shrnutí

Mezi USA a EU jsou určité rozdíly v přístupu ke globálnímu terorismu, který je nejdůležitější a nejnaléhavější bezpečnostní hrozbou dnešního světa. Nejsou to však rozdíly antagonistického charakteru, naopak strategie se mohou navzájem doplňovat a ovlivňovat. Obě strategie také mohou procházet více či méně výraznými dílčími úpravami, které jsou výsledkem vzájemné interakce s vnějším světem, zejména pak s konkrétními výsledky a důsledky proti terorismu.

Vývoj po oficiálním ukončení operace Iraqi Freedom ukazuje, že pod větším vnějším tlakem je strategie USA. Musí se vyrovnávat s neustále narůstajícím počtem svých zabitých a zraněných vojáků, se zvyšujícími se náklady války v daleké zemi a se sílící mezinárodní kritikou. Dosavadní vývoj nasvědčuje, že pod vlivem těchto skutečností lze očekávat další posuny ve strategii USA, a to ještě v době druhé Bushovy administrativy. Tyto posuny by mohly směřovat od pravicového idealismu typického pro G. W. Bushe v době jeho nástupu na samém počátku 21. století k většímu realismu. Půjde především o pochopení nezbytnosti řady kompromisů a jednání, a to nejen s partnery, ale i s tzv. obtížnými státy, jakými v očích USA jsou nejen ČLR či Rusko, ale ve stále větší míře také Francie či dokonce SRN.

Blízko k pravdě by mohl být Gideon Rose, editor čtvrtletníku Foreign Affairs, který předpovídá, že nedojde k zásadním změnám cílů a zájmů, ale že se prosadí klidnější a uvážlivější způsoby pro jejich dosahování. Očekává, že v americké politice se prosadí lidé, „kteří nadále věří v americkou sílu a v šíření liberálně-demokratického kapitalismu. Tito lidé ale budou více než na materiální převahu spoléhat na váhu legitimity podnikaných akcí a před ideologickými přístupy budou upřednostňovat zvažování poměru mezi náklady a přínosy a dobré výsledky před dobrými záměry.“⁷⁶ G. Rose uzavírá optimistickým očekáváním, že v USA se prosadí lidé s orientací na klidnější politiku bez dramatických vizionářských kampaní nebo nových válek.

Na samém počátku 21. století se transatlantické vztahy rozvíjejí pod určujícím vlivem vnějšího činitele, kterým se stal globální terorismus, jenž nejprve udeřil na USA jakožto tzv. enemy, aby dva a půl roku poté otevřel evropskou frontu svého boje (Madrid, Londýn) jako tzv. near enemies. Tato skutečnost by mohla a měla vést obě strany transatlantického svazku k tomu, aby cestou klidného a věcného dialogu postupně překonávaly to, co je rozděluje a aby hledaly společné přístupy a společná hodnocení, zkrátka stále více se zaměřovaly na to, co je spojuje.

8. Politické působení na základnu soudobého globálního terorismu

Soudobý globální terorismus není jasně rozpoznatelným nepřítelem s pevně stanovenými hranicemi, zřízením, symboly, volenými a všeobecně známými představiteli. Je to naopak rozptýlený nepřítel, který není nikde a zároveň s tím je také všude. Základním rysem jeho činnosti je přísná konspirace a podvrtná činnost. Jeho rozvrstvení a působení je nejčastěji přirovnáváno k pyramidě.

Čtyři hlavní vrstvy v pyramidové struktuře soudobého globálního terorismu

Současný globální terorismus bývá znázorňován jako pyramida,⁷⁷ složená ze čtyř hlavních vrstev. Jsou jimi:

● Vedoucí kádry

Na vrcholu pomyslné pyramidy stojí málo početná skupina nejvyšších vůdců, která má název konzultativní rada (šura majlis), jež rozhoduje o dlouhodobé strategii, cílech a úderech. Pod šúrou působí čtyři operační výbory, které jí poskytují důležité informace a zajišťují každodenní chod celé sítě al-Kajdá. Jsou to vojenský výbor (nábor a výcvik nových bojovníků a stanovení jejich úkolů), finanční a obchodní výbor (zajišťování zdrojů pro každodenní fungování celé sítě), výbor pro islámská studia (indoktrinace a ospravedlňování akcí sítě al-Kajdá) a výbor pro média a publicitu (šířit mezi muslimy celého světa přesvědčení, že jsou utlačováni a ponižováni).

● Aktivní kádry

Nejvyšší činitelé sítě al-Kajdá jsou velmi těžko zjištělní a postižitelní. Druhou vrstvu stojící těsně pod nimi tvoří tzv. aktivní kádry, jimž jsou vyhrazeny speciální činnosti: získávání poznatků, příprava výbušných směrů, komunikace. Tato skupina je již snadněji postižitelná, ale zároveň je i snadno nahraditelná nově získanými specialisty. Obě vrcholové vrstvy jsou bez problémů nahraditelné. Nasvědčuje tomu skutečnost, že teroristické akce pokračují i poté, co v Afghánistánu a v Iráku „byly zabity tři čtvrtiny nejvyšších činitelů al-Kajdá... invaze do Iráku vydláždila cestu k nástupu nových radikálních sunitských Iráčanů, kteří sdílejí ideologii al-Kajdá“.⁷⁸

● Aktivní podporovatelé

Naproti tomu další dvě skupiny jsou nenahraditelné a nepostradatelné. První z nich tvoří aktivní podporovatelé (active supporters), kteří jsou početnější a poskytují rozsáhlé služby, bez kterých by vyšší dvě skupiny byly zcela bezmocné a nevykonné: dodávají důležité informace a varování, doručují zbraně či nálože, zajišťují přepravu, poskytují byty a útočiště.

● Pasivní podporovatelé

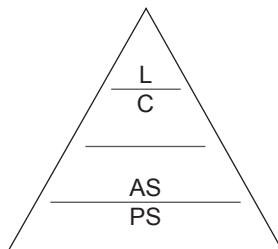
A zcela nejpočetnější a nejnenahraditelnější je základna tzv. pasivních podporovatelů (passive supporters), kteří pomáhají šířit myšlenky organizací globálního terorismu, získávají podporu široké veřejnosti, poskytují peníze, dávají typy na pro nábor nových členů do teroristických organizací.

Příslušníci třetí a čtvrté vrstvy oné pomyslné pyramidy současného globálního terorismu jsou někdy nazýváni jako okrajoví potenciální podpůrci (peripheral support players).⁷⁹ Mohou být aktivováni, kdykoli bude potřeba, zejména pak poté, co budou zabiti nebo pozatýkáni ti, kdo tvoří druhou a třetí vrstvu, tedy aktivní kádry a aktivní podporovatelé.

Politické působení proti terorismu

Předmět působení: pyramida, kterou tvoří

- a) dvě nahraditelné vrstvy
 - nejvyšší vůdcové
 - aktivní kádry,
- b) dvě nenahraditelné vrstvy
 - aktivní podporovatelé
 - pasivní podporovatele

Kombinace hierarchizované a rozptýlené organizace

Pyramidový náhled na soudobý globální terorismus je jenom jednou z možných metod pro studium a vysvětlování této problematiky. Neznamená však, že síť globálních teroristů by pracovala na základě hierarchizované struktury vztahů. Ukazuje, že hierarchizovanou organizaci doplňuje rozptýlená organizace síťového typu a že nejvyšší pohlaváři globálního terorismu „odmítají uplatňovat jen jednu z těchto dvou možností... Snaží se kombinovat účinnost a přínosy obou typů organizací tak, aby se vyhýbaly jejich nevýhodám. Jinak řečeno, kladou důraz na co největší decentralizaci a zároveň s tím na ideologickou soudržnost jednotlivých rozptýlených skupin.“⁸⁰

Současný stav základny globálního terorismu

Základna je silně rozjitřena pocity křivdy, nespravedlnosti a ponížení islámského světa. Tuto rozjitřenost můžeme hodnotit jako konkrétní projev toho, před čím již v polovině 90. let varoval Samuel Huntington. V případě Iráku se totiž nedodrželo ani jedno ze tří základních závěrečných doporučení. Vojenská intervence do Iráku znamenala naprosté nedodržení zásady zdrženlivosti, podle které by se ústřední státy měly vystríhat intervencí v konfliktech jiných civilizací. Stejně tak se nedodržela zásada společného zprostředkování, podle níž by ústřední státy měly spolu navzájem vyjednávat, aby vyřešily nebo zastavily válečné konflikty na civilizačních hranicích mezi státy nebo skupinami z jiných civilizací. USA nevyjednávaly ani se svými spojenci, zakládajícími členy NATO. A nakonec se nedbalo ani na zásadu spřízněnosti – lidé ve všech civilizacích by měli hledat a rozšiřovat právě ty hodnoty, instituce a zvyky, které mají společné s národy ostatních civilizací. Do Iráku se šlo bez většího ohledu na společné hodnoty, zájmy a způsoby jejich prosazování.

Charakter současného konfliktu mezi Západem a islámským světem

Současný konflikt mezi Západem a islámským světem je velmi vážný a vyhrocený, a to se projevuje ve dvou hlavních směrech, v politickém a ve vojenském.

Politický rozměr tohoto konfliktu

Souhrnný důsledek je velmi neblahý a zneklidňující: nárůst antiamerikanismu

a protizápadního cítění v celém islámském světě a zejména pak na BSV.⁸¹ Na USA se nahlíží jako na kořistnickou mocnost (predatory power), jejímž cílem bylo jednak ponížít muslimy a zároveň s tím se zmocnit jejich podzemního bohatství.⁸² Po válce v Iráku je Amerika nenáviděna v arabském světě, ztratila velkou část důvěry svých spojenců a zbytku světa.⁸³ Všechny tyto skutečnosti neobyčejně usnadňují nábor do teroristických organizací a trvale rozšiřují a stabilizují základní dvě úrovně globálního terorismu, tedy pasivní a aktivní podporovatele.

Negativní dopady dnešního napětí mezi Západem a islámským světem se projevují ve dvou hlavních směrech:

1. V islámském světě, kde se vytvořila nová „hlavní fronta“ v Iráku, kde se uplatňuje kombinace dvou základních metod boje – gerilová (asymetrická) válka a teroristické úder. Do gerilové války se zapojují násilníci z celého islámského světa, Irák se pro ně stal doslova kultovním místem, které jim dává možnost získat vysokou prestiž. V této válce se neberou žádné ohledy, nedodržují se žádná pravidla hry, tyto války jsou zbaveny i těch posledních zbytků rytířskosti. Na gerilu navazují teroristické úder v samotném Iráku, jež míří na všechny „kolaboranty“ se Západem, včetně těch, kdo pracují pro OSN nebo dokonce pro Mezinárodní výbor Červeného kříže.

2. V celosvětovém měřítku. Velmi závažné jsou teroristické úder v zemích, které se podílejí na operaci Irácká svoboda. Jejich nejdramatičtějším symbolem se stal Madrid 11. 3. 2003. Velmi znepokojivé rysy má také postupující propojování globálního terorismu s regionálním či lokálním terorismem, zejména pak s čečenským (Beslan) a palestinským.

Vojenský rozměr konfliktu mezi Západem a islámským světem

Špičky pyramidy soudobého GT budou pozorně sledovat napětí v každém regionu, ve kterém se budou angažovat USA a jejich spojenci ve snaze zásadním způsobem ovlivnit tamní politické poměry. Nejvyšší vůdcové této pyramidové struktury se budou snažit využívat tohoto napětí k vyprovokování ozbrojených konfliktů, ve kterých by mohli zabíjet a mrzačit co nejvíce Američanů a jejich spojenců.

Militarizace boje proti terorismu tedy může vést k tomu, že Západ a zejména pak USA budou zatahovány do stále nových a nových válek nízké intenzity, ale závažného dopadu na veřejné mínění v islámském světě. Mohou se tak ocitnout tváří v tvář hrozbě jakési permanentní asymetrické války. Po Afghánistánu přišel Irák, ale po něm může následovat další konflikt v jiné zemi islámského světa. Vojáci USA ani jejich spojenců, zejména pak Evropané, však nejsou na takového asymetrické války připraveni. Budou mít lepší výzbroj a výstroj, ale nebudou mít tak silnou motivaci jako islámští radikálové, nebudou v zemích zásahu mít tak spolehlivé zázemí.

V případě nadměrného důrazu na vojenské nástroje a způsoby boje proti globálnímu terorismu může docházet k internacionalizaci boje radikálních islamistů. Okupační vojska budou ideálním terčem, na němž si džihádističtí žoldnéři z celého islámského světa mohou vybit svoji zlost a nenávisť vůči „americkému imperialis-

mu“, který jim vnucuje své hodnoty a politické zřízení. Do konfliktních států se mohou stahovat všichni islamisté, kteří chtějí patřit do tzv. avantgardy boje proti zřízení světového systému nastolenému americkou hypervelmocí a jejími spojenci.

Hlavní metodou asymetrické války v islámském světě jsou a nadále budou válečné lsti, nástrahy, léčky, klamné pohyby vojsk, napadání ze zálohy, zákeřné přepady. Jsou to akce, kterými se ozbrojení povstalci vyhýbají přímým střetům, ale zároveň s tím jejich prostřednictvím dokáží účinně klamat americké vojáky, způsobovat jim ztráty na životech i na technice a tím jim pobyt v iráckém prostředí stále více zošklivovat. Této hrozbě jsou trvale vystaveni nejen američtí vojáci, ale také vojáci těch zemí, které jdou, na základě politických rozhodnutí nejvyšších činitelů, po jejich boku.

Zaměření politického působení na základnu globálního terorismu na počátku 21. století

Abychom mohli posoudit, nakolik je základna klíčovou a nenahraditelnou součástí pyramidy současného globálního terorismu, je nezbytné si ujasnit, jak na ni v nastávajícím období působit. Jde především o dva okruhy: cíl působení a jeho mechanismus ve třech hlavních rovinách.

Cíl působení

Hlavním cílem je přesvědčit co nejširší vrstvy muslimů, že dlouhodobý boj proti globálnímu terorismu není žádnou protiislámskou kampaní. Jde naopak o působení zaměřené výlučně proti těm silám, které zneužívají politického, ekonomického, sociálního a morálního strádání v islámském světě. Po operaci v Iráku však bude velmi obtížné přesvědčit islámský svět, že Západ neusiluje o to, aby mu vnucoval svůj styl života, své hodnoty, svoje politické zřízení, svůj dominantní jazyk a kulturní normy.

Mechanismus působení

Při působení na základnu nelze očekávat rychlé, nebo dokonce okamžité výsledky. Naopak, půjde o dlouhodobou záležitost zahrnující léta, ne-li desetiletí. Toto působení se bude muset zaměřit do tří hlavních rovin: ideové, ekonomicko-sociální a politické.

Ideová rovina

Základem by mělo být působení vycházející z jasně vymezených a všeobecně, celosvětově přijatelných norem a hodnot, které jsou v jasném rozporu s terorismem. Šlo by vlastně o jakési „norms-based deterrence“.⁸⁴ Cílem takto zaměřeného působení je přivést muslimy k poznatku, že terorismus může být nanejvýš jednorázovým aktem pomsty, ale není dobrou cestou pro zlepšení jejich každodenního života, ani pro vyřešení dlouhodobě se hromadících problémů. Jde tedy o zavedení takových principů a pravidel hry, jež by terorismus jako metodu prosazování požadavků a zájmů muslimského světa vytěsňovaly stále více na okraj.

Ekonomická a sociální rovina

Velké úsilí se musí zaměřit na zlepšení podmínek každodenního života v zemích islámského světa. Na prvním místě pak stojí naplnění závazku, že nejvyspělejší státy světa by měly na rozvojovou pomoc každoročně věnovat 0,7 svého HDP. Tato rovina je naprosto nezastupitelná a nesmírně významná: na jedné straně jsou vzorným příkladem plnění tohoto závazku skandinávské země, které dokonce překračují stanovenou hodnotu (od 0,8 až po 0,9 HDP), na straně druhé pak USA jakožto nejbohatší, ale také nejlakotnější stát světa (0,14 HDP). Jeffrey Sachs výstižně hovoří o jiném gapu,⁸⁵ totiž o propastném rozdílu mezi tím, co by USA mohly poskytovat, a tím, co ve skutečnosti dávají. Na rozvojovou pomoc dávají 30 krát méně než na vojenské účely (15 mld. ku 450 mld. USD). Jde tedy o to, aby se pomoc poskytovala ve větším rozsahu než doposud a především preventivně, ne až někde dojde k výbuchu.

Neodkladným úkolem je postupné dosahování cílů, na jejichž naléhavost trvale upozorňuje Kofi Annan.⁸⁶ Jde zejména o to, aby se na polovinu snížil počet lidí, kteří žijí v podmínkách krajní chudoby a hladu, aby se trvale zvyšovala vzdělanost lidí v chudých zemích a zároveň s tím snižovala úmrtnost žen a dětí, aby se účinně bojovalo proti malárii a AIDS a aby se zvyšovala péče o životní prostředí. Nejvyšším společným jmenovatelem těchto úkolů je nastolení skutečného partnerství mezi bohatými a chudými zeměmi, oddlužování nejchudších zemí, otevření trhů ve vyspělých zemích a zvyšování investic v nejchudších oblastech světa.

Politická rovina

Tato rovina je nejdůležitější již proto, že globální terorismus je záměrně připravovaným a politicky motivovaným násilím. Význam této roviny protiteroristického působení vyplývá také z té skutečnosti, že dnešní teroristé se snaží o co nejvyšší smrtelnost. Účinná prevence může zachraňovat tisíce lidských životů a tím udržovat sociální soudržnost západních společností. Preventivní strategie může být úspěšná pouze při naplnění dvou důležitých předpokladů.

Prvním předpokladem úspěšnosti je nalézt oboustranně přijatelné řešení palestinsko-izraelského problému, který je největším a nejčastěji zneužívaným referenčním bodem globálního terorismu. Druhým nezbytným předpokladem jsou postupné, ale viditelné a přesvědčivé změny v „nejproblematičtějších státech“ islámského světa, které jsou strategickými spojenci USA. Jde zejména o Saúdskou Arábii, Pákistán, Egypt, z nichž se rekrutuje nejvíce vůdců a aktivních kádrů pyramidy soudobého globálního terorismu.

Druhým předpokladem je veřejné uznání skutečnosti, že demokracii není možné vnutit zvenčí a že zvláště kontraproduktivní může být její nastolování cestou vojenských intervencí. K zásadním úspěchům může vést pouze dlouhodobé a systematické působení zevnitř, zaměřené na postupnou transformaci. Při takovém působení je však nutné vyvarovat se jakéhokoli pokrytectví, politiky dvou rozdílných metrů. Zároveň je nezbytné odstraňovat vše, co je v islámském světě vnímáno jako nespravedlnost, na prvním místě pak přístup k izraelsko-palestinskému konfliktu.⁸⁷

Hlavní směry působení na základnu terorismu

- ideová rovina:
 - přesvědčit, že terorismus není řešením jejich problémů
- ekonomická rovina:
 - překonávat bídu v islámském světě
- politická rovina:
 - měnit politickou situaci v islámských zemích

Dílčí shrnutí

Tváří v tvář soudobému globálnímu terorismu nelze najít univerzální všelék, který by tento problém vyřešil jednou provždy. Nejvážnější spor se týká poměru mezi vojenskými a nevojenskými metodami a prostředky. Dosavadní vývoj ukázal, že vojenská řešení mohou být rychlá a mohou přinášet okamžité výsledky. Účinnost těchto řešení však je krátkodobá, není to cesta k odstranění základních příčin soudobého terorismu. Omezenou účinnost mají i plošná, všeobecná řešení typu Great Middle East, protože jednotlivé země této rozsáhlé oblasti se navzájem výrazně odlišují a z toho pak vyplývá nezbytnost diferencovaného přístupu.

Vývoj na počátku 21. století ukazuje, že je třeba vynakládat dlouhodobé a systematické úsilí zaměřené na soustavné zužování základních dvou vrstev pyramidy dnešního globálního terorismu. Prvními kroky na této dlouhé a mnohdy křivolaké cestě musí být vyřešení izraelsko-palestinského problému a prosazení zásadních a nevratných změn v Saúdské Arábii, Pákistánu a v dalších kontroverzních zemích. Jde o politická řešení, která nepřinášejí okamžité výsledky, vyžadují delší čas. Z hlediska dlouhodobého by však tato řešení mohla být prospěšnější a účinnější než řešení vojenská. Další nezbytné kroky vedou přes odstraňování bídy ve světě, která je jedním z nejčastěji využívaných argumentů při náboru do teroristických organizací a při získávání podpory širokých mas v islámském světě. Dosahování těchto cílů bude záležitostí na řadu let, ne-li na několik desetiletí. Bude vyžadovat nemalé ekonomické prostředky, ale především velkou trpělivost a cílevědomost.

Dlouhodobé působení ve dvou výše popisovaných rovinách je jedním z nebytných předpokladů pro zmírnění hrozby globálního terorismu. Není však jednoznačnou zárukou okamžitého skoncování s touto závažnou a naléhavou hrozbou. I po vyřešení všech nazrálých problémů může terorismus i nadále působit. Bude se však muset vyrovnávat s citelným zúžením základny svých stoupenců, se ztrátou podpory dvou spodních vrstev oné pomyslné pyramidy a s neustálým ztenčováním možností pro nábor nových bojovníků.

9. Neshody mezi USA a EU

Terorismus představuje spolu se šířením ZHN a s činností diktátorských režimů a tzv. rogue states nejvážnější bezpečnostní hrozbu postkonfrontačního období. Při snaze o její eliminaci se zvýrazňují rozdíly mezi USA a jejich evropskými spojenci, a to ve třech směrech. Vedle prohlubování tzv. vojensko-technického gapu a vojensko-ekonomického gapu (blíže viz kapitola 6, oddíl 6 věnovaný NATO) jde zejména o bezpečnostně-politické přístupy k terorismu jako jedné z nejvážnějších bezpečnostních hrozeb na počátku 21. století. Rozdíly narůstaly již od prvních měsíců po 11. 9. 2001 a jejich symbolem se staly výrazy válka proti terorismu versus boj proti terorismu, preemptivní úder versus prevence konfliktů, důraz na sílu versus důraz na dodržování mezinárodního práva a další.⁸⁸

Základní rozdíly mezi USA a západní Evropou se odvíjejí od otázky, zda terorismus má být posuzován jako zločin, nebo jako forma války.⁸⁹ První přístup se zaměřuje na potrestání jednotlivců, zatímco ve druhém jde především o potrestání celých teroristických skupin. Posuzování terorismu jako války svého druhu vychází z předpokladu, že naprostá nepřítomnost vojenské odpovědi by mohla vyvolat dojem neschopnosti bránit se a vést teroristy ke stupňování jejich požadavků a násilnosti.

V době diskusí o operaci Irácká svoboda byly sklony vysvětlovat rozdílnosti v přístupu k hrozbě terorismu jako projev tří základních rozdílností mezi USA a jejich evropskými spojenci. Ty mají spočívat v tom, že Západoevropané podceňují nebezpečí terorismu, že nejsou ochotni používat v boji proti této hrozbě vojenské prostředky a že jejich přístupy k této hrozbě jsou nepřijatelné. Skutečnost je však poněkud jiná – Evropané hrozbu terorismu nepodceňují, ale mají jiný názor na boj proti ní.

V boji proti terorismu není nic jednoznačného. Na jedné straně se po skončení operace Irácká svoboda ukázalo, že čisté vojenské akce, byť pozoruhodně úspěšné, nakonec mohou teroristy přivést k závěru, že pokud chtějí vyhrát, musí jejich příští útoky být ještě násilnější.⁹⁰ Na druhé straně ale přišla celá řada pozitivních změn – výrazné posuny v chování libyjského vůdce Kaddáfího, volby v Afghánistánu a dílčí volby v Saúdské Arábii, změna v organizaci prezidentských voleb v Egyptě, stažení syrských vojsk z Libanonu, otrěsy autoritativních režimů v Kyrgyzstánu a v Uzbekistánu. První skutečnost dává zapravdu evropským přístupům a kritikům Bushovy administrativy, druhá zase vyznívá v její prospěch. Výše zmiňované pozitivní změny a přísliby do budoucnosti jsou z hlediska boje proti terorismu záležitostí velmi dlouhodobého charakteru. Ani v případě nejpříznivějšího možného vývoje „nebude možné modely, které se v homogenních společnostech v Evropě a v Americe vytvářely po několik staletí, automaticky uplatňovat v etnicky rozdílných a nábožensky rozdělených společnostech Středního východu, Asie a Afriky“.⁹¹

10. Závěr

První léta 21. století ukázala, že terorismus se stal naléhavou hrozbou globálního rozměru. Z hlediska časového jde o hrozbu nikoli krátkodobého, ale přinejmenším střednědobého, ne-li dokonce dlouhodobého charakteru.⁹² Jako hlavní původce hrozby globálního terorismu bude nadále působit celosvětová síť al-Kajdá. Svě útoky bude nadále zdůvodňovat bojem proti okupaci islámských zemí nebo území a nutností reagovat na ozbrojené konflikty mezi Západem a islámským světem. Pachatele teroristických útoků bude rekrutovat zejména v evropských zemí mezi mladými potomky přistěhovalců z islámského světa, kteří povětšinou žijí stranou společnosti, připadají si jako vydědění procesu globalizace a jsou velmi málo odolní vůči extremistickým názorům.

Hrozba globálního terorismu bude směřovat především proti symbolům soudobého západního kosmopolitismu a jeho úspěchů. Vyhledávanými terči budou místa s vysokou koncentrací lidí, kde se těžko uplatňují důsledná bezpečnostní opatření. Velmi těžkým průvodním jevem budou vysoké počty obětí na straně nevinného a zcela bezbranného civilního obyvatelstva.

Neustávající teroristické útoky opětovně potvrzují, že boj proti terorismu nelze vést jako klasickou válku mezi státy či koalicemi s jasně vymezenými bitevními liniemi. Terorismus totiž neuznává žádné hranice a funguje jako mrak nebo jako mlhovina. Ránu, kterou dostane na jednom místě (Afghánistán 2001, Irák 2003), vrací někde zcela jinde – Istanbul, Madrid, Londýn. Výstižně to hodnotí Alyson Bailes v ročence Stockholmského ústavu mírových studií, když varuje, že na silová, vojenská řešení reagují teroristé tím, že jejich příští údery jsou ještě násilnější.

Větší šance na úspěch než válka proti terorismu má dlouhodobý boj proti terorismu, který zahrnuje i řadu nevojenských rovin. Jeho hlavními pilíři by vedle přesně uskutečňovaných vojenských akcí (v nezbytných případech) mohly být zejména spolupráce při shromažďování informací a při jejich vyhodnocování, preventivní strategie (zaměřené zejména na předcházení sebevražedným útokům a proti náboru nových lidí do řad teroristů), na koordinaci legislativních a právních opatření, řešení ekonomických, sociálních a politických problémů v rozvojovém a zejména pak v islámském světě. Důležitým předpokladem úspěšného boje proti terorismu je diplomatické vyřešení ozbrojených konfliktů v islámském světě. Nelze sice očekávat, že by úspěšná diplomacie současný terorismus odstranila jednou provždy, ale zcela určitě by zúžila jeho manévrovací prostor.

¹ Boniface, Pascal: *De l'usage de la force*. In.: *L'Année stratégique 2004*. L'Etudiant, Paris 2004, s. 33.

² Evans, Graham; Newnham, Jeffrey: *Dictionary of International Relations*. Penguin, London 1998, s. 565–566.

³ Clinton, Bill: *Donner une ame au XXI. eme siecle*. Le Monde, 15. 1. 2002.

⁴ Henderson Harry: *Terrorism*, s. 18.

⁵ Tamtéž.

⁶ Beck, Ulrich: *War Is Peace: On Post-National War*. In.: *Security Dialog*, Vol. 36/1, s. 10–11.

⁷ Podrobnější rozbor této etapy následuje v druhé části této kapitoly.

⁸ Tamtéž.

⁹ Boniface, Pascal: *Dictionnaire des relations internationales*. Hatier, Paris 1997, s. 311.

¹⁰ Conesa, Pierre: *Aux origines des attentats-suicides*. Le Monde diplomatique, Juin 2004, No. 603, s. 14.

- ¹¹ Boniface, Pascal: *Les guerres de demain*. Seuil, Paris 2002, s. 21.
- ¹² A more secure world: our shared responsibility. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Changes, s. 45.
- ¹³ Tento výraz použil Francois Heisbourg k označení závažnosti teroristického útoku z 11. 9. 2001 a jeho možných důsledků pro světovou ekonomiku. Domnívá se, že bude následovat ještě větší celosvětová recese než ve válce v Perském zálivu (91).
- ¹⁴ Simes, Dimitri: *America's Imperial Dilemma*. *Foreign Affairs*, Vol. 82, November/December 2003, No. 6, s. 13.
- ¹⁵ Ebadi, Chirine: *La paix du monde passe par les droits de l'homme*. *Le Monde*, 12.–13. 10. 2003.
- ¹⁶ *Arabs and America*. *The Washington Post*, 12. 10. 2001.
- ¹⁷ Hoffmann, Stanley: *Clash of Globalizations*. *Foreign Affairs*, Vol. 81, July/August 2002, No. 4, s. 112.
- ¹⁸ Asmus, Roland: *Rebuilding Atlantic Alliance*. *Foreign Affairs*, Vol. 82, September/October 2003, No. 5, s. 20–31.
- ¹⁹ Jenkins, Brian Michael: *The US response to terrorism and its implications for transatlantic relations*. In: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book* 2003. Paris 2003, s. 211–212.
- ²⁰ Hoffmann, Stanley: *Clash of Globalizations*. *Foreign Affairs*, Vol. 81, July/August 2002, No. 4, s. 104.
- ²¹ Simes, Dimitri: *America's Imperial Dilemma*. *Foreign Affairs*, Vol. 82, November/December 2003, No. 6, s. 10.
- ²² Rieff, David. *The dream of multiculturalism is over*. *The New York Times*, 23. 8. 2005.
- ²³ Kepel, Gilles: *Fin du Londonistan, fin du communautarisme?* *Le Monde*, 22. 8. 2005.
- ²⁴ Tamtéž.
- ²⁵ Leiken R., Brooke, S.: *Al Qaeda's second front: Europe*. *International Herald Tribune*, 15. 7. 2005.
- ²⁶ Khosrokhavar, Farhad: *L'islam devient un signifiant, une forme qu'on peut remplir avec la matiere que l'on veut*. *Le Monde*, 26. 7. 2005.
- ²⁷ *World Islamic Front Statement Urging Jihad Against Jews and Crusaders*. <http://www.fas.org/irp/world/papa/docs/980223-fatva.htm>.
- ²⁸ *Le pétrole, l'autre enjeu du conflit*. *Le Monde*, 20. 9. 2002.
- ²⁹ Hoagland, Jim: *America Can No Longer Decide to Opt Out of Global Conflict*. *Internationale Herald Tribune*, 25. 9. 2001.
- ³⁰ Klein, Naomi: *Les sondeurs d'opinion ne font pas de bons généraux*. *Le nouveau désordre mondial. Supplément du Monde* 27. 9. 2001, s. X.
- ³¹ Freedman, Lawrence: *The Third World War? Survival*, Vol. 43, No. 4, Winter 2001–2002, s. 74.
- ³² Tréan, Claire: *Les recommandations de M. Chirac a M. Bush*. *Le Monde*, 29. 5. 2002.
- ³³ Baker, Gerard: *Liberty's Triumph*. *The Financial Times*, 23. 12. 1999.
- ³⁴ Ikenberry, John: *American Grand Strategy in The Age of Terror*. *Survival*, Vol. 43, Winter 2001, No. 4., s. 25.
- ³⁵ Perkovich, George: *Giving Justice Its Due*. In.: *Foreign Affairs*, July/August 2005, Vol. 84, s. 79–93.
- ³⁶ Ikenberry, John: *American Grand Strategy in The Age of Terror*. *Survival*, Vol. 43, Winter 2001, No. 4., s. 29.
- ³⁷ Ikenberry, John: *American Grand Strategy in The Age of Terror*. *Survival*, Vol. 43, Winter 2001, No. 4., s. 29.
- ³⁸ Kristol, William; Kagan, Robert: *Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy*. *International Affairs*, July–August 1996, s. 18–32.
- ³⁹ Kristol, William and Kagan, Robert: *Foreign Policy and the Republican Future*. *The Weekly Standard*, 7. September 1998.
- ⁴⁰ Freedman, Lawrence: *The new security equation*. In.: *Conflict, security and Development*, Vol. 4, No. 3/2004, s. 247.
- ⁴¹ Krauthammer, Charles: *In Defense of Democratic Realism*. *The National Interest*, Fall 2004, Iss. 77.
- ⁴² Lowry, Richard: *Reaganism versus Neo-Reaganism*. In. *The National Interest*, Spring 2005, s. 38.
- ⁴³ Ikenberry, John: *The End of the Neo-Conservative Moment*. *Survival*, Vol. 46, No. 1, Spring 2004, s. 12.
- ⁴⁴ Pape, Robert: *The Strategic Logic of Suicide Terrorism*. *American Political Science Review*, August 2003.
- ⁴⁵ *The New Unilateralism*. *The Washington Post*, 8. 6. 2001.
- ⁴⁶ Ikenberry, John: *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*. Princeton, University Press, 2001.
- ⁴⁷ Ikenberry, John: *The End of the Neo-Conservative Moment*. *Survival*, Vol. 46, No. 1, Spring 2004, s. 10.
- ⁴⁸ Ikenberry, John: *The End of the Neo-Conservative Moment*. *Survival*, Vol. 46, No. 1, Spring 2004, s. 14.
- ⁴⁹ Gordon, Philippe; Shapiro, Jeremy: *Allies at War. America, Europe and Crisis over Iraq*. McGraw-Hill, 2004, s. 221.
- ⁵⁰ Tucker, Robert; Hendrickson David: *The Sources of American Legitimacy*. *Foreign Affairs*, 2004, Vol. 83, No. 6, s. 32.

- ⁵¹ Fukuyama, F.: *The Neoconservative Moment. The National Interest*, Summer 2004, s. 60.
- ⁵² Fukuyama, F.: *The Neoconservative Moment. The National Interest*, Summer 2004, s. 62.
- ⁵³ Fukuyama, F.: *Nation-Building. The Atlantic Monthly*, January 2004.
- ⁵⁴ Fukuyama v této souvislosti dokonce otevřeně uvádí, že on osobně by na své straně raději viděl Německo než zkorumpovanou Ukrajinu.
- ⁵⁵ Rogers, Paul: *Losing Control. Global Security in the Twenty-first Century*. Pluto Press, London 2000.
- ⁵⁶ Michael Mcgwire: *The paradigm that lost its way. International Affairs* 77 (2001), s. 777–803.
- ⁵⁷ Philip S. Golub: *Retour a une présidence impériale aux Etats-Unis. Le Monde diplomatique*, Janvier 2002.
- ⁵⁸ Hoffmann, Stanley: *Le triste état du monde. Le Monde*, 24. 1. 2002.
- ⁵⁹ Beck, Ulrich: *War Is Peace: On Post-National War. In.: Security Dialog*, Vol. 36/1, s. 21–22.
- ⁶⁰ Beck, Ulrich: *War Is Peace: On Post-National War. In.: Security Dialog*, Vol. 36/1, s. 24.
- ⁶¹ Snyder, Jack: *One World, Rival Theories. Foreign Policy*, November/ Decembre 2004, s. 55.
- ⁶² Fredman, Lawrence: *The new security equation. In.: Conflict, security and Development* Vol. 4, No. 3/2004, s. 256.
- ⁶³ Heisbourg, Francois: *Hyperterroisme: la nouvelle guerre. Odile Jacob, Paris* 2001, s. 133.
- ⁶⁴ Le Guelte, George: *Terrorisme nucléaire: risque majeur, fantasme ou épouvantail? IRIS/PUF, Paris* 2003.
- ⁶⁵ Department of Defence: *Archive. Daily brief 20 March 2003 dostupný na URL <http://www.defenselink.mil/news/Mar2003/>*
- ⁶⁶ Ikenberry, John: *The End of the Neo-Conservative Moment. Survival*, Vol. 46, No.1, Spring 2004, s.10.
- ⁶⁷ Andréani, Gilles: *Survival*, Vol. 46, No. 4, Winter 2004–2005, s. 46.
- ⁶⁸ Clarke, Richard: *Against All Enemies-Inside America's War on Terror. Simon and Schuster, New York* 2004.
- ⁶⁹ *Le Monde*, 12. 7. 2005.
- ⁷⁰ Freedmann, Lawrence: *The Third World War? Survival*, Vol. 43, No. 4, Winter 2001–2002, s. 81.
- ⁷¹ Schroeder, Paul: *The Risks of Victory: An Historians Provocation. The National Interest*, No. 66, Winter 2001–2002, s. 22.
- ⁷² Roberts, Adam: *The "War on Terror" in Historical Perspective. Survival*, Vol. 47, No. 2, Summer 2005, s. 125.
- ⁷³ Tamtéž, s. 109.
- ⁷⁴ Wallenstein P., Staibano C.: *International sanctions. Between words and wars in the global systém. 2005. Frank Cass, London and New York*, s. 174.
- ⁷⁵ Jeho podrobnější rozbor následuje v kapitole věnované hlavním aktérům mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století.
- ⁷⁶ Rose, Gedeon: *The Bush administration gets real. The New York Times*, 19. 8. 2005.
- ⁷⁷ Henderson, Harry: *Terrorism*, s. 17.
- ⁷⁸ Benjamin, Daniel and Weimann, Gabriel: *What the Terrorist Have in Mind. New York Times*, 24. 10. 2004.
- ⁷⁹ *International terrorism. Overview. In.: Military Balance 2004/2005*, s. 378.
- ⁸⁰ Errera, Philippe: *Three Circles of Threat. Survival*, Vol. 47, No. 1, Spring 2005, s. 79.
- ⁸¹ Andréani: *The War on terror: Good Cause, Wrong Concept; Survival*, Vol. 46, No. 4, Winter 2004–2005, s. 34.
- ⁸² Dana H. Allin and Steven Simon: *America's Predicament*, s.14. *Survival*, Vol. 46, No. 4, Winter 2004–2005, s. 16.
- ⁸³ Dana H. Allin: *The Atlantic crisis of confidence. s. 638. International Affairs*, Vol. 80, 4/ 2004, s. 633.
- ⁸⁴ Freedman, Lawrence: *Deterrence. Cambridge, Polity Press*, 2004.
- ⁸⁵ *America, the indifferent. International Herald Tribune*, 24.–26. 12. 2004.
- ⁸⁶ Annan, Kofi: *Comment rendre le monde plus sur?*, 2. 12. 2004.
- ⁸⁷ Vaïsse, Justin: *Condoleezza et la démocratie, cinq pistes de réflexion. In.: Le Monde*, 11. 2. 2005.
- ⁸⁸ Gnesotto, Nicole: *EU, US: visions of the world, visions of the other. In.: Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq. European Union Institut for Security Studies. Transatlantic Book 2003. Paris* 2003, s. 29–33.
- ⁸⁹ Jenkins, Brian Michael: *The US response to terrorism and its implications for transatlantic relations. In. Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq. European Union Institut for Security Studies. Transatlantic Book 2003. Paris* 2003, s. 216–217.
- ⁹⁰ Bailes, Alyson: *Trends and challenges in international security. SIPRI Yearbook, Stockholm* 2003, s. 14.
- ⁹¹ Kissinger, Henry: *Realists vs. idealists. New York Times*, 12. 5. 2005.
- ⁹² Colombani, Jean-Marie: *Vivre avec le terrorisme. Le Monde*, 27. 7. 2005.

HLAVNÍ AKTÉŘI MEZINÁRODNÍCH BEZPEČNOSTNÍCH VZTAHŮ NA POČÁTKU 21. STOLETÍ

Tato kapitola se zabývá dvěma skupinami nejvýznamnějších aktérů mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století, tedy v době globalizace. První skupinu tvoří nejvlivnější státní subjekty (USA, Rusko a Čína), druhou pak nejvýznamnější mezinárodní organizace (OSN, NATO, Evropská unie a OBSE). Pokud jde o státní jednotky, největší rozsah je věnován Spojeným státům, které jsou po všech stránkách nejsilnějším a nejvlivnějším činitelem dnešního světa. A co se týče mezinárodních organizací, největší pozornost se zaměří na NATO a na jeho dynamický vnitřní vývoj na počátku 21. století. Kapitola se vůbec nezabývá žádným z evropských států, ale soustřeďuje se na Evropskou unii jako celek.

1. Základní charakteristika globalizace

Mezinárodní bezpečnostní vztahy na počátku 21. století jsou pod vlivem mnoha tendencí a činitelů. Nejvýznamnější tendencí je globalizace, dynamický proces, který odstraňuje bariéry a stírá hranice, propojuje jednotlivé státy i kontinenty a vytváří zcela nový rámec nejen v oblasti politických nebo ekonomických, ale také mezinárodních bezpečnostních vztahů.

Etapy globalizace v mezinárodních vztazích

Názory na globalizaci nejsou ani zdaleka jednotné. Dodnes se vedou spory zejména o dvou základních otázkách spojených s tímto fenoménem. První otázka zní, kdy vlastně globalizace začala a jakým vývojem dosud prošla. Zároveň s tím se trvale diskutuje také o tom, jak by globalizace měla být definována. Na obě otázky je řada různých, často protikladných odpovědí.

První globalizace

Pokud jde o první otázku, hovoří se o několika etapách globalizace. První globalizace zahrnuje období od počátku 2. poloviny 19. století až po vypuknutí 1. světové války. Craig Murphy uvádí,¹ že tato etapa se vyznačovala především obrovským nárůstem mezinárodní výměny, vytvářením nejrůznějších mezinárodních organizací či sdružení a jednáním mezinárodních konferencí v oblasti finančnictví (vytvoření mezinárodního úřadu pro obchodní statistiky, konference o šecích a platidlech), dopravy (námořní, říční, železniční, automobilová), nových technologií (telegraf, radiotelegraf, letectví) a v dalších oblastech.

Druhá globalizace

Druhá etapa globalizace začala již v posledních měsících 2. světové války a měla dva hlavní rysy. Prvním z nich se stalo založení OSN, v jejímž rámci se vytvořily i nové mezinárodní organizace, zejména pak MMF a GATT. Zapojení těchto organizací do rámce OSN bylo velmi symbolické, „protože každé z těchto organizací ponechalo její nezávislost i specializaci a zároveň s tím vyjadřovalo přesvědčení, že klasická kolektivní bezpečnost na jedné straně a mezinárodní ekonomická spolupráce na straně druhé jsou dva neoddělitelné aspekty upevňování míru“.² Již v době Rooseveltovy administrativy se dokonce uvažovalo o koordinaci makroekonomických politik na celosvětové úrovni.

Druhým rysem této etapy byl důraz na vytvoření konceptu mezinárodního práva, jehož předním průkopníkem byl Hans Kelsen.³ Ten jako první začal uvažovat o možnosti jakési hierarchizované světové vlády. Pro uplatnění Kelsenových myšlenek a představ však nebyla příznivá doba. Velmi brzy po skončení 2. světové války totiž nastoupila studená válka a ta svět rozdělila do dvou nepřátelských bloků. Úvahy o jakési světové vládě na dlouhou dobu upadly v zapomnění.

Třetí globalizace

Nástup třetí etapy globalizace se datuje od počátku 70. let, kdy měnová krize 1971 a ropný šok 1973 ukázaly, že opatření na úrovni států jsou tváří v tvář ekonomickým hrozbám neúčinná a že je třeba hledat řešení mezinárodního, ne-li dokonce globálního rozměru. Začalo se proto hovořit o interdependenci, o vzájemné propojenosti a závislosti. Nejvyspělejší státy Západu vytvořily G 7, první instituci pro sdílené vůdcovství. Svět ale nadále byl rozdělen do dvou antagonistických bloků, OSN byla rozpolcena v přístupu k hlavním problémům mezinárodní bezpečnosti, vedle nemiřitelného rozdělení na Západ a Východ se zvýrazňovaly rozdíly mezi bohatým Severem a chudým Jihem, a tak bylo nemožné uvažovat o vytvoření rozhodovacích mechanismů s celosvětovou působností.

Čtvrtá globalizace

Zlomovým okamžikem se stal konec studené války, symbolizovaný zánikem SSSR a světové socialistické soustavy a znovusjednocením Německa. Od té doby se hovoří o čtvrté etapě globalizace. Ta se od etap předcházejících liší tím, že celosvětově převládá jeden ekonomický a politický model, tedy kapitalismus a liberalismus. Teprve od počátku 90. let se tak mohlo začít uvažovat o zavádění globálních postupů, o politické globalizaci.⁴

Dvě protikladná a jedno syntetické pojetí současné etapy globalizace

Na názoru, že začátkem skutečné globalizace se stal až konec studené války, se shodli celosvětově citovaní autoři dvou zcela odlišných přístupů, Francis Fukuyama a Samuel Huntington.

Fukuyamovo pojetí globalizace jako konce dějin

Francis Fukuyama (blíže viz kapitola 3) dospěl k závěru, že „v dohledné budoucnosti bude svět rozdělen na dvě části: posthistorickou, a tu, jež dosud vězí v dějinách“⁵ a to v tom smyslu, že je rozdělena řadou náboženských, národnostních a ideologických konfliktů. Pod pojmem posthistorický svět má Fukuyama na mysli tu část naší planety, která již překonala potřebu vést války kvůli území, surovinám, obyvatelstvu nebo touze po uznání a prestiži. Je to ta část světa, v níž s konečnou platností zvítězila tržní ekonomika, demokracie a liberalismus. *Posthistorická část světa* se tedy již vymanila z dějin běžících jako nekončící sled vzájemných válek, a proto Fukuyama hovoří o konci dějin. V posthistorických zemích nikdo neuvažuje o válce jako nástroji k obsazení nových území nebo k pomstění starých křiv a utrpení.

Za svým hodnocením současného světa si Fukuyama stojí i po tragické zkušenosti z 11. 9. 2001. Zůstává přesvědčen, že „jsme na konci dějin, protože existuje jediný systém, který nadále bude ve světové politice dominantní, a tím je liberální systém demokratického Západu“⁶ Zároveň s tím ale přiznal závažnost dvou tendencí ve vývoji světové politiky. Tou první je posun americké bezpečnostní strategie „od odstrašování k politice aktivní preempce terorismu“⁷ Druhou tendencí se podle Fukuyamy stal narůstající rozdíl mezi dvěma přístupy k současnému světu. Prvním přístupem je narůstající americká odhodlanost jednostranně použít kdekoli ve světě sílu, druhý přístup se projevuje ve snaze Evropanů o dialog, jednání, hledání konsensu a mezinárodního uspořádání založeného na dodržování mezinárodního práva.

Huntingtonovo pojetí globalizace jako střetu civilizací

V návaznosti na své stěžejní dílo *Střet civilizací* (podrobněji viz kapitola 4) zůstává S. Huntington i nadále věrný svému pojetí dnešního světa. Na počátku druhého desetiletí současné globalizace varoval⁸ před vážnými riziky vyplývajícími z misio-nářského komplexu amerického národa a z jeho snahy o celosvětové šíření své kultury a svých hodnot. Vyzval Západ a zejména pak Ameriku, aby se zbavily iluze o své civilizační univerzalitě.

Po skončení prvního desetiletí současné etapy globalizace znovu zopakoval, že globální politika se odvíjí od kulturních a civilizačních linií a že se, stejně jako v minulosti, vyznačuje vyhroceným bojem o moc.⁹ Za její hlavní rys považuje existenci jediné světové supervelmoci, která přešla od praxe *unilaterálního globalismu* v době studené války (kdekoli ve světě poskytovala bezpečnostní záruky a hospodářskou pomoc svým spojencům v boji proti světovému komunismu) ke *globálnímu unilaterálnímu* v době globalizace (což znamená, že USA ve světě uplatňují své vlastní zájmy bez ohledu na zájmy a mínění ostatních aktérů světové politiky).¹⁰ Hlavními nástroji tohoto unilateralismu jsou ekonomické sankce nebo vojenské údery proti vytypovaným státům.¹¹

Z hlediska světového uspořádání hodnotí současnou etapu globalizace jako soustavné střetávání dvou rozdílných předstev. Tou první je americká vize monopolár-

ního světa, kterou vedle USA podporují jejich anglosasští příbuzní, tedy Velká Británie, Kanada, Austrálie a Nový Zéland. Proti tomu však působí snaha regionálních mocností o prosazení multipolarity – Huntington připomíná zejména Francii a SRN v Evropě, dále pak Rusko, Čínu, Indii, Japonsko, Írán, Brazílii, Jižní Afriku a Nigérii.

Názorovou konzistentnost si Huntington udržel i po tak zlomové události, jakou byly teroristické útoky dne 11. 9. 2001. Varovně zopakoval,¹² že „západní univerzalizmus je nebezpečím pro zbytek světa a mohl by vést i k válce mezi předními státy světových civilizací“. Za zvláště velké riziko současné etapy globalizace označil jakékoliv vměšování Západu do záležitostí ostatních civilizací a zejména pak snahy o prosazení zásadních změn v poměru sil uvnitř jednotlivých civilizací nebo mezi nimi.

Myšlenkovou kontinuitu potvrdil i v polovině druhého desetiletí současné etapy globalizace, kdy napsal, že USA mohou volit mezi dvěma základními variantami své světové politiky.¹³ Na jedné straně uvedl kosmopolitní variantu, v jejímž rámci by USA samozřejmě ovlivňovaly svět, ale zároveň s tím by působila také zpětná vazba. Na straně druhé pak zmínil tzv. imperiální variantu, v jejímž rámci by dominovala snaha USA přetvářet svět podle svých představ, vnucovat mu své vlastní hodnoty a zájmy a vyhledávat a ničit ďábly kdekoli ve světě. Příklon k té či oné variantě bude mít zásadní vliv jak na Ameriku, tak na celý svět v době globalizace.

Hoffmannova syntetická koncepce střetu globalizací

Syntézu obou základních paradigmat dnešního světa, tedy Fukuyamova optimismu a Huntingtonova pesimismu, vypracoval další významný americký teoretik mezinárodních vztahů Stanley Hoffmann. Hovoří o „modelu vítězné globalizace“,¹⁴ ale varovně dodává, že tento proces zvýraznil rozdíly mezi státy i uvnitř nich. Dokumentuje to brilantní analýzou tří rozměrů globalizace.¹⁵ Tím prvním je *ekonomická globalizace*, jejímž výsledkem je zvýrazňující se nepoměr mezi nespornou účinností na jedné straně a rozdílností dopadů na straně druhé. Globalizace generuje úzkou skupinu vítězů, tedy „winners“ a současně s tím vytváří i mnohem početnější skupinu poražených, tedy „losers“.

Druhý rozměr dnešní globalizace zahrnuje kulturu a vede k volbě mezi uniformizací (Hoffmann říká, že jejím synonymem je amerikanizace) a snahou o uchování rozmanitostí. Hoffmann připomíná, že během současné etapy globalizace se jako projev odporu vůči sílící amerikanizaci oživila celá řada lokálních jazyků a kulturních zvyků. To podle něho byla nevyhnutelná a zcela spontánní reakce na invazi západní kultury.

A konečně třetím rozměrem je politická globalizace. Ta se podle Hoffmanna vyznačuje jednoznačnou převahou USA ve světové politice. USA mají hlavní slovo při řešení všech zásadních problémů mezinárodních vztahů, rozhodují o východiscích ze všech mezinárodních krizí, v případě potřeby vyhlásují a dávají dohromady aliance a koalice. Politická globalizace se projevuje také tím, že vítězové v zemích své ekonomické expanze prosazují právní a politické uspořádání, které jim dává záruku pro jejich investice a další podnikání.

Hoffmann upozorňuje na výlučný, tedy exkluzivní charakter globalizace – řada chudých zemí se ocitla zcela mimo. Proto se jedním z výsledků globalizace stal nárůst násilí a zejména pak terorismu. Hoffmann jej vysvětluje jako projev odporu vůči „nespravedlivé“ ekonomické globalizaci a náporu západní kultury považované za hrozbu pro lokální náboženství a kultury. Doslova varuje, že globalizace „některé obohacuje, ale mnohé vykořeňuje, a tak mnozí vykořenění a zchudlí mohou hledat pomstu a možnost k obnovení sebeúcty právě v terorismu“.¹⁶

Hoffmann dochází k závěru, že v době globalizace bude Západ muset proplouvat mezi dvěma úskalími. Tím prvním jsou zásahy kdekoli ve světě, o kterých jednostranně rozhodnou USA, které jsou přesvědčeny o svém globálním poslání vyplývajícím z hrozby kolosálních rozměrů. Druhým úskalím pak je rezignace a nečinnost tvářící v tvář celosvětovému chaosu. Hoffmann doporučuje vyhýbat se oběma těmto úskalím a prosazovat velmi uvážlivou politiku.

Globalizace

- Po skončení studené války nastala 4. etapa globalizace
- Základní definice: volný pohyb osob, zboží, investic a služeb

Má několik různých vysvětlení:

- Fukuyama – konec dějin
- Huntington – střet civilizací
- Hoffmann – střet globalizací

Základní rysy současné globalizace

Konec studené války jako počátek současné etapy globalizace

Samotný pojem globalizace je námětem mnoha odborných diskusí a sporů a různí se názory na to, jaké jsou její hlavní symboly a charakteristické rysy. Proto má určující význam ta skutečnost, že výše vzpomínání autoři rozdílných paradigmatických celosvětově uznávaných přístupů, Samuel Huntington, Francis Fukuyama, Stanley Hoffmann (s nimi ale i celá řada dalších), se shodují, že počátkem globalizace byl konec studené války, rozpad SSSR a zánik Varšavské smlouvy. Výraz globalizace používají k označení toho, že v celosvětovém, tedy globálním měřítku se prosadil jeden ekonomický a politický model – tržní hospodářství a politický liberalismus. Teprve po pádu železné opony se globálně prosazuje jeden ekonomický i politický model (výjimky typu Kuba či KLDR jsou z celosvětového hlediska zcela zanedbatelné). Michael Mandelbaum definuje současnou globalizaci jako výsledek úspěchu USA, které po celou dobu po skončení 2. světové války důsledně prosazovaly myšlenky míru, demokracie a svobodného trhu.¹⁷

Globalizace jako další oslabení bariér

Panuje naprostá shoda, že globalizace se vyznačuje především ekonomickou otevřeností, politickou průhledností a globální, celosvětovou kulturou.¹⁸ Z tohoto pohledu nejzákladnější vymezení globalizace zní, že jde o celosvětově propojený volný pohyb kapitálu, zboží, služeb a lidí. Ve všech těchto základních rysech se globalizace výrazně odlišuje od toho, co Evropa a svět prožívaly v době studené války, zejména pak v období do roku 1985.

Současná globalizace má také svoji stinnou stránku, a tou je nárůst zranitelnosti kteréhokoli státu nebo dokonce mezinárodního společenství. Z nedávné minulosti velmi dobře víme, že např. ekonomická a finanční krize v jihovýchodní Asii měla vážné dopady také na ekonomiku USA a západní Evropu, války na území bývalé Jugoslávie se staly vážnou hrozbou pro celou Evropu, Saddámova rozpínavost a jeho agrese do Kuvajtu se staly hrozbou pro ceny ropy na světových trzích a tím pádem i pro plynulý rozvoj světové ekonomiky.

Hlavní rysy globalizace

- umožňuje volný pohyb osob, zboží, investic a služeb
- odstraňuje bariéry a stírá hranice
- propojuje jednotlivé státy i kontinenty
- vytváří nový rámec pro mezinárodní vztahy

Odraz globalizace v teorii mezinárodních vztahů

Všechny přístupy se shodují, že globalizace neznamená zásadní změnu mezinárodních vztahů, ale že především vytvořila nový rámec pro jejich další vývoj. Globalizace je pojímána jako nové, neutrální prostředí, v němž státy nebo mezinárodní organizace usilují o prosazování svých zájmů a o zajišťování své bezpečnosti.

Realisté zdůrazňují, že i v době globalizace státy nadále spoléhají především samy na sebe a nemohou si dělat iluze o dobré vůli jiných. Zároveň s tím upozorňují, že i v této době se zvýrazňuje hegemonismus nejsilnějších států světa, může docházet ke střetům zájmů, k nárůstu zranitelnosti a nakonec i ke konfliktům.¹⁹

Neoliberální institucionalisté se nejvíce zaměřují na jedinečnost tohoto procesu. Příkladují velký význam vytváření nových mezinárodních institucí, jejichž posláním je další rozvoj vzájemné spolupráce mezi státy, odvíjející se od společně schválených zásad, norem a pravidel. Předpokládají, že státy se budou stále více odklánět od úsilí dosahovat krátkodobých taktických výhod, tím více je budou zajímat dlouhodobé přínosy konsensuální mezinárodní spolupráce.²⁰

Konstruktivisté zdůrazňují, že struktura mezinárodních vztahů v době globalizace a také jejich obsah jsou výsledkem sociálních interakcí. Očekávají, že v me-

zinárodní politice budou slábnout boje o moc a stále větší význam bude mít boj o myšlenky a o jejich naplňování. Velký význam přikládají rozvoji globální kultury, zakládané na sdílení společných ideálů, cílů a zájmů.

Základní výzvy globalizace z pohledu mezinárodních bezpečnostních vztahů

V oblasti mezinárodních bezpečnostních vztahů přinesla globalizace několik zásadních změn:

- Posun od bezpečnosti jedněch proti druhým (NATO proti Varšavské smlouvě a obráceně) k bezpečnosti společné, kterou sdílejí všechny evropské státy, protože se už navzájem nepovažují za hrozbu. Tento posun je plně v duchu Fukuyamovy koncepce bezkonfliktního vývoje posthistorického světa.

- Vedle přetrvávajících hrozeb vojenského charakteru vystupují do popředí také hrozby nevojenského charakteru. V návaznosti na to se v době globalizace zvýrazňují nevojenské rozměry bezpečnosti a narůstá význam nevojenských nástrojů využívaných pro její zajištění.

- Narůstá význam tzv. soft power a jejího vyváženého doplňování s tzv. hard power. Sama vojenská síla už nestačí, jejím nezbytným doprovodným rysem musí být přitažlivost životního stylu, tedy to, co zdůrazňoval G. Kennan hned po skončení 2. světové války.

- Odvrácenou stránkou uvolnění hranic a vzájemné propojenosti je narůstající závažnost asymetrických hrozeb. I malá spiklenecká organizace je schopná krutě zasáhnout i ten nejsilnější stát dnešního světa. Nejvážnější asymetrickou hrozbou se v době globalizace staly teroristické organizace.

- Nastala nezbytnost pokračovat v posunu od exkluzivní k inkluzivní bezpečnosti a překonávat příkop mezi „insidery a outsidersy globalizovaného světa“, na což velice výstižně a naléhavě upozorňuje generální tajemník OSN.²¹

- Vážnou hrozbu pro všechny aktéry mezinárodních bezpečnostních vztahů v době globalizace představuje tzv. dvojí globalizace, která se vyostřuje v důsledku prohlubování nerovnoměrného vývoje. Jde především o to, že od roku 1990 se celosvětový počet chudých každoročně zvyšuje o 10 milionů lidí. Zároveň s tím 1,2 mld. lidí, tedy celá pětina lidstva, musí přežívat za jeden USD denně, 1,5 mld. lidí nemá dostatek vody. V některých oblastech Afriky se poušť ročně rozšiřuje o 10 km.

Stále více se zvětšuje příkop mezi chudými a bohatými zeměmi, příkop mezi těmi, kteří na globalizaci vydělávají (the winners), a těmi, kteří prohrávají (the losers). Na destabilizační dopad těchto nerovností opakovaně a naléhavě upozorňují nositelé Nobelovy ceny za ekonomii Amartya Sen či Joseph Stiglitz, nebo politikové kalibru Kofiho Annana či bývalého francouzského premiéra Lionela Jospina. K nim se přidává i mnoho nevládních organizací (NGO), levicových stran a odborových ústředí.

Základní výzvou pro nejuživnější činitele mezinárodních bezpečnostních vztahů je nalézt paradigma, které by zvýšilo udržitelné využívání přírodních zdrojů, a záro-

veň s tím by skoncovalo s neudržitelnými způsoby výroby a spotřeby. Udržitelnost a růst jsou dva výrazy jedné rovnice. Přitom platí, že není udržitelnosti bez finanční základny, není finanční základny bez přístupu na trhy, není přístupu na trhy bez solidarity.

G. Soros²² varuje před třemi negativními dopady globalizace. Předně, narůstají rozdíly mezi bohatými a chudými zeměmi – jedno procento nejbohatších na světě pobírá přesně tolik, co 57 nejchudších. Bohaté země navíc ovládají Mezinárodní měnový fond a mohou prosazovat anticyklická opatření a tím se vyhýbat recesi. A za třetí, pozice chudých zemí je dále ztížena tím, že většina trpí špatným systémem vládnutí.

Romano Prodi ještě v době, kdy byl předsedou Evropské komise, výstižně napsal,²³ že největší cenu za globalizaci nejčastěji platí ti nejchudší a plody ne vždy sklízí ti nejpovolanější. Jedinou možnou odpověď na dnešní problémy spatřuje v solidaritě a odmítá, abychom se nechali řídit pouze silami trhu, které navíc jsou samy o sobě divoké. Dochází k závěru, že globalizaci je potřeba řídit, abychom ji mohli kontrolovat a bránit jejím excesům.

Stejně vyznívá i tzv. iniciativa čtyř ze září 2004. Francouzský prezident Chirac, španělský premiér Zapatero, brazilský prezident Lula da Silva a chilský prezident Lagos v ní kritizovali nedostatek politické vůle k tomu, aby se v globálním rozměru řešily problémy, které vyplývají z narůstajících rozdílů mezi Severem a Jihem. Varují, že téměř jedna šestina lidstva trpí podvýživou a téměř polovina světové populace musí vystačit se dvěma dolary denně. Na základě alarmujících skutečností navrhli několik zásadních opatření. Vyzvali, aby se zavedla tzv. celosvětová daň, jež by se vztahovala zejména na finanční transakce nadnárodních společností, na obchod se zbraněmi, výrobu karbonu, leteckou dopravu a aby se organizovaly i dobrovolné sbírky na rozvojovou pomoc. Jedná se o velmi inspirativní iniciativu, ale možnosti jejího dopadu jsou omezeny tím, že sami signatáři (zejména pak J. Chirac) do té doby učinili málo v té nejdůležitější oblasti, kterou je otevírání vlastních trhů pro výrobky ze zemí Jihu.

Hlavní výzvy globalizace

- dosáhnout vyrovnanosti mezi hard a soft security
- zmírnit a překonat hrozbu tzv. dvojí globalizace
- dosáhnout vyrovnanosti mezi exkluzivitou a inkluzivitou v oblasti mezinárodní bezpečnosti
- zvládnout „faktor K“

Parametry síly v době globalizace

I na počátku 21. století je síla pojímána především jako schopnost ovlivňovat rozhodování a jednání jiných států či aktérů mezinárodních bezpečnostních vztahů. Atributy síly států se dělí na dlouhodobé a krátkodobé. Do první skupiny patří demografie, geografie a přírodní zdroje, které se nemění vůbec nebo jen velmi pomalu. Ve druhé skupině se největší význam přikládá vojenské síle, dále pak vojenskému průmyslu a státnímu aparátu. Dále se hovoří o tzv. těžko měřitelných, nehmotných attributech, jimiž jsou zejména loajalita národa a jeho podpora vládní politiky. Do stejné skupiny patří i morální aspekty, které se projevují důrazem na velká slova. Např. pojmenování operací USA v poslední době: Trvalá svoboda (Enduring Freedom) či Irácká svoboda (Iraqi Freedom), protože správné zdůvodnění, a důraz na magické slovo svoboda jím bezesporu je, zvyšuje všestrannou účinnost každé vojenské akce.

Uplatňování síly se nadále nejvýrazněji projevuje v několika klíčových oblastech. První z nich je vojenství, kde již nejde jenom o počty jaderných hlavic nebo divizí, dělostřeleckých prostředků, letounů a letadlových lodí. Stále více narůstá význam kvality zbraňových systémů a míry jejich sofistikovanosti. Největší vojenskou sílu mají ty státy, které dokáží vést válku na základě využití nejmodernější a nejvýkonnější informatiky (tzv. Network Centric Warfare), disponují dostatečným počtem velmi přesných řízených střel, systémů pozorování, zachytávání a vyhodnocování cílů a přenosu dat.

Dalším důležitým ukazatelem síly je *nerostné bohatství*. Ani tento rozměr síly však nelze absolutizovat. Stačí připomenout kontrast mezi silnou ekonomikou Japonska, které je chudé na přírodní zdroje, a Ruska, jehož situace je zcela opačná. Samo nerostné bohatství může mít i paradoxní výsledky. V rozvojovém světě je dokonce příčinou řady ozbrojených konfliktů, např. v Lybérii, Kongu a v Angole, kde jde o ovládnutí těžby diamantů.

V době globalizace stále více narůstá význam hospodářských schopností, zejména pak zvládnutí nejnovějších technologií. Jejich základem je „faktor K“ (*knowledge*), který nejlépe zvládnou ty společnosti, které dokáží dynamicky rozvíjet vědu, výzkum a školství.²⁴ Právě takové společnosti budou mít velký vliv na vývoj mezinárodních bezpečnostních vztahů ve 21. století. S tím velmi těsně souvisí také tzv. „hon na mozky“, ve kterém nejlepších výsledků dosahují nejbohatší státy Severu, zejména pak USA.

Klíčovým ukazatelem celkové síly jakéhokoli státu je jeho ekonomická výkonnost vyjádřená hodnotou *HDP, případně HDP na obyvatele (per capita)*. Tento ukazatel má určující význam i při zajišťování nejvyššího zájmu každého státu, kterým je jeho bezpečnost. Bohaté státy si mohou udržovat silné a moderně vyzbrojené armády, které stojí spoustu peněz. Ještě důležitější je ale to, že bohaté země dobře uspokojují potřeby svých obyvatel, díky tomu si zajišťují podporu obyvatelstva.

Nesporný význam si uchová i další parametr síly, kterým je *demografie a porodnost*. Spolehá na ni např. Irán ve své cestě za dosažením ústřední role v Perském zálivu, stejně jako Etiopie a Nigérie v úsilí o prvenství v rámci Organizace africké jednoty. Ale

ani vysoký počet obyvatelstva sám o sobě nestačí, pokud není správně využíván v rámci dobře fungujících společností, které se opírají o vzdělanost občanů, o jejich vzájemnou soudržnost a hodnoty, na kterých daný stát spočívá. Jinými slovy, nezastupitelnou úlohu hraje soft power, která je základem pro přitažlivost. Naproti tomu hard power bude nadále spočívat na využívání hospodářských a vojenských nástrojů k donucování.

Na počátku 21. století bude trvale narůstat **význam kosmického prostoru** a jeho ovládnutí. Je základním předpokladem pro úspěšné vedení tzv. Network Centric Warfare. Jeho prostřednictvím je možné získávat přesné údaje v reálném čase, které lze využívat nejen ve vojenství, ale také v případě nejrůznějších přírodních katastrof (záplavy, zemětřesení, vážné frontální poruchy a další). Z hlediska vojenských účelů pak využívání kosmického prostoru umožňuje získávat, shromažďovat a spolehlivě vyhodnocovat přesné informace o vlastních i nepřátelských ozbrojených silách, a tím optimalizuje rozhodovací procesy velitelů a štábů. Navíc zkracuje čas mezi zjištěním důležitých cílů a jejich zničením a dává možnosti ke zvýšení pravděpodobnosti správného a včasného nasazení sil a prostředků.

Největší pokrok ve využívání kosmického prostoru pro vojenské účely zaznamenaly USA. Jejich vojska již na úrovni brigády zavádějí systémy, které integrují poznatky z oblasti průzkumu, sledování situace na bojišti, získávání údajů a zaměřování zbraňových systémů. Velkou pozornost této oblasti věnují také Velká Británie (programy NEC – Network -enabling Capability) a Francie (Combat aéroterrestre en réseau, systémy Helios a Syracuse).

Faktory síly – nevojenské

- nerostné bohatství
- „faktor K“ (knowledge)
- HDP/HDP per capita
- demografie a porodnost
- význam kosmického prostoru tzv. Network Centric Warfare

Nejvlivnější činitele mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století

Významný vliv si nadále udržují nejsilnější státy a mezinárodní organizace. V kategorii států dominují USA, daleko za nimi následují Rusko a ČLR. Ve skupině mezinárodních organizací se nejvýrazněji prosazují NATO, EU, OSN a OBSE.

2. USA

Hegemonem dnešního světa a hybnou silou boje proti nejnaléhavějším hrozbám dnešního světa jsou USA. Jsou jedinou světovou supervelmocí a nemají konkurenta. Základní determinantou jejich úlohy v dnešním světě se stala odpověď na 11. 9. 2001 a zejména pak vojenská invaze do Iráku. USA dokázaly svrhnout zločineckou diktaturu v Iráku a dopadnout jejího nejvyššího činitele. Celému světu impozantně předvedly obrovský

náskok v nejmodernějších vojenských technologiích a zejména ve schopnosti projekce ozbrojené síly na velkou vzdálenost vyúsťující ve změnu režimu (regime change).

Národní bezpečnostní strategie USA

V září 2002 byla představena Národní bezpečnostní strategie (NBS) – The National Security Strategy. Tento dokument v devíti kapitolách vymezuje základní strategické zájmy USA na počátku 21. století. Jsou jimi:

- stanovení místa a cílů USA v současném světě,
- zdůraznění základních hodnot,
- důraz na alianční postup proti hrozbě terorismu,
- zájem o řešení nejpálčivějších regionálních konfliktů,
- odhodlání zabránit nepřátelům, aby se zmocnili ZHN, a tak ohrožovali USA nebo jejich spojence,
- ochrana a rozvoj otevřených trhů a volného obchodu,
- rozšiřování sféry otevřených demokratických společností, rozvoj spolupráce s ostatními centry světové moci,
- transformace bezpečnostních institucí USA.

NBS je hodnocena jako dokument přelomového charakteru, a to ze tří základních důvodů:

a) Položila rozhodující důraz na preempci pojímanou jako nový přístup USA k bezpečnostním hrozbám současného světa. Preempce má být uplatňována ve dvou hlavních situacích:

- uplatňovat odstrašování už nelze, protože by nefungovalo. Cílem preemptivních úderů by byly buď nestátní organizace, nebo tzv. darebácké státy, které logiku odstrašování prostě nepřijímají,
- bezpečnostní hrozby spojené s případným použitím ZHN jsou velmi vážné a naléhavé a obsahují potenciál škod nedozírných rozměrů.

b) Ve srovnání s předcházejícími dokumenty přirklá nesporně *menší význam multilaterálním přístupům* při dosahování amerických cílů v oblasti bezpečnosti.

c) Vyhlásila za cíl USA *udržet stávající vojenskou převahu* nad zbytkem světa, a to na neomezeně dlouhou dobu.

USA – Národní bezpečnostní strategie 2002

- The National Security Strategy
- devět kapitol
- dokument přelomového charakteru
- a) rozhodující důraz klade na preempci pojímanou jako nový přístup USA k bezpečnostním hrozbám současného světa
- b) *menší význam multilaterálním přístupům* při dosahování amerických cílů v oblasti bezpečnosti
- c) cíl USA: *udržet stávající vojenskou převahu* nad zbytkem světa, a to na neomezeně dlouhou dobu

Diskuse o preemptivních a preventivních akcích

Při upřesňování úvah o preventivních a preemptivních válkách R. Litwak²⁵ uvádí, že o preventivním zásahu v rámci boje proti proliferaci ZHN lze hovořit v případě izraelského útoku na irácký jaderný reaktor v Osiraku v červnu 1981. Tento cíl nepředstavoval pro Izrael naléhavou hrozbu, ale tehdejší premiér Begin nařídil úder v obavě, že v případě nečinnosti by Irák mohl svůj civilní jaderný program zneužít k výrobě jaderných zbraní a ty už by pro židovský stát představovaly naléhavou životní hrozbu. Naproti tomu o preemptivních úderech lze hovořit pouze v tom případě, když prokazatelně existuje hrozba, že nepřátelský stát již plánuje bezprostřední útoky za použití ZHN.

Po operacích Trvalá svoboda a Irácká svoboda lze očekávat, že preemptivní úder, které představují vojenskou stránku strategie regime change (někdy také nazývána „regime decapitation“), budou mít podobu operací se silným vojenským i psychologickým účinkem (Effects Based Operations – EBO).²⁶ Tyto operace jsou také nazývány „shock and awe“ a představují další etapu při naplňování vojenských zásad bohatých zemí – využití technologického náskoku k vytvoření zdrcující převahy, která umožní rychlé a úplné zničení nepřítele. EBO se vyznačují zničujícími vzdušnými údery, na které navazuje rychlý postup obrněných jednotek pozemního vojska – v síle divize nebo i armádního sboru.

Kdy zasazovat preemptivní úder

- ▶ když už nelze uplatňovat odstrašování, protože by nefungovalo
- ▶ bezpečnostní hrozby spojené s použitím ZHN jsou velmi vážné a naléhavé a obsahují potenciál škod nedozírných rozměrů

Národní strategie boje proti šíření ZHN

Základ této strategie tvoří dokument, který byl schválen v prosinci 2002 pod názvem National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction. Ten je souhrnnou, všeobsáhlou odpovědí na hrozbu, kterou USA považují za nejnaléhavější hrozbu na počátku 21. století. Jeho výchozí tezí je obava, že existují nebezpečné státy či organizace, které ZHN nechápou jako nástroj nejkrajnějšího řešení, ale jako nástroj, který by jim sloužil k vyvažování konvenční převahy USA a který by jim navíc dal možnost, jak Spojeným státům znemožnit, aby v oblastech svých životních zájmů zasahovaly v případě agrese proti jejich přátelům a spojencům.²⁷

Robert Litwak²⁸ k tomu dodává, že pokud jde o proliferátorské státy, USA je implicitně dělí na dvě skupiny. Do první patří Izrael, Indie a Pákistán, tzv. de facto proliferátoři, kteří nezaujímají nepřátelský postoj k USA a ani je nechtějí ohrozit. Zcela jinak se ale nahlíží na tzv. nepřátelské proliferátory (hostile proliferators).²⁹ Ti jsou považováni za hrozbu, proti které je nutné zasáhnout.

Národní bezpečnostní strategie USA jasně stanovuje, že boj proti nepřátelským proliferátorům bude spočívat na třech pilířích, jimiž jsou tzv. neproliferační politika (Nonproliferation), aktivní proti-proliferační (Counterproliferation) a odstraňování následků ozbrojeného konfliktu za použití ZHN. První ze tří pilířů strategie USA spočívá především na diplomatickém úsilí s cílem „odrazovat dodavatelské státy od spolupráce s proliferátory a tyto státy zase vést k tomu, aby ukončily své programy“.³⁰ Tato politika se bude zaměřovat na vytváření mnohostranných programů a režimů, jejichž smyslem je bránit šíření jaderných, chemických a biologických zbraní a řízených střel jakožto jejich nosičů. Druhý pilíř tvoří zákaz šíření ZHN, odstraňování a obrana a zmírňování následků v případě konfliktu za použití ZHN. Nosnou a také nejvíce diskutovanou částí této roviny americké strategie představuje odhodlání, že „na použití ZHN proti Spojeným státům, proti jejich ozbrojeným silám v zahraničí nebo proti jejich přátelům a spojencům budou USA reagovat nasazením všech sil, včetně zbraní nejkrajnějšího řešení, tedy ZHN“.³¹ Podoba třetího pilíře by záležela na konkrétním rozsahu použití ZHN.

Global Posture Review

Významným pilířem amerického pojetí války proti terorismu (the war on terror) je rekonfigurace sítě americké vojenské přítomnosti ve světě v rámci strategie nazvané Global Posture Review.³² Na jedné straně se bude snižovat počet vojenských základů USA ve světě, ale na straně druhé se bude zvyšovat schopnost amerických jednotek k rychlému nasazení kdekoli ve světě. Cílem je, aby jednotka o síle brigády mohla být nasazena na kterékoli místo světa do čtyř dnů a jednotka v síle divize během pěti dnů. Válka proti terorismu se tak stává součástí celkové americké strategie vyjádřené vzorcem 1-4-2-1. To znamená plná připravenost k obraně území USA, schopnost zasáhnout v kterémkoli ze čtyř „kritických regionů“ (Evropa, severovýchodní Asie, východní Asie a Střední východ), čelit naráz dvěma agresím kdekoli ve světě a dosáhnout rozhodujícího vítězství včetně změny režimu a následné vojenské okupace.

Priority bojové přípravy ozbrojených sil USA

Při přípravě na další operace typu EBO se USA zaměří na zdokonalování následujících hlavních schopností svých ozbrojených sil:

- Rozhodující úlohu nadále budou hrát vzdušné síly. V jejich sestavě bude trvale narůstat význam „úsporných bombardérů“ a nedílně s tím i bitevních letounů JSF, možná na úkor letounu F-22, který byl koncipován vyloženě pro studenou válku.
- Velkou prioritou budou bezpilotní letouny – nejen průzkumné, ale i úderné.
- Pozemní vojska se budou připravovat především na rychlý postup s cílem využít ochromení nepřátelských vojsk po zničujících vzdušných úderech.
- Speciální síly se budou připravovat především na získávání a upřesňování informací nezbytných pro navádění prostředků vzdušného napadení.

- USA se budou dále zdokonalovat ve schopnosti využívat při pozemních akcích jednotky opozičních sil (tzv. proxies), ochotných a motivovaných pro boj proti teroristickým organizacím a státům či vládám, které jim poskytnou útočiště.
- USA dále zesílí důraz na výstavbu a bojovou přípravu relativně malých jednotek schopných rychlého nasazení kdykoli a kdekoli ve světě a v tom je budou následovat i ostatní země NATO.
- Urychlí se výstavba nových letadlových lodí, které jsou nezbytné z hlediska překonávání již zmiňované „tyranie vzdálenosti“. Právě z nich totiž mohou vzlétat bitevní letouny i vrtulníky.
- Ponorky budou modernizovány tak, aby byly schopny namísto jaderných SLBM odpalovat řízené střely s plochou dráhou letu vyznačující se kratším doletem (SLCM), ale větší přesností a menšími ničivými následky než SLBM.
- Dopravní letectvo bude zvyšovat své schopnosti přepravovat mobilní jednotky vysoké pohotovosti na kterékoli místo na světě.

Priority bojové přípravy ozbrojených sil USA

- rozhodující úloha vzdušných sil
- bitevní letouny JSF, možná na úkor letounu F-22, který byl koncipován vyloženě pro studenou válku
- bezpilotní letouny – nejen průzkumné, ale i úderné

Pro USA – hegemonu boje proti terorismu na globální úrovni – nebude velkým problémem, aby náležitě odpověděly na ekonomické, finanční, technologické a vojensko-odborné aspekty nejněžnější a nejnáléhavější výzvy, kterou generuje hrozba mezinárodního terorismu. Jediným problémem či úskalím může být nesoulad mezi schopnostmi USA působit jako hrozba vůči mezinárodnímu terorismu na jedné straně a nízkou ochotou k podstupování rizika na straně druhé.

Vnitroamerická debata

I přes jednoznačný vojenský úspěch operace Irácká svoboda a přes další úspěch, kterým bylo dopadení Saddáma Husajna, se v polovině roku 2003 v samotných USA rozpoutala rozsáhlá debata. V ní se velká kritika soustředila na dva základní prvky bezpečnostní strategie Bushovy administrativy, kterými jsou strategie boje proti terorismu a způsob rozhodování o jejich hlavních akcích, v první řadě pak o invazi do Iráku.

Kritická debata byla natolik rozsáhlá, že např. bývalý náměstek ministra zahraničí dochází k závěru, že Bushovo pojetí války proti terorismu a zejména pak vojenské svržení Saddámova režimu vyvolaly v USA doktrinální a strategickou revoluci.³³ Při jejím hodnocení se největší pozornost soustředila na šest hlavních otázek: ideologizace a militarizace boje proti terorismu, preemptivní strategie, regime change policy,

rozhodování o vojenských operacích a vztah k evropským spojencům. Do rozsáhlé diskuse na tato témata vstoupili jak významní specialisté z akademické komunity, tak i bývalí vlivní politikové, kteří v minulosti přijímali důležitá rozhodnutí bezpečnostního a vojenského charakteru.

Ideologizace boje proti terorismu

Ideologizace boje proti terorismu se odrazila především v závěru, že 11. září 2001 bylo projevem nenávisti vůči hodnotám západní civilizace a jejímu hlavnímu symbolu. Toto hodnocení se projevilo především v prvních reakcích amerického prezidenta Bushe, zejména pak v jeho vystoupení v Kongresu, kde vyhlásil krédo „buď jste s námi, nebo s nimi“.³⁴

Ideologizující přístup vychází z mesiášského komplexu amerických politiků, že právě USA jsou v dodržování hodnot západního světa nejdále, a proto se staly terčem nenávisti a zákeřných útoků. Jejich boj proti globálnímu terorismu pak je prezentován jako boj *Dobra se Zlem*. Toto černobílé pojetí hrozby terorismu dovedlo americké neokonzervativce k tomu, „že válka i politika jsou pro ně pokračováním morálky jinými prostředky. Politické účely jsou interpretovány jako účely morální, a tak se dostávají do postavení absolutních hodnot.“³⁵

Z. Brzezinski při kritice Bushovy administrativy dokonce použil výraz „teologizace hrozby terorismu“.³⁶ Za jeho základ označil sebestřednou politiku, zaměření se výlučně na vlastní zájmy a podřizování celosvětového dění přehnanému pocitu bezpečnostního ohrožení. Stanley Hoffmann³⁷ vyjádřil obavu, že vyhlášení globální války proti terorismu v sobě nese riziko, že nakonec bude ve světě ještě více teroristů různého ražení a ti mezi sebou budou uzavírat ne zrovna svaté aliance.

Militarizace boje proti terorismu

Základní výhrada na adresu G. W. Bushe zní, že se pokouší zavést nové uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů, v jehož rámci by se „převaha americké (vojenské) síly měla stát zásadou, na jejímž základě by bylo možné ovládat nebezpečný a neuspořádaný svět a dávat mu určitý řád“.³⁸ V době mobilizace vojenských sil i politické podpory amerického národa se navíc ukázalo, že nadměrný důraz na vojenskou stránku boje proti globálnímu terorismu a „idealistický izolacionismus může ve chvílích (domnělého) národního ohrožení či morálního pobouření lehce proměnit ve stejně tak idealistický vojenský intervencionismus“.³⁹

Vojenská intervence do Iráku byla v samotných USA kritizována především z následujících důvodů:

– Saddám v minulosti nasadil zbraně hromadného ničení (zejména pak v letech 1984 a 1988, blíže viz: kapitola IV, část věnovaná operaci Pouštní bouře). Problém je ale v tom, že tato provinění byla důvodem k válce až 19 resp. 15 let poté, co se odehrála. Tehdy však nevedla ani k rozvázání diplomatických styků. John Mearsheimer a Stephen Walt proto vznesli otázku, „proč tyto skutečnosti nechaly v 80. letech netečnými Rumsfelda a tehdejšího prezidenta Bushe?“⁴⁰

– Existence iráckých ZHN na počátku 21. století byla postavena nikoli na faktech, ale na domněnkách a myšlenkových konstrukcích. Pokud by Saddám ZHN měl, pak ne proto, aby je použil k útoku, nýbrž k tomu, aby se stal nenapaditelným. „Pokud vyděrač a jeho cílový stát mají zbraně hromadného ničení, pak je vydírání nemožné, protože vydírající by nasazením těchto zbraní přivolával svoje vlastní zničení.“⁴¹

– V samotných USA zaznívají výhrady, že politizace boje proti terorismu a zejména pak válka v Iráku ve skutečnosti neobyčejně pomohla síti al-Kajdá. Např. Richard Clarke říká, že touto válkou USA udělaly přesně to, co očekávala al-Kajdá. Operace Irácká svoboda jí dala jedinečnou příležitost, aby zvýšila nábor do svých řad. Bezpečnost USA se tím ale nijak nezvýšila a stejně tak nepoklesla síla a nebezpečnost globálního terorismu.⁴²

Preemptivní strategie

Podstatou této strategie je důraz na předstihující úder, jejichž smyslem je zničit jednotky a zbrojní systémy nepřítele, který se chystá napadnout USA nebo jejich spojence, kdekoli ve světě. Tato bezpečnostně-politická filozofie Bushovy administrativy je oficiálně vyjádřena slovy „čím větší je hrozba, tím větší je riziko nečinnosti“. Její psychologickou motivaci nejlépe vysvětlil sám prezident Bush vyhlášením „nebude me žít ve strachu“, které zaznělo v jeho projevu v Cincinnati dne 7. 10. 2002. V něm se jasně projevil sílící pocit zranitelnosti, který vyústuje v přesvědčení, že rizika a náklady nečinnosti jsou nepřijatelně vysoká.

Za naprosto největší a nejnaléhavější hrozbu se v USA považují snahy diktátorských režimů nebo teroristických sítí usilujících o získání zbraní hromadného ničení (ZHN). Ty by se v jejich rukou staly „nástroji k zastrašování a k vojenské agresi proti jejich sousedům. Tyto zbraně by těmto státům daly možnost vydírat Spojené státy a jejich spojence a znemožňovaly by nám odstrašování nebo odrazování rogue states od jejich agresivního chování. Takové státy tedy v těchto zbraních spatřují nástroj k překonání konvenční převahy USA.“⁴³

Kritické stanovisko k této strategii zaujala zejména M. Albrightová, ministryně zahraničí USA v letech 1997–2001. Vyjádřila obavu, že „doktrína preventivní války znamená nahrazení mezinárodního práva. V důsledku toho většina světa vnímala invazi (do Iráku) ne jako využití síly v rámci přijatých pravidel, nýbrž jako zavedení nové sady pravidel, které sólovně napsaly a uplatnily Spojené státy.“⁴⁴ Invazi do Iráku vyhodnotila jako válku, která nebyla nezbytná, ale vyplynula z rozhodnutí Bushovy administrativy (war of choice, not of necessity).

Mnoho výhrad na adresu této strategie přišlo z akademických kruhů. Robert Jervis, profesor mezinárodní politiky na Kolumbijské univerzitě, kritizoval, že „základem doktríny preventivní války je (vojenská) síla a s ní spojené přání zajistit udržení americké nadvlády“. Zároveň s tím upozornil na tři základní úskalí této doktríny. První z nich představují nesnáze při získávání spolehlivých informací, protože se jedná o predikci naléhavosti hrozeb v budoucnosti. Z toho vyplývá i druhé úskalí, kterým

jsou sklony k přeceňování naléhavosti a vážnosti hrozeb zdůvodňujících preemptivní úder. A konečně za třetí úskalí označil získávání nejen domácí, ale také mezinárodní podpory, která je u akcí tohoto druhu naprosto nezbytná. Zároveň s tím R. Jervis varoval, že uplatňování této doktríny s sebou přinese sérii nových bezpečnostních dilemat, protože jejím základem je přesvědčení, že pokud USA nebudou tváří v tvář hrozbám současného světa důrazně jednat, jejich bezpečnostní situace se bude dále zhoršovat.

Regime change policy

Rozhodující význam se přikládá akcím vojenského charakteru, zaměřeným na svrhávání diktátorských režimů (regime change policy). Od této strategie se očekává především dynamika pozitivního dominového efektu, který může mít dvě základní podoby. Tou první je eroze, případně i pád dalších diktátorských režimů usilujících o získání ZHN. Druhou podobou může být chování typu M. Kaddáfího, který se veřejně zřekl ambicí na vybudování arzenálu ZHN a otevřel svoji zemi mezinárodním inspekčním.

Dimitri Simes, President of the Nixon Center of Washington, upozornil na nebezpečí skryté v mylné víře, že demokracie je všelékem na všechny neduhy současného světa a že USA mají zodpovědnost za její šíření v celosvětovém měřítku. Připomněl, že civilizace přinesená na bodácích nikdy neměla dlouhého trvání a vyjádřil varování před možnými neblahými důsledky „vojenského šíření demokracie“.⁴⁶

Velmi realistická a perspektivní východiska nabídl na konci roku 2003 Robert Litwak,⁴⁷ ředitel mezinárodních studií na Woodrow Wilson Center ve Washingtonu. Především doporučil, aby se hlavní pozornost zaměřila ne na samotnou změnu režimu, ale především na změnu záměrů těch režimů, které usilují o vybudování arzenálu ZHN. Ne vždy je nutné násilné svržení takového režimu, často může postačit jeho demokratizace a větší politická otevřenost. Každému režimu usilujícímu o získání ZHN by nejprve měla být poskytnuta možnost volby, zda změní své chování, nebo podstoupí velké riziko následujícího trestu. Přitom je třeba vycházet především z věcné analýzy motivů úsilí o získání ZHN a na ty odpovídat několika možnými způsoby.

Prvním způsobem by mohla být nabídka bezpečnostních záruk a aliancí. Pokud by nebyla úspěšná, měl by následovat diplomatický a obchodní nátlak. Dalším eskaláčným stupněm by mohlo být rozmístění ozbrojených sil jakožto předstupeň vojenského svržení režimu. Nejkrajnější variantou, následující po vyčerpání všech jiných možností nátlaku, by měla být vojenská akce typu regime change. Ta by se měla uskutečňovat až tehdy, kdy je zcela jasné, že jde o naléhavou bezpečnostní hrozbu, které nelze čelit jinak, než vojenským úderem.

Rozhodování o vojenských operacích

Poté, co se působivé vítězství v Iráku změnilo ve vleklou asymetrickou válku doprovázenou krutými teroristickými útoky v Iráku, Istanbulu, v Madridu a na jiných místech světa, se velkým námětem vnitroamerické debaty stalo rozhodování o vojenských operacích USA v zahraničí.

Důvody operace Irácká svoboda

První výhrada směřovala k tomu, jak byl zdůvodňován vojenský zásah v Iráku. Nejprve se hovořilo o iráckém arzenálu ZHN jako o naléhavé bezpečnostní hrozbě pro USA a pro jejich spojence. Tento důvod sám o sobě byl tím závažnější, že již v roce 1992 Rada bezpečnosti OSN prohlásila proliferaci ZHN za hrozbu mezinárodnímu míru. Pokud by se tedy v případě nejenom Iráku, ale kteréhokoliv jiného státu takové podezření prokázalo, pak to byl mezinárodněprávní podklad pro zásah mezinárodního společenství.

Druhým důvodem bylo spojení mezi Saddámovým režimem a sítí al-Kajdá a zapojení Iráku do teroristických akcí ve světě. Třetí důvod operace Irácká svoboda byl jakousi syntézou dvou předcházejících a byl vyjádřen slovy o nutnosti změny režimu. Na jaře 2002 prezident Bush uvedl tři hlavní argumenty: Saddám Husajn tyranizuje svůj národ, ohrožuje sousedy a vyvíjí zbraně hromadného ničení. Situace po svržení Saddámovy režimu ukázala, že v plném rozsahu obstál pouze první z těchto tří argumentů, druhý důvod pouze retrospektivně (irácká agrese do Kuvajtu v roce 1990) a třetí vůbec.

Argument o iráckém arzenálu ZHN ukázal, že záměrné nadsazování při vyhodnocování bezpečnostních hrozeb může být dvojsečnou zbraní. Ze strany zpravodajských služeb byly závěry o pravděpodobnosti⁴⁸ nahrazeny důrazem na jistotu v takovém rozsahu, že Louis Fischer hovoří o gapu, o propastném rozdílu mezi klíčovými materiály a interními analýzami, které poskytly CIA a Defense Intelligence Agency. Vyvozuje z toho závěr, že jak administrativa, tak Kongres „šly do války na základě tvrzení o naléhavé hrozbě, ale to nebylo věrohodné“.⁴⁹

Způsob rozhodování

Druhá výhrada se týkala samotného způsobu rozhodování. Bushova administrativa měla zájem, aby Kongres rezoluci k Iráku projednal a schválil co nejdříve, ještě před listopadovými volbami.⁵⁰ Beze zbytku přitom využila vnitropolitického poměru sil – republikánská většina byla pro vojenský zásah, zatímco Demokratická strana nedokázala zkoncipovat a prosadit účinnou proti strategii. Výsledkem důraznosti administrativy se stalo hlasování, ve kterém Kongres svou rezolucí 296-133 dal prezidentovi rozhodující slovo a „selhal v tom smyslu, že netrval na přesvědčivých argumentech“.⁵¹

Alternativa vůči Regime change policy

- Robert Litwak: ne samotná změna režimu, ale orientace především na změnu záměrů těch režimů, které usilují o vybudování arzenálu ZHN
- každému takovému režimu poskytnout možnost volby:
 - nabídka bezpečnostních záruk a aliancí
 - diplomatický a obchodní nátlak
 - rozmístění ozbrojených sil jakožto předstupeň vojenského svržení režimu

Vztah k Evropanům

Snad nejčastěji diskutovaným námětem vnitroamerické debaty se po operacích Trvalá svoboda a Irácká svoboda stal vztah USA k evropským spojencům. Ronald Asmus na konci roku 2003 s hořkostí konstatoval, že „někde mezi Kábulem a Bagdádem se Spojené státy a Evropa jeden druhému navzájem ztratily“.⁵² Bushově administrativě vytkl, že zejména v případě Iráku nedokázala jasně a přesvědčivě definovat své cíle a získat pro ně podporu spojenců. Výsledkem této neschopnosti se podle něho stala vzájemná roztržka, která nemá obdoby co do rozsahu ani co do intenzity. Doporučil, aby USA skoncovaly s dosavadním pohrdáním a s formováním ad hoc koalicí dobrovolných a aby s Evropany znovu jednaly jako s partnery. Zároveň s tím R. Asmus vyzval k překonání vojensko-technologického rozdílu mezi USA a Evropou, přičemž není nutné, aby Evropa zcela ve všem napodobovala USA.

Velmi kritická stanoviska zaujali rovněž nejvyšší činitelé dvou předcházejících administrativ. Bill Clinton velmi výstižně upozornil, že USA mohou samy vyhrát jakýkoli konflikt, ale už nejsou schopny samy vybudovat mír. Zároveň s tím vyzval k prohlubování spolupráce se spojenci a k budování světa, „ve kterém bude více přátel a méně teroristů“.⁵³ Velmi podobné stanovisko zaujala M. Albrightová,⁵⁴ když zdůraznila, že s Evropany je třeba jednat jako s dospělými, že je nutné je brát jako spojence, nikoli jako satelity. Jako východisko z nedobré situace navrhla větší zapojení evropských spojenců do stabilizačních misí v Afghánistánu a v Iráku.

* * *

Strategie boje proti šíření ZHN, rozhodování o vojenském svržení Saddámovy režimu a jejich následná kritika ukázaly, o kterých otázkách se bude v USA nejčastěji diskutovat v rámci dlouhodobého boje proti nejvážnějším a nejnaléhavějším hrozbám na počátku 21. století. Uplatnění politiky regime change policy v Iráku a její následky potvrdily, že vedle dokonalého naplánování a uskutečnění vojenských akcí hraje nezastupitelnou úlohu i politika. Ani nejpůsobivější vojenské vítězství samo o sobě nestačí. Naopak, jeho hodnota může být snížena pochybnostmi v oblasti politiky, zejména pak oslabením důvěry v nejvlivnější činitele bezpečnostní politiky, kteří přijímají rozhodnutí strategického významu a dlouhodobého dopadu.

Problémy v Iráku po oficiálním ukončení operace Irácká svoboda a následující vnitroamerická kritika neznamenají, že strategie regime change policy by byla od základu zpochybněna a neměla by už být v budoucnu uplatňována. Existující problémy spíše svědčí o tom, že o dalších akcích tohoto druhu by se nemělo rozhodovat v úzkém okruhu nejvyšších exekutivních činitelů USA. Zároveň s tím by měla probíhat věcná a trpělivá diskuse se všemi státy, které by mohly a měly být spojenci USA v jejich dlouhodobém boji proti globálnímu terorismu, šíření ZHN a diktátorským režimům. Jejich všestrannou podporu lze získat na základě přesvědčivých argumentů o tom, že již byly vyčerpány všechny možnosti nevojenského řešení a že vojenský zásah je neodvratný. USA se bez této podpory mohou obejít při plánování a uskutečňování vojenských operací, ale na druhé straně ji nezbytně potřebují v politické

oblasti. Čím více států je do akce zapojeno, tím menší je riziko odvetných teroristických útoků, zatímco při nízkém počtu účastníků je toto riziko větší. Důležitá je i dlouhodobá přítomnost mezinárodních sil po oficiálním skončení bojů, v období nazývaném nation building.

Vojenská síla USA

- celkem 1,4 mil. aktivních vojáků
- 160 000 příslušníků Národní gardy
- 1,16 mil. záložníků

Strategické síly

a) námořnictvo:

- 16 ponorek na jaderný pohon typu Ohio, z toho:
 - 10 ponorek po 24 řízených balistických střelách Trident D-5
 - 6 ponorek po 24 řízených balistických střelách Trident C-4
- celkem – 432 balistických střel

b) vzdušné síly:

- 500 řízených mezikontinentálních třel Minuteman
- 50 řízených mezikontinentálních střel Peacekeeper
- 80 těžkých bombardérů

Pozemní síly

- celkem 502 000 aktivních vojáků
- 131 630 příslušníků Národních gard pozemních sil a záloh pozemních sil
- tři armádní velitelství
- čtyři sborová velitelství
- hlavní výzbroj:
 - 7600 tanků Abrams
 - 6700 bojových vozidel pěchoty Bradley
 - 14 300 vozidel pro přepravu pěchoty
 - 5500 kanonů a děl

Námořnictvo

- celkem 376 000 námořníků
- 54 taktických ponorek s řízenými střelami Tomahawk
- 12 letadlových lodí, 27 křižníků, 49 torpédoborců
- 30 fregat, 21 patrol, 40 obojživelných systémů

Letectvo námořních sil

- 35 bitevních letek
- 32 vrtulníkových letek

Námořní pěchota

- celkem 175 000 vojáků
- tři expediční sbory námořní pěchoty MEF)
- tři divize námořní pěchoty
- 25 bitevních letek
- 266 letounů F/A-18
- 900 bitevních a dopravních vrtulníků

Vzdušné síly

- 380 000 vojáků
- 55 letek taktického letectva
- 3500 taktických letounů
- 200 bojových letounů velkého doletu
- 7000 protiletadlových řízených střel
- 17 000 protizemních řízených střel

3. Ruská federace (RF)

Základní determinanty

Oslabení vlivu na vývoj ve světě po zániku SSSR

Ruská federace je největším nástupnickým státem někdejší supervelmoci s globálními ambicemi. Během své krátké existence se musela vyrovnávat s obrovským oslabením vlivu na mezinárodní bezpečnostní vztahy. Nejprve se jí nepodařilo zabránit, aby tři státy jeho někdejšího impéria byly přijaty do NATO. Na samém konci 20. století neměla sílu, aby zabránila vojenskému úderu na svého civilizačního příznence (Srbsko). Na počátku 21. století se musela smířit i s tím, že v druhé vlně do NATO vstoupilo dalších sedm zemí, z toho tři bývalé svazové republiky. Navíc se ve srovnání s někdejším SSSR výrazně snížil vliv Ruska na vývoj situace na Blízkém a Středním východě, v rozvojovém světě, poklesl i podíl na celosvětovém HDP.

Nejisté hledání na počátku 21. století

Ruská federace překonala nejtěžší období od ztráty velmocenského postavení a vlivu někdejšího SSSR. Začala se posouvat od hlubokého rozčarování k úvahám o možnostech opětovného vzestupu svého vlivu na světovou politiku. Tomu odpoví-

dají i důležité dokumenty bezpečnostně-politického charakteru, které byly schváleny na samém počátku 21. století. Je to především *Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace* (leden 2000), *Vojenská doktrína Ruské federace* (duben 2000).

Tyto dva dokumenty byly napsány ještě před 11. září 2001, tedy před datem, které mělo i pro Rusko zásadní a dlouhodobý význam. Původně totiž Ruská federace vůbec nefigurovala mezi prioritami zahraniční politiky Bushovy administrativy, a to vyvolávalo hořký pocit mezinárodněpolitického úpadku někdejší supervelmoci. K dovršení všeho Condolezza Rizeová dokonce během volební kampaně G. W. Bushe v roce 2000 vyhlásila, že Rusko by se mohlo stát hrozbou pro Západ. Teroristické útoky dne 11. 9. 2001 však od samého základu změnilы pohled USA na Ruskou federaci, a tím vytvořily nový rámec pro její úlohu ve světové politice.

Nástup globálního terorismu a jeho dopad v Rusku

Po teroristických útocích na USA však „Vladimir Putin okamžitě pochopil historickou příležitost pro svoji zemi a prosadil pozoruhodné sblížení se Západem.“⁵⁵ Navázáním nenahraditelného partnerství s USA a se Západem vrátil Rusko do popředí světové diplomacie a dodal mu pocit větší sebejistoty. Důležitou úlohu přitom hrají ekonomické zájmy Ruska, zejména pak snaha dostat se do WTO a přilákat do Ruska velké západní investice, bez nichž nelze uskutečnit nezbytnou modernizaci této obrovské země.

Ruská federace po 11. 9. 2001

- vytvořil se nový rámec pro její úlohu ve světové politice
- Putin prosadil pozoruhodné sblížení se Západem:
 - vrátil Rusko do popředí světové diplomacie
 - dodal mu pocit větší sebejistoty
- RF se chce dostat do WTO a přilákat do Ruska velké západní investice

Nové bezpečnostně-politické dokumenty

Na samém závěru prvního Putinova volebního období byl schválen dokument nazvaný *Aktuální úkoly ozbrojených sil Ruské federace*. V jeho struktuře i dikci se odráží, že je ruskou reakcí na Národní bezpečnostní strategii USA ze září 2002. V jeho textu se odrážejí dvě základní tendence.⁵⁶ Na jedné straně to je důraz na strategické partnerství se Spojenými státy zarámovaný společnými zájmy v boji proti globálnímu terorismu. Z toho se pak odvíjí dominantní zaměření na využívání síly a zejména pak vojenských nástrojů k boji proti terorismu. Dalším významným projevem této

tendence se stalo zdůrazňování závěru, že v důsledku ohrožení národních zájmů je nutné posilovat pravomoci moskevské administrativy, omezit některé svobody ve prospěch kontroly podezřelých živlů a omezit svobodu tisku.

Druhá tendence ruské bezpečnostní strategie se odráží především v zesílení odmítavého a kritického stanoviska k procesu rozšiřování NATO. Je zakotvena především v dokumentu Aktuální úkoly ozbrojených sil Ruské federace. Zdůrazňuje, „že pokud NATO zůstane aliancí s útočnou vojenskou doktrínou, vyžádá si to zásadní přestavbu ruského vojenského plánování včetně změny ruské jaderné strategie“. Tato pasáž odráží přetrvávající podrážděnost politických a vojenských kruhů RF s pokračováním procesu rozšiřování NATO. Svou vyhraněností vyvolala obavy o začátku nové studené války mezi Ruskem a Západem.

Aktuální úkoly ozbrojených sil Ruské federace

- je ruskou reakcí na Národní bezpečnostní strategii USA ze září 2002
- velký důraz klade na strategické partnerství s USA v boji proti globálnímu terorismu
- usiluje o využívání síly a zejména pak vojenských nástrojů k boji proti terorismu

Vojenská síla dnešního Ruska

Počtem jednoho milionu mužů ve zbrani se Ruská federace řadí k početně nejsilnějším armádám dnešního světa. Z tohoto počtu připadá 150 000 vojáků na strategické síly, v jejichž výzbroji je 14 strategických jaderných ponorek s řízenými střelami s jadernou hlavicí, 570 strategických řízených střel ICBM a 4 pluky strategických bombardérů. Přes 300 000 vojáků má pozemní vojsko, které má osm armádních sborů s celkovým počtem 40 divizí. V jejich výzbroji je téměř 10 000 tanků T-72, přes 4000 tanků T-80 a 150 tanků T-90. U vojenského námořnictva slouží celkem 155 000 vojáků. V jeho výzbroji jsou zejména jedna letadlová loď, 7 křižníků, 35 taktických ponorek a 23 korvet. Na vojenské letectvo připadá přes 200 000 vojáků, má celkem 4 pluky těžkých bombardérů, 600 taktických letounů, dvě divize dopravního letectva (celkem 300 letounů různých typů).

Ruská federace vydává na vojenské účely přibližně 2,5 % svého HDP, v roce 2003 to bylo celkem 15 mld. USD, což se nerovná ani dvacetině vojenského rozpočtu USA. Je to méně, než na obranu vynakládají Velká Británie, Francie, Německo či dokonce Itálie. Rusko se v tomto směru může srovnávat s vojenskými výdaji Turecka nebo Izraele. I na počátku 21. století jdou vojenské výdaje Ruska v mnohem větší míře na modernizaci stávajících systémů než na nákup nových. Velké úsilí Rusko vynakládá na udržení tradiční trhů a na získávání nových trhů zbrojního průmyslu – jde zejména o jihovýchodní Asii (Čína, Vietnam, Malajsie, Jižní Korea) a arabské země (zejména Sýrie).

Ruská federace tváří v tvář hrozbě rozpadu

Vážným problémem je ruské vnímání dnešního světa a vlastního postavení v něm. Politická i vojenská elita a stále větší část ruské společnosti trpí frustrací ze ztráty někdejšího vlivu na světovou politiku, která tolik kontrastuje s rozšiřováním NATO a EU směrem na východ. Na tyto změny se nahlíží z úhlu hry s nulovým součtem, ve které NATO a EU rozšiřují svůj vliv právě na úkor Ruska. Z toho pak vyplývají podrážděné reakce na výhrady a kritiky ze strany Západu a prosazují se kategorické odpovědi, gesta a opatření. Nedílně s tím se v Rusku prosazuje důraz na centralizaci a autoritativní formy vládnutí.

Velkou kritiku ve světě vyvolal Putinův postup během událostí v Beslanu a zejména následné posílení represivní politiky a autoritativního způsobu vládnutí. Zesílila kritika Ruska a soustředila se především na následující znepokojivé jevy: spoléhání na silová řešení, brutalita ruské vojenské kultury, nedostatečná úcta k lidským právům a svobodám, silný klientelismus hraničící až s kleptokracií.

Zdrženlivější a uvážlivější hodnocení však upozorňují na řadu skutečností objektivního charakteru.⁵⁷ Jde především o nespornou hrozbu rozpadu Ruské federace, jejíž doprovodným jevem je šíření nákazy do dalších zemí. Boj za nezávislost je veden velice násilnými metodami a do jeho čela se staví struktury mezinárodního terorismu. Druhou skutečností objektivního charakteru je nepřipravenost mezinárodního společenství k tomu, aby do kavkazského regionu, v případě jeho odtržení od Ruska, přineslo investice nezbytné na ekonomickou modernizaci a politickou stabilizaci. Afghánská a irácká zkušenost jasně ukázaly, že tzv. nation building je záležitostí dlouhodobého charakteru, která vyžaduje obrovské finanční i lidské zdroje ze zahraničí.

Velmi důležitou úlohu hraje pronikání Západu, zejména pak USA do postsovětského prostoru, do oblastí nazývané „near abroad“. Jde zejména o státy kaspické oblasti, které jsou bohaté na ropu a zemní plyn, a o snahy přepravovat jejich nerostné bohatství na Západ, do Turecka (ropovod Baku-Tbilisi-Ceyhan) a odamtud do USA, západní Evropy, Japonska, Číny a dalších spotřebitelských zemí. Zásadní změnu představuje také vojenská přítomnost USA v několika postsovětských republikách.

Na výše uváděné objektivní skutečnosti navazuje jedna významná skutečnost subjektivní povahy – všechny politické strany jsou po zániku někdejšího SSSR nesmírně citlivé na snahy o rozložení toho posledního, co zbylo, tedy Ruské federace. Považují-li něco za bezpečnostní hrozbu, pak je to pokračující rozklad jejich federace. Pokud by mezi nimi převládl pocit, že Západ si nějakým způsobem zahrává s myšlenkou na rozbití RF, mohlo by to mít nedozírné následky. Především by mohlo dojít k přehodnocení toho posledního, co zbylo v rovině základních hodnot – tedy prozápadní orientace a zachování liberálního pojetí ekonomických reforem.

Vojenská síla dnešního Ruska

(THE MILITARY BALANCE 2005–2006)

- 1 milion mužů ve zbrani
- strategické síly:
 - 150 000 vojáků
 - 14 strategických jaderných ponorek s řízenými střelami s jadernou hlavicí
- 570 strategických řízených střel ICBM
- 4 pluky strategických bombardérů

Pozemní vojsko

- přes 300 000 vojáků
- osm armádních sborů
- 40 divizí
- téměř 10 000 tanků T-72, přes 4000 tanků T-80 a 150 tanků T-90

Vojenské námořnictvo

- 155 000 námořníků
- jedna letadlová loď na jaderný pohon
- sedm křížníků
- 35 taktických ponorek
- 23 korvet

Vojenské letectvo

- přes 200 000 vojáků
- čtyři pluky těžkých bombardérů
- 600 taktických letounů
- dvě divize dopravního letectva
- (celkem 300 letounů různých typů)

Vojenské výdaje RF

- 2,5 % svého HDP, v roce 2003 to bylo celkem 15 mld. USD = 5 % rozpočtu USA
- je to méně, než na obranu vynakládají Velká Británie, Francie, Německo či dokonce Itálie
- Rusko se může srovnávat s vojenskými výdaji Turecka nebo Izraele
- RF se zaměřuje hlavně na modernizaci stávajících systémů než na nákup nových

Hledání geopolitických východisek

Po vstupu do nového století se geopolitické uvažování v Rusku posouvá od hlubokého rozčarování k úvahám o možnostech opětovného geopolitického vzestupu. Ten by měl směřovat k vytvoření velkého euroasijského celku se dvěma dominantními pivotními státy. Na východě by bylo rozsáhlé Rusko od Vladivostoku až po svoji západní hranici, na západě pak silné a znovusjednocené Německo. Šedesát let po skončení Velké vlastenecké války se v Rusku hovoří o tom, že už je nejvyšší čas skoncovat s pěstováním strachu z Německa a motivovat Němce, aby se přestali bát Rusů.⁵⁸

Jedním z uvažovaných cílů je velký kontinentální blok s obrovským demografickým, surovinovým a vědeckotechnickým potenciálem. Ten by měl působit jako protiváha oceánského, atlantického bloku, jemuž dominují USA opírající se zejména o Velkou Británii, která je v Rusku považována za „plovoucí předsunutou základnu“. Atlantickému bloku se v Rusku vyčítá především to, že dvěma vlnami rozšíření NATO vytvořil novodobou formu tzv. sanitárního kordonu, jehož smyslem vždy bylo za každou cenu zabránit rusko-německému spojení. Přijetí celkem čtyř pobaltských, dvou černomořských a čtyř středoevropských států je v úvahách ruských geopolitiků hodnoceno jako „pobaltsko-černomořská unie“, jejímž hlavním posláním je rozdělení euroasijského prostoru jakožto možného konkurenta nebo dokonce vyzývatele USA.

Sbližování a vzájemné doplňování s Německem by z pohledu Ruska bylo protipohybem vůči americké strategii po skončení studené války.⁵⁹ Zároveň se mnohým ruským teoretikům ale i politikům jeví jako nejschůdnější cesta k překonání dvou strategických slabín dnešního Ruska, jimiž jsou vědecko-technologická zaostalost a naléhavý nedostatek investic. Převládá názor, že Američané budou vůči Rusům ještě dlouho podezíraví a že jim nikdy neposkytnou nejnovější technologie. Stejně skoupí ale budou i vůči svým evropským spojencům – nepodělí se s nimi o své surovinové bohatství, protože dobře vědí, že starý kontinent je v tomto ohledu vybaven nedostatečně.

Z toho se vyvozuje možnost velkého euroasijského „obchodu století“. Investice a moderní technologie by do Ruska mohly plynout z Evropy a zejména pak z Německa. Rusko by jako protihodnotu nabídlo přístup ke svému obrovskému surovinovému bohatství. Díky ose Moskva-Berlín by Rusko přestalo být ekonomickým outsiderem a nadále by zůstalo politickou velmocí. A zkrátka by nepřišlo ani Německo – dále by si upevnilo svoji ekonomickou sílu a zároveň s tím by výrazně umocnilo svou politickou váhu v dnešním světě.

Vedle ekonomiky se uvažuje také o politických sázkách do tak vysoké geopolitické hry. Rusko by Německu navrátilo oblast Kaliningradu a nic by nenamítalo proti dominantnímu vlivu Německa v Polsku, Česku, Maďarsku, Slovinsku a Chorvatsku. Jako protihodnotu by očekávalo posunutí sféry svého vlivu v tzv. pobaltsko-černomořské unii směrem na západ. Šlo by hlavně o pobaltské státy, Ukrajinu, Bulhar-

sko a Rumunsko. Ve hře tedy jsou nemalé sázky. Postupné omezování americko-atlantického vlivu ve střední Evropě by mohlo skončit skrytou a ponenáhlou revizí mezinárodního uspořádání, které se vytvořilo dvojím východním rozšířením NATO v letech 1997–2002.

Výzvy pro mezinárodní společenství

Základní výzvou pozitivního charakteru je udržet kooperativní charakter vztahů mezi Ruskem a Západem a jejich rozvíjení v jednotlivých oblastech mezinárodní politiky. Z toho vyplývá nezbytnost nadále podporovat pozitivní prvky v zaměření vnitřní, zahraniční a zejména pak bezpečnostní politiky Ruské federace. Vedle toho Západ čelí několika výzvám negativního charakteru. Tou první je předcházet takovému oslabování Ruské federace, které by mohlo vést k jejímu implozivnímu zhroucení.⁶⁰ Stejně tak je třeba bránit vnějšímu podněcování iredentistických snah v rámci dnešní Ruské federace, které by mohly mít nedozírné destabilizační dopady na evropskou bezpečnost. Další negativní výzvou je zamezit tomu, aby mezinárodní terorismus rozšiřoval na okrajích dnešní Ruské federace svůj vliv pod zástěrkou boje za samostatnost, svobodu a nezávislost utlačovaných národů. Afghánská zkušenost varuje, že na konci může být násilná islamizace celých států a jejich přeměna v rukojmí globálních teroristů a v základny útoků na země Západu.

4. ČLR

Na počátku 21. století představuje Čína nejen nejlidnatější, ale díky dlouhodobě vysokému růstu také jednu z ekonomicky nejsilnějších a nejdynamičtějších zemí světa. Od roku 1945 je stálým členem Rady bezpečnosti OSN, od roku 1964 je členem jaderného klubu (do roku 1971 vystupovali v OSN jako jediný představitelé čínského lidu zástupci Tchaj-Wanu [Čínská republika]).

Doktrinální vývoj

V 50. a 60. letech se řídila Maovou *konceptí lidové války*, která vycházela ze sovětské představy o dlouhotrvající válce velkého rozsahu s nasazením obrovského množství živé síly. Tato koncepce výrazně přeceňovala význam lidského faktoru na úkor technického. Vycházela z odkazu čínského strategického myšlení, které přikládá velký význam rozloze území, jeho strategické hloubce a praktikám partyzánské války.⁶¹

Po Maově smrti ČLR pod Tengovým vedením ustoupila od strnulého pojetí lidové války. Opustila strategii dlouhodobého ozbrojeného konfliktu velkého rozsahu. Početní stavy čínské armády se snížily o jeden milion, rušily se velké vojenské jednotky ve prospěch menších útvarů a pozornost se zaměřila na překonávání velkých problémů v logistice. Poklesl význam pozemních sil, narostl význam vojenského námořnictva a vojenského letectva.

Čína po skončení studené války

Po skončení studené války Čína nadále sleduje svoji vlastní, svéráznou cestu. Na jedné straně přetrvávají některé anomálie. Je to zejména neprůhlednost a v řadě případů i záměrné tajnostkářství. Nejvyšším rozhodovacím orgánem zůstává Ústřední vojenská komise (ÚVK) a armáda se stále těší řadě výhod, i když už ne v takovém rozsahu jako v minulosti.

Na druhé straně se však ČLR ještě výrazněji než předtím odklonila od strategie dlouhodobého konfliktu velkého formátu. Dále snížila své početní stavy a výrazně omezila výdaje na zbrojení – z někdejších 8 % HDP je snížila na 2–3 %. Hlavní prioritou Číny se stala vnitřní modernizace a hospodářský růst. V obranné politice se největší pozornost soustřeďuje na pokračující modernizaci vojenského námořnictva a letectva. Nová námořní doktrína si klade za cíl vytvoření třífázové zóny pro potřeby aktivní obrany a pro zajištění dostatečného manévrovacího prostoru aktivní obrany podél pobřeží v délce 18 000 km.

Reakce na války postkonfrontačního období

Významnou událostí se pro ČLR stala aktivní účast na operaci Pouštní bouře v roce 1991. Ta ukázala, že z hlediska kvalitativního ČLR nesmírně zaostala za armádou USA a dalších zemí NATO. Její stav zhodnotil Joseph Ney slovy: „není zaostalá, je beznadějně zaostalá“.⁶²

Dalším významným mezníkem byla operace Spojenecká síla v roce 1999. Ta byla v Číně hodnocena jako otevřený projev agrese proti suverénnímu státu, při níž „industriální západní demokracie opět konspirovaly za účelem vnutit zemím třetího světa americký hodnotový systém“. Tato válka vyvolala v Číně diskusi o dalším zaměření její bezpečnostní strategie. Vyhranily se přitom tři základní názory.⁶³

1. Stoupenci lidové války vycházejí z názoru, že technická zaostalost čínské armády nemusí hrát rozhodující úlohu. Velkou inspiraci spatřovali ve válce v Kosovu, která ukázala, že velké přesile lze vzdorovat i se zaostalou výbavou. Poukazovali zejména na možnosti budování klamných cílů, podzemních tunelů a krytů a zvláště pak na využívání protivzdušné obrany, které nepřítele nutí k manévřům ve velkých výškách a na velké vzdálenosti.

2. Stoupenci modernizace zdůrazňují, že po válce v Afghánistánu a po operaci Irácká svoboda je nutné zvýšit technologickou úroveň čínské armády. Vnitřně se však dělili na stoupence vybudování moderní letadlové lodi a silné flotily moderních ponorek. Právě otázka letadlové lodi se stala záležitostí národní hrdosti a symbolického významu.

3. Stoupenci názoru, že s USA a NATO se nelze poměřovat, ale není třeba Alianci ani ustupovat, varují před pastí, kterou by se pro Čínu mohly stát závody ve zbrojení, nepochybně by si vyžádaly obrovské investice na úkor další modernizace země. Varují před opakováním osudové chyby, které se kdysi dopustil SSSR.

Tříbení názorů v dnešní ČLR

- stoupenci lidové války: velké přesile lze vzdorovat i se zastaralou výbavou
- stoupenci modernizace: po operacích Trvalá svoboda a Irácká svoboda je nutné zvýšit technologickou úroveň ČLOA
- s USA a NATO se nelze poměřovat, ale není třeba Alianci ani ustupovat

Bezpečnostní strategie současné Číny

V bezpečnostně-politickém uvažování dnešní Číny se odrážejí dvě základní tendence – nárůst vlastní síly a sebevědomí na jedné straně a stále výraznější zapojení do globální ekonomiky na straně druhé.

Nárůst síly a sebevědomí ČLR

Tato tendence vychází především z dlouhodobých skutečností: zeměpisná dimenze a demografická síla. K tomu se přidávají nové prvky: trvalý ekonomický růst, osvojování nových technologií, dobývání nových trhů. Dále k tomu přistupuje i modernizace armády cestou nákupů v Rusku – jde zejména o moderní stíhačky, křižníky, ponorky, letecké a námořní řízené střely. Zároveň s tím Čína pokračuje ve vlastním vývoji vojenských technologií.

ČLR má nejpočetnější armádu dnešního světa – je to téměř dva a půl milionu vojáků plus půl milionové zálohy. Největší podíl – 1 700 000 – připadá na pozemní vojsko, čtvrt milionu pak na vojenské námořnictvo a 400 000 na vzdušné síly. Strategické síly ČLR jakožto jedné z jaderných mocností dnešního světa sestávají ze čtyř brigád mezikontinentálních řízených střel ICBM (celkem 80 ŘS), dvanácti brigád řízených střel středního dosahu (celkem 200 ŘS), jedné jaderné ponorky s dvanácti řízenými střelami středního dosahu a z pěti brigád řízených střel krátkého dosahu (celkem 450 ŘS). Z hlediska kvantitativního se tak ČLR řadí na páté místo mezi pěti oficiálními členy jaderného klubu.

Velkou technologickou a kvalitativní ztrátu má dnešní Čína především v oblasti vojenského využívání údajů získávaných z vesmíru. Výrazně zaostává nejen za USA, ale i za předními evropskými státy, zejména pak v oblasti síťové integrace vojenských činností (Network Centric Warfare) a ve schopnostech vést bojovou činnost na velkou vzdálenost, jak to předvedly USA v operacích Spojenecká síla 1999, Trvalá svoboda 2001 a Irácká svoboda 2003. Ve srovnání s USA má ČLR mnohem nižší schopnost projekce síly na velkou vzdálenost. Nemá dostatečné kapacity pro zasazování přesných úderů (chybí jí zejména zbraňové systémy typu Joint Direct Attack Munition nebo řízených střel s plochou dráhou letu odpalovaných z ponorek).

Změny v bezpečnostní strategii ČLR

- odklon od strategie dlouhodobého konfliktu velkého formátu
- snížení početních stavů a výdajů na zbrojení – z 8 % HNP na 2–3 %
- hlavní prioritou je vnitřní modernizace a hospodářský růst

Čínský zájem na integraci do globálních struktur

Druhá tendence, tedy zapojování do globální ekonomiky, se jeví jako silnější a její příznivé dopady se projevují v následujících směrech:

- ČLR není vystavena žádné vážné bezprostřední vnější hrozbě. Událostmi přelomového charakteru se v tomto směru staly zejména:

- výrazné zlepšení vztahů s Ruskem, jež vyvrcholilo uzavřením strategického partnerství v roce 1996,
- uzavření strategického partnerství s USA v roce 1997,
- dosažení dohody o nenarušitelnosti státních hranic s nově vzniklými středoasijskými státy (Kyrgizstán, Kazachstán, Tádžikistán).

Čína tedy nemá žádný důvod k militarizaci své bezpečnostní politiky, k vojenskému soupeření s USA ani s žádnou další světovou mocností. Nepředstavuje zdroj možných bezpečnostních dilemat v globálním měřítku.

- ČLR má strategický zájem, aby dále pokračovala a prohlubovala se její integrace do světové ekonomiky. Její vztah k vnějšímu světu vychází ze skutečnosti, že vnitropolitickou prioritou je ekonomický růst. ČLR vůbec nezastírá svoji závislost na zahraničních investicích, na dovozu moderních technologiích a na přístupu na světové trhy.

- Čína se aktivně zapojila do boje proti globálnímu terorismu, neprotestovala proti vojenskému zásahu v Afghánistánu a věcně reagovala i na operaci Irácká svoboda. Navíc je silně zaměstnána svými vnitřními problémy: ztrátou v oblasti soft power, přelidněním, regionalismem, ekonomickými reformami, etnickými menšinami, sociální nestabilitou, ekologií, bojem s byrokracií a korupcí a celou řadou dalších.

- V případě velké války by Čína byla velice zranitelná v důsledku velké koncentrace obyvatelstva do velkých měst v přímořských nížinách a nevyhovující infrastruktury. Její vážnou vnitřní slabinou je též nedostatečná vnitřní soudržnost plynoucí z narůstajícího napětí mezi rozsáhlými ekonomickými reformami a politickou ustrnulostí.

Dílčí shrnutí

Vojenská síla současné Číny vyniká především z hlediska kvantitativního, ale z hlediska kvalitativního naopak vyniká její zaostalost nejen za USA, ale i za evropskými státy. Tato skutečnost spolu se zaměřením zahraniční a bezpečnostní politiky nasvědčují, že dnešní Čína nepředstavuje vážnou hrozbu pro světový mír a bezpečnost. To je tím důležitější, že se jedná o jednu z nejsilnějších světových velmocí. Čína by se mohla stát nanejvýš hrozbou pro své sousedy, zejména pak pro Tchaj-wan. Musí však brát v úvahu, že strategickým partnerem těchto zemí jsou USA.

Vojenská síla ČLR

• nejpočetnější armáda dnešního světa – přes dva miliony vojáků plus milionové zálohy	
• pozemní vojsko	1 700 000
• vojenské námořnictvo	250 000
• vzdušné síly	400 000

Strategické síly ČLR

- čtyři brigády mezikontinentálních řízených střel ICBM (celkem 80 ŘS)
- 12 brigád řízených střel středního dosahu (celkem dvě stě ŘS)
- jedna jaderná ponorka s 12 řízenými střelami středního dosahu
- pět brigád řízených střel krátkého dosahu (celkem 450 ŘS)

5. Organizace spojených národů – OSN

(United Nations Organisation – UN)

Od svého založení v roce 1945 je na celém světě jedinou a nezastupitelnou univerzální mezinárodní organizací mezivládního charakteru, jejímž hlavním posláním je udržování mezinárodního míru a bezpečnosti a rozvoj hospodářské, sociální a kulturní spolupráce mezi národy. V současnosti má celkem 191 členských států.

Hlavní cíle OSN

- zachování mezinárodního míru a bezpečnosti a v zájmu dosažení tohoto cíle přijímat opatření, kterými by se předešlo ohrožení míru, odstranilo jeho ohrožení a potlačil každý útočný čin nebo jiné porušení míru,
- rozvíjet přátelské vztahy mezi národy na základě vzájemně výhodné spolupráce a dodržování zásady sebeurčení národů a činit jakákoliv další vhodná opatření na posílení mezinárodního míru,
- prosazovat mezinárodní spolupráci cestou řešení mezinárodních problémů, a to hospodářského, sociálního, kulturního nebo humanitárního charakteru,
- posilovat a upevňovat úctu k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství,
- sladovat úsilí národů při dosahování těchto cílů.

Hlavní zásady fungování OSN

- svrchovaná rovnost všech členských států,
- svědomité plnění závazků vyplývajících z Charty OSN,
- řešit mezinárodní spory cestou mírových prostředků,
- vyvarovat se hrozby nebo použití hrozby síly proti územní celistvosti a politické svrchovanosti členských států,
- každý členský stát má povinnost pomoci při každé akci, kterou OSN podniká v souladu s Chartou,
- každý členský stát se má vystříhat pomoci tomu státu, proti kterému OSN podniká preventivní nebo donucovací akci,
- nezasahovat do věcí, které patří do vnitřní pravomoci státu, což ale nebrání tomu, aby se v případě ohrožení či porušení míru a bezpečnosti kdekoli ve světě použila donucovací opatření na základě kapitoly VII. Charty.

Hlavní orgány OSN

– Valné shromáždění (General Assembly) je hlavním poradním orgánem, ve kterém mají rovnoprávné zastoupení všechny členské státy. Schází se pravidelně na ročních zasedáních, kde se na základě Charty zabývá otázkami mezinárodní spolupráce států v politické, hospodářské, sociální, humanitární a kulturní oblasti. Rezoluce přijímá obyčejnou většinou, v případě potřeby jde o dvě třetiny přítomných a hlasujících členů. Tyto rezoluce pak mají charakter doporučení.

– Rada bezpečnosti (Security Council). Má pět stálých členů (USA, Rusko, Čína, Francie, Velká Británie) a 10 nestálých členů, které volí Valné shromáždění. Je orgánem, který má hlavní zodpovědnost za zachování mezinárodního míru a bezpečnosti. Její rozhodnutí jsou pro členské státy závazná.

– Sekretariát OSN tvoří mezinárodní úředníci (v současnosti přes 25 000), kteří slouží ostatním orgánům OSN. Řídí mírové operace a organizují zprostředkování v mezinárodních sporech.

– Generální tajemník – podle Charty „hlavní správní úředník OSN“, kterého do funkce na dobu pěti let jmenuje Valné shromáždění na základě doporučení Rady bezpečnosti. Jeho hlavním posláním je vykonávat preventivní diplomacii s cílem zabránit vzniku, eskalaci nebo rozšíření mezinárodních sporů. Vede konzultace s vedoucími představiteli světa a zúčastňuje se zasedání různých orgánů OSN.

Hlavní problémy OSN na počátku 21. století

Po celou dobu studené války oba bloky velmi často uplatňovaly právo veta, a tím OSN paralyzovaly. Do roku 1989 členské státy OSN velmi často bez ohledu na stanoviska RB OSN svévolně uplatňovaly právo na sebeobranu na základě článku 51 Charty OSN, a tak ve vzájemných vztazích velmi často prosazovaly sílu.

Nerovnováha mezi kvantitou a kvalitou rezolucí RB OSN

Zánik systému bipolární konfrontace dal světové organizaci nebývalý prostor k tomu, aby hrála aktivní roli v oblasti globální bezpečnosti. Od roku 1990 do současnosti schvaluje RB OSN v průměru jednu rezoluci týdně, zatímco předtím to byla jedna měsíčně. Úskalím tohoto vzestupu aktivity byla nedokonalost a opožděnost rezolucí, některé nebyly ani naplněny – šlo zejména o Somálsko (1993), Rwandu (1994) a Bosnu a Hercegovinu (1995).

Jedním ze základních problémů současné OSN je její identita a vliv na vývoj světové politiky a zejména pak na globální bezpečnost. Vážné problémy jsou spojeny se složením a fungováním Rady bezpečnosti. Kritikové připomínají, že pět stálých členů bylo vybráno na základě výsledků druhé světové války, ale šest následujících desetiletí přineslo spoustu závažných změn. Trvale narůstala ekonomická síla i politický vliv poražených mocností Německa a Japonska, zásadně se změnila jejich politická kultura. Tomu odpovídá jejich silící zájem o získání stálého členství v RB OSN. Tentýž zájem má několik států z Latinské Ameriky a Afriky.

Americké výhrady vůči OSN

V USA sílí názory, že po zániku SSSR se zásadně změnila konfigurace světové mocenské struktury právě ve prospěch jediné světové supervelmoci. Např. vlivný teoretik Michael Glennon tvrdí, že nová situace se tak stala neslučitelnou se způsobem dosavadního fungování OSN a trvale podlamuje důvěryhodnost Rady bezpečnosti.⁶⁵ Z toho pak vyplývají zásadní rozdíly v odpovědi na tři základní otázky:

- Kdy nastává vhodný okamžik pro uskutečnění ozbrojené intervence?
- Kdo by měl vytvářet pravidla pro tyto intervence: státy nebo mezinárodní organizace?
- Kdy by taková pravidla měla být vytvořena?

Američtí kritikové současného stavu považují jednání a rozhodování Rady bezpečnosti za zdlouhavé a neproduktivní. Odmítají vliv mezinárodních organizací na rozhodování otázek týkající se jejich bezpečnostních zájmů. A upřednostňují vytváření pravidel až na poslední chvíli, zatímco jiné státy (zejména evropské) se zasazují o vytváření preventivních pravidel pro zabránění krizím, což umožňuje určitou stabilitu a předvídatelnost. Důležitým mezníkem se stalo 12. září 2002, kdy americký prezident G. W. Bush předložil otázku Iráku na Valném shromáždění OSN. Ve svém projevu přitom varoval, že v případě neúspěchu spolupráce budou USA jednat samostatně. A tak se nakonec i stalo v případě operace Irácká svoboda.

Přístup OSN k hlavním hrozbám současného světa

Dosavadní vývoj ukázal, že OSN zůstává velmi důležitým aktérem mezinárodních bezpečnostních vztahů na globální úrovni. Patří jí důležité slovo zejména při posuzování bezpečnostních hrozeb, nezbytná je i pro to, aby jakékoli nasazení síly mělo mezinárodní oprávnění a mohlo být hodnoceno jako legální a legitimní. Námětem celosvětového významu jsou její mírové operace.

Problematika akcí podle článku 51

Základní problém dnešního globalizovaného světa, zejména pak tváří v tvář hrozbě globálního terorismu se odvíjí od posuzování otázky, zda daný stát čelí naléhavé hrozbě (imminent threat). V odpovědi na tuto otázku se vyhranily dva základní přístupy. Na jedné straně stojí filozofie Národní bezpečnostní strategie USA ze září 2002, podle níž je možné v zájmu sebeobranu uskutečnit předstihující akci (anticipatory action), a to i za situace, že panuje nejistota, co se týká času a místa předpokládaného či očekávaného nepřátelského útoku. Stoupenci tohoto přístupu tvrdí, že pokud ohrožený stát bude čekat, až se hrozba stane skutečně naléhavou a blízkou, podstupuje riziko, že utrpí větší škody, než kdyby zasáhl s předstihem, tedy preemptivně.

Na druhé straně je tu varování Henryho Kissingera, že „není v zájmu USA ani v zájmu světa, aby se zaváděly zásady, které by jakémukoli státu dávaly neomezené právo na preemptivní akci na základě jeho vlastní definice bezpečnostní hrozby“.⁶⁶ Zevšeobecnění praxe anticipatory action by totiž mohlo svět zavést k nebezpečné

anarchii, v jejímž rámci by se „jednostranné používání síly stalo spíše pravidlem než výjimkou.“⁶⁷

Jako přijatelný kompromis mezi těmito dvěma krajnostmi se jeví projednávání všech závažných hrozeb na půdě OSN, jejímž posláním již od jejího založení je „chránit lidstvo před hrozbou válek“. Význam OSN v době globalizace neklesá, ale naopak narůstá, protože je jedinou mezinárodní organizací, která může přinášet globální odpovědi na globální hrozby, které svými příčinami i dopady přesahují národní hranice. Právě na její půdě lze hledat řešení, která využívají nejen vojenských, ale také politických a diplomatických nástrojů – jde zejména o přesvědčování a jednání, které umožňují dosahovat bezpečnostních cílů i jinou cestou než válkou.

Americké výhrady vůči OSN

Michael Glennon: „*Nová situace je neslučitelná s dosavadním fungováním OSN a trvale podlamuje důvěryhodnost Rady bezpečnosti.*“

Tři základní otázky:

- kdy nastává vhodný okamžik pro uskutečnění ozbrojené intervence
- kdo by měl vytvářet pravidla pro tyto intervence: státy nebo mezinárodní organizace?
- kdy by taková pravidla měla být vytvořena

Kapitola VII a posuzování vnějších a vnitřních hrozeb

V oblasti vnějších hrozeb zůstává RB OSN jediným orgánem, který má právo rozhodovat o akcích nezbytných k udržení a obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti. Ideálním stavem by bylo, kdyby každá akce byla jak legální, tak i legitimní. Gareth Evans uvádí, že operace Pouštní bouře 1991 byla jak legální, tak i legitimní. Akce Spojenecká síla 1999 byla podle jeho názoru technicky nelegální, ale všeobecně považována za legitimní, a tak napáchala méně škody než akce Irácká svoboda 2003, která byla jak nelegální, tak i nelegitimní.⁶⁸

Války v letech 1991–2003

Gareth Evans (Aust., člen týmu 16 moudrých) říká:

- Pouštní bouře 1991: legální i legitimní
- Spojenecká síla 1999: pololegální, ale víceméně legitimní
- Trvalá svoboda 2001: legální i legitimní
- Irácká svoboda 2003: nelegální i nelegitimní

Pokud jde o vnitřní hrozby, má RB OSN právo rozhodnout o zásahu v případě, že obyvatelstvo nějakého státu trpí v důsledku občanské války, vzpoury nebo zhroutilí státu, přičemž daný stát není schopen zabránit jejich utrpení. Z takové situace vyplývá zodpovědnost mezinárodního společenství za ochranu trpících (responsibility to protect). Při posuzování všech hrozeb by se měly zvažovat následující základní skutečnosti: vážnost hrozby, vhodnost použitých prostředků, uplatnění síly (až po vyčerpání všech ostatních nástrojů) a možné následky každého zásahu.

Kapitola VII a posuzování vnějších a vnitřních hrozeb

- **bezpečnější svět: naše sdílená zodpovědnost**
- každý stát by se měl vždy obracet na Radu bezpečnosti OSN a předložit jasné argumenty o naléhavosti hrozby
- vojenská akce může být:
 - a) preemtivní (proti hrozbě, která je naléhavá a blízká)
 - b) preventivní charakter (zásah proti hrozbě, která ještě není ani naléhavá, ani blízká)

Summit tisíciletí (Millenium Summit)

Přelomovou událostí v dějinách nejen OSN, ale celého světa se stala schůzka členských států na úrovni šéfů států a vlád v roce 2000. Ta věnovala velkou pozornost tzv. měkkým hrozbám, které bývají podceňovány, ale jejichž dlouhodobé zanedbání může vážně ohrozit bezpečnost některých zemí nebo dokonce regionů. Jde zejména o řešení problémů chudoby, zaostalosti rozvojových zemí, zhoršování životního prostředí a nedostatečné zdravotní péče. Schválila důležitý dokument – program rozvojové pomoci nazvaný *Rozvojové cíle tisíciletí* (Millenium Development Goals – MDG). Jeho hlavními cíli jsou odstranit extrémní chudobu a hlad, dosáhnout základního vzdělání pro všechny, prosazovat rovnost žen a mužů ve společnosti, snížit dětskou úmrtnost, zlepšit zdravotní péči o matky, bojovat s HIV/AIDS, malárií a dalšími nemocemi, zajistit udržitelný stav životního prostředí, budovat světové partnerství pro rozvoj.

Dalším významným cílem OSN v rámci dlouhodobého a systematického boje proti tzv. měkkým hrozbám se staly čtyři hodnoty celosvětového významu (Global Public Goods – GPG), jimiž jsou:

- fyzická bezpečnost a stabilita: freedom of fear (osvobození člověka od strachu),
- lidská práva a rovnost pro všechny lidské bytosti,
- otevřené a všem přístupné ekonomické uspořádání umožňující důstojný život, jinými slovy „freedom of want“ (tedy osvobození člověka od nouze),
- sociální standard spočívající především na dostupnosti lékařské péče, vzdělání a na životě ve zdravém prostředí.

Platformu MDG dále zdokonalil rozsáhlý mezinárodní pracovní tým, v jehož čele stál světově uznávaný ekonom Jeffrey Sachs. Ten vytyčil celkem 8 hlavních cílů celosvětového boje proti měkkým hrozbám. Prvním cílem je snížit do roku 2015 o polovinu počet lidí, kteří trpí hladem, protože žijí za méně než jeden USD na den. Druhým cílem je zajistit všem dětem světa možnost získat alespoň první stupeň základního vzdělání. Následuje odstraňování nerovností mezi muži a ženami, snižování úmrtnosti rodiček a dětí ve věku do 5 let. Šestým cílem je zesílení boje proti epidemiím HIV/AIDS, malárie a dalších nemocí. Následuje důraz na udržení kvality životního prostředí, kde je cílem snížit do roku 2015 na polovinu počet lidí, kteří nemají přístup ke zdravé pitné vodě. A osmým cílem je rozmach globálního partnerství pro rozvoj, kde se velká pozornost věnuje zejména problematice dluhů rozvojových zemí a přístupu jejich zboží na trhy vyspělých zemí.

Závěry a doporučení OSN pro vyhodnocování bezpečnostních hrozeb a výzev dnešního světa

V prosinci 2004 byla zveřejněna závěrečná zpráva 16členného týmu na vysoké úrovni, jehož předsedou byl bývalý thajský premiér Anand Panyarachun. V tomto týmu kromě dalších pracovali Robert Badinter (Francie), Brent Scowcroft (USA), Jevgenij Primakov (Rusko), Sadako Ogata (Japonsko) či Gro Harlem Brundtland (Norsko). Jejich dokument nazvaný **Bezpečnější svět: naše sdílená zodpovědnost** dal jasnou odpověď na otázku zvažovaných hrozeb dnešního světa. Doporučil, aby se každý stát při posuzování bezpečnostních hrozeb, kterým čelí, vždy obrátil na Radu bezpečnosti OSN a předložil jasné argumenty. Na jejich základě by pak mohl dostat oprávnění k vojenské akci, která by mohla mít buď preemptivní (proti hrozbě, která je naléhavá a blížká), nebo preventivní charakter (zásah proti hrozbě, která ještě není ani naléhavá, ani blížká).

Na základě doporučení Garetha Evanse tento tým na vysoké úrovni uvedl pět základních kritérií pro posuzování bezpečnostních hrozeb dnešního světa:⁶⁹

- a) závažnost hrozby: vždy by se mělo posuzovat, do jaké míry je ohrožena bezpečnost státu nebo lidí,
- b) smysl případné vojenské akce: vždy by se mělo zvažovat, zda cílem je zastavit nebo odvrátit hrozbu, o které se hovoří,
- c) nejzazší řešení: zasahovat by se mělo až po vyčerpání všech možností nevojenského řešení,
- d) přiměřenost prostředků: každá vojenská akce by se měla omezit na nezbytné minimum z hlediska rozsahu, trvání a intenzity,
- e) zvažování důsledků: vždy by se mělo přemýšlet, zda vojenský zásah účinně a dlouhodobě odvrátí hrozbu, která byla jeho důvodem.

Pět kritérií OSN pro posuzování bezpečnostních hrozeb

- závažnost hrozby
- smysl případné vojenské akce: zastavit nebo odvrátit hrozbu
- nejzazší řešení: až po vyčerpání všech možností nevojenského řešení
- přiměřenost prostředků: vojenské akce omezit na nezbytné minimum z hlediska rozsahu, trvání a intenzity
- zvažování důsledků: vždy by se mělo přemýšlet, zda vojenský zásah účinně a dlouhodobě odvrátí hrozbu, která byla jeho důvodem

Mírové operace OSN

Jedním z nejvýznamnějších směrů činnosti OSN na poli mezinárodní bezpečnosti jsou mírové operace, které na základě mandátu OSN uskutečňují ty mezinárodní organizace, jež k tomu mají potřebné síly a prostředky. Podle stanovených cílů a použitých prostředků se tyto operace dělí na pět druhů:

- prevence či předcházení konfliktů (Conflict Prevention),
- nastolení míru (Peace-making),
- udržení či zachování míru (Peace-keeping),
- vynucení míru (Peace-enforcement),
- budování míru (Peace-building).

Mírové operace OSN na počátku 21. století

- prevence či předcházení konfliktů (Conflict Prevention)
- nastolení míru (Peace-making)
- udržení či zachování míru (Peace-keeping)
- vynucení míru (Peace-enforcement)
- budování míru (Peace-building)

Peace-building a jeho problémy

Konec studené války vytvořil předpoklady a podmínky pro nový druh mírových operací, který dostal název peace-building. Vymezení hlavního smyslu přinesl významný dokument OSN z roku 1992 nazvaný Agenda pro mír. Ten říká, že jde o stanovení a podporu struktur s cílem posílit a upevnit mír a znemožnit návrat konfliktu. Peace-building se zaměřuje hlavně na upevnění míru a na posílení pocitu důvěry a porozumění mezi lidmi. Znamená posun od bezprostředního cíle, jímž je nastolení bezpečnosti, k dlouhodobějšímu cíli, kterým je rozvoj.

Reneta Dwan a Sharon Wiharta připomínají,⁷⁰ že peace-building je hodnocen ze dvou krajních úhlů pohledu. Jedněm se jeví jako příliš konzervativní, protože usiluje o uchování a posílení státu, jakožto základní jednotky celého systému mezinárodních vztahů. Druzí ale namítají, že ve skutečnosti jde o radikální změnu znamenající

naprostý odklon od zásady nezasahování do vnitřních záležitostí států. Pojetí peace-buildingu vychází z názoru, že vnitřní struktury státu a jeho chování mají dopad na mezinárodní mír a bezpečnost. A z toho se pak vyvozuje právo či dokonce povinnost mezinárodních organizací či jiných států, aby zasáhly v případě, že vývoj některého státu neblaze působí na mezinárodní mír a bezpečnost.

Peace-building má čtyři hlavní poslání: DDR (odzbrojení, demobilizace a reintegrace-Disarmament, demobilization and reintegration), nastolení vlády práva, ekonomická obnova a demokratické volby. DDR se zaměřuje především na ukončení násilí. Smyslem nastolení vlády práva je vytvořit účinný justiční systém, který je dostupný, průhledný, nestranný, nezávislý a výkonný. Ekonomická obnova se nejprve zaměřuje na vybudování důvěry a na zapojení bývalých nepřátel do společného budování státu. V návaznosti na to pak usiluje o odstranění hlubších kořenů konfliktů, jimiž jsou chudoba a ekonomická nerovnost. Velmi důležitým úkolem ekonomické obnovy je také odstraňování stínové ekonomiky – nejvýmluvnějším a nejnaléhavějším příkladem je pěstování opia v Afghánistánu. Organizace a zajišťování voleb představuje činnost, jejíž prostřednictvím je možné do budování státu zapojit široké lidové vrstvy.

Pokud jde o budoucnost peace-buildingu, vyhranila se tři základní pojetí. Minimalisté doporučují omezit se pouze na obnovení bezpečnosti, zajištění humanitární pomoci a nastolení veřejného pořádku. Maximalisté říkají, že samotný peace-building znamená, že daná společnost není schopna sama sobě vládnout. Z toho vyvozují nezbytnost jakési „benevolentní autokracie“ vnějších činitelů, kteří by se měli zaměřovat raději na větší počet úkolů. Centristická pozice doporučuje zaměřovat se na základní potřeby a co nejvíce do peace-buildingu zapojovat místní činitele.

Přístup 16 moudrých

Dodnes se vedou diskuse, kdo a v jakém rozsahu může za masakr ve Rwandě.⁷¹ Byl to Kofi Annan, který v té době ve funkci ředitele sekce pro mírové operace nedocenil varování generála Romera Dallaire o hrozbě masakrů ve Rwandě? Nebo tehdejší americký prezident Bill Clinton, který žádal stažení modrých přileb, i když věděl, že masakry už začaly, ale jednal ve snaze nedopustit zabíjení amerických vojáků? Stejně tak se připomíná vina tehdejšího francouzského prezidenta Mitterranda, který před tím souhlasil s vyzbrojováním a výcvikem rwandských vojáků. Také tato tragická zkušenost potvrzuje, že OSN a její chování bude takové, jaké budou motivy a chování jejich členských států, zejména pak těch nejsilnějších a nejvlivnějších.⁷²

Dokument nazvaný *Bezpečnější svět: naše sdílená zodpovědnost*. Zdůraznil, že hlavním smyslem operací je zastavovat vleklé období násilných střetů, předcházet jejich přerůstání v ozbrojené konflikty a budovat důvěru mezi bývalými nepřáteli. Za základní podmínku úspěšnosti jakékoliv mírové operace OSN označil společnou politickou vůli nejvýznamnějších aktérů a jejich účinnou mezinárodní spolupráci.

Smysl akcí OSN

- zastavovat vleklé období násilných střetů
- předcházet jejich přerůstání v ozbrojené konflikty
- budování důvěry mezi bývalými nepřáteli

High-level Panel z prosince 2004 se vyhnul definici cílů peace-buildingu, ale zdůraznil, že každá akce tohoto typu by měla mít mandát Rady bezpečnosti OSN. Zároveň s tím připustil, že nejlepší předpoklady k naplňování úkolů peace-buildingu mohou mít mezinárodní organizace jako např. NATO. Navrhl, aby OSN zřídila svoji vlastní Komisi pro peace-building, která by úzce spolupracovala s mezinárodním společenstvím a s vládami v oblastech uskutečňování operací typu peace-building.

Akce typu peace-building budou nadále zcela nezbytné, ale zároveň to budou akce velmi náročné po všech stránkách – ekonomické, politické, personální. Uplatnění jednotlivých pojetí peace-buildingu bude vždy záviset na konkrétních podmínkách v místě zásahu mezinárodního společenství, na ochotě nejlivnějších činitelů a také na jejich vzájemném porozumění a spolupráci.

Mírové operace na počátku 21. století

Jen v roce 2005 probíhalo ve světě 18 mírových operací OSN, na kterých se podílelo celkem 70 000 vojáků v modrých přílbách a 20 000 civilních pracovníků. OSN tak v různých akcích nasadila více vojáků než NATO a EU dohromady. Jean Marie Guéhenno, zástupce generálního tajemníka OSN pro mírové operace, v době jednání schůzky členských států OSN na nejvyšší úrovni připomněl, že ztráty způsobené válkami postkonfrontačního období se vyčísľují na sumu 130 miliard USD ročně. Mírové operace jsou tak nejvýnosnější investicí, jakou může mezinárodní společenství udělat. Tato investice však má dvě velmi nebezpečná úskalí: nečinnost na jedné straně a nedostatečně připravené zásahy na straně druhé.⁷³ Guéhennova varování vycházela z neblahých zkušeností let 1994–1995, kdy ve Rwandě a v Srebrenici došlo za přítomnosti jednotek OSN k masakrům bezbranného civilního obyvatelstva.

Dalším problémem mírových operací je nevyváženost ve třech hlavních úrovních. V první z nich se projevuje podíl jednotlivých zemí – nejvíc vojáků do operací OSN dodávají rozvojové země, zejména pak Bangladéš, Indie, Pákistán, Etiopie a Ghana. Na druhé straně bohaté země Západu nesou největší peněžní náklady – jen na EU připadá 40 % rozpočtu. Největšími přispěvateli jsou SRN a Japonsko. Nevyváženost se projevuje také v angažovanosti bohatých a vojensky silných zemí. Ty v době po skončení studené války uplatňovaly následující přístup: když už nasazovat své vojáky v zahraničí, pak tedy pod vlastním velením, nikoli pod velením OSN. Zásahy ve velmi nebezpečných částech světa pak zbývaly na vojáky pod velením OSN, tedy na vojáky z rozvojových zemí. Tím větší pak byla rizika, která podstupovali. A konečně jde o nevyváženost mezi smyslem operací a připraveností nasazovaných vojáků. Nejed-

nou, nejvýrazněji snad ve Východním Timoru, se podcenila psychologická příprava vojáků OSN. Výsledkem bylo necitlivé chování vojáků OSN, jejich neschopnost i neochota přizpůsobit se kultuře, hodnotám a mravům v oblasti zásahu.

Carl Bildt, bývalý švédský premiér, na základě osobních zkušeností z Balkánu uvádí několik základních doporučení. Především by se mělo dbát na to, aby se co nejdříve zajistila co nejvyšší bezpečnost, v jejichž jménu a zájmu se mírové operace uskutečňují. Dále by měla být od počátku jasná představa o konečné podobě státu po zásahu OSN a této dlouhodobé vizi by se mělo přizpůsobovat řešení humanitárních problémů, nikoli naopak. Zároveň s tím je nutné od počátku mít co nejširší podporu mezinárodního společenství včetně finančního zajištění, protože zásahy nakonec bývají nákladnější, než se původně předpokládalo.⁷⁴

Reforma OSN

Po celé období po skončení studené války se stále naléhavěji projevovala nezbytnost reformy OSN s cílem posílit ji ve třech hlavních směrech jejího působení, jimiž jsou univerzálnost, legitimnost a účinnost. Největší pozornost se soustředila na Radu bezpečnosti OSN, kterou vytvořilo pět vítězných mocností po skončení 2. světové války. Od té doby se ale svět zásadně změnil: počet členských států OSN z původních 51 stoupl na 191, na SRN či na Japonsko už nelze pohlížet jako na poražené země. Zásadně se změnil pohled na suverenitu států a na právo mezinárodního společenství na intervenci do vnitřních záležitostí ohrožených států. Změny se projevují také v chování zemí z Asie, Latinské Ameriky a Afriky, které se hlásí o větší podíl na globálním rozhodování.

Při diskusích o změnách ve složení a pravomoci Rady bezpečnosti OSN se vytvořily dva hlavní přístupy. Tzv. skupina čtyř – Japonsko, SRN, Indie a Brazílie – navrhovala, aby se RB OSN rozšířila o šest stálých členů (spolu s nimi by to měly být dvě africké země), přičemž právo veta by i nadále (nejméně po dobu dalších 15 let) bylo vyhrazeno stávajícím pěti mocnostem. Naproti tomu Itálie, Pákistán, Jižní Korea a Španělsko chtěly, aby stávající počet 15 členů RB OSN (5 stálých + 10 nestálých) byl zvýšen na 25, a to bez zvýšení počtu stálých členů.

Od počátku platila základní podmínka, že každou změnu musí schválit všech pět stálých členů RB OSN a dvě třetiny Valného shromáždění, což znamená nejméně 128 států. A právě v tom byl základní problém. Např. Francie se postavila za skupinu čtyř zemí, ale USA, pod vlivem irácké krize, odmítly podpořit vstup SRN do RB OSN a bezvýhradně podpořily pouze kandidaturu Japonska. Itálie se postavila proti kandidatuře SRN, Alžírsko proti Egyptu, Kamerun proti Nigérii. Dále se projevíly rozdíly mezi tzv. umírněnými a radikálními státy (Francie, Velká Británie vs. Alžírsko, Egypt, Írán, Sýrie, Venezuela, Kuba).

K nejkřiklavějším nakonec patřily africké státy, které nedosáhly žádného zvýšení svého vlivu. Konečný neúspěch jednání o změně složení RB OSN ukázal, že základním problémem dnešního světa není OSN jako taková, ale je jím nejednota jeho členských zemí a jejich návrat k sobeckým národním zájmům.

Díličí závěr k problematice OSN

I přes současné nedostatky a nezbytnost reformy je OSN i nadále nezbytným aktérem mezinárodních bezpečnostních vztahů na globální úrovni. Je nenahraditelnou institucí především při uplatňování tzv. soft power a při hledání odpovědí na tzv. měkké hrozby, jakými jsou zejména extrémní chudoba ve světě, nedostatek pitné vody, zhoršování životního prostředí, pandemie a další.⁷⁵ Na počátku 21. století tedy není nutné hledat k Radě bezpečnosti OSN, ale je třeba hledat možnosti, jak zlepšit její fungování. Hlavní výzvou je nalezení všeobecně přijatelných kritérií pro vojenské zásahy. Výzvy 21. století vyžadují, aby se změnilo nejen fungování OSN jako takové, ale především jejich států, aby se změnila jejich priority a způsoby jejich dosahování.

OSN na počátku 21. století

- OSN je i nadále nezbytným aktérem mezinárodních bezpečnostních vztahů na globální úrovni
- nenahraditelná instituce při uplatňování tzv. soft power a při hledání odpovědí na tzv. měkké hrozby
- na počátku 21. století není nutné hledat alternativy k Radě bezpečnosti OSN, ale je třeba hledat možnosti, jak zlepšit její fungování

Další směry působení OSN

- opatření proti extrémismu a nesnášenlivosti
- důraz na celosvětovou spolupráci
- opatření proti náboru do teroristických organizací
- kontrola nebezpečných materiálů

6. NATO

Od svého založení v roce 1949 se prezentuje jako sdružení států, jejichž společným zájmem je zachování a obrana jejich svobody cestou politické solidarity a přiměřené vojenské síly. Působí jako fórum pro konzultace a rozhodování o politických a vojenských otázkách bezpečnosti.

Fungování NATO

Hlavní nástroje bezpečnostní strategie NATO

- udržování vojenského potenciálu postačujícího na prevenci války a na účinnou obranu,
- rozvíjení celkového potenciálu nezbytného pro úspěšné řešení krizí,
- aktivní rozvoj a prohlubování dialogu s ostatními státy a kooperativní přístup k evropské bezpečnosti.

Hlavní mechanismy vnitroatlantické spolupráce

- pravidelné politické konzultace, jejichž hlavním fórem je Rada NATO, která se schází nejčastěji na úrovni ministrů zahraničí, při výjimečných příležitostech i na úrovni šéfů států a vlád,
- princip konsensu, který zaručuje uznání významu individuální zkušenosti každého členského státu,
- obranné plánování, v jehož rámci se uplatňuje jak suverenita a nezávislost rozhodování všech členských států, tak i respektování celkových potřeb Aliance,
- společná jaderná politika, která se zabývá rozmístěním, bezpečností a životností jaderných zbraní Aliance,
- spolupráce v ekonomické oblasti, jež se soustřeďuje na konzultace o hospodářském vývoji se vztahem na bezpečnostní strategii.

Nejvyšší rozhodovací orgány

a) Politické orgány

Rada NATO (North Atlantic Council – NAC). Je hlavním orgánem s výkonnou politickou a rozhodovací pravomocí. Schází se dvakrát do roka (jarní a podzimní zasedání) a rozhoduje na základě principu konsensu. **Výbor pro obranné plánování** (Defence Planning Committee – DPC) se zabývá především analýzou obranných výdajů členských států NATO. **Generální tajemník** je nejvyšším mezinárodním představitelem NATO a je předsedou Rady NATO, Výboru pro obranné plánování a dalších důležitých výborů NATO.

b) Vojenské orgány

Vojenský výbor (Military Committee–MC) je nejvyšším vojenským orgánem pod pravomocí Rady NATO. Schází nejméně dvakrát do roka na úrovni náčelníků štábů všech členských států s výjimkou Francie a Islandu.

Mezinárodní vojenský štáb (International Military Staff – IMS) pomáhá Vojenskému výboru NATO při řešení specifických vojenských otázek.

Vnitroalianční konzultace

Základní metodou projednávání a rozhodování otázek politické i vojenské strategie jsou pravidelné konzultace. NATO se zaměřuje především na předcházení krizí a na jejich mírové řešení. Projednáváním krizí se zabývá především Rada NATO, její Politický výbor, Vojenský výbor, Vyšší výbor pro civilní nouzové plánování a Výbor pro operace a cvičení Rady (COEC). Hlavní pozornost konzultací obranného charakteru se zaměřuje na preventivní diplomacii a na zvládnání situací ohrožujících mezinárodní bezpečnost. NATO nadále usiluje také o to, aby od samého počátku mařilo všechny pokusy o vydírání nebo o vyhrožování.

Důležitou oblastí vnitřní činnosti NATO je hospodářská spolupráce, která se rozvíjí na základě článku 2. Severoatlantické smlouvy. Ten zdůrazňuje, že členské státy „budou usilovat o odstranění konfliktů ve své mezinárodní hospodářské politice

a budou podporovat hospodářskou spolupráci mezi jednotlivými státy i společně“. Hlavním fórem této spolupráce je Hospodářský výbor, který se zaměřuje především na srovnávání vojenských výdajů, vývoj zbrojního průmyslu, disponibilitu prostředků pro realizaci plánů obrany a zajištění „hodnoty za peníze“ ve zbrojním resortu národního hospodářství.

NATO na počátku 21. století

Program Partnerství pro mír

Bruselské zasedání Rady NATO v lednu 1994 vyhlásilo program Partnerství pro mír (Partnership for Peace – PfP). Ten vytvořil základní rámec bezpečnosti v celém euroatlantickém prostoru. Pozvání bylo zasláno všem státům zúčastněným v NACC a dalším státům zúčastněným na KBSE. Pozvání přijalo celkem 27 států.

Hlavní cíle PfP jsou vymezeny v Rámcovém dokumentu. Na prvním místě je to „zvýšení příslušných schopností a možností k udržování míru cestou společného plánování, přípravy a výcviku, a tím zvýšit interoperabilitu ozbrojených sil partnerského státu se silami NATO“.⁷⁶ Dalším cílem PfP je zprůhlednit proces obranného plánování a tvorby rozpočtu na národní úrovni a napomáhat rozvoji demokratické kontroly ozbrojených sil. PfP se zaměřuje také na udržování schopností a připravenosti přispět k operacím pod vedením OSN nebo OBSE. V dlouhodobém výhledu PfP vytváří předpoklady k tomu, aby partnerské státy mohly lépe operovat v součinnosti s ozbrojenými silami členských států NATO.

Rozvoj spolupráce s Ruskem

V červnu 1994 bylo dosaženo dohody o vedení „širokého intenzivního dialogu a spolupráce“. Zahájil se proces pravidelných schůzek mezi šestnácti členy NATO a Ruskem (16+1) na úrovni ministrů, velvyslanců a expertů zaměřených na výměnu informací a na konzultace o otázkách společného zájmu. Dne 20. května 1997 se v Paříži sešli generální tajemník NATO, nejvyšší představitelé států NATO a prezident Ruské federace a podepsali Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací. Ten vytvořil rámec pro nové bezpečnostní partnerství a vzájemnou spolupráci.⁷⁷ Stálá společná rada (Joint Permanent Council – JPC) má tři základní úkoly: vést pravidelné konzultace o otázkách politického a bezpečnostního charakteru, rozvíjet společné iniciativy, činit společná rozhodnutí a případ od případu i společně jednat. Stálá společná rada se stala důležitým jednacím fórem jak při prohlubování spolupráce, tak i při vyjasňování a sblížování stanovisek při vojenských akcích NATO mimo smluvně vymezenou oblast.

Působení NATO při udržování míru (IFOR a SFOR)

Na jaře 1994 zasadily síly NATO několik vzdušných úderů proti dělostřeleckým a minometným postavením v okolí Sarajeva, které předtím byly označeny za původce útoků na civilní obyvatelstvo města. V létě 1995 zasadily letouny NATO sérii úderů

bosenskosrbským vojenským postavením. Po podpisu Daytonských dohod (listopad 1995) byly vytvořeny mnohonárodní Realizační síly pod vedením NATO (IFOR). Hlavní poslání tohoto sboru (60 000 vojáků) se zaměřilo na zajištění dodržování zastavení palby, zajištění postupného stahování ozbrojených sil z dohodnutého pásmu zastavení palby, zajištění procesu odevzdávání těžkých zbraní do určených míst a kontrola vzdušného provozu nad Bosnou a Hercegovinou. Po skončení mandátu IFOR v prosinci 1996 byly aktivovány Stabilizační síly (Stabilisation Force – SFOR). Hlavním úkolem tohoto třicetitisícového sboru bylo především působení proti obnovení nepřítelství, upevnění výsledků IFOR, poskytování selektivní podpory civilním organizacím a poskytovat pomoc v nouzi silám OSN ve východní Slavonii. SFOR byl dán do podřízenosti velitele pozemních sil NATO v Evropě.

Strategie NATO při omezování zbrojení

Důležitými mezníky všeobecného úsilí o dosažení konkrétních výsledků se staly *Pařížská charta za novou Evropu* (listopad 1990), *Smlouva o konvenčních ozbrojených sil v Evropě* (KOS, prosinec 1990) a *Vídeňský dokument z roku 1992 a 1994*, jejichž důležitou součástí byla *Opatření k posílení důvěry a bezpečnosti* (CSBM). Smlouva o KOS výrazně snížila celoevropské stropy pro jednotlivé kategorie zbraní: 20 000 bitevních tanků, 30 000 obrněných bojových vozidel, 20 000 kusů dělostřelecké výzbroje, 6800 bitevních letounů a 2000 útočných vrtulníků. Vídeňské dokumenty uzákonily řadu důležitých zásad procesu posilování důvěry: každoroční komplexní výměna informací, náhodné ověřování poskytnutých informací při „hodnotitelských návštěvách“ příslušných vojenských útvarů, návštěvy pozorovatelů a další.

V prvních pěti letech po skončení studené války NATO snížilo o 80 % počet svých prostředků jaderného napadení a zlikvidovalo všechny tzv. substrategické jaderné zbraně odpalované ze země a z hladinových plavidel. Jedinými jadernými zbraněmi uloženými na souši v současnosti jsou systémy, které jsou určené pro letouny s dvojitým použitím. I jejich počet je však ve srovnání s období studené války velice nízký a stejně tak se snížil i stupeň pohotovosti příslušných letounů.

Jaderná strategie však zůstává nezastupitelným prvkem celkové strategie NATO. Na rozdíl od studené války však spočívá na podstatně skromnějším arzenálu prostředků jaderného napadení. Ty dnes již nejsou namířeny na žádnou konkrétní zemi (detargetting), ani nejsou připraveny odvrátit žádnou konkrétní hrozbu. Jejich základním posláním je „přispívat k míru a stabilitě Evropy tím, že zvýrazňují nesmyslnost jaderné války v euroatlantickém regionu. Činí rizika agrese nevypočitatelnými a nepřijatelnými tak, jak by to nedokázaly samotné konvenční síly.“⁷⁸ Pro nové členské i prizvané státy je mimořádně důležité, že NATO nemá zájem rozmisťovat na jejich území své jaderné zbraně.

Rozšiřování NATO

Hlavními mezníky v procesu rozhodování o tom, zda NATO rozšířit, se staly rozhodnutí bruselského zasedání rady NATO z ledna 1994, Studie o rozšíření NATO ze září 1995, madridská vrcholná schůzka z roku 1997 a pražská vrcholná schůzka

v roce 2002. V Bruselu bylo v lednu 1994 oznámeno, že Aliance je otevřena dalším evropským státům, které jsou schopny rozvíjet a naplňovat zásady Washingtonské smlouvy a přispívat k dalšímu upevňování bezpečnosti v severoatlantické oblasti. Studie o rozšíření NATO nastínila základní zásady rozšiřování NATO. Hlavní důraz přitom položila na vybudování lepší bezpečnosti v celém euroatlantickém prostoru, aniž by přitom došlo k obnově dělících čar. V Madridu padlo v červenci 1997 rozhodnutí, že NATO se v první vlně rozšíří o Polsko, Maďarsko a Českou republiku. Na pražském summitu Aliance bylo oznámeno rozhodnutí přizvat dalších sedm zemí: Bulharsko, Estonsko, Litvu, Lotyšsko, Rumunsko, Slovinsko a Slovensko.

Rozšiřování NATO je pojímáno jako proces, který napomáhá aktivní účasti uchazečských zemí při zvyšování jejich politického a vojenského zapojování do činnosti Aliance. Vytváří jedinečný rámec pro intenzivní dialog zahrnující politické, vojenské, finanční a bezpečnostní otázky. Tím přispívá k dalšímu překonávání rozdílů mezi bývalými nepřáteli a k posilování jejich partnerských vztahů. Zájem o členství v NATO potvrdil, že toto společenství se na základě svého vlivu na mezinárodní bezpečnostní prostředí stalo všeobecně nejužší mezinárodní organizací.

Transatlantická solidarita po 11. 9. 2001

Teroristické útoky dne 11. 9. 2001 vyvolaly nesmírně silnou vlnu solidarity v celém světě a zejména pak v západní Evropě. Jejím celosvětově citovaným příkladem se stal palcový titulek francouzského deníku *Le Monde*, který je jinak pověstný neskrývanými výhradami na adresu USA. Onen titulek zněl: *My všichni jsme Američané!* Již 12. září 2001, necelých 24 hodin po teroristických útocích, NATO vyhlásilo, že to, co se stalo v USA považuje za útok proti všem tehdejší 19 členským zemím. Poprvé ve svých dějinách vyjádřilo připravenost aktivovat článek 5. Severoatlantické smlouvy. Pak následovala řada konkrétních opatření na pomoc USA v boji proti teroristům: výměny zpravodajských informací, zesílení ostrahy vojenských základů USA v Evropě, přímá podpora operací proti terorismu, poskytnutí přístavů a letišť americkým spojencům, operace *Active Endeavour* (nasazení námořních sil NATO k monitorovacím plavbám), *Eagle Assist* (nasazení letounů AWACS) a další.

Evropské státy NATO v plném rozsahu podpořily také úder na Afghánistán, který v té době ovládal *Tálibán* a přeměnil jej ve svoji základnu i ve svoje rukojmí. Evropské členské země NATO se na této operaci dokonce aktivně podílely. Jednalo se o naprosto nekonfliktní a bezproblémovou akci, která byla jak legální (měla jasný mandát RB OSN), tak i legitimní (její legitimita byla dána prokazatelnými zločiny *Tálibánu* a sítě *al-Kajdá*, kteří byli osovateli útoků ze dne 11. 9. 2001).

Pražský summit 2002

Vrcholným bodem na dráze transatlantické jednoty po 11. září se stala schůzka NATO na nejvyšší úrovni, jež se uskutečnila v Praze v listopadu 2002. Ta zdůraznila, že „NATO a Evropská unie sdílejí společné strategické zájmy“, že chtějí dále rozvíjet vzájemnou spolupráci na poli bezpečnosti, obrany a krizového managementu.⁷⁹

Členské státy se bez problémů shodly na několika klíčových rozhodnutích dlouhodobého charakteru: *Pražský závazek na zvýšení obranných schopností* (Prague Capabilities Commitment – PCC), *vytvoření sil rychlého nasazení* (NATO Response Force – NRF), které nejsou pojímány jako stálá jednotka, ale jako zdokonalování operačních schopností pro případ potřeby rychlého nasazení tam, kde by to bylo potřeba,⁸⁰ vojenská koncepce boje proti terorismu, Akční plán v oblasti civilního nouzového plánování – Civil Emergency Plan (CEP), zdokonalování protiraketové obrany, přijetí sedmi nových členských států, politika otevřených pro Chorvatsko, Makedonii (FYROM) a Albánii.

Istanbulský summit NATO

Ve druhé polovině roku 2002 se v rámci NATO začaly vyhraňovat dva rozdílné názory na nejbližší úkoly a zásahy v rámci boje proti naléhavé hrozbě globálního terorismu. Prvním přístupem je válka proti terorismu, druhým je boj nebo kampaň proti této naléhavé bezpečnostní hrozbě. První přístup je typický pro USA a přikládá rozhodující význam silným a přesně zaměřeným vojenským úderům, jejichž smyslem je svrhávání nepřátelských diktátorských režimů ve vytypovaných rozvojových zemích a vytvoření podmínek pro jejich přeměnu ve státy, které budou s USA spolupracovat nebo se dokonce stanou jejich spojenci. Druhým přístupem je boj proti terorismu, což znamená dlouhodobější působení politického a ekonomického charakteru, jehož smyslem je odstraňovat nejen příznaky, ale také hluboce zakořeněné příčiny dnešního terorismu. Tento přístup postupně zaujala většina evropských zemí a nakonec byl zakotven také do bezpečnostní strategie EU.

První schůzka NATO na nejvyšší úrovni po vážném vnitřním napětí vyvolaném válkou v Iráku se sešla v Istanbulu dne 28. 6. 2004. V jeho průběhu se členské státy na základě dosavadních zkušeností shodly na potvrzení významu transatlantického spojení jako základny kolektivní obrany a hlavního fóra, na kterém Evropa a Severní Amerika projednávají otázky bezpečnosti.⁸¹ Vedle tohoto obecného vyhlášení se členské státy NATO shodly na řadě důležitých konkrétních rozhodnutí, zejména pak na rozšíření mise mezinárodních ozbrojených sil v Afghánistánu (ISAF), ukončení mise SFOR a zahájení nové mise v Bosně a Hercegovině pod velením Evropské unie, pokračující modernizaci ozbrojených sil členských zemí NATO a dalších.

Členské státy se shodly také na jednoznačném odsouzení terorismu, bez ohledu na jeho motivy a konkrétní projevy a na odhodlání bojovat proti němu tak dlouho, jak to bude potřeba. Dále se shodly na vyhlášení, že v boji proti této hrozbě je potřeba nasazovat „politické, diplomatické, ekonomické a v případě potřeby i vojenské nástroje“ s tím, že „obrana proti terorismu může zahrnovat nasazení ozbrojených sil NATO na základě rozhodnutí Rady NATO s cílem odvrátit teroristické útoky nebo jejich hrozbu přicházející zvenčí“.⁸²

Vymezením obecného rámce a stanovením konkrétních úkolů (jde zejména o zlepšení výměny zpravodajských informací, zlepšování připravenosti na rychlou pomoc zemím ohroženým terorismem, zdokonalování nástrojů obrany proti tero-

ristickým atentátům, zlepšování součinnosti mezi partnerskými státy) se Istanburský summit stal důležitým mezníkem. Vyjádřil odhodlání všech členských států Aliance překonat neblahé důsledky odstředivého vývoje po tzv. druhé irácké válce a vrátit se ke spolupráci a k posilování dostředivé tendence ve vývoji transatlantických vztahů.

Vnitroatlantický dialog na počátku 21. století

Sázka USA na vojenskou sílu v boji proti terorismu a zejména pak při řešení iráckého problému vyvolala i nesouhlas a výhrady, a to jak v zahraničí, tak i v samotných USA. Velkou pozornost při hodnocení rozdílů mezi USA a Evropou vyvolal Robert Kagan. V rozsáhlé studii shrnul své již dříve publikované závěry do několika hlavních tezí. V roce 2002 to podle něho vypadalo, jako by Američané obývali Mars a Evropané jakoby žili na Venuši.⁸³

Rozdílné přístupy k bezpečnosti

V českém vydání nazvaném *Labyrint síly a ráj slabosti*⁸⁴ se dočteme, že Evropané americkým politikům vytýkají časté sklony k jednostrannému používání síly a sami upřednostňují jemnější metody, zakládáné především na snaze přesvědčovat, ovlivňovat a postupně získávat na vlastní stranu. Hlavní důraz kladou na jednání, na diplomatické postupy, na obchodní vazby, upřednostňují metodu příkladu před donucováním a multilateralismus před unilateralismem. USA se tak pohybují v hobbesovském světě, zatímco Evropané již zavrhlí svou vlastní minulost zakládanou na několika stáletích vzájemných válek a snaží se naplňovat kantovskou vizi věčného míru.

Podle R. Kagana však jde o paradoxní výsledek dosavadního historického vývoje.⁸⁵ Přístupy a metody jednání USA jsou dány jejich postavením a úlohou v současném světě a z toho plynoucí zodpovědností globálního charakteru. USA jsou dnes nejsilnějším státem světa, a proto se chovají tak, jak se vždy chovaly velmoci.⁸⁶ Připomněl, že celé desetiletí po skončení studené války jen potvrzovalo slabost Evropy a její neschopnost účinně jednat ve zlomových situacích – jako nejprůkaznější případy připomíná Bosnu a Kosovo, které ukázaly „evropskou podřadnost v oblasti vojenské techniky a ve schopnosti vést moderní válku“.⁸⁷ Z toho vyvodil dvě základní doporučení. EU by měla podstatně zvýšit své výdaje na obranu a zdokonalit schopnosti pro vedení moderního ozbrojeného konfliktu, zatímco američtí politikové by si měli uvědomit, že Evropané ve skutečnosti nemají na to, aby jim příliš bránili v prosazování jejich globální strategie.

Francie jako hlavní oponent USA

Zahraniční výhrady zaznívaly v západní Evropě a zejména pak ve Francii. Její politikové říkají, že ne vždy lze sázet na vojenská řešení a usilovat o okamžitou odvetu a zaměřují se především na politické přístupy a dodržování základních zásad mezinárodního práva. Francie před okamžitou a přímou vojenskou odpovědí upřednostňuje hledání politických, ekonomických a sociálních příčin, které vedly k teroristickým útokům.

Francouzská stanoviska k vojenskému zásahu proti režimu Saddáma Husajna se nevyhranila až v roce 2003. Naopak, již v září 2001 prezident J. Chirac, který byl shodou okolností prvním státníkem v USA po teroristických útocích, varoval George W. Bushe, že by nebylo dobré, kdyby se odpovědí na 11. září stal vojenský úder na Irák. Francie vůbec nepochybovala o zločinnosti tohoto režimu a nedělala si o něm žádné iluze. Zároveň s tím ale pochybovala o dvou základních důvodech vojenského řešení. Její nejvyšší činitelé chtěli vidět jasné důkazy o existenci arzenálu ZHN, které by opravňovaly tvrzení, že tento režim představoval skutečně naléhavou bezpečnostní hrozbu pro USA a pro jejich spojence. A stejně tak požadovali důkazy o přímých vazbách mezi Saddámem Husajnem a Usámou bin Ládinem. Jelikož nedostali na své otázky jasné odpovědi, neváhali veřejně zastávat názor, že nejúčinnější cestou ke svržení Saddámovy režimu není válka, ale naopak důsledně uplatňovaný systém mezinárodních inspekcí.

V době mezi 12. září 2002 (Bushovo vystoupení v OSN) a 20. březnem 2003 (zahájení operace Irácká svoboda) se na tribuně OSN, před zraky milionů lidí z celého světa, střetly dvě zcela rozdílné představy o dnešním světě. Francie nesmlouvavě odmítla jednostranné použití síly v mezinárodních vztazích a pohrdavý či přinejlepším utilitární přístup k OSN a kladla důraz na respektování mezinárodního práva a na multipolární svět.⁸⁸ Francouzská vláda vycházela z obavy, že vojenské řešení by mohlo mít velmi destabilizující dopad na celý Střední východ.⁸⁹ Hodnota tohoto argumentu a s ním i celého francouzského variantního řešení se zdála být v základech ořřesena rychlým průběhem a impozantním výsledkem operace Irácká svoboda.

Počínaje letními a podzimními měsíci roku 2003 se však začalo znovu potvrdovat, že tam, kde je velká disymetrie, se okamžitě otevírá prostor pro asymetrii, zejména pak pro gerilovou válku, ve které se nerespektují žádná pravidla, napadá se zálohy, nastražují se léčky, klamné cíle, pasti. Nová situace se vyznačuje tím, že „nepřítel se vypařil, válka se ztratila, ale současně s ní i mír“.⁹⁰ Čím déle tato asymetrická válka trvá, tím více pochybností se vznáší nad správností přímé odpovědi USA na nepřímou strategii globálního terorismu. Úloha Francie v boji proti globálnímu terorismu se tak dostala do nových, příznivějších souvislostí. Díky tomu může i nadále prosazovat svoji dlouhodobou strategii, která „odmítá obě základní krajnosti: čelní střet (který by byl předem ztraceným bojem) a slepou podřízenost...“ Nakolik nelze dnes Spojené státy ovlivňovat (nikoho neposlouchají), natolik je třeba vytvořit jejich protiváhu, což vůbec neznamená, že by muselo jít o protiváhu nepřátelskou.⁹¹

Hlavní témata vnitroatlantického dialogu

Rozdílné představy o současném světě

Profesor Harvardské univerzity Stanley Hoffmann píše, že v letech 2002–2003 se „zásadně změnilo americké pojetí mezinárodních vztahů a zahraniční politiky“.⁹² Nastal posun od odstrašování k vojenským operacím zaměřeným na svrhávání nepřátelských režimů, upřednostňování unilateralismu a k plánování vojenských ope-

rací bez spolupráce s NATO. Důležitý rys Bushovy administrativy spatřuje v tom, že na Evropu nahlíží jako na neschopnou a příliš hédonistickou jednotku, kterou se snaží dále rozdělovat, mimo jiné také prostřednictvím zemí přistupujících do EU, a brání její integraci, aby nebyla komplikací amerických operací.⁹³

Ředitelka EU ISS Nicole Gnesotto⁹⁴ navazuje na S. Hoffmanna tvrzením, že „světové události Evropany spojují, zatímco Amerika je rozděluje“. Základní rozdíl v přístupu k současným hrozbám spatřuje v tom, že „Američané jsou přesvědčeni, že svět se stal nebezpečnějším, zatímco Evropané kladou důraz na jeho složitost“. To pak podle ní vyúsťuje v rozdílnost priorit, které N. Gnesotto shrnuje následujícím způsobem: preemptivní úder vs. preventivní diplomacii a prevence konfliktů, rogue states vs. failing states, mezinárodní systém zakládáný na síle vs. dodržování mezinárodního práva, změna režimů vs. dobré vládnutí, národní zájem vs. multilateralismus.

N. Gnesotto administrativě G. W. Bushe vytýká, že od evropských spojenců vyžaduje pouze vojenské schopnosti, ne však jejich názory nebo politické přístupy. Kritizuje ji také za to, že se trvale snaží obcházet Evropskou unii a že upřednostňuje dvoustranná jednání s těmi jejími členy, kteří jsou ochotni ke spolupráci. Uzavírá tvrzením, že současná etapa mezinárodních vztahů otevírá pochybnosti nad dvojím posláním USA ve vztahu k Evropě – poskytování bezpečnostních záruk a vyvažování vztahů mezi Evropany. To by podle ní mohlo předznamenat ukončení platnosti bezpečnostního paradigmatu, které se vyhranilo během studené války.

Budoucnost Evropy

Velmi častou výhradou USA na adresu jejich evropských spojenců je tzv. vojensko-technický gap, jehož podstatou je skutečnost, že USA dnes jsou jediným státem NATO, který může vést nejnáročnější bojové operace, tedy operace na velkou vzdálenost. USA mají jako jediný stát na světě k dispozici všech pět k tomu nezbytných nástrojů: moderní letouny, letadlové a vrtulníkové lodi, přesně naváděné bomby a řízené střely, početné týmy speciálních sil a dokonale zajištěné systémy utajeného spojení.

USA svým evropským spojencům vytýkají nejen to, že zaostávají v zavádění nejmodernějších zbraňových systémů. Poukazují rovněž na to, že na operacích mimo oblast NATO se účastní pouze necelá 2 % z celkového počtu dvou milionů evropských vojáků. Naproti tomu Evropané namítají, že počet jejich vojáků působících v zahraničí má vzestupný trend (56 000 v roce 2003 oproti 46 000 v roce 2002).⁹⁵ Stejně tak připomínají systémové změny, které postupně prosazují (blíže viz následující podkapitola, která je věnována Evropské unii).

Nadále přetrvává i vojensko-ekonomický gap – USA vyčleňují na obranu 2,8 % HDP, zatímco průměr jejich evropských spojenců činí pouze 1,41 % HDP. Ve výdajích na hlavu je rozdíl ještě výraznější: 1029 ku 323 euro. V případě dalšího zaostávání by význam a vliv Evropy mohl poklesnout i v politické oblasti a pro USA by pak vytváření krátkodobých, účelových koalic podle měnících se potřeb mohlo být výhodnější než trvalá aliance.

David Gompert, čestný viceprezident RAND, dochází k závěru, že i přes negativní dopady irácké války jsou globální zájmy USA a Evropy kompatibilní, i když Evropané spíše prohlubují své pojetí globální bezpečnosti, zatímco USA je rozšiřují. Oběma partnerům proto doporučuje, aby se zaměřili na dosahování toho, na čem se shodují. Zdůrazňuje, že „Evropané musí soustavně získávat schopnosti nezbytné pro vojenské expedice, aby při upevňování globální bezpečnosti mohli spolupracovat se Spojenými státy“. To považuje za nezbytnou podmínku pro vytvoření „globálního bezpečnostního partnerství“ a „nového euroatlantického řádu“.⁹⁶

Slabiny EU

- zaostávání v zavádění nejmodernějších zbraňových systémů
- mimo oblast NATO se účastní pouze necelá 2 % z celkového počtu dvou milionů evropských vojáků
- zaostávání za USA (výdaje na obranu): 1,41 % HDP vs. 2,8 % HDP
- výdaje na hlavu: 320 ku 1055 Euro ročně

Antonio Missioli⁹⁷ připomíná, že EU nese hlavní část nákladů na peace-keeping na Balkáně, že pokrývá 40 % rozpočtu OSN na peace-keeping ve světě a že na rozvojovou pomoc vynakládá třikrát více než USA. V tom spatřuje vyvažování amerického důrazu na vojenské nástroje bezpečnosti, při němž vedle hard-power působí také soft power. Uznává nedostatky členských států EU v oblasti vojenských rozpočtů a vysvětluje jejich příčiny: nepřítomnost strategické hrozby pro „evropský homeland“, úspěchy v integrační politice, která upřednostňuje vyjednávání a kompromisy před používáním síly, sociopolitické překážky (zvyšování vojenských výdajů není pro voliče dobře stravitelné) a omezení daná Paktem stability.

Budoucnost USA

Ivo Daalder a James Lindsay z Brookings' s Institution uvádějí, že Bushova administrativa zvolila hegemonistickou a unilateralistickou politiku, která se zakládá na přesvědčení, že USA jsou natolik silné, že své zahraničněpolitické cíle mohou stanovovat a také dosahovat bez ohledu na ostatní státy.⁹⁸ Naproti tomu většina Evropanů se zaměřuje spíše na globalismus, na mezinárodní spolupráci při dlouhodobém boji proti hrozbě terorismu. Varují, že vnitroatlantické vztahy již nemohou pokračovat v dosavadním driftu, kdy se věcem nechává volný průběh. To by podle nich dříve nebo později nakonec stejné vedlo k rozvodu. Vztahy uvnitř Aliance se podle jejich názoru dostaly do zlomového bodu, odkud další cesta vede buď k roztržce, nebo k zásadní obnově.

Naproti tomu Jean-Yves Haine z EUISS vytýká Spojeným státům, že se obsadily do role nejrovnějšího ze všech států a že ostatní země posuzují podle tohoto, zda s nimi souhlasí nebo ne. Ostře kritizuje americký postup v Iráku za to, že mu žalostně chybí „exit-strategy“, cesta ven. Doktrínu preemptivních úderů hodnotí jako

hazardérskou politiku a nebezpečnou myšlenku, která by mohla otevřít Pandořinu schránku a stát se inspirací i pro jiné státy.⁹⁹

Jak dál v boji proti terorismu

Gustav Lindstrom¹⁰⁰ s odvoláním na výzkumy veřejného mínění¹⁰¹ systematicky vyvrací tvrzení, že Evropané podceňují hrozbu terorismu a že vážají použít v boji proti němu vojenskou sílu. Ve skutečnosti Evropané považují vojenské řešení za jedno z možných, ne však za jediné nebo nejvhodnější. Lindstrom se dokonce domnívá, že v případě akce Irácká svoboda USA ve skutečnost ani nestály o rozsáhlou vojenskou spolupráci s Evropany, protože naplnění představ o vedení války založené na využití počítačové sítě by mohlo být přítomností spojenců, kteří takové prostředky nemají, znemožněno. Vnitroatlantické neshody ohledně operace Irácká svoboda tak ukázaly, že základním úkolem se v rámci NATO stalo hledání rovnováhy mezi vojenskými a nevojenskými nástroji boje proti terorismu.

Dílčí shrnutí

Probíhající vnitroatlantický dialog znovu potvrzuje, že se zánikem studené války také skončila doba tzv. konsensuální americké hegemonie uvnitř NATO.¹⁰² Základem tohoto konsensu byly bezpečnostní záruky USA vůči jejich evropským spojencům, ale nedílně s tím rovněž vědomí, že USA se tváří v tvář sovětské hrozbě nemohly obejít bez podpory svých evropských spojenců. Zánikem sovětské hrozby se tento konsensus oslabil a nová hrozba (hrozba terorismu) jej zatím nenahradila, ba naopak – vedla k zvýraznění neshod a rozdílů. Základní determinantou boje proti hrozbě terorismu je, že to není válka, a to ani v podobě studené války, není to boj s jasně vymezeným začátkem a koncem, kterým by bylo vnitřní zhroucení protivníka.

V Evropě dochází k diferenciaci, jejíž podstata spočívá v tom, že „některé země podporují USA proto, že v nich spatřují příznivě působící liberální impérium.¹⁰³ Jiné politiku USA odmítají, protože neodpovídá jejich zájmům. A další zase berou imperiální nadvládu USA jako fakt, který nemohou změnit.“ Motivem států, které politiku USA odmítají, je především obava, že tzv. Bushova doktrína „směřuje k přetvoření světové politiky a společenského uspořádání řady jejich členů.“¹⁰⁴ Další vývoj ukáže, jak se budou tyto tři základní přístupy dále profilovat a jak se navzájem ovlivní.

Z hlediska překonávání vnitroatlantických rozdílů a neshod je velmi dobré, že nejen v Evropě, ale také v USA sílí počet a snad i vliv těch, kteří už otevřeně připouštějí, že k systémovým příčinám dnešního terorismu patří nerovné a destabilizující dopady globalizace, americká podpora nespravedlivých vlád v muslimském světě (Saúdská Arábie, Egypt, Pákistán a Uzbekistán) a vojenská přítomnost USA na Arabském poloostrově, jež „je vnímána jako imperialistická a svatokrádežná.“¹⁰⁵ Pod vlivem těchto skutečností se v letech 2004 a 2005 projevil „návrat USA k multilateralismu, ke spolupráci s OSN, s NATO a s EU, byť to nebylo bez váhání a bez přetrvávající snahy přizpůsobovat vzájemné vztahy prioritám Spojených států.“¹⁰⁶

Z hlediska nejbližší budoucnosti by bylo přínosem, kdyby se prosadily posuny v postupu USA, a to ještě v době druhé Bushovy administrativy. Půjde především o pochopení nezbytnosti řady kompromisů a jednání, a to nejen s partnery, ale i s tzv. obtížnými státy, jakými v očích USA jsou nejen ČLR či Rusko, ale ve stále větší míře také Francie či dokonce SRN.

7. Evropská unie

Základní charakteristika

Vznikla v roce 1993 na základě Smlouvy o Evropské unii (Maastrichtská smlouva) z roku 1991, v jejímž článku J se členské státy usnesly na prosazování společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP), která se stala 2. pilířem EU.¹⁰⁷ Tímto rozhodnutím se EU vydala na dlouhou cestu od pouhé mezinárodní hospodářské organizace k úloze významného aktéra na poli mezinárodní politiky a bezpečnosti prosazující společná stanoviska a zájmy členských států.

V roce 1992 byly v Petersbergu definovány hlavní působnosti SZBP, tzv. petersberské úkoly: účast na humanitárních, záchranných a pátracích akcích a operacích na udržení a prosazení míru. Na počátku 90. let šlo především o úkoly, které na jedné straně otvíraly prostor pro větší samostatnost evropských zemí, ale na straně druhé nijak nekonkurovaly činnosti NATO. Touto cestou se evropské státy vydaly při poválečné obnově Bosny a Hercegoviny (1994–1996) a při policejní misi v Albánii (1997–2001).

Evropská bezpečnostní a obranná identita (EBOI)

V lednu 1994 byla na bruselském zasedání Rady NATO uznána nutnost vymezit specifickou evropskou identitu ve vztahu k bezpečnosti a obraně. Berlínské zasedání Rady NATO v červnu 1996 schválilo koncept Společných spojených sil zvláštního určení (Combined Joint Task Forces – CJTF) jako prostředku pro využití vojenských kapacit NATO v operacích probíhajících pod politickým vedením a strategickým řízením Západoevropské unie (ZEU).

V návaznosti na tato zásadní opatření EU ustavila vlastní politické a vojenské struktury pro politické a strategické řešení různých krizí. V prosinci 2002 podepsaly EU a NATO strategickou dohodu o partnerství při krizovém managementu známou pod názvem „Berlín plus“. Na jejím základě bude mít EU okamžitý přístup k logistickým a plánovacím kapacitám NATO a také k jeho informacím. Díky tomu bude schopna užívat tyto kapacity k vedení svých vlastních mírových operací a také k vytvoření sil rychlé reakce, které by mohly mít sílu až 60 000 mužů.

V červnu 1997 byla podepsána Amsterodamská smlouva. Ta dále upřesnila a prohloubila SZBP a zavedla funkci vysokého představitele SZBP a vytvořila jednotku pro politické plánování a včasné varování. V prosinci roku 1998 nejvyšší činitelé Francie a Velké Británie na schůzce v St. Malo potvrdili společný zájem na vytváření samo-

statného vojenského potenciálu. V roce 1999 se vysokým představitelem SZBP stal bývalý generální tajemník NATO Javier Solana. Jeho úkolem se stalo zajistit proces splnutí EU a ZEU (Západoevropské unie), naplňování SZBP v praxi a zastupování EU navenek. Novou iniciativou EU se stala Evropská bezpečnostní a obranná politika (EBOP), jejímž hlavním smyslem je posílení kapacit EU při ochraně míru a při posilování mezinárodní bezpečnosti na základě principů Charty OSN a naplňování petersberských úkolů.

Evropská bezpečnostní a obranná politika (EBOP)

Byla vyhlášena na zasedání Evropské rady v Kolíně nad Rýnem v roce 1999 jako „rámec pro společnou obrannou politiku, ze které by případně mohla vzejít skutečná kolektivní obrana“.¹⁰⁸ Jejím cílem je umožnit rozvoj vojenských i civilních kapacit pro zvládání krizí a prevenci konfliktů na mezinárodní úrovni, a tím přispívat k zachování míru a bezpečnosti ve světě v souladu s Chartou OSN. Vztahuje se na úkoly v humanitárních a záchranných operacích, v operacích na udržení míru a při zvládání mezinárodních krizí, včetně operací na vynucování míru. EBOP nemá za cíl vytvořit samostatnou evropskou armádu, je plně propojena s cíli NATO a je s ním také koordinována.

Základní cíle a hlavní orgány

Na vrcholné schůzce EU v Helsinkách v prosinci 1999 byl stanoven tzv. *Evropský základní cíl* (European Headline Goal). Ten vytyčil úkol postavit do roku 2003 vojenské kapacity EU v síle až 15 brigád (50–60 000 vojáků) schopných zasáhnout v krizové oblasti do 60 dní od vydání rozkazu a působit v místě zasazení po dobu jednoho roku. V létě roku 2000 padlo další významné rozhodnutí – aby do roku 2003 byly vytvořeny *evropské policejní jednotky* (5000 osob) pro účast v mezinárodních misích. Zároveň s tím byl vytvořen *Politicko-vojenský výbor* jako stálý orgán zabývající se všemi aspekty SZBP, včetně vojenských. Dále byl zřízen *Vojenský výbor EU*, v jehož rámci se scházejí náčelníci generálních štábů členských zemí EU. Třetí významnou institucí je *Vojenský štáb EU*, který funguje jako centrum včasného varování, situačního vyhodnocování a strategického plánování. Na základě těchto opatření mohla EU na své vrcholné schůzce v Laekenu vyhlásit, že je schopna samostatně provádět a řídit některé operace v rámci petersberských úkolů.

Výrazný vliv na Evropskou unii měly zlomové události na počátku 21. století, především pak 11. 9. 2001, operace Trvalá svoboda 2001, irácká krize, operace Irácká svoboda, asymetrická válka, která po ní následovala a v neposlední řadě i vnitroatlantická diskuse o boji proti hrozbě globálního terorismu. EU nejenže ke všem těmto událostem zaujímala svá vlastní stanoviska, ale nakonec vypracovala svou vlastní bezpečnostní strategii. Javier Solana předložil koncepční dokument zpracovaný týmem pod jeho vedením. Tento programový dokument pak dne 12. 12. 2003 schválila Evropská rada na úrovni hlav států a vlád.

EU v době tzv. druhé irácké války

V nejbližších dvou letech, která následovala po 11. září, se zlomovým okamžikem stalo rozhodnutí Bushovy administrativy o vojenském úderu na irácký režim Sádáma Husajna. Nedlouho po skončení pražského summitu se právě tento záměr stal velmi důležitým činitelem dalšího vývoje transatlantických vztahů. Již samotné diplomatické a vojenské přípravy intervence v Iráku vyvolaly uvnitř NATO štěpící proces, v jehož průběhu se postupně vytříbily dva základní přístupy: politická a vojenská podpora (Velká Británie, Španělsko, Polsko), jednoznačný nesouhlas (Francie, SRN, Belgie a Lucembursko). Zároveň s tím se vyhranila distancující se stanoviska těch zemí EU, které nejsou členy NATO. Některé země (např. ČR) pod tlakem vnějších okolností dlouho lavírovaly, nevyjádřily se ani pro, ani proti, ale nakonec se nechaly zapsat na seznam příslušníků „koalice ochotných“.

Operace Irácká svoboda byla od samého počátku velmi kontroverzní ve dvou rovinách. První z nich byla rovina mezinárodního práva: akce byla zahájena bez jasného mandátu Rady bezpečnosti NATO, a tak byla nelegální. Navíc byla i nelegitimní, protože se neprokázaly důvody, kvůli kterým byla vedena. Druhá rovina její kontroverznosti zasáhla transatlantické vztahy – nešlo o akci NATO jako takového, byla to akce tzv. koalice ochotných.

Státy, které válku v Iráku podporovaly

Velká Británie

Ve Velké Británii se otázky obrany a bezpečnosti poprvé od konce studené války dostaly do popředí politického dění. Veřejné mínění nepřevzalo oficiální argumenty Bushovy administrativy a ve své většině se postavilo proti vyslání britských vojáků do Iráku.¹⁰⁹ Dne 15. 2. 2003 proběhla v Londýně milionová protiválečná demonstrace, která byla dokonce největší demonstrací od skončení 2. světové války.

Labouristická vláda však postupovala jinak. Její premiér T. Blair se již v roce 2002 plně ztotožnil s přístupem a s argumenty amerického prezidenta G. Bushe. Zaujal jasná stanoviska a důsledně je prosazoval. Nechtěl rozhodovat mezi uchováním „special relationship“ na jedné straně a evropskou politikou na straně druhé. Snažil se jít vlastní cestou, která by mu dávala možnost mít vliv na obě strany a pokud možno je sbližovat.

Nakonec ale Velká Británie znovu potvrdila svoji tradici nejbližšího spojence USA. Dodala do Iráku druhý nejpočetnější vojenský kontingent bojových jednotek o celkovém počtu 11 000 vojáků.¹¹⁰ Jeho základem je 1. mechanizovaná brigáda s velkou logistickou podporou a moderní výzbrojí. Jde zejména o letouny Tornado, C-17, Hercules a Nimrod a o helikoptéry Puma, Chinook, Lynx a Gazelle. Velká Británie se tak spolu s USA stala jednou ze dvou okupačních mocností, ale silná neoblíbenost irácké války vážně otrásla postavením vlády a zejména pak jejího premiéra.

Španělsko

Také ve Španělsku se naprostá většina obyvatel postavila proti válce v Iráku. Ve dnech 15. 2. a 15. 3. 2003 proběhly milionové protiválečné manifestace, které se nesly pod hesly „Ne válce, Ne Spojeným státům.“ Ve španělské společnosti se vzedmuly protiamerické nálady a došlo k tomu, že „irácká krize ukončila konsensus mezi Lidovou stranou a ostatními politickými silami v zemi... vrazila klín mezi činnou vládou a veřejným míněním a vedla k ideologické polarizaci levice versus pravice“.¹¹¹

Vládní kabinet Lidové strany pod vedením premiéra Aznara však postupoval velmi podobně jako Blairův kabinet ve Velké Británii. Postavil se jednoznačně na stranu Bushovy administrativy a španělský premiér se spolu s T. Blairem stal nejvěrnějším a nejdůslednějším zastáncem vojenského svržení Saddáma Husajna. Do Iráku bylo vysláno 2600 španělských vojáků pro bojové nasazení a dalších 600 předurčených na humanitární pomoc. Později byla vytvořena Brigade plus ultra, do níž se začlenili vojáci Hondurasu, Nikaraguy a Dominikánské republiky.

Polsko

Mezi bývalými členskými státy Varšavské smlouvy a RVHP svým kladným vztahem k intervenci do Iráku vyniklo Polsko. Jeho nejvyšší činitelé – prezident Kwasniewski, premiér Miller, ministři zahraničí a obrany a další – se od počátku ztotožnili s tezí, že Saddámův režim byl vážnou hrozbou pro mezinárodní mír a bezpečnost.¹¹² Vycházeli z názoru, že „účast na intervenci v Iráku posílí pozici Polska v NATO a v EU a otevře nové ekonomické možnosti pro polské podniky“.¹¹³ Polští nejvyšší činitelé bez váhání rozhodli o vyslání vlastního vojenského kontingentu bojových jednotek, který se v době bojové činnosti v rámci operace Irácká svoboda stal s celkovým počtem 2500 vojáků třetím nejsilnějším.

I v případě Polska ale jednání nejvyšších státních činitelů bylo v rozporu s názorem veřejnosti – v lednu 2003 pouze jedna čtvrtina Poláků považovala vojenskou intervenci v Iráku za nezbytnou.¹¹⁴ Na rozdíl od Španělska nebo Velké Británie však v Polsku neproběhly žádné významnější protiválečné demonstrace. Polští odborníci však připouštějí, že „podpora americké politiky vedla ke zhoršení vztahů s nejdůležitějšími evropskými partnery, jimiž jsou Německo a Francie, a zároveň s tím umocnila závislost na USA“.¹¹⁵

Itálie

Také v Itálii se většina obyvatelstva vyjádřila jasně proti válce v Iráku.¹¹⁶ Na rozdíl od Velké Británie a Španělska k tomu však vláda S. Berlusconiho přihlédla alespoň do té míry, že vojenský zásah proti Iráku podpořila politicky, ale do operace Irácká svoboda nevyčlenila žádné vojenské jednotky. Italští vojáci byli nasazeni až po oficiálním ukončení operace a byly jim stanoveny striktně humanitární úkoly postkonfliktního charakteru. S počtem 3500 vojáků se však jedná o největší kontingent ze zemí, které se nezúčastnily samotné bojové činnosti v březnu a dubnu roku 2003. To odpovídá názorům italské veřejnosti, která ve své většině považuje iráckou válku za chybu, ale činnost svých vojáků v poválečném Iráku schvaluje. V tomto smyslu lze v Itálii hovořit o konsensu.

Portugalsko

Postoj Portugalska je výstižně hodnocen jako „diskrétní podpora intervencí v Iráku“.¹¹⁸ Po stránce politické Portugalsko zaujalo jednoznačně kladný přístup. Jeho tehdejší premiér Barroso podepsal *Dopis osmi* a navíc se zúčastnil schůzky na Azorech, která oficiálně uzavřela cestu mírovému řešení irácké krize. Ve vojenské rovině se však prosadila zdrženlivost – do operace Irácká svoboda nebyl nasazen žádný portugalský voják, až na konci roku 2003 byl nasazen nebojový kontingent GNR (Národní republikánská garda) o síle 128 vojáků, jejichž úkolem byla ochrana veřejného pořádku v Iráku.

Nizozemsko

Nizozemsko zaujalo postoj vyznačující politickou podporou, ale vojenskou neúčastí. Již v září 2002 vyjádřil tehdejší ministr zahraničí Jaap de Hoop Scheffer podporu případnému vojenskému zásahu USA a v prosinci téhož roku se k němu připojil také premiér. Podobně jako ve Velké Británii nebo ve Španělsku vláda svůj postoj nezměnila ani tváří v tvář silným protiválečným demonstracím, které byly nejsilnějším protestním hnutím od krize euroraket na počátku 80. let. Neodmítla ani to, že Bushova administrativa ji zařadila do seznamu své „coalition of willing“.

Až po skončení operace Irácká svoboda přistoupila nizozemská vláda na vyslání konvoje 1100 vojáků do okupační zóny pod americkým velením. Výzkumy veřejného mínění ale ukazují na silící výhrady vůči této misi, která je „nejméně oblíbenou ze všech, kterých se Nizozemsko od 50. let zúčastnilo“.¹¹⁹

Státy, které válku v Iráku jednoznačně odmítly

Francie

Francie měla od samého počátku tzv. iráckého problému nejvážnější výhrady. Jejich motivem ale v žádném případě nebyla nechuť riskovat životy svých vojáků či vynakládat velké peníze s tím spojené. Vždyť Francie se aktivně podílela na spoustě mírových operací v Evropě, Africe či v Asii. Navíc v několika akcích byla vedoucí zemí. Francouzské výhrady vycházely především z pochybností o věrohodnosti oficiálních argumentů a také z obavy francouzského prezidenta, že „válka tohoto druhu nemůže skončit jinak, než že dá silný podnět terorismu“.¹²⁰ Tehdejší ministr zahraničních věcí Dominique de Villepin ve svém vystoupení v OSN necelé dva týdny před zahájením operace Irácká svoboda vyhlásil, že „válka není nevyhnutelná a síla by měla být použita až jako nejkrajnější řešení“.¹²¹ Francouzské výhrady vyvrcholily tím, že odmítla hlasovat pro jakoukoli rezoluci RB OSN, která by dala mandát vojenskému útoku na Irák.

SRN

Vládní koalice SPD-FDP se ocitla mezi dvěma silnými, vzájemně protichůdnými tlaky. Na jedné straně působila naléhání Bushovy administrativy, na druhé pak velmi zdrženlivá stanoviska veřejného mínění. Nakonec jednoznačně převážilo negativní

stanovisko. Kancléř Schröder již v době vrcholících příprav vyhlásil tzv. dvojí „Ne“, tedy německá neúčast, ať už zásah proběhne na základě rozhodnutí administrativy USA, nebo na základě mandátu RB OSN. Poprvé po skončení 2. světové války se tak stalo: „Německo se otevřeně postavilo Washingtonu.“¹²² Navíc v únoru 2005 kancléř Schröder řekl, že vývoj v posledních letech ukázal, že NATO přestalo být výsadním místem pro konzultace atlantických partnerů a že z toho vyplývá nezbytnost jeho zásadní reformy.¹²³

Belgie

Ani v případě Belgie nešlo o neochotu nebo o strach riskovat životy nasazených vojáků. Vždyť tato země se aktivně podílela mj. na operacích KFOR, SFOR, Alte, Artemis, Concordia. Irák byl ale zcela jinou záležitostí. Tvrdý postup Bushovy administrativy vyvolal odmítavé stanovisko veřejného mínění – to se k vojenské intervenci stavělo velice záporně.¹²⁴ Jednoznačně odmítavé stanovisko k intervenci zaujala i vláda. Parlament dokonce projednával možnost zakázat přesun amerických vojáků a jejich materiálu přes území Belgie.

Lucembursko

Také Lucembursko se v rámci svých skromných možností podílelo na mírových operacích NATO a EU, tudíž ani v jeho případě nelze hovořit o apriorní nechuti k nasazování vlastních vojáků v zahraničí. Příprava vojenského řešení situace v Iráku však vyvolala rozhodný odpor lucemburského obyvatelstva.¹²⁵ Pokud jde o vládu, ta od samého počátku požadovala, aby více času a možností dostal tým inspektorů OSN pod vedením Hanse Blix. Zároveň s tím zdůrazňovala nezbytnost mandátu RB OSN. Po zahájení vojenských akcí vyjádřila velkou lítost a zklamání nad neúspěchem diplomatických jednání, jež by umožnila vyhnout se válce a odzbrojit irácký režim mírovými prostředky.

Stanoviska států, které nejsou členy NATO

Dříve se těmito státy říkalo „neutrální“, ale ony samy již tento výraz používají velmi málo (Rakousko), pokud se od něho přímo nedistančují (Švédsko či Finsko – obě tyto skandinávské země hovoří o neúčastnosti).

Pokud jde o *Rakousko*, veřejné mínění a stejně tak vláda se vyslovily jednoznačně proti vojenské intervenci do Iráku. Vláda dokonce Spojeným státům zakázala přelety rakouského území, na což ministr obrany USA reagoval slovy, že „Rakousko je problém.“ Po irácké krizi v Rakousku zesílilo přesvědčení, že je nutné „přispívat k rozvoji evropské obrany, která je jádrem emancipace Evropy ve vztahu k USA“.¹²⁶

Ve *Finsku* – v zemi, jež je dlouhodobě velice aktivní v oblasti mírových operací OSN, pomoci pro uprchlíky a rozvojové pomoci – se proti vojenské intervenci postavila naprostá většina veřejnosti – od 70 do 75 % dotázaných.¹²⁷ Vláda zaujala stanovisko, že vojenskou sílu lze použít jedině s jasným mandátem RB OSN. Veřejné mínění i vládní činitelé potvrdili souhlas s další účastí finských vojáků v humanitárních misích a v operacích OSN zaměřených na zvládnání krizí.

Také ve Švédsku, které do té doby trvale zvyšovalo svoje zapojení do mírových operací OSN a jehož vojáci se dokonce podíleli i na operaci EU v Demokratické republice Kongo, převládl odmítavý postoj k válce v Iráku. Téměř 70 % dotázaných Švédů vyjádřilo názor, že USA udělaly chybu, zatímco zapravdu jim dalo pouze 14.¹²⁸ Premiér Goran Persson dokonce na konci ledna 2003 zdůraznil, že kdyby ho někdo býval požádal o podpis pod *Dopis osmi*, on by to odmítl.

Předběžné závěry

Dva roky po skončení operace Irácká svoboda a více jak rok po istanbulském summitu NATO lze učinit následující tři předběžné závěry:

1. Nečekaně hladký průběh operace Irácká svoboda a snadné vítězství vyzněly jednoznačně ve prospěch administrativy USA a vlád těch evropských zemí, které válku proti Iráku podpořily a které se na ní dokonce aktivně podílely. Tyto úspěchy daly na čas zapomenout, že společným rysem těchto vlád bylo to, že nerespektovaly mínění veřejnosti a že politiku Bushovy administrativy podpořily i přes mohutné protiválečné demonstrace. Vůbec přitom nezáleželo na politickém profilu vlád, zda šlo o kabinety pravicové (Španělsko), levicové (Velká Británie), nebo dokonce post-komunistické (Polsko). Společným znakem všech těchto vlád byla oddanost a téměř bezvýhradná podpora americké politiky. Přímá účast na vojenských akcích měla téměř ve všech těchto zemích kontroverzní charakter.

Vše se ale zásadně změnilo poté, co snadno vyhraná válka vyústila nikoli v mír, ale ve vleklou asymetrickou válku doprovázenou krutými teroristickými útoky v Evropě. Nejhůře přitom dopadly Španělsko a Velká Británie – oběma zemím se teroristé za politiku jejich premiérů pomstili krutými teroristickými útoky, kterým padlo za oběť několik set nevinných lidí, kteří měli tu smůlu, že byli ve špatnou chvíli na špatném místě. Ve Španělsku prokazatelné lhaní premiéra a dalších členů vlády ve věci pachatelů atentátů vedlo k tomu, že Lidová strana prohrála volby. Odpor k válce v Iráku byl tak silný, že slib stáhnout španělské vojáky pomohl socialistické straně PSOE k vítězství ve volbách. Nový premiér Zapatero pak svůj slib bezezbytku splnil.

Velkou daň na životech bezbranných civilistů zaplatila také Velká Británie. Teroristické útoky v červenci 2005 navíc znamenaly nejtěžší okamžiky v kariéře T. Blaira, který se jinak prosadil jako jeden z nejdynamičtějších a nejschopnějších politiků na přelomu 20. a 21. století, a to nejen v evropském, ale i v celosvětovém měřítku. Aktivní role během příprav války v Iráku i v jejím průběhu se však stala nejkontroverznějším bodem jeho politické kariéry.

2. Státy, které se otevřeně postavily proti válce, si prošly těžkým obdobím v době, kdy vojska pod velením USA dosáhla triumfálního vítězství. V té době vedoucí činitelé těchto zemí, včetně francouzského prezidenta Chiraka, působili velice pasivně. Museli se dokonce smířovat s tím, že byli označováni za „bandu čtyř“. Vypuknutí asymetrické války přímo v Iráku a teroristické úder v Evropě však jejich postavení zásadně změnilo. Vedoucí činitelé těchto zemí si svým zásadovým postojem získali obdiv a uznání nejen doma, ale v celé řadě zemí světa.

Žádná z těchto čtyř zemí se nestala terčem teroristických útoků. Nelze samozřejmě tvrdit, že díky svým postojům v letech 2002–2003 by před nimi byly chráněny jednou provždy. Vážné problémy může mít především Francie – zejména z toho důvodu, že je strategickým spojencem alžírské vlády, která tvrdě zúčtovala s teroristickou organizací FIS. Přesto lze říci, že žádné z těchto čtyř zemí nehrozí teroristické útoky, jež by se odvíjely od okupace Iráku, kterou radikální islamisté označují za největší ponížení islámského světa a která je hlavním motivem pomstyctivosti sítě globálního terorismu

3. Zcela bezproblémovým vývojem prošly ty členské země EU, které nejsou v NATO a do EU vstoupily až v roce 1995. Ve všech se proti invazi do Iráku vyjádřila naprostá většina společnosti a vlády postupovaly v souladu se stanovisky veřejnosti. Od vojenského zásahu v Iráku se jasně distancovaly, neposkytly mu žádnou podporu, nenechaly se zařadit na seznam příslušníků koalice a zdůraznily nezbytnost jasné rezoluce RB OSN.

Vývoj v letech 2002–2005 tedy ukázal, že **aktivní nebo dokonce vehementní politická a vojenská podpora americké koncepce války proti terorismu a zejména pak operací bez mandátu RB OSN představuje pro evropské země vážné bezpečnostní riziko**. Nejvyšší političtí činitelé, kteří se vydali touto cestou, přivolali na své země hrozbu bezohledných a surových teroristických útoků. Nepotvrdila se teze, že hrozbě terorismu jsou vystaveny všechny země světa bez rozdílu. Nejvíce se jí vystavují ty státy, které sázejí na vojenská řešení problému terorismu a které tato řešení aktivně podporují. Naopak státy, které vojenským zásahům bez mandátu RB OSN nevyjadřují ani vojenskou ani politickou podporu, se této hrozbě vystavují mnohem méně.

Evropská bezpečnostní strategie

Dokument nazvaný „*Bezpečná Evropa v lepším světě. Evropská bezpečnostní strategie*“ je rozdělen do tří kapitol. V přístupu k nejvážnějším a nejnaléhavějším hrozbám současného světa se v některých směrech shoduje s přístupem USA a v jiných se od něho zase odlišuje. Jasně se to ukazuje ve dvou hlavních rovinách – analytické (jde o popis nejvážnějších hrozeb a stanovení jejich příčin) a koncepční (jde o stanovení způsobu boje proti těmto hrozbám).

Analytická rovina

První kapitola nazvaná *Nové hrozby a nové bezpečnostní prostředí* potvrzuje základní shodu s USA v tom, že terorismus hodnotí jako hrozbu strategické povahy. Zdůvodňuje to tím, že tento nanejvýš nebezpečný jev je spojen s odhodláním použít neomezeného násilí, ohrožuje lidské životy, boj proti němu je nákladný a ohrožuje otevřenost a snášenlivost evropských společností. Odlišnost ve srovnání s USA se projevuje v tom, že Evropa není tak vyhledávaným symbolickým cílem pro akce globální působnosti. Zároveň s tím však je v Evropě řada základů teroristických organizací, které působí po celém světě.¹²⁹

V přístupu k hrozbě globálního terorismu klade EU rozhodující důraz na sedm směrů preventivního působení:¹³⁰

- posilování mezinárodní spolupráce,
- zamezování přístupu teroristů k finančním a jiným ekonomickým zdrojům,
- zvyšování připravenosti k prevenci teroristických úderů,
- zajišťování bezpečnosti mezinárodní dopravy a zlepšování hraniční kontroly,
- zdokonalování schopností nezbytných pro zvládnání důsledků případných teroristických úderů,
- soustředění pozornosti na ty faktory, které usnadňují nábor do teroristických organizací (jde zejména o bariéry a vzájemné předsudky mezi různými kulturami a náboženstvími, o jejich překonávání cestou zlepšování dialogu mezi kulturami),
- preventivní úsilí ve třetích zemích, z nichž se mohou rekrutovat případní teroristé.

Pokud jde o druhou hrozbu, tedy o proliferaci ZHN, Evropská unie ji hodnotí velmi podobně jako USA. Považuje ji „za nejzávažnější hrozbu mezinárodního míru a bezpečnosti“. Z toho vychází její závěr, že nejhroznějším scénářem by byl stav, kdyby se ZHN dostaly do rukou teroristických organizací. EU se s USA shoduje rovněž v závěru, že takový scénář je tím pravděpodobnější, čím rozsáhlejší je proliferace.

EU nepodceňuje ani závažnost hrozby, jejímž původcem jsou tzv. zhroucené státy. Zdůrazňuje, že její základní příčinou je špatné vládnutí, od kterého se odvíjí snadná dostupnost malých zbraní a propukání vnitrostátních ozbrojených konfliktů. Tyto krizové jevy všestranně využívá a častokrát i podněcuje mezinárodní organizovaný zločin.

U všech tří hrozeb se EU s USA shoduje v tom, že je považuje za velmi závažné. Na rozdíl od USA však EU dochází k závěru, že „žádná z nich není hrozbou čistě vojenského charakteru, a proto nelze žádné z nich čelit jenom vojenskými nástroji. Každá z nich naopak vyžaduje kombinaci různých nástrojů.“ Tento závěr vychází ze skutečnosti, že jednou ze základních příčin velkého napětí v mezinárodních vztazích na počátku 21. století jsou obrovské asymetrie projevující se mj. tím, že polovina světové populace musí vyjít se 2 Euro na den, že každoročně ve světě umírá 45 milionů lidí na hlad nebo podvýživu. Proto EU sice uznává význam vojenských nástrojů, ale zároveň s tím přikládá velký význam také nástrojům politickým, ekonomickým a diplomatickým.

Přístup EU k hrozbám dnešního světa

- žádná z nich není hrozbou čistě vojenského charakteru
- žádné z nich nelze čelit jenom vojenskými nástroji
- každá z nich vyžaduje kombinaci různých nástrojů

Programová rovina

Druhá kapitola nazvaná Strategické cíle už ukazuje, jaké jsou rozdíly v konkrétních akcentech dlouhodobého boje proti terorismu. Prvním cílem EU je rozšiřování

zóny bezpečnosti kolem Evropy v zájmu toho, aby země na hranicích Evropy byly dobře spravovány a řízeny. EU chce podporovat rozšiřování této zóny ve dvou strategických směrech. První směr jde na východ od hranic Evropy a jeho cílovou skupinu tvoří postsovětské republiky, jež nejsou členy EU. Druhý směr jde na jih, k velmi choulostivé oblasti Středomoří a zejména pak Blízkého východu.

Druhým strategickým cílem EU na počátku 21. století je vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu. Dosažení tohoto cíle je pro EU základním předpokladem pro úspěšné řešení ostatních problémů spojených s Blízkým východem, který je nejnávštěvnější oblastí světa a generuje nejvíce hrozeb teroristické povahy. EU se plně angažuje při naplňování cílů Čtyřky.

A konečně třetím strategickým cílem EU je posílení mezinárodního řádu v rámci stávajícího globalizovaného světa. EU přitom klade velký důraz především na zvýšení účinnosti multilaterálního systému a na větší otevřenost takových organizací, jakými jsou WTO a mezinárodní finanční organizace, samozřejmě za předpokladu zachování jejich vysokých standardů a účinnosti.

Evropská bezpečnostní strategie – ESS

- „Bezpečná Evropa v lepším světě. Evropská bezpečnostní strategie“

Analytická rovina

- nové hrozby a nové bezpečnostní prostředí – terorismus = hrozba strategické povahy
- proliferace ZHN – nejzávažnější hrozba mezinárodního míru a bezpečnosti
- zhroucené státy – základní příčinou je špatné vládnutí

Programová část

- 2. kapitola: Strategické cíle USA
 - a) rozšiřování zóny bezpečnosti kolem Evropy
 - b) vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu
 - c) posílení mezinárodního řádu v rámci stávajícího globalizovaného světa

EU jako velmoc svého druhu

Zpracováním a schválením vlastní bezpečnostní strategie EU potvrdila své odhodlání skoncovat s tím, že byla považována za velmoc čistě ekonomického, ne však bezpečnostního rozměru. Dala najevo své odhodlání vystupovat jako velmoc svého druhu, která klade důraz na globální přístupy k bezpečnosti, a proto svoji bezpečnostní strategii nekoncepčuje jako doktrínu vojenské intervence.

ESS není doktrínou vojenské intervence

EU se tímto dokumentem jasně odlišila od administrativy USA, neboť „nesdílí americkou ideologii rogue states a osy zla, ani její posedlost vojenskými technologiemi jakožto odpovědi na nové hrozby“.¹³¹ Klade naopak větší důraz na preventivní politické a ekonomické působení a na politické řešení regionálních konfliktů, především pak izraelsko-palestinského.

Javier Solana při vysvětlování významu Evropské bezpečnostní strategie zdůrazňuje základní premisu, podle které žádná z nových hrozeb nemá čistě vojenský charakter a nemůže být řešena jenom za použití vojenských nástrojů. Z toho pak vyplývá nezbytnost „kombinovat politický dialog, diplomatický nátlak, mechanismy sledování a vyhodnocování situace a v nezbytných případech i donucovací opatření“.¹³² Za základní mezinárodněpolitické podmínky úspěšnosti boje proti terorismu označuje fungující multilateralismus, dodržování mezinárodního práva a plné respektování úlohy a významu OSN.¹³³

I přes výrazné odlišení od USA se EU svojí bezpečnostní strategií prezentuje *nikoli jako protiváha, nýbrž jako strategický spojenec, který má stejné priority, ale odlišné způsoby pro jejich dosahování*. EU tedy nadále zůstává strategickým spojencem USA, ale zároveň s tím se v něčem odlišuje.

Doporučení Javiera Solany

- kombinovat politický dialog, diplomatický nátlak, mechanismy sledování a vyhodnocování situace a v nezbytných podmínkách i donucovací opatření
- usilovat o fungující multilateralismus, o dodržování mezinárodního práva a o plné respektování úlohy a významu OSN
- budovat EU nikoli jako protiváhu, nýbrž strategického spojence, který má stejné priority, ale odlišné způsoby pro jejich dosahování

Evropská politika sousedství

Významným přínosem EU pro mezinárodní bezpečnost je *Evropská politika sousedství* (European Neighbourhood Policy – ENP), která dále rozvíjí programy *Evropsko-středomořského partnerství* (Euro-Mediterranean Partnership, EMP) a *Paktu stability pro jihovýchodní Evropu* (Stability Pact for South-Eastern Europe). Tato politika vychází ze skutečnosti, že na východ a na jih od Evropy je řada států, jež jsou hodnoceny jako pouze částečně svobodné¹³⁴ nebo dokonce nesvobodné.¹³⁵ Společným rysem obou těchto skupin je, že jejich političtí vůdci upřednostňují zajištění bezpečnosti svých režimů na úkor národní nebo dokonce regionální bezpečnosti. EU považuje tuto skutečnost za vážnou a významnou výzvu pro bezpečnost celé Evropy, a proto v přístupu k těmto oblastem klade hlavní důraz na rozvoj spolupráce, lidských práv, na demokratizaci, předcházení konfliktů a zvládnání krizí.

Zaměřuje se zejména na prosazování norem v pěti klíčových oblastech řízení bezpečnostní politiky (security sector governance), jimiž jsou: ústavní a právní rámec bezpečnostní politiky (oddělení mocí výkonné, zákonodárné a soudní), civilní kontrola bezpečnostní politiky (dohled na činnost ministerstva obrany a další tzv. silových ministerstev), parlamentní dohled nad bezpečnostní politikou (schvalování vojenských rozpočtů, branných zákonů a dohled nad nákupem zbraní a rozmístěním ozbrojených sil), právní kontrola (důraz se klade na respektování bezpečnostního a civilního zákonodárství) a veřejná kontrola bezpečnostní politiky a ozbrojených sil (nezbytnost otevřenosti armády vůči všem prvkům tzv. bezpečnostní komunity).

Důraz na rozvojovou pomoc

Jedním z velmi důležitých směrů politiky EU jako celku i jejích jednotlivých členských zemí je preventivní působení proti tzv. měkkým hrozbám a zejména pak rozvojová pomoc. Jsou to výlučně země EU, které nejen plní, ale dokonce překračují stanovenou hodnotu 0,7 HDP na rozvojovou pomoc. Jedná se o Norsko, Dánsko, Lucembursko, Nizozemsko a Švédsko, jejichž příspěvky se pohybují od 0,9 až po 0,8 HDP. V rámci celé EU je stanoven cíl dosáhnout do roku 2006 na hodnotu 0,39 a v roce 2010 na hodnotu 0,56 HDP. Staré země EU by se měly v roce 2010 dostat na úroveň 0,7 HDP, nové země pak na hodnotu 0,33 HDP.

EU jako velmoc svého druhu

- hlavní důraz klade na globální přístupy, a proto Evropskou bezpečnostní strategii (ESS) nekoncepčuje jako doktrínu vojenské intervence
- nesdílí americkou ideologii rogue states a osy zla
- nesdílí posedlost vojenskými technologiemi jakožto odpovědi na nové hrozby

Sedm směrů preventivního působení EU

- mezinárodní spolupráce
- kontrola finančních zdrojů
- prevence teroristických úderů
- bezpečnost mezinárodní dopravy
- zvládání důsledků případných úderů
- eliminace faktorů, které usnadňují nábor do teroristických organizací
- preventivní ve třetích zemích, z nichž se mohou rekrutovat případní teroristé

Ambice a možnosti EBOP

Vedle programového dokumentu se EU zabývá také posuzováním otázky, jaké jsou její skutečné možnosti a jaké úkoly z toho vyplývají pro nejbližší budoucnost. Za tím účelem skupina nezávislých expertů vypracovala celkem pět možných scénářů

nasazení ozbrojených sil EU.¹³⁷ Do nich zahrnovala možná nasazení vojsk v časovém výhledu 10–20 let. Z toho pak vyvodila úkoly jak pro obranné, tak i pro operační plánování.

Rozsáhlá operace na podporu míru

Předpokládá se, že by šlo o rozsáhlou mírovou operaci s jasně stanoveným mandátem RB OSN na základě kapitoly VI nebo VII Charty OSN. Jejím hlavním smyslem by bylo vytvořit příznivé podmínky pro postkonfliktní mírový život. Na akci by se zúčastnilo až 30 000 vojáků ze zemí EU při nasazení až 40 bitevních letounů a 6 povrchových plavidel. EU by měla být schopna zasáhnout na vzdálenosti 2000 km do 60 dnů od rozhodnutí a měla by dosáhnout udržitelnosti operačního nasazení do 3 let.¹³⁸ Taková operace je spojena s rizikem ztrát na životech¹³⁹ a vyžaduje si především zvýšení evropských kapacit v oblasti C4ISR

Humanitární intervence vysoké intenzity

Její nezbytnost by nastala v případě krutých zločinů proti lidskosti, jako se to stalo např. ve Rwandě v roce 1994. Původci takové hrozby by byly malé, ale vraždičí skupiny vzbouřenců nebo teroristů.¹⁴⁰ Klíčovou úlohu by proto hrála rychlost nasazení ozbrojených sil a vysoké tempo operací. Páteř vojsk by proto musely tvořit elitní pěchota a speciální síly. Na vzdálenost do 5000 km od Bruselu (předpokládá se, že by šlo o venkovské prostředí zejména v Africe) by bylo potřeba nasadit až 10 000 vojáků, stovku letounů a další techniky. V zájmu připravenosti na takový zásah by EU musela zvýšit kvalitu svých vysoce mobilních sil a počet podpůrných bitevních vrtulníků.

Regionální válka, v níž by šlo o evropské strategické zájmy

Předpokládá se, že evropské zájmy by mohly být ohroženy buď v důsledku narušení dodávek ropy,¹⁴¹ nebo přílivem uprchlíků z válkou ohrožených oblastí. Dále by mohlo dojít k ohrožení společenství mezi Evropou a Spojenými státy – což se svým způsobem stalo v důsledku operace Irácká svoboda 2003. Antizápadní živly by mohly uchvátit moc v zemi x a zneužívat její ropu proti Západu. Zároveň s tím by zahájily ozbrojenou invazi proti státu y, který hraje klíčovou úlohu v přepravě ropy pro Západ. Tato země by se na základě čl. 51 Charty OSN obrátila na EU s žádostí o pomoc. EU by i ve svém vlastním zájmu musela zasahovat až na vzdálenost 4500 km od Bruselu a musela by to stihnout ve lhůtě 21 dnů. A na to dnes UE nemá dostatek letadlových lodí, přesně naváděné munice, útočných vrtulníků, speciálních operačních sil a logistických prostředků.

Preventivní zásah proti úderu za použití ZHN

EU stejně jako USA považuje za velkou bezpečnostní hrozbu šíření ZHN. Nejvíce se obává stavu, za kterého by se těchto zbraní zmocnili nestátní činitelé, vůči

kterým nelze uplatňovat strategii odstrašování jako vůči státům. Takoví činitelé by vedli neregulérní formu boje. Proti nim by bylo potřeba ve lhůtě pouhých 15 dnů a na vzdálenost až 5000 km od Bruselu nasadit brigádu o čtyřech praporech speciálních operačních sil schopných vést ty nejnáročnější operace v horském i v městském prostředí. EU zatím nemá dostatek speciálních operačních sil, prostředků strategického průzkumu a vysoce efektivních útočných zbrojních systémů. V důsledku toho není schopna vést takovou operaci po delší dobu.

Obrana vlastního území

V tomto směru se uvažuje o hrozbě tzv. katastrofického terorismu, která oslabuje rozdíl mezi vnějšími a vnitřními hrozbami. Jde především o ochranu objektů, které by se podle rozvědky mohly stát terčem teroristických útoků. Dalším cílem je snižování následků případného teroristického útoku. Největší nároky se kladou na protivzdušnou obranu, na vojenskou pomoc civilním institucím při udržování pořádku, na sledování a průzkum. Země EU v tomto směru mají zkušenosti – např. akce francouzské armády nazvaná Vigipirate Renforcé. Země EU budou muset i nadále zlepšovat schopnosti svých speciálních operačních sil.

Akce EU na počátku 21. století

EU má nejen rozpracované scénáře, ale také zkušenosti s konkrétními akcemi mimo své území. V roce 2003 si své schopnosti a možnosti ověřila ve dvou samostatných operacích – Artemis a Concordia.

Operace Artemis 2003

Tato operace proběhla ve dnech 12. 6.–8. 9. 2003 v Demokratické republice Kongo, kde v té době vyvrcholil již několik let trvající vnitřní ozbrojený konflikt, kterému se někdy říká „první světová válka na africkém kontinentu“. Nejkrutější boje probíhaly v provincii Ituri a zejména pak v jejím hlavním městě Bunia. Počet mrtvých za posledních pět let se v této provincii odhaduje na 50 000 a počet uprchlíků na více než půl milionu.¹⁴² Pod vlivem těchto otřesných skutečností RB OSN na základě kapitoly VII Charty OSN přijala dne 30. 5. 2003 rezoluci č. 1484 o vyslání mnohonárodních sil do města Bunia a jeho okolí.

Z francouzské iniciativy byla v rámci EU vytvořena jednotka o celkové síle 2200 vojáků ze 17 zemí. Ta měla splnit dva základní politické cíle: přispět k rozvinutí procesu míru v Kongu a zároveň s tím ukázat, že bezpečnost v Africe je jednou z důležitých priorit EU.¹⁴³ Poprvé bylo v rámci EU vytvořeno mnohonárodní velitelské stanoviště (Operational Headquarter), a to v Paříži. Další dvě velitelská stanoviště (Force Headquarter) byla zřízena přímo v Africe – v Entebbe a v Bunia. Velitelem vojsk EU byl francouzský generál Bruno Neveux. Jeho jednotce se podařilo splnit hlavní úkol – zastavit boje a zajistit distribuci humanitární pomoci.

Operace Concordia 2003

Rozhodnutí o této operaci padlo v době, kdy v Makedonii vrcholilo napětí mezi Makedonci a etnickými Albánci. EU rozhodla o vyslání poměrně skromné jednotky čítající 450 vojáků s lehkou výzbrojí, ale dobře připravených na plnění úkolů v oblasti pozorování a průzkumu (C4ISR). Velitelem akce se stal admirál Feist, zástupce velitele vojsk NATO v Evropě, velitelem zasahujících jednotek byl francouzský generál Pierre Maral. Jim osobně i jejich podřízeným se podařilo nastolit vztahy důvěry s místními činiteli a především splnit hlavní cíl celé operace: zvládnout krizovou situaci za hranicemi EU.

Operace Althea

V červenci 2004 Rada EU rozhodla, že EU se v rámci své bezpečnostní a obranné politiky ujme operace na území Bosny a Hercegoviny. Tato operace dostala název Althea a má tři hlavní cíle:

– dlouhodobým cílem je vytvořit stabilní, životaschopnou, mírovou a multietnickou zemi, která bude úzce spolupracovat se svými sousedy a trvale směřovat k získání členství v EU,

– střednědobým cílem je aktivní přínos Bosny a Hercegoviny k vytvoření bezpečné situace; za tím účelem byla podepsána stabilizační a asociační dohoda navazující na implementační plán této mise,

– krátkodobé cíle se zaměřují na přechod od mise NATO k misi EU, která usiluje o naplnění daytonských a pařížských mírových ujednání.

Operace Althea má jasný mandát RB OSN daný rezolucí č. 1551 z 9. 7. 2004. Naplňují se při ní závěry Berlín Plus, tzn. že EU má přístup k prostředkům NATO.

Ambice a možnosti EBOP

- rozsáhlá operace na podporu míru
- humanitární intervence vysoké intenzity
- regionální válka, v níž by šlo o evropské strategické zájmy
- preventivní zásah proti úderu za použití ZHN
- obrana vlastního území

Vojensko-politické programy nejvýznamnější států EU

Velká Británie schválila novou Bílou knihu (Delivering Security in a Changig World), která směřuje ke snižování počtu mírových stavů vojsk a staré výzbroje. Zároveň s tím klade velký důraz na zlepšení schopnosti při využívání informatiky při vedení bojové činnosti (network-enabled-capability). Francie ve svém plánu výstavby ozbrojených sil na léta 2003–2008 navýšila vojenský rozpočet o 4,3 % a do své výzbroje zavede zbraňové systémy umožňující zasazovat přesné údery a přepravovat vojska na velkou vzdálenost. Jde zejména o letouny Rafale B/C, řízené střely Scalp-

-EG a nové bitevní vrtulníky (NH-90). SRN dále snižuje počet vojáků (z 280 000 na 250 000) a s tím souvisejících osobních výdajů (případá na ně 51 % vojenského rozpočtu) a připravuje snížení počtu mírových posádek o jednu třetinu (z 620 na 420). Nakupuje nové bitevní vrtulníky (NH-90 a Tigre) a připravuje prostředky na nákup dopravních letounů Airbus 400 M.

Evropská spolupráce ve vyzbrojování

Po 80. letech 20. století, která znamenala „zlaté období“ evropského obranného průmyslu, přišel rychlý konec studené války a s ním i prudký pokles poptávky po zbraňových systémech. V 90. letech Západoevropané nezachytili americký trend na racionalizaci zbrojního průmyslu a nadále rozvíjeli především národní průmyslové základny. Výsledkem se stala roztržičnost kapacit a klesající konkurenceschopnost. Od počátku 21. století sílí důraz na integraci a na budování celoevropské průmyslové a technologické základny obrany, navíc byla vytvořena řada důležitých institucí a rozvíjejí se společné programy.

OCCAR (Organisation Conjoint de Cooperation en matiere d'Armement)

Byl založen v listopadu z iniciativy ministrů obrany Francie, SRN, Velké Británie a Itálie s cílem zdokonalovat spolupráci při vyzbrojování. Na tyto zakládající země připadá 80 % evropské zbrojní výroby a 90 % výdajů na vědu a výzkum.¹⁴⁴ V lednu 2001 byla podepsána tzv. OCCAR Convention, která vymezila právní statut OCCAR. V návaznosti na to se vytvořily organizační struktury pro průmyslovou a obchodní spolupráci. OCCAR je otevřen pro všechny evropské země, které se chtějí zapojit do jeho činnosti. Dalšími členy se staly Belgie a Španělsko. Nejdůležitější otázky se projednávají v rámci tzv. OCCAR Board of Supervisors (BoS), jež se schází na úrovni ministrů obrany nebo národních ředitelů pro vyzbrojování.

Nosné programy OCCAR

Nejvýznamnějším programem je **vojenský dopravní letoun A 400 M**. Jde o moderní dopravní letoun schopný operovat za každého počasí, ve dne stejně jako v noci. Může na velké vzdálenosti přepravovat jak výsadkáře, tak i jednotky, s nimiž je nutné přistát. Vyznačuje se přesnou navigací, schopností létat v nízkých výškách, vysokou spolehlivostí a nízkými nároky na údržbu. Do tohoto projektu se zapojily zbrojařské společnosti z Velké Británie, SRN, Francie, Španělska a Belgie.

Velká pozornost se soustřeďuje také na **bitevní vrtulníky**. Od konce 80. let 20. století běží německo-francouzský program Tigre, původně předurčený pro boj proti tankovým jednotkám vojsk Varšavské smlouvy. Jsou to velmi moderní bitevní vrtulníky s vysokým stupněm integrace. Mají navigační systém GPS/Doppler, digitální generátor map, systém IFF, systém radioelektronického boje a interface mezi pilotem a zbraňovým systémem. Jsou vybaveny jak protiletadlovými, tak i protitankovými řízenými střelami (Mistral resp. Trigat), neřízenými střelami a kanonem

30 mm. Jejich piloti mají integrované helmy s displeji a se zabudovaným nočním viděním. Mají vysokou účinnost jak při průzkumu, tak zejména při ničení pozemních i vzdušných cílů.

V rámci OCCAR pokračuje také francouzsko-německý projekt **Roland**. Je to protiletadlový systém, který integruje radar o dosahu 20 km a řízené střely o dosahu 6–8 km (Roland 2 resp. Roland 3). Zároveň s tím se rozvíjí i německo-holandský projekt **Boxer** – vývoj a výroba obrněného bojového vozidla pěchoty nové generace, určeného jak pro bojovou činnost vysoké intenzity, tak i pro působení v mírových operacích. V rámci OCCAR se rozvíjí také francouzsko-italský projekt **FSAF**, zaměřený na vývoj a výrobu nové generace protiletadlových řízených střel odpalovaných z vojenských plavidel.

Evropská obranná agentura (European Defence Agency – EDA)

Byla založena rozhodnutím Rady ministrů z 12. 7. 2004. Jejím hlavním posláním je „zlepšovat evropské obranné schopnosti v oblasti krizového managementu a rozvíjet evropskou bezpečnostní a obrannou politiku“. Její nejvyšší orgán je Agency Steering Board, který se schází nejméně dvakrát ročně na úrovni ministrů obrany. Mímoto může pravidelně a podle potřeby jednat na úrovni národních ředitelů pro vyzbrojování nebo národních ředitelů pro vojenský výzkum a vývoj.

V rámci EDA pracují čtyři hlavní ředitelství:

- ředitelství pro rozvoj vojenských schopností (Capabilities Directorate),
- ředitelství pro vědecko-technologický rozvoj (R and T Directorate),
- ředitelství pro vyzbrojování (Armament Directorate),
- ředitelství pro průmyslový marketing (Industry/ Directorate).

Hlavní dlouhodobé cíle EDA

Prvním cílem je harmonizace potřeb a požadavků členských zemí v oblasti obrany. Výchozím krokem na této cestě je překonávání dosud převládajícího odděleného vývoje vyzbrojovacích programů členských zemí. Navazujícím krokem je postupný přechod ke společnému stanovení priorit na poli vojenských schopností a cest vedoucích k jejich dosahování. Cílovým stavem je dosažení schopnosti řešit úkoly vyzbrojování na skutečně celoevropské úrovni. Na počátku 21. století se hlavní pozornost soustřeďuje na vytyčení společných požadavků, stanovení rozpočtových a časových rámců, sladování průmyslových a technologických kapacit a rozvíjení společných programů.

Druhým cílem je sladování stávajících programů. Členské země EDA vycházejí ze skutečnosti, že v případě sladěného postupu může být vývoj a výroba nových zbraňových systémů levnější, než když jednotlivé státy odděleně udržují nebo modernizují svoji stávající výzbroj. Hlavní pozornost se proto zaměřuje na sladování postupu na poli nových technologií a přípravy na výrobu nových zbraňových systémů.

Třetím cílem je řízení specifických vyzbrojovacích programů. Hlavní pozornost se zaměřuje na vytváření pracovních sdružení účastnických zemí a jejich průmyslových podniků na základě ad hoc rozpočtových a časových záměrů.

Čtvrtým cílem EDA stanovování nevhodnějších přístupů a jejich rozšiřování. Hlavní pozornost se zaměřuje na standardizaci postupů při pořizování nových zbraňových systémů, na nové přístupy ke získávání finančních zdrojů a na racionalizaci průmyslové a technologické základny obrany členských zemí EU.

Přednosti EU

- EU nese hlavní část nákladů na peace-keeping na Balkáně
- pokrývá 40 % rozpočtu OSN na peace-keeping ve světě
- na rozvojovou pomoc vynakládá třikrát více než USA

Globální zbrojařský trh na počátku 21. století

Rok	Celkový objem kontraktů v mld. USD	Rusko	USA	Velká Británie	Francie	ČLR
2000	36	4,5/12	14,3/40	6,7/19	2,7/7,5	0,76/2,1
2001	41	4,4/10,7	23,6/51	4,7/11,5	2/5	0,74/1,8
2002	42	3,4/8,1	24,5/58	5/12	2/5	0,8/2
2003	29	3,4/12	13,6/48	4,7/16	1,2/4	0,5/1,7

U každé země je v levém sloupcu údaj v mld. USD, v pravém sloupcu je procentní podíl na celosvětovém trhu se zbraněmi.

8. OBSE

Je regionální bezpečnostní organizací, která sdružuje celkem 55 účastnických států z celé Evropy, Kavkazu, Střední Asie a Severní Ameriky. OBSE navíc spolupracuje se zeměmi jižního Středomoří a s některými asijskými zeměmi. Disponuje bezpečnostními kompetencemi a nástroji pro politické řešení krizí a jejich předcházení.

Hlavní směry působení OBSE

Jako regionální organizace je podle kapitoly VIII Charty OSN hlavním nástrojem pro působení v následujících směrech:

- včasné varování,
- prevence konfliktů,
- zvládání krizí,
- normalizace situace po ozbrojeném konfliktu (poválečná obnova).

Hlavní orgány OBSE

OBSE se pravidelně schází na několika úrovních:

- **Schůzky na úrovni hlav států a vlád** – nejvyšší orgán, jemuž přísluší hodnotit rozvoj organizace a naplňování jejich závazků a určovat priority na nejvyšší politické úrovni.
- **Hodnotící konference** – je pravidelným jednáním před každým summitem a zaměřuje se na realizaci přijatých závazků.
- **Rada ministrů** – hlavní rozhodovací orgán na úrovni ministrů zahraničí. Schází se nejméně jedenkrát za rok, přijímá důležitá rozhodnutí a kontroluje jejich plnění.
- **Parlamentní shromáždění** – vede rozpravu o všeobecných záležitostech projednávaných na summitech a na Radě ministrů.
- **Stálá rada** – konzultuje a přijímá rozhodnutí v rovině každodenních operativních úkolů OBSE.

Hlavní směry činnosti OBSE

Činnost OBSE se zaměřuje do několika hlavních směrů, jimiž jsou zejména:

– Vytváření norem pro chování států ve vojenské, ekonomické, humanitární a dalších oblastech. V tomto směru OBSE vypracovala a schválila dva velmi důležité dokumenty – *Kodex chování v oblasti vojensko-politických aspektů bezpečnosti* (Budapešť 1994) a *Charta evropské bezpečnosti* (Istanbul 1999).

– Usměrnování procesu kontroly zbrojení a odzbrojení a upevňování důvěry a bezpečnosti. Nejdůležitějším dokumentem v tomto směru je *Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě*, která je všeobecně považována za základní pilíř evropské bezpečnosti.

– Preventivní diplomacie a prevence konfliktů, která je vedena především cestou politických konzultací v rámci fóra OBSE pro spolupráci v oblasti bezpečnosti.

– Peace-keepingové aktivity zaměřené na předcházení konfliktů a na řešení krizí. Jejich hlavním cílem je přispět k zachování míru a stability podporou úsilí o politické řešení existujících problémů.

– Mise OBSE a operace v terénu. Zaměřují se na podporu mírového řešení krizí a konfliktů, dále na postižení všech fází konfliktů: včasné varování, preventivní diplomacie, krizový management a budování.

OBSE na počátku 21. století

I po skončení studené války se činnost OBSE soustřeďuje do tří hlavních rovin: bezpečnost, ekonomika a dodržování lidských práv. Většina členských států zastává názor, že pro činnost OBSE už neplatí zásada nevstupování do vnitřních záležitostí, a proto souhlasí s tím, aby se rozšiřovaly možnosti OBSE sledovat i vnitřní záležitosti jednotlivých zemí. Opačné stanovisko zaujalo osm zemí SNS – Rusko, Arménie, Bělorusko, Kazachstán, Kirgyzstán, Tádžikistán, Ukrajina a Uzbekistán. V září 2004 na schůzce v Astaně podepsaly dokument volající po zásadních změnách agendy OBSE. Navrhly, aby se hlavní pozornost OBSE zaměřila na politicko-vojenské aspekty bez-

pečnosti, a to na úkor sledování vnitropolitické situace, voleb a dodržování lidských práv. Vládnoucí elity v Rusku a v dalších státech s více či méně autoritativními metodami vládnutí se brání transparentnosti svých zemí. Pod hesly kritiky nerovnováhy a dvojích standardů se snaží zaměřovat činnost OBSE do záležitostí normativního charakteru a odvádět ji od hodnocení konkrétních případů zneužívání politického monopolu a nedodržování lidských práv.

OBSE na počátku 21. století

- tři hlavní roviny činnosti: bezpečnost, ekonomika a dodržování lidských práv
- většina členských států se shoduje: pro OBSE už neplatí zásada nevstupování do vnitřních záležitostí
- většina členských zemí souhlasí s rozšiřováním možností OBSE i ve vnitřních záležitostech jednotlivých zemí

Zánikem bipolarity a změnami v přístupu k suverenitě států se vytvořily příznivé podmínky pro činnost OBSE. Přesto však situace OBSE není ani zdaleka jednoduchá. Stále častěji totiž dochází k tomu, že „agenda OBSE buď není natolik důležitá, aby se tím zvýšila její vážnost, nebo se významných námětů zmocňují jiné mezinárodní organizace, které je mohou řešit účinnější (než OBSE)“.¹⁴⁵ Pro ilustraci lze připomenout přenosné komplety protivzdušné obrany (MANPADS), jejichž nelegálním šířením se jako první začala zabývat OBSE, ale pak se staly záležitostí účinnějších mezinárodních organizací.

Pokud by vývoj šel i nadále tímto směrem, pak nelze vyloučit, že význam OBSE by se propadl na úroveň jakéhosi barometru politické atmosféry v Evropě nebo fóra pro výměnu názorů na důležité otázky mezinárodní bezpečnosti. Ani jedna z těchto perspektiv není pro OBSE příliš lákavá.

9. Závěrečné shrnutí

I na počátku 21. století nadále platí, že ideálem pro globální bezpečnost by byla organizace, která by měla legitimitu, jaké se těší OSN, vojenskou sílu, jakou disponuje NATO a hospodářskou sílu a výkonnost, jak vykazuje EU. Zatím však není možné takovou organizaci vytvořit, a tak je nezbytné co nejvíce rozšiřovat a prohlubovat spolupráci mezi stávajícími institucemi. Jinak řečeno, cesta k oslabování a k eliminování bezpečnostních hrozeb současného světa a k posilování jeho bezpečnosti vede přes multilateralismus, přes mnohostrannou spolupráci nejvýznamnějších mezinárodních organizací.

Největší pozitivní potenciál má tzv. trojúhelníková spolupráce mezi OSN, NATO a EU. OSN je především jedinou mezinárodní organizací, která může legalizovat použití síly v mezinárodních vztazích obecně a zvláště pak v mírových operacích. Patří jí prvenství v zapojení do mírových operací – na počátku roku 2005 to bylo 16 nej-

různějších misí, na kterých se podílelo celkem 67 000 vojáků a policistů. NATO zase disponuje nejsilnějšími a nejvýkonnějšími jednotkami vybavenými nejmodernější bojovou technikou. A konečně státy EU jsou ve svém souhrnu největšími přispěvateli do rozpočtu OSN – mají 37,75% podíl na jejím celkovém rozpočtu a 39% podíl na rozpočtu mírových operací OSN, zatímco v případě USA činí tento podíl 22 resp. 27 %.¹⁴⁶ S tím ale zároveň výrazně kontrastuje velmi nízký podíl zemí EU na početních stavech účastníků mírových operací – je to necelých 7 % a v případě operací v Africe dokonce jenom 2,3 %.¹⁴⁷

Značným přínosem se staly konkrétní kroky, které učinily OSN a EU. V červnu 2001, v době švédského předsednictví EU, bylo podepsáno vyhlášení o spolupráci mezi OSN a EU na poli prevence konfliktů a civilních a vojenských aspektů krizového managementu. V září 2003 navázalo Společné vyhlášení o spolupráci mezi OSN a EU v krizovém managementu, které položilo hlavní důraz na plánování, výcvik, komunikaci a na způsoby koordinace činnosti při konkrétních operacích. Pokud jde o konkrétní spolupráci v budoucnosti, jako nejpravděpodobnější scénář vzájemné spolupráce mezi OSN a EU se pro nejbližší budoucnost jeví tzv. UN-mandated, EU-led operations. EU by je řídila, plnila při nich úlohu subdodavatele OSN, která by dala nezbytný mandát. Méně snadný už by byl scénář UN-led operations, protože „v evropských metropolích panuje velká nechuť k tomu, aby EU poskytovala své ozbrojené síly pro akce, které by vedla OSN“.¹⁴⁸ Další možností je také nasazení jednotek EU ještě před zahájením operací OSN v případě vážných incidentů na místě zásahu (např. vážné ohrožení obyvatelstva nebo personálu OSN). V takovém případě by docházelo k výměně čepic (re-hatting) – rychlá akce ke zklidnění situace v místě zásahu by proběhla pod velením EU a po jejím ukončení by se velení znovu ujala OSN.

Mnohé se v oblasti možné spolupráce mezinárodních organizací (zejména pak OSN a EU) vykonalo, ale nemálo ještě musí být učiněno. Největším dosavadním zklamáním je chování evropských zemí v jednáních o reformě OSN, kde bohužel převládají partikulární zájmy a ambice jednotlivých evropských států před zájmy globální bezpečnosti. To by mohlo oslabit potenciál spolupráce jak při mírových operacích, tak i na poli pozitivního vymezení globální bezpečnosti. Globální rozměr bezpečnostních hrozeb i výzev typu Global Public Goods vyžaduje ochotu a vůli pozvznést se nad dílčí zájmy a myslet a jednat vskutku globálně.

Hlavní úskali OBSE

- agenda OBSE buď není natolik důležitá, aby se tím zvýšila její vážnost, nebo se významných námětů zmocňují jiné mezinárodní organizace, které je mohou řešit účinněji než OBSE – např. MANPADS
- význam OBSE by se mohl propadnout na úroveň fóra pro výměnu názorů

- ¹ Murphy, Craig: *International Organisation an Industrial Change*, Polity Press, 1994.
- ² Andréani, Gilles: *Gouvernance globale: origines de l'idée*. In.: *Politique étrangère*, 3/2001, s. 559.
- ³ Kelsen, Hans: *Théorie générale du droit de l'Etat*, Paris 1997.
- ⁴ Globalization: In.: *Dictionnary of International Relations*.
- ⁵ Fukuyama, Francis : *Konec dějin a poslední člověk*. Praha, Rybka Publishers, 2002, s. 265.
- ⁶ Fukuyama, Francis.: *Nous sommes toujours a la fin de l'histoire*. *Le Monde* 18. 10. 2001.
- ⁷ Fukuayama, F.: *The West may be cracking*. *International Herald Tribune*, 9. 8. 2002.
- ⁸ Huntington, Samuel: *The West: Unique, Not Universal*, *Foreign Affairs*. November/ December 1996, s. 28–46.
- ⁹ Huntington, Samuel: *The Lonely Superpower*. *Foreign Affairs*. March/ April 1999, s. 35.
- ¹⁰ Tamtéž, s. 42.
- ¹¹ Huntington připomíná, že první metoda se do roku 1999 uplatnila vůči 35 zemím světa, druhá pak zejména vůči Iráku a Jugoslávii.
- ¹² Huntington, Samuel: *Les enjeux et les dangers. Le risque d'un conflit de civilisations*. In.: *Le Monde*, 21.–22. 10. 2001.
- ¹³ Huntington, Samuel: *Dead Souls. The Denationalization of the American Elite*. In: *The National Interest-Spring 2004*, s. 5.–17.
- ¹⁴ Hoffmann, Stanley: *Le triste état du monde*. *Le Monde* 24. 1. 2002.
- ¹⁵ Hoffmann, Stanley: *Clash of Globalisations*. *Foreign Affairs*. Volume 81, No. 4, July/August 2002, s. 104–115.
- ¹⁶ Hoffmann, *Clash of Globalisations*, s. 112.
- ¹⁷ Mandelbaum Michael: *The Ideas that Conquered the World: Peace, Democracy and Free Markets in the 21. Century*, *Public Affairs*, New York 2002.
- ¹⁸ Kay, Sean: *Globalization, Power and Security*. *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 1, March 2004, s. 10.
- ¹⁹ Blíže viz např.: Mearsheimer, John: *The Tragedy of Great Power Politicis*. W.W. Norton, New York 2001.
- ²⁰ Keohane, Robert; Nye, Joseph: *Power and Interdependence*. New York, Addison Wesley Longman, 2001.
- ²¹ Annan, Kofi: *The walls have to come down*. *International Herald Tribune*, 4. 10. 2002.
- ²² Soros, George: *Pour l'Amérique contre Bush*. Paris, Dunod, 2004, s. 102–105.
- ²³ Prodi, Romano: *développement durable: la responsabilité de l'Europe*. *Le Monde* 8. 8. 2002.
- ²⁴ Např. Korea má téměř 1,5 mil. studentů na 43 mil. obyvatel, zatímco Irán s 54 mil. obyvatel jich má jenom 145 000. Zároveň s tím Korea uděluje ročně tolik vysokoškolských diplomů jako Velká Británie, SRN a Švédsko dohromady.
- ²⁵ Litwak, Robert S.: *The New Calculus of Pre-emption. Survival*, Winter 2002–2003, Vol. 44, No. 4, s. 62.
- ²⁶ *Military Balance 1991–1992*. ISSS, London, 1992, s. 98–102.
- ²⁷ *National Strategy to Combat Weapons of Mass destruction*. Washington, DC, December 2002 U.S. Department of State's office of International Information Programs, s. 1.
- ²⁸ Litwak, Robert S.: *The New Calculus of Pre-emption. Survival*, Winter 2002–2003, Vol. 44, No. 4, s. 67.
- ²⁹ Anthony, Ian; French, Elisabeth: *Noncooperative responses to proliferation: multilateral dimensions*. SIPRI Yearbook. SIPRI, Stockholm 1999, s. 359.
- ³⁰ *National Strategy to Combat Weapons of Mass destruction*. Washington, DC, December 2002 U.S. Department of State's office of International Information Programs, s. 4.
- ³¹ Tamtéž.
- ³² *The U.S. Global Posture Review*.
- ³³ Talbott, Strobe: *War in Iraq, revolution in America*. *International Affairs*, Vol. 79, 2003, No. 5, s. 1037.
- ³⁴ *The White House. Dokument Adress to a Joint session of Congress and the American People*, dostupný na URL <http://www.Whitehouse.gov/news> (2001)
- ³⁵ Barša, Pavel: *Hodina impéria. Zdroje současné zahraniční politiky USA*. Masarykova univerzita, Brno 2003, s. 108.
- ³⁶ Brzezinski, Zbigniew: *To lead, U.S. Must give up paranoid policies*. *International Herald Tribune*, 15.–16. 11. 2003.
- ³⁷ Hoffmann, Stanley: *US - European relations: past and future*. *International Affairs*, Vol. 79, 2003, No. 5, s. 1035.
- ³⁸ Talbott, Strobe: *War in Iraq, revolution in America*. *International Affairs*, Vol. 79, 2003, No. 5.
- ³⁹ Barša, Pavel: cit. dílo, s. 111.
- ⁴⁰ Mearsheimer J., Walt St.: *An unnecessary war*. *Foreign Policy Is*. 134, 2003, s. 50–60.
- ⁴¹ Tamtéž.
- ⁴² Clarke, Richard: *Contre tous les ennemis. Au coeur de la guerre américaine contre le terrorisme*. Albin Michel, Paris 2004.

- ⁴³ *National Strategy to Combat Weapons of Mass destruction*. Washington, DC, December 2002 U.S. Department of State's office of International Information Programs.
- ⁴⁴ Albright, Madeleine: *Bridges, Bombs or Bluster?* *Foreign Affairs*, Vol. 87, September/October 2003, No. 5, s. 8.
- ⁴⁵ Jervis, Robert: *Understanding the Bush Doctrine*. *Political Science Quarterly*. Vol. 118, 2003, No. 3, s. 370.
- ⁴⁶ Simes, Dimitri: *America's Imperial Dilemma*. *Foreign Affairs*, Vol. 82, November/December 2003, No. 6, s. 97.
- ⁴⁷ Litwak, Robert: *Non-proliferation and the Dilemmas of Regime Change*. *Survival*, Vol. 45, No. 4, Winter 2003–2004, s. 27–28.
- ⁴⁸ Šlo zejména o výrazy, že „Irák pravděpodobně má zařízení na výrobu chemických zbraní“, že „má schopnost vyrábět biopesticidy“, že „by mohl mít pojiždné laboratoře“ apod.
- ⁴⁹ Fisher, Louis: *Deciding on War Against Iraq: Institutional Failures*. *Political Science Quarterly*, Vol. 118, 2003, No. 3, s. 410.
- ⁵⁰ Allen, Mike: *War Cabinet Argues for Iraq Attack*. *Washington Post*, 9. 9. 2002.
- ⁵¹ Fisher, Louis: *Deciding on War Against Iraq: Institutional Failures*. *Political Science Quarterly*, Vol. 118, 2003, No. 3, s. 409.
- ⁵² Asmus, Roland: *Rebuilding Atlantic Alliance*, *Foreign Affairs*, Vol. 82, September/October 2003, No.5, s. 21.
- ⁵³ Clinton, Bill: *Defining the mission of the 21st century*. *International Herald Tribune*, 6. 11. 2003.
- ⁵⁴ Albright, Madeleine: *Bridges, Bombs or Bluster?* *Foreign Affairs*, Vol. 87, September/October 2003, No. 5, s. 9.
- ⁵⁵ *L'Année stratégique 2003*. Paris, L'Étudiant, 2003, s. 225.
- ⁵⁶ Balabán, Miloš: *Nová ruská vojenská doktrína a její mezinárodněpolitický a regionální kontext*. *Mezinárodní politika*, roč. 28, 2004, č. 9, s. 25–27.
- ⁵⁷ Montbrial, Thierry de: *Comprendre Vladimir Poutine*. *Le Monde*, 27. 9. 2004.
- ⁵⁸ Dugin, A., G.: *Osnovy geopolitiky. Geopolitičeskoe buduščee Rossii*. Artkogeja, Moskva 1977.
- ⁵⁹ Volner, Štefan: *Geopolitika pre 21. storočie? Hlohovec, Efekt Copy*, 2004, s. 177 – 182.
- ⁶⁰ *SIPRI Yearbook 2005*, s. 75.
- ⁶¹ Fürst, Rudolf: *Čínská vojenská hrozba. Mezinárodní vztahy*, roč. 36, 2001, č. 1., s. 83.
- ⁶² *Tamtéž*, s. 79.
- ⁶³ Fürst, Rudolf: *cit. dílo*.
- ⁶⁴ *Podle některých bilancí to bylo 200krát, podle jiných dokonce 680krát (64, s. 61)*.
- ⁶⁵ Glennon, M, J.: *Why the Security Council Failed*. *Foreign Affairs*, Vol. 82, May/June 2003, No. 3.
- ⁶⁶ *Washington Post*, 16. 9. 2002.
- ⁶⁷ Evans, Gareth: *Whem is it Right to Fight?* *Survival*, Vol. 46, No. 3, Autumn 2004, s. 66.
- ⁶⁸ Evans, Gareth: *When is it Right to Fight?* *Survival*, Vol. 46, Autumn 2004, No. 3, s. 74.
- ⁶⁹ *A more secure word: our shared responsibility. Part three Collective security and the use of force, Chapter IX: Using force: rules and guidelines*.
- ⁷⁰ Dwan, Reneta; Wiharta Sharon: *Multilaterl peace misssions-challenges of peace-building*. In.: *SIPRI Yearbook 2005*, s. 139–168.
- ⁷¹ Power, Samantha: *Réformer les Nations unies*. *Le Monde diplomatique*, Septembre 2005, s. 18.
- ⁷² *Timor - Leste, un succès*. In.: *Le Monde diplomatique*, Septembre 2005, s. 19.
- ⁷³ *Le Monde*, 14. 9. 2005.
- ⁷⁴ Bildt, Carl: *Hard-earned lessons on nation-building*. *International Herald Tribune*, 8. 5. 2003.
- ⁷⁵ Tůma, Miroslav: *Překročí Spojené státy ve vztahu k OSN svůj stín?* *Mezinárodní politika*, roč. 28, 2004, č. 8, s. 25–27.
- ⁷⁶ *NATO Handbook*. Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001, s. 68.
- ⁷⁷ *NATO Handbook*. Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001, s. 82.
- ⁷⁸ *Příručka NATO*. Brusseles, NATO Office of Information and Press, 2001, s. 14.
- ⁷⁹ *Prague Summit Declaration*, par. 11.
- ⁸⁰ *The NATO Response Force: At the centre of NATO transformation*. <http://www.nato.int/issues/nrf/index.html>
- ⁸¹ *Communiqué du Sommet d'Istanbul*, par. 1.
- ⁸² *Tamtéž*, par. 13.
- ⁸³ *Výběr planet přítom nebyl náhodný – Mars je od antiky symbolem válečnictví, zatímco Venuše je symbolem lásky*.
- ⁸⁴ Kagan, Robert: *Labyrint síly a ráj slabosti. Amerika, Evropa a nový řád světa*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003, s. 116.
- ⁸⁵ Kagan, Robert: *L'Europe postmoderne*. *Le Monde* 28.–29. 7. 2002.
- ⁸⁶ *Pro větší názornost autor vysvětluje vliv statutu na přístup k problematice hrozeb. Na jedné straně Evropané*

nepovažovali Saddáma Husajna za tak velkou hrozbu jako Američané a upozorňovali na velká rizika spojená s jeho případným násilným svržením. Naproti tomu USA jsou silnější nežli Evropa, a proto práh jejich tolerance vůči Saddámovi byl podstatně níž.

- ⁸⁷ Kritizuje západoevropské státy za to, že po skončení studené války se příliš zaměřily na čerpání tzv. mírových dividend a odmítaly snížit výdaje na nákladné systémy sociální péče ve prospěch zvýšení výdajů na obranu. V důsledku toho nakonec nejsou schopny nejen vojenských zásahů v zámorí, ale dokonce na vlastním území starého světa dlu.
- ⁸⁸ Wurtz, Francis: „La France avait raison“. *Révue internationale et stratégique*, No. 53, printemps 2004, s. 84–85.
- ⁸⁹ Andréani, Gilles: *Une action honorable et efficace*. *Le Monde*, 17. 6. 2003.
- ⁹⁰ Borgne, Claude le: *Le guerre "postheroique"*. *Défense nationale*, An. 59, 2003, No. 7., s. 19.
- ⁹¹ *Face a l' hyperpuissance*. *Textes et discours*, 1995–2003. Fayard, Paris 2003.
- ⁹² Hoffmann, Stanley: *The crisis in transatlantic relations*. In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book 2003*. Paris 2003, s. 13.
- ⁹³ Hoffmann, Stanley: *The crisis in transatlantic relations*. In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book 2003*. Paris 2003, s. 18–19.
- ⁹⁴ Gnesotto, Nicole: *EU, US: visions of the world, visions of the other*. In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book 2003*. Paris 2003, s. 21.
- ⁹⁵ *Military Balance 2004/ 2005*, s. 37.
- ⁹⁶ Gompert, David: *What does America want of Europe?* In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book 2003*. Paris 2003, s. 75.
- ⁹⁷ Missiroli, Antonio: *Mind the gaps – across the Atlantic and the Union*. In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book 2003*. Paris 2003, s. 79.
- ⁹⁸ Daalder, Ivo, Lindsay M.: *American foreign policy and transatlantic relations in the age of global politics*. In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book 2003*. Paris 2003, s. 91–103.
- ⁹⁹ Haime, Jean-Yves: *Power without restraints? Back to realities*. In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book 2003*. Paris 2003, s. 124–125.
- ¹⁰⁰ Lindstrom, Gustav: *Terrorism: European myths and realities*. In.: *Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq*. European Union Institut for Security Studies. *Transatlantic Book 2003*. Paris 2003, s. 231–250.
- ¹⁰¹ *Ty ukázaly, že není podstatných rozdílů ve vnímání hrozby terorismu, že Evropané ve své většině schvalují i vojenské útoky na základny teroristických organizací nebo nasazení ozbrojených sil k likvidaci šéfů teroristických organizací.*
- ¹⁰² Maier, Charels: *In Search of Stability: Explorations in Historical Political Economy*. Cambridge University Press, New York 1987, s. 148.
- ¹⁰³ *Autor používá výraz „a benign liberal empire“.*
- ¹⁰⁴ Jervis, Robert: *Understanding the Bush Doctrine*. *Political Science Quarterly*. Vol. 118, 2003, No. 3, s. 383.
- ¹⁰⁵ Perkovich, George: *Giving Justice Its Due*. In.: *Foreign Affairs*, Jul/ August 2005, s. 86.
- ¹⁰⁶ Dunay, Pál; Lachowski, Zdzislaw: *Euro – Atlantic security and institutions*. In.: *SIPRI Yearbook 2005*, s. 43.
- ¹⁰⁷ *I. pilíř tvoří Evropská společenství, II. pilíř představuje SZBP a III. pilíř tvoří justiční a policejní spolupráce.*
- ¹⁰⁸ *Glosář: Instituce, politiky a rozšiřování Evropské unie*. Praha 2004, s. 29.
- ¹⁰⁹ Schnapper, Pauline: *Royaume Uni: la défense britannique, nouveaux défis et alliances traditionnelles*. In.: *Buffotot, Patrice, La défense en Europe, avancées et limites*. *La documentation française*, Paris 2005, s. 170.
- ¹¹⁰ *Military Balance 2003–2004*, s. 63.
- ¹¹¹ *De Luis, Juan: L' Espagne de la globalisation*. In.: *Buffotot, Patrice, cit. dílo*, s. 57.
- ¹¹² *Blíže viz např. vystoupení W. Cimoszwicze před polským Sejmem dne 22. 1. 2003. www.ms.gov.pl*
- ¹¹³ *Miller, Lynn: Wzmocnienie podmiotowoci*. In.: *Polska Zbrojna*, No. 22, 5/2003.
- ¹¹⁴ *Szeptycki, Andrzej: Pologne: l' engagement en Irak*. *Buffotot, Patrice, cit. dílo*, s. 141.
- ¹¹⁵ *Osice, Olaf: Irak – poczek mowiejepoki w polityce zagranicznej III PR? Centrum Stosunkow Midzynarodowych, Waeszawa, Raporty i analizy, 2004, No. 6, s. 20.*
- ¹¹⁶ *Blíže viz www.Transatlantictrends.org.*
- ¹¹⁷ *Missiroli, Antonio: Italie: changements et continuité de la politique italienne*. In.: *Buffotot, Patrice, cit. dílo*, s. 112.
- ¹¹⁸ *Domingues, Joao: Portugal: un euroatlantisme confirmé*. In.: *Buffotot, Patrice, cit. dílo*, s. 148.
- ¹¹⁹ *Everts, Philip: Pays Bas: faire mieux avec moins de moyens?* In.: *Buffotot, Patrice, cit. dílo*, s. 134.
- ¹²⁰ *Time Magazine*, 16. 2. 2003.

- ¹²¹ *Le Monde*, 8. 3. 2003.
- ¹²² Manfrass-Sirjacques, Françoise: *Allemagne: a la recherche du nouveau souffle*. In.: Buffotot, Patrice (Ed.): *La défense en Europe. Documentation française, Paris 2005*, s. 24.
- ¹²³ *FAZ*, 14. 2. 2005.
- ¹²⁴ Dumoulin, André: *Belgique: entre pragmatisme et principe de réalité*. In.: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 39.
- ¹²⁵ Leesch, Michel: *Luxembourg: poursuite de l'engagement européen*. In.: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 116.
- ¹²⁶ Martens, Stephan: *Autriche, la neutralité*. In.: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 32.
- ¹²⁷ Ojanen, Hanna: *Finlande, entre une défense nationale et une défense européenne*. In.: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 66.
- ¹²⁸ Stromkvist, Maris: *Suede, une ouverture croissante à l'action internationale*. In.: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 179.
- ¹²⁹ *Logistické základny sítě al-Kajdá byly nalezeny ve Velké Británii, Španělsku, v Itálii, SRN a v Belgii*.
- ¹³⁰ *European Union strategic objectives to combat terrorism (revised plan of action)*. In.: *The European Strategy – the next Steps?* In.: *EU Security and Defense Core documents 2204*. EU Institute for Security Studies, Paris 2005, s. 39–42.
- ¹³¹ Gnesotto, Nicole: *European strategy as a model*. *ISS Newsletter*, 2004, N. 9, s. 1.
- ¹³² Solana Javier: *Stratégie de sécurité de l'Union européenne*. *Défense nationale* 5/ 2004, s. 9.
- ¹³³ Solana Javier: *The European Strategy – the next Steps?* In.: *EU Security and Defense Core documents 2204*. EU Institute for Security Studies, Paris 2005, s. 21.
- ¹³⁴ Albánie, Bosna a Hercegovina, Makedonie, Arménie, Gruzie, Moldova, Ukrajina, Turecko, Jordánsko a Maroko.
- ¹³⁵ *Azerbájdžán, Rusko, Bělorusko, Alžírsko, Egypt, Libanon, Libye, Sýrie, Tunisko a Palestinská samospráva*.
- ¹³⁶ Hanggi, Heiner; Tanner, Fred: *Promoting security sector governance in the EU's neighbourhood*. *Chaillot Paper*, No. 80, ISS Paris, July 2005, s. 7–8.
- ¹³⁷ *European defence. A proposal for a White Paper. Report of an independent Task Force*. Paris, Institute for Security Studies, May 2004.
- ¹³⁸ *Předpokládá se rotace jednotek po 6 měsících*.
- ¹³⁹ *V rámci mírových operací bylo na území bývalé Jugoslávie přes 200 obětí*.
- ¹⁴⁰ *Předpokládá se, že 4000 takových násilníků, rozptýlených do 10–20 členných skupinek by mohlo vyvraždit až 200 000 bezbranných civilistů*.
- ¹⁴¹ *Téměř polovina světových zásob této strategické suroviny přichází ze Středního východu a je přepravována především přes Ormuzskou úžinu*.
- ¹⁴² Neveux, Bruno: *Vers une Union opérationnelle? Artemis*. In.: *Défense nationale*, 5/2004, s. 13–14.
- ¹⁴³ Alliot-Marie, M.: *Opération Artémis*. *Figaro*, 2. 9. 2003.
- ¹⁴⁴ De Vestel, Pierre: *Defence markets and industries in Europe – time for political decisions?* *Chaillot Papers* 21/ November 1995, s. 71.
- ¹⁴⁵ *SIPRI Yearbook 2005*, s. 82.
- ¹⁴⁶ Tardy, Thierry: *EU – UN cooperation in peacekeeping: a promising relationship in a constrained environment*. In.: *The European Union and United Nations*. *Chaillot Paper*, No. 78, ISS, Paris 2005, s. 51.
- ¹⁴⁷ Guéhenno, Jean-Marie: *Foreword*. In.: *The European Union and United Nations*. *Chaillot Paper*, No. 78, ISS, Paris 2005, s. 10.
- ¹⁴⁸ Tardy, Thierry: *EU – UN cooperation in peacekeeping: a promising relationship in a constrained environment*. In.: *The European Union and United Nations*. *Chaillot Paper*, No. 78, ISS, Paris 2005, s. 61–68.

MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTNÍ VZTAHY NA POČÁTKU 21. STOLETÍ

Na počátku 21. století se bezpečnost znovu stala velmi diskutovaným pojmem. V probíhajících debatách se odráží skutečnost, že základní rysy současného světa se zvláště výrazně projevují v několika základních oblastech, kterými jsou hlavní bezpečnostní hrozby, vojenství, kontrola zbrojení a odzbrojení, nové rozměry bezpečnosti a bezpečnostní studia.

1. Hlavní bezpečnostní hrozby na počátku 21. století

Všeobecná charakteristika

Nejvýznamnější hrozbu dnešního světa představuje souhrnné působení terorismu, šíření ZHN a destabilizačních aktivit tzv. rogue states. Tyto hrozby jsou velmi závažné z hlediska hloubky a dopadů svého působení. Jsou hrozbami pro národní i mezinárodní právo, pro lidská práva a zejména pak pro bezpečnost mnoha států, v první řadě pak USA a jejich spojenců.¹ Zároveň s tím to jsou hrozby asymetrické, protože jejich původci jsou slabší a těžko postižitelní, a tak je velmi nesnadné je odstrašovat nebo vyrovnávat jejich působení. Vedle tohoto základního vymezení je skutečností také to, že definice terorismu bude ještě dlouho diskutovaným tématem.

Spojené působení hrozeb terorismu a diktátorských režimů má dva hlavní původce. Prvním z nich jsou fanatičtí stoupenci kulturní a rasové nenávisti vůči USA a jejich spojencům. Druhým činitelem jsou diktátorské a nacionalistické režimy. První z nich mohou nadále působit především jako vykonavatelé teroristických úderů na vytypované cíle politického či ekonomického charakteru, tedy jako konkrétní podoba hrozby terorismu. Budoucí atentátníci unikají zájmu veřejnosti i tajných služeb také proto, že se připravují na vysloveně amatérské úrovni, a tak „skutečná hrozba teroristických skupin nespočívá v jejich schopnostech a dovednostech, ale především v jejich neviditelnosti“.² Od druhého činitele (diktátorských režimů) se očekává, že by mohl sponzorovat teroristy, především formou finanční podpory, poskytování základů a důležitých informací, navíc mohou diktátorské režimy působit jako inspirátoři konkrétních teroristických akcí.

Války na civilizačních zlomech

Jedná se o jeden ze základních prvků Huntingtonova pojetí současného světa. Na základě podrobného studia událostí v bývalé Jugoslávii, v někdejší SSSR, Indii, na Srí Lance a v dalších zemích dochází k závěru, že války pravidelně propukají tam, kde se setkávají rozdílné civilizace a různá náboženství. Jejich prvním průvodním jevem je zdůrazňování vlastní identity a zároveň s tím demonizace druhé strany, aby se dopředu ospravednilo použití jakéhokoliv násilí. Na tomto základě se pak vytvářejí neoficiální koalice.³

Dalším rysem tzv. civilizačních válek je rozsáhlá zahraniční pomoc – politická, finanční, materiální i vojenská. Dosud se potvrzuje, že primární účastníci těchto válek mohou počítat se zásadní podporou ze strany svých civilizačních příbuzných, jejíž prostřednictvím lze výrazně změnit poměr sil a ovlivnit průběh války a její výsledek. V případě USA jakožto nejvlivnějšího aktéra mezinárodních bezpečnostních vztahů dnešního světa se projevuje úsilí o identifikaci sil dobra a zla a příklon na stranu těch prvních. Huntington zdůrazňuje, že „americký idealismus, moralismus, humanitární instinkty, naivita a neznalost Balkánu je vedly k tomu, že se stali promuslimskými a protisrbskými“.⁴

Při poskytování pomoci někdy dokonce ustupuje do pozadí příslušnost k vojensko-politickým společenstvím vytvořeným mimo civilizační rámec. Tak např. řecká vláda se během válek v bývalé Jugoslávii distancovala od opatření, která prosazovalo NATO. Podporovala Srby v OSN a snažila se přimět vládu USA, aby zrušila ekonomické sankce.⁵ Rusko zase Srbům dodávalo tanky T-55 a protiletadlové řízené střely. Chorvatům zase zbraně dodávaly katolické země jak z Evropy (zejména SRN, Polsko, Maďarsko), tak i z Jižní Ameriky (Panama, Chile, Bolívie).

Dalším charakteristickým rysem válek na civilizačních zlomech jsou častá příměří a přerušení bojů, nikoli však podepsání smluv o všeobecném míru, které by znamenaly vyřešení klíčových politických otázek. Tyto války totiž propukají v geografické blízkosti odlišných náboženství a kultur, rozdílných společenských struktur a historických pamětí.⁶ Sekundární nebo terciární činitelé mohou vyvíjet nátlak na primární aktéry a nutit je k příměří za určitých podmínek, jež znamenají ústupky obou stran. Huntington toto své pojetí vysvětluje slovy: „civilizační války vyvěrají zespodu, mír se snáší shůry“.⁷ Primární aktéři však tyto podmínky poruší, jakmile se jim k tomu naskytne první vhodná příležitost.

Konfliktnost islámského světa

Velmi často diskutovaným námětem je vysoký stupeň zapojení muslimských zemí a národů do ozbrojených konfliktů současného světa. Tyto země se vyznačují vysokým vojenským koeficientem, tedy vysokým počtem vojenského personálu na 1000 občanů. To někteří odborníci považují za projev spojitosti mezi islámem a militarismem. Další skutečností je, že islámské země vedou nebo vedly i po skončení studené války řadu ozbrojených konfliktů se svými sousedy, a to na několika světadílech. Samuel Huntington dokonce varuje, že islámská civilizace jako taková má velmi konfliktní vztahy hned s několika dalšími, a to zejména s pravoslavnou, hinduistickou, africkou a zejména pak se Západem. Poslední z těchto konfliktních vztahů je nejdůležitější, jeho hlavní podobou je globální terorismus, jehož velmi vítaným argumentem se stala vojenská intervence USA v Iráku.

Islámské země mají silnější sklon používat při řešení sporů ozbrojené násilí. Zároveň s tím je to ale také důsledek represivních přístupů, které vůči nim volí jejich civilizační sousedé – Izraelci na Blízkém a Středním východě, Rusové v Čechensku,

Američané v Iráku. Konfliktnost islámského světa je samozřejmě jeho vnitřním problémem, ale stejně tak je problémem celého světa. Tato konfliktnost může být zmírněna jedině na základě koordinovaného úsilí za účasti OSN a nejlivnějších států současného světa.

2. Oblast vojenství

Asymetrické války

Základním rysem válek na počátku 21. století je asymetričnost.⁸ Dnešní války se vyznačují „naprostými, nebo mimořádně výraznými rozdíly v rovině cílů, schopností, manévru a morálních zásad“⁹ při vedení ozbrojeného zápasu. V jeho rámci se pak „asymetrické útoky zaměřují na slabá a zranitelná místa protivníka a jsou plánovány tak, aby měly vážné psychologické i fyzické dopady“. Tyto války se vyznačují paradoxním důsledkem výrazného nepoměru sil – „čím výraznější je disymetrie, tím větší je prostor pro asymetrii, tedy pro vyhýbání se přímému čelnímu souboji“.¹⁰ Proto je třeba očekávat, že teroristé budou ve své strategii spoléhat především na asymetrii, tedy na překvapivé a nečekané údery, na nastražování klamných cílů, na úskoky, léčky a další osvědčené metody vyhýbání se konvenční válce. Hrozba asymetrických válek je tedy přímou, záměrnou a naléhavou hrozbou vojenského charakteru.

Nové druhy hrozeb v době globalizace

- v celosvětovém měřítku poklesla naléhavost hrozeb vojenského charakteru
- narostla závažnost hrozeb nevojenského charakteru
- Jde o hrozby:
 - politické
 - ekonomické
 - ekologické
 - kulturní
 - sociální

Tato naléhavá a přímá hrozba se bude projevovat v následujících hlavních rovinách:

1. **Asymetrie zájmů.** V nejbližších letech nebudou hlavní původci této hrozby usilovat o vojenskou porážku USA nebo některého z jejich spojenců. Jakožto vojensky slabší budou usilovat o to, aby ovlivnili jejich rozhodování o politické a vojenské angažovanosti mimo oblast NATO. Svými asymetrickými údery budou chtít způsobovat jednotkám USA a jejich spojenců takové škody, které je donutí ke zkrácení pobytu v oblasti zásahu a které zároveň s tím zesílí obavy z dalších vojenských operací mimo oblast NATO.

2. **Asymetrie hodnot.** Původci hrozby asymetrických válek budou brát mnohem menší ohledy na základní hodnoty země euroatlantické civilizace. Budou vycházet

z poznatku, že pro země NATO a zejména pak pro USA představují ztráty na životech stále větší trauma. Ve svém jednání budou ignorovat pravidla a zažitě normy válečnictví. Nebudou se zastavovat před žádnou zákeřností, braním rukojmích, zneužíváním zajatců jako lidských štítů ani před případným použitím ZHN. Současná situace nasvědčuje, že se budou zaměřovat především na biologické a chemické látky, které jsou lacinější a dostupnější, a jejichž nasazení proti vojskům USA a jejich spojenců „může mít dopady strategického charakteru“.¹¹

3. **Asymetrie v oblasti taktiky a strategie.** Teroristické skupiny se stejně jako diktátorské režimy budou vyhýbat přímé ozbrojené konfrontaci s vojsky NATO nebo jejich spojenců. Asymetrické války jsou přímou hrozbou pro pět okruhů cílů.¹² První okruh představují ústřední a vládní orgány. Do druhého patří energetické zdroje a systémy spojení. Třetí okruh tvoří infrastruktura, tedy průmyslová a dopravní síť, jejíž případné rozložení může zasáhnout jak velká města, tak i ozbrojené síly. Do čtvrtého okruhu je zařazeno obyvatelstvo, které může být zasaženo přímo, nebo nepřímo (jde především o morální dopady různých asymetrických akcí). A konečně v pátém okruhu jde o ozbrojené síly.

Asymetrické války na počátku 21. století

Hlavní rysy:

- asymetrické útoky na slabá a zranitelná místa protivníka
- údery jsou plánovány tak, aby měly vážné psychologické i fyzické dopady
- čím výraznější je disymetrie, tím větší je prostor pro asymetrii, tedy pro vyhýbání se přímému čelnímu souboji

Rozměry asymetrie

- asymetrie zájmů
- asymetrie hodnot
- asymetrie v oblasti taktiky a strategie

Ohrožení armád NATO v asymetrických válkách

Pokud jde o hrozby, kterým jsou v případě asymetrické války vystaveny ozbrojené síly, lze z nedávné minulosti připomenout např. Somálsko v roce 1993. Tam USA nepředpokládaly vůbec žádný odpor, a tak jejich vojáci byli o to více zaskočeni, když Somálci sami rozhodli, kde dojde ke střetu a jakou bude mít podobu. I při použití primitivních systémů dokázali zasadit vážnou ránu nejsilnější armádě světa. Somálská zkušenost ukázala, jak těžko se moderním armádám bojuje v případě, když si vzbouřenci vybudují ohnisko svého odporu v samém středu města a když jako hlavní zbraň zvolí protitankové řízené střely RPG-7 s upravenou rozbuškou. Ve srovnání s americkou výzbrojí šlo o velmi primitivní zbraně, ale výsledkem jejich nasazení nakonec bylo sestřelení několika moderních a velmi drahých vrtulníků. Krutost asymetrické války se projevila také v tom, že somálští velitelé využívali malé chlapce jako své spojky a mogadišské ženy jako své týlové základny.

Další varovné zkušenosti vyplývají z akce Spojenecká síla v roce 1999, kdy jugoslávská armáda úspěšně uplatňovala taktiku nástrah, návnad a klamných cílů. Mnohé postupy této taktiky jsou velkým problémem právě pro moderní armády, které nejsou na něco takového připraveny. Jde zejména o následující postupy:

- zakrývání a maskování, které zachránilo mnoho tanků a obrněných vozidel jugoslávské armády,
- hořící pneumatiky, které vytvářely tepelnou stopu, a tak je piloti ve vysokých výškách považovali za tanky a odpalovali proti nim drahé řízené střely,
- stopy pásů od tanků, které vedly k maketám ze dřeva, a ty se pak stávaly terčem úderů namísto tanků skutečných,
- používání věder s vodou nebo dokonce kravského trusu, které se pod fóliemi stávaly dalšími zdroji tepla k oklamání senzorů reagujících na teplo,
- mistrovským kouskem bylo vybudování klamného mostu, který se pak skutečně stal cílem bombardování ze vzduchu, zatímco původní most zůstal nedotčen.

Asymetrické války po ukončení vojenských operací

Asymetrie se bude projevovat také v tom, že se na jedné straně bude v důsledku disymetrie snižovat délka doby přímých vojenských soubojů s pravidelnými jednotkami tzv. *rogue states*. Na druhé straně ale bude po skončení operací narůstat počet a zákeřnost úderů ze strany bývalých příslušníků armád, které budou zrušeny potom, co USA spolu se svými spojenci po svržení diktátorských režimů v *rogue states* ukončí své vojenské operace. V takových případech je třeba očekávat i to, že bývalí vojáci represivních armád diktátorských režimů se začnou vydávat za gerilová hnutí bojující za „osvobození země od zahraničních okupantů“ a budou používat asymetrické metody gerilové války.

Hrozba asymetrických válek bude mít především podobu gerilových válek zahajovaných po ukončení vojenských operací. Další podobou této hrozby budou zákeřné útoky na vojáky, kteří na daném území plní úkoly *peace-keepingu*. Hrozba asymetrických válek by se tedy mohla stát přímou hrozbou i pro vojáky AČR, kteří budou plnit úkoly v zahraničí, ať už v rámci NATO nebo OSN.

Základní předpoklady úspěšnosti v asymetrických válkách

Zkušenosti z asymetrických válek postkonfrontačního období nasvědčují tomu, že hrozby a rizika spojená s těmito válkami lze snižovat, pokud budou splněny následující předpoklady:

1. **Předpoklady politického charakteru.** Politická rozhodnutí by měla vycházet z předpokladu, že operace mimo území NATO by mohly skončit asymetrickou válkou s kratším či delším trváním. Samotné vojenské operace by měly být plánovány tak, aby způsobovaly co nejnižší ztráty na životech a co nejmenší škody na civilní

infrastrukturu zemí, ve kterých se zasahuje s cílem svrhnout nebezpečný diktátorský režim nebo zničit teroristické skupiny.

2. Předpoklady vojenského charakteru. Každé vojenské operaci by mělo předcházet shromáždění maximálního množství spolehlivých a ověřených informací o situaci na místě zásahu. Zpravodajská služba musí poskytovat co nejpřesnější poznatky o nepříteli a o místě zásahu. Vojenské zásahy by měly být připravovány jako hloubkové operace informačního věku (deep operations), které bojiště rozšiřují v prostoru i v čase.¹³ Tyto hloubkové operace informačního věku by měly být koncipovány jako výsledek součinnosti mezi zdroji informací, tedy činiteli, kteří rozhodují, a vojáky, kteří rozhodnutí uskutečňují na bojištích. Důležitým předpokladem je využití zdrcující vzdušné převahy, která je umocněna moderními přesně naváděnými zbraňovými systémy. V neposlední řadě je nezbytná připravenost na plnění úkolů po skončení bojové činnosti (post-conflict work). Jde především o ukončení nepřátelství a o zajištění míru.¹⁴

Vojenství nejvyspělejších států světa

Vojenská politika

Nejbohatší státy vyspělého Severu obecně a USA zvláště se po skončení studené války zabývají několika společnými problémy:

- Rozpočtová vyčerpanost. Jde buď o nedostatečné výdaje na obranu (typické především pro evropské členské země NATO), nebo o nezbytnost zásadních strukturálních změn ve vojenských rozpočtech (v tomto směru nejdále pokročily USA a Velká Británie).
- Sílicí obavy ze ztrát na životech vlastních vojsk v případě jejich nasazení do války. Edward Luttwak již v polovině 90. let upozornil na problém tzv. postheroického vojenství.¹⁵
- Snaha omezovat oběti i na straně nepřítele, a to především cestou většího používání tzv. neletálních zbraní, tedy zbraní se sníženými smrtícími účinky.

Strategie a operační umění

I když každá válka je jiná a žádná se neopakuje v naprosto stejné podobě, největší pozornost se na počátku 21. století zaměřuje zejména na následující prvky vedení bojové činnosti:

- vzdušná příprava, během níž se využívají přesně naváděné zbraně s cílem co nejpřesnějších úderů na pozemní cíle,
- pozemní ofenzíva, v jejímž rámci se největší pozornost zaměřuje především na:
- formy nasazení ozbrojených sil,
- hlavní rysy uskutečňovaných manévrů,
- způsoby dosahování překvapení v bojové činnosti,
- využívání tzv. proxies (jako nejznámější příklady si můžeme připomenout UCK v rámci operace Spojenecká síla 1999 nebo Severní aliance v rámci operace Trvalá svoboda 2001), které výrazně snižuje ztráty na životech zasahujících vojsk.

RMA: využívání vědecko-technických poznatků ve vojenství

Klíčovou charakteristikou dnešního světa je „Revoluce ve vojenství“ (Revolution in Military Affairs – RMA). Je to složitý a neobyčejně rozsáhlý proces, který je výsledkem těsného vzájemného propojení mezi politikou, bezpečnostní politikou a využíváním nových vědeckých poznatků pro formy vedení ozbrojeného zápasu. Jeho hlavní charakteristiky se projevují v následujících oblastech:

- nové uspořádání ozbrojených sil, nové způsoby jejich řízení a metody jejich bojové přípravy,
- nové postupy při dosahování cílů ozbrojeného zápasu,
- snaha o dosažení celkové vojenské převahy (full spectrum dominance),
- zaměření na získání a udržení nadvlády ve všech formách bojové činnosti, zejména pak v manévrování,
- dosažení schopnosti zasazovat vysoce přesné údery, a to zejména ze vzduchu,
- důraz na výraznou převahu v logistice, kde se neustále zvýrazňuje náskok USA a jejich nejsilnějších a nejbohatších spojenců před zbytkem světa,
- dosažení drtivé převahy v oblasti informací – byl vytyčen cíl dosáhnout a udržovat převahu v oblasti C⁴ISR architektury, spočívající na pěti pilířích:
 - multicenzorová informační síť,
 - zvýšené schopnosti řízení bojové činnosti,
 - schopnost vést účinné informační operace (jde především o pronikání do nepřátelských sítí s cílem ničit jeho systém sledování situace na bojišti a řídit činnost vlastních vojsk),
 - vytvořit pevnou a odolnou síť poskytující spolehlivé údaje velitelům všech nasazených vojsk,
 - dosažení naprosté spolehlivosti v ochraně vlastních informačních sítí,
- nejvyšší možné zajišťování ochrany vlastních vojsk. Velmi výstižně tento rys vojenství pojmenoval Edward Lutwak. Ve své studii z roku 1995 nazvané Postheroické vojenství upozornil,¹⁶ že zejména u politických činitelů se ochota riskovat životy vlastních vojáků blíží k nule. Výrazně se to potvrdilo v roce 1999 při jednáních o vojenském zásahu v Kosovu, kdy tehdejší prezident Bill Clinton „dal zcela jasně najevo, že nebudou nasazeny pozemní jednotky a že válka se povede výlučně ze vzduchu“.¹⁷

Revolution in Military Affairs – RMA

- nové uspořádání ozbrojených sil
- nové způsoby jejich řízení
- nové metody jejich bojové přípravy
- nové postupy při dosahování cílů ozbrojeného zápasu

Velmi výstižnou souhrnnou charakteristiku základních záměrů RMA přinesla Quadriennial Defense Review z května 1997, která podtrhla, že hlavním smyslem je „vytvořit a využívat informační převahu s cílem dosáhnout náskok ve všech smě-

rech (*full spectrum dominance* – pozn. autora) dosažením synergie ve čtyřech nových operačních koncepcích: převaha v manévru, přesné nasazení vojsk, cíleně nasazené logistické síly a všestranná ochrana vlastních vojsk“ (*full dimensional protection* – pozn. autora).¹⁸

Full spectrum dominance

- drtivá převaha v oblasti informací
- nadvláda ve všech formách bojové činnosti, zejména pak v manévrování
- zasazování vysoce přesných úderů, a to zejména ze vzduchu
- výrazná převaha v logistice
- nejvyšší možné zajišťování ochrany vlastních vojsk

Bjorn Moller z Ústavu mezinárodních studií (Dánsko) uvádí, že hlavními nástroji RMS jsou:¹⁹

- multicenzorové systémy, které ozbrojeným silám a jejich velitelům dávají dokonalé informace o situaci na bojišti,
- nejmodernější metody řízení bojové činnosti spočívající na pružném a účinném rozmísťování a nasazování ozbrojených sil,
- schopnost vést a řídit informatizované operace spočívající v pronikání do sítí nepřátel, v jejich vyřazování z činnosti a v dokonalé ochraně vlastní sítí,
- neustálé zdokonalování vlastních komunikačních sítí zaměřené především na zlepšování výměny informací a rozkazů mezi jednotlivými velitelskými stupni,
- trvalé zdokonalování ochrany vlastního systému informací.

RMA se promítá také do naplňování základních principů vedení ozbrojeného zápasu. Princip ofenzivy (*Offensive*) se v době RMA projevuje soustředěním zdrcující převahy, především pak vzdušné, která umožňuje zcela paralyzovat pozemní vojska i letectvo protivníka. V plné platnosti zůstává princip cíle bojové činnosti (*Aim*), jímž je zničení nepřátelských vojsk a jejich vůle k dalšímu odporu. V době RMA se výrazně zkracuje doba pro jeho dosažení. Princip masovosti (*Mass*) zaznamenává posun od masového nasazení ozbrojených sil ke stále větší kumulaci ničivé síly – operace Irácká svoboda ukázala, že jde dokonce o ochromující účinky. Princip úspěšnosti nasazení ozbrojených sil (*Economy of Force*) se zaměřuje na vyvarování se špatných kalkulací, které vedou ke zbytečným ztrátám na životech vojsk.

Princip bezpečnosti (*Security*) vychází ze znalosti nepřítel, jeho výzbroje a vojenské strategie, proti nimž se pak zajišťuje bezpečnost vlastních ozbrojených sil. Ve srovnání s minulostí se ještě více zvýrazňuje princip překvapení (*Surprise*) – čtyři velké války postkonfrontačního období ukázaly, že irácká, srbská či afghánská vojska byla častokrát natolik překvapena, že ani nevěděla, odkud údery přišly. Součástí tohoto principu se stalo také vysoce spolehlivé předvídaní činnosti protivníka. V době RMA trvale klesá význam principu jednoduchosti (*Simplicity*) – proces rozhodování

a řízení bojové činnosti je stále složitější a náročnější. Tato tendence je ale vyvážena posilováním principu jednoty velení (Unity of Command) – právě díky moderním informatizovaným systémům se zdokonaluje nepřetržitá kontrola bojové činnosti na válčících 21. století.

Pokud jde o posuzování účinnosti RMS, střetávají se dva rozdílné přístupy. Vojíci vycházejí ze skutečnosti, že vojenství se zakládá především na konkrétních zkušenostech a jejich vyhodnocování. Proto za kritérium považují výsledky konkrétních vojenských operací, ať už jde o regionální konflikty nebo války nízké intenzity. Naproti tomu politikové spatřují účinnosti RMS v tom, že podobně jako v minulosti jaderné odstrašování zabrání vypuknutí ozbrojených konfliktů a umožní prosazování cílů nikoli vojenskou, ale politickou cestou.

3. Kontrola zbrojení a odzbrojení

V oblasti kontroly zbrojení a odzbrojení si velký význam i po skončení studené války uchovává celosvětové úsilí o další konkrétní pokrok v nejdůležitějších oblastech, kterými jsou zbraně hromadného ničení, konvenční zbraně, raketové nosiče a opatření na posilování důvěry a bezpečnosti.

Zbraně hromadného ničení/ /Weapons of Mass Destruction (ZHN/WMD)

Smlouva o nešíření jaderných zbraní (NPT)

Jaderné zbraně/Nuclear Arms (JZ/NA) jsou hlavním a také nejničivějším a nejnebezpečnějším druhem ZHN. Základem celosvětového úsilí v tomto směru je smlouva NPT, která je považována za „nejoblíbenější smlouvu v dějinách“.²⁰ Ani ve čtvrtém desetiletí své existence není zastaralá a nadále sehrává klíčovou roli v mezinárodních bezpečnostních vztazích. V průběhu 90. let se potvrdil její příznivý vliv na několik významných států. Ukrajina bez problémů souhlasila se stažením jaderných zbraní někdejšího SSSR ze svého území, JAR, Argentina, Brazílie a Jižní Korea upustily od svých vojenských jaderných programů. Všechny tyto státy, někdy také nazývané in-between-countries, se zřekly ambice na vstup do jaderného klubu.

První dvě hodnotící konference

Za přispění hodnotících konferencí konaných vždy jednou za pět let se dosahovalo nesporných pokroků. Hodnotící a prodlužovací konference v roce 1995 se sešla v době, kdy jaderné státy (NWS) překročily k významným omezením svých arzenálů. Schválila dokument *Zásady a cíle*, na jehož základě byla smlouva NPT prodloužena takřkajíc natrvalo. Jeho signatáři se zavázali ke konkrétním krokům na cestě jaderného odzbrojení.

Hodnotící konference konaná v roce 2000 zdůraznila naléhavost dosažení univerzality smlouvy NPT a schválila *Závěrečný dokument*. Ten obsahuje zásady a cíle

pro jaderné nešíření a odzbrojení. Jeho nejvýznamnější a dodnes nejčastěji citovanou částí je kapitola nazvaná *Třináct kroků*, v jejímž článku 6. se NWS jednomyslně zavázaly k úplnému odstranění všech svých arzenálů, které by nakonec vedlo k jadernému odzbrojení. Na počátku 21. století se hlavní pozornost soustředila do tří směrů: posílení hodnotícího procesu smlouvy NPT, zásady a cíle jaderného nešíření a odzbrojení a dosažení univerzální platnosti smlouvy.

Hodnotící konference 2005

Tato konference se sešla a jednala pod vlivem několika znepokojivých událostí. Především bylo zpochybněno všeobecně zažitě přesvědčení, že jaderné odzbrojení a nešíření jaderných zbraní jsou dvě stránky jedné mince, že jsou to dva procesy, které se navzájem doplňují. Po skončení studené války totiž USA, Rusko, Francie a Velká Británie výrazně snížily stavy svých jaderných zbraní, ale zároveň s tím se počet jaderných států rozšířil o tři další (Izrael, Indie a Pákistán) a další tři státy (Irák, Írán a KLDR) svým postupem vyvolávaly stále silnější podezření, že se vydaly cestou vývoje a výroby svých vlastních jaderných arzenálů.

Výhrady proti členům jaderného klubu

Výhrady byly vzneseny i proti oficiálním členům tzv. jaderného klubu, zejména pak proti USA, které mezi hodnotícími konferencemi 2000 a 2005 pokračovaly ve vývoji nových kategorií jaderných zbraní, zejména pak malých jaderných bomb (tzv. mini nukes) a jaderných zbraní určených k prorážení podzemních bunkrů (tzv. bunkers busters nebo robust nuclear earth penetrators). Ministr obrany Rumsfeld tyto programy zdůvodnil tím, že více než 70 zemí má plány na výstavbu odolných podzemních zařízení, v nichž by mohla být umístěna buď velitelská stanoviště, nebo zbraňové systémy včetně ZHN. Dosavadní jaderné zbraně se na jejich ničení nehodí, protože jsou příliš velké a vedle samotného ničení bunkrů by způsobily neúměrně velké nežádoucí vedlejší škody. Jaderné zbraně vyvinuté speciálně proti bunkrům by měly mít nižší ničivou sílu využitelnou především na prorážení bunkrů.²¹

Bývalý prezident USA James Carter Bushově administrativě vytkl, že v jaderné oblasti se vrátila zpět – k logice studené války. Uvedl přitom tři základní výhrady: pokračující přítomnost jaderných zbraní na území SRN, posedlost neustálou modernizací a náskokem před ostatními a neochota dát nejaderným státům závazek, že USA proti nim nikdy nepoužijí své jaderné zbraně.²²

Vytvoření Koalice pro nový přístup

Na základě kritiky postupu USA a dalších jaderných států se vytvořila tzv. Koalice pro nový přístup (New Agenda Coalition – NAC), v níž se sdružilo sedm zemí, které ekonomicky a technologicky mají na to, aby také vybudovaly vlastní jaderný potenciál, a přesto se důsledně řídí základními zásadami NPT. Jsou to Brazílie, Mexiko,

Egypt, JAR, Irsko, Švédsko a Nový Zéland. Ty v roce 2004 společně připravily rezoluci, která se na pět oficiálních členů jaderného klubu obrátila s výzvou, aby zastavili vývoj nových generací jaderných zbraní a aby se vydali cestou plnění závazku z roku 2000 (jednoznačné a nedvojsmyslné odstranění všech jaderných zbraní). Vycházely přitom ze společného názoru, že „odzbrojení a nešíření (nonproliferation) jsou dva procesy, které se navzájem doplňují: to co neexistuje, se nemůže nikam dále šířit“.²³

Tři členské země oficiálního jaderného klubu, které zároveň jsou i stálými členy RB OSN, konkrétně USA, Velká Británie a Francie, však k iniciativě sedmi zemí zaujaly odmítavé stanovisko a nakonec zmařily přijetí návrhu rezoluce, přestože ji během projednávání podpořilo osm členských států NATO. Necitlivý postup oficiálních členů jaderného klubu vyvolal „rozčarování řady nejaderných států a zdráhavý přístup k novým závazkům do té doby, než svým závazkům dostojí jaderné státy“.²⁴

Největší znepokojení vyvolaly dva státy z tzv. osy zla amerického prezidenta Bushe, a to KLDK a Írán. Severní Korea na počátku roku 2003 odstoupila od smlouvy NPT a ve stejném roce vypověděla i moratorium, které podepsala v roce 2002 při příležitosti návštěvy japonského premiéra Koizumiho. V roce 2004 se do slepé uličky dostala i jednání šestky – oba korejské státy, Japonsko, ČLR, SSSR a USA. V únoru 2005 KLDK oficiálně oznámila výrobu jaderné bomby a jako další krok lze očekávat pokusný podzemní jaderný výbuch. Dalším důvodem velkého znepokojení se stal vývoj korejských řízených střel středního doletu.

Íránský problém a jeho závažnost

V roce 2002 se ukázalo, že Írán již delší dobu předtím pod pláštíkem civilního jaderného programu rozvíjel aktivity směřující k získání technologií za účelem výroby štěpných materiálů pro vojenské účely a že usiluje o získání plutonia a obohaceného uranu. Touto cestou by se Írán mohl rychle stát jaderným státem, a proto vyvolal vážné obavy, že nedodržuje duch smlouvy NPT (compliance crises). Vystavalo velké znepokojení, že Írán by svým postupem mohl vyvolat řetězovou reakci dalších států, zejména ve Střední Asii a na Středním východě, které by po jeho vzoru mohly usilovat o vytvoření vlastních jaderných arzenálů.

Závažnost íránského problému výstižně zhodnotili Philip Gordon z Brookings Institution a Charles Grant, ředitel Center for European Reform. V analýze, pod kterou se podepsala řada významných osobností z USA i EU,²⁵ zdůraznili, že dokončení jaderného programu pro vojenské účely by mohlo mít destabilizující dopad ve třech hlavních směrech. Podnítilo by další země v oblasti k úsilí o získání jaderných zbraní, mohlo by se odrazit v agresivnější politice Teheránu a zasadilo by těžkou ránu samotné myšlence smlouvy NPT.

Všechny zmiňované argumenty jsou zcela opodstatněné. Ke druhému z nich lze dodat jen to, že kdyby Írán měl arzenál jaderných zbraní, tak by jeho mocenské elity při rozhodování o svých zahraničněpolitických krocích nemusely brát v úvahu námitky žádného činitele mezinárodních vztahů, ať už států nebo mezinárodních orga-

nizací. A třetí argument lze rozšířit připomenutím, že jaderné odstrašování je hrou, která funguje tím lépe, čím menší je počet jejích účastníků. Narůstající počet vede k poklesu spolehlivosti, racionality a předvídatelnosti. A to tím spíše, když do hry vstoupí státy, jejichž vládnoucí elity nepodléhají veřejné kontrole a mohou zneužívat mocenský monopol.

Významnou vstřícnou iniciativu rozehrály tři nejvýznamnější členské země EU – Velká Británie, Francie a SRN. Opakovaně Íránu nabídly rozsáhlou hospodářskou, vědecko-technologickou i diplomatickou pomoc, pokud bude postupovat výlučně cestou civilní jaderné energetiky. V tzv. pařížské dohodě se všechny čtyři státy shodly na vymezení rámce dalšího postupu směrem k dlouhodobému řešení problému íránské jaderné energetiky a ke vzájemné bezpečnostně-politické spolupráci. Írán ale nadále pokračoval v aktivitách, jež jsou v rozporu s duchem smlouvy NPT i s tím, k čemu se nedlouho předtím zavázal. Své pokoutné aktivity v jaderných zařízeních v Isaphanu a v Natanzu zdůvodňoval populistickými tezemi o „nepřijatelnosti jaderného apartheidu“. Zpráva MAAE z léta 2005 jej proto vyzvala, aby dostal závazkům na otevřenost. Vážné znepokojení z ohrožení ducha smlouvy NPT vyjádřili i ministři zahraničí Velké Británie, SRN a Francie spolu s Javierem Solanou.²⁶

Krize důvěry NPT

Nepříznivým faktorem hodnotící konference 2005 byla i ta skutečnost, že v období let 2000–2005 pouze čtyři státy ratifikovaly Smlouvu o všeobecném zákazu jaderných zkoušek (CTBT). Mezi těmi, které tak neučinily, bylo několik tzv. těžkých případů, a to ČLR, KLR, Egypt, Indie, Írán, Izrael, Pákistán a USA. Jinými slovy dva oficiální a tři neoficiální členové jaderného klubu a dva diktátorské státy, které o to usilovaly.

Hodnotící konference 2005 nakonec vyzněla jako neúspěch. Nepodařilo se dospět k žádnému konkrétnímu řešení nazrálých problémů, a tak nadále přetrvávají zásadní rozdíly a neshody v přístupu k jednotlivým aspektům boje proti šíření ZHN. Kofi Annan²⁷ ji vyhodnotil jako projev krize ve dvou rovinách – jde o krizi důvěry mezi účastníky, v níž se odráží krize dodržování dříve dohodnutých závazků. Zároveň s tím nastínil kroky, které jsou nezbytné pro oživení smlouvy NPT. Jde především o hledání souladu mezi právem na mírové využití jaderné energie a imperativem nešíření jaderných zbraní. Dále jde o nešíření jaderných materiálů o důsledné dodržování zákazu jaderných zkoušek. A nejvyšší prioritou je hledání cest vedoucích ke snižování počtu jaderných zbraní ve světě.

Smlouva o všeobecném zákazu jaderných zkoušek

(Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT)

Její text byl vypracován v letech 1994–1995 v návaznosti na mnohaletá americko-sovětská jednání v době studené války a díky novým poměrům postkonfrontačního světa. Zavazuje smluvní strany neprovádět jakékoliv zkoušky či jaderné výbuchy na kterémkoli místě pod jejich jurisdikcí či kontrolou. Každý její účastník se navíc za-

vazuje, že nevyvolá, nenapomůže, ani žádným dalším způsobem se nezúčastní provedení jakéhokoli zkušebního či jiného jaderného výbuchu. Tato smlouva však zatím nevstoupila v platnost, protože ji dosud neratifikovaly dva stálí členové RB OSN, a to USA a ČLR a spolu s nimi dalších devět států.

Zóny bez jaderných zbraní (ZBJZ)

Zvyšují globální a regionální bezpečnost a posilují mírový vývoj a režim nešíření jaderných zbraní a přispívají k dosažení hlavního cíle, kterým je jaderné odzbrojení. Prvním pokusem o vytvoření ZBJZ byl tzv. Rapackého plán z roku 1958.²⁸ Od té doby bylo podepsáno několik dohod o vytvoření ZBJZ. Smlouva z Tlatelolco (1967) vytvořila ZBJZ zahrnující Mexiko, Karibskou oblast, Střední a Jižní Ameriku (celkem 33 zemí). Smlouvu z Rarotonga (1985) podepsalo 13 zemí sdružených v Jihopacifickém fóru. V roce 1991 podepsaly Jižní Korea a KLR Společnou deklaraci o denuklearizaci Korejského poloostrova. Smlouvu z Bangkoku (1995) podepsalo 10 zemí jihovýchodní Asie.²⁹ Smlouvu z Pelindaby (1996) podepsalo 52 afrických zemí, a tím byla vytvořena ZBJZ na tzv. černém kontinentu. Na počátku 21. století je do ZBJZ zapojeno celkem 110 účastnických zemí a celkový rozsah těchto zón pokrývá přibližně polovinu zemského povrchu.

Smlouva o zákazu výroby štěpných materiálů pro jaderné zbraně

(Fissile Material Cut – Off Treaty FMCT)

Jedná se o dlouhodobé úsilí, které zatím neskončilo sjednáním a podpisem smlouvy, která by zakázala výrobu štěpných materiálů. Problémem je, že USA a Rusko odmítají, aby se předmětem smlouvy staly již vyrobené a nahromaděné zásoby jaderných zbraní (JZ), jejichž snižování je podle USA v kompetenci bilaterálních jednání. Dalším problémem je verifikace.

Velká pozornost se při kontrole zbrojení soustřeďuje na uzavřený palivový cyklus (Closed fuel cycle), který znamená, že daný stát disponuje veškerou technologií od těžby a zpracování uranové nebo thoriové rudy přes obohacení, výrobu jaderného paliva, jeho použití v reaktorech, skladování až po jeho uložení nebo přepracování. Jinými slovy daný stát je schopen získávat potřebné jaderné materiály ze všech stupňů palivového cyklu (např. Francie). ČR k takovým státům nepatří.

Dvoustranné odzbrojovací iniciativy

Konec studené války přinesl obrovský pokrok v jednáních mezi USA a SSSR/Ruskou federací při omezování jejich strategických jaderných potenciálů. Jedná se o celkem tři historicky významné smlouvy.

Smlouvu START I podepsali v červenci 1991 prezident G. H. Bush. a M. Gorbačov (jako první a zároveň poslední prezident SSSR). Tím omezili dvoustranné závody ve zbrojení dvěma způsoby:

- stanovili pro každou stranu strop 1600 nosičů JZ, zároveň s tím stanovili podlimity pro ICBM a SLBM,
- byl zakázán vývoj nového typu ICBM a SLBM s více než deseti jadernými hlavicemi, zároveň s tím byl zakázán vývoj několikanásobných jaderných hlavic a jaderných ŘS s plochou dráhou letu dlouhého dosahu.

Smlouvu START II podepsali G. Bush st. a Boris Jelcin (jako první prezident Ruské federace). Smlouva stanovila dvě fáze další likvidace JZ:

1. fáze měla skončit do sedmi let od vstupu smlouvy START I v platnost,
2. fáze měla skončit v roce 2003 tím, že USA a RF budou mít každý 3000–3500 jaderných hlavic.

Největší přínos této smlouvy spočívá v eliminaci nejnebezpečnějších strategických zbraní ICBM a MIRV.

V březnu 1997 podepsali B. Clinton a B. Jelcin vyhlášení o oboustranné ochotě dále pokračovat ve snižování stavu svých strategických zbraní. V návaznosti na toto vyhlášení se začalo hovořit o smlouvě *START III*, přestože ještě nebyla ratifikována smlouva START II.

Zcela nový jednací rámec se vytvořil poté, co noví prezidenti obou zemí, G. W. Bush a Vladimir Putin, podepsali v květnu 2002 tzv. Moskevské smlouvy známé pod zkratkou SORT – Strategic Offensive Reductions Treaty. Na jejich základě by obě strany měly do deseti let po podpisu snížit počet svých strategických jaderných hlavic ze 6000 na 1700 až 2200 kusů.

Jednostranné odzbrojovací iniciativy

Francie

Po skončení studené války učinila tato opatření:

- zcela zrušila pozemní složky svých strategických jaderných sil (Plateau d' Albion),
- zrušila program tzv. předstrategických jaderných sil (Pluton),
- snížila počet jaderných ponorek ze 6 na 5,
- odstranila jaderné bomby AN-52 z letounů Jaguar a Mirage III.

Velká Británie

Po skončení studené války přistoupila na následující změny:

- vzdala se ŘS Lance,
- ukončila demontáž námořních taktických JZ,
- stáhla a demontovala všechny letecké JZ,
- svou jadernou sílu snížila celkem o 70.

ČLR

Po skončení studené války učinila určité kroky také ČLR. Jde zejména o následující:

- v roce 1992 přistoupila k NPT,
- v roce 1996 podepsala smlouvu CTBT,

– podporuje dosažení jaderného odzbrojení, ale zároveň s tím trvá na modernizaci svého jaderného potenciálu, dokud nebudou naplněny některé základní zásady.³⁰

Taktické jaderné zbraně (TJZ)

Jedná se o prostředky jaderného napadení začleněné v pozemním vojsku, taktickém letectvu a vojenském námořnictvu s dosahem do 500 km. Ani 15 let po skončení studené války nebyly k dispozici přesné údaje o počtech těchto zbraní. Navíc se na ně nevztahuje ani mezinárodní program Kooperativního snižování hrozby (Cooperative Threat Reduction – CTR).

Pojem „taktické“ je velmi relativní, protože záleží především na strategické hloubce. Taktické JZ nepředstavují žádnou hrozbu pro odlehlé ostrovní státy (zejména USA), ale na druhé straně mohou zasáhnout životně důležité cíle jiných států, z jejich pohledu pak mohou mít povahu zbraní strategických. Nebezpečí TJZ vyplývá ze dvou skutečností: mají předsunuté postavení a o jejich nasazení mohou rozhodovat generálové na válčišti. Nelze tedy vyloučit, že v krizové době by se mohlo uvažovat o jejich preventivním použití. V případě nepříznivého vývoje konvenční války by jejich pohyb mohl vyprovokovat preventivní jaderný úder místo toho, aby od něj odstrašoval.

Chemické zbraně (CHZ)

V roce 1992 byla podepsána Úmluva o zákazu vývoje, výroby, skladování a užití chemických zbraní a o jejich zničení (Convention of Chemical Weapons – CWC). Do roku 2001 měla celkem 143 smluvních států, dalších 31 úmluvu pouze podepsalo. Úmluva má čtyři hlavní cíle: likvidace CHZ, kontrola dodržování jejich zákazu, ochrana a pomoc před CHZ, mezinárodní spolupráce.

Počty jaderných hlavic		
	Strategické hlavice	Nestrategické hlavice
USA	5632	680
Rusko	5310	2050
Velká Británie	185	
Francie	348	
ČLR	392	
Indie, Pákistán, Izrael	399	
Celkem	14 996	

Jaderný potenciál USA		
a) Strategické jaderné síly		
Počet jaderných hlavic		
Bombardéry		
B-52	64	850
B-2	16	160
ICBM		
Minuteman III	500	1050
MX/Peacekeeper	50	500
Jaderné ponorky		
Ohio	16	3072
b) Nestrategické jaderné síly		
Letecké bomby		580
Námořní řízené střely		100
Celkem		6312

Jaderný potenciál Ruska		
Počet jaderných hlavic		
Bombardéry		
TU-95	56	704
TU-160	16	168
ICBM	570	1708
Jaderné ponorky		
Delta III, Delta IV	12	1370
Tajfun (Typhoon)	2	260
Strategické obranné systémy		1100
Nestrategické systémy		2050
Celkem		7360

Jaderný potenciál Velké Británie		
Počet jaderných hlavic		
Jaderné ponorky		
Celkem 4 ponorky po 12 ŘS		185

Jaderný potenciál Francie

Počet jaderných hlavic		
Bombardéry		
Mirage 2000 A	60	50
Super Étendard	24	10
Jaderné ponorky		
Celkem 4 ponorky po 16 ŘS		288
Celkem		348

Jaderný potenciál ČLR

Počet jaderných hlavic		
Bombardéry		150
LBM	120	120
Jaderné ponorky	1	12
Nestrategické systémy		110
Celkem		392

Jaderný potenciál Indie

Odhady celkového počtu jaderných zbraní se pohybují od několika desítek až po 150. Indie se veřejně zavázala, že jaderné zbraně nepoužije jako první. Proto se předpokládá, že u mnohých zbraní je plutonium uloženo odděleně od dalších systémových komponentů.

Indie má dva druhy nosičů jaderných zbraní – balistické řízené střely a bombardéry.

Balistické řízené střely

 Prithvi I

 Agni I

 Agni II

Bombardéry

 Mirage 2000 H Vajra

 Jaguár IS Shamser

Jaderný potenciál Pákistánu

Počet jaderných zbraní se odhaluje na 30–50. Pákistán má jeden druh nosičů jaderných náloží – řízené střely Ghaznavi, Shaheen I a Shaheen II.

Jaderný potenciál Izraele

Izrael nadále hraje dvojí hru – oficiálně ani nepotvrzuje, ale ani nevyvrací, že má jaderné zbraně. Všeobecně se ale předpokládá, že Izrael má okolo 200 jaderných zbraní. Jejich nosiči jsou letouny a ze země odpalované řízené střely. V posledních letech by jaderní zbraně mohly být i ve výzbroji izraelských ponorek Doléhán na motorový pohon.

Letouny

F-16 A/B/C/D/I Falcon

Balistické střely

Jericho II

THE MILITARY BALANCE 2005–2006

Konvenční zbraně

Průlomovou událostí se ihned po skončení studené války stala *Smlouva o konvenčních silách v Evropě* (Conventional Forces in Europe – CFE) podepsaná na pařížském summitu KBSE dne 19. 11. 1990. V platnost na dobu neomezenou vstoupila 9. 11. 1992. Smlouva má tři pilíře:

- omezení pěti kategorií zbraní, a to:
 - bojové tanky,
 - bojová obrněná vozidla,
 - dělostřelecké systémy ráže nad 100 mm,
 - bojové letouny,
 - úderné vrtulníky,
- systém výměny informací,
- systém verifikací.

První hodnotící konference v roce 1996 ocenila velmi dobré plnění smlouvy: bylo zničeno téměř 60 000 kusů nadpočetné bojové techniky a 30 účastnických zemí snížilo své ozbrojené síly o 1,2 milionu vojáků.

Druhá hodnotící konference proběhla v květnu a červnu 2001 ve Vídni a mohla ocenit další významný pokrok: zničení dalších 59 000 kusů konvenčních zbraní, uskutečnění více než 3000 inspekcí na místě a další prohloubení procesu transparentnosti.

Opatření na posilování důvěry a bezpečnosti

V návaznosti na dědictví z dob studené války³² se další pokrok projevil v následujících směrech:

- Moskevská deklarace o zastavení vzájemného cílení jadernými ŘS (r. 1994).
- Společné prohlášení prezidentů USA a RF o výměně informací o vypouštění ŘS a včasém varování (r. 2000).
- Memorandum USA a RF o vytvoření společného střediska pro výměnu údajů ze systémů včasného varování a notifikací o vypouštění ŘS (r. 2000).

4. Nové rozměry bezpečnosti

Nárůst významu soft power

Zároveň s bojem proti terorismu a šíření ZHN narůstá i význam další priority, kterou je vnitřní bezpečnost. V důsledku toho, že po skončení studené války v euroatlantické oblasti výrazně poklesla naléhavost hrozby přímé a rozsáhlé vojenské agrese, vyvstala potřeba přehodnotit způsoby dosahování bezpečnosti. Za dobu 15 let, která uplynula od skončení studené války, se snížil relativní význam tzv. hard power spočívající na vojenské síle a schopnosti zasazovat rychlé a zničující údery. Na vážná úskalí používání hard power v dnešním světě ukázala krutá irácká zkušenost – samotná vojenská síla se ukázala být vynikající pro svržení zkorumpovaného diktátorského režimu, ale nepostačovala na zajištění pevného míru. Navíc se stala magnetem pro zákeřné útoky a výpady vzbouřenců a džihádistů, kteří se do Iráku sjeli z celého světa.

Zároveň s tím po skončení studené války narostl význam tzv. soft power, tedy jakési měkké, či spíše jemné síly. Velmi výstižně ji vymezuje Alyson Bailes, ředitel Stockholmského mezinárodního ústavu pro výzkum míru. Uvádí, že soft power spočívá na „nevojenských nástrojích, jakými jsou kulturní síla, legitimnost (spíše oprávněnost než síla), síla příkladu a přitažlivosti... přesvědčování a vyjednávání spíše než donucování“.³³ Díky těmto rozměrům síly lze zmírňovat napětí, hledat nekonzfliktní východiska z krizových situací a upevňovat základy pro dlouhodobý mír.

Nárůst významu vnitřní bezpečnosti

Bezpečnost je stále více posuzována v širším kontextu, který vedle zajištění proti vnějším hrozbám zahrnuje také vnitřní stabilitu a vnitřní bezpečnost. Vztahuje se především k zajištění vnitřního pořádku a zejména pak k ochraně lidí před kriminalitou. Velkou pozornost tomu věnuje Švédsko, které přijalo koncepci „Totální obrany“, jež se vedle klasické ochrany státu zaměřuje také na zajištění ekonomické a psychologické obrany. Další významnou koncepcí zajišťování vnitřní bezpečnosti představuje americká Homeland Security.

Význam vnitřní bezpečnosti narůstá především proto, že ve všech zemích světa a zvláště pak v těch nejvyspělejších a nejbohatších se projevuje dramatický vzestup tzv. společenské zranitelnosti (societal vulnerability). Obrovská koncentrace obyvatelstva ve velkých metropolích (tzv. mega-cities) přeměňuje miliony obyvatel ve snadné cíle násilných akcí, které mohou přicházet jak zevnitř státu tak i ze zahraničí. Jejich vykonavateli mohou být i relativně velmi malé skupiny s poměrně jednoduchými a snadno dostupnými prostředky. Desítka fanatiků si může pořídit nástroje v hodnotě desítek nanejvýš stovek tisíc dolarů (získaných z organizovaného zločinu a zejména pak z obchodu s narkotiky), ale může způsobit smrt stovek nebo i tisíců lidí a napáchat škody v hodnotě desítek či dokonce stovek milionů dolarů.

Human security

Velká pozornost se i nadále bude zaměřovat na koncepci lidské bezpečnosti (human security). Ta sice nepopírá existenci a význam vojenských hrozeb, ale zároveň s tím se podrobně zabývá hrozbami, které vyvstaly po skončení studené války a mají závažný dopad na bezpečnost lidského jedince. Lidská bezpečnost je vymezována na základě čtyř přístupů. Ty se odlišují podle toho, zda se zakládají na zajištění základních lidských potřeb, na důrazném intervenčním přístupu, na podpoře rozvoje nebo na eliminaci hrozeb z oblasti tzv. nové bezpečnostní agendy (šíření drog, malých zbraní, obchodování s lidmi, krádeže, vydírání a další).

Všechny tyto přístupy se vztahují k „hodnotám blahobytu, které jsou natolik významné, že lidské bytosti jsou ochotny se za jejich uhájení bit, nebo kvůli nim riskovat své vlastnictví nebo dokonce i vlastní životy“.³⁴ Human security má mj. vážný dopad také na oblast zkoumání výdajů na bezpečnost – nelze se totiž omezovat jenom na výdaje ministerstev obrany či vnitra, ale je nutné brát do úvahy, že pokrývání nové bezpečnostní agendy lze těžko poměřovat na základě finančních výdajů. V době důrazu na human security se již nelze omezovat na pojetí vojenských výdajů vyčíslované cenou zajištění bezpečnosti v jejím tradičním, státně vymezeném pojetí odvozovaném od vnější hrozby.

Nové přístupy k zajišťování bezpečnosti

Na počátku 21. století existují čtyři základní vyprofilované přístupy k zajišťování bezpečnosti.³⁵ První z nich je *teritoriální* a klade hlavní důraz na zajištění nedotknutelnosti státních hranic a státní svrchovanosti tváří v tvář hrozbě vnějšího útoku. Druhý přístup je *extrateritoriální* a projevuje se vnějšími intervencemi či podporou vytypovaných činitelů na území jiných států. Třetí přístup je *intrateritoriální* a zaměřuje se na dosažení bezpečnosti cestou eliminace hrozeb působících uvnitř území státu. A konečně čtvrtý přístup je *neteritoriální*, protože se vymezuje vůči takovým hrozbám, jakými jsou např. náhlé klimatické, propukání epidemií nebo pandemií a další.

Dalším typickým rysem mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století je vzájemné doplňování se teritoriálních a extrateritoriálních metod při zajišťování bezpečnosti. V případě prvním jde povětšinou o stejné metody, jaké pamatujeme z doby studené války, kdy šlo hlavně o zajištění připravenosti na případný mezistátní ozbrojený konflikt. V druhém případě se jedná především o preemptivní vojenské akce či projekci síly a o akce z oblasti tzv. nové bezpečnostní agendy (new security agenda), což jsou zejména mírové operace a akce na zajištění humanitární pomoci.

Vyváženost mezi negativním a pozitivním vymezením bezpečnosti

K významným otázkám probíhajícího bezpečnostního dialogu patří také vyváženost mezi důrazem na pozitivní a na negativní vymezení bezpečnosti. Dosavadní vývoj

přesvědčivě ukazuje, že cesta k bezpečnosti nevede jenom přes boj proti terorismu, ale především přes dlouhodobé úsilí o globální uspokojení těch nejzákladnějších lidských potřeb, jimiž jsou ubytování v teple a v suchu, dostatek jídla a pitné vody a nezbytná lékařská péče. Z toho mj. vyplývá, že mezinárodní společenství musí pokračovat ve své pomoci nejchudším oblastem světa, především pak Africe. Vyváženost mezi pozitivním a negativním vymezením bezpečnosti ani zdaleka není jenom teoretickou záležitostí, ale hraje významnou úlohu i v probíhajícím vnitroatlantickém dialogu.

5. Bezpečnostní studia na počátku 21. století

Základní charakteristika

Bezpečnost je nadále posuzována jako stav, za kterého nejsou ohroženy nejvýznamnější hodnoty států nebo mezinárodních společenství. Bezpečnostní studia se i dnes rozvíjejí jako součást oboru teorie mezinárodních vztahů³⁶. Předmět jejich zájmu je velice rozsáhlý. Z hlediska zeměpisného je můžeme dělit na národní bezpečnost, mezinárodní bezpečnost, regionální bezpečnost a globální bezpečnost. Z hlediska referenčního objektu bezpečnostních studií se nejčastěji diskutuje o takových sektorech, jakými jsou zejména individuální bezpečnosti (ochrana jedince před nejrůznějšími podobami násilí), sociální bezpečnosti (ochrana jazykové a kulturní identity společnosti), ekonomické bezpečnosti (ochrana hospodářských zájmů), environmentální bezpečnosti (ochrana životního prostředí před neblahými dopady lidské činnosti atd.).³⁷

Shoda a rozdíly mezi dvěma základními školami pozitivistického přístupu

Dvěma dominantními školami jsou realismus/neorealismus na jedné straně a liberalismus/ institucionální neoliberalismus na straně druhé. Obě školy jsou součástí pozitivistického přístupu k výzkumu mezinárodních bezpečnostních vztahů. Vycházejí z názoru, že mezinárodní bezpečnostní vztahy mají materiální základ a materiální vysvětlení. Mají společný empirický základ, explicitně nebo implicitně vymezují referenční objekt svého zájmu.³⁸

Shoda obou přístupů

Stoupenci obou těchto škol se v některých otázkách shodují, v jiných zase rozcházejí. Shoda mezi oběma školami se projevuje v následujících směrech:

- kladou si stejné otázky: komu má být poskytnuta bezpečnost, před kým nebo před čím má být chráněn, kdo poskytuje bezpečnost, jaké jsou nejvhodnější metody k zajištění bezpečnosti,
- v mezinárodních bezpečnostních vztazích nejsou dostatečně silné mechanismy, které by účinně brzdily věčnou mezistátní soutěž o moc,
- neexistují účinné mezinárodní normy ani žádná vyšší autorita, a tak státy při dosahování bezpečnosti spoléhají především samy na sebe,

- státy při zajišťování své bezpečnosti spoléhají především na sílu, což nakonec oslabuje mezinárodní bezpečnost,
- je velmi malý prostor pro uplatňování morálních norem, protože tyto normy nejsou dostatečně jasné a jelikož chování ostatních států je málo předvídatelné,
- nadále přetrvávají bezpečnostní dilemata, bezpečnostní opatření kteréhokoliv státu mohou vést k oslabení bezpečnosti jiných států, a tím oslabovat bezpečnost na mezinárodní úrovni.

V důsledku těchto skutečností se mezinárodní bezpečnostní vztahy jeví jako trvalá „soutěž o zajišťování bezpečnosti na základě různých složek síly, a tak válka vždy zůstává jednou z možností“.³⁹

Vzájemné rozdíly

Vzájemné rozdíly mezi oběma hlavními školami spočívají v tom, že institucionální neoliberalisté vkládají velké naděje do mezinárodních institucí a jejich pozitivního vlivu na mezinárodní bezpečnostní vztahy. Vycházejí z teorie vzájemné propojenosti a závislosti a z teorie mezinárodních režimů. Jejich názory se zakládají na čtyřech základních argumentech:

- při otevřené institucionalizované spolupráci si státy navzájem vyměňují informace o svých záměrech a opatřeních na poli bezpečnosti,
- rozvoj institucionalizace zvyšuje mezistátní vzájemně výhodné transakce, o které by se připravil ten stát, který by podváděl, to odrazuje od sklonů k podvádění, snižuje obavy z nečestné hry a motivuje státy k otevřenosti, důvěře a spolupráci,⁴⁰
- všestranná spolupráce posiluje vzájemnou propojenost a závislost mezi státy,
- institucionalizovaná spolupráce snižuje náklady na zajištění bezpečnosti, a proto je výhodnější nežli orientace na individuální opatření.⁴¹

Tento přístup k bezpečnosti se velice osvědčil v rámci programu Partnerství pro mír, který vytvořil velmi příznivý rámec pro sblížení bývalých nepřátel z doby studené války, a tím výrazně zlepšil mezinárodní bezpečnostní vztahy v Evropě i ve světě. Přesto však nadále přetrvávají pochybnosti a výhrady neorealistů, které spočívají na následujících proti argumentech:

- v mezinárodních vztazích nadále dominuje anarchie, je v nich stále obsažena hrozba vzájemných konfliktů, které „propukají proto, že v mezinárodním systému neexistuje žádná autorita, která by urovnávala vztahy vždy, když by snaha jednoho státu o dosažení svých cílů vedla ke střetu se zájmy jiného nebo jiných států“;⁴²
- mezinárodní instituce nemohou dostatečně zmírňovat neblahé dopady stavu, za kterého každý stát sází především na svá individuální opatření k zajištění vlastní bezpečnosti,
- státy nemohou přeceňovat svou důvěru v mezinárodní instituce, musejí naopak spoléhat především na svou vlastní vojenskou sílu, která je klíčovým prvkem jejich bezpečnosti,
- státy mohou spolupracovat, ale jen tehdy, když to je pro ně výhodné. Jejich spolupráce je proto jen dočasná.

Postpozitivistické přístupy

Postpozitivistické přístupy nesouhlasí s názorem, že mezinárodní bezpečnostní vztahy mají materiální základ a materiální vysvětlení. Jejich základem je teze, že neexistuje objektivní realita, kterou by bylo možné poznat rozumem, jak tvrdí pozitivisté. Postpozitivisté tvrdí, že „realita je funkcí našeho vědění o světě a toto vědění je výsledkem sociální konstrukce“.⁴³ Z toho vyplývá, že při výzkumu mezinárodních bezpečnostních vztahů nemůžeme volit mezi různými interpretacemi reality jakožto produktu sociální konstrukce. Stejně tak nelze volit mezi jednotlivými referenčními objekty bezpečnostních studií, protože i tyto objekty jsou výsledkem sociální konstrukce, která jedněm dává výsady a druhé vylučuje.

Postpozitivisté většinou nehovoří o nějakém referenčním objektu, kterému má být zajištěna bezpečnost. Zaměřují se především na odhalování struktur, které jsou určující pro lidské chování na poli bezpečnosti. Teprve z tohoto hledání struktur se generuje referenční objekt, jímž je jednotka, které má být poskytnuta bezpečnost. Zvláště výrazně se to projevuje a nadále bude projevovat u kritických bezpečnostních studií, která poukazují na neblahé dopady přetrvávajícího exkluzivního pojetí bezpečnosti.

6. Bezpečnostní hrozby a rizika z pohledu České republiky a její armády

Listina hrozeb

Bezpečnostní situaci České republiky můžeme posuzovat na základě metody W. Perryho a A. Cartera. Její podstatou je sestavení listiny hrozeb rozdělených do tří kategorií – A, B, a C. Uplatnění této metody by potvrdilo, že ČR díky své geografické a geopolitické poloze v současné Evropě – dnes tak výrazně odlišná od doby studené války – není vystavena hrozbě pro přežití (threat to survival). Listina A je tedy dnes prázdná a to je bezesporu mimořádně příznivá skutečnost. S výjimkou postsovětského a postjugoslávského prostoru nezažila postkonfrontační Evropa žádnou válku, ani mezistátní ani vnitrostátní.⁴⁵ Na jejím území se nacházejí pouze tři „problémové oblasti se zvýšeným napětím“, a to Baskicko, Severní Irsko a Korsika.⁴⁶

Hrozby kategorie B

Absence hrozeb kategorie A má dva základní dopady na bezpečnostní politiku zemí euroatlantické oblasti, do které ČR již od druhé poloviny 90. let patří. Tím prvním je orientace na hrozby kategorie B nebo C. V kategorii B jde o takové hrozby, které by mohly ohrozit zájmy státu, nemohou však ohrozit jeho přežití. Jsou to hrozby, se kterými jsme se setkali v Kosovu, v Afghánistánu, nebo v Iráku. Z vyhodnocení vážnosti a naléhavosti těchto hrozeb vyplývá, že členské státy NATO své ozbrojené síly připravují k účasti na takových akcích mezinárodního společenství, jakými byly např. Spojenecká síla, Trvalá svoboda, Irácká svoboda.

Hrozby kategorie C

V kategorii C jde o hrozby vnitrostátních konfliktů, které dnes propukají především v rozvojových zemích. Tyto hrozby se ale projeví i v Evropě, a to v postsovětském a v postjugoslávském prostoru. Vyžadují připravenost na akce, jejichž smyslem je „zastavit zabíjení a krutosti ještě dříve, než by destabilizovali základy regionální mezi mezinárodní stability“.⁴⁷

Akce vyvolané působením hrozeb kategorie C mohou mít velmi rozmanitou podobu a rozsah. Jde o mírové operace OSN druhé generace, které se neomezují na management konfliktů, ale mají vyšší citlivost, kterou je řešení problémů, jež byly příčinou vypuknutí ozbrojených vnitrostátních nebo mezistátních konfliktů. Společným rysem těchto operací jsou jejich tři základní funkce – vojenské, politické a humanitární.⁴⁸

Předvídaní hrozby kategorie A

Společným rysem hrozeb obou kategorií je to, že kdyby byly podceněny, jejich závažnost a naléhavost by mohly postupně narůstat do té míry, že by nakonec pronikly do kategorie hrozeb A. Z toho vyplývá, že druhý dopad nepřítomnosti hrozeb kategorie A se musí projevit v oblasti strategického myšlení. V USA, ale také v evropských zemích NATO se vojenští teoretikové, bezpečnostní experti a také politikové zabývají i možností nepříznivého zvratu a rozborem úkolů, které z toho vyplývají.

Pro ČR to znamená, že by v žádném případě neměla podceňovat úkoly spojené s obranou vlastního území v případě nenadálého nepříznivého zvratu mezinárodních bezpečnostních vztahů. ČR by tedy měla věnovat náležitou pozornost zajištění své bezpečnosti a připravenosti všech prvků bezpečnostního systému, zejména pak armády. Je to úkol nejen pro AČR nebo pro Ministerstvo obrany a Generální štáb, ale pro celou společnost, zejména pak pro vládu a pro obě komory Parlamentu ČR.

Pro AČR z toho vyplývá, že by svoji bojovou přípravu neměla omezovat jenom na akce typu *peace-keeping*⁴⁹ nebo *peace-building*⁵⁰. AČR by měla mít takovou strukturu, výzbroj a bojovou přípravu, aby byla schopna, ať už samostatně nebo v součinnosti se svými spojenci, plnit nejen úkoly v zahraničí, ale v případě potřeby také úkoly spojené s obranou území ČR. I když pravděpodobnost tak nepříznivého zvratu je dnes velice nízká, nelze vážnost jeho případných dopadů zanedbávat.

Připravenost Armády České republiky

Pokud jde o schopnosti armády, ČR se v žádném případě nemůže srovnávat s ústřední mocností aliance, která jí poskytuje bezpečnostní záruky. Nemůže se však srovnávat ani s těmi státy aliance, které z hlediska vojenských schopností stojí hned za USA, ale i tak za nimi hodně zaostávají (jde o Velkou Británii a o Francii). V současné době a ve výhledu nejméně do roku 2015 si ČR nemůže činit ambice ani na to, aby Spojeným státům asistovala při přípravě a uskutečňování kombinovaných operací typu Trvalá svoboda (2001) nebo Irácká svoboda (2003).

Na základě koncepčně ujasněného hodnocení bezpečnostních hrozeb a rizik může uplatňovat strategii spočívající na třech základních pilířích, které správně vytyčila *Koncepce výstavby profesionální Armády České republiky*.⁵¹ První pilíř představuje maximální využití preventivních nástrojů ozbrojených sil. Je však třeba zdůraznit, že v rámci prevence se nelze spoléhat jenom na ozbrojené síly. Před jejich působením vždy musí být především preventivní působení diplomacie a státní politiky, zatímco působení ozbrojených sil na ně navazuje.

Do druhého pilíře, tedy do pilíře preventivních nástrojů se promítá závažnost stávajících rozdílů mezi americkým a evropským přístupem ke zdrojům a příčinám závažných konfliktů současného světa.⁵² Z těchto souvislostí vyplývá, že *bezpečnostním zájmem ČR zejména v Evropě a v jejím nejbližším okolí je aktivní podpora preventivního působení EU v diplomatické, ekonomické, sociální a kulturní oblasti* s cílem učinit vše, aby se co nejučinněji předcházelo možnostem vypuknutí ozbrojeného konfliktu, ať už na mezistátní či na vnitrostátní úrovni.

Třetí pilíř, kterým je zabezpečení vzdušného prostoru České republiky, se vztahuje k možnosti přechodu od preventivní k reaktivní úloze ozbrojených sil, tedy k možnosti, kterou nelze nikdy zcela vyloučit. Přestože ČR není vystavena žádné přímé a naléhavé hrozbě vojenského charakteru, měla by být připravena i na to, aby v případě rozsáhlejšího konfliktu na svém území přijmula ozbrojené síly svých spojenců a aby byla schopna jim poskytnout vše nezbytné. Z hlediska dalšího vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů bude nutné trvale pracovat na aktualizaci následných tří kroků, jimiž jsou scénáře použití ozbrojených sil, definice objektivní struktury ozbrojených sil a sestavování programové struktury plně odpovídající ekonomickým možnostem státu.

Z analýzy bezpečnostních hrozeb a rizik by měly vycházet i varianty možného nasazení ozbrojených sil a na ně navazující definování objektivní struktury ozbrojených sil a sestavování programové struktury. Pro další konkretizaci tohoto zaměření lze doporučit, aby se dále upřesňovalo na základě znalostí takových základních skutečností, jakými jsou: vyčleněné procento HDP směřující na vojenské rozpočty, známé údaje o nákladech spojených s vysíláním jednotek do zahraničí, znalost stavu výzbroje, vybavenosti a vycvičenosti jednotek AČR, se kterými se počítá pro plnění úkolů v rámci jednotlivých variant, posuzování připravenosti konkrétních jednotek.

Vymezení počátečních schopností obrany⁵³ by mělo trvale odpovídat jak předpokládaným potřebám, tak i ekonomickým možnostem ČR. Požadavkům na zařazování jednotlivých složek AČR do sil NATO (síly okamžité reakce, síly rychlé reakce, síly nižší pohotovosti a záložní síly) odpovídá i zvolená metoda programové výstavby ozbrojených sil, spočívající na rozdělení projektů do tří skupin (aktivní, čekající a spící). V dalším období však bude potřeba jednotlivé skupiny projektů dále a podrobněji konkretizovat podle konkrétní situace ve světě a ekonomických možností státu. Stejně tak bude potřebné tyto konkrétní záměry ve větším rozsahu zveřejňovat a případně je, pokud to dovolí požadavky na utajení, předkládat k diskusi v rámci bezpečnostní komunity.

7. Armáda České republiky na počátku 21. století

Základní charakteristika

Armáda České republiky (AČR) prošla za krátkou dobu své existence velkým množstvím zásadních změn a reorganizací. Z někdejší předimenzované Československé lidové armády (ČSLA) o síle 160 000 vojáků⁵⁴ zmenšila svůj stav na necelou pětinu. Koaliční vláda se ve svém Programovém prohlášení z roku 1992 problematikou armády a její reformy ještě nezabývala. Ta byla v té době na okraji zájmu české společnosti. Výraznějším posunem bylo až Programové prohlášení vlády ČR z roku 1996. V něm vláda již za jednu ze svých priorit označila zajištění vnější bezpečnosti státu a vyčlenění náležitých výdajů na obranu. Za svůj další cíl vyhlásila dosáhnout efektivního uspořádání a transformace armády. Cílem byl nárůst profesionalizace, ne však úplná profesionalizace.

Důležité změny v armádě

Za vlády koalice v čele s ODS proběhla druhá vlna redislokace AČR. Důležitou změnou se stalo rušení divízi a armád pozemního vojska, které byly přežitkem z doby studené války. Byla vytvořena 4. brigáda rychlého nasazení jako první jednotka nově budované armády. V polovině 90. let tak vedle brigády rychlého nasazení existovalo ještě sedm brigád pozemního vojska. V době Klausových vlád začal platit Akviziční plán modernizace armády. Od samého počátku ale doznával každoročně řadu změn, jen málokterá z priorit měla dlouhodobou platnost. Armádě ani zbrojnímu průmyslu nedával žádnou zásadní jistotu.

Od samého počátku existence ČR se prosazoval princip civilní politické kontroly armády. Do funkcí ministra obrany a náměstků ministra byli zásadně vybíráni civilisté, příslušníci politických stran vládní koalice. Resort obrany připadl v rámci koaliční dohody straně KDU-ČSL. Ta na funkci ministra obrany vystřídala během let 1993–1997 tři své politiky,⁵⁵ přičemž každý z nich se s touto problematikou začal seznamovat až po nástupu do funkce. Výsledkem byla řada nekoncepčních kroků a rozhodnutí, a to především v letech 1993–1995. Během let 1993–1997 byla uzavřena řada velmi sporných a dodnes kritizovaných kontraktů.⁵⁶

Nejzávažnějším rozhodnutím z období 1993–1997 se stal podpis kontraktu na dodávku 72 podzvukových letounů L-159, o kterém nerozhodlo jen MO, ale celá tehdejší vláda ČR. Tento projekt vycházel z nadhodnocených představ o potřebách vojenského letectva. O několik let později se ukázalo, že trojnásobně přesahoval skutečné potřeby AČR a na sedm let dopředu drasticky omezil akviziční možnosti celé armády.

V polovině 90. let dostala AČR velmi významný vnější pozitivní impuls. Program Partnerství pro mír, Studie o rozšíření NATO a poté i jednání o přizvání daly jasnou představu o tom, jakým směrem by se AČR měla ubírat, na jaké úkoly by se měla připravovat, jak by se měla reformovat. Po několika letech nejistoty se tak objevil jasný cíl dlouhodobé povahy.

Nadále však přetrvávaly nedostatky v civilní politické kontrole. Docházelo k častým reorganizacím a změnám podřízenosti. Další vážnou chybou bylo přidělování velkých investic do modernizace některých posádek, aniž by byla jistota, že tyto posádky budou skutečně mít dlouhodobou perspektivu.⁵⁷

V roce 1998 byla AČR již na polovičních počtech ve srovnání s rokem 1993. Nadále, i když pomalejším tempem než předtím, se snižoval počet tanků, bojových obrněných transportérů a dělostřelecké výzbroje. Ve své bojové přípravě se AČR stále více zaměřovala na zahraniční mise a na účast v akcích NATO. V letech 1998–2002 se zúčastnila několika cvičení NATO a aktivně se podílela především na operacích Joint Forge (SFOR) a Joint Guardian (KFOR). Na počátku roku 2001 se zapojila do Integrovaného systému protivzdušné obrany NATO (NATINADS).

Reforma armády a její osudy

Vláda ČR schválila na svém zasedání dne 29. 8. 2001 dokument nazvaný *Reforma ozbrojených sil ČR*. Byl to první ucelený koncepční dokument za celou dobu existence AČR. Plánovalo se, že výdaje na obranu budou trvale dosahovat hodnoty 2,2 % HDP. Pak ale proběhly parlamentní volby 2002 a nová vláda vyhlásila takové priority ve vnitřní politice, které zásadně ovlivnily i bezpečnostní politiku státu. Na první místo se dostala reforma veřejných financí, a ta si vynutila rozpočtové škrty u všech ministerstev včetně obrany. Nemožnost splnit původní pojetí Reformy AČR si vynutila zásadní změnu transformačních cílů.

Po snížení politicko-vojenských ambicí bude ČR ještě více zaostávat za srovnatelnými evropskými státy.⁵⁸ Srovnání s Belgií a s Rakouskem ukazuje, že ČR má především velké rezervy ve výkonnosti své ekonomiky a v kupní síle své měny. Zároveň s tím však zaostává i v efektivnosti využití prostředků vynakládaných na vojenské účely. I v případě naplnění všech současných reformních záměrů bude obranný potenciál ČR nadále slabší nejen ve srovnání s Belgií, ale i s Rakouskem.

Přehodnocená reforma

Rozhodující složkou dnes již plně profesionální AČR jsou pozemní síly, které tvoří základ operačního uskupení k obraně státu nebo mohou působit jako součást spojeneckého uskupení. Pozemní síly jsou rozděleny na brigádu sil rychlé reakce (SRR) a Hlavní obranné síly (HOS) tvořené mírovými a válečně vytvářenými svazky a útvarů. Brigáda rychlého nasazení sil rychlé reakce (SRR) je schopna zahájit plnění úkolů do 20 dnů. Hlavní obranné síly jsou rozděleny podle kategorií NATO a podle toho se také připravují k plnění bojových úkolů.

Důležitým prvkem jsou síly územní obrany, které plní úkoly v míru, za nouzového stavu, za stavu ohrožení státu a případně i ve válečném stavu. Jejich výcvikové a mobilizační základny plní nezastupitelné úkoly při vstupním individuálním výcviku vojáků a při mobilizaci. Velmi přínosný a obyvatelstvem velice oceňovaný prvek

představuje pět záchranných a výcvikových základen, které poskytují podporu civilním orgánům při vzniku pohrom a katastrof na území ČR. Velice se osvědčily při povodních, ale zároveň s tím se ukázalo, že jejich počet by mohl být i vyšší (na každou z nich připadají dva nebo dokonce tři kraje).

Vojenské letectvo pokračuje v procesu integrace do NATINADS. Hlavní roli v tomto směru sehrávají nové pronajaté nadzvukové bojové stíhačky JAS-39 Gripen, které definitivně nahrazují již zastaralé MiG-21. Přínosem pro vojenské letectvo budou i vrtulníky Mi-171Š, které do konce roku 2006 dostaneme (celkem jich bude 16) jako jednu z položek, kterými Ruská federace splácí dluh bývalého Sovětského svazu vůči naší zemi. Pro výcvik se používají podzvukové letouny L-39 ZA a L-159, včetně čtyř L-59B1, což jsou modifikace jednomístných L-159 na letouny s dvojitým řízením. Pro přepravu vojsk lze používat vrtulníky Mi-24 sovětské výroby.

¹ Simon, Steven; Benjamin, Daniel: *The Terror. Survival*, Vol. 43, Winter 2001, No. 4.

² Courmont, Barthélémy; Rybníkar, Darko: *Les guerres asymétriques. Conflicts d'hier et d'aujourd'hui, terrorisme et nouvelles menaces*. Paris, Presses Universitaires de France, 2002, s. 176.

³ Na území bývalého SSSR se křesťanská Gruzie, Arménie, Náhorní Karabach a Severní Osetie spojují proti muslimskému Ázerbájdžánu, Abcházii, Čechensku a Ingušsku. Vývoj takových koalic v případě války bývalé SFRJ byl popsán ve 4. kapitole.

⁴ Huntington, Samuel: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka, Praha 2001, s. 354.

⁵ Premiér Andreas Papandreu v roce 1994 zdůraznil význam pravoslavného spojení se Srbskem a neváhal napadnout Vatikán, SRN a EU za to, jak rychle koncem roku 1991 uznaly nezávislost Slovinska a Chorvatska.

⁶ Huntington, Samuel: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka, Praha 2001

⁷ Např. v roce 1995 Německo přimělo ke kompromisu F. Tudjmana, Rusové a Řekové zase tlačili na Srby a Američané tlačili na Bosňany.

⁸ Asymetrie se zásadně odlišuje především od symetrie, která nastává v takovém případě, kdy obě bojující strany mají srovnatelné cíle, palebnou sílu, záměry, doktríny a zásady vojenského chování. Z dějin můžeme vzpomenout zejména bitvy 1. a 2. světové války. Stejně tak se asymetrie odlišuje od disymetrie, jejímž nejznámějším a také nejvýmluvnějším příkladem je svržení atomových bomb na japonská města Hirošima a Nagasaki. Disymetrie tedy znamená výraznou převahu, a to nejen z hlediska výzbroje, ale i co se týká systémů spojení a způsobů vedení bojové činnosti. Disymetrie je výsadou států, zejména těch nejbohatších. Jen bohaté státy si totiž mohou dovolit dlouhodobě vyčleňovat obrovské investice na získávání rozhodující převahy.

⁹ Russell, John: *Asymmetric Warfare*. In.: Potts, David: *The Big Issue: Command and Combat in the Information Age*. The Strategic and Combat Studies Institute, The occasional Number 45, 2002, s. 119.

¹⁰ Courmont, Barthélémy; Rybníkar, Darko: *Les guerres asymétriques. Conflicts d'hier et d'aujourd'hui, terrorisme et nouvelles menaces*. Paris, Presses Universitaires de France, 2002, s. 30.

¹¹ Russell, John: *Asymmetric Warfare*. In.: Potts, David: *The Big Issue: Command and Combat in the Information Age*. The Strategic and Combat Studies Institute, The occasional Number 45, 2002, s. 124.

¹² Courmont, Barthélémy; Rybníkar, Darko: *Les guerres asymétriques. Conflicts d'hier et d'aujourd'hui, terrorisme et nouvelles menaces*. Paris, Presses Universitaires de France, 2002, s. 38–39.

¹³ Potts, David: *Tomorrow's War*. In.: Potts, David (ed): *The Big Issue: Command and Combat in the Information Age*. The Strategic and Combat Studies Institute, The occasional Number 45, 2002, s. 10–14.

¹⁴ Garden, Timothy: *Iraq: the military campaign*. *International Affairs*, Vol. 79, July 2003, No. 4, s. 718.

¹⁵ Luttwak, E.: *Post-Heroci Warfare*. *Foreign Affairs*, Vol. 74, May/June 1995, No. 3, s. 33–44.

¹⁶ Luttwak, E.: « *Post-Heroic Warfare*. » In.: *Foreign Affairs*, Vol. 74, No. 3, May/June 1995, s. 109–122.

¹⁷ Moller, Bjorn: *The New Revolution in Military Affairs*. In: *New Roles of Military Forces*. Danish Institute for International Studies, Copenhagen 2003, s. 66.

¹⁸ *The Quadriennial Defense Review 1997*. www.fas.org/man/docs/qdr.

¹⁹ Moller, Bjorn: *The New Revolution in Military Affairs*. In: *New Roles of Military Forces*. Danish Institute for International Studies, Copenhagen 2003, s. 52–53.

- ²⁰ Carter, Ashton, B.; Carter, Arnold; Perry, William J.; Scowcroft, Brent: *Mend the nonproliferation teraty, but keep it.* *International Herald Tribune*, 23. 12. 2003.
- ²¹ Rumsfeld defends study on burrowing nuclear arms.
- ²² Carter J.: *Erosion of the Nonproliferation Treaty.* *International Herlad Tribune*, 2. 5. 2005.
- ²³ *Seven foreign ministers: What does not exist cannot proliferate.* *International Herlad Tribune*, 2. 5. 2005.
- ²⁴ Muller, Harald: *Peaceful uses of nuclear energy and the stability of the non-proliferation regime.* In.: *Chaillot Paper*, No. 77, s. 60.
- ²⁵ *United against Iranian nukes.* *International Herald Tribune*, 14. 9. 2005.
- ²⁶ Douste – Blazy Philippe, Fischer Joschka, Solana Javier, Straw Jack: *Iran – rétablir la confiance.* In.: *Le Monde*, 25. 9. 2005.
- ²⁷ Anna, Kofi: *Break the nucelar deadlock.* *International Herald Tribune*, 30. 5. 2005.
- ²⁸ Adam Rapacki byl ministrem zahraničí Polské lidové republiky. Navrhl vytvoření bezjaderné zóny, která by zahrnovala PLR, ČSSR a oba tehdy existující německé státy.
- ²⁹ Brunej, Indonésie, Malajsie, Filipíny, Singapur, Thajsko, Vietnam, Laos, Kambodža a Myanmar.
- ³⁰ Jde zejména o zásadu úplnosti a všestrannosti výroby, držení a použití JZ a jeho rozšíření na všechny druhy ZHN, zásadu úplnosti a všestrannosti zákazu jaderných zkoušek, závazek všech jaderných zemí, že nepoužijí své JZ jako první proti nejaderným státům.
- ³¹ Nejčastěji se jedná o velitele armádních sborů nebo druhů ozbrojených sil.
- ³² Šlo zejména o zřízení tzv. horké linky v roce 1962, dohodu o opatřeních ke snížení rizika vypuknutí jaderné války z roku 1971, dohodu o zabránění jaderné válce z roku 1973, dohodu o vybudování Střediska pro snížení jaderného rizika z roku 1987.
- ³³ Bailles, Alyson: *Global security governance: a word of change and challenge.* In.: *SIPRI Yearbook 2005*, s. 2.
- ³⁴ King, G. And Murray C.: *Rethinking Human Security.* *Political Science Quarterly*, Winter 2002, s. 593.
- ³⁵ Hagelin, Bjorn; Skons, Elisabeth: *The Military sector in a changing context.* In.: *SIPRII Yearbook 2003. Armaments, Disarmament and International Security.* Oxford University Press, 2003, s. 285.
- ³⁶ Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick: *Security Studies Today*, Polity Press, London 1999, s. 12.
- ³⁷ Haftendorn, Helga: *The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Buildnig in International Security.* In.: *International Studies Quarterly*, Vol. 35, 1991, No. 1, s. 2–17.
- ³⁸ K pozitivistickému přístupu se hlásí také mírová studia nebo feminismus.
- ³⁹ Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick: *Security Studies Today*, Polity Press, London 1999, s. 52–53.
- ⁴⁰ Axelrod, R., Keohane Robert: *Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions.* *World Politics*, Vol. 38, 1985, No. 1, s. 248–250.
- ⁴¹ Martin, Lisa: *Institutions and Cooperation: Sanctions During the Falkland Islands Crisis.* In.: *International Security*, Vol. 16, 1992, No. 4, s. 143–178.
- ⁴² Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick: *Security Studies Today*, Polity Press, London 1999, s. 175.
- ⁴³ Terrif, Terry; Croft, Start; James, Lucy; Morgan Patrick: *Security Studies Today*, Polity Press, London 1999, s. 182.
- ⁴⁴ Carter, Ashton; Perry, William: *Preventive Defense. A New Security Strategy for America.* *Brookings Institutions Press*, Washington 1999, s. 11–14.
- ⁴⁵ Podle hodnocení SIPRI měly v 90. letech jen tři ozbrojené konflikty charakter mezistátních konfliktů. Byly to: Irák vs. Kuvajt, Indie vs. Pákistán a Etiopie vs. Eritrea.
- ⁴⁶ Smith, Dan: *The Atlas of War and Peace.* *Earthscan Publications Ltd*, London 2003, s. 48.
- ⁴⁷ Carter, Ashton; Perry, William: *Preventive Defense. A New Security Strategy for America.* *Brookings Institutions Press*, Washington 1999, s. 12.
- ⁴⁸ Ve vojenské oblasti jde zejména o monitoring dohod či nárazníkových zón, odzbrojení zneprátených frakcí, prevenci občanské války, dozor nad regionálním rozdělením. V politické oblasti se pozornost zaměřuje zejména na udržování pořádku a dodržování zákonů, pomoc při obnově funkční vlády, administraci voleb, confidence-building Measures (opatření k posílení důvěry). V humanitární oblasti jde o ochranu humanitárních konvojů, zajišťování humanitární pomoci, monitoring uprchlíků či o dohled nad dodržováním lidských práv.
- ⁴⁹ *Peace-keeping se zaměřuje především na přípravu voleb, na reintegraci bývalých válečníků do společnosti a na přípravu policie. Jako příklad úspěšných operací tohoto typu můžeme připomenout Střední Ameriku, Mozambik, Namibii či Kambodžu. Tam se podařilo ukončit válku a nastolit relativně stabilní mír.*
- ⁵⁰ *Peacebuilding má vyšší ambice a spočívá na 4 pilířích: zajištění bezpečnosti, vytvoření předpokladů pro sociálně-ekonomický rozvoj, asistence při budování politických institucí a při usmířování znesvářených stran.*

- ⁵¹ *Koncepce výstavby profesionální Armády České republiky – Mobilizace ozbrojených sil České republiky. A report, zvláštní číslo 2002.*
- ⁵² *Právě evropské přístupy se vyznačují větším důrazem na prevenci než na represii, upřednostňují včasné rozpoznávání ekonomických, sociálních a politických příčin negativního vývoje, jenž by nakonec mohl vést k propukání vnitrostátních nebo mezistátních konfliktů, které se pak mohou stát hrozbou s více či méně vážnými dopady na regionální a v případě zanedbání dokonce na vyšší mezinárodní úrovni.*
- ⁵³ *V případě Koncepce reformy AČR je to ke konci roku 2006 dvě brigády mechanizované divize, dvě jednotky divizního kompletu mechanizované divize, letka taktického letectva, jednotka pasivních sledovacích systémů, předurčené síly a prostředky vrtulníkového a dopravního letectva, síly a prostředky pozemních sil, vzdušných sil a sil podpory potřebné k zabezpečení a podpoře činnosti výše uvedených jednotek.*
- ⁵⁴ *ČSLA byla koncipována pro boj v prvním sledu, kde se měla střetnout zejména s útvary 2. a 5. armádního sboru (SRN) a 2. armádního sboru (Francie). Teprve ve 2. sledu za ČSLA měla v případě války nastupovat Sovětská armáda. Jako nejzápadnější z armád Varšavské smlouvy sestávala na samém konci studené války ze dvou armád pozemního vojska, z nichž každá měla po čtyřech divizích, jedné letecké armády, armády protivzdušné obrany státu, dvou divizí umístěných na území Slovenska (jednalo se o divize školního charakteru, to znamená, že jejich hlavním úkolem byla příprava poddůstojníků pro bojové divize a pluky na území Čech), dvou samostatných raketových brigád a celé řady dalších samostatných brigád (spojovacích, chemických) a pluků.*
- ⁵⁵ *Byli to: Antonín Baudyš, Vilém Holář a Miloslav Výborný.*
- ⁵⁶ *Byla to zejména výměna nadzvukových letounů MiG-29 za polské vrtulníky Sokol, smlouvy na dodávky potravin a tepla pro útvary AČR, výroba letounu L-159, modernizace tanků T-72 (tento kontrakt byl později výrazně přehodnocen), privatizace řady kasáren či lázeňských zařízení a další.*
- ⁵⁷ *Výraznými symboly této nehospodárnosti se staly posádky Český Krumlov, Janovice nad Úhlavou nebo Písek. Nejprve se do každé z nich (v případě Českého Krumlova přitom šlo o jedny z nejstarších a nejzachátralejších kasáren v celé zemi) investovaly stamiliony Kč, ale nakonec stejně byly zrušeny. Celkově se na nákladnou modernizaci jenom těchto tří posádek vynaložilo okolo dvou miliard korun.*
- ⁵⁸ *I při hodnotě těsně pod 2 % HDP vydávaných na vojenský rozpočet na tom je a nadále bude hůře než např. desetimilionová Belgie, která na vojenský rozpočet vynakládá zhruba 1,4 % HDP. Má armádu o celkovém počtu 40 000 vojáků, jejíž pozemní vojsko má jednu mechanizovanou pěší divizi sestávající ze tří brigád, jednu podpůrnou divizi složenou ze školních útvarů a jednu vzdušně výsadkovou divizi. Její letectvo má celkem 36 nadzvukových letounů F-16 MLU. Ještě méně než Belgie vydává na vojenské účely sousední Rakousko – dlouhodobě pod 1 HDP. Při nižším počtu obyvatel (8,1 mil.) má pozemní vojsko tři pěší brigády a dvě mechanizované brigády, což je více než plánuje AČR. Rakouské letectvo má celkem sedm leteckých útvarů, zatímco AČR má pouze 3 základny. AČR tedy bude za svým jižním sousedem zaostávat jak v síle pozemního vojska, tak i vojenského letectva.*

ZÁVĚREM

Mezinárodní bezpečnostní vztahy na počátku 21. století jsou dynamicky se vyvíjejícím procesem. Nevyznačují se takovým napětím, jaké bylo typické pro dobu studené války, přesto však nejsou ani zdaleka idylické. Na jedné straně, zejména pak na severní polokouli, je celá řada pozitivních rysů – především uvolnění napětí, prohlubující se integrace a mezinárodní spolupráce, upevňující se mechanismy kontroly zbrojení a posilování mezinárodní důvěry. Na druhé straně je ale chudý Jih, jenž se vyznačuje řadou konfliktů, krizí a vážných bezpečnostních hrozeb, které nejenže sužují tamní obyvatelstvo, ale navíc mají vážný dopad na celý svět a především pak na jeho bezpečnost.

Nejvážnějšími hrozbami dnešního světa jsou globální terorismus, šíření zbraní hromadného ničení a diktátorské režimy. Zvláště nebezpečné je jejich případné spojené a navzájem se umocňující působení. Prvních 15 let po skončení studené války ukázalo, že hledání účinných strategií jako odpovědi na tyto hrozby není a nebude jednoduché, protože žádná ze zvolených strategií není dokonalá, každá má své kladné i záporné stránky. Vojské akce jsou jednorázové, přinášejí okamžitý efekt, ale ve střednědobé nebo dlouhodobé perspektivě mohou mít i destabilizující účinky. Naproti tomu důraz na preventivní působení politické a hospodářské povahy přináší své plody až po delší době. Proto nebude snadné nalézt takové přístupy, které budou mít většinu kladů a co nejméně záporných stránek.

Mezinárodní bezpečnostní vztahy na počátku 21. století jsou výsledkem intenzivního působení mnoha tendencí a vlivných aktérů. Nejvýraznějším z nich jsou USA – jediná supervelmoc současného světa. Mají rozhodující vliv na světovou ekonomiku, politiku, diplomacii, kulturu, vědu a techniku a v neposlední řadě i na vojenství a mezinárodní bezpečnost. Jejich jednání je a ještě po určitou dobu bude určujícím způsobem ovlivněno šokem teroristických útoků z 11. září 2001 a složitými důsledky vojenské intervence v Iráku.

Bezpečnostní strategie USA se v době dvou administrativ G. W. Bushe zaměřila především na boj proti globálnímu terorismu a proti šíření ZHN. Válka proti terorismu, uplatňování zásad preemptivní strategie a svrhávání nepřátelských režimů (Regime Change Policy) přinesly v letech 2001 a 2003 dvě brilantní vojenská vítězství. Jejich stinnou stránkou se stalo zabřednutí do vleklé asymetrické války doprovázené řadou teroristických útoků ve Španělsku, v Turecku, Iráku a v dalších zemích. Pod vlivem těchto skutečností probíhá v samotných USA rozsáhlá debata, jejíž výsledky by mohly ovlivnit bezpečnostní strategii na počátku druhého desetiletí probíhajícího století.

Dalším významným aktérem se stává Evropská unie. Její bezpečnostní strategie klade větší důraz na preventivní působení dlouhodobého charakteru, zejména pak na odstraňování křivd a nespravedlností, které vytvářejí prostor pro šíření extremismu a pro nábor do teroristických organizací. Zároveň s tím EU posiluje své schopnosti zasahovat tam, kde napětí nabývá rozměrů, které Rada bezpečnosti OSN označí za hrozbu pro mír a bezpečnost ve světě. V případě úspěšného naplňování své bezpečnostní strategie by se EU mohla stát důstojným, respektovaným a také vyhledávaným partnerem USA v rámci transatlantického spojení. Právě na vzájemném porozumění a spolupráci obou pólů transatlantického partnerství závisí, do jaké míry se podaří čelit hrozbám současného světa a posilovat mezinárodní bezpečnost. Zároveň s tím má EU velmi dobré předpoklady pro šíření stability a bezpečnosti do tří strategicky důležitých směrů – do východní Evropy, na Balkán a do výbušné a mnoha křivdami a konflikty zmiňované oblasti Středomoří.

Nezastupitelným činitelem mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století je

také OSN. Prostor pro její působení je především v kolektivním a nezaujatém posuzování bezpečnostních hrozeb, v preventivní diplomacii a ve všestranné podpoře procesu kontroly zbrojení. Světovou organizaci není třeba obházet, ale je třeba ji zásadním způsobem reformovat, což bude náročným a složitým úkolem. Velkým příslibem pro budoucnost se stal dokument nazvaný *Bezpečnější svět: naše sdílená zodpovědnost*. Výstižně ukazuje, že hlavním úkolem celosvětového významu je nedopustit, aby se z latentních hrozeb stávaly hrozby naléhavé a z nich potom vyhrócené konflikty.

Mezinárodní bezpečnostní vztahy představují na počátku 21. století velmi složitou a také dynamickou sféru vývoje lidstva. Vyvíjejí se jako výslednice vzájemného působení životních zájmů a cílů jednotlivých států, mezinárodních organizací a nestátních aktérů. Je v zájmu celého lidstva, aby v tomto vzájemném působení byly co nejvíce eliminovány střety a konfrontace a aby v co největším možném rozsahu převládaly vztahy snášenlivosti, porozumění, kooperace nebo dokonce integrace.

Právě na základě porozumění a spolupráce bude možné stále více opouštět negativní vymezení (bezpečnost jedněch proti druhým) a naopak stavět na pozitivním vymezení bezpečnosti ve světě, na jejím inklusivním, otevřeném charakteru. Touto cestou je možné účinně předcházet tomu, aby ti, kteří se cítí být vyloučení z dnešního světa, podléhali svodům zjednodušených, rychlých a především násilných řešení. Jedině důraz na porozumění a spolupráci může vést k eliminování nebo přinejmenším ke zmírňování bezpečnostních hrozeb u samého jejich zdroje a tím pádem také ke zmírňování konfliktního potenciálu v mezinárodních bezpečnostních vztazích.

Nezastupitelným činitelem mezinárodních bezpečnostních vztahů zůstává i na počátku 21. století síla, včetně síly vojenské. Její uplatňování by ale mělo být až tím posledním, nejzásadnějším řešením, na kterém se usnese skutečně reprezentativní mezinárodní společenství. Žádné nasazení vojenské síly by nemělo být samoučelné, vždy by mělo být součástí jasně politické strategie dlouhodobého, nebo alespoň střednědobého charakteru. Mělo by být otevřením cesty pro budování fungujícího a především bezpečného státu po nezbytném vojenském zásahu. Jeho výsledkem by vždy mělo být hmatatelné zlepšení podmínek každodenního života nejširších vrstev obyvatelstva.

Největší výzvou na počátku 21. století je účinná prevence všech negativních jevů a procesů globalizace, které ve svém souhrnném dopadu prohlubují rozdíly mezi vyspělými a bezpečnými zeměmi světa na jedné straně a chudými a nestabilními státy na straně druhé. Dosavadní vývoj totiž ukazuje, že právě tyto rozdíly jsou vítanou záminkou pro šíření extremismu a terorismu. Jejich zmírňování je základním předpokladem pro upevnění nejen regionální, ale také celosvětové bezpečnosti, která je v době globalizace skutečně nedělitelná. Představuje nejvyšší zájem a nejcennější hodnotu nejen v životě jednotlivých států, ale celého mezinárodního společenství v nejširším slova smyslu.

Seznam nejčastěji používaných zkratek

- ABM** (Antiballistic Missile) – Řízená střela proti balistickým střelám
AFCENT (Allied Forces, Europe) – Spojenecké síly ve střední Evropě
AD (Air Defence) – Protivzdušná obrana (PVO)
ADR (Annual Defence Review) – Roční hodnocení obrany
AWACS (Airborne Warning and Control System) – Létající systém řízení a uvědomování protivzdušné obrany
CPE (Conventional Forces in Europe) – Konvenční ozbrojené síly v Evropě
CJTF (Combined Joint Task Forces) – Společné smíšené úkolové uskupení
CNAD (Conference of National Armaments Directors) – Konference národních ředitelů pro vyzbrojování
CSBM (Confidence and Security – Building Measures) – Opatření na vytváření důvěry a bezpečnosti
CSCE (Conference on Security and Cooperation in Europe) – Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
C3I (Command, Control, Communications and Intelligence) – Velení, řízení, spojení a vojenské zpravodajství
CAISR (Command, Control, Communications, Computers and) – Velení, řízení, spojení, výpočetní technika a vojenské zpravodajství
CESDP (Common European Security and Defence Policy) – Evropská bezpečnostní a obranná politika (EBOP)
CFSP (Common Foreign and Security Policy) – Společná zahraniční a bezpečnostní politika
CIMIC (Civil – Military Cooperation) – Civilně-vojenská spolupráce
CSAR (Combat Search and Rescue) – Pátrání a záchrana v boji
DCI (Defence Capabilities Initiative) – Iniciativa ke zvýšení obranných schopností
DPC (Defence Planning Committee) – Výbor pro obranné plánování
ECAP (European Capabilities Action Plan) – Evropský plán obranných schopností
EDA (European Defence Agency) – Evropská obranná agentura
ESDI (European Security and Defence Identity) – Evropská bezpečnostní a obranná identita (EBOI)
EU (European Union) – Evropská unie
EUISS (EU Institute for Security Studies) – Ústav bezpečnostních studií Evropské Unie
EU MC (EU Military Committee) – Vojenský výbor Evropské unie
EU MS (EU Military Start) – Vojenský štáb Evropské unie
EUROFOR (European [Rapid Deployment] Force) – Evropské síly (pro rychlé nasazení)
HQ (Headquarters) – Velitelství
HUMINT (Human Intelligence) – Zprávy získávané z lidských zdrojů
ICBM (Inter Continental Ballistic Missile) – Mezikontinentální řízená střela
IFOR (Implementation Force) – Síly k prosazení mírové dohody
IGC (Intergovernmental Conference) – Mezivládní konference
INF (Intermediate – Range Nuclear Forces) – Jaderné síly středního dosahu
ISTAR (Intelligence, Surveillance, Target Acquisition and Reconnaissance) – Zpravodajství, pozorování, zjišťování cílů a průzkum
JDAM (Joint Direct Attack Munition) – Přesně naváděná řízená střela nové generace
KFOR (Kosovo Force) – Ozbrojené síly pro Kosovo
MARC (Manoeuvrable Re – Entry Vehikle) – Manévrující bojová hlavička
MC (Military Committee) – Vojenský výbor
NAC (North Atlantic Council) – Severoatlantická rada
NATO (North Atlantic Treaty Organisation) – Organizace Severoatlantické smlouvy
NBC (Nuclear, Biological and Chemical) – Jaderné, biologické a chemické zbraně
NPT (Non – Proliferation Treaty) – Smlouva o nešíření jaderných zbraní
OOA (Out of Area) – Mimo prostor
PřP (Partnership for Peace) – Partnerství pro mír
PGM (Precision – Guided Munition) – Pumy s koncovým (přesným) navedením
RC (Regional Conflict) – Regionální konflikt
RMA (Revolution in Military Affairs) – Revoluce ve vojenství
SALT (strategic Arms Limitation Treaty) – Rozhovory o omezení strategických zbraní
SFOR (Stabilisation Force) – Stabilizační síly
SG (Secretary General) – Generální tajemník
SHAPE (Supreme Headquarter Allied Powers Europe) – Vrchní velitelství spojeneckých ozbrojených sil NATO v Evropě
SITCEN (Situation Centre) – Situační středisko
SLBM (Sub – Marine Launched Missiles) – Řízené střely odpalované z ponorky
UAV (Unmanned Aerial Vehikle) – Bezpilotní letoun
UN (nited Nations) – Spojené národy
UNCSC (United Nations Security Council) – Rada bezpečnosti OSN
WEAG (Western European Armaments Groupe) – Západoevropská skupina pro vyzbrojování
WMD (Weapons of Mass Destruction) – Zbraně hromadného ničení (ZHN)

Úvodem	3
1. KAPITOLA	
Základní pojmy z teorie bezpečnosti	
1. Bezpečnost	7
2. Teorie mezinárodních vztahů a jejich přístup k problematice bezpečnosti	10
3. Dimenze bezpečnosti	16
4. Bezpečnostní hrozby a bezpečnostní rizika	20
5. Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb	27
6. Bezpečnostní dilema	28
7. Bezpečnostní spolupráce	30
8. Bezpečnostní společenství	32
9. Bezpečnostní studia	33
10. Činitelé bezpečnostní politiky	35
11. Referenční objekt bezpečnostní politiky a její činitelé	36
12. Mír	38
13. Strategie	39
14. Válka.....	44
15. Neutralita	48
2. KAPITOLA	
Mezinárodní bezpečnostní vztahy v době studené války	
1. Časové vymezení studené války	51
2. Vyhodnocování bezpečnostních hrozeb na počátku studené války	53
3. Etapizace studené války.....	55
4. Mírová studia v době studené války	70
5. Kritická stanoviska posledního desetiletí studené války	72
6. Náhled kritických bezpečnostních studií.....	73
7. Závěry a shrnutí.....	76
3. KAPITOLA	
Změny mezinárodních bezpečnostních vztahů po skončení studené války	
1. Zánik totalitních režimů v zemích Varšavské smlouvy.....	81
2. Sjednocení Německa	82
3. Oficiální ukončení studené války	83
4. Kontrola zbrojení a odzbrojení	83
5. Zavádějící náhled na pojem bezpečnostní riziko	84
6. Bezpečnost v prvních letech po skončení studené války	86
7. Změny bezpečnostní strategie NATO	89
8. Geostrategická revoluce	93

4. KAPITOLA

Války postkonfrontačního období

1. Operace Pouštní bouře (1991)	98
2. Operace Spojenecká síla 1999	111
3. Válka v Afghánistánu 2001 – operace Trvalá svoboda	119
4. Vojské odstranění režimu Saddáma Husajna v Iráku – operace Irácká svoboda...	122

5. KAPITOLA

Globální terorismus jako nejzávažnější bezpečnostní hrozba současnosti

1. Základní charakteristika terorismu	149
2. Mezinárodní terorismus posledních tří desetiletí 20. století	156
3. Globální terorismus, jeho činitele a referenční objekty	159
4. Politické vyhodnocování hrozby globálního terorismu	164
5. Teoretická hodnocení globálního terorismu	167
6. Hrozba nekonvenčního terorismu.....	174
7. Varianty boje proti terorismu na počátku 21. století	177
8. Politické působení na základnu soudobého globálního terorismu	182
9. Neshody mezi USA a EU	189
10. Závěr	190

6. KAPITOLA

Hlavní aktéři mezinárodních bezpečnostních vztahů na počátku 21. století

1. Základní charakteristika globalizace	193
2. USA	202
3. Ruská federace	213
4. ČLR	219
5. Organizace spojených národů – OSN	223
6. NATO	233
7. Evropská unie	244
8. OBSE	261
9. Závěrečné shrnutí	263

7. KAPITOLA

Mezinárodní bezpečnostní vztahy na počátku 21. století

1. Hlavní bezpečnostní hrozby na počátku 21. století	269
2. Oblast vojenství	271
3. Kontrola zbrojení a odzbrojení.....	277
4. Nové rozměry bezpečnosti	287
5. Bezpečnostní studia na počátku 21. století	289
6. Bezpečnostní hrozby a rizika z pohledu České republiky a její armády	291
7. Armáda České republiky na počátku 21. století	295
Závěrem	299
Seznam nejčastěji používaných zkratk.....	301

Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc.

MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOST NA POČÁTKU 21. STOLETÍ

Lektoroval: doc. Ing. Josef Janošec, CSc.

Vydalo Ministerstvo obrany České republiky
– Agentura vojenských informací a služeb
Adresa: Rooseveltova 23, 161 05 Praha 6-Dejvice
<http://www.army.cz>

Redakce účelové tvorby (RÚT AVIS)
Řízením redakce pověřen: Jaroslav Roušar
Odpovědný redaktor: Michal Polívka
Grafická úprava a zlom: Hana Rozmanitá
Dáno do tisku: duben 2006
Tisk: AVIS Praha

Kopírovat, překládat a rozmnožovat publikaci
bez souhlasu vydavatele je zakázáno.

NEPRODEJNÉ

